

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

14. évfolyam

2019

1. szám 1. kötet

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
14. évfolyam (2019) 1. szám 1. kötet

Tanulmány

Nagy Zoltán:

A kutatás és fejlesztés finanszírozásának egyes közpénzügyi aspektusai..... 5

Prugberger Tamás – Jakab Nóra:

A munka-, és a vállalkozási típusú szerződéseknek a szerződő felek bizalmi jellegétől függő elhatárolása 16

Sántha Ferenc:

Az üzleti titok büntetőjogi védelme a nemzetközi jogfejlődés tükrében..... 42

PÁPAI-TAR ÁGNES:

Egy büntetékiszabási tényező: a fiatal felnőttkor65

Stál József:

A megalapozott gyanúhoz kapcsolódó bizonyítékértékelés és ténymegállapítás a német nyelvű országok jogalkalmazásában.....79

Kriston Edit:

A családtagok vagyoni viszonyainak rendszere a Ptk. tükrében.....101

Ábrahám Attila:

Nem kérdés115

Nagy Alexandra

A szexuális önrendelkezés és a büntetőjog, különös tekintettel a bírói gyakorlatra..... 128

PECSENYE MÁTÉ:

Vádalku magyar módra - az előkészítő ülés148

Szemle

Róth Erika:

Rendben van-e a rendészet? Finszter Géza »Rendészettan« című könyvéről ... 163

A kutatás és fejlesztés finanszírozásának egyes közpénzügyi aspektusai*

Nagy Zoltán*

1. Bevezető gondolatok

a globális kihívások, a hosszú távú gazdasági, társadalmi és környezeti változások a kutatás- fejlesztés számára is kihívást jelentenek és egyben indukálják az erre irányuló innovációs tevékenységet. A változások lehetőséget jelentenek a kutatás-fejlesztés révén egyes társadalmak újrapozicionálására vagy ha nem válaszolnak megfelelően a kihívásokra a gazdasági és társadalmi fejlődésben való lemaradásra.¹

A modern gazdaság számára fontos kérdés, hogy a szűkös erőforrásait hatékonyan használja fel. A szabad piaci mechanizmusok nem biztosítják ezt teljes mértékben, ezért szükséges az állami beavatkozás, hogy az esetleges piaci kudarcok kiküszöbölhetőek legyenek, illetve olyan közösségi feladatok ellátására kerüljenek, amelyet a magángazdaság nem, vagy nem tud megszervezni. A gazdasági hatékonyság fokozásának elengedhetetlen eleme a közjavak biztosítása, amelyen belül helyezhető el az állam innovációt és kutatást –fejlesztést elősegítő tevékenysége.² Az innováció és tudományos kutatás állami támogatása különösen

* A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros- Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként- Széchenyi 2020 keretében- az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam – és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet, Pénzügyi Jogi Intézeti Tanszék.

¹ Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal: Befektetés a tudásba, befektetés a jövőbe- Magyarország megújított kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiája, 2018, <https://nkfih.gov.hu/download.php,docID=33384>(Letöltés ideje: 2019.02.15.)

Az elemzés rámutat arra, hogy nyolc fő trend várható a globális folyamatokban. A demográfiai változások következtében nő az igény az öregedő társadalom egészségügyi kezelésére és a munkaerőhiány pótlása robotizáció útján. A természeti kincsek és az energia iránti igény nő, amelyet az új technológiáknak kell megoldani. A klímaváltozás és a környezeti kihívások szintén a technológiai fejlesztéseket indukálják. A digitalizáció átalakítja a munkaerőpiacot. A társadalmak szempontjából a magas szintű képzettség és szakértelem biztosítja a magasabb szintű társadalmi és gazdasági fejlődést.

² Paul A. Samuelson -William D.: *Közgazdaságtan*, Akadémiai Kiadó, Budapest,2012,31-34.o. A szerzők rámutatnak arra, hogy a gazdasági tökéletlenségek súlyos bajokhoz vezetnek, ezért vállalt magára az

olyan területen jelentős, ahol a magángazdaság lehetőségei korlátozottak, illetve a haszon nem csak a magángazdaság számára jelentkezik.³A társadalom fejlődése szempontjából viszont nélkülözhetetlen az innovációs és kutatásfejlesztési tevékenység, hiszen ez a gazdasági és társadalmi fejlődés egyik fő hajtóereje. A technológiai változás, az új eljárások és kutatási eredmények a fejlődés legfontosabb hajtó erejét képezik, hiszen a hatékonyság révén lehetővé teszik az erőforrásokkal való magas fejlettségi szinten való gazdálkodást.⁴Az állam célzott finanszírozási tevékenysége azonban meddő maradhat, ha az innovációt alkalmazni és tovább fejleszteni tudó humán erőforrás nem áll rendelkezésre. A megfelelő humán erőforrás biztosítása viszont összetett állami feladat, amely a szociális és családtámogatási rendszeren keresztül⁵ elvezet minket az az oktatás és tudományos kutatás finanszírozásáig. A tanulmány az innováció és kutatásfejlesztés összetett, de a közfinanszírozásra koncentrááló rendszerét mutatja be, kiemelve egyes területek felmerülő problémáit. A közfinanszírozás történhet közvetlen és közvetett finanszírozással, azaz közvetlen támogatásokkal és adókedvezmények útján egyaránt. Nem érinti a tanulmány részletesen a humán erőforrás finanszírozási kérdéseit, annak ellenére, hogy széleskörűen értelmezve a kutatás-fejlesztés finanszírozásába közvetetten ez is beletartozna.

2. Az európai innovációs tevékenységfinanszírozási kérdései

A kérdés tisztázásához érdemes megvizsgálni hazánk helyzetét az innováció területén. Magyarország innovációs kérdéskört először európai kontextusba kell helyezni és innen vizsgálni a nemzetközi szintet. A szakirodalom rámutat arra, hogy a nemzetközi innovációs versenyben az Európai Unió helyzete és ezen belül Magyarország helyzete is romlott a 2000-es évek óta.⁶Az Európai Unió már 2000-es évek elején célokat tűzött ki a kutatás-fejlesztési tevékenység erősítése érdekében.⁷Ennek a romló helyzetnek a megváltoztatása fontos gazdasági és

állam több gazdasági funkciót is. Ilyen a hatékonyság fokozása a verseny erősítésével, a közjavak szolgáltatásával. A jövedelmek újraelosztása az adóztatással és támogatásokkal. A stabilitás és növekedés elősegítése.

³ Joseph E. STIGLITZ: *A kormányzati szektor gazdaságtana*, KJK-KERSZÖV Kft., Budapest, 2000, 243-244.o. A magánmegoldások sok esetben ezeken a területeken kudarcra vannak ítélve, több okból (informátlanság, jelentős tranzakciós költségek stb.).

⁴ Samuelson-Nordhaus: i.m.475-480.o.A szerzők a fejlődés négy hajtóerejének az emberi erőforrásokat, a természeti erőforrásokat, a tőkét, és a technológiai változást és innovációt tekintik. Ezek a hajtóerők csak akkor hatnak ha megfelelő gazdasági és társadalmi háttér biztosított.

⁵ Lentner Csaba – Sági Judit – Tatay Tibor (2017): A magyar családtámogatási rendszer prioritásai, *Acta Humana: Hungarian Centre for Human Rights Publications*, 3. szám, 37-46.o.

⁶ Török Ádám-Csuka Gyöngyi: Magyarország a nemzetközi innovációs versenyben az EU-csatlakozás után, *Közgazdasági Szemle*, LXI.évf.2014, Áprilisi szám, 509-510.o. A szerzők rámutatnak arra, hogy a romló tendencia oka összefügg az EU általános versenyképességi problémáival, az egyes felzárkózó országok javuló innovációs teljesítményével és a magyar gazdaság és társadalom működési problémáival.

⁷ Horváth Kornélia: Az innováció-alapú regionális fejlesztés lehetőségei Magyarországon, *Tér és Társadalom* 2004/4., 31-32.o. Az Európai Unió a tudásalapú régióvá válásának célkitűzéseit meghatározza. Ilyen cél az innovációs politikák összehangolása, innováció-barát szabályozási és

társadalmi érdek és egybe esik az Európai Unió célrendszerével is.⁸ A HORIZON 2020 kutatási és innovációs keretprogramja meghatározza a követendő célokat. Az intelligens és fenntartható növekedés alapvető eleme a kutatás és innováció támogatása és világszínvonalú tudomány és technológia kialakítása az EU-ban.⁹ A program 80 milliárd eurós költségvetése a gazdasági számítások szerint 2030-ra 400-600 milliárd eurónyi GDP növekedést eredményezhet.¹⁰

Ennek elemei:

- az EU vezető tudományos szerepe,
- befektetés stratégiai fontosságú technológiákba,
- a kutatás és innováció társadalmi előnyei.

Az EU a vezető tudományos helyzet kialakítását a legjobb kutatók Európába vonzásával, kutatók képzésével és az alapkutatás támogatásával, továbbá a jövőbeli technológiák kutatásának elősegítésével és a kutatást megalapozó költséges infrastruktúra megteremtésével kívánja megalapozni. Itt fontos kiemelni azt a vitára okot adó kérdést, hogy az alapkutatásokat vagy az alkalmazott kutatásokat kell-e finanszírozni. Az uniós tervek arra mutatnak rá, hogy mindkettőt finanszírozni kell, mivel az alapkutatások ugyan ritkán járulnak hozzá közvetlenül a piac számára közvetlen hasznot hozó termékekhez, de mégis ezek a felfedezések az innováció ösztönzői. Ennek ellenére sok esetben ezek esnek áldozatul a gazdasági takarékosági megfontolásoknak.¹¹

A másik terület a stratégiai fontosságú technológiákba történő befektetés. Itt a kettős finanszírozást irányozza elő az Európai Unió, a közfinanszírozás mellett a vállalkozások magánfinanszírozásával együtt segítené elő az innovációs kutatások megvalósítását. Itt a közforrások szerepe csak az lenne, hogy elősegítsék a magánforrások bevonását.

A harmadik terület különösen fontos a társadalom számára, hiszen akkor lesz elfogadott társadalmilag a kutatás-fejlesztés, ha válaszokat ad a társadalmi kihívásokra és az az európai uniós állampolgárok számára előnyökkel járhat. Ez terület az egészséges életfeltételek biztosításán keresztül, a fenntartható gazdaság és társadalom kulcskérdéséig több területet is átfog.¹²

működési keretek kialakítása, az innovatív vállalatok létrehozásának és növekedésének ösztönzése, az innovációs rendszer fejlesztési súlypontjainak kialakítása, az innovációra nyitott társadalom formálása.

⁸ E probléma felismerése régi keletű, ám a helyzet átfogó rendezése máig célként fogalmazódik meg. Lentner Csaba: *The Competitiveness of Hungarian University Based – Knowledge Centre sin European Economic and Higher Education Area, Transformations in Business & Economics*, Vol. 6.(2007) No. 2. 87-100.o.

⁹ HORIZON 2020-Az EU kutatási és innovációs keretprogramja, https://ec.europa.eu/.../horizon2020/sites/horizon2020/.../H2020_HU_K/0123413HU(Letöltés ideje: 2019.03.20.)

¹⁰ Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal: *Befektetés a tudásba, befektetés a jövőbe-Magyarország megújított kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiája*, 2018, 12., <https://nkfih.gov.hu/download.php,docI=33384> (Letöltés ideje:2019.03.20.)

¹¹ A HORIZON 2020 keretprogram az alapkutatások támogatását az Európai Kutatási Tanácson keresztül megvalósított programok keretében finanszírozza.

¹² Ebben a kérdésben a HORIZON 2020 program széles területet fog át. A társadalmi kihívások közül kiemeli az egészségügy, népességváltozás és jólét kérdését, az élelmiszerbiztonságot, fenntartható mezőgazdasági gazdálkodást, biogazdálkodást, biztonságos, tiszta hatékony energiát, környezetkímélő közlekedést, környezetvédelmet, biztonságos, inkluzív, innovatív és reflektív társadalmak kérdéskörét. A EU 80 milliárd EUR keretet szán a programok megvalósítására.

A kutatás– fejlesztési ráfordítások mértéke az Unió szintjén elmarad a fejlett országok szintjétől. A K+F+I tevékenység intenzitása sem volt kielégítő, bár folyamatosan nő.¹³ Az EU már 2000-ben célként tűzte ki, hogy a finanszírozás mértéke érje el az európai uniós átlagban a GDP 3 százalékát. A gazdasági válság azonban mind a költségvetés szintjén, mind a vállalkozások szintjén visszavetette a K+F kiadásokat. Mivel a cél nem teljesült, ezért az Európa 2020 Stratégia 2020-ra tűzte ki ezt a célt.¹⁴ A világgazdasági versenyképesség biztosítása érdekében növelni kell a K+F+I finanszírozását, amelyet még az is alátámaszt, hogy a fejlett országokban az európainál jelentősebb mértékben fordítanak forrásokat erre a területre.¹⁵ Hozzá kell tenni azonban, hogy ez ténylegesen nagyobb arány, hiszen a központi költségvetési forrásokhoz hozzáadódnak még az európai uniós források is. A szakirodalom azonban helyesen rámutat arra, hogy a problémáknak csak egy részét jelenti a ráfordítások alacsony szintje, emellett fontos tényező az „európai paradoxon” is.¹⁶

Az európai paradoxon azt jelenti, hogy az Európai Unióban a kutatások eredményei kevésbé hasznosulnak, nem segítik elő megfelelően a versenyképesség javulását. A szakirodalom ennek három tényezőjét határozza meg, az erős alapvetési orientációt, az innováció mérését és a szabadalmaztatás mértékét. Az alapvetési orientáció nem hátrány, hiszen ezek megalapozzák az alkalmazott tudományos eredményeket, de nem jelentkezik közvetlenül versenyképesség növelő tényezőként az innovációs mérőszámokban. Az innováció mérőszáma sem pontos, hiszen a szabadalmi eljárások különböznek illetve az európai kutatási eredmények nem feltétlenül szabadalomban, hanem inkább publikációkban jelennek meg.¹⁷

3. A kutatás-fejlesztés hazai közpénzügyi finanszírozása

¹³ Csűrös Gabriella: Átalakuló támogatáspolitikai a 2007–2013-as közösségi pénzügyi keret tükrében és ennek hatása az önkormányzatok forrásszerkezetére, in: *Nézetek és látzatok-Decentralizáció a pénzügyi környezet szemszögéből* (szerk.: Horváth M. Tamás)KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 2007. 115. o.

¹⁴ Csűrös Gabriella: *Unió pénzügyek. Az európai integráció fejlődésének pénzügyi jogi vizsgálata*. HVG-ORAC, Budapest, 2015. 140-141., 212. o.

¹⁵ Állami Számvevőszék: Elemzés- A magyar kutatás-fejlesztés és innovációs tevékenység eredményessége, 2017, https://asz.hu/tsorage/files/files/Publikaciok/Elemzesek_tanulmanyok/2017/kfi_elemzes_20170516.pdf?ctid=1126

Az elemzés kiemeli, hogy az EU átlag a K+F+I finanszírozásban ugyan növekedett 2005-ről 2015-re 1,7 %-ról 2,03 %-ra, de elmarad a mértéke a versenytársakétól. Ez a ráfordítás azonos időszakban Kínában 2,05 %, Japánban 3,59 %, az USA-ban 2,73 %, míg Dél-Koreában 4,29 %. 2015-ben az Európai Unió tagállamai közel 300 Mrd eurót fordítottak a K+F+I tevékenységre.

¹⁶ Török-Csuka: i.m.513-514.o. A szerzők kiemelik, hogy a finanszírozás növelésétől rövid távon nem várható minden esetben a teljesítmény gyors javulása. Ennek oka, hogy hiányoznak a többlet erőforrás felhasználásához szükséges feltételek, mint a szakképzett munkaerő, az infrastruktúra, a rövid távú politikai cél. Ha ezek a feltételek adottak, akkor a finanszírozás növelése eredményes lehet. Az európai paradoxon mellett fontos tényező a lemaradásban a tudásteremtés hagyománya, az intézményrendszer és a nemzetállami keretek.

¹⁷ Török-Csuka: i.m.518-520.o.

A kutatás-fejlesztés és innovációs szakpolitika különféle eszközöket használ, amely egyben a finanszírozási területekre is rámutat. A szakirodalom három területre bontja szét az eszközrendszert. Beszél közvetlen eszközökről, közvetett eszközökről és tőkepiaci eszközökről. A közvetlen eszközök alatt a közvetlen pénzügyi támogatásokat kell érteni, míg a közvetlen eszközök alatt az adó- és járulékkedvezményeket. A szakirodalom kiemeli a tőkepiaci finanszírozás jelentőségét, amely tőkejuttatás vagy garanciavállalás formájában történhet.¹⁸A közvetlen fiskális eszközök célja a közvetlen pénzügyi támogatás, illetve a közvetett fiskális eszközök az adójogi preferenciákon keresztül érvényesülnek. Ezek a típusú támogatások és a kockázati tőkebefektetés irányulnak közvetlenül az innovációs és kutatásfejlesztési tevékenységre. Azonban a kutatásfejlesztés elengedhetetlen feltétele a humán erőforrás fejlesztése. Ezért eredményes K+F+I tevékenység nem végezhető a humán erőforrás megőrzése és fejlesztése nélkül. Ennek ki kell terjednie az oktatás, különösen a felsőoktatás területére illetve az egészségügyi és egyéb szociális ellátórendszerekre. Hiába a források biztosítása, ha nincs meg az emberi háttérfeltétel ahhoz, hogy magas szintű kutatási tevékenység valósuljon meg. Tehát az államnak figyelemmel kell lennie a finanszírozásnál ezekre a tényezőkre is. Kiművelt emberfők nélkül a források nem hasznosulnak és a közpénzek felhasználásánál a hatékonyság is romlik.

Az európai finanszírozással és a közpénzek hasznosulással kapcsolatos kérdések hazánkban is felmerültek, a szakirodalom több problémára rámutat. Az európai tendenciákhoz hasonlóan magyar paradoxonként értékeli a szakértők az innovációs teljesítmény elmaradását a fejlett államok innovációs teljesítményétől.¹⁹A rendszerváltást követő évektől az utóbbi néhány évig több átalakításon esett át a nemzeti innovációs rendszer, amely átalakítások eredményességét a szakirodalom is vizsgálta.

Az egyik ilyen hiányosság volt a rendszerben az innovációs rendszert támogató jogszabályi háttér kialakítása. Ez azért is fontossá vált a rendszerváltást követően, mivel az innovációs szektor jelentős problémákkal küzdött.²⁰A jogalkotás észlelte a problémákat és a szellemi tulajdon védelme érdekében hozott szabályok mellett a tudományos kutatás, fejlesztés és az innováció külön törvényi szinten került

¹⁸ Állami Számvevőszék: i.m. 47.o. A K+F+I tevékenység szakpolitikai eszközrendszerét közvetlen KFI segítő közvetlen eszközökre, közvetett eszközökre és tőkepiaci eszközökre osztja fel az elemzés. A közvetlen eszközök alatt a kínálati oldali eszközöket (pályázatok), keresletoldali eszközöket (beszerzések) és a rendszerszemléletű beavatkozásokat érti a szakirodalom. A közvetett eszközöknél is megtalálhatóak a rendszerszemléletű beavatkozások, a fiskális eszközök (adók) és egyéb szabályozási eszközök (minősítés). A tőkepiaci eszközök esetén a legfontosabb eszköz a kockázati tőkebefektetés és a garanciavállalás.

¹⁹ Gál Zoltán: Az innovációs kormányzás szakpolitikai vetületei. Az innováció központi és regionális irányítása Magyarországon, *Társadalomkutatás* 32 (2014) 2. szám, 182.o. A magyar paradoxont a szakirodalom intézményszervezési és irányítási problémákra vezeti vissza. Ez azt jelentette, hogy a kormányzás egészébe még nem épült be az innováció szemlélete horizontális szempontként. Az innovációs tudás nem tud ténylegesen hasznosulni a gazdasági és közszolgáltatási területeken.

²⁰ Horváth: i.m. 35.o. A szerző szakirodalmi hivatkozásokkal rámutat arra, hogy az USA, Japán és a legtöbb EU ország rendelkezett innovációs törvénnyel. A rendszerváltás idején az innovációs helyzet különösen indokolta volna a szektor önálló jogi szabályozását. Jellemző a K+F kiadások jelentősen csökkenése, a kutatásban foglalkoztatottak számának csökkenése, szabadalmi bejelentések visszaesése, tőkehiány, az együttműködés alacsony szintje az innovációs rendszer szereplői között.

részletes szabályozásra. A törvény határozott célokat fogalmaz meg a tudományos kutatás autonómiája, a gazdaság versenyképességének biztosítása, a tudásalapú társadalom, innovációra épülő, fenntartható társadalmi és gazdasági növekedés és fejlődés érdekében. Ennek érdekében kiszámítható finanszírozást és ezt szolgáló kormányzati koordinációt és intézményrendszert, a források hatékony és átlátható felhasználását, a tudományos alap és alkalmazott kutatások szakszerű közpénzügyi támogatását, a kutatási eredmények hasznosításának támogatását, a kutatás-fejlesztési szféra támogatását, a tudásalapú gazdaság és társadalom támogatását kell megvalósítani.²¹

Mindezek a célok és intézkedések a finanszírozás mértékének növelését és a forráselosztás megváltoztatását is jelentik. A finanszírozás mértéke tekintetében a közfinanszírozás részaránya csökkenésnek indult a teljes K+F ráfordításon belül, amely hátrányosan hat a szektorra és áttolja a finanszírozás mértékének növelését a magán szektorra. Azonban a vállalkozói szektorban ugyan nőtt a K+F ráfordítás, de ez csak néhány nagy multinacionális cégnél koncentrálódik.²²A vállalkozások versenyképességének alapvető tényezője a kutatás és az innováció, hiszen ennek révén versenyelőnyre tehetnek. Természetesen ehhez szükséges a stabilgazdasági környezet, hiszen a gazdasági válság visszaveti az innovációt is, nem költenek erre a vállalkozások vagy elhalasztják ezeket a kiadásokat.²³Az állam ezt a problémát a 2000-es évek elején kockázatitőke befektetéssel kívánta megoldani és több forrást juttatni a kis- és középvállalkozások innovációs tevékenységére. A szakirodalom azonban felhívja a figyelmet arra, hogy ez a tevékenység nem tekinthető teljes körűen sikeresnek, mivel csak kevés vállalkozás számára elérhető.²⁴

Napjaink közpénzügyi finanszírozására jellemző az erőteljes centralizáció. Az európai uniós forrásokon kívül a közfinanszírozású támogatások a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI Hivatal), a minisztériumok és a

²¹ 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról. A főbb célok mellett részcélokat is megfogalmaz a törvény.

²² Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal: Befektetés a tudásba, befektetés a jövőbe-Magyarország megújított kutatási, fejlesztési és innovációs stratégiája,2018, 17-20., <https://nkfi.gov.hu/download.php?docI=33384> (Letöltés ideje: 2019.03.20.) Az elemzés is rámutat arra, hogy 2005 és 2015 között a teljes hazai kutatási ráfordítás növekvő tendenciát mutatott, míg 2016-tól kezdődően a K+F kiadások intenzitása csökkenésnek indult. Az elemzés szerint a kutatási ráfordítások négy forrásból tevődnek össze a vállalati ráfordításokból, a költségvetési forrásokból, a nonprofit forrásokból és a külföldi forrásokból.

²³ Némethné Pál Katalin: *Innovációs tevékenység mérése a magyar vállalatoknál*, PhD. értekezés Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest , 2010., 62-68.o..KNémethné Pál-2010,-phd.lib.uni-corvinus.hu (Letöltés ideje:2019.03.23.)

²⁴ Karsai Judit: Kifelé a zsákutcából- Állami kockázati tőke és innováció, *Közgazdasági Szemle*, LIV.évf., 2007.december, 1091-1098.o. Szerző szerint az állami kockázati tőke befektetési tevékenysége gyorsan növekvő , innovációt hordozó területekre kevés hatást gyakorolt, mert a hagyományos szektorokat részesítették előnyben. Rámutat továbbá arra, hogy a nemzetközi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a kis- és középvállalkozások finanszírozását csak kis mértékben oldja meg a kockázati tőkebefektetés. A befektetők csak a kiemelkedő jövedelmet biztosító vállalkozásokat finanszírozzák, amellyel lehetőséget teremtenek az innovatív vállalkozások finanszírozására, de ez csak kevés számú vállalkozás számára teremt forrást. A gazdasági pozíció és a domináns társasági jogi modellek összefüggéseinek elemzését lásd: Szikora Veronika: Company Legislation and Reforms in Europe, *Curentul Juridic XXI*: 1(72) 2018, 155-171.o.; Szikora Veronika: Társasági jogi szabályozási modellek Európában, *Gazdaság és Jog*, 2018/5. (26) 9-16.o.

Magyar Tudományos Akadémia útján kerülnek folyósításra, bár az elsődleges szerepet a jogi szabályozás az NKFI Hivatalnak szánja, mivel az elsődleges forrás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap.²⁵ Az alapot elkülönített állami pénzalapként, kizárólag az innováció állami támogatásátszolgáltató alapként hozták létre. A rendelkezésre álló forrásokat támogatásként az innováció ösztönzésére, a kutatás és fejlesztési tevékenység és az ezt szolgáló infrastruktúra fejlesztésére, illetve a kutatási eredmények hasznosítására kell fordítani.

A KFI támogatásokat a szabályozás alapján három csoportba lehet felosztani, kutatás-fejlesztési támogatásokra, innovációs támogatásokra és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelmét, szellemi alkotások hasznosítását szolgáló támogatásokra. A támogatások ilyen jellegű szétválasztásának az oka a tevékenységek eltérő jellege és a támogatások által elérni kívánt célrendszer. A kutatás-fejlesztési tevékenység magában foglalja az alapkutatást, az alkalmazott kutatást és a kísérleti fejlesztést egyaránt.²⁶ Ezeknek a támogatásoknak a célja a tudományos kutatások folyó ráfordításainak a biztosítása, a nemzetközi együttműködés elősegítése, a tevékenység infrastrukturális és emberi erőforrás feltételeinek a finanszírozása. Az innovációs²⁷ támogatások célja is hasonló kutatás-fejlesztési támogatásokéhoz, azzal a különbséggel, hogy az innováció esetében az új tudományos eredmények alkalmazásának elterjesztése és kutatás-fejlesztési munkahelyek létrehozása is támogatható. A szellemi alkotásokhoz fűződő jogok védelme, a szellemi alkotások hasznosításának támogatása képezi a támogatások harmadik csoportját. A támogatás alapvető célja, hogy a támogatott projektek eredményei hazai hasznosításra kerüljen sor, illetve a létrehozott eredmény hazai illetve Magyarországra kiterjedő iparjogvédelmi oltalma megszerzésre kerüljön.

A támogatások finanszírozásának biztosítására a jogszabály forrásokat rendel az alaphoz, amelyek államháztartásból származó és államháztartáson kívüli források.

²⁵ 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 4.§. Az intézmények jelentőségét a törvény nem csak a finanszírozási feladatok ellátásában emeli ki, hanem tevékenységük egyéb területen is jelentős. Amellett, hogy részt vesznek a kormányzati KFI stratégia kialakításában és megvalósításában, irányítják és felügyelik a kutatóhelyeket, értékelik a kutatási programokat, elvégzik a nemzetközi kötelezettségből rájuk háruló feladatokat, elősegítik az innovációs hálózatok kialakítását, a szakmai együttműködést az innovációs eredmények hasznosítása érdekében.

²⁶ 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 3.§. Az alapkutatás felfedező jellegű kísérleti vagy elméleti munka, amelyet a jelenségek megértése érdekében folytatnak, anélkül, hogy kilátásba helyeznék az új ismeretek gyakorlati alkalmazását. Az alkalmazott kutatás célja új ismeretek, tudás megszerzése új termékek, eljárások kifejlesztéséhez vagy továbbfejlesztéséhez. A kísérleti fejlesztés a meglévő tudományos, technológiai és egyéb ismeretek megszerzése, alkalmazása, felhasználása új vagy módosított termék, eljárás létrehozása, megtervezése céljából.

²⁷ Fleischer Tamás: Innováció, növekedés, kockázat, in: *Fenntartható fejlődés Magyarországon- Jövőképek és forgatókönyvek* (szerk.: Bulla Miklós-Tamás Pál), Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2006, 278.o. A szakirodalomban eltérő innovációs fogalmat használnak. A közgazdasági szakirodalom az innováció alatt a tudományos eredmények ipari alkalmazását érti, míg a műszaki felfogásban az új tudás létrehozását jelenti. A törvényi fogalom szerint az innováció a gazdasági tevékenység hatékonyságának javítása, tudományos, műszaki szervezési, gazdálkodási, kereskedelmi műveletek összessége, amelynek eredményeként új vagy lényegesen módosított termék, eljárás, szolgáltatás jön létre vagy ennek alkalmazására, piaci bevezetésére kerül sor.

Az alap forrásainak jelentős részét az innovációs járulék teszi ki.²⁸ Ennek mértéke a 2019-es költségvetési előirányzat alapján 81.800 millió forint összeget tesz ki. Ebből az alap 48.791 millió forintot fordít a hazai innováció közvetlen támogatására.²⁹ A számokból tehát az látszik, hogy a beszedett innovációs járulék nem teljes összege a közvetlen támogatás, annak jelentős része marad a központi költségvetésben, nem célzott felhasználással. Ez nem zárja ki, hogy az állam máshol innovációs célra használja fel a forrást, de álláspontom szerint az itt található teljes forrást erre a célra kellene használni és a további támogatások céljára plusz forrásokat kellene bevonni. Az innovációs járulékot a számviteli törvény hatálya alá tartozó gazdasági társaságok fizetik, a helyi adókról szóló törvényben meghatározott adóalap után.³⁰ Mivel a KFI tevékenység közvetlen költségével csökkenthető az adóalap, így ezek a költségek csökkentik az innovációs járulék összegét is.³¹ A járulék mértéke az adóalap 0,3 %-a, amelyet önadózás keretében vall be az adóalany a NAV-nak, amely ezt tovább utalja az NKFI Alapnak a számlájára. Az adóalanyt adóelőleg fizetési kötelezettség is terheli.³² Ugyanakkor egyes adóalanyokat mentesít a törvény a járulékfizetési kötelezettség alól.³³

A KFI tevékenységgel kapcsolatos feladatokat és finanszírozást is végeznek az egyes minisztériumok, de az Innovációs és Technológiai Minisztériumnak kiemelt jelentősége van a területen. A minisztérium széleskörű feladat- és hatáskörrel rendelkezik, amelynek egy része közvetetten kapcsolódik a kutatás-fejlesztéshez.³⁴ A minisztérium költségvetésében vannak azonban közvetlen források is. Kutatási és fejlesztési feladatok támogatására külön alcímben biztosít forrást a költségvetési törvény.³⁵ Két jelentős kiadással járó terület emelhető ki, az

²⁸ 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 11.§-14.§. Az innovációs járulék mellett az alap bevételi forrása a központi költségvetési támogatás, az alap költségvetési maradványa, önkéntes befizetések, adományok, segélyek, nemzetközi szervezetektől származó támogatások.

²⁹ 2018. évi L. törvény Magyarország 2019. évi központi költségvetéséről 1. számú melléklet.

³⁰ 1990. évi C. törvény a helyi adókról 39.§. Az adó alapja a nettó árbevétel, csökkentve az eladott áruk beszerzési értékével, a közvetített szolgáltatások értékével, az alvállalkozói teljesítések értékével, az anyagköltséggel, az alapkutatás, alkalmazott kutatás, kísérleti fejlesztés közvetlen költségével.

³¹ Széles Zsuzsanna-Ambrus Rita-Tóthné Szabó Erzsébet: Számviteli és adózási szabályozás a hazai K+F tevékenység elszámolásában, *Gazdaság és Társadalom*, 2016/3. szám, 106-107.o.

³² Laluska Pál: Az elkülönített állami pénzalapok bevételei, in: *Pénzügyi jog II.* (szerk.: Simon István), Budapest, Osiris Kiadó, 2012, 450.o.

³³ 2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról 15.§ (2) bekezdés. A törvény mentesíti a járulékfizetési kötelezettség alól a mikro- és kisvállalkozásokat, a Magyar Nemzeti Bankot, a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt.-t, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaságot, a jogelőd nélkül alapított gazdasági társaságot és előtársaságot, a közhasznú nonprofit gazdasági társaságot és a felszámolási vagy kényszer törlési eljárás alatt álló gazdasági társaságot.

³⁴ 94/2018. Kormányrendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről. Az ITM széleskörű és sokszínű feladatkörébe tartozik többek között a gazdaságfejlesztés, az európai uniós források felhasználása, iparügyek, tudománypolitika és ennek koordinálása, szakképzés, felnőttképzés.

³⁵ 2018. évi L. törvény Magyarország 2019. évi központi költségvetéséről 1. számú melléklet. A kutatási és fejlesztési feladatokat külön alcím tartalmazza. Ide tartozik az MTA kutatóintézetek, kutatóhelyek támogatása (20.110,6 millió forint), az Európai Unió és hazai kutatóintézeti pályázatok támogatása (694,2 millió forint), infrastruktúra fejlesztés és központi kezelésű felújítások támogatása (542 millió forint), akadémiai kiválósági programok támogatása (3.218,3 millió forint), kutatói pályázatok támogatása (1.839,6 millió forint), kutatási kiválóság támogatása (12.163,7 millió forint), felsőoktatási

MTA kutatóintézeteinek a támogatása, illetve a felsőoktatási kiválósági programok támogatása. Az utóbbi esetben a támogatások a kutatási kapacitások növelését, a kutatási utánpótlás feltételrendszerének a javítását, a tudományos produktivitás ösztönzését szolgálják.³⁶A nemzeti innovációs politikák változása új szerepet ad a felsőoktatásnak.³⁷ A nemzeti innovációs politikában az innovációs ráfordítások fontos szegmensének kellene tekinteni a felsőoktatást és nem csak időszakos programokkal növelni a kutatási forrásokat, hanem a szektor egészére vonatkozó általános támogatás mértékét is növelni kellene, mivel a humán erőforrás megőrzésére, megtartására és fejlesztésére az egyedi, programozott források hosszú távon nem elegendőek. Ugyanakkor az MTA kutatóhálózata mellett a közsférában az egyetemeken van a legnagyobb emberi erőforrás a kutatásra és fejlesztésre. A fejlett gazdaságokban a felsőoktatás döntő szerepet játszik a gazdasági fejlődésben. A tömegmértű felsőoktatás a fejlődéshez szükséges emberi erőforrásokat biztosította, illetve a kutatásfejlesztés centrumává is vált.³⁸

A Magyar Tudományos Akadémia jelentősége a kutatások szervezésében és finanszírozásában egyaránt jelentős. Az Akadémia nem csak tudóstársaság, hanem rendelkezik egy olyan kutatóhálózati rendszerrel, amely a humán erőforrások tekintetében az egyetemek mellett a legjelentősebb, nem beszélve az akadémikusokról, akik szintén részét képezik kutatási erőforrás potenciálnak. A kutatóhálózat fenntartásának a kiadásai teszik ki az Akadémia költségvetésének jelentős részét.³⁹Az Akadémia kutatóhálózatának függetlenségét biztosítja az Akadémia fejezeti szintű költségvetése, amely a költségvetési önállóság feltétele. Az Akadémia finanszírozási keretének a jóváhagyásával egyben a kutatóhálózati költségvetése is elfogadásra kerül és csak az Akadémia kompetenciája a kutatóhálózat tevékenységének a költségvetési felügyelete. Az akadémiai kutatóhálózat alapvető feladata az alapkutatások folytatására irányul, amely nem zárja ki az alkalmazott kutatások végzését. Egyetértek azzal a szakirodalmi állásponttal, hogy kevés az a kutató, aki mindkét kutatási területet azonos magas színvonalon képes művelni, a széleskörű tudományos ismeretanyag és az eltérő típusú szellemi képességek miatt.⁴⁰

Az akadémiai kutatóhálózat helye és szerepe az utóbbi hónapokban viták középpontjába került. A kutatásfejlesztés finanszírozásának a kérdésével kapcsolatban felmerült a finanszírozás hatékonyságának a kérdése is a párhuzamos, többszörös finanszírozás megszüntetése. Mindkét kérdéskör fontos a

kiválósági programok támogatása (21.173,8 millió forint).

³⁶ 1381/2017.(VI.16.) Korm. határozat a Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Programról.

³⁷ Bartha Ildikó: Felsőoktatás-finanszírozás, in: *Közszolgáltatások megszervezése és politikái -Merre tartanak?*(szerk.: Horváth M. Tamás), Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó,2016,733-737.o. Finnországban az általános fiskális szigor mellett is az innovációs és kutatásfejlesztési és felsőoktatási ráfordítások növelése volt a jellemző.

³⁸ Simai Mihály: A tudásalapú társadalom tudománya felé, *Magyar Tudomány*, 2015. február, 132-133.o.

³⁹ 2018. évi L. törvény Magyarország 2019.évi központi költségvetéséről 1.számú melléklet. Az Akadémia működési költségvetésének (53. 349,9 millió forint) jelentős része fordítja a kutatóhálózatra, kutatóközpontokra és kutatóintézetekre összesen 32.417,8 millió forintot. Emellett támogatott kutatóhelyekre 3.088,3 millió forintot.

⁴⁰ Roósz András: Gondolatok az innovációs láncról és az MTA szerepéről, *Mérnök Újság*, 2006 augusztus, 4-5.o.

gazdaságosság szempontjából, de az erre fordított összegek a költségvetés nagyságához mérten olyan csekély mértékűek, hogy csak kismértékű megtakarítás érhető el. A probléma inkább a humán erőforrás korlátozottságában van. Az Innovációs Minisztériumnak közvetlen kutatóhálózat nem áll rendelkezésére, ezért közvetlenül nem tudja befolyásolni a tudományos kutatás irányát, legfeljebb további finanszírozási forrásokkal, csak közvetett befolyást tud gyakorolni. Tehát az intézményi átalakítás révén- az MTA-ról leválasztva a kutatóhálózatot- akar a minisztérium nagyobb befolyást gyakorolni a kutatókra, elsősorban az alkalmazott kutatás megerősítésével. Költségvetésben erre lehetőség van, hiszen 2019-ben a minisztérium fejezetébe került bele az „MTA kutatóintézetek, kutatóhelyek támogatása” című előirányzat, amely forrás az Akadémia kutatóhálózatának fenntartásához. Kérdés, hogy a még terv szintjén lévő elképzelés be fogja-e váltani a hozzáfűzött reményeket, mivel erős ellenállás mutatkozik a kutatók részéről. A terv része az is nyilvánvalóan, hogy a kutatásfejlesztési tevékenység révén jelentősebb legyen az elért gazdasági és társadalmi haszon. Ez viszont rövid távon csak az alkalmazott kutatások révén valósulhat meg. Az akadémiai kutatóhálózat átállítása az alkalmazott kutatásokra, viszont olyan átalakításokat tehet szükségessé, amely kétségessé teszi az eredményességi célok megvalósulását. A másik széleskörű vitát kiváltó kérdés, hogy lehet-e hasznosság szempontjából különbséget tenni az alapkutatások és az alkalmazott kutatások között⁴¹, illetve hol valósul meg ebben az esetben az alapkutatási tevékenység. Eredményesebb lenne, ha a minisztérium átvinné a felsőoktatás finanszírozását és ezen keresztül a kutatóbázis humán erőforrás alapjának a finanszírozását. Az egyetemeken a már rendelkezésre álló kutatóbázisra alapozva létre lehetne hozni kutatóközpontokat, akár egyetemek közötti együttműködéssel. Az infrastruktúra fejlesztése szolgálná az egyetemi oktatást és a kutatást egyaránt, kitermelve a szükséges humán erőforrást. A kiépítésbe az MTA is bekapcsolódhatna, hiszen az egyetemi kutatásban és oktatásban jelenleg is részt vesznek akadémikusok. Az egyetemeknek a piaci, vállalkozási kapcsolatrendszere is erősítheti az alkalmazott kutatások további fejlesztését.

4. Összegzés

A tanulmány rámutat a szakmai viták keresztüzébe került kutatás- fejlesztési tevékenység problémáira, a finanszírozás szempontjából közelítve. A cikk nem csak a finanszírozás mértékének a kérdésére fókuszál, hanem az elosztási kérdésekre is. A problémával azért is időszerű foglalkozni, mivel a munkaalapú társadalom kiépítését meghaladva a fejlett országok a tudásalapú társadalom kiépítésére törekednek. Magyarországnak ezért nagyon fontos, hogy lépést tartson a fejlett államokkal ezen a területen. Az innováció és a kutatási tevékenység hasznosítása elősegíti a jövőbeni gazdasági és társadalmi fejlődést. Ugyanakkor a magyar gazdaság eljutott olyan fejlettségi szintre, hogy akkor is tudjon forrásokat

⁴¹ Lovász László: Alapkutatási kiskaté, https://mta.hu/tudomany_hirei/alapkutatas-kiskate-108879. (Letöltés ideje:2019.03.30.)

biztosítani a kutatásra, ha annak közvetlen haszna rövid távon nincs, hiszen ezzel hozzájárulunk az emberiség tudásvagyonához illetve a tudás hasznosítása révén a hazai humánerőforrás képzéséhez. Ahhoz viszont, hogy megőrizzük helyünket a tudományos kutatás világában szükség van a kutatások közvetlen és közvetett finanszírozására is. Sokkal több forrást kellene biztosítani a kutatási tevékenységre, kutatási életpályamodell kialakításával, hogy a versenyképes jövedelem itthon tartsa a kutatókat és kutatási eredményeik itthon hasznosuljanak. Már nem elegendő az időszakos pályázati úton történő finanszírozás. Szükség van továbbá az infrastruktúra fejlesztésére is.

Ezek a feltételek megfelelő források biztosításával megteremthetők, viszont a humán erőforrás előállítás, biztosítása hosszú távú, költségesebb finanszírozást igényel, de nélkülözhetetlen. Napjaink sokat emlegetett problémája a munkaerőhiány, amellyel nemsokára szembesülni fogunk a tudományos kutatás területén. Egyre kevesebb a tudományos kutatói, egyetemi oktatói pályát választók száma, az elöregedés következtében hiány léphet fel ezen a területen. Az utánpótlás képzése pedig hosszú éveket vesz igénybe, illetve felmerül a kérdés, hogy ki fogja képezni az utánpótlást, ha megszakad a folyamatosság a kutatói és oktatói gárdában.

A finanszírozás és az intézményi keretek nyugvó pontra jutása szintén fontos, hiszen a rendszer működése szempontjából meghatározó a hosszútávon kiszámítható működés. A finanszírozás területén tehát nem rövidtávon kellene gondolkodni, hanem egy olyan fenntartható rendszert kell kialakítani, amely hosszú távon képes a magas szintű tudományos kutatás feltételeinek a biztosítására.

A munka-, és a vállalkozási típusú szerződéseknek a szerződő felek bizalmi jellegétől függő elhatárolása^{*} Prugberger Tamás^{} – Jakab Nóra^{***}**

A munkajog, mint diszciplína a szellemi hagyományoknak köszönhetően részben a szabályozási tárgy által meghatározott, amely nem más mint *a munkavégzés alapjául szolgáló munkaviszony és az arra vonatkozó szabályok összessége*. Ugyanakkor tágabb kontextusban a munkajog *egy normatív keret* a munkaerő-piac valamennyi működő és létező intézménye, és munkavégzője számára, így a gazdálkodó szervezet, a szakszervezet, a munkáltatói érdekképviselő és az állam, mint munkáltató és jogalkotó számára. Ezen felül a munkajog nagyon szoros kapcsolatban áll a társadalombiztosítással, a pénzügyi joggal, alkotmányjoggal és polgári joggal. Az elemzéseink kiindulópontja a munkaviszony volt, mint elkülönülő gazdasági és jogi kategória. A munkajog elmélete abból ered, hogy a munkavállaló alárendeli magát a munkáltatónak (*subordination*), így tulajdonképpen ez a függő munka joga. Ezentúl olyan gazdasági viszonyoknak is megfelel, amely magában foglalja ellenérték fejében a személyes szolgáltatást. A munkajog éppen ezért ezen viszonyok létrehozásával és szabályozási módjával foglalkozik. A munkajog nemcsak az egyének, hanem a kollektíva viszonyait is magában foglalja. A munkajog a jogtudomány egy önálló ága a maga egységében és szerkezetében, a magán- és közjog határán.

A munkajog lényegi velejárója továbbá, hogy szabályai állandóan változnak, többnyire lekövetik a gazdasági és társadalmi eseményeket. *Prugberger Tamás* írja, hogy a munkajog a polgári államokban egy evolúciós jogfejlődés terméke.¹ Ebben az evolúciós fejlődésben nemcsak a változó gazdasági környezetnek és a

* A tanulmány a K 120158, K_16 kutatási témapályázat - A kiszolgáltatottabb fél helyzete amunkavégzési jogviszonyokban az európai és a magyar szabályozás tükrében keretében íródott.

** Professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

*** Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

¹ Prugberger Tamás: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésre in: *A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései* (szerk.: Manfred Ploetz – Tóth Hilda), Tanulmánykötet, Miskolc, Novotni Kiadó, 2001, 73. o. Lásd még: Deakin Simon: *The many Futures of the Employment Contract*, ESCR Centre for Business Research, University of Cambridge, WorkingPaper No. 191., 2000, 2. o.

technológiai fejlődésnek van szerepe, hanem az annak hatására *megváltozott munkáltatói struktúrájának* is. A legfontosabb változásnak tekinthetjük az alábbiakat:

- a munkáltatói szervezetek egyre gyakrabban jelennek meg befektetési és kockázati közösségként, így a szervezési és vezetési módszerek is megváltoznak: a kockázatot és a veszteséget minimalizálják (*just-in-time, lean management*),
- a vállalkozás és munkáltatói érdekhálózat átalakulása, ennek megfelelően a munkavállalói érdekvédelem is változik,
- a sokszor határokon átívelő ellenőrző és ellenőrzött vállalkozások döntései mind érintik a munkavállalókat, ennek megfelelően ki kell építeni az új konzultációs és tájékoztatási mechanizmusokat.²

A legújabb hazai és külföldi munkajogi szakirodalom tehát a munkát vállaló személynek a munkához és ahhoz a jogalanyhoz kapcsolódó viszonyának a jellegéből indul ki, akitől a szerződés tárgyát és tartalmát képező feladat elvégzését kapta, vagyis azt, hogy ki a munkát végző személy és a munkát milyen minőségben végzi.³E vonatkozásban két kritérium kerül figyelembe vételre. Az egyik, hogy milyen a feladat természete, vagyis, hogy igénybe vehető- e más személy is a teljesítéshez, valamint, hogy a teljesítést kizárólag csak természetes személy, vagy „fingált jogalany”, azaz jogi személy is végezheti.⁴ Emellett másik kritériumként fontos még a feladat elvégzésének kötött vagy kevésbé kötött jellege is, vagyis az, hogy a feladatot teljesítő jogalany mennyire függ a feladatot adó személytől, azaz a kettőjük egymáshoz való viszonyát mennyire a mellérendeltség, vagy az alá-fölé rendeltség jellemzi. Ebből az is következik, hogy a munkát adó, vagy azt megrendelő, megbízó féltől is függ, hogy a munkatevékenységgel kapcsolatos szerződés a munkával összefüggő szerződések

² Kiss György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és e jogállás szabályozásának hiánya a Munka Törvénykönyvében, *Jogtudományi Közöny*, 2013/1, 3-4. o. Lásd még Collins H. – Ewing K. D. – McColgan A.: *Labour Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, 38-44. o.; Rogowski, R. – Salais, R. – Whiteside, N.: *Transforming European Employment Policy- Labour Market Transitions and the Promotion of Capability*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2011, 229-242. o.

³ Gyulavári Tamás: *A szürke állomány – Gazdaságilag függő munkavégzés és az önfoglalkoztatás határán*, Pázmány Press, Budapest, 2014, 153-157. és 336-357. o.; Jakob Nóra: *A munkavállalói jogalanyiség munkajogi és szociális jogi kérdései*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014, 12.,27-38. o., 41-55.; Mark Freedland: *The Personal Employment Contract*, Oxford, University Press, 2003.; A munkajogi függőség eredője a gazdasági függőség és az ahhoz kapcsolódó kiszolgáltatottság a munkaerőt hasznosítóval szemben. A gazdasági és személyi függés elmélete, Sinzheimer és iskolája tanítása után meg kellett magyarázni, hogy a más részére végzett munkatevékenység esetében miért kell bizonyos esetekben az alárendeltség, más esetekben pedig miért nem. Véleményem szerint ezen dogmatikai magyarázatra kényszerülés vezetett el a kettős, majd a hármas modell kialakulásához. Ugyanis innentől kezdve a munkaviszonyt más munkavégzési viszonyhoz képest, tipikusan a vállalkozáshoz és megbízáshoz képest kellett definiálni. Ezt a kettős modellt az ipari tömegtermelés és a gyárban uralkodó alárendeltség megerősítették. Az utóbbi években Simon Deakin és Mark Freedland úgy látják, hogy politikai, társadalmi és végső soron jogi nyomás hatására alakult ki ez a modell, s ennek megfelelően számos szerző állítja (J. Péliissier, A Supiot, A. Jeammaud), hogy a kettős modellt befolyásoló változások nemcsak a világgazdasági eseményeknek tudhatóak be, hanem a jogban a jogpolitikának köszönhetően végbemenő változásoknak is.

⁴ A terminológia Moór Gyulától származik. Moór Gyula. *A jogi személy elmélete*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1925.

melyik típusához tartozik. Sőt, nem egyszer a tevékenységet végző és azt megrendelő megbízó, illetve munkát adó jogalany egymás közötti viszonyának jellegén kívül az is befolyásolja a tevékenységgel összefüggő szerződés jellegét, hogy mennyiben működhet közre a tevékenység elvégzésében egy harmadik jogalany teljesítési segédként, alvállalkozóként vagy „al-munkavállalóként”.

Ezért az az álláspont csak részben helytálló, hogy csak a munka-, illetve megbízási tevékenységet végző személytől és annak jogai, valamint kötelezettségei jellegétől függ csak az, hogy a munkával összefüggő szerződéstípusok közül melyikbe sorolható be a tevékenység kifejtésével összefüggő adott szerződéses kapcsolat. Ezen kívül az elhatárolásnál azt is figyelembe szükséges venni, hogy sok esetben az egyes elhatárolási ismérvek nem jelennek meg tisztán, hanem bizonyos mértékig összefolynak, keverednek egymással és ekkor az dönti el a kérdést, hogy a vegyesen megjelent ismérvek közül melyiknek van az adott helyzetben nagyobb súlya. Ebből a szempontból meg kell nézni azokat az ismérveket is, amely a munkát, illetve a feladatot adó személyt és a feladat teljesítésével kapcsolatos elvárásait, valamint a feladatot teljesítővel szembeni rendelkezési jogát jellemzi. Vagyis abból az axiómaként érvényesülő jogelméleti tételből kell kiindulni, mely szerint a feleket megillető jogok és az őket terhelő kötelezettségek egymással kölcsönösen összefüggnek, és nem lehet azokat egymástól elválasztani a visszterhes jogügyletek esetében. Ahol ugyanis az egyik oldalon jogosultság létezik, a másik oldalon azzal szemben kötelezettség áll fenn. Ez a visszterhes szerződéseknél főszabályként szinallagmatikus, azaz arányos, míg az ingyenes szerződéseknél nem. Emellett még időnként azt is szükséges megvizsgálni, hogy közvetve kinek a részére történik a teljesítés. A tevékenységet kijelölő és végző személy kapcsolatán kívül olyan jogalany részére, amelyről nemcsak a tevékenység megrendelője, hanem annak az elvégzője is tud, mert a megrendelő utasítása alapján a feladat elvégzője a tényleges teljesítést egy olyan kívülálló harmadik jogalany számára végzi, akivel/amelyikkel a feladat kijelölőjének van szerződés teljesítésével összefüggő kapcsolata. Vagyis harmadik személy részére történő teljesítésről van szó.

Ulpianus szerint a fő szerződéstípusok, a dare, facere és a praestare tartalom alapján tagozódnak, ami szerint valamennyi szerződéstípus e három fő szerződéstípus valamelyikébe tartozik, mégpedig aszerint, hogy átadási, rendelkezésre bocsátási (tradicionális), tevékenységgel összefüggő (faceriális), vagy helytállási (praestariális) jellegű.⁵ Mindhárom fő típus közül a faceriális jellegűek a klasszikus polgári dogmatika szerint alapszinten a következőképpen tagozódnak: visszterhes szerződések alapszinten a szolgálati/munkaszerződés, a vállalkozási szerződés és annak a különböző nevesített formái, valamint a megbízási szerződés. Munkával és szolgálattal összefüggő ingyenes szerződés a

⁵ Lásd az Ulpinianustól (Dig. liber XVII.) származó tagozódás alapját. Ezt Vincenti Gusztáv Szentmiklósi Márton: A római jog institutioi c. tankönyvéből (234. o.), veszi át. Vincenti Gusztáv: A munka jogviszonyviszonyai, in: *Magyar magánjog, IV. Kötelmi Jog különös része, IV. kötet*(szerk.: Szladits Károly), 1942, 547. o. Ezt követi Bíró György is. Lásd. Bíró György: *Szerződési alaptípusok*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2003. 29., 103. és 157. o.; Bíró György: *Magyar polgári jog, Kötelmi jog, Közös szabályok, Szerződésstan*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2006, 204. o.

szívességi munkavégzés, vagyis a „precariumlaboris” és lehet még beszélni szívességi vállalkozásként valakinek valamilyen tárgy elkészítéséről vagy valakinek valamilyen ügyének díjmentes elintézéséről. Eme tevékenységgel összefüggő szinallagmatikus és asszinallagmatikus jogügyletek mindegyike tevékenységgel összefüggő kétoldalú jogügylet. Tevékenységgel összefüggő egyoldalú jogügylet a díjkítúzás és a megbízás nélküli ügyvitel.⁶

Ez a felosztás azonban csak elméletileg áll összhangban a polgári jog klasszikus felosztásával, mivel a XIX. századi, sőt az azt megelőző időszak polgári jogdogmatikája az ügyviteli szerződéseket azok bizalmi természete miatt elhatárolta a munkával összefüggő szerződésektől, noha sok hasonlóságot mutat a vállalkozási szerződéssel.⁷ Különbség a kettő között, hogy az egyiknél a tevékenység bizalomhoz kötött és visszerthes bizalmi szerződésnél akkor is jár ellentételezésképpen a honorárium, ha az ügyvitel nem érte el a megbízó által kívánt eredményt, míg a vállalkozásnál főszabályként a vállalkozási díj a szerződés tárgyát képező eredmény teljesítése esetén jár csak.⁸ Ugyanakkor Villányi szerint megbízási szerződésnél is köthető eredmény.⁹ A mai jogdogmatika ilyen esetben vegyes szerződésről beszél.¹⁰ Mi magunk – bár ez utóbbi álláspontot tartjuk helyesebbnek – azonban az előbbit is el tudjuk fogadni, mert nemcsak a tevékenység, hanem az eredmény is bizalmi jellegű.

Ha mégis az ilyen bizalmi eredménykötés ellenére azt mondjuk, hogy itt vállalkozási, vagy vállalkozással kevert bizalmi szerződésről van szó, az elhatároló ismérv nem a megbízottól, hanem a megbízótól származik és hasonló elképzelhető a munkaszerződésnél is. Annál is inkább, mert a munkaszerződés alapja a szolgálati szerződés. A szolgálati szerződés pedig egy olyan alá-fölé rendelt szolgálati- munkafeladatokat tartalmazó keret jellegű szerződés, amelynél a szolgáltónak a szolgáltót foglalkoztató adja, vagy határozza meg azokat a feladatokat, amelyeket a szolgáltónak teljesítenie kell. A szolgálat is a legtöbb esetben bizalommal függ össze, amely bizalom az egészen kötetlen és nem ellenőrzött szolgálati tevékenységre vonatkozik, ugyanakkor a szolgáltótól a foglalkoztató elvárhat bizonyos eredményeket a szolgálat terén, a szolgálat pedig

⁶ Vincenti: i.m. 545-662. Hatodik fejezet 43.§ Munkabérelti/szolgálati szerződés, 51.§ A vállalkozási szerződés; 52. § Az alkuszi szerződés; 53. § A díjkítúzás. Villányi László: *Ügyvitel*, Hetedik fejezet 54.§ A megbízás, 55. § A megbízás nélküli ügyvitel, in: *Magyar magánjog, IV. Kötelmi Jog különös része, IV. kötet*(szerk.: Szladits Károly), 1942, 663-696.

⁷ Villányi László az ügyvitelt a megbízás, a római jogból származó Dig. liber XVII. tit. 1. alapján Windscheidre hivatkozva a bizalmi kritérium alapján különíti el a vállalkozástól. Villányi: i.m. 664. o. 2. sz jegyzet

⁸ Ez az álláspont érvényesül a mai magyar jogirodalomban is: Kovács László: *A vállalkozási szerződés*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1998, 13. o.; Bíró György: *A megbízási szerződés*, Szerződéstartár, 2. Complex, Budapest, 2001, 36-39.o ; Kiss György: *A piac és az emberi tényező*, Balassa Kiadó, Budapest, 2002, 135-139. o.

⁹ Villányi: i.m. 664-665. o. Érdekes, hogy Villányi egy sor olyan megbízást ezen a helyen felsorol, ahol a megbízás eredménnyel keveredhet, az általa írt 1. § Kötelmi típusok. Vegyes szerződések c. IV. kötet bevezetéseként írt előszóban ezeket nem sorolja a vegyes kötelmek közé

¹⁰ Vincenti: i.m. 644. Vállalkozási szerződésnek a tárgya nemcsak dolog készítése, átalakítása, hanem munkával elérhető más eredményben is állhat. 51. § A vállalkozási szerződés, IV. kötet.

lehet kötetlen, vagyis szabad szolgálat, de a szolgáltót felfogadó részéről megkívánva kötött, sőt ellenőrzött jellegű is.

Történelmileg hagyománya van szociálpszichológiailag annak a bizalmi viszonynak, amely a szolgálat ura és a szolgálatot tevő között kialakul és fennáll, sőt a szolgálat ura olyan személyt választ ki szolgálatot teljesítőnek, akiben maradéktalanul megbízik. Ez a bizalmi kapcsolat fennáll a szolgálatnál előre meg nem határozott tevékenységgel szemben a munkatevékenységet, illetve a munkakört konkrétan meghatározó munkaviszonynál is. A munkaviszony esetében ez a bizalmi kapcsolat annál erősebb és jelentősebb minél kisebb a munkáltató cég, amely kevés munkavállalóval családias jellegű légkörben működik. A másik eset a vezetői munkakör, ahol a bizalmi viszonynak komoly jelentősége van. Minél magasabb vezetői beosztásban látja el a munkakörét valaki, annál többet tud meg a munkáltatója cégéről, amit, ha kiszellőztet, munkáltatója piaci versenyhelyzetét jelentősen leronthatja. Nem véletlen, hogy a munkáltatók a vezető alkalmazottakat és az információ gazdag kulcspozíciókat betöltő alkalmazottakat különböző kedvezményes és többlet-juttatásokkal, valamint a munkabéren felül járó természetbeni juttatások különböző formáival hosszú időre magukhoz kívánják láncolni, maguknál megtartani. De ezen kívül is, minden stabil munkakört betöltő munkavállalóval szemben elvárás, hogy a tudomására jutott vállalati bizalmas adatokat kívülálló személyekkel ne közölje, és ne tanúsítson olyan magatartást, amivel munkáltatója versenyhelyzetét rontja a gazdasági életben. Ide tartozik az is, hogy sem vállalkozóként, sem további foglalkozottként (másod-, vagy mellékállás) ne folytasson olyan tevékenységet sem a vezető, sem a beosztotti munkavállaló, amellyel munkáltatójával versenyhelyzetbe kerülne a piacon.

Ez következik abból a bizalmi viszonyból, amely a munkavállalót a munkaviszonya alapján fennálló szolgálati jellegéből fakadóan köti. Ez a munka-, és szolgálati viszonynak a munkavállaló oldaláról a munkáltató felé jelentkező hűség kötelezettsége, aminek ellentételezése a munkáltató részéről fennálló gondoskodási kötelezettség. A német munkajogi dogmatikában a munkavállalót a munkaviszonyban ennek megfelelően „Treuepflicht”, míg a munkáltatót „Fürsorgepflicht” kötelezi, amely kettőt a kölcsönös bizalom, a „Glauben” alapoz meg.¹¹ Itt azonban meg kívánjuk jegyezni, hogy tartalmilag hasonló a helyzet a tartós vállalkozási és megbízási szerződés esetében is, amely két szerződéstípus, illetve altípus a szolgálati-munkaszerződéssel sok tekintetben hasonlóságot mutat.

A bizalmi jelleg tehát a szolgálati-munkaviszony és a tartós vállalkozási és megbízási szerződés esetében éppen úgy fennáll, mint az eseti megbízási szerződés esetében, sőt a bizalmi jogviszony fennáll az eseti vállalkozási jogviszony esetében is. A megrendelők ugyanis általában olyan társas, vagy egyéni vállalkozót keresnek meg és adnak részükre megrendelést, amely vállalkozó egyéni, vagy társas cégben, vállalkozóban megbíznak egyfelől a tekintetben, hogy a megrendelést jó minőségben teljesítik, másfelől, hogy nem csapják be. Még

¹¹ Vincenti: i.m. 46. § A munka jogviszonyai.; Zöllner-Loriz-Hergenröder: *Arbeitsrecht*, 6. Aufl. Verlag C. H. Beck, München, 2008, 34-38. o.; Szerkesztői megjegyzés a francia Code Civil 1711. cikkelyéhez: Loyer, le luage du travail du service. Mindebből kitűnik, hogy a szolgálati és a munkaszerződés terminológiája mind a germán, mind a frankofon jogban szinonim fogalmat takar.

jelentősebbé válik ez a bizalmi viszony a már említett tartós vállalkozási és megbízási szerződés esetében, amely kettőnél sok tekintetben a bizalmi kapcsolat a munkavállaló és a munkáltató között fennállóhoz hasonlít. Sőt, a két bizalmi kapcsolat össze is fonódhat egymással olyan tisztség esetében, amely választással, a választók bizalmával jön létre, majd a megválasztott gazdasági társasági taggal munkaszerződést kötnek az ügyvezetői munkakör ellátására.¹²

A bizalom tehát valamennyi munkával és munkaeredménnyel, valamint ügyvitellel összefüggő szinallagmatikus szerződésnél fennáll a szerződő felek részéről egymás irányában, sőt láncolatban ez még tovább is futhat abban a vonatkozásban, hogy a vállalkozó a feladat egyes részeinek az elvégzését, a megbízott pedig az ügyviteli tevékenység egy részének az elvégzésére helyettest fogad fel. Ezt viszont a megbízott csak akkor teheti meg, ha ehhez a megbízó hozzájárul.¹³ Az ügyvédi megbízási egyértelműen így működik, ahol a helyettesítésbe történő megbízotti beleegyezés összekapcsolódik a megbízási szerződéssel. Ez a jogalanyok közötti kölcsönös bizalom a munkaszerződéssel összefüggő visszterhes szerződések mindegyikénél fennáll, azonban elhatároló ismérvként csak a megbízási szerződésnél jelenik meg, mint a megbízási jogviszony leglényegesebb „diferenciaspecifikumaként”, ahol a Ptk-val összefüggő szerződések vonatkozásában a „genus proximum”, vagyis a szerződéstípus legfőbb eleme a tevékenységkifejtés, vagyis a munka.

Ez a bizalmi elem a vállalkozások valamennyi típusánál fennáll. Így a tervszerződésnél, az alkuszi ügyleteknél, ami különös jelentőséggel bír a tőzsdei alkuszügyleteknél. A bizalmi elem azonban a munkával kapcsolatos egyoldalú ügyleteknél nem játszik szerepet. Így a díjkitűzésnél és a megbízásnélküli ügyvitelnél sem. Viszont valamennyi ingyenes, szívességi megbízásnál és precariumnak minősülő munkavégzésnél szerepet játszik, mivel szívességre az emberek, de a cégek is olyan jogalanyt kérnek fel, akiben, vagy amelyikben megbíznak.

1. A jogalanyok tevékenységének jellegéből adódó elhatárolási ismérvek

A további elhatároló ismérvek már a tevékenység jellegével, vagyis azzal függnek össze, hogy a szerződő felek hogyan viszonyulnak egymáshoz a tevékenység jellegétől függően. A megbízási szerződésnél a tevékenység jellege lekorlátozódik ügyvitelre, természetes és jogi személyek részéről kapott megbízások elintézésére, reménybeli sikerre vitel érdekében. A megbízó a megbízott természetes vagy jogi személy iránt kettős természetű bizalmat érez. Az egyik az, hogy a megbízó szakmai tudása és ügyességbeli képessége olyan, hogy remélni lehet, hogy a megbízott részéről az ügyvitel sikeres lesz, a másik bizalomérzés pedig az, hogy a

¹² Lásd: Barta Judit—Prugberger Tamás: Kérdések a gazdasági társasági munkaviszonyban álló vezető tisztségviselőjének kettős státusáról, in: *Ünnepi kötet Dr. Czucz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Acta Universitatis Szegediensis, ActaJur. et Pol. Tomus, LXXIX. Szeged, 2018. 30-39. o.

¹³ Lásd Villányi: i.m. 680-681. o.

megbízott korrekt módon fog eljárni. Ugyanakkor a megbízott a megbízási tevékenységét csak részben fejtheti ki akkor, amikor ő gondolja, mert amely intézménynél, ahol a megbízottnak el kell járnia, igazodnia kell az ügyfélfogadási vagy a tárgyalásra kitűzött időhöz. Ugyanakkor a megbízónak is vannak olyan kötelezettségei, mint a közbülső szolgáltatás és valóságghú információadás, amely a tényállás-, és az előzményfeltárára vonatkozik. Ha ezeket a közbülső szolgáltatásokat a megbízó a megbízott felhívása ellenére sem teljesíti, a megbízott elállhat a megbízási szerződéstől.

Hasonló elvárásai vannak egymással szemben a vállalkozási típusú valamennyi ide tartozó szerződésnél, csak a tevékenységi köröknek a megbízáshoz viszonyítva sokkal szélesebb skálájában lejátszódva. Ez vonatkozik a megrendelőt terhelő közbülső szolgáltatásokra, amit, ha nem kap meg felhívás ellenére sem a vállalkozó, szintén felmondhatja a vállalkozási szerződést. Ez a felmondási, illetve elállási jog a munkavállalót közvetlenül nem illeti meg. Ha viszont a felhívása ellenére továbbra sem ad a munkavállalónak a munkáltató munkát, ez felmondási ok lehet a munkavállaló részéről, ez azonban jogelméletileg különbözik az elállási jogtól. Az ilyen elállási jog ugyanis a vállalkozási és a megbízási szerződésnél áll fenn csak, a munkaszerződésnél viszont nem, mert ott először behívhatja a munkáltató munkavállalót és csak ezt követően köteles munkával ellátni. Ez is egy elhatárolási tényező.

Közelítve a továbbiakban a munkaszerződéshez, lényeges elhatárolási pont a vállalkozási és a megbízási szerződések, valamint a szolgálati-munkaszerződés között az utasításadási jog. A megrendelő, s a megbízó bizonyos utasításokat, kívánásokat közölhet a vállalkozóval és a megbízottal, amihez mind a kettőnek tartania kell magát. Ez az utasításadási jog azonban nem annyira kötött, mint a munka-, illetve a szolgálati jogi. A munka-, illetve a szolgálati jogi szerződés alapján a munkáltató az utasítás teljesítését szorosabban is ellenőrizheti, mint a vállalkozási, valamint a megbízási szerződésnél. Ennél azonban nagyobb elhatárolási pont a vállalkozási-megbízási, valamint a szolgálati-munkaszerződés között abban van, hogy ha a vállalkozó vagy megbízott, vagy pedig egy munkáltató helytelen megbízást ad és a vállalkozótól, megbízottól, valamint a munkavállalótól annak helytelenségéről kapott felvilágosítás ellenére a megrendelő, a megbízott, valamint a munkáltató annak teljesítéséhez mégis ragaszkodik, a vállalkozó és a megbízott elállhat a szerződéstől, illetve felmondhatja azt. Ugyanis a helytelen utasítás teljesítésével saját képessége és cége hírnevét teszi veszélynek ki. Ezzel szemben a munkavállaló a munka-szolgálati viszony felmondásának jogával nem élhet, mivel az ő személye háttérben áll. A munkavállalónak, szolgálati viszonyban ugyanis nincsen cége, így nem létező cégének a hírneve nem kerül veszélybe.

További elhatárolási pont a vállalkozási-megbízási, valamint a munkaszerződés között az, hogy míg a vállalkozó és a megbízott nemcsak természetes személy, hanem jogi személy is lehet, addig a munkavállaló, szolgálati viszonyban csak természetes személy lehet. Igaz, létezik atipikus munkaviszonyként olyan munkaszerződés, ahol a munkát többen, egymást követően, a munkaidőt megosztva, vagy közösen, csoportosan együttesen végzik, mint amilyen a mezőgazdaságban a betakarítás (arató-, szüretelő, vagy cséplőcsoport). Ilyenkor a felfogadó jogi személy vagy cég,

esetleg természetes személy üzembirtokos a csoport nevében, annak képviselőjével köti meg a szerződést olyként, hogy a csoport képviselője veszi fel a csoport valamennyi tagjának járó munkabért és osztja el a csoport valamennyi tagja között a csoporton belül létesült társági munkabér-elosztási megállapodás lapján.¹⁴ Itt is azonban a munkavállaló nem jogi személy, hanem jogi személy nélküli polgári jogi társaság (societas), ahol a munkát a munkaszerződés szerint közösen teljesítik.¹⁵

Utolsó gondolatként megjegyezzük még, hogy bár erőltetett elhatárolási ismérv lehet még az, hogy valaminek az elkészítése, vagy valaki ügyének elintézése történhet szívességi jellegű precariumként ingyen, ugyanakkor a munkavállalónak a munkájáért minden esetben bér jár. A gyakorlatban azonban itt is van szívességi jellegű munkavégzés. Elég e téren a kaláka jellegű családi házépítkezésekre utalni, amit a német jogrendszer ingyenes munkavégzéseként szabályoz, köteles balesetvédelmi biztosítást kötni az, aki a kaláka munka kedvezményezettje.¹⁶ Ezen kívül Magyarországon és másutt is gyakori a kaláka jellegű ingyenes gyümölcszedés. Sőt újabban nem eléggé elítélhető módon nyugdíjas vezető felsőfokú intézeti oktatókat az egyetemi doktorképzésben „ingyenes munkaszerződést” kötve foglalkoztatnak, meghatározva az oktatóval szembeni elvárásokat, kimondva azonban, hogy azokért munkabér nem jár.

2. Az elhatárolási irányelv

A fekete foglalkoztatás és a színlelt szerződések elleni munkajogi küzdelemben a jogalkalmazókat a 7001/2005. (MK 170.) FMM-PM együttes irányelv segítette a munkavégzés alapjául szolgáló szerződések minősítése során figyelembe veendő szempontokról. Ezt azonban még az Mt. hatálybalépése előtt hatályon kívül helyezte a 2010. évi CXIX. törvény 47. §-a 2011. január 1-jével. Ez persze nem jelenti azt, hogy a minősítő jegyeket ne lehetne továbbra is figyelembe venni.

Gyulavári Tamás a minősítés szempontjából az elsődleges és másodlagos minősítő jegyek alábbi súlyozását javasolja:... A minősítő jegyek esetjogra épülő korábbi rendszerét részben megváltoztatva az alábbi elsődleges ismérvek használatát javasoljuk: a) alá-fölrendeltségi viszony, széles körű munkáltatói irányítási, utasítási és ellenőrzési jog; b) személyes munkavégzési kötelezettség; c) munkabér fizetése; d) a munkakörként meghatározott feladatok rendszeres elvégzése; e) a munkáltató foglalkoztatási, a munkavállaló rendelkezésre állási kötelezettsége. Ehhez képest a másodlagos minősítő jegyek: a) a munkaidő

¹⁴ Juhász Gábor — Prugberger Tamás: Munkaszervezetek—vállalkozási rendszerek, *Tervgazdasági Fórum*, 1987/1, 97-106. o.; Prugberger Tamás: *Belső vagyoni és vállalkozási jogviszonyok az önkormányzati jellegű vállalatoknál*. Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények. 206. könyv, Budapest, SZÖVORG. kiadás, 1998. IV-VI. fejezet

¹⁵ Juhász — Prugberger: i.m.

¹⁶ Schulin: Sozialrecht, Unfallsicherung, in: Adomeit/Sodan (Hrsg.): *Arbeits- und Sozialrecht, Rechtsgesetze*, Nomos. Sozialgesetzbuch (SGB.) VII 45. Zweiter Abschnitt, Vierter Unterabschn. §§ 130. unsw.

meghatározása; b) a munkavégzés helye; c) a munkáltató munkaeszközeinek és nyersanyagainak felhasználása; d) a biztonságos, egészséges munkavégzés feltételeinek biztosítása. ... központi kérdés, hogy az elsődleges és másodlagos jegyek összességükben alátámasztják-e a munkaviszony megállapításához szükséges mértékű alárendeltség, személyi függőség meglétét.¹⁷

Gyulavári Tamás súlyozása valóban helytállóan tűnik, hiszen a munkaviszony elemei között mindig is annak volt szerepe, hogy van-e a felek között alá-fölé rendeltség, rendszeresség, személyesség. A munkabér-fizetést és foglalkoztatási, valamint rendelkezésre állási kötelezettséget a munkaviszony valós, lényegi tartalmi elemeinek tekinthetjük. Az irányítási, utasítási és ellenőrzési jogot pedig az alá-fölé rendeltségből származó differencia specifikának, amelynek eredetileg másodlagos minősítő jegyként való feltüntetését indokolatlannak tartottuk. Tulajdonképpen a fenti tartalmi ismérvek felvételével javasolta Prugberger Tamás és *Kenderes György* a munkaszerződés Ptk. kötelmi általános részébe való felvételét.¹⁸

Egyetértettünk *Kiss György* álláspontjával, amely szerint a munkajogtudomány feladata a jövőben a munkavállalói függőség jogi alapjainak meghatározása és ettől elkülönítve a munkavállalóhoz hasonló jogállású személy függőségi kritériumainak rögzítése.¹⁹ A minősítő jegyek véleményünk szerint megadják a személyi és gazdasági függés elemeit, ehhez képest a munkajog szerinti függés elemei vagy nem, vagy árnyaltabban jelennek meg a polgári jog körébe tartozó munkavégzési viszonyok esetében. Ott nincs meg a személyes függőség, és a szolgáltatás tárgya tekintetében korlátozott a fogadó utasítási és ellenőrzési joga. A gazdasági függés viszont a polgári jogviszonyok esetében is elképzelhető.

Ezek a minősítő jegyek a tradicionális munkajogi képletet tükrözik vissza. *Gyulavári Tamás elméleti elvárásaként* fogalmazza meg, hogy a minősítő jegyekkel a munkaviszony letisztult, egységes fogalma valósuljon meg, amely azt kellően tágra értelmezi.²⁰ Azonban véleményünk szerint a tág értelmezésre kevés esély van: a teljes munka- és szociális jogi védelem a munkaerő-piac azon foglalkoztatottait illeti meg, akik személyi és gazdasági függésen alapuló foglalkoztatási feltételek mellett végeznek munkát. A bírói gyakorlat hasonlóan a német és brit gyakorlathoz

¹⁷ Gyulavári Tamás: A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása: Kényszer vagy lehetőség? Magyar Munkajog E-folyóirat, 1. (2014) 5. A minősítő jegyek eredeti sorrendje: elsődleges minősítő jegyek: a tevékenység jellege, a munkakörként történő feladat-meghatározás; a személyes munkavégzési kötelezettség; foglalkoztatási kötelezettség a munkáltató részéről, a munkavállaló rendelkezésre állása; alá-fölérendeltségi viszony. Másodlagos minősítő jegyek: az irányítási, utasítási és ellenőrzési jog; a munkavégzés időtartamának, a munkaidő beosztásának meghatározása; a munkavégzés helye; az elvégzett munka díjazása; a munkáltató munkaeszközeinek, erőforrásainak és nyersanyagainak felhasználása; a biztonságos, egészséget nem veszélyeztető munkavégzés feltételeinek biztosítása; írásbeliség. Lásd erről: A munkajog nagy kézikönyve (2006), Complex Kiadó, Budapest, 36-37. Bankó, Zoltán: Az atipikus munkajogviszonyok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, (2010) 185.

¹⁸ Kenderes, György – Prugberger Tamás: A munkajogi és polgári jogi szabályozás alapkérdései. *Jogtudományi Közöny*, 3. (2001) 113-114.

¹⁹ Lásd erről még Kiss, György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és e jogállás szabályozásának hiánya a Munka Törvénykönyvében. *Jogtudományi Közöny*, 1 (2013) 13.

²⁰ Gyulavári Tamás: i.m. 7.

jogeseteken keresztül értelmezheti a munkaviszony tartalmi elemeit, és abban nyithat a szürke zóna felé. Ez lehet a magyar munkajogi szabályozás továbblépésének egyik módja. Hiszen a gazdaságilag függő munkát végzőket ezek a kritériumok jelenleg kizárják a munkajogi intézmények hatálya alól.

3. A szolgálati és a munka-szerződéstípusok egymástól eltérő vonásai a feleket megillető jogok és kötelezettségek alapján. Elméleti alapvetés és a főbb szolgálati és munkaszerződés-típusok. A szolgálati és a munkaszerződés egymástól való elhatárolásának kísérlete

Mind a germán, mind a frankofon-latin jogrendszerhez tartozó államokban a polgári törvénykönyvek többsége szolgálati szerződésről beszél, és csak annak legfőbb szabályait rendezi, míg a részletes jogi rendezést a speciális munkajogi szabályozásra bízta. Ennek két módja lehetséges. Ahol a Ptk. viszonylag átfogó és viszonylag részletesen rendezi mind a munkavállaló, mind a munkáltató jogait és kötelezettségeit, ott átfogó munkajogi kódex nincs, hanem csak egyes résztörvények rendezik azokat a munkajogi intézményeket, ahol a gyengébb felet az erősebb féltől, vagyis ahol a munkavállalók jogos érdekeit védeni kell a munkáltató erőfölényétől. Ez a helyzet áll fenn Németországban, ahol a Ptk. (BGB) a szolgálati szerződés valamennyi lényeges pontját strukturálisan rendezi. Még inkább ilyen a holland Ptk. (Burgerlijk Wetboek), ahol még részletesebben és átfogóbban van rendezve a munkaszerződés. Ezen kívül egyes a munkavállalóknak és a munkáltatóknak lényeges munkajogi intézmények, jogok és kötelezettségek részletes kibontását végzik egyes intézményi résztörvények, amelyek kiterjednek a munkajogi szakigazgatás szabályozására is.²¹ Ugyanez vonatkozik Ausztriára és Svájcra is.²² Ezzel szemben a frankofon-latin jogrendszerhez tartozó államokban, ahol a Ptk. a szolgálati/munkaszerződésnek csak a kereteit rendezi, arra utal, hogy a részleteket átfogó és minden intézményre kiterjedő rendszerezett jelleggel kódex jellegű külön törvény konzisztens módon szabályozza. Ezekben az államokban a munkajog valamennyi intézményét rendező munkatörvénykönyv van hatályban. Ez vonatkozik Franciaországra, és Belgiumra, ahol mind a két országban a francia „Code civil” csak keretjellegűen szól a szolgálati szerződésről, amit „luage du travail”-ként a háromkötetes „Code du travail” fog át,²³ amihez hasonló rendszerű

²¹ §§ 116-120 BGB 8, und andere Arbeitgesetze (Sammlung) in: Adomeit-Sodan: *Arbeit- und Sozialrecht, RechtGesetze, Nomos*; Prugberger Tamás: *Az új Ptk.* 82-94. (Németország), 100-105. o. (Hollandia); Jura Europae, (Droit du travail--Arbeitsrecht) Edition techniqueJurischasseurs, Paris, C. H. Beck Verlag, München, I. 10.10-25.27 (Németország), II. 60.10-6-7 (Hollandia); I.J.J. Heerma van Voss: *InleidingsozialrechtNederlands*, Boom Uitgever, 2013.

²² ABGB. §§ 1153-1164, in: AllgemeinesBürgerlichesGesetsbuchKodexdesösterreichischenRechts. LexisNexis ARD ORAC; Prugberger Tamás: *Az új Ptk*95-100. o. (Ausztria); 106-118. o. (Svájc); OR. (ErganzungdesZGB „FünfterTeil: Obligationsrecht, § 366 ff., §356 ff. in: Portmann – Stöckli: *CshweizetischesArbeitsrecht*, DIKE, 3. Aufl. 3-40., 287-307. o.

²³ Code Civil, Titrehutieme. Du contrat de luage, Art. L. 1711. Dallos Code Civil 644-645.p (Az artikushoz fűzött megjegyzés szerint azt, hogy a bérlet (luage) munkabérleti jellegű, a bérlió munkavállalói jellege határozza meg. Lyer, le luage du taravailou du service, u. ott; Murad Ferid: *DasfranzösischeZivilrecht*, Alfred MetznerVerlag, Frankfurt am Main –Berlin, 1971, 716-19. o.; Jura

munkajogszabály-gyűjtemény tartalmazza Belgiumban részletesen a munkajog-anyagot.²⁴ Spanyolországban és Portugáliában a „Codico Civil” a szolgálati/munkaszerződés keretét adja, amelyet Spanyolországban a „Estatuto de lostrabajadores” Portugáliában pedig a „CodicodoTrabalho” részletez a munkajog egészét átfogó jelleggel.²⁵ Mussolini idejében Olaszországban is hasonló volt a helyzet. A Codice Civile a munkaszerződést (contracto de lavoro) csak keret jellegűen rendezte, míg a munkajog egészét részletesen a „Cartadellavoro” szabályozta, amely azonban a II. Világháborút követően szétesett és ezért a szükséges szabályokat a Codice Civile munkajogi előírásai közé helyezték.²⁶

Mindebből átfogó jelleggel az szűrhető le, hogy a szolgálati szerződés olyan átfogó fogalom, amely minden olyan különböző tevékenységre és feladatok elvégzésére, a szolgálatot igénybe vevő személyi kiszolgálására vonatkozik, ideértve az ügyintézését és a valamilyen eredmény felmutatásra irányuló feladatelvégzést is, amely a megbízáshoz és a vállalkozáshoz, de a szűkebb jellegű munkavégzéshez is hasonlíthat. Mégis azonban a speciális jegye e szolgálatnak az, hogy a szolgáló alárendelt helyzetben van annak, akinek a szolgálatot teljesíti, valamint az is speciális jegye, hogy a szolgálatot általában személyesen kell a szolgálónak teljesítenie. A szolgálat tehát bármilyen tevékenységet átfoghat, speciális vonásai azonban a munkajogi tartalomhoz kötik. A szolgálat ugyanúgy vonatkozhat szabad és kötött szolgálatra, mint a közfelfogásnak megfelelő munkavégzés, ahol szintén szabad és függő munkára oszthat a tevékenység. Ennél fogva a szolgálati szerződésbe foglalt valamennyi tevékenység munkának minősül, méghozzá olyan tevékenységnek, illetve munkának, ahol annak végzője alárendelt helyzetben van azzal a természetes vagy fiktív jogalannyal szemben, akinek, vagy amely jogi személynek a munkát végzi, aki, vagy amely őt szolgálattételre, munkatevékenységre felfogadta.²⁷

Ezen az alapon a szolgálati és a munkaszerződés szinonim fogalom. A szolgálati szerződés az átfogó, keret jellegű fogalom, amelyet tartalommal a munkajogi kódex és annak alapján a munkaszerződés, a tarifaszerződés és az üzemi megállapodás, illetve az üzemi munkarend tölt meg.

3.1. A munkaszerződés. Ami már most a munkaszerződést illeti, attól függően, hogy a munkáltató mennyire bízta a munkavállalóra a munka elvégzését, ami azt jelenti, hogy mennyire bízta meg benne, vagy a munka jellegéből következik, hogy rendszeresen ellenőrizni kell a munka elvégzését, vagy a tevékenység jellegéből adódóan a munkát végzőre ellenőrzés nélkül is rá lehet bízni a feladat elvégzését. E körülményeken alapul, hogy a munkavégzést szabad szolgálat, illetve kötetlen munkavégzés, vagy kötött szolgálat, illetve munkavégzés jellemzi. Az előbbi áll

Europae, I. 30.00-14 (Francia), I.20.10-2-4 (Belga); Prugberger (17. j.) 123-131. o. (Francia), 135-139. o. (Belga)

²⁴ Jura Europae, I. 20.00-2-4

²⁵ VincenteCalle – StefaniePrehm: Arbeitsrecht in Spanien, Rz. 1-6. in: Henssler-Braun (Hrsg.): *Arbeitsrecht in Europa*, Dr. SchmidtVerlag, 3. Aufl. Köln, 2011, 1388-1392. o.; EberhardFedtke – JörgJohanneFedtke: Arbeitsrecht in Portugal, Rz. 10-14. In: Henssler-Braun (Hrsg.)1060-1062. o.

²⁶ Prugberger Tamás: Az új Ptk113-118. o.; Jura Europae, II. 40.10-4, 13-15, 44 (Italia)

²⁷ Zöllner-Loriz-Hergenröder: Arbeitsrecht, 35-38.

fenn a vezető alkalmazottak, valamint a cégnél kulcsfontosságú, nagy szakértelmet igénylő tevékenységet folytatók esetében, ahol a vállalkozói, vagy a megbízotti jelleg dominál és ahol a folyamatos munkáltatói ellenőrzés kizárt. Az ilyen szabad szolgálatot a kötetlen munkaidő és az otthondolgozás lehetősége is gyakran jellemzi. Ezzel szemben a közvetlen irányítottságú munkák, az ún. „függő munka” esetében a kötött munkaidő és az állandó felügyelet jelenléte a jellemző. Annak, hogy munkaviszony főszabályként a vállalkozáshoz és/vagy a megbízáshoz hasonló tartalommal többnyire kötetlen munkaidős szabad szolgálatra, valamint kötött munkaidővel, nagymértékű felügyelet lehetővé tevő függő munkavégzésre osztódik, az első esetben a munkavállalónak a döntési szabadsága jóval nagyobb, mint a kötött munkát végző esetében. A munkáltató permanens ellenőrzést nem gyakorol. A munkáltató a megbízási és a vállalkozási szerződéshez hasonlóan csak meghatározott időközökben kér jelentést, ezen kívül akkor számoltatja el a munkáját kötetlenül végző munkavállalóját, ha úgy látja, hogy rendszeresen vagy gyakran hibázik, illetve döntései gyakran célt tévesztenek. Ezért itt jelentős szerepet játszik a munkáltató önálló döntési jogosultsága. Ebből adódóan a felelőssége is nagyobb. Ebben az esetben csak az előreláthatóság hiánya alapján áll fenn kimentési lehetőség a részére. Ez a felelősség azonban – különösen gazdasági vezető munkavállalók esetében – a jövőbeli kiszámíthatóság bizonytalansága miatt erősen megkérdőjelezhető, ami az idegrendszert és a szervezetet is erősen megterheli. Ezt a legtöbb állam munkajogi kártérítéssel összefüggő gyakorlata figyelembe veszi.²⁸ Ez esetben a jogi szabályozás nem rója fel a munkáltatónak az ellenőrzés elmulasztását, mivel a nem függő munkánál a közvetlen munkáltatói ellenőrzésnek nincs jelentősége.²⁹

Más azonban a helyzet a függő munkánál, ahol a munkáltató részéről elvárható a munkafolyamatok gondos figyelemmel kísérése. Ezért, ha a munkavállaló kárt okoz, egyrészt a nagyfokú és állandó jelleggel fennálló károkozási kockázaton kívül helytállóan veszi figyelembe a nyugat-európai munkajogi kártérítési gyakorlat a munkavállaló feje felett lebegő, főleg a monoton munka miatti elfáradás mellett azt is, hogy hatékony munkáltatói ellenőrzéssel, pontosabban felügyelettel a munkáltató megelőzhette, vagy legalább is csökkenthette volna a keletkezett kárt.³⁰ Bár a jogirodalom nem foglalkozott eddig azzal a ténnyel, hogy a munkavállaló részről fennálló itt elemzett nagyobb mérvű károkozási lehetőség elsősorban a fizikai termelő, és a monoton nem termelő, pl. áruházi pénztárosnál áll fenn. Azoknál, akik a vállalat igazgatási területén végeznek beosztotti irodai munkát, az ilyen károkozási kockázat jóval kisebb. Ezt a magyar Mt. sematikus szabályozása nem veszi figyelembe. A nyugat-európai bírói gyakorlathoz hasonlóan

²⁸ Ez lapozza meg, hogy a beosztott munkavállalók esetében a munkavállaló által a munkavégzés közben okozott károk megtérítését két irányból mérsékli vagy már a munka-törvény, vagy pedig a bírói gyakorlat. Az egyik a munkavállaló részéről fennálló folyamatos károkozási veszély, a másik pedig annak vélelme, hogy a munkáltató nem gyakorolta megfelelően a tőle elvárható felügyeletet. Lásd még DELI Petra Eszter: A munkavállaló általános felelőssége a német és az osztrák jog-összehasonlító keresztmetszetében, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2013.

²⁹ Ez is megalapozza a munkáltató magasabb kártérítési felelősségét, ami közelíti a teljes reparációhoz.

³⁰ Lásd a 24.sz. jegyzetet

azonban e szempont alapján is indokolt lenne mérlegelni, azonban a munkaügyi bíróságok kezét meglehetősen erősen megkötí az Mt.-nek a kártérítési összeg korlátozásának a jelenlegi, prevenciós szempontból sem szerencsés „ex lege” előre meghatározott előírása. Sokkal jobb lenne, ha a munkajogi bírósági gyakorlat a polgári jogi kártérítés szabályaiból eredő nagyobb mérlegelési lehetőséget kapna, és törvényi behatárolások nélkül szabadabban vehetné figyelembe a károkozás objektív és szubjektív körülményeit.

Ezzel a fejtegetéssel a munkaviszony alanyi szempontból történő osztályozásával kapcsolatban a munkáltatónak és a munkavállalónak egymáshoz viszonyát nem csak a szabad szolgálat és a függő (kötött) munkavégzés, hanem a műszaki-fizikai és az irodai adminisztratív munka szempontjából is érintettük, amit a nyugat-európai munkajog – ellentétben a francia és a magyar Mt.-vel – helytállóan kihangsúlyoz azzal, hogy a beosztott munkavállalókat munkás (Arbeiter, blue-collar) és alkalmazotti (Angestellte, white-collar) kategóriába sorolja.³¹ Ez azért is indokolt, mert teljesen eltérő a munkavállalók e két rétegének a munkaköre és tevékenysége, s ebből fakadóan a munkaköri beosztása. A francia munkajog ezt a megkülönböztetést a diszkriminációra való hivatkozással és az „egalite” elvének az érvényesítésével indokolta, ugyanakkor e tekintetben a minden vonatkozásban francia jog alapján álló Belgium ebben z esetben nem követi a francia jogot, hanem alkalmazza a *travaieur* és az *emploe/cadres* megkülönböztetést.³² A francia munkajog is azonban kiemeli a munkavállalók közül a vezető alkalmazottak körét, külön szabályozva a „*leitendeAngestellte*”, „*cadressupereur*”, „*manegger*” megjelöléssel.³³

Az, hogy milyen munkakört, illetve milyen jellegű munkát kell a munkavállalónak elvégeznie, vagyis, hogy miként alakul a munkaviszony tartalma, az a munkáltatótól és a munkavállalótól egyaránt függ. A munkáltatótól annyiban, hogy mi a tevékenységi profilja, tevékenységi köre, ha pedig természetes személy részéről magán-szolgálatról van szó, milyen a természetes személy életvitele. A munkavállalótól mindez annyiban függ, hogy ő dönti el, hogy a felkínált munkakört elfogadja vagy nem. Ugyanakkor objektív körülmény az is, hogy rendelkezik-e azokkal a képesítésekkel, képességekkel, amelyek feltételét jelentik annak, hogy részéről a felkínált állás vagy munkakör betölthető-e.

3.2. Jogalanyisági alapú elhatárolás a tartós vállalkozási/megbízási szerződés és a hasonló jellegű munkaszerződés-típusok között. Ezen a vonalon tovább haladva, ha a munkáltató a munkakör jellegétől függően olyan szerződést köt a munkavállalóval, ahol az eredmény-centrikusság dominál és mérhető, az ilyen munkaszerződésnek a tartalma általában vállalkozási és/vagy

³¹ Rolf Birk: *Derleitende Angestellte.— Einigerechtsvergleichene Bemerkungen, RechtsderArbeit*, 1998/4, 211-217. o.

³² *Jura Europae*, I. 30,30.16 (Francia), I. 20.20-17 (Belga)

³³ Birk: i.m.; Elisabeth Mayer: *Die Arbeitrechtliche Stellungdercadressuperieurs*, Inangural Dissertationzur Doktorwürde Trier, Würzburg, 1995.; Prugberger Tamás: A vezető alkalmazottak jogállása a fejlett tőkés államokban és Magyarországon a jog-összehasonlítás tükrében, in: *A vezető tisztségviselő jogállása és felelőssége* (szerk.: Pál Lajos): Tanulmánykötet, HVG-ORAC, Budapest, 2017. 209. köv. o.

megbízási jellegű tevékenységet fog át, a munkavégzés pedig nem helyhez kötött, hanem mozgó, helyközi jellegű. Tipikusan ilyen a kereskedelmi utazói tevékenység, részben a jogtanácsosi, a piackutatói, a több üzemre kiterjedő karbantartó tevékenység és több olyan atipikus munkaviszonyba sorolt tevékenység, mint amilyen a vezető alkalmazotti és az ügyvezetői munkakör. Az ilyen kötetlen jellegű munkakörök több tekintetben hasonlítanak a tartós vállalkozási és megbízási szerződéshez. Ugyanakkor a tartós vállalkozási és megbízási szerződés nagyon hasonlít a szabad szolgálat, illetve a kötetlen jellegű munkatartalmú munkaviszonyhoz. Bizonyos időszakoként meg kell jelennie a tartós vállalkozási, vagy megbízási szerződés alanyának a megbízó cégnél, mivel akadnak olyan feladatok, amelyeket csak ott lehet elvégezni, vagy a feladat elvégzéséhez szükséges adatokat és iratokat ott lehet összegyűjteni, valamint a lényeges információkhoz hozzájutni. A tartós vállalkozó, valamint megbízott ezen túlmenően a honoráriumot rendszeresen fix összegben kapja meg, ami hasonlít a munkabérfizetéshez. Ennél fogva a tartós vállalkozási és megbízási szerződés és a kötetlen munkaszerződés között alig van különbség. Különbség csak annyi van a kettő között, hogy a tartós vállalkozó és megbízott többnyire cégbejegyzéssel rendelkezik és ha természetes személy, a kötelező társadalombiztosítását maga köti meg a nyugdíj és az egészségbiztosító köztestületi intézettel, valamint a társadalombiztosítási járulékát teljes egészében maga viseli. Ezen kívül pedig önadózó. Ezzel szemben a kötetlen munkaviszonyban, illetve a szabad szolgálati jogviszonyban álló személy esetében a kötelező nyugdíj-, és egészségbiztosítást a munkáltató köti meg a társadalombiztosítási intézettel. Ezen kívül pedig abban a tevékenységben, amelyben a szabad szolgálatot létesítették, ha van is az ilyen módon foglalkoztatottnak cége, a cégének megléte irreleváns.

A szabad szolgálati, kötetlen munkára irányuló munkaszerződés és a tartós vállalkozási-megbízási szerződés összehasonlításának ez a lehetősége alakította ki az ún. „önfoglalkoztatás”, másként kényszervállalkozás jogintézményét, aminek lényege abban rejlik, hogy a foglalkoztató az általa foglalkoztatott személy társadalombiztosítási járulékfizetéséhez nem kíván hozzájárulni, és ezért tartós vállalkozási-megbízási szerződést köt a foglalkoztatottal, ugyanakkor a jogviszony tartalmilag nem különbözik a munkajogviszonytól. Ez megmutatkozik abban, hogy az önfoglalkoztató, illetve a kényszervállalkozó rendszeresen ugyanahhoz a foglalkoztató céghez jár be dolgozni, rendszerint teljes munkaidőben és, ha tevékenysége nem kötetlen jellegű, akkor ugyanúgy alá van rendelve a foglalkozó utasításainak és folyamatos ellenőrzési lehetőségének. Az önfoglalkoztatás kritériuma ugyanis az, hogy az önfoglalkoztatónak ne legyen alkalmazottja, és a munkát saját maga végezze el, ezen kívül pedig ne legyen cége, vagyis ne legyen cégtulajdonos, rendszeresen egy helyre járjon be dolgozni és legalább két hónapot figyelembe véve minden héten legalább hat óra időtartamú munkát végzett és végez a jövőben is.

Ebben az esetben a Német Szövetségi Munkaügyi Bíróság (Bundesarbeitsgericht—röv: BAG) állásfoglalása értelmében mind az individuális, mind a kollektív munkajognak a munkavállalókat védő összes előírásait alkalmazni kell rájuk, ideértve az írásbeli szerződéskötést a szóbeli és írásbeli tájékoztatással

együtt. Ezen kívül alkalmazni kell a munkavállalókhöz hasonló tartósan vállalkozók (Arbeiterähnliche) esetében a munkavégzésre, a munkavégzés ideiglenes munkáltatói módosítására (átírányítás, kiküldetés, kirendelés), a munkáltatói jogutódlásra és azzal összefüggő tájékoztatásra, a munkaidő-maximálás és a bérminimalizálás korlátjaira, a munkabérvédelemre és a felmondásvédelemre vonatkozó szabályokat is. Ami a kollektív munkajogot illeti, mind az ágazati, mind a cég (firma) tarifaszereződés, valamint az üzemi megállapodás munkavédelmi előírásai a munkavállalóhoz hasonló foglalkoztatottra is vonatkoznak. Ennél fogva a cégnél képviselettel rendelkező bármelyik szakszervezetnek tagja lehet aktív és passzív választójoggal felruházva és ugyanígy az üzemi tanácsnak is, egyúttal pedig reá is kihat mind az ágazati, mind pedig a vállalati tarifaszereződés, valamint az üzemi megállapodás munkavállalói érdekeket védő kikötései.³⁴ Hasonló előírások védik a Legfelsőbb Bíróság (Oberstgerichtshof, röv.: OGH) elvi határozatai alapján az „Arbeitnehmerähnliche” személyt, de csak az individuális munkajog tekintetében az osztrák és a svájci munkajogban is.³⁵ Ugyanilyen elvi gyakorlatot dolgozott ki Hollandiában az „Arbeitnehmerähnliche”-nek megfelelő „freelancer”-re nézve az első fokon eljáró kantonbíróságok bírói testülete is, ugyancsak kimondva, hogy esetükben az individuális munkajogra vonatkozó munkavállalókat védő előírásokat alkalmazni kell.³⁶

Franciaországban ezzel szemben a „Code du travail” (ottani Mt.) rendezi az önfoglalkoztatottak jogviszonyát két részre bontva aszerint, hogy milyen munkakörben foglalkoztatják a munkavállalóhoz hasonló személyt. A francia Mt. tételesen felsorolja azokat a munkaköröket, ahol az individuális munkajog valamennyi munkavállaló-védő előírását alkalmazni kell az önfoglalkoztató esetében és ugyancsak tételesen felsorolja azokat a munkaköröket is, ahol csak a legfontosabb munkavállalói érdekeket védő előírásokat kell figyelembe venni (munkaidőkorlát, minimálbér, garantált bérminimum, munkabérvédelem, felmondásvédelem).³⁷ Ezzel szemben a latin jogrendszerhez tartozó Olaszországban és Spanyolországban a szellemi és ipari szabadfoglalkozásúak esetében, ha a megrendelővel, megbízóval tartós vállalkozási, vagy megbízási szerződést kötnek, ha azt nem a saját, hanem a megrendelő/megbízó számlájára végzik, akkor beszélnek önfoglalkoztatásról. Hogy ki számít ilyen esetben önfoglalkoztatónak, azt jogvita esetén minden egyes ügyben a bíróság állapítja meg.³⁸

³⁴ Michael Wittner: *Arbeits- und Sozialversorgung*. Ausgewählte und eingeleitete Gesetze, 1999, 809-811. o.

³⁵ Gustav Wachter: *Wesensmerkmale Arbeiterähnliche Person*, Dunckeret Humblot Verlag, Schriften zum Social- und Arbeitsrecht. Band 53. 27-47., 75-86. o.; Wolfgang Portmann – Jean-Fritz Stöckli: *Schweizerisches Arbeitsrecht*. 3. Aufl. DIKE Verlag, St. Gallen, 2013. 8-9. o.

³⁶ Somogyi Zsuzsa: Munkavállalás vagy egyéni vállalkozás: A kényszervállalkozás a kényszervállalkozás elkerülésének a lehetősége a holland megoldás alapján, *Magyar Jog*, 2006/4.; G.J.J. Heerma van Voss: i.m. 39-40. o.

³⁷ Sandra Isenberg kutatása. Kézirat nyers változata „A francia munkaviszony alanyai” c. készülő doktori értekezéséhez, IAAEG, Trier, 2003.

³⁸ Alexandra Stefanescu: i.m. 31. 249-250. és 262-265. o.; Anna-Lena Karsting: *Arbeitnehmerähnliche Person im Spanischem Arbeitsrecht*, Nomos Verlag, IAAEG. Band 30. 25-26., 30., 34-36., 44., 51-57., 69-70., 74-78., 87-101., 212-223. o.

Az önfoglalkoztatás intézményét a róla szóló Európai Gazdasági Közösség 86/613. sz. irányelve figyelembevételével és szintézisre törekvő jog-összehasonlító jelleggel Kiss György és Prugberger Tamás dolgozta fel.³⁹ Kiss György szerette volna a 2012: I. tv-el életbe léptetett Mt.-be beépíteni az önfoglalkoztatást eme irányelv paraméterei szerint. Ennek figyelembevételével a 2010 nyarán közreadott javaslat elejére beiktatásra került ez a jogintézmény azzal, hogy a társadalombiztosítási járulékfizetés kivételével a foglalkoztatási jogviszony tartalmára az Mt. előírásai az irányadóak.⁴⁰ A második tervezetből ez az előírás a munkáltatói szövetségek nyomására kiiktatásra került.⁴¹ A munkáltatói szövetségek az önfoglalkoztatási jogviszonynak a munkajogviszonnyal egyenlővé tételével szemben érvként azt hozták fel, hogy az Európai Gazdasági Közösség itt említett irányelvét a 2010/41. sz. EU. irányelv hatályon kívül helyezte, új irányelvet azonban nem alkotott, a hatályon kívül helyezett irányelv ezért nem alkalmazható. Eme indok megalapozatlanságát az támasztja alá, hogy az önfoglalkoztatási irányelv hatályon kívül helyezése ellenére a régi tagállamok nemzeti joga ezt az intézményt továbbra is hatályában fenntartotta.⁴²

Az önfoglalkoztatással újabban Gyulavári Tamás és Szekeres Bernadett foglalkozik.⁴³ Mind a kettőjük nézete szerint az önfoglalkoztatás az ún. „szürke zónába tartozó jogintézmény, amit Kiss és Prugberger is elfogad.⁴⁴ Mi viszont és

³⁹ Kiss György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és e jogállás szabályozásának a hiánya a Munka Törvénykönyvében, *Jogtudományi Közlemény*, 2013/1. 1-14.o. ; Prugberger Tamás: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban, *Magyar Jog*, 2014/2. 65-71. o.

⁴⁰ Mt. javaslat 2011. július, 1/193. sz. A javaslat 3. § (2). bek.-e Kiss György megfogalmazásában kimondta (volna), hogy „a munkavállalóhoz hasonló jogállású személynek kell tekinteni... aki nem munkaszerződés alapján végez más részére munkát, amennyiben személyesen és ellenérték fejében rendszeresen és tartósan azonos személy részére végez munkát és a szerződés teljesítése mellett nem várható el egyéb rendszeres tevékenység folytatása.”

⁴¹ Prugberger Tamás: Magyar munka-, és közszolgálati jogi reform európai kitekintéssel c. könyvének az Mt. javaslaton alapul 1. kiadásában (Novotni Kiadó, 2012.) pozitív értékelésként szerepelt, míg az elfogadott törvényen alapuló 2. kiadásban a szerző a kihagyását kritizálja. (Novotni K. 2013). Hogy a munkáltatói szövetségek nyomására került ki a javaslatból az önfoglalkoztatás e megoldása, Szekeres Bernadett PhD. értekezésének a Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Karán, a Deák Ferenc Doktori Iskolájában 2018. okt. 3.-iki védésén, a vita során derült fény.

⁴² Prugberger-Jakab-Zaccaria: *Az európai munkajog vázlatja/AbrissdeseuropaischesArbeitsrecht*, 2. kiadás/Auflage, Novotni Alapítvány és a Lícium Könyvkiadó Kft., Miskolc-Debrecen, 2016.

⁴³ Gyulavári Tamás: A szürkeállomány 153-166. o-; Szekeres Bernadett: Munkaviszonyon innen és munkaviszonyon túl. A gazdaságilag függő önfoglalkoztatás és annak munkajogi védelme, PhD. értekezés, Miskolc, 2018, Szekeres Bernadett: Gondolatok a munkavállalóhoz hasonló jogállású személyek helyzetéről - a munkajog és a polgári jog kapcsolatáról, Miskolci Jogi Szemle, 12. (2.), 2017, 561-569. o., Szekeres Bernadett: Fogalmi zűrzavar a munkajogtudományban: az önfoglalkoztatás problematikája. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Series Juridica Et Politica XXXVI/2*, 2018, 472-484. o., Szekeres Bernadett: A foglalkoztatási jogviszonyok átalakulása, a jogalkalmazás (és jogalkotás) előtt álló kihívások. In: *Quid Juris? Ünnepi kötet a Munkaügyi Bírák Országos Egyesülete megalakulásának 20. évfordulójára*, 2018, 439-450. Szekeres Bernadett: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy státuszának jogkövetkezmenyei – a magyar javaslat és a német megoldás részletei. *Munkajog* 2, 2018, 4, 24-31. o.

⁴⁴ Lásd Kiss és Prugberger munkáit.

ugyancsak Szekeres Bernadett is⁴⁵ - ellentétben Gyulavári Tamással⁴⁶ - csak formálisan tartjuk az önfoglalkoztatási szerződést tartós vállalkozási, vagy megbízási szerződésnek, tartalmilag egyértelműen munkaviszonyként kezeljük.⁴⁷ Gyulavári az eredetileg formai és tartalmi szempontból egyaránt tartós vállalkozási vagy megbízási szerződésként kezelte az önfoglalkoztatási szerződést, ami csak akkor válik munkaviszonyhoz hasonlóvá, ha ebben a felek kifejezetten megállapodtak. Ezzel Gyulavári bizonyos mértékig finomított korábbi álláspontján.

3.3. Munkaviszony-jelleg az alvállalkozó és a fővállalkozó viszonyában. A vállalkozó a Ptk. szerint a teljesítéshez a saját költségére ellenkező kikötés nélkül alvállalkozót igénybe vehet és az alvállalkozóval alvállalkozási szerződést köthet. Megbízási szerződés esetében főszabályként hasonló „almegbízásra”, mintegy helyettesítésre vagy teljesítési segéd igénybevételére a megbízási szerződésnél fennálló fokozott bizalmi jelleg mellett nincsen mód, csak akkor, ha akkor és ahhoz a megbízó hozzájárul. A gazdasági életben azonban cégek egymás közötti viszonyában mind a kettőre lehetőség van. Ilyenkor a legtöbb esetben a quasi „almegbízás” alvállalkozási formában jelenik meg. Igen gyakran két cég között tartós kooperációként hosszú időre alakul ki a fővállalkozó és az alvállalkozó közötti munkaviszonyhoz hasonló fölé és alárendelt kapcsolat. A fővállalkozónak a normál vállalkozási szerződésnél fennálló megrendelői utasítási joghoz viszonyítva erősebb utasításadási jogosultsága van abból kiindulva, hogy az alvállalkozó által elkövetett teljesítési hibákból eredő károkért a megrendelő irányában a fővállalkozó felel.

Ugyanakkor a gyakorlatban ezt az alá-fölé rendelt igyekszik a maga javára kamatoztatni olyként, hogy a munka átvételekor megpróbál nem megalapozott kifogásokkal a vállalkozási összegből lefaragni. Ezen kívül igen gyakori, hogy a fővállalkozó az alvállalkozóinak nem fizeti ki a vállalkozási díjat és vagyona jogellenes eltüntetése, más, többnyire rokona vállalkozásába történő bevitele mellett egyszerűsített csődeljárással számoltatja fel önmagát, ily módon elszabotálva az alvállalkozóival történő elszámolást és az alvállalkozói munkák kifizetését.⁴⁸ Nem véletlen ezért, hogy Belgiumban a kis-, és középvállalkozásoknak

⁴⁵ Lásd Szekeres műveit.

⁴⁶ Gyulavári: A szürkeállomány 153-166. o.

⁴⁷ Prugberger: Az önfoglalkoztatás intézménye 66, o.; Prugberger Tamás: A munka jogviszonyával összefüggő szerződések elméletét érintő új irányvonalak és azok kritikai értékelése – Szintézis és megoldási kísérlet, in: *Pécsi Munkajogi Közlemények*, VIII. évf., 2015/1-3. 98-99. o.; Szekeres: Munkaviszonyon innen és munkaviszonyon túl 36-56.

⁴⁸ Ez ma is előfordul, de a 2002-2010 közötti balliberális kormányzás idején ez általános jelenség volt, amit elősegített és elősegít ma is a magyar csőd csődtörvénynek az a szabálya, hogy csődeljárást csak az adós cég indíthat maga ellen, a hitelezők nem. Ezt kihasználva az adós előbb kiveszi a cégéből a vagyonát és csak azt követően jelent csődöt. Csődvagyon hiányában ezért egyszerűsített csődeljárásra kerül sor. Így az alvállalkozók követeléseinek kiegyenlítésére nem kerül sor. Emiatt megy tönkre sok kis-, és középvállalkozás. Lásd bővebben: Károlyi Géza – Prugberger Tamás.: A magyar fizetésképtelenségi jog hatályos szabályozásának kritikai értékelése a nyugat-európai rendszerek tükrében, in: *Bérgarancia és a csőd-, felszámolási eljárás reformja* (szerk.: Miskolci Bodnár Péter – Prugberger Tamás), Novotni Kiadó, Miskolc, 2005. 135-150. o. (a kötet minden tanulmányt németül is közöl); Prugberger Tamás: A csőd és a felszámolás hazai szabályainak problematikus vonásai az agrárium területén, in Barta Judit (szerk.): A fizetésképtelenség aktuális jogi problémái nemzetközi kitekintéssel. Patrocinium kiadás, Budapest, 2018. 279-297.

külön érdekvédelmi szövetségük van,⁴⁹ Oroszországban pedig a kis-, és középvállalatok szakszervezetbe tömörülve igyekeznek az őket alvállalkozóként alkalmazó fővállalkozókkal szemben jogos érdekeiket megvédeni.⁵⁰ A fővállalkozó és az alvállalkozó közötti jogviszony ennél fogva tartalmát illetően nagyon hasonlít a munkaviszonyhoz, még inkább az önfoglalkoztatásihoz. A különbség csupán az, hogy míg a munkaszerződés munkavégzője csak természetes személy lehet, alvállalkozó viszont jogi személy is, vagyis egyéni és társas cég egyaránt.

3.4. A munkaszerződés értéke. A magánjog a „*magánosok joga, amely az egyéni önkormányzat intézményesítésével válik valóban azzá. Az ennek révén keletkező különleges és konkrét jog a legigazabb magánjog, s annak a szerződés a centrális fogalma.*”⁵¹ Az egyéni önkormányzat jelentősége az, amely természeténél fogva hiányzik a munkajogból tárgyának, továbbá a munkakör meghatározatlanságának, és annak konkretizálása, nevezetesen a munkáltató utasításadási, ellenőrzési, irányítási jogkörének megfelelően.⁵² Azaz az egyensúlytalanság eleve benne rejlik a jogviszonyban annak tárgya (a szolgáltatás meghatározatlansága) és az ahhoz kapcsolódó „munkáltatói konkretizálási jog” miatt.⁵³ A munkáltató egyéni önkormányzata látszólag és ténylegesen is erős.

A teljesítés munkáltató általi meghatározása nem a munkajogviszony alapvető feltételeinek a megváltoztatását jelenti, hanem a teljesítés konkretizálását, amely alapvetően a szerződésből vezethető le.⁵⁴ Ettől eltérően a munkáltató alakítási joga

⁴⁹ Jura Europae, 20.50-5-7. o.

⁵⁰ A. SCHARF: Gewerkschaften und sozialpartnerische Strukturen in der russischen Föderation, in: *WIRO*, 1996/5. 165. o.

⁵¹ Kelemen László *A szerződésen alapuló kötelelem.* Actio Universitatis Szegediensis. Sectio Iuridico-Politica Curant S. Erekyet E., Polner, A. M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. 1941, 17. o.

⁵² Az Mt. nem tartalmazza az 1992-es Mt. 102. § (3) bekezdés b) pontját, amelynek értelmében a munkáltató köteles a munkavállaló számára a munkavégzéshez szükséges tájékoztatást és irányítást megadni. Ez a köteletség kifejezett törvényi rendelkezés hiányában is terheli a munkáltatót. Ez következik abból is, hogy a munkáltató irányítja a munkavégzést, és ahogyan az Mt. 51. §-ához fűzött Indokolás is kiemeli, „az Mt. 42. § (2) bekezdésben foglalt rendelkezésből következik, hogy a munkavégzéshez szükséges irányítás nem csak joga, hanem kötelezettsége is a munkáltatónak, tehát úgy kell a munkát szerveznie, hogy a munkavállaló munkáját megfelelően elláthassa.” Berke Gyula – Kiss György: *Kommentár a Munka Törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer Kft., 2015 (ebook)

⁵³ „*A munkajogviszony jelzett sajátosságainak hatásait elemzi Wank, aki a munkajogviszonyt olyan Äquivalenzverhältnisnek nevezi, amely tág teret biztosít a munkáltatónak a jogviszony tartalmának befolyásolására a teljesítés folyamatában. A német jogban ezt az einseitige Leistungsbestimmung, illetve Leitungsmacht elnevezéssel illetik.*” Kiss György: Foglalkoztatás gazdasági válság idején – A munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására (jogdogmatikai alapok és jogpolitikai indokok.) *Állam-és Jogtudomány*, 1. 36-76. o.

⁵⁴ A munkavállaló két alapvető köteletsége a rendelkezésre állási és a munkavégzési köteletség. A munkajogviszonyt minden más, munkavégzésre irányuló magánjogi jogviszonytól a rendelkezésre állási köteletség különbözteti meg. A rendelkezésre állás dogmatikai alapja levezethető a munkaszerződés és a munkajogviszony természetéből, ennyiben szerződéses alapozású. A munkaszerződésben a tárgy, azaz a szolgáltatás csupán keretszerűen, mintegy „fajta” szerint van meghatározva, és ebből következően a munkáltatónak joga van a munkavállaló teljesítésének módját meghatározni. ... A rendelkezésre állási köteletség ugyan önálló munkavállalói köteletség, a munkajogviszony meghatározó ismérve, azonban nem öncélú köteletség. A passzív magatartás – amely egyébiránt a munkavállalótól számos más magatartási követelmény betartását követeli meg –

(Gestaltungsrecht) ennél minőségében tágabb kört ölel fel. Ez a megkülönböztetés a magyar munkajog szempontjából is fontos. A különbség a két jogrend között abban áll, hogy míg a német jogban a Weisungsrecht, Direktionsrecht jogalapjának meghatározása és korlátainak megvonása jogdogmatikai probléma, addig a magyar munkajogban a konkretizálási hatalom mintegy ex lege jelentkezik – legalábbis a jogalkotó koncepciójában –, és korlátait is törvény határozza meg.⁵⁵ A munkajogviszony tartalmának a teljesítés folyamatában történő alakítási lehetősége a foglalkoztatáspolitikai szempontjából sem elhanyagolható.⁵⁶

A munkaszerződésben a munkavállaló autonómiája elveszett, s a partnerkapcsolatok elvének hangsúlyozása erőtlen kíváncsolomnak tűnik. Az aszimmetrikus kapcsolat szimmetrikussá tételét a jogalkotó a közjogi normák és a kollektív munkajogi intézmények által hivatott segíteni. Ugyanakkor a munkáltató rugalmasságot megvalósító egyoldalú teljesítésmeghatározását – amely mögött jogos gazdasági érdek áll – éppen ezek a normák nem engedik kiteljesedni.

A gazdasági és foglalkoztatási válság idején a flexicurity eszközei a munkajogi szabályozásban pontosan azért nem tudnak érvényesülni, mert a munkaszerződést alakító munkavállalói akarat gyenge, a munkáltatói akaratot pedig korlátozzák a munkavállalót védő kógens normák. „*A jog fogalmi sajátossága, hogy egyesek önkényének határt szabjon, logikai lehetetlenség, hogy a korlátlan szerződési szabadság engedélyezésével a jogélet semmire nem tekinthető vad zsarnokává tegye a magánakaratot.*”⁵⁷ Az állami beavatkozás ezt a vad zsarnokká válást akadályozza meg, ugyanakkor a rugalmas munkaszervezést is gátolja. Kérdés, hogy hogyan lehet a munkavállalót erősíteni? A kollektív munkajog – és nem feltétlenül kógens normákkal – mennyire képes a munkavállalók akaratának erősítésére?

Úgy véljük, hogy a „kirívóan egyenlőtlen felek” egymásközi jogviszonyában a rugalmasság és biztonság eszközei csak akkor érvényesülnek, ha az akaratelhatározás feltétlen szabadságát ismét a felek rendelkezésére bocsátjuk, nem megfosztva az államot jogalkotási hatáskörétől, csak visszaadva a magánakarát jogteremtő erejét.⁵⁸ Pontosán ez a rendelkezésre bocsátás figyelhető meg a munkavégzés egyes típusai esetében, mint a távmunka, bedolgozás esetében. Azaz az új foglalkoztatási jogviszonyok kezelésében: a munkakört konkretizáló ellenőrzési, utasítási és irányadási jog szűkül. Azaz olybá tűnik, hogy a munkajogi szabályozás rugalmas biztonsága a nem hagyományos munkavégzési formák esetében könnyebben megvalósulhat.

Milyen módon lehet tehát a tipikus munkaviszonyban a munkavállaló viszonylagos szabadságát erősíteni? Lehet-e? Vagy az a megoldás, ha a munkavégzés új típusait bevonjuk a munkajogi szabályozás hatálya alá gyengébb

közvetlen célja a munkavégzési kötelesség teljesítése, amely a munkáltatói utasítás befogadásán keresztül realizálódik. Berke Gyula – Kiss György: i.m.

⁵⁵Kiss György: *Foglalkoztatás*40-41. o.

⁵⁶Lásd erről Kiss György: *Foglalkoztatás*41. o.

⁵⁷Kelemen László: i.m. 21. o.

⁵⁸ „*A jog alanyi értelemben tehát: 1. szabadság, mégpedig 2. egyéni szabadság, melyet 3. a tárgyi értelemben vett jog határoz meg és biztosít.*” Kiss, M. (1899-1905): *Alanyi jog*. In: Fodor, Á. (szerk.): *Magyar Magánjog. Általános rész. Személyjog*. Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 11. o.

konkretizálási jogosítványokkal? Hogyan válhat a munkaszerződés centrális fogalomná? Hogyan lehet visszaadni a *szerződés tartalmának* viszonylagos – azaz a meglévő korlátok közötti – szabadságát⁵⁹?

A szerződés tartalmának – mint tudjuk – vannak korlátai. A magyar Munka Törvénykönyve szabályai a munkaviszony és az annak alapjául szolgáló munkaszerződés tartalmának korlátaira általános értékítéleteket és eseti törvényes tilalmakat határoz meg.⁶⁰ Általános értékítélet többek között a jóhiszeműség és tisztesség elve, az együttműködési kötelezettség, az általában elvárható magatartás elve, a mérlegelés (közvetett jogrendelés).⁶¹ Törvényes tilalmakat tartalmaz a Munka Törvénykönyve individuális munkajogi része, ezek a rendelkezések kógensek, emellett vannak diszpozitív, vagy relatíve diszpozitív szabályok. Az egyes, nem kógens törvényi rendelkezésektől tehát a felek eltérhetnek, lehetőségük elvileg adott. A közvetett törvényi előírások azok, amelyek *Kelemen* szavaival élve „magasabb jogeszméből” fakadnak⁶², s ide tartozik például a személyes szabadság, a törvény előtti egyenlőség, s végső soron az alapjogok katalógusa, hiszen ezek is a jogrendszerbe beépített elvek. A szerződés tartalmának szabadsága, megengedettsége tehát ezen korlátok között valósítható meg.⁶³

A kiindulási alap ennek megfelelően az, hogy amennyiben a felek típusválasztási szabadságuk alapján munkaszerződést kötnek, szerződéses szabadságuk egy jelentős része véget ér a kollektív jogi következmények, kógens normák és az alkotmányjogi elvek következtében.⁶⁴ A közvetlen és közvetett törvényi előírások éppen úgy *a rugalmasság* ellen hatnak.

*„... a munkajogviszony tartalmának számos alakító tényezője létezik, és az utasítás – mint egyoldalú alakítási tényező – annak a függvényében szorul háttérbe, ahogyan a munkajogviszony tartalmát minél több, a munkaszerződésen kívüli faktor alakítja. ...”*⁶⁵A munkáltató egyoldalú alakítási jogát nemcsak a kógens rendelkezések korlátozzák, hanem akár az egyenlőségi szabályok is.

⁵⁹ A szerződés tartalmának szabadsága különbözik a szerződési szabadságtól, az utóbbi az, „*amely nem tartalmi korlátlanúságot jelent, hanem jogalkotási és jogkeletkeztetést távolartó hatalmasságot, vagyis másszóval a szerződéskötési kényszertől való mentességet.*” Kelemen László: i.m. 22. o.

⁶⁰ A korlátok nevesítésére lásd Kelemen László: i.m. 24. o.

⁶¹ Szladits Károly ezeket a közvetett jogrendelés körébe sorolja. Közvetlen a jogrendelés, ha a jogszabály maga sorolja fel, mely esetekre kíván szólni, és maga mondja meg, hogy mely esetekre kíván szólni. Ha azonban a jogszabály a maga tartalmát csak közvetve, más megismerési forrásokra utalással határozza meg, közvetett jogrendelésnek nevezzük. Ilyennek minősülnek a jogrenden kívül álló zsinórmértékre utaló szabályok: erkölcs, társadalmi szokás, forgalmi tisztesség, jóhiszeműség, méltányosság. Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlatja*, II. rész, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1933, 42-44. o.

⁶² Lásd Uo.

⁶³ Kelemen szavaival élve az akarat valóságára, hibátlanságára és szabadságára vonatkozó jogszabályok, így a Munka Törvénykönyve Általános rendelkezései nem az ügyletben foglalt magánjogi intézkedést, „hanem magát az ügyletet, vagyis az önkormányzati cselekményt, a jogalkotást érintik. Tartalmuk szerint nem korlátai, hanem védelmezői az egyéni önkormányzatnak, s a keretei között jogi hatályhoz jutható akarat tisztaságának. Kelemen László: i.m. 26-27. o.

⁶⁴ Kiss György: *Foglalkoztatás* 47. o.

⁶⁵ Uo.

A munkajogban a polgári joghoz képest korlátozottabb szerződési szabadság sérül a választási szabadság korlátozásával például a kvóta előírásokban.⁶⁶ Az emberi és alkotmányos jogok azonban a munkajogban az eleve korlátozott szerződési szabadságot még további kompromisszumok megkötésére készítetik. Ez a kollízió a munkajogi szabályozás szintjén egyes sérülékeny csoportok, különösen a fogyatékossgal élő emberek esetében, alig tűnik feloldhatónak.⁶⁷ S ez valóban így van, ha a kollízió feloldásában a munkajogi szabályozást magára hagyjuk, s attól várjuk a megoldást.

A munkajogban tehát a korlátozás a munkaszerződés megkötésekor, mint jogi tény, és annak joghatása, a munkaviszony teljes tartalma alatt fennáll⁶⁸ a sérülékeny munkavállaló fokozottabb védelmi igénye miatt a munkaidő, munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatás, a munkaviszony megszüntetése, a munkavédelmi szabályok betartása, a cselekvőképtelen munkavállaló esetében pedig még a kártérítési felelősség esetében is. A választás szabadsága ütközik a választás korlátozásával, amely azt követően az egész jogviszony tartalmára kihat.

A problémát még összetettebbé teszi, hogy a különböző sérülékeny munkavállalók mögötti esélyegyenlőségi politika sokszínű, így a szabályozási megoldások is heterogének egyes védett tulajdonsággal rendelkező potenciális munkavállalók esetében, legyenek az nem, kor, rassz, vallási, politikai meggyőződés vagy fogyatékossg.

Azaz látható, hogy a munkáltatói akarat jelentős korlátozás alá esik. Ahogyan erre utaltunk az egyoldalú teljesítméghatározás esetében is. A kógens normák és a kógens kollektív munkajogi rendelkezések szintén nem engedik a rugalmas munkaszervezést.⁶⁹

A kötelmi egyensúlyra való törekvésben a méltányos mérlegelés egy megfelelő eszköz lehet. *„Az egyensúly, illetve az értékeknek benne kifejezésre jutó*

⁶⁶ 2011. évi CXCI. törvény - a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról 23. § (1) A munkaadó a megváltozott munkaképességű személyek foglalkozási rehabilitációjának elősegítése érdekében rehabilitációs hozzájárulás fizetésére köteles, ha az általa foglalkoztatottak létszáma a 25 főt meghaladja, és az általa foglalkoztatott megváltozott munkaképességű személyek száma nem éri el a létszám 5 százalékát (a továbbiakban: kötelező foglalkoztatási szint).

⁶⁷ Menyhárd Attila: Kihívások a mai magánjogi dogmatikában. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogdogmatika és jogelmélet*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 291-307. o. Az alkotmányos jogok lazító hatásáról a 300-303. oldalakon ír.

⁶⁸ Az Mt. 60. §-a arról rendelkezik, hogy a munkavállaló számára egészségi állapotának megfelelő munkakört kell felajánlani, ha várandóssága megállapításától gyermeke 1 éves koráig – munkaköri alkalmasságára vonatkozó orvosi vélemény alapján – a munkakörében nem foglalkoztatható. A munkavégzés alól fel kell menteni, ha az egészségi állapotának megfelelő foglalkoztatása nem lehetséges.

⁶⁹ Itt fontos különbséget tenni a munkaszerződés tartalmába tartozó munkafeltételek és a munkáltató tájékoztatási kötelezettsége között. *„... különös jelentősége van a tájékoztatásnak, hiszen ami a munkaszerződésből kimaradt, az valamilyen módon mégis meghatározza a munkajogviszony tartalmát. mindenesetre ezeket az általános szerződési feltételeket nem lehet levezetni a munkáltató fölérendelti pozíciójából, azaz nem a munkáltató irányítási jogának része. ezek a feltételek „csupán” azt fejezik ki, hogy a munkajogviszony jövőbeli potenciális alanyai között az egyik fél szerződéses akaratát dominál, annak minden következményével együtt. ennek az intézménynek a jogi természetét nem változik meg a munkaszerződés módosításának munkáltatói szándéka esetében sem.”* Kiss György: *Foglalkoztatás* 50. o.

*egyenlősége nem mennyiségteni, hanem gazdasági értelemben veendő, amely a forgalomban szokásos kisebb (nem aránytalan) eltérésekkel szemben közömbös. A nyereségre való törekvés önmagában sem erkölcsileg nem rossz, sem jogilag nem tilos, széles társadalmi osztályoknál az önfenntartás egyetlen eszköze, amelyet a javak forgalmából teljesen kikapcsolni nem lehet. ... A szabály ... azt tiltja, hogy a különbség mértéktelen legyen. ...*⁷⁰

Az Mt. 6. § (3) szerint *„A munkáltató a munkavállaló érdekeit a méltányos mérlegelés alapján köteles figyelembe venni, a teljesítés módjának egyoldalú meghatározása a munkavállalónak aránytalan sérelmet nem okozhat.”* A méltányos mérlegelés intézménye az ún. egyoldalú teljesítésmeghatározás jogához kapcsolódik.

A német polgári törvénykönyv (BGB) 315. §-a azt a tényállást szabályozza, amelyben a szerződés teljesítési módja meghatározásának joga az egyik felet illeti meg. A szabály alapján, amennyiben a teljesítést az egyik szerződéskötő fél határozza meg, kétség esetén a döntést a méltányos mérlegelés alapján kell értelmezni.⁷¹ Kiss György írja, hogy *„... a munkáltató egyoldalú alakítási jogát – amely általában idegen a kötelemtől – magától értetődően a szerződésből vezették le, és egyben a szerződés jelenti a korlátját is. Ez azért lényeges, mert a munkajogviszony tartalmának az alakítása nem a klasszikus értelemben vett magánjogi alakító jog (hatalmasság) intézményének alkalmazásával érvényesül, hanem az irányítás jogán keresztül (Direktionsrecht), amely jogintézményi szinten mérlegelési jog.... Általában elmondható azonban, hogy a munkáltató alakítási joga jószerével a munkajogviszony tartalmának (a munkafeltételeknek) az ideiglenes megváltoztatása, átmeneti alakítása vonatkozásában került előtérbe.”*⁷²

A méltányos mérlegelés elve ennek jelentős korlátot szab. Ez az elv ugyanakkor az Általános magatartási követelményekkel (Mt. 6.§) együtt is értelmezendő, így a jóhiszeműséggel, tisztességgel, kölcsönös együttműködési kötelezettséggel, a *„Nemo suam turpitudinem allegans auditur”* elvével. A kötelmi egyensúly kialakításában tehát polgári jogi elveket hívunk segítségül. Ezek az elvek az egész munkaviszonyt áthatják, a munkaviszony alapját jelentő munkaszerződésben jelentős szerepük van a szolgáltatások kölcsönössége előmozdításában. A méltányos mérlegelés során a munkavégző személyes munkaprofilját figyelembe kell venni.

A munkaviszony tartalmának alakítására, rugalmassá tételére alkalmasak lehetnek-e a mobilitási klauzulák? Ezek a klauzulák irányulhatnak a

⁷⁰ Kelemen László: i.m. 41. o.

⁷¹ Berke Gyula- Kiss Gyula: i.m. (ebook.) Szladits Károly szerint a méltányosság az érdekösszeütközések kiegyenlítésének egyéniesítő módszere. A méltányosságot jellemzi a szabály alkalmazásában a kísérő körülmények figyelembevétele és a szembenálló érdekek jóakaró, engedékeny, emberséges mérlegelése. Szladits, Károly: i.m. 43-44. o. Kiss György írja, hogy *„Az angolszász jogokban a managerial prerogative ideája szolgál a munkáltatói hatalom megjelölésére. ... amiben a felek a munkaszerződésben nem állapodhattak meg, mert nem voltak azoknak a jövőbeli ismereteknek a birtokában, amely a megállapodás alapjául szolgálhatott volna, mintegy átkerül a munkáltató döntési hatalmába.19 a munkavállaló gyakorlatilag azt vállalja, hogy elismeri a munkáltató teljesítés-alakítási hatalmát. ez a fajta prerogative power, illetve a neki megfelelő munkavállalói engedelmesség és köteleesség, végeredményben a common law-ban gyökerezik.”*Kiss György: *Foglalkoztatás*41.o.

⁷² Kiss György: *Foglalkoztatás*43. o.

munkaszerződés módosítására, a munkafeltételek átmeneti megváltoztatására, a munkaviszony megszüntetésére. Kérdés, hogy az alkalmazásukra vonatkozó felhatalmazás munkaszerződésben vagy kollektív szerződésben történik. Az ilyen klauzula alapján elrendelt változások nem minősülnek a munkaszerződés, illetve a munkajogviszony eredeti értelmében vett módosításának a francia jogban.⁷³ Mi jelenthet védelmet? A jogalkalmazás kontrollja, a munkaviszony megszüntetés anyagi és eljárásjogi szabályai, a kollektív munkajog? Lehet-e a kollektív szerződés olyan, amely meghatározza a munkaviszony dinamikáját? Az egyoldalú teljesítésmeghatározás vagy a munkaviszony egyoldalú megszüntetése kapcsán alapvető feltétel, hogy a munkáltató oldalán jogos gazdasági érdek álljon fenn. A *clausula rebus sic stantibus* elve ez utóbbi szempontból valóban érthetően kerül a vizsgálódások középpontjába, azonban ez a kötelemtől való elálláshoz vezet.⁷⁴ A magyar munkajogi szabályozásban azokat az elemeket kell számba venni, amelyek a munkaviszony dinamikájára hatnak, s alapvetően két felhatalmazásból: a munkaszerződés vagy a kollektív szerződés alapján. Érdekes megoldás, ha a kollektív szerződésben vagy a munkaszerződésben beépített feltételeket nemcsak a munkáltató oldalán, hanem a munkavállaló oldalán is alkalmazhatjuk, ez utóbbi esetben például magasabb követelésre. A francia jogban azonban ez a munkaviszony megszüntetéséhez kapcsolódik. A munkaviszony megszüntetése esetén alkalmazandó klauzulák⁷⁵ esetében különösen fontos a munkavégzőt

⁷³ Lásd erről: la Cour de Cassationsoc. 13 juillet 2004. HÉRY, F. F.: „Modification du contrat de travail: le glissement de l’objectif vers le subjectif” *Revue de jurisprudencesociale*, 6.,2003, 459–465.o. Lásd a francia megoldásról Kiss György: *Foglalkoztatás*51-53. o.

⁷⁴ Az Mt. 66. § (8) bekezdése az 1992-es Mt. 88. §-ától eltérően biztosítja azt a lehetőséget, hogy a munkáltató a törvényben meghatározott esetekben a határozott idejű munkaviszonyt is megszüntethesse felmondással. Alapvetően különbözik a koncepció a korábban a határozott idejű szerződésre kialakított megszüntetési szabályozástól és a határozatlan idejű munkajogviszony megszüntetési indokolási rendszeréhez képest eltérő tényállásokat (felmondási okokat) határoz meg a törvény. Az Mt. szerint a határozott idejű munkajogviszonyban felmondás az alábbi esetekben alkalmazható a munkáltató által: a felszámolási vagy csődeljárás tartama alatt, a munkavállaló képességére való hivatkozással, illetőleg, ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik. (Ez nevezi a munkajogi szóhasználat kötött felmondási rendszernek, azaz olyanak, amelyben a felmondás csak a törvényben meghatározott okból lehetséges.) Berke Gyula- Kiss Gyula: i.m.(ebook.)

⁷⁵ Ha a munkavállaló munkajogviszonyát jogellenesen szüntette meg, főszabály szerint a munkavállaló felmondás esetén irányadó felmondási időre járó távolléti díjnak megfelelő összeget köteles megfizetni. Az Mt. 69. § (1) bekezdése szerint a felmondási idő 30 nap, ebből fakadóan a munkavállaló jogellenes munkajogviszony megszűnésének alapszankciója a munkavállaló 30 napi távolléti díja. Az Mt. 69. § (3) bekezdése szerint a felek hosszabb, legfeljebb 6 havi felmondási időben is megállapodhatnak. Az Mt. 85. § (3) bekezdése szerint kollektív szerződés is megállapíthat hosszabb felmondási időt. Amennyiben a felek vagy a kollektív szerződés a hosszabb felmondási időt a munkavállalói felmondás esetére (arra is) kikötik, ez lesz a kompenzáció alapja, mivel ez lesz a munkavállalói felmondás esetén irányadó felmondási idő. ... Az eredeti munkakörbe való visszahelyezés szankciójának választási lehetőségét az Mt. 83. §-a tartalmazza. ... Kollektív szerződés az Mt. 83. §-ában foglaltaktól csak a munkavállaló javára térhet el. A kedvezőbb eltérés lehetősége így a kollektív szerződésben a munkavállalói kérelem esetszoportjának bővítését jelentheti, azaz a kollektív szerződés meghatározhat olyan jövőbeni jogellenes megszüntetési eseteket, melyek bekövetkeztekor a munkavállaló jogviszony-helyreállítási igénnyel élhet a bíróság előtt. Berke Gyula- Kiss Gyula: i.m.(ebook.). Ha a felek a határozott idejű munkaviszony megszűnése esetére – a törvénytől eltérően – végkielégítésben állapodtak meg, a munkavállalót a végkielégítés megilleti. Ha a

körülvevő szociális védelmi rendszer működtetése. Véleményünk szerint azonban nem csak azokkal a klauzulákkal kell foglalkoznunk, amelyek a munkaviszony megszüntetése esetén alkalmazandók. *Sokkal nagyobb kihívás a meglévő munkaviszony alakítása, a teljesítés meghatározása, ehhez kapcsolódóan magasabb munkavállalói követelés beépítése.*

Az Mt. 53. § fontos rendelkezés a munkaviszony dinamikája szempontjából, amely a munkafeltétel egyoldalú alakítását jelenti.⁷⁶Az egyoldalú teljesítésmeghatározás esetében a méltányossági alapot kell vizsgálni. Az is kétségtelen, hogy minél inkább üres egy adott munkaszerződés, annál nagyobb tere lehet a munkáltató teljesítés-konkretizálási lehetőségének.⁷⁷Az 53. § (1) A munkáltató jogosult a munkavállalót átmenetileg a munkaszerződéstől eltérő munkakörben, munkahelyen vagy más munkáltatónál foglalkoztatni. A méltányos mérlegelés során figyelembe veendő szempontok a várandósság, a gyermek egyedülállóként nevelése, hozzátartozó ápolása, egészségkárosodás.⁷⁸ Az Mt. 58. §-a szerint a felek a munkaszerződést közös megegyezéssel módosíthatják. Ez a szabály külön is hangsúlyozza azt az egyébként magától értetődő körülményt, hogy a szerződés módosításához a felek közös megegyezése (egyező akarata) szükséges. A munkáltató az eredeti szerződéses feltételeket – a mindenkori gazdálkodási, működési igényeinek megfelelően – egyoldalú nyilatkozatával csak az Mt. 53. §-ában meghatározott tartamra változtathatja meg. Ilyen egyoldalú változtatások nem eredményezhetik a munkajogviszony határozatlan tartamra történő – végleges – megváltozását. Erre csak a felek közös megegyezésével van mód. A munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatással nem lehet a munkaszerződést módosítani és fordítva pedig a munkaszerződés-módosítás (még akkor is, ha az csak hallgatólagos) nem minősülhet munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatásnak. *Nem szükséges tehát a munkáltató oldalán különös körülménynek fennállnia ahhoz, hogy a munkáltató az utasítási jogával élve a munkaszerződésben meghatározott feltételeket átmeneti jelleggel megváltoztassa.* A szerződéstől eltérő foglalkoztatás célja éppen az, hogy a foglalkoztatás körülményeit *rugalmasan igazíthassa a változó piaci körülményekhez anélkül, hogy a felek ennek érdekében a szerződés módosítására kényszerüljenek.* Fontos azonban megjegyezni, hogy a szerződéstől eltérő foglalkoztatás csak az általános munkajogi alapelvek keretei között valósulhat meg, ezért nem lehet rendeltetésellenes, visszaélészerű joggyakorlás eredménye. Ez a követelmény azt is magában foglalja, hogy az eltérő

felek a határozott idő lejártával a munkaviszony megszűnése esetére – a törvénytől eltérően – végkielégítésben állapodtak meg, a felperest a végkielégítés megilleti (BH2000. 322.). Végkielégítés határozott időre szóló munkaviszony megszűnése esetére is kiköthető (EBH2000. 244.).

⁷⁶ Az angol jogban a felhatalmazást ez esetben a munkaszerződésd adja. Kiss György: *Foglalkoztatás*55. o.

⁷⁷ Kiss György: *Foglalkoztatás*56. o.

⁷⁸ Az Mt. Indokolása következőképpen értelmezi ezt a szabályt: „A javaslat a középértékhez képest szigorúbb követelményt állít fel a munkáltató magatartásával szemben, amennyiben a munkavállaló érdekeit a méltányos mérlegelés alapján kell figyelembe vennie. A munkáltató döntései, különösen a munkaszerződésben foglaltakhoz képest eltérő foglalkoztatás esetén – például túlmunka, munkakörbe nem tartozó munka elrendelése – okozhatnak sérelmet a munkavállalónak, azonban ez nem lehet aránytalan.” Berke Gyula- Kiss Gyula: i.m. (ebook.)

foglalkoztatásra csak a munkáltató működéssel összefüggő okból kerülhet sor.⁷⁹ Az Mt. 53. § és Mt. 57. §-nak együttes értelmezéséből az következik, hogy az Mt. lehetővé teszi a munkáltató számára, hogy kollektív szerződéses rendelkezés alapján az Mt. 53. § (2) bekezdésében rögzített időtartamnál hosszabb ideig foglalkoztassa a munkavállalót a munkaszerződéstől eltérő munkahelyen, munkakörben vagy munkáltatónál. A jogszerű eltérő foglalkoztatás felső határát nem rögzíti a törvény. Ennek meghatározásához mindenképpen figyelembe kell venni az Mt. 6. § (3) bekezdését, mely szerint a teljesítés módjának egyoldalú meghatározása a munkavállalónak aránytalan sérelmet nem okozhat. Az arányosság elvéből következik, hogy az eltérő foglalkoztatás megengedett hosszára vonatkozóan nincs egységes, mindenkire alkalmazható szabály, hanem az az egyéni körülményektől is függ. A problémakörben az 1992-es Mt. alapján keletkezett ítélkezési gyakorlat általánosságban követendő, különös tekintettel a BH2006. 300. ítéletre, melynek értelmében a kollektív szerződésnek az átirányítás éves maximális időtartamát időkorlát nélküliként szabályozó rendelkezése semmis.⁸⁰

A munkaviszony dinamikája szempontjából fontosnak tartjuk a munkaidőbeosztásra vonatkozó szabályokat is. Az Mt. 96. § (1) bekezdése tartalmában az 1992-es Mt. rendelkezését vette át. Ennek lényege, hogy a munkaidő-beosztás szabályait (munkarend) a munkáltató állapítja meg. Az a rendelkezés, amely egyértelműen a munkáltatói jogkör részeként határozza meg a munkaidő-beosztás jogát, nem jelent szabad belátás szerinti döntéshozatali lehetőséget. A munkáltatónak tekintettel kell lennie, az általános magatartási követelményekre – ezen belül is az Mt. 6. § (3) bekezdésében foglalt méltányos mérlegelés követelményére – éppen azért, mert a munkarend meghatározása főszabályképpen tipikusan egyoldalú munkáltatói teljesítésmeghatározásnak minősül. A jogalkotó az ún. kötetlen munkaidő-beosztás fogalma tekintetében következetesebb szabályozást adott, mint az 1992-es Mt. vonatkozó rendelkezései. Amennyiben tehát a munkáltató döntése alapján a munkavállaló saját munkaidejének legalább felét – heti átlagban – maga határozta meg, az ő munkarendje kötetlen. Ebben az esetben nem kellett alkalmazni a munkaidőkeret, a munkaidő-beosztás szabályait, valamint ugyanígy mellőzendő a pihenőidőre, valamint az ügyeletre és a készenlétre vonatkozó rendelkezések alkalmazása is.

Ezt a szabályt változtatta meg a 2013. évi CIII. törvény 8. § (4) bekezdése. Az új szabályozás értelmében, a munkáltató a munkaidő beosztásának jogát – a munkavégzés önálló megszervezésére tekintettel – a munkavállaló számára írásban átengedheti (kötetlen munkarend). A munkarend kötetlen jellegét nem érinti, ha a munkavállaló a munkaköri feladatok egy részét sajátos jellegűknél fogva meghatározott időpontban vagy időszakban teljesítheti.⁸¹

⁷⁹ Berke Gyula- Kiss Gyula: i.m. (ebook.)

⁸⁰ Uo.

⁸¹ A módosításra alapvetően a munkaidő megszervezéséről szóló irányelvekkel történő összhang miatt volt szükség, különös tekintettel a C-484/04. Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága ügyre. Az ügy lényege a nem mért, illetve előre meg nem határozott munkaidő és a pihenőidő összefüggésére irányult. Az EU Bizottsága a magyar Mt. eredeti megfogalmazása miatt annak az aggályának adott hangot, hogy amennyiben a munkavállaló

4. Záró gondolatok

Jelen tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy a munka-, és a vállalkozási típusú szerződéseket elhatároljuk a szerződő felek bizalmi jellegétől függően, majd részletesen bemutattuk a jogalanyok tevékenységének jellegéből adódó elhatárolási ismérveket, kitértünk a szolgálati és a munka-szerződéstípusok egymástól eltérő vonásaira a feleket megillető jogok és kötelezettségek alapján. Elméleti alapvetést tettünk a főbb szolgálati és munkaszerződés-típusok talaján, majd jogalanyisági alapú elhatárolásra került sor a tartós vállalkozási/megbízási szerződés és a hasonló jellegű munkaszerződés-típusok között. Végül igyekeztünk rámutatni a dogmatikai alapok után, hogy a munkaszerződésben a kötelmi egyensúly megteremtésének melyek a lehetséges eszközei, hangsúlyozva annak értékét. A magyar munkajogi szabályozás elemzésére a polgári jogi szabályozási elvek felé közeledve ezen keretek között tettünk tehát kísérletet. *Kelemen* nyomán a munkaszerződés *lex contractus*, valóságos jogforrás, amikor is a tárgyi jog az emberi magánakaratot jogalkotásra képessé teszi. A polgári jog terén valóban széles körben érvényesül ez az egyéni önkormányzat, amely keretében a jogalanyok maguk alkotják meg a jogot a törvény által kényszerítően nem szabályozott életviszonyokra, illetve ezek nem rendezett részeire. A munkajogban ezért véleményünk szerint a munkaszerződésben fel kell újra fedezni az egyének jogalakító erejét, amelyhez elengedhetetlen a partnerkapcsolat elvének érvényesítése. A munkajog sajátos normarendszere azonban ezt jelentősen megnehezíti.

munkaidejének a felét a munkáltató osztja be, indokolatlan a pihenőidőre vonatkozó szabályok alkalmazásának mellőzése. Ennek megfelelően módosította a jogalkotó az Mt. 96. § (2) bekezdését, a (3) bekezdés tartalmának változatlanul hagyása mellett. Berke Gyula- Kiss Gyula: i.m. (ebook.)

Az üzleti titok büntetőjogi védelme a nemzetközi jogfejlődés tükrében *

Sántha Ferenc**

1. Bevezetés

Az üzleti titok és a know-how mikénti szabályozása nagy jelentőségű egy ország szellemi tulajdonvédelmi rendszerében és nemzetközi együttműködésében, különösen egy "agyhatalmi" ambíciójú, tudásalapú nyílt piacgazdaságon alapuló információs társadalomban.¹A gazdasági társaságok, egyéb gazdasági szereplők egy része²régóta jelentős erőfeszítéseket tesz az üzleti titkaik megőrzése érdekében. Ennek leghíresebb példajaként említhető, hogy a KFC üzletlánc alapítója, Harland Sanders által kikísérletezett csirkeétel kézzel írt receptjét ma is egy széfben őrzik Louisville-ben. Csupán a cég két vezetője ismeri a 11 alkotórészből/fűszerből álló receptet és a cég egyetlen beszállítója sem ismeri a teljes formulát.

Az innováció gyors ütemű növekedése az ipari szektorban és ezzel összefüggésben a versenytársak, egyes külföldi kormányok, szervezetek, illetve hacker csoportok által – sok esetben már a kibertérben – végrehajtott titoksértési cselekmények azonban egyre fokozódó kihívást jelentenek a gazdasági szereplők számára. Az utóbbi idők folyamatai, így a globalizáció, a tevékenységek fokozódó kiszervezése, az egyre hosszabb ellátási láncok és az információs és kommunikációs technológiák fokozott használata hozzájárultak az említett magatartásokból fakadó kockázatok növekedéséhez.³

* A kutatást – amelynek keretei között jelen tanulmány született – az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete.

¹ Bobrovsky Jenő: *Rejtélyek és fortélyok. Hozzászólás az üzleti titok és a know-how kérdésköréhez a Ptk. Javaslat kapcsán.*http://www.mie.org.hu/forum/Know-how-Bobrovsky%201_1_.pdf (2018. 11. 20.) 2.o.

² A vezetők jelentős része a cégüket érintő legfontosabb kérdésnek közé sorolta az üzleti titkaik megőrzését, ennek ellenére a gazdasági társaságok kétharmada még a legalapvetőbb intézkedéseket sem teszi meg a védelem érdekében. *The Board Ultimatum: Protect and Preserve -The Rising Importance of Safeguarding Trade Secrets*, 2017. 4. o. <https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2017/trade-secrets> (2018. 12. 22.)

³ Lásd az az üzleti titok védelméről szóló 2018. évi LIV. törvény Indokolását.

Az elkövetők által használt eszközök és módszerek rendkívül változatosak. Egyre inkább jellemző a kibertér infokommunikációs technológiáinak alkalmazása, amelyek lehetővé teszik a versenytársak, a céges alkalmazottak, vagy akár külföldi titkosszolgálatok számára is, hogy gyorsan és észrevétlenül ellopjanak és továbbítsanak óriási mennyiségű adatot. Ezek a cselekmények külföldről, egy számítógép mögött ülve is elkövethetők, ily módon a felderítésük sok esetben rendkívül nehéz.⁴ Ehhez hozzátehetjük, hogy a látencia szintén jellemző vonása ennek a sajátos kriminalitásnak, mivel – különösen az információs rendszerbe történő behatolás esetén – a sértett gyakran nem is szerez tudomást az elkövetett bűncselekményről.

Az üzleti titok megszerzésének egyik relatíve új módszere a digitális adattolvajlás, amelynek során magasan képzett hackerek az információs rendszerek feltörése útján jutnak értékes gazdasági és egyéb adatok birtokába. Ebben a körben a digitalizáció adta lehetőségek kihasználásával már az emberi tényező is kiküszöbölhető, erre példaként szolgálhatnak az üzleti titkok kifürkészésére kifejlesztett számítógépes kártevők. Így már 2012-ben észlelték azt a féregvírust, amely több ezer AutoCAD rajzállományt lopott el és továbbított e-mailben Kínába.⁵

Jelen tanulmány célja, hogy egy általános képet adjon az üzleti titok védelmének büntetőjogi aspektusairól. Ennek során az üzleti titok fogalmának elemzését követően bemutatom a jogtörténeti előzményeket, illetve megvizsgálom az üzleti titok megsértése büntetvényének tényállását és a kapcsolódó – meglehetősen szerény – joggyakorlat megállapításait. A munka második részében a külhoni kitekintés jegyében az Európai Unió tagországai, illetve az Egyesült Államok vonatkozó büntetőjogi szabályozását veszem górcső alá.

2. Az üzleti titok (büntető)jogi fogalma

A törvényi fogalmat korábban a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény tartalmazta,⁶ majd 2003. július 9. napjától a Ptk.(2003. évi XXIV. törvény)⁷ határozta meg az üzleti titok

⁴ Brian T. Yeh: Protection of Trade Secrets: Overview of Current Law and Legislation, *Congressional Research Service*, 2016, 1. o.

⁵ <http://www.techmonitor.hu/autocad-rajzokat-lopo-ipari-kemkedesre-specializalodott-kartevok-2012-06> (2018. 11.21.)

⁶ Lásd a 4. § (3) bekezdésének a) pontját: „üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden olyan tény, információ, megoldás vagy adat, amelynek titokban maradásához a jogosultnak méltányolható érdeke fűződik, és amelynek titokban tartása érdekében a jogosult a szükséges intézkedéseket megtette.”

⁷ A Ptk. 81. § (2) bekezdésében szabályozott definícióban a jogalkotó a jogosult méltányolható érdekére utalás helyett annak jogszerű pénzügyi, gazdasági, illetve piaci érdekeit hangsúlyozza: „amelynek nyilvánosságra hozatala, illetéktelenek által történő megszerzése vagy felhasználása a jogosult jogszerű pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekeit sértené vagy veszélyeztetné.” A fogalom egy alkalommal, 2009-ben módosult, inentől kezdve a vagyoni jogviszonyokban részt vevő államra az üzleti titok védelmére vonatkozó szabályok nem terjedtek ki.

fogalmát.⁸ Az új Ptk-ban a jogalkotó újraszabályozta a definíciót,⁹ az üzleti titok vonatkozásában a személyiségi jogok védelmének a szabályai voltak alkalmazandóak, és a jogszabályhelyet értelmező többségi szakirodalmi álláspont szerint a know-how, védett ismeret elnevezéssel, az üzleti titok egy fajtává vált.¹⁰ Más értelmezés szerint a know-how az üzleti titokkal azonos védelemben részesülő, de azzal materiálishan nem azonos jogintézmény.¹¹ Figyelemmel arra, hogy a know-how rendszerbeli helyét illetően a polgári jogi értelmezés sem volt egységes, az üzleti titok megsértése büntetőjogi tényállásának az elkövetési tárgya a know-how nem lehetett, hiszen a törvényesség elvére figyelemmel a büntetőjogi norma az elkövető terhére kiterjesztően nem értelmezhető.¹²

A Ptk. definíciója alapján az üzleti titok (büntető)jogi fogalmának elemei az alábbiak voltak:

- tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amely
- a gazdasági tevékenységhez kapcsolódik,
- titkos, vagyis nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető, és amelynek
- illetéktelenek által történő megszerzése, hasznosítása, másokkal való közlése vagy nyilvánosságra hozatala a jogosult jogos pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekét sértené vagy veszélyeztetné, feltéve, hogy
- a titok megőrzésével kapcsolatban a vele jogszerűen rendelkező jogosultat felróhatóság nem terheli.

2018. augusztus 8. napján hatályba lépett az üzleti titok védelméről szóló 2018. évi LIV. törvény (a továbbiakban: Törvény), amely az Európai Parlament és a Tanács által 2016. június 8. napján elfogadott, a nem nyilvános know-how és üzleti információk (üzleti titkok) jogosulatlan megszerzésével, hasznosításával és felfedésével szembeni védelemről szóló 2016/943/EU irányelvet ülteti át a magyar jogba. Az irányelv egyetlen büntetőjogi rendelkezést sem tartalmaz, hiszen a

⁸ Meg kell jegyezni, hogy az üzleti titok büntetőjogi fogalmát 1994-től 2005-ig –1998-ig a versenyjogi/magánjogi fogalomtól eltérő tartalommal – maga a Büntető Törvénykönyv tartalmazta. Lásd a III. részben írtakat.

⁹ Ptk. 2:47. § [Az üzleti titokhoz való jog. Know-how (védett ismeret)]

(1) Üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó minden nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek illetéktelenek által történő megszerzése, hasznosítása, másokkal való közlése vagy nyilvánosságra hozatala a jogosult jogos pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekét sértené vagy veszélyeztetné, feltéve, hogy a titok megőrzésével kapcsolatban a vele jogszerűen rendelkező jogosultat felróhatóság nem terheli.

(2) Az üzleti titokkal azonos védelemben részesül az azonosításra alkalmas módon rögzített, vagyoni értéket képviselő műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, tapasztalat vagy ezek összeállítása (e törvény alkalmazásában: védett ismeret), ha a jóhiszeműség és tisztesség elvét sértő módon szerzik meg, hasznosítják, közlik mással vagy hozzák nyilvánosságra. (...)

¹⁰ Faludi Gábor: Az üzleti titok szabályozása az új magyar Polgári Törvénykönyvben, in: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2015*, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2016, 135. o.

¹¹ Jenei Gábor álláspontját idézi Molnár Erzsébet. Lásd Molnár Erzsébet: Az üzleti titok és a know-how fogalmának értelmezése a büntetőjogi védelem szempontjából, in: Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *A szellemi tulajdonvédelem és a szabadkereskedelem aktuális kérdései*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2018, 134. o.

¹² Molnár E.: Az üzleti titok és a know-how fogalmának értelmezése 137-138. o.

harmonizációs cél kizárólag polgári jogi,¹³ a törvény hatályba lépését követően azonban az üzleti titok megsértése bűncselekményének elkövetési tárgyát illetően ez a keretet kitöltő jogszabály. A Törvény 1. §-a határozza meg az üzleti titok fogalmát az alábbiak szerint:

„(1) *Üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, titkos – egészben, vagy elemeinek összességéeként nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető –, ennél fogva vagyoni értékkel bíró olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek a titokban tartása érdekében a titok jogosultja az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítja.*

(2) *Védett ismeret (know-how) az üzleti titoknak minősülő, azonosításra alkalmas módon rögzített, műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, megoldás, tapasztalat vagy ezek összeállítása.*”

A Törvény az Irányelvnek megfelelően az üzleti titok két fajtáját különbözteti meg, az üzleti információt és a védett ismeretet (know-how), így egyértelmű, hogy immár a know-how is lehet az üzleti titok megsértése bűncselekményének elkövetési tárgya. Az üzleti információ elemei irányadóak a védett ismeretek tekintetében is, amelynek további speciális fogalmi elemeit a (2) bekezdés rögzíti.

a) Az üzleti titok (üzleti információ) fogalmi elemei a Törvény meghatározása alapján az alábbiak:

– *tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás.*

A tény, tájékoztatás, illetőleg adat kifejezéseket tágan kell értelmezni, ilyenek például a tevékenységi feltételek, a pénzügyi helyzet, a vevőkör, a műszaki dokumentáció, a recept, a modell, a minta, függetlenül attól, hogy iparjogvédelmi oltalom alatt áll-e vagy sem,¹⁴ ezen túlmenően a vevőkre, illetve a szállítókra vonatkozó adatok, üzleti tervek, piackutatások és üzleti stratégiák. Üzleti titoknak minősülnek a gyártási technológiára vonatkozó adatok, egy termék gyártásához szükséges kellékek,¹⁵ a gyógyhatású készítmény receptúrája, összetételére és gyártási technológiájára vonatkozó adatok,¹⁶ egy gazdasági társasághoz beérkezett megrendelések műszaki tartalma, illetve azok árajánlati része.¹⁷

¹³ Molnár E: Az üzleti titok és a know-how fogalmának értelmezése 131. o.

¹⁴ Gula József: A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények, in: Horváth Tibor – Lévy Miklós (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Különös Rész*, Complex Kiadó, Budapest, 2013, 689. o.

¹⁵ Ilyen például egy sportpólónak a gyártó cégre utaló nyakcímkéje, a póló külső jellemzői, így a jelzések és feliratok, illetve a cég sajátos színei és színösszeállításai. BH 2002. 176.

¹⁶ BH 2005. 49.

¹⁷ Székesfehérvári Törvényszék 5.B.273/2010/44. számú ítélete. Bobrovsky – utalva az üzleti titok hagyományos két nagy csoportjára – a gyártási titkok közé sorolja a kutatási-fejlesztési tevékenységre vonatkozó információkat, ezekre példaként említi a laboratóriumi naplót, tesztadatokat, algoritmusokat, számítógépi forráskódokat, az anyag vegyi összetételének képletét, a keverékrecepteket, az alkatrészjegyzéket, gyártási, folyamatvezérlési, összeszerelési, minőségellenőrzési, csomagolási, tárolási, karbantartási módszereket, kezelési kézikönyveket, ütemterveket, prototípusokat, a használati mintákat, integrált áramkörök terveit, új növényfajtákra vonatkozó dokumentációkat. A kereskedelmi titkok körébe tartoznak az üzleti stratégiára vonatkozó információk, marketing tanulmányok, eladási módszerek, értékesítési „trükkök”, fogások, fortélyok, szerződési formák, költségelemzések, ármegállapítások, áruterítési módok, üzleti ütemtervek, táblázatok,

Az üzleti titok fogalom-meghatározása nem terjed ki sem a triviális jellegű információkra és a munkavállalók által a foglalkoztatásuk rendes keretei között szerzett tapasztalatra és készségekre, sem pedig azon információkra, amelyek az ilyen jellegű információkkal foglalkozó körhöz tartozó személyek számára általában ismertek vagy könnyen hozzáférhetők.¹⁸ Ilyennek minősülnek például azok az adatok, amelyek a cégbírósági nyilvántartás adataiból megismerhetők.¹⁹

- *a gazdasági tevékenységhez kapcsolódik.* E fogalom szintén tágan értelmezendő, bármely természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet által végzett gazdasági tevékenységet jelent, amelynek értelmezése során kiindulópont lehet a korábbi Btk. (1978. évi IV. törvény) 315. § (2) bekezdése: gazdasági tevékenység a bevétel elérése érdekében vagy azt eredményező módon saját kockázatra rendszeresen végzett termelő, kereskedelmi vagy szolgáltató tevékenység,²⁰ azzal, hogy álláspontom szerint az üzleti titok vonatkozásában a tevékenység rendszeres jellege nem feltétel.²¹

- *titkos, vagyis nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető.* Ez az ún. belső titkosság, azt jelenti, hogy az adott információhoz a nyilvánosság tagjai nem férnek hozzá,²² amely egyúttal relatív titkosságot is jelent. Vagyis a titokként történő minősítéshez nem az szükséges, hogy a tény/ismeret a titokjogosult „birtokában” legyen, szemben például a magántitokkal vagy a levéltitokkal. A titokminősítéshez az is elegendő, ha a tények vagy adatok ugyan ismertek, de azok összeállítása már megfelel a relatív titkosság követelményének.²³

- *vagyoni értékkel bír* (a titkossága folytán). Noha az üzleti titok fogalmából formálisan kikerült az a fogalmi elem, hogy *a titokkal való visszaélés a jogosult jogszerű pénzügyi, gazdasági vagy piaci érdekét sértené vagy veszélyeztetné* (az ún. lényegesség feltétele), az továbbra is része a definíciónak, hiszen a „jogosult” fogalmát az említett jogszerű érdekekre hivatkozással határozza meg a Törvény.²⁴

fogyasztói elemzések, hirdetési stratégiák, szállítói és megrendelői jegyzékek, kliens adatbázisok. Bobrovsky: i.m. 11. o.

¹⁸ Lásd az Irányelv Preambulumának 14. pontját.

¹⁹ BH 2003. 189.

²⁰ Egyéb törvényi rendelkezések szintén a tevékenység jövedelem- és vagyonszerzésre irányuló célzatát, illetve annak tartós vagy rendszeres jellegét hangsúlyozzák (lásd pl. az Sza. tv. 3. § 46. pontját).

²¹ Faludi álláspontja szerint ebben a körben a nyereségszerzési cél sem feltétele a gazdasági tevékenységnek. Faludi Gábor: Az üzleti titokhoz való jog. Know-how. (Ptk. 2:47. §), in: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *A polgári törvénykönyv magyarázata*, Complex, Budapest, 2013, 60. o.

²² Lásd a Törvény Indokolását.

²³ Faludi: i.m. 60. o.

²⁴ 2. § 2. pont: „jogosult: az üzleti titok felett jogszerű ellenőrzést gyakorló személy, akinek a jogszerű gazdasági, pénzügyi, üzleti érdekeit az üzleti titokhoz fűződő jog megsértése sértené.” Az Irányelv preambuluma is erre utal: „Az adott információ vagy know-how például akkor tekintendő kereskedelmi értékkel rendelkezőnek, ha annak jogosulatlan megszerzése, hasznosítása, illetve felfedése valószínűsíthetően sérti a felette ellenőrzést jogszerűen gyakorló személy érdekeit, mivel csökkenti e személy tudományos és technikai lehetőségeit, illetve sérti üzleti vagy pénzügyi érdekeit, stratégiai pozícióját vagy versenyképességét.”

- amelynek a titokban tartása érdekében a titok jogosultja az adott helyzetben általában elvárható magatartást²⁵ tanúsítja. A jogosultnak a titok megőrzésére vonatkozó kötelezettsége, az ún. külső titkosság, továbbra is az üzleti titok – bírói mérlegelést igénylő –fogalmi eleme. Ez azt jelenti, hogy a jogosultnak az információ titokban tartása érdekében meg kell tennie az adott körülmények között ésszerűnek mutakozó intézkedéseket. Például szabályzatban meghatározni üzleti titkainak körét, és azt alkalmazottainak tudomására hozni, esetleg a munkaszerződés elemévé tenni az üzleti titok megőrzését, vagy nyilatkozatot aláíratni az információ közlésekor.²⁶ Ilyen intézkedés lehet továbbá a titoktartási kötelezettség betartásának ellenőrzése, megfelelő informatikai biztonsági intézkedések megtétele: biometrikus azonosító rendszer alkalmazása, a használt számítógépes hálózat figyelemmel kísérése, az adatmásolatok naplózása, stb.

Helyeselhető álláspont szerint az üzleti titok mint a bűncselekmény elkövetési tárgyának meghatározása nem szakkérdés. A (büntető)bíróság feladata annak eldöntése, hogy a megszerzett tények, adatok, információk, megoldások az üzleti titok fogalmi kritériumainak megfelelnek -e.²⁷

b) A know-how (védett ismeret) mint üzleti titok fogalmi elemei (az üzleti információ fent vázolt fogalmi elemein túl):

- műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, megoldás, tapasztalat vagy ezek összeállítása, amelyet,
- azonosításra alkalmas módon rögzítettek.

Görög Márta meghatározása szerint a know-how korlátozottan kizárólagos védelemben részesülő, vagyoni értékkel bíró, nem közismert, különösen gazdasági, műszaki, szervezési jellegű ismeret, megoldás, vagy azok összeállítása, melynek titokban tartása érdekében jogosultja a körülmények által lehetővé tett lépéseket megtette.²⁸ A hazai bírói gyakorlat ezen túlmenően a védett ismeret gyakorlati felhasználhatóságát hangsúlyozza, illetve utal a védelem időtartamára is: „A know-how vagyoni értékű, szellemi tevékenység útján létrejött, gazdasági, műszaki, vagy szervezési ismeretek és tapasztalatok összessége, ami a gyakorlatban felhasználható, korlátozottan hozzáférhető, s a védelem addig illeti meg, amíg közkinccsé nem válik, másra átruházható, átadható, vagyis forgalomképes”.²⁹ A know-how tekintetében a jogosult az alkotótól eltérő személy is lehet, ennek megfelelően alapvetően azt kell az üzleti titok jogosultjának tekinteni, aki az üzleti titok titokban tartásával kapcsolatban az adott helyzetben általában elvárható magatartást megtette.³⁰

²⁵ Az Irányelv megfogalmazásában: „a jogosult a körülmények figyelembevételével elvárható lépéseket megtette.”

²⁶ Gula: i. m. 689. o.

²⁷ Lásd Fővárosi Ítéltábla, mint másodfokú bíróság 3.Bf.245/2012/18. számú ítéletét. A Bíróság nem osztotta a védelem álláspontját, amely szerint a különböző tények, adatok titkosságát szükség esetén ún. titokszakértő igénybevételevel kellett volna tisztázni.

²⁸ Görög Márta: *A know-how jogi védelmének alapvető kérdései*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012, 37. o.

²⁹ Miavec Enikő – Görög Márta: *A know-how fogalma és jelentősége az innovációs társadalomban, Miskolci Jogi Szemle*, 2014/2, 26. o.

³⁰ Lásd a Törvény Indokolását.

Az üzleti titok fogalma kapcsán továbbra is irányadó az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény 27. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezés, amely *közérdekből nyilvános adatnak minősít egyes üzleti titkokat*, tehát ezek nem tartoznak az üzleti titok fogalma alá.³¹

Ezen túlmenően a Törvény meghatároz olyan eseteket (5. §), amelyek megvalósulása az üzleti titok megsértése miatti magánjogi felelősséget kizárják, és ezek az okok *büntetőjog-ellenességet kizáró okként* a büntetőjogi felelősség akadályait is képezik.³² Ezek az esetek az alábbiak:

- a jogosulttól *független fejlesztés*, felfedezés, vagy alkotás;
- a *mérnöki visszafejtés* (reverse engineering): nyilvánosan hozzáférhető vagy jogszerűen megszerzett termék, illetve jogszerűen igénybevett szolgáltatás vizsgálata, elemzése vagy tesztelése;
- ha az üzleti titok megszerzése *a munkavállalóknak vagy a munkavállalók képviselőinek a tájékozódáshoz és a konzultációhoz való jogának* a szükséges mértékben történő gyakorlása útján, e jog gyakorlása céljából történik;³³
- ha a titok megszerzése egyéb, a jóhiszeműség és tisztesség követelményével összeegyeztethető, az adott helyzetben általában elvárható magatartás útján valósul meg, amelyre példaként a Törvény az üzleti titoknak harmadik személytől kereskedelmi forgalomban, jóhiszeműen és ellenérték fejében történő megszerzését nevesíti;
- ha a jogszerűen megszerzett üzleti titkot *a munkavállaló a munkavállalók képviselője számára felfedi*, amennyiben ez a korábban említett tájékoztatáshoz és konzultációhoz való joggyakorlása céljából, a szükséges mértékben történt;
- ha az üzleti titok felfedése a közérdek védelme céljából, visszaélés feltárása érdekében történik (*közérdekű bejelentés*);³⁴

³¹ 27. § (3) „Közérdekből nyilvános adatként nem minősül üzleti titoknak a központi és a helyi önkormányzati költségvetés, illetve az európai uniós támogatás felhasználásával, költségvetést érintő juttatással, kedvezménnyel, az állami és önkormányzati vagyon kezelésével, birtoklásával, használatával, hasznosításával, az azzal való rendelkezéssel, annak megterhelésével, az ilyen vagyont érintő bármilyen jog megszerzésével kapcsolatos adat, valamint az az adat, amelynek megismerését vagy nyilvánosságra hozatalát külön törvény közérdekből elrendeli. A nyilvánosságra hozatal azonban nem eredményezheti az olyan adatokhoz - így különösen a védett ismerethez - való hozzáférést, amelyek megismerése az üzleti tevékenység végzése szempontjából aránytalan sérelmet okozna, feltéve hogy ez nem akadályozza meg a közérdekből nyilvános adat megismerésének lehetőségét.”

³² Molnár Erzsébet: Az üzleti titok és a know-how büntetőjogi védelméről, in: *Ad valorem: ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára*, Szeged, Iurisperitus Bt, 2016, 298-299. o.

³³ Ez az egyetlen olyan felelősséget kizáró ok, amely a know-how-ra nem vonatkozik, „mivel ezek feltárása, hasznosítása a munkavállalók jogainak védelmében nem szükséges.” Lásd a Törvény Indokolását.

³⁴ Részletesen lásd Molnár E.: Az üzleti titok és a know-how büntetőjogi védelméről 299-300. o. A Törvény megfogalmazása szerint nem minősül az üzleti titokhoz fűződő jog megsértésének, „ha az üzleti titok megszerzése, illetve az ügyben eljárni jogosult szerv számára történő felfedése jogszabálysértés vagy az üzleti tisztesség általános követelményeibe ütköző magatartás megelőzése, elkerülése, következményeinek elhárítása vagy csökkentése céljából, a közérdek védelmében, a cél által indokolt terjedelemben történik”.

- ha az üzleti titok megszerzését, hasznosítását vagy felfedését közvetlenül alkalmazandó uniós jogi aktus vagy törvény írja elő, vagy teszi lehetővé.

3. Az üzleti (gazdasági) titok büntetőjogi védelmének hazai jogtörténeti előzményei

„Ha valaki kerítésen bemászik egy udvarba s a tyúkketrecből egy pár csirkét elvisz magával, minősített lopásáért öt évig terjedhető fogházzal bűnhődik; ha valaki gazdáját tíz fillérrel meglopja, öt évig terjedhető börtön a büntetése. Ha ellenben valaki gazdájának üzleti titkait másnak elárulja s ezáltal gazdájának ezerekre menő kárt okoz, vagy ha valaki másnak üzetébe betolakodik és maga keríti birtokába annak üzleti titkait s ezeket annak kárára felhasználja – büntetlen marad. Ez a mai magyar jogállapot”.³⁵

Szente Lajos 1905-ben írt megállapítása jól mutatja a korabeli hazai büntetőjogi szabályozás valós vagy vélt hiányosságait: a Csemegi-kódex (1878. évi V. tc.) titokvédelmi tényállásainak elkövetési tárgyai között az üzleti/üzemi titok nem szerepel. *Angyal Pál* ezt a XIX. század végéig uralkodó, szinte korlátlan szabad verseny eszméjével magyarázza, amelynek alapján a bizalmas gazdasági információk védelméről a gazdasági szereplőknek maguknak kell gondoskodniuk, jogsérelem esetén pedig elegendőek a rendelkezésre álló magánjogi eszközök. Pedig a jelentőst kár okozására alkalmas, büntetést érdemlő jogsértésekre már 1909-ben számos példát említ a szerző: A gépgyár rajzolója másodpéldányokat készít az új tervekről és ezeket közli a versenytárrsal; a könyvelő betekintést enged az üzleti könyvekbe; a biztosító társaság hivatalnokai kiírja a legközelebb lejáró szerződéseket s ezeket a konkurens társaság tudomására hozva, ez utóbbi ily úton a felek nagy részét elhódítja.³⁶

A XX. század elején a büntetőjogi, azon belül a kihágási jog által biztosított védelem elsőként bizonyos hivatalos személyek által megvalósított titoksértési cselekmények esetén jelenik meg, statisztikai vagy egyéb adatokra,³⁷ illetve üzemi és üzleti titokra³⁸ történő elkövetés esetén.

A bárki által elkövethető üzleti titoksértés kriminalizására a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. tc. hatályba lépésével került sor. A törvény az üzleti vagy üzemi titok megsértésének vétsége elnevezéssel szubszidiárius jelleggel

³⁵ Szente Lajos: Levéltitok – üzleti titok, *Jogtudományi Közöny*, 1905/47, 386. o.

³⁶ Angyal Pál: *A titok büntetőjogi védelme anyagi és alaki büntetőjogunkban*, Budapest, Athenaeum, 1908, 140. o.

³⁷ Az 1897. évi XXXV. tc. 15. §-a kihágásként rendelte büntetni a központi statisztikai hivatal alkalmazottja által megvalósított titoksértést („elbeszél, kiszolgált, felmutat, megtekinteni enged vagy a jelen törvény ellenére köztudomásra juttat”).

³⁸ Az 1907. évi XIX. tc. szintén kihágásnak minősítette a titoktartási kötelezettség megszegését, amennyiben azt a tárgyalások vagy helyszíni bejárások alapján birtokába jutott üzleti titkok vonatkozásában az országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztár igazgatóságának, vállalati betegsegélyző pénztár igazgatóságának tagjai, bizalmi férfiai és alkalmazottai követik el. Lásd a törvény 186. §-át.

büntetni rendelte más üzleti vagy üzemi (gyártási) titkának felhasználását.³⁹ A bűncselekmény két további fordulatának alanya speciális, az egyiket az alkalmazott követhette el a szolgálati viszony tartama alatt,⁴⁰ a másikat az üzleti érintkezésben résztvevő személy a rábízott műszaki jellegű minta vagy utasítás vonatkozásában.⁴¹ Alapesetben a kilátásba helyezett szankció három évig terjedő fogház, illetve 500 ezer koronáig terjedő pénzbüntetés volt, a bírósági ítélet közzététele⁴² pedig büntetőjogi jogkövetkezményként került szabályozásra.

Az üzleti és üzemi titok fogalmát a törvény nem határozta meg, annak magyarázata a bíróságok feladata volt. A titok kapcsolódhatott egy eljáráshoz vagy egy gyártási folyamathoz, a tényszerű, tárgyi információ minősült üzleti titoknak és a technológiai információ üzemi titoknak.⁴³

Később a Csemegi-kódexet módosító 1940. évi XVIII. tc. a hivatali titok megsértése tényállását módosítva kiegészítette a hivatali titok fogalmát: „Hivatali titoknak kell tekinteni az állam, a törvényhatóság, a község intézetének, közintézményének, közművének vagy üzemének üzleti vagy üzemi titkát is.” (lásd a törvény 4. §-át). Ezt követően gazdasági verseny hiányában az üzleti titok kérdése évtizedekig lekerült a napirendről.⁴⁴

1984-ben született meg a tisztességtelen gazdasági tevékenységről szóló törvény, de az üzleti titoksértés ismételt kriminalizálása még tíz évet váratott magára. 1994-ben – immár a piacgazdaság rendszerében – a jogalkotó arra az álláspontra helyezkedett, hogy pusztán a gazdasági, versenyjogi szankciók az üzleti titok megsértőivel szemben nem elegendőek:⁴⁵ a régi Btk-t (1978. évi IV. törvény) módosító 1994. évi IX. törvény a gazdasági bűncselekmények közé beiktatta az üzleti titok megsértése tényállását (300. §).⁴⁶

A szándékos deliktum elkövetési magatartása az üzleti titok jogosulatlan megszerzése, felhasználása vagy nyilvánosságra hozatala volt. Bűncselekmény akkor valósult meg, ha az elkövetési magatartás valamelyikét az elkövető célzatosan – haszonszerzés végett –, vagy másnak vagyoni hátrányt okozva valósította meg. A Btk. a 300. § (2) bekezdésében írt értelmező rendelkezésben definiálta az üzleti titok fogalmát. A fogalmi elemek:

³⁹ A büntetőjogi tényállás a versenyjogi jogsértéshez képest többletelemet (haszonszerzési célzat, kár, vagyoni hátrány okozása) nem tartalmazott.

⁴⁰ „Ugyanígy büntetendő az alkalmazott (...) az e minőségében megtudott vagy reábízott üzleti vagy üzemi (gyártási) titkot elárulása miatt vagy az azzal űzött más visszaélés miatt, ha a cselekményt a szolgálati viszony tartama alatt követte el.”

⁴¹ „Az 1. bekezdés szerinti büntetendő az is, aki az üzleti érintkezésben reábízott műszaki jellegű mintát vagy utasítást, így különösen rajzot, modellt, szabást, vagy vényt verseny céljára a maga vagy más javára felhasználja.”

⁴² „a magánindítványra jogosultnak a tárgyalás alatt kifejezett kívánságára a bíróság elrendeli, hogy az elítélt az ítéletet indokaival együtt a magánindítványra jogosult által meghatározott egy, az elítélt üzleti telepén, vagy a lakóhelyén megjelenő napilapban és egy, az elítélt szakmájába vágó kérdéseket tárgyaló szaklapban az elítélt költségére közzététesse.” Lásd a törvény 26. §-át.

⁴³ Faludi: i. m. 128. o.

⁴⁴ Tóth Mihály: *Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban*, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1996, 237. o.

⁴⁵ Uo. 237. o.

⁴⁶ A tágabb értelemben vett gazdasági titkokat védő tényállások közül azonban elsőként a banktitok megsértését kodifikálta a jogalkotó az 1993. évi CXII. törvénnyel.

- valamely tény, információ, megoldás vagy adat, amely
- a gazdasági tevékenységhez kapcsolódik, és
- amelynek titokban maradásához a jogosultnak méltányolható érdeke fűződik.

Az üzleti titok büntetőjogi fogalma és annak versenyjogi fogalma eltért egymástól, utóbbi további fogalmi elemként határozta meg a titok jogosultjának kötelezettségét: a titokban tartás érdekében a jogosult a szükséges intézkedéseket megtette. (Lásd az 1996. évi LVII. törvény 4. § (3) bekezdésének a) pontját). Az üzleti titoksértés miatti büntetőjogi felelősség kérdésében történő állásfoglalás során ily módon szükségtelen volt a titokban tartás érdekében tett intézkedések vizsgálata. Ezt a hiányosságot korrigálta a Btk-t módosító 1998. évi LXXXVII. törvény, amely – a jogágak közötti összhangot megteremtve – a büntetőjogi védelmet immár kizárólag azokra az üzleti titkokra korlátozta, amelyek titokban maradásához a jogosult a szükséges intézkedéseket meg is tette.⁴⁷ 2005-ben (2005. évi XCL. törvény) a jogalkotó gazdasági titok megsértése elnevezéssel egy gyűjtő-tényállásba vonta össze a korábban is büntetni rendelt üzleti titok megsértését, a banktitok megsértését és az értékpapírtitok megsértését, és az üzleti titok fogalmát kiiktatta a Btk-ból. Végül az üzleti titok önálló tényállásban történő szabályozásához 2012-ben (2012. évi C. törvény, a továbbiakban: Btk.) tért vissza a jogalkotó és azt az elkövetési tárgy speciális jellegére és a jogvédte érdekekre figyelemmel a fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények fejezetébe helyezte el.⁴⁸

4. Az üzleti titok megsértésének büntette a magyar Büntető Törvénykönyvben

A Btk.418. §-a szabályozza az üzleti titok megsértése büntettének a tényállását az alábbiak szerint: *418. § Aki jogtalan előny szerzés végett, vagy másnak vagyoni hátrányt okozva üzleti titkot jogosulatlanul megszerez, felhasznál, más személy részére hozzáférhetővé tesz vagy nyilvánosságra hoz, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

A bűncselekmény védett *jogi tárgyat* a hazai szakirodalom hagyományosan a gazdasági verseny tisztaságához, illetve a tisztességes piaci magatartáshoz fűződő társadalmi érdekekben jelöli meg.⁴⁹ Ez a gazdasági élet szereplőinek azon méltányolható érdekét jelenti, hogy a gazdasági tevékenységükhöz kapcsolódó lényeges információk – különösen a versenytársak előtt – titokban maradjanak.⁵⁰ A gazdasági tevékenység korábban említett tág értelmezése folytán a tényállás által védett érdek nem csupán egy gazdálkodó szervezet, hanem bármely

⁴⁷ Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*, KJK-KERSZÖV Kft., Budapest, 2002, 304. o.

⁴⁸ Gula: i. m. 673. o.

⁴⁹ Kereszty Béla: *A gazdasági bűncselekmények*, in: (szerk: Nagy Ferenc): *A magyar büntetőjog különös része*, Korona Kiadó, Budapest, 1999. 658. o.; Tóth: *Gazdasági bűnözés* 304. o.

⁵⁰ Gula: i. m. 689. o.

magánszemély oldalán is megjelenhet.⁵¹ A bűncselekmény *elkövetési tárgya* az üzleti titok, amennyiben az materializált formában, például valamilyen adathordozón megjelenik. Az üzleti titok fogalmával kapcsolatban a II. pont alatt írtak az irányadók. A *passzív alany* az üzleti titok jogosultja, a Törvény meghatározása szerint az üzleti titok felett jogszerű ellenőrzést gyakorló személy, akinek a jogszerű gazdasági, pénzügyi, üzleti érdekeit az üzleti titokhoz fűződő jog megsértése sértené. Ebből egyrészt az következik, hogy jogszabályba ütköző tevékenységgel kapcsolatos információt büntetőjogi védelem nem illet meg, másrészt a passzív alany – ahogyan említettem – nem csupán gazdasági társaság vagy egyéni vállalkozó, hanem magánszemély is lehet.⁵²

A bűncselekmény *elkövetési magatartásai* az üzleti titok

- *jogosulatlan megszerzése*. Jogosulatlan a megszerzés, ha más büntetendő magatartás keretében történik (pl. magántitok megsértése, levéltitok megsértése, lopás⁵³), de ennek hiányában is jogtalan lehet a jogosult akarata vagy hozzájárulása nélküli hozzáférés. A jogosulatlan megszerzés célirányos tevékenység, amely a titok megismerésére irányul, így az üzleti titok véletlenszerű megismerése önmagában nem tekinthető megszerzésnek.⁵⁴

Amennyiben az üzleti titok tárgyasult formában (pl. dokumentáció, egyéb irat, számítógépes adathordozó) jelent meg, a megszerzés történhet e tárgy birtokbavételével, de e nélkül is: az üzleti titkot tartalmazó dokumentum elolvasásával,⁵⁵ vagy telefonlehallgatás útján történő megszerzéssel.⁵⁶ Az eredeti adathordozóról történő másolat készítése szintén megszerzésnek minősül.⁵⁷ Előfordulhat, hogy egy cég alkalmazottja, mint a gyártási folyamatban részt vevő személy, szabadon hozzáférhet az üzleti titoknak minősülő technológiákhoz. Megvalósul azonban a jogosulatlan megszerzés, ha azokat engedély nélkül kiviszi a gyár területéről (majd felhasználja);⁵⁸

- *jogosulatlan felhasználása*. A felhasználás a jogosult beleegyezése nélkül vagy akarata ellenére történik, közömbös, hogy az elkövető jogosulatlanul vagy jogszerűen jutott a titok birtokába. Amennyiben már a megszerzés is jogosulatlan

⁵¹ Ebből az okból korrigálandó a jogi tárgyat csupán a gazdálkodó szervezetek tevékenységének zavartalan folytatásához fűződő társadalmi érdekként definiáló álláspont. Lásd Molnár Gábor: A fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények, in: (szerk. Kónya István) *Kommentár a gyakorlat számára*. Harmadik Kiadás, HVG-ORAC Kiadó, 2013, 1738. o.

⁵² Erre példa a feltaláló, amennyiben a találmánya hasznosításával összefüggésben szervező-intézkedő tevékenységet végez. BH 2005. 49.

⁵³ Mivel a megszerzés nem csupán jogellenes birtokbavétellel történhet, álláspontom szerint a többszöri jogtárgysértés miatt az említett bűncselekményekkel a halmazat megállapítandó.

⁵⁴ Gula: i. m. 690. o.

⁵⁵ Molnár G.: i. m. 1740. o.

⁵⁶ Kereszty: i. m. 659. o.

⁵⁷ V. ö. a Törvény 6. § (2) bekezdésével: „Az üzleti titok jogosulatlan megszerzését jelenti, ha az üzleti titkot az azt megszerző személy a jogosult jogszerű ellenőrzése alatt álló, az üzleti titkot tartalmazó vagy az üzleti titok megismerésére alkalmas dokumentumhoz, dologhoz, anyaghoz vagy elektronikus adatállományhoz való engedély nélküli hozzáférés vagy ezek bármelyikének engedély nélküli eltulajdonítása, vagy ezekről engedély nélküli másolat készítése útján szerzi meg.”

⁵⁸ A terhelt a munkahelyéről hazavitte a sportpólókon szereplő márkajelzés készítéséhez szükséges műszaki leírást, illetve a szitanyomáshoz használt filmeket, majd ezek felhasználásával 142 darab hamisítványnak minősülő pólót készített. BH 2002. 176.

volt – az egyéb tényállási elemek fennállása mellett – a bűncselekmény a megszerzéssel befejezett, a további elkövetési magatartás megvalósítása halmazatot nem eredményez, a büntetés kiszabása során értékelendő. A felhasználás nem feltétlenül jelent nyilvánosságra hozatalt, megvalósulhat úgy is, hogy az elkövető a titkot kizárólag maga használja fel.⁵⁹ Felhasználásnak minősül, ha az elkövető a megszerzett üzleti titok birtokában szerződést köt, vagy a megszerzett információk, tervdokumentációk alapján gyárat épít, a receptek és gyártástechnológia ismeretében legyártja a terméket.⁶⁰ Szintén ezt a fordulatot állapította meg a bíróság, amikor a terhelt közreműködött a szabadalmazott termék gyártásában, ily módon tisztában volt a termék összetételére és gyártási technológiájára vonatkozó adatokkal,⁶¹ majd egy olyan cégnél vállalt állást, amely jogosulatlanul a termék gyártására használta fel az említett adatokat, noha jogosultsága csupán a termék forgalmazására terjedt ki;⁶²

- *jogosulatlan hozzáférhetővé tétele*, amely minden olyan magatartást felölel, amelynek eredményeként más, illetéktelen személy megismerheti a titkot, vagy az ilyen személy birtokába kerülhet. E fordulat tevésével, illetve mulasztással egyaránt megvalósítható, ilyen lehet például dokumentum átadása vagy a titokhordozó olyan helyen hagyása, ahol más hozzáférhet.⁶³ A hozzáférhetővé tétel több személy részére is történhet, feltéve, hogy az nem minősül nyilvánosságra hozatalnak;⁶⁴

- *jogosulatlan nyilvánosságra hozatala*. A nyilvánosságra hozatal olyan magatartás, amelynek eredményeként az üzleti titkot elvileg bárki, előre konkrétan meg nem határozható személyek összessége megismerheti. A nyilvánosságra hozatal történhet szóban, írásban, sajtó vagy tömegtájékoztatási eszköz stb. útján.⁶⁵ Az elkövetési magatartások jogellenességét – a korábban említett okokon kívül – elsősorban a jogszabály engedélye,⁶⁶ illetve a titokgazda beleegyezése zárhatja ki.

⁵⁹ Gula: i. m. 690. o.

⁶⁰ Önmagában az a magatartás, amelynek során a terhelték egy külföldi cég képviselőivel történt egyeztetések során a receptúrákat és a teljes technológiát felajánlották, illetve, hogy a megszerzett üzleti titok ismeretében tárgyalásokat kezdtek, még nem minősül felhasználásnak. Ez nem más, mint „reménybeli felhasználás”, tehát egy jövőben tervezett felhasználás – jelen esetben nem büntetendő – előkészületi magatartása. Lásd Fővárosi Ítéltábla, mint másodfokú bíróság 3.Bf.245/2012/18. számú ítéletét.

⁶¹ Helyeselhető álláspont szerint a munkahelyet változtató munkavállalók a saját tudásukat, tapasztalataikat („szellemi know-how-jukat”) magukkal vihetik, de azok üzleti titoknak minősülő tárgyasult formáit (dokumentumok, adathordozók stb.) már nem. Tóth: Gazdasági bűnözés 311. o.

⁶² BH 2005. 41.

⁶³ Gula: i. m. 690. o.

⁶⁴ Molnár G.: i. m. 1740. o.

⁶⁵ A terhelt ügynöki tevékenységet végzett az ingatlanközvetítői rendszert működtető Kft. részére, a Kft-vel kötött megállapodás kifejezetten tiltotta a társaság adatbázisában szereplő adatok (saját célra) történő felhasználását. A megállapodás megszűnését követően a terhelt az általa alapított cég keretei között saját maga kívánta értékesíteni a Kft. adatbázisából „kihazott” ingatlant, az értékesítés céljából a helyi napilapban hirdetést is megjelentetett. A fenti magatartással megvalósította a jogosulatlan megszerzéssel, illetve a nyilvánosságra hozattal elkövetett üzleti titok megsértését. Lásd a Tatabányai Városi Bíróság 2012. 12. 04. napján kelt ítéletét (ügyszám nélkül).

⁶⁶ Példaként említhető a törvényen alapuló hivatásbeli kötelezettség teljesítése, amikor a nyomozó hatóság tagja a házkutatás során nem jogosulatlanul szerzi meg az üzleti titkot [Tóth: Gazdasági

A büntetőjogi és a magánjogi jogsértés közötti legfontosabb elhatárolás ismérve a bűncselekményi tényállásban szereplő vagylagos többletelem: bűncselekmény akkor valósul meg, ha az elkövetési magatartás valamelyikét az elkövető vagy *jogtalan előnyszerzés végett* valósítja meg, vagy *másnak vagyoni hátrányt okozva* követi el. Az első esetben az előny a korábbi helyzethez képest bármilyen kedvező változást jelenthet. Nem csupán vagyoni, hanem személyes jellegű is lehet. Mivel a tényállás a jogtalan előnyszerzést célzatként értékeli, az előny tényleges megszerzése a bűncselekmény befejezettségéhez nem szükséges,⁶⁷ a bűnösség pedig csak egyenes szándék lehet. A második esetben materiális bűncselekményről van szó, a befejezettséghez szükséges az eredmény, a vagyoni hátrány⁶⁸ bekövetkezése, a bűnösség pedig eshetőlegesen szándék is lehet. A tényállás kritikájaként említhető, hogy – szemben sok más bűncselekményi tényállással –, a bekövetkezett vagyoni hátrány mértéke a minősítést nem befolyásolja, az a büntetés kiszabása körében értékelendő. Az elkövetési magatartás és az eredmény között okozati összefüggésnek kell fennállnia.⁶⁹

A *bűncselekmény elkövetője* mind tettesként, mind részesként *bárki* elkövetheti.⁷⁰ Az elkövetési magatartások kifejtésével – a haszonszerzési célzat bizonyítottsága esetén – a bűncselekmény *befejezetté* válik.⁷¹ Haszonszerzési célzat hiányában a befejezettséghez a vagyoni hátrány tényleges bekövetkezése szükséges.

Ha az elkövető a bűncselekmény több különböző elkövetési magatartását is megvalósítja, természetes *egységként* értékelendő (halmazat nem jön létre),⁷² ellenkező esetben ugyanazon körülmény többszörös értékelésére kerülne sor.⁷³ Nincs halmazat abban az esetben sem, ha egy adott üzleti titoknak több jogosultja van. Amennyiben azonban az elkövető több jogosult különböző üzleti titkait sérti, *halmazat* állapítandó meg. Álláspontom szerint ugyanez a helyzet abban az esetben is, ha a jogosult több elkülöníthető üzleti titkára követik el a cselekményt, és a folytatóság feltételei nem állnak fenn. Amennyiben az üzleti titok egyben minősített adatot képez, csak a súlyosabb büntetéssel fenyegetett

bűnözés 307. o.], avagy a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló CCXXXVIII. törvény (Hpt.) 159. §-ában meghatározott esetek, így például nem jelenti az üzleti titok sérelmét az MNB által a hitelintézetekről egyedi azonosításra alkalmas adatok szolgáltatása a nemzetgazdasági folyamatok elemzése, illetve a központi költségvetés tervezése céljából. Lásd még Molnár G.: i. m. 1741. o.

⁶⁷ Gula: i. m. 690. o.

⁶⁸ A vagyoni hátrány büntetőjogi fogalmát a Btk. 459. § (1) bekezdésének 17. pontja határozza meg, az a vagyonban okozott kár és az elmaradt vagyoni előny.

⁶⁹ Ha a vagyoni hátrány a konkurens cégnél más okból következett be, a bűncselekmény elkövetése csak akkor állapítható meg, ha bizonyítást nyert, hogy az elkövetési magatartások bármelyikét jogtalan előnyszerzés végett követték el. Lásd Kereszty: i. m. 660. o.

⁷⁰ Elkövető lehet olyan szerv vagy szervezet dolgozója is, amely szerv egyébként jogosult volt az üzleti titok megismerésére, illetve elkövetheti az is, aki valamely hivatalos eljárás során (pl. peres fél a bírósági eljárásban) ismerte meg az üzleti titkot, vagy az is, aki véletlenül vagy tévedésből jutott annak birtokába. Molnár G.: i. m. 1742. o.

⁷¹ Bár Kereszty megjegyzése szerint nehezen képzelhető el, hogy az elkövető meglegszik a titok birtokba jutásával, s azt nem használja fel. Kereszty: i. m. 660. o.

⁷² Lásd az 56. és a 63. számú lábjegyzetekben szereplő történeti tényállásokat.

⁷³ Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem ÁJK, 2014, 40-41. o.

minősített adattal visszaélés (Btk. 265. §) állapítható meg. Ellenben, ha a gazdasági titok egyben üzleti titkot képez, csak a súlyosabb büntetéssel fenyegetett üzleti titok megsértése (Btk. 418. §) állapítható meg.⁷⁴

5. Az üzleti titoksértés elleni büntetőjogi fellépés az Európai Unióban⁷⁵

Az üzleti titok büntetőjogi védelmére hivatott uniós jogforrás (irányelv, korábban kerethatározat) nem létezik, ennek következtében az egyes tagállami szabályozások igen markáns eltéréseket mutatnak. Ez a helyzet egyrészt az elkövetési tárgy tekintetében, hiszen az üzleti titok büntetőjogi fogalma korántsem tekinthető egységesnek. Másrészt néhány országban egyáltalán nincs az üzleti titok megsértését kriminalizáló bűncselekményi tényállás (Bulgária, Írország, Egyesült Királyság), a titoksértő cselekmények elkövetői más bűncselekmény (pl. lopás, csalás, az információs rendszerrel kapcsolatos deliktumok) miatt vonhatók felelősségre. Arra is van példa, hogy nem a Büntető Törvénykönyv, hanem a kereskedelmi-, illetve a versenytörvény alapján van lehetőség büntetőjogi szankció alkalmazására (Csehország, Lengyelország). Végül külön törvényben valósította meg az üzleti titok átfogó – magánjogi és büntetőjogi – szabályozását Svédország.

Az *üzleti titok büntetőjogi fogalmának* meghatározása és értelmezése többféleképpen történhet. A leginkább kézenfekvő és a jogbiztonság követelményének leginkább megfelel a definíció büntetőjogi jogszabályban történő rögzítése, erre példaként azonban csupán a finn Btk. vonatkozó rendelkezése említhető. A leggyakoribb és szintén elfogadható az a hazai jogban is alkalmazott megoldás, hogy egy magánjogi jogszabályban (tipikusan a Ptk-ban, vagy külön üzleti titokról szóló törvényben, illetve versenyjogi törvényben) meghatározott fogalom irányadó a bűncselekmény elkövetési tárgyának értelmezése során is. Ezzel szemben kifejezetten problematikus, ha a jogrendszerből hiányzik a titok fogalmának normatív meghatározása, mivel ebben az esetben azt a bírói gyakorlat nem csupán értelmezi, hanem maga definiálja.⁷⁶

A másik jelentős hiányosság az uniós tagállamok szabályozásában az üzleti titok fogalmi elemeinek azonos, vagy legalábbis hasonló elveken nyugvó meghatározása. Sok esetben már az elnevezés is utal a különbségekre, így Görögországban és Franciaországban az ipari titok (industrial secret, secrets de

⁷⁴ Molnár G.: i. m. 1743. o.

⁷⁵ A fejezetben írtak alapvető forrása: *Baker & McKenzie: Study on Trade Secrets and Confidential Business Information in the Internal Market*, Final Study, April 2013, Prepared for the European Commission; *Hogan Lovells: Trade Secrets Global Guide*, 2018. <https://www.limegreenipnews.com/files/2018/06/Global-Trade-Secrets-Guide.pdf> (2018. 12. 15.); *The Baseline of Trade Secrets Litigation in the EU Member States*, European Union Intellectual Property Office, 2018. A dokumentum az EU Szellemi Tulajdoni Hivatala honlapján megtalálható (<https://euipo.europa.eu/ohimportal/hu>).

⁷⁶ Például Belgiumban egészen 2018-ig a törvényi fogalom hiányában az ipari titok fogalmát a belga Legfelsőbb Bíróság határozta meg. 2018 augusztusában lépett hatályba az üzleti titok védelméről szóló új törvény, amely az uniós irányelv alapján immár az üzleti titok fogalmát definiálja. <https://www.bakermckenzie.com/en/newsroom/2018/08/belgian-eu-trade-secrets-directive> (2018. 12.12.)

fabrique) a kereskedelmi tevékenységgel kapcsolatos információkat nem foglalja magában. A holland polgári és büntetőjogi szabályozás az üzleti titok fogalma helyett a sokkal tágabb értelmű „titok”, illetve „bizalmas információ” terminológiákat használja, avagy a finn Btk. üzleti titok-fogalma a hivatásbeli titokra is kiterjed. Ezen túlmenően a fogalmi elemek közötti eltérések leginkább a titok szubjektív vagy objektív alapon történő értelmezésére vezethetők vissza. Az első esetben a titokgazda maga dönt arról, hogy mely információkat kíván bizalmasan, ekként üzleti titokként kezelni: üzleti titok az, amit a titokgazda annak tekint. Ezzel szemben az objektív felfogás alapján az információnak objektív értelemben (is) üzleti, illetve gazdasági értékkel kell rendelkeznie.

A különböző – normatív vagy a joggyakorlat által kialakított – fogalmakban megjelenő elemek jellemzően az alábbiak:

- az információ a titokgazda üzleti tevékenységére vonatkozik;
- a titokgazda részére versenyelőnyt jelent, ily módon annak nyilvánosságra hozatala számára vagyoni hátrányt okozhat;
- az információt annak birtokosa üzleti titoknak nyilvánította;
- az információ csupán meghatározott személyi kör előtt ismert;
- a titokban tartás érdekében megfelelő intézkedéseket tettek.

Az üzleti titok fogalmi elemeinek egységesítése és törvényi szinten történő meghatározása az uniós tagállamok büntetőjogi jogalkalmazása szempontjából is egyértelműen kívánatos lenne, ennek lehetséges módja a magyar és a belga jogalkotó által is alkalmazott megoldás: az üzleti titok védelméről szóló új uniós Irányelv implementálása külön törvényben, amely rögzíti az üzleti titok egységes, a jogrendszer valamennyi ágában irányadó definícióját, és amely az üzleti titok megsértése bűncselekményének elkövetési tárgyaként is funkcionál.

Az üzleti titok megsértésének elkövetési magatartásai jellemzően *szándékos* elkövetés esetén büntetendők, de néhány tagállam jogában a gondatlan alakzat is bűncselekményt valósít meg (Franciaország, Belgium). A szubjektív oldalon a szándékosság mellett gyakran a *célzat* is szerepel (Németország, Magyarország), a célzat irányulhat saját vagy harmadik személy részére anyagi vagy személyes előny szerzésére, versenyelőny biztosítására (Görögország), vagy hátrány okozására (Hollandia, Portugália).

Immár az objektív oldalon további tényállási elem lehet *eredményként* a vagyoni hátrány (Magyarország, Litvánia), amelynek mértéke a bűncselekmény mikénti minősülését – alapeset vagy minősített eset – is befolyásolhatja (Szlovénia).

A bűncselekmény *elkövetési magatartásai* az egyes tagállamokban igen változatos képet mutatnak. Az üzleti titok jogellenes megszerzése, felhasználása, illetve közzététele (hozzáférhetővé tétele) a leggyakrabban szabályozott cselekmények. Sajátos elkövetési magatartásokra is találunk példát, ilyen az üzleti titok kifürkészése (Ausztria), rosszhiszeműen történő közlése (Belgium), vagy a titok felfedése. Néhány tényállás megfogalmazása meglehetősen terjedősre

sikerült,⁷⁷ más tagállamok szabályozása ezzel szemben csupán egy-egy elkövetési cselekményt kriminalizál.⁷⁸

Ami a *kiszabható büntetőjogi szankciókat* illeti, a bűncselekmény alapesete a legtöbb tagállamban rövid tartamú szabadságvesztés-büntetéssel fenyegetett (van példa hat hónap, egy, két, illetve három év speciális maximumra), és általában a szabadságvesztés mellett, illetve vagylagosan pénzbüntetés is kiszabható.⁷⁹A pénzbüntetés mértéke már jelentősebb eltéréseket mutat, csakúgy, mint a súlyosabban minősülő esetek köre, és ezek büntetési tétele. Utóbbi körben találunk példát hat évig (Svédország, Dánia), hét évig (Románia), illetve tizenkét évig (Szlovákia) terjedő szabadságvesztéssel büntetendő minősített esetekre is.

Az üzleti titok megsértése jellemzően *bárki által elkövethető*, ún. közönséges bűncselekmény. Ebből a szempontból sajátos a luxemburgi, illetve a holland szabályozás, amelyek szerint tettesként kizárólag a sértettel munkaviszonyban álló személy valósíthatja meg a cselekményt.⁸⁰ Néhány tagállamban az alkalmazott által történő elkövetés a bűncselekmény minősített esetét valósítja meg.

A büntetőjogi beavatkozás ultima ratio jellegének jegyében vannak olyan tagállami szabályozások, amelyek szerint a bűncselekmény megvalósulásához *meghatározott mérték feletti károkozás* szükséges.⁸¹

Néhány országban – a magyar Btk-nak a gazdasági titok megsértése körében szabályozott büntethetőséget kizáró okhoz⁸² hasonlóan – *büntethetőségi akadályként* jelenik meg az az eset, ha az üzleti titok megsértését közérdek vagy nyomatékos magánérdek indokolta, illetve igazolta (Ausztria, Hollandia), a végszükség (Németország), illetve a titok jogosultjának beleegyezése (Románia, Portugália).

⁷⁷ Így a görög szabályozás szerint egyrészt büntetendő a vállalkozás titkát képező adat számítógépes program másolása, felhasználása, közlése vagy az üzleti titok más módon történő megsértése. Másrészt külön rendelkezés vonatkozik a titokgazda alkalmazottjára: bűncselekményt valósít meg a munkaviszonnyal összefüggésben tudomásukra jutott üzleti titok harmadik személy részére történő jogosulatlan közlése, amennyiben a vagyoni előnyszerzésre, illetve a károkozásra irányuló célzat megállapítható, végül büntetendő az említett információ jogosulatlan felhasználása is.

⁷⁸ A szlovák Btk. például csupán az üzleti titok kifürkészését rendeli büntetni, amennyiben az elkövető szándéka illetéktelen személy részére történő hozzáférhetővé tételre irányul.

⁷⁹ A szigorúbb szankcionálásra példa a lett szabályozás, amely szerint már a bűncselekmény alapesete is öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, ezzel szemben Csehországban kizárólag a pénzbüntetés alkalmazható, más kérdés, hogy annak felső határa 1,5 millió eurónak megfelelő cseh korona.

⁸⁰ A luxemburgi Btk. szerint a bűncselekményt az alkalmazott valósíthatja meg a munkaviszony fennállása alatt, vagy annak megszűnését követő két éven belül olyan információ vonatkozásában, amely a munkaviszonnyal összefüggésben jutott a tudomására.

⁸¹ Ez a kárérték Csehországban 2000, Litvániában 5648, Szlovákiában 26600 euró, illetve eurónak megfelelő összeg.

⁸² Lásd a Btk. 413. § (2) bekezdését: „Nem valósítja meg a gazdasági titok megsértését, aki a) a közérdekű adatok nyilvánosságára és a közérdekből nyilvános adatra vonatkozó törvényben meghatározott kötelezettségének tesz eleget, vagy b) a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzésével és megakadályozásával, a bennfentes kereskedelemmel, piacbefolyással és a terrorizmus elleni küzdelemmel kapcsolatos, törvényben előírt bejelentési kötelezettségének tesz eleget, vagy ilyet kezdeményez, akkor sem, ha az általa jóhiszeműen tett bejelentés megalapozatlan volt.”

Meglepő különbség tapasztalható a tagállamok szabályozásában a *büntetőeljárás megindításnak módja* tekintetében. A magyar szabályozással megegyezően az államok mintegy felében a bűncselekmény hivatalból üldözendő, míg a másik felében az eljárás megindításához szükség van a sértett által előterjesztett magánindítványra, illetve feljelentésre.⁸³ Ez utóbbi megoldás a bűncselekmény védett jogi tárgyának jelentőségére figyelemmel nem tekinthető szerencsésnek.

Végül nem egységes az államok szabályozása a bűncselekmény elkövetése miatt alkalmazható *szervezeti szankciók* tekintetében sem. A jogi személyekkel szemben alkalmazható „hatékony, arányos és visszatartó hatású” szankciók léte az üzleti titok megsértése esetén is indokoltnak tűnik, hiszen a jogsértés elkövetésére sok esetben egy jogi személy (gazdálkodó szervezet) keretei között, a szervezetnek előnyt szerezve kerül sor. Hazánkhoz⁸⁴ hasonlóan az államok többsége eleget tesz a fenti követelménynek, számos tagállamban azonban nem léteznek a titoksértés esetén alkalmazható speciális szervezeti szankciók.⁸⁵

Talán a fenti vázlatos elemzésből is megállapítható, hogy az Európai Unió tagállamainak az üzleti titok védelmére vonatkozó büntetőjogi rendelkezései igen jelentős eltéréseket mutatnak. Hiányzik az üzleti titok egységes, általánosan elfogadott büntetőjogi fogalma, az elkövetési magatartások körének meghatározása alapvető különbségeket mutat, a kiszabható szankciók a pénzbüntetéstől egészen a 12 évig terjedő szabadságvesztésig divergálnak, egyes országokban a bűncselekmény hivatalból üldözendő, míg máshol az eljárás megindításához a sértett feljelentése szükséges, végül számos tagállamban a jogi személyekkel szemben alkalmazható hatékony szankciók is hiányoznak. Az egységes uniós szabályozás hiánya negatív következményekkel jár az Európai Unió gazdasági és pénzügyi érdekeinek védelmére, és – különösen a határokon átnyúló titoksértési cselekmények esetén - egyértelműen a fórum shopping nemkívánatos jelenségét indukálja.

6. Az üzleti titok megsértésének büntetőjogi következményei az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban e jogsértő cselekmény előfordulásának gyakoriságát jól mutatja Eric Holder volt főügyész megállapítása, amely szerint az amerikai gazdasági társaságok két csoportra oszthatók: azok, amelyek már tudnak, és azok,

⁸³ Ebből a szempontból sajátos a német megoldás, amely szerint az ügyész abban az esetben emel vádat üzleti titoksértés miatt, amennyiben azt a közérdek védelme érdekében szükségesnek ítéli. Egyéb esetben az eljárás csak a sértett feljelentése alapján indulhat és a vádat is a sértett képviseli.

⁸⁴ Hazánkban a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény szerint a törvényben szabályozott szankciók (a pénzbírság, a jogi személy megszüntetése, illetve a jogi személy tevékenységének korlátozása) bármely szándékos bűncselekmény esetén alkalmazhatók, így a törvényi feltételek megléte esetén az üzleti titok megsértése miatt is.

⁸⁵ Erre példa Bulgária, Görögország, Olaszország vagy Portugália. Németországban szabálysértési szankciók alkalmazhatók, amelyek szintén megfelelnek az említett uniós követelményeknek.

amelyek még nem tudnak arról, hogy üzleti titok-lopás sértettjévé váltak.⁸⁶ Az üzleti titoksértések által okozott károk összegének még a becslése is meglehetősen nehéz, kutatások szerint az USA-ban éves szinten a GDP 1-3 %-ával megegyező kárösszeggel kell számolni. Ennél talán pontosabb képet fest az üzleti titoksértéssel kapcsolatos (büntető) ügyek volumene. 2015-ben az USA kerületi és fellebbviteli bíróságai háromszor annyi ügyben hoztak határozatot, mint 2005-ben.⁸⁷ A vonatkozó büntetőjogi szabályozás vázlatos ismertetése azért sem tűnik haszontalannak, mert az üzleti titok nemzetközi definíciója amerikai fogantatású, értelmezése amerikai dominanciájú és az USA-ban a gyakorlati tapasztalatok sem hiányoznak.⁸⁸

A szellemi tulajdonjoghoz kapcsolódó jogok védelmét a jogrendszer számos területe hivatott biztosítani, így a szerzői jog, a szabadalmi jog vagy a védjegyjog. A bizalmas és vagyoni értékkel bíró információk oltalmazása történhet a szabadalmi jog eszközeivel, illetve az üzleti titokra vonatkozó jogszabályok alkalmazásával. Az USA-ban az üzleti titokvédelem eszközrendszerét a cégek elsősorban azért preferálják, mert a szellemi tulajdon egyéb formáival ellentétben egy adott információ üzleti titokként történő védelméhez csupán annak bizalmasan, titokként történő kezelése szükséges, a védelem határozatlan időtartamú, végül az eljárás olcsóbb és kevésbé bürokratikus, mint a szabadalmi eljárás.⁸⁹

Az üzleti titokvédelem körében az USA-ban is megkülönböztethetők a polgári jog és a büntetőjog eszközei, illetve szankciórendszere. Az *üzleti titok magánjogi fogalmát* külön szövetségi törvény határozza meg, így az általános értelemben minden bizalmas, üzleti-kereskedelmi szempontból értékes információt jelent.⁹⁰ Ennek alapján a joggyakorlat szerint az üzleti titok olyan információ (pl. egy vevőlista, egy gyártási módszer vagy egy üdítőital titkos receptje), amelynek birtokosa arra törekszik, hogy azt különböző eszközökkel titokban tartsa oly módon, hogy az információ megismerése csak jogsértő cselekmény útján történhet meg.

Egy adott információ üzleti titokként történő minősítése szempontjából az amerikai bírói gyakorlat az alábbi tényezőket tekinti relevánsnak:

- azoknak a céges alkalmazottaknak, illetve megbízottaknak a köre, akik az információ birtokában vannak;

⁸⁶ *The Wall Street Journal*, February 21, 2013.

<https://www.wsj.com/articles/SB10001424127887323549204578316413319639782> (2018. 12. 21.)

⁸⁷ *The Board Ultimatum: Protect and Preserve -The Rising Importance of Safeguarding Trade Secrets*, 2017.6. o. <https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2017/trade-secrets> (2018. 12. 22.)

⁸⁸ Bobrovsky: i. m. 4. o.

⁸⁹ Osman, D. M. Hernandez: *Trade Secret Protection in the U.S. and EU*, 2016, 5-9. o. <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=141634> (2018. 12. 21.)

⁹⁰ Uniform Trade Secrets Act 1. § (4): „Az üzleti titok olyan információ, amely lehet formula, minta, összeállítás, számítógépes program, eszköz, módszer, technika vagy eljárás, amely tényleges vagy potenciális gazdasági értékkel bír, általánosan nem ismert, és szabályszerű eszközökkel nem könnyen hozzáférhető olyan személy számára, aki annak használatával vagy közlésével gazdasági értéket szerezhet, feltéve, ha az információ titokban tartása érdekében a körülmények alapján elvárható lépéseket megtették.” (A szerző fordítása)

<http://euro.ecom.cmu.edu/program/law/08-732/TradeSecrets/utsa.pdf> (2012. 12. 23.)

- azoknak a cégen kívüli, külső személyeknek a köre, akik az információ birtokában vannak;
- azok az intézkedések, amelyeket a cég az információ titokban tartása érdekében tett;
- az az érték, amelyet az információ képvisel egyrészt a titokgazda, másrészt a versenytársak számára;
- az információ kidolgozása, kifejlesztése érdekében eszközölt anyagi, illetve pénzben nem mérhető ráfordítások;
- az információ legális megszerzésének vagy legális másolásának nehézségei.

A gyakorlatban az általánosan ismert, korábban közkinccsé vált információ nem minősül üzleti titoknak, amelyből következően az üzleti titok (i) relatíve új ismeretet jelent, (ii) értékkel bír abban az értelemben, hogy tényleges vagy potenciális gazdasági előnyt biztosít a versenytársakkal szemben, (iii) a titokban maradás érdekében a titokgazda az elvárható intézkedéseket megtette.⁹¹

Az üzleti titok védelmének időtartama határozatlan, addig tart, amíg az információ gazdasági értékkel bír, és azt titokban tartják. Ha az információról véletlenül vagy jogsértés következtében illetéktelen személy is tudomást szerez, az üzleti titok e minősége is megszűnik.

Az üzleti titok megsértése számos módon megvalósulhat. A titok jogellenes megszerzése történhet elvétel („lopás”), vesztegetés, megtévesztés vagy kémkedés útján, a titok más számára hozzáférhetővé tétele vagy felhasználása megvalósulhat a munkavállaló által titoktartási megállapodás megsértésével, illetve külső személy által is, aki tudomással bír arról a tényről, hogy az információ jogellenesen került a birtokába. Az üzleti titok tárgyát képező információ, adat harmadik személy által, önállóan történő kidolgozása jogsértést nem valósít meg. Ugyanez a helyzet a reverse engineering esetében, amely az adott termék vagy szolgáltatás kidolgozását, kifejlesztését jelenti az eredeti tervek ismerete nélkül, kizárólag az összetevők, a felépítés, a működés elemzése és dokumentálása útján.⁹²

*Az üzleti titoksértés büntetőjogi következményei*⁹³ az USA-ban elsősorban a szövetségi jog szabályozza, az alapvető jogforrás ebben a körben a gazdasági kémkedésről szóló 1996. évi Törvény (Economic Espionage Act).⁹⁴ A Törvény két bűncselekményi tényállást szabályoz. Az első valamely külföldi szervezet érdekében elkövetett üzleti titoksértés („gazdasági kémkedés”), a másik egy harmadik személy gazdagodása érdekében elkövetett titoksértés („üzleti titok-lopás”).

⁹¹ Yeh: i.m. 2-3. o.

⁹² Yeh: i.m. 3-4. o.

⁹³ Az üzleti titok polgári jogi eszközökkel történő védelme elsődlegesen tagállami szinten történik, az üzleti titok védelméről szóló korábban említett 1979. évi törvényt (Uniform Trade Secrets Act) – amely kodifikálta a common law szabályait – a tagállamok többsége elfogadta. Ennek alapján tagállami szinten jogsértés esetén elsősorban polgári jogi, illetve büntető jellegű kártérítés (punitive damages) követelhető, és csupán néhány állam szabályozza bűncselekményként az üzleti titok-lopást.

⁹⁴ Létezik továbbá egy 1948-ban hatályba lépett törvény, amely csupán a szövetségi kormányzat alkalmazottai, illetve szerződéses partnerei által elkövetett jogsértő cselekményt rendeli büntetni, amelynek lényege bizalmas kormányzati információ – amely lehet üzleti titok is – más számára történő jogtalan hozzáférhetővé tétele.

A Törvény, meglehetősen kazuisztikus jelleggel, és a korábban idézett magánjogi fogalomhoz képest némileg eltérően, illetve tágabban határozza meg *az üzleti titok fogalmát*:

Minden pénzügyi, üzleti, tudományos, technikai, gazdasági vagy műszaki információ – ez lehet minta, terv, vázlat, összeállítás, képlet, prototípus, módszer, eljárás, számítógépes program, kód –, tekintet nélkül arra, hogy materiális vagy immateriális jellegű, illetve hogy milyen módon – fizikailag, elektronikusan, írásban, grafikus módon vagy fénykép útján – került rögzítésre, feltéve, ha

- a titok birtokosa ésszerű intézkedéseket tett az információ titokban tartása érdekében, és
- az információ tényleges vagy potenciális gazdasági értékkel bír, általánosan nem ismert és a nyilvánosság számára szabályszerű eszközökkel nem könnyen hozzáférhető.⁹⁵

a) A *gazdasági kémkedés* címén a Törvény büntetni rendeli azt a személyt, aki üzleti titokkal visszaél, ez lehet az üzleti titok ellopása, vagy más módon történő jogellenes megszerzése, eltulajdonítása, jogellenes megsemmisítése, megváltoztatása, lemásolása, végül a titok megszerzése annak tudatában, hogy azt korábban jogellenesen szerezték meg. Büntetendő az említett cselekmények kísérlete, a cselekményekre történő szövetkezés, és az elkövető tudatának ki kell terjednie arra, hogy a cselekmény folytán külföldi kormány, szervezet, vagy megbízott előnyt szerez, vagy a cselekményeket ezzel a céllal kell elkövetni.

Az előny lehet gazdasági, illetve gazdasági jellegű is, utóbbi körbe a jó hírnévvel kapcsolatos, illetve a stratégiai vagy harcászati előny is beletartozik. A külföldi szervezet bármely, egy külföldi kormány tulajdonában lévő, vagy általa irányított, ellenőrzött vagy szponzorált szervezet lehet.

b) Az *üzleti titok-lopás* tényállásának elkövetési magatartásai megegyeznek az előző bűncselekménynél írtakkal, elkövetési tárgya viszont az előző tényálláshoz képest szűkebb: az üzleti titok olyan áruval vagy szolgáltatással kapcsolatos, amely államközi vagy külföldi kereskedelem tárgyát képezi, vagy erre szánják. Ebben a körben jogosnak tűnik az a kritika, hogy e bűncselekmény elkövetési tárgya nem lehet egy már kifejlesztett, de még nem használt információ, és ugyanez a helyzet az ún. negatív know-how esetén is (a hibás vagy „zsákutcába” jutott fejlesztések, amelyek azonban gazdasági értékkel bírhatnak).⁹⁶

A bűncselekmény szubjektív oldala egyrészt az elkövetési magatartásokra kiterjedő szándékosság, másrészt annak célzata, hogy a cselekmény folytán más, a titok birtokosán kívüli személy gazdasági előnyt szerezzen. (Szemben az előző bűncselekménnyel, itt csupán a gazdasági előny szerzésére irányuló célzat tényállásszerű.) Ezen túlmenően az elkövető tudatának arra is ki kell terjednie, hogy cselekményével a titok birtokosának hátrányt okoz.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a gazdasági kémkedés legnehezebben bizonyítható tényállási eleme a külföldi kormányhoz vagy szervezethez való

⁹⁵ Economic Espionage Act 18 USC. 1893. § (3).<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1839> (2018. 12. 23.)

⁹⁶ Spencer Simon: The Economic Espionage Act of 1996, *Berkeley Technology Law Journal*, Vol. 13. Issue1. 1998. 315. o.

kapcsolódás. Ennek következtében az ügyészség gyakrabban emel vádat az üzleti titok-lopás tényállása miatt olyan ügyekben is, amelyekben külföldi az elkövető, illetve vagy más ország érintettsége egyébként megállapítható.⁹⁷

Ami a *bűncselekmények miatt kiszabható szankciókat* illeti, első látásra szembeötlő – főként a korábban vizsgált uniós tagállamok szabályozásához képest – a jogkövetkezmények kiemelkedő szigora. A gazdasági kémkedés 15 évig terjedő szabadságvesztéssel és legfeljebb 5 millió dollár pénzbüntetéssel büntetendő, az üzleti titok-lopás esetén kiszabható szabadságvesztés felső határa 10 év, a pénzbüntetésé 250 ezer dollár. (A jogi személlyel szemben alkalmazható pénzbüntetés maximuma az első bűncselekmény miatt 10 millió dollár, illetve a titok értékének legfeljebb háromszorosát kitevő összeg, a második esetben pedig 5 millió dollár.)⁹⁸

A Törvény alapján kialakult joggyakorlat vonatkozásában ismert, hogy a hatályba lépés, 1996 és 2008 között 95 ügyben összesen 147 vádlottal szemben történt vádemelés, ez évente kevéssel több, mint hét büntetőügyet jelent.⁹⁹ A számokat azért kell óvatosan kezelni, mert az amerikai ügyészségi gyakorlatban az ügyek szelektálása erőteljesen jelen van, vagyis a vádemelés kérdésében való döntést befolyásolja az ügy tárgyi súlya, illetve a rendelkezésre álló bizonyítékok tükrében a sikeres vádemelés valószínűsége. Ezen túlmenően a titoksértési ügyek jelentős részében azért sem történik vádemelés, mert a büntetőeljárás megindításához az szükséges, hogy a sértett az előírt nyomtatványon feljelentést tegyen a Szövetségi Nyomozó Irodánál (FBI), és erre sok esetben nem kerül sor.

A statisztikák szerint az említett 147 vádlott 76%-a ún. belső elkövető volt (jelenlegi és korábbi alkalmazottak), 17% külső személy, 7% nem volt beazonosítható a rendelkezésre álló adatok alapján.¹⁰⁰ Az elkövetők 22%-a külföldi, ez 32 vádlottat jelent, akik közül csupán egy vádlottat ítétek el gazdasági kémkedés miatt. Utóbbi adat is azt mutatja, hogy ez a bűncselekmény ritkábban fordul elő és/vagy nehezebben bizonyítható, mint az üzleti titok-lopás.

A későbbi években, 2009 és 2017 között 69 ügyben történt vizsgálat, illetve vádemelés, amely már évi 8,6 büntetőügyet jelent. Ebben az időszakban nem csupán az ügyszám növekedése figyelhető meg, hanem a külföldi elkövetők, illetve eljárás alá vont külföldi jogi személyek számának emelkedése, a külföldi elkövetők

⁹⁷ Yeh: i.m. 9. o.

⁹⁸ Említést érdemel, hogy a Törvény szerint mindkét bűncselekmény miatt kiszabható a vagyonekbezközás is, illetve a büntetőeljárás során alkalmazhatóak olyan megelőző jellegű intézkedések, amelyek az üzleti titok további megismerését, nyilvánosságra kerülését hivatottak megelőzni. Simon: i.m. 313-314. o.

⁹⁹ Nicola Searle: *The Criminalization of the Theft of Trade Secrets: An Analysis of the Economic Espionage Act*, *IP Theory*: Vol. 2: Iss. 2, Article 2. 43. o.

¹⁰⁰ Ez egybecseng azzal a kutatási megállapítással, amely szerint a megkérdezettek közel egyharmada leginkább a korábbi alkalmazottak által elkövetett jogsértésektől tart, ezt követi hasonló nagyságrendben a beszállítók, illetve egyéb külső személyek általi elkövetés, végül potenciális elkövetők a jelenlegi alkalmazottak (20%). A megkérdezettek egyötöde szintén a kiberbűnözők, hackerek általi támadások veszélyét emelte ki. *The Board Ultimatum* 8. o.

aránya 2015-ben már 83%-os volt: ebben a körben szinte kizárólag kínai állampolgárok, illetve a Kínához köthető elkövetők szerepelnek.¹⁰¹

Az Egyesült Államok üzleti titok védelmére vonatkozó büntetőjogi szabályozásának rövid elemzéséből levonható az a következtetés, hogy a kontinentális európai jogász számára sok esetben kazuisztikus, nehezen áttekinthető bűncselekményi tényállásokat, illetve definíciókat találunk. Ami az Európai Unió tagállamai számára követendő lehet, az az egységes szabályozás (az Economic Espionage Act, mint szövetségi törvény valamennyi tagállamban alkalmazandó), illetve megfontolandó az alkalmazandó szankciók egységesítése, esetleges szigorítása. Noha utóbbi vonatkozásában az USA szabályozása talán eltúlzottan szigorú, de az üzleti titok megsértésének az uniós tagállamokban előforduló hat hónapig terjedő szabadságvesztés-büntetéssel, vagy pénzbüntetéssel fenyegetettsége nem áll arányban a bűncselekmény tárgyi súlyával, illetve a védett jogi tárgy jelentőségével, és kétségessé teszi a büntetéssel fenyegetés generálpreventív hatását.

6. Záró gondolatok

Az üzleti titok megsértésének büntette a kriminálstatisztikai adatok szerint hazánkban elenyésző számban fordul elő. (A regisztrált bűncselekmények száma 2014-ben 3, 2015-ben 2, 2016-ban 4, 2017-ben 3, illetve 2018-ban 3.)¹⁰² A magyar büntetőjogi szabályozás megfelelő, a büntetőjog ultima ratio jellegére figyelemmel a titoksértő magatartásokat megvalósító személy csak a jogtalan előnyszerzési célzat megállapítása, vagy a vagyoni hátrány okozása esetén számolhat büntetőjogi következményekkel. Az Európai Unió Bizottsága a korábban hivatkozott Irányelv tartalmának ismeretében a büntetőjogi harmonizációról lemondott, és ez nem feltétlenül üdvözlendő,¹⁰³ hiszen a tagállamoknak az üzleti titok védelmére vonatkozó büntetőjogi rendelkezései igen jelentős eltéréseket mutatnak, amely a fórum shopping nemkívánatos jelenségét indukálja. Az Egyesült Államok a szövetségi szinten történő kriminalizálással az egységes büntetőjogi szabályozást megteremtette, a jogi háttér és kapcsolódó joggyakorlat azt mutatja, hogy a

¹⁰¹ Barak Cohen - Christopher Veatch - John Sample: *Criminal Trade Secret Prosecutions Under Trump So Far*. <https://www.perkinscoie.com/en/news-insights/criminal-trade-secret-prosecutions-under-trump-one-year-later.html> (2018. 12. 11.) Azt a viszonylag közismert tény, hogy Kína már korábban is élenjárt az ipari/gazdasági kémkedés területén, szintén alátámasztják a 2009 és 2013 közötti statisztikai adatok. Ebben az évben az összesen 20 szövetségi büntetőügyből 17 ügyben kínai állampolgár ült a vádlottak padján (vagy kötött vádalkut), illetve megállapítható volt a „kínai kapcsolat”.

¹⁰² Forrás: Regisztrált bűncselekmények száma az elkövetés helye szerint. Belügyminisztérium Koordinációs és Statisztikai Osztály. <https://bsr.bm.hu/SitePages/Nyitolas.aspx>

¹⁰³ Jenei ezzel ellentétes álláspontja szerint ez pozitív fejlemény, hiszen a magánjogi szankciók ezen a területen hatásosabbnak lehetnek, mint a büntetőjogi jogkövetkezmények. Jenei Gábor: A know-how jogi oltalma az új polgári Törvénykönyv és az európai unió üzlettitok-védelmi irányelvjavaslatának elemzése alapján – II. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 11. (121.) évfolyam 1. szám, 2016. február, 24. o.

titoksértő cselekményekben megnyilvánuló fenyegetések határozottabb fellépést igényelnek. Nem kizárt, hogy a következő évtizedekben Európában is hasonló helyzettel fogunk szembesülni.

Az üzleti titok büntetőjogi védelme a nemzetközi jogfejlődés tükrében

Pápai-Tarr Ágnes*

1. Bevezetés

A fiatalok bűnözése mindig a társadalom és a büntetőjog érdeklődésének középpontjában áll(t). Az emberek számára különös hírértékkel bírnak a gyermekkorúak, fiataikorúak vagy éppen fiatal felnőttek által elkövetett, általában erőszakos bűncselekmények. Naponta értesülünk felkavaró hírekről, melyek fiatalok által különös kegyetlenséggel elkövetett emberölésekről és más egyre erőszakosabb megnyilvánulásokról számolnak be. Ezek a büntetőügyek mindenkit érdekelnek, sőt megbotránkoztatnak, és mindenkinek van róluk határozott véleménye. A média azonban általában nem az átlagcselekményt mutatja be, hanem a szenzációt rejtő különlegeset, így némileg eltorzítva a valóságot.¹ Ez elmondható általában a média bűnözés ábrázolásáról, de különösen igaz ez a fiatalok által elkövetett cselekményekre.² A büntetőjogot vagy kriminológiát professzionális szinten művelők számára azonban köztudott, hogy a fiatal bűnelkövetőkre ragasztott címke az elvetemült bűnözőről, általában nem igaz.³ Az azonban tény, hogy a fiatalok által elkövetett bűncselekmények mind a közérdeklődés, a politika és a büntetőjogi gondolkodás fókuszában is állnak.

Statisztikai mutatókkal és kriminológiai kutatásokkal is alátámasztva igazolt, hogy a fiatalok bűnelkövetői aktivitása az össz-bűnözésen belül igen magas. Hazánkban 2017-es kimutatások alapján, az összes bűnelkövetőhöz képest a fiataikorúak és a fiatal felnőttek együttes aránya majdnem 27% volt.⁴ Ez a tény is igazolja, hogy mindenképp érdemes kiemelt figyelemmel foglalkozni a fiatal

* Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék.

¹ Kerezi Klára: A büntetés hatásának elemei, *Büntetőjogi tanulmányok*, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 1999, 14. o.

² Gyurkó Szilvia, Virág György: A bűn és gyermekek ábrázolása a médiában, *Kriminológiai Tanulmányok* 46. OKRI, Budapest 2009. 250-274. o.

³ Csemáné Váradai Erika: A gyermek és fiatalkori bűnözés, in: *Kriminológia-Szakkriminológia*, Complex Kiadó, Budapest 2006. 533.o.

⁴ Ez egészen pontosan a 14 és 24 év közötti korosztályt jelenti a statisztikai adatbázis szerint. Bűnügyi Statisztikai Rendszer adatai: <https://bsr.bm.hu/SitePages/Nyitolap.aspx>.

bűnelkövetői kategóriákkal.

A büntetőjognak hosszú ideje kutatási témája a fiatalkorúakkal szembeni hatékony és preventív büntetőjogi szankciórendszer kialakítása. Mindenki egyetért abban, hogy a fiatalokra életkori sajátosságaikra tekintettel, enyhébb szankciók és külön szabályok vonatkozzanak. Sok más társadalomtudomány között ugyanis a büntetőjognak is kiemelten fontos feladata, hogy különös figyelmet szenteljen a felnövekvő generációnak, hiszen a fiatalok éveken keresztül cipelhetik azokat a súlyokat, melyeket egy-egy büntetőeljárás során ügyészként vagy éppen bíróként az ő vállaikra helyezünk.⁵A „*fiatalság, bolondság*” mára mottóvá formálódott gondolatait mindenki jól ismeri és talán még egyet is ért vele. Vajon meddig lehetünk elnézőek, de legalábbis elnézőbbek az ifjúság „*bolondságaival*” szemben és ennek meddig terjednek a büntetőjogi határai?

A fiatal elkövetők kapcsán vissza-visszatérő probléma a büntethetőségi életkor helyes meghatározása. Időről időre újra napirendi kérdésként vetődik fel a büntetőpolitikában, hogy a büntetőjognak egyáltalán mely életkortól kell beavatkoznia, vagyis hány éves kortól büntethető és minősül fiatalkorúnak egy elkövető. Bárhol húzzuk is meg a büntetőjogi felelősségre vonás határait, az szükségképpen igazságtalanságokhoz vezet(het).⁶ Vaskuti András szavaival élve a „*születésnapok mindent eldöntenek*” és ez néha teljesen abszurd élethelyzetekhez vezet.⁷ A büntethetőségi korhatárt éppen csak betöltő vagy a fiatalkort éppen csak meghaladó fiatal felnőtt elkövetővel szembeni igazságtalanságok részbeni kompenzálására, a büntetés kiszabása körében van lehetőség. De vajon maradéktalanul teljesíti-e ezt a feladatát a büntetés kiszabás vagy itt is csupa ellentmondásokkal teli élethelyzetekkel találkozunk?

Hazánkban jelenleg a fiatal felnőtt kor nem tekinthető önálló elkövetői kategóriának, azonban a büntetés kiszabási tényezők között enyhítő körülményként értékeli a bíróság. Mivel a fiatal felnőtt fogalma jogszabályi szinten nem kerül meghatározásra, adott a kérdés, hogy kit is tekinthetünk ma Magyarországon büntetőjogi szempontból fiatal felnőttnek. Tanulmányomban most erre a kérdésre keresem a választ azzal, hogy megvizsgálom a kérdéskör elméleti és gyakorlati aspektusait. Igyekszem feltárni a hazai bíróságok fiatal felnőtt elkövetőkre vonatkozó ellentmondásoktól sem mentes gyakorlatát.

2. Problémafelvetés

A jelenlegi hatályos büntetőjogunk tehát nem ismeri a fiatal felnőtt kort, mint önálló elkövetői kategóriát. A 2012. évi C. törvény (Btk.) elfogadását és hatálybalépését megelőző hosszas büntetőjogi kodifikációs folyamat során többször

⁵ Némedi István: „Óriás leszel”- avagy gyermekfelfogásunk naiv optimizmusa, *De iurisprudentia et iure publico, Jog –és Politikatudományi Folyóirat*, 2015/2., <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2015-2-07.pdf>

⁶ Tóth Mihály: Remények és aggodalmak negyedik büntető törvénykönyvünk bölcsőjénél, *Állam-és Jogtudomány*, 2011. LII/4. 448-449.o.

⁷ Vaskuti András: *A New York-i Gyermekjogi Egyezmény 37. és 40. cikkének érvényesülése a kiskorúak büntető igazságszolgáltatásában*. Jog és Állam 14., Károlai Gáspár Református Egyetem ÁJK. 2010.

felmerült– külföldi tapasztalatokra is hivatkozva –,⁸ hogy meg kellene fontolni hazánkban a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseknek a fiatal felnőttekre való kiterjesztését. Ennek indoka egyrészt, hogy a 18. életév betöltésével a felnőtté válás folyamata még egyáltalán nem zárult le. Kriminológiai kutatások mutattak rá, hogy a fiatal felnőtt korosztály kriminalitási jellemzői sokkal több rokon vonást mutatnak a fiatalkorúak kriminalitásával, mint a felnőtt korúakéval.⁹

A gyermekkor, fiatalkor és fiatal felnőtt kor csupán az életkor elhatárolása alapján nem élesen elkülöníthető kategóriák, ezt támasztja alá az azonos társadalmi és pszichés háttér, a bűncselekmények motivációja és az elkövetett cselekmények hasonlósága is.¹⁰ Ennek fényében nem véletlen tehát, hogy felmerül annak az igénye, hogy ez a hasonlóság a büntetőjogi szabályozás szintjén is megjelenjen.

A 21. századi információs forradalom hatására a fiatalok összehasonlíthatatlanul szélesebb körű ismeretanyaggal rendelkeznek, mint akár 50 évvel ezelőtt. Az már azonban más kérdés, hogy önmagában az információ gazdagság elegendő-e a jó és a rossz közötti tudatos választáshoz.¹¹ Ugyanakkor a mai társadalmakban a felgyorsult információk ellenére a fiatalok önállósodása, vagyis a társadalmi érés meglehetősen kitolódott. Ez magyarázható a diplomások számának emelkedésével, a párkapcsolatok átalakulásával, megváltozott munkaerő piaci helyzettel, mely azt eredményezi, hogy a fiatalok sokkal tovább maradnak anyagi és akár kényelmi megfontolások miatt a szüleik mellett.¹² A mai modern társadalmakban ismeretes és lassan komoly, már-már kezelésre szoruló problémát jelent, a szüleik nyakán maradt „Mamahotel” és „Papabank” előnyeit élvező, úgynevezett Pán Péter gyermekek szindrómája. A Pán Péter gyerekről a szülei gondoskodnak, önálló életre képtelen, kitolódik az önállósodás és egyben a gyermekvállalás időpontja is. Kérdés, hogy erre a társadalmi jelenségre a büntetőjognak is kell-e reagálnia, és ennek megfelelően felemelni a fiatal felnőtt kor határait.

A téma kapcsán két elméleti kérdés is körvonalazódik. Egyrészt, hogy kell-e a fiatal felnőttekre kiterjeszteni a büntetőjognak a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseit? Másrészt pedig, hogy egyáltalán kit tekinthetünk fiatal felnőttnek? A társadalmi tendenciákat is figyelembe véve, szükséges-e a fiatal felnőtt kor életkori határait magasabb életkorban megállapítani? Mielőtt részletesebben rátérnénk a fiatalkorúakra vonatkozó szabályoknak a fiatal felnőttekre való alkalmazásáról szóló szakmai álláspontok ismertetésére,

⁸Ligeti Katalin szerint szinte minden európai állam ismeri már a 18-21/23/25 éves elkövetői körnek a felnőttektől elkülönülő büntetőjogi megítélését. Ligeti Katalin: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/2, 29. o. Nagy Ferenc szerint is tendencia, hogy a fiatalkorúak büntetőjogát 18-21 éves fiatal felnőttekre is alkalmazzák. Nagy Ferenc: A fiatalkorúak büntetőjoga reformjának szükségességéről, *Magyar Jog*, 1994/5. 285.o.

⁹Bogár Péter, Margitán Éva, Vaskuti András: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban*, KJK Kerszöv, Budapest, 2006. 17. o. Csúri András: *A fiatal felnőttkor, mint büntetőjogilag releváns életszakasz*, Doktori értekezés, Szegedi Tudományegyetem, 2008. 17-73. o.

¹⁰Bogár, Margitán, Vaskuti: i.m.17. o., Lévy Miklós: A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja, *Magyar Jog*, 1994/6. 343.o.

¹¹Bogár, Margitán, Vaskuti: i.m. 41.o.

¹²Mocsáry Eszter: Gyermekkorú bűnelkövetők és áldozatok, *Debreceni Jogi Műhely*, 2017/1-2. szám. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2_2017/gyermekkoru_bunelkovetok_es_aldozatok/

mindenképp érdemesnek tűnik néhány gondolat erejéig foglalkozni azzal, hogy a tudomány kit is tekint fiatal felnőttnek. Egyáltalán nem hiábavaló ennek a kérdésnek a tisztázása, hiszen így jutunk közelebb annak a pontos meghatározásához is, hogy milyen életkorú személyekre szeretnénk egyáltalán a fiatalokúakra vonatkozó szabályokat kiterjeszteni.

3. A fiatal felnőtt kor jogszabályi és tudományos meghatározása körüli nehézségek (18-21 vagy 18-24, 25?)

A fiatal felnőtt kor fogalma büntető jogszabályi szinten sehol nem nyer megfogalmazást. Tudjuk azonban, hogy a büntetőjog különböző életkorokhoz különböző jogkövetkezményeket fűz. A Btk.-ban találunk olyan szabályt, mely kifejezetten a fiatal felnőttekre is vonatkozik, nevezetesen az életfogytig tartó szabadságvesztés nem szabható ki azzal szemben, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 20. életévét még nem töltötte be.¹³ Ezen kívül a Btk. a fiatal felnőtt életkori kategóriájával nem foglalkozik.

A Bv. törvény a 21. életévhez fűz számos jogkövetkezményt. Ehhez az életkorhoz köti például a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának a megváltoztatását. Azokra az esetekre ugyanis, amikor a fiatalokúként elítélt betölténé még a végrehajtás megkezdése előtt vagy a végrehajtás során a 21. életévét, a büntetés-végrehajtási bíró dönt a Btk. általános szabályai szerint a végrehajtási fokozatról.¹⁴ Ezzel összhangban a Bv. törvény értelmező rendelkezései között találunk utalást, hogy fiatalokúnak kell tekinteni a szabadságvesztés végrehajtás szempontjából azt is, aki a 18. életévét betöltötte, de a 21. életévét még nem.¹⁵ A fiatalokúak pártfogó felügyelete megszűnik a 21. életév betöltésével.¹⁶ Ugyancsak a 21. életévhez fűzött jogkövetkezmény, hogy a javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalokút, a 21. életév betöltésével az intézetből el kell bocsátani.¹⁷ A letartóztatását javítóintézetben töltő fiatalokút, szintén a 21. életév betöltésekor kell büntetés-végrehajtási intézetbe szállítani.¹⁸

Felvetődik a kérdés, hogy a jogalkotó által meghatározott 21. életév vajon a fiatal felnőtt kor határait is igyekszik kijelölni? Vagy véletlen lenne csupán, hogy éppen a 21. életévhez fűződik számos olyan jogkövetkezmény, amiből arra lehet következtetni, hogy ezt a korosztályt többé nem fiatalokúként, hanem felnőttként kívánja kezelni a jogalkotó is? Tény azonban, hogy a jogalkotó a fiatal felnőtt tekintetében, egyértelmű és minden kétséget kizáró definíciót büntető jogszabályban egyáltalán nem ad.

A fiatal felnőtt kor fogalmának meghatározása a tudomány képviselőit is állásfoglalásra késztetik. Földvári József még a 70-es évek elején a

¹³ 2012. évi C. törvény (Btk) 41. § (1)

¹⁴ 2013. évi CCXL. törvény 54. § (1)-(2) bekezdés.

¹⁵ 2013. évi CCXL. törvény 82. § 1. pont

¹⁶ 2013. évi CCXL. törvény 315. § (5) bekezdés

¹⁷ 2013. évi CCXL. törvény 382. § (1) bekezdés

¹⁸ 2013. évi CCXL. törvény 415. § (3) bekezdés

következésképpen tette fel a kérdést: „*az ismeretek szűkebb köre, az értékelés felszínesebb volta, a még kiforratlan személyiség meddig enyhítheti a felelősségre vonást?*”¹⁹ Úgy tűnik, hogy ez a kérdés mindig is egy bizonytalansági tényező volt a tudományban és a gyakorlatban is, hiszen még a szocialista Btk. hatályának idején, Rendeki Sándor is arról számolt be, hogy nem egységes a fiatal felnőtt kor meghatározása. A szocialista Btk. kommentár 22-23 éves korig, míg Molnár László 21-22 éves korig, addig Földvári József 20-21 éves korig látta értékelhetőnek enyhítő körülményként.²⁰

A hatályos Btk. kodifikációja során a Ligeti Katalin féle Koncepció a 21. életévben határozta volna meg a fiatal felnőtt kor felső határát, azzal, hogy a szerző maga is hozzáteszi, hogy a nemzetközi dokumentumok kiterjesztik ezt az életkort a 25. életévre.²¹ Lévay Miklós egy korábbi tanulmányában fejlődés lélektani és kriminálpolitikai szempontból a fiatal felnőttek életkori határait a 18-21 éves időintervallumban rögzíti.²² Csemáné Váradi Erika és Lévay Miklós 2002-ben megjelent tanulmányukban, a fiatal felnőtt kor vonatkozásában már úgy foglalnak állást, hogy amennyiben önálló kategóriaként szabályozásra kerül, akkor mindenképp a „*gyermekvédelmi törvénnyel is összhangban*” kell megállapítani az életkori határokat, ennek megfelelően fiatal felnőtt az a nagykorú, aki a 24. életévét még nem töltötte be.²³

Nagy Ferenc egyik cikkében hivatkozik arra, hogy az európai államok többsége a fiatalokúakra vonatkozó szabályozást a 18-21 év közötti fiatal felnőttekre is kiterjeszti.²⁴ Tóth Mihály is felhívja a figyelmet arra, hogy még a szigorúbb alsó életkori határt meghatározó országokban is a fiatal felnőttekre, 18-21, és 23 évesekre speciális enyhébb szabályok vonatkoznak.²⁵ Fenyvesi Csaba és Herke Csongor a fiatal felnőtt kor felső határát a 25. életévben állapítaná meg.²⁶ Csúri András ezt az elkövetői kört két kategóriára osztja. A szűkebb értelemben vett fiatal felnőtt a 18 és 21 év közötti elkövető, aki a fiatal felnőtt kor alsó határát képezi. Erre az elkövetői kategóriára javasolja – német minta alapján – a fiatal nagykorú fogalmának a bevezetését és bírói döntés alapján a fiatalokúak jogának alkalmazását. A tágabb értelemben vett fiatal felnőtt a 21. életévét már betöltött, de a 25. életévét még be nem töltött elkövető. Ezen elkövetői kategóriára a büntetés enyhítés törvényi lehetőségének bevezetését szorgalmazza.²⁷

Látható, hogy a büntetőjog tudomány legnevesebb hazai művelői között sincs egy egységes fogalom a fiatal felnőtt kategóriájára. Adottak ugyanakkor a nyomós kriminológiai érvek, és nemzetközi tendenciák, hogy a fiatal felnőtteket külön

¹⁹ Földvári József: *A büntetés tana*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970. 327.o.

²⁰ Rendeki Sándor: *A büntetés kiszabása, Enyhítő és súlyosító körülmények*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1976. 164. o.

²¹ Ligeti: i.m. 30. o.

²² Lévay (1994) i.m. 343.o.

²³ Csemáné, Lévay: i.m. 26. o.

²⁴ Nagy Ferenc: i.m. 285.o.

²⁵ Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél, *Magyar jog*, 2013/9. 530.o.

²⁶ Fenyvesi Csaba, Herke Csongor: A fiatalokúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója a hatályos szabályozás tükrében, *Rendészeti szemle*, 2007/9. 57. o.

²⁷ Csúri: i.m. 160.o.

elkövetői körként kellene kezelnünk, anélkül hogy egyáltalán lenne egységes definíciónk erre a kategóriára.

4. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályok alkalmazásának kiterjesztése a fiatal felnőtt elkövetőkre

A gyermekkor, fiatalkor és fiatal felnőttkor kérdéseivel foglalkozó nemzetközi dokumentumok az életkori határok meghúzásának feladatát a részes államokra bízák. Több nemzetközi dokumentum szorgalmazza ugyanakkor, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok alkalmazását ki kellene terjeszteni a fiatal felnőttekre (anélkül, hogy konkrétan állást foglalna, hogy ki a fiatal felnőtt). Ez a gondolat egyértelműen megtalálható a Pekingi Szabályokban,²⁸ valamint az Európa Tanács R. (2003) 20. sz. Ajánlása már a preambulumban is leszögezi, hogy a fiatal felnőttekre hasonló reagálási módokra lehet szükség, mint a fiatalkorúaknál.²⁹ Az Ajánlás 11. pontja pedig rögzíti, hogy bírói mérlegelés alapján, biztosítani kell, hogy a 21. életévet be nem töltött fiatal felnőttek tekintetében is lehessen a fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat alkalmazni, amennyiben érettségi szintjük miatt nem felelhetnek cselekményeikért úgy, mint a felnőttek.³⁰

Az új Btk. kodifikációjának időszaka alatt megjelenő magyar szakirodalomban számos olyan véleménnyel találkoztunk, mely a fiatal felnőtt önálló elkövetői kategóriájának bevezetését szorgalmazta. Emellett foglalt állást Csemáné Várad Erika és Lévy Miklós szerzőpáros, akik 3 lehetséges szabályozási metódust is felvázoltak.³¹ Az első megoldás szerint a fiatal felnőttekre általánosságban törvényi szinten kellene kiterjeszteni a fiatalkorúakra vonatkozó szabályozást. Kétségtelenül ez a megoldás szolgálná leginkább a jogbiztonság és jogegyenlőség követelményét, de a születésnapok merev meghatározásával ez a rendszer egészen biztosan igazságtalanságokhoz vezetne. Ennek a megoldásnak a bevezetése ugyanakkor a büntető igazságszolgáltatási rendszerre is új feladatokat róna, hiszen növekedne a fiatalkorúak ügyeinek a száma, illetve ugyanennyivel csökkenne a felnőtt bűnelkövetők ügyeinek aránya. Azt, hogy ez napjainkban mit is jelentene egészen pontosan az alábbi táblázat foglalja össze.

Elkövetők életkora	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Gyermekkorú (0-13)	2197	1488	1375	1662	1409	873
Fiatalkorú (14-17)	10 211	8 723	7 788	7 623	6 433	3 377
Fiatal felnőtt (18-24)	22 313	22 166	20 197	20 151	17 633	10 312
Felnőtt (25-59)	67 012	69 527	66 073	64 875	60	34

²⁸ Pekingi szabályok 3.3. pontja. ld. részletesen: Lévy (1994): i.m. 343.o.

²⁹ Lévy Miklós: Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása a bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről, *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2005/3. 21-28.o.

³⁰ Ld. Csúri: i.m.126. o.

³¹ Csemáné Várad Erika, Lévy Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről -Történeti és jogösszehasonlító szempontból, *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/1. 25. o.

					574	880
Időskorú (60-)	4 079	4 703	4 863	5 432	5 687	3 306
Ismeretlen		448	70	31	17	9
Összesen	103 615	105 584	99 018	98 136	90 369	51 896

A Bűnügyi Statisztikai Rendszer adatai alapján. (A 2018-as év csak 2018. június 30-ig tartalmaz adatokat)

Amennyiben az elmúlt néhány év tendenciáit megvizsgáljuk, a fiatalok és a fiatal felnőttek számaránya az utóbbi időben egyértelműen csökkenő tendenciát mutat. Természetesen tudjuk azt, hogy önmagában számadatokkal a bűnözést és annak struktúráját jellemezni hiba volna. Jelen esetben a csökkenés alighanem a népesség csökkenésével magyarázható. Az össz-bűnözésen belül azonban a mutatók aligha változnak, vagyis a csökkenő számok ellenére az összes bűnelkövetőhöz viszonyítva, továbbra is jelentősnek tekinthető a fiatal felnőttek bűnelkövetői aktivitása. Ez pedig továbbra is arra enged következtetni, hogy mindenképp érdemes ezzel az elkövetői kategóriával külön foglalkozni.³²

Amennyiben a fiatal felnőtteket is fiatalokként kezelnék, akkor jelentősen növekedne a fiatalok ügyeinek a száma, körülbelül háromszorosára.³³ A fiatalok bíróságának kizárólagos illetékessége megszűnt ugyan,³⁴ de a fiatalok bírósága továbbra is speciális összetételben jár el,³⁵ így az ügyek megsokszorozódása a kisebb bíróságokat lehetséges, hogy nehézségek elé állítaná. Erre tekintettel ezt a megoldást a kodifikáció során, de napjainkban is csak mértéktartással és kellő óvatossággal szabad kezelni.

A második megoldás, amit a fenti szerzők vázolnak, hogy a jogalkalmazóra lehetne bízni, hogy esetről esetre ítélje meg a törvényben meghatározott ismérvek alapján, hogy konkrét büntetőügyben a felnőtt vagy fiatalokra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazza-e. Ez a verzió már sokkal inkább megteremti az egyéniesítés lehetőségét, hiszen az ügyész, valamint a bíró mérlegelésének függvénye, hogy akár az elkövető személyiségének átfogó értékelése alapján, akár a fiatalokra jellemző bűncselekmények tipikus jegyeit figyelembe véve, esetről esetre döntsenek a fiatalokra vonatkozó szabályok alkalmazásáról, vagy éppen annak mellőzéséről.³⁶ Ezzel a megoldással szembeni kritika, hogy túl nagy szabadságot ad a bírónak, és a bírónak egyéni meggyőződésétől és szigorától függ majd, hogy az azonos korú elkövetőre az enyhébb fiatalok vagy a szigorúbb felnőttkor szabályait alkalmazza. A harmadik megoldás szerint pedig kizárólag

³² A statisztikai adatok szerint az összes bűnelkövető megközelítőleg 20%-a fiatal felnőtt.

³³ Arra hívja fel a figyelmet Lévay Miklós is, hogy kriminálpolitikai szempontból aggályos lenne a fiatalok felső határának az általános felemelése. Lévay (1994): i.m. 343.o.

³⁴ Tóth Miklós egyik cikkében ennek visszaállítása mellett foglal állást, hiszen a kizárólagos illetékességnek a visszaállításával nagyobb figyelmet kapnának a szakmai szempontok, nevezetesen, az ilyen ügyekben érvényesítendő speciális garanciák és így biztosítható lenne a fiatalok fejlettségének megfelelő szintű eljárás és ítékezés. Ld. Tóth Miklós: A büntethetőségi korhatár hatályos szabályozásának problematikája, *Magyar Jog*, 2017/4. 215.o.

³⁵ 2017. évi XC. törvény, (új Be.) 680. §.

³⁶ Ez a jogalkotói megoldás létezik a német és osztrák büntetőjogban. Ld. Bogár, Margitán, Vaskuti: i. m. 48-51.o., továbbá Csúri: i.m. 73-108. o.

csekélyebb súlyú bűncselekmények esetén és visszaesőnek nem minősülő fiatal felnőttekre lehetne a fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat alkalmazni. A szerzők ez utóbbi kompromisszumos megoldás mellett tették le voksukat.

Ez utóbbi javaslattal egyetértve, Ligeti Katalin a 2006-ban kidolgozott fiatalkorúak önálló büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciójában, objektív feltételekhez köti a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseknek a fiatal felnőttekre való kiterjesztését. Ezek pedig a következők: az elkövetett cselekmény ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő, az elkövető nem visszaeső, és nem bünszervezetben követte el a cselekményt.³⁷ Ezekben az esetekben a fiatal felnőttekre a fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat lehet alkalmazni, a javítóintézeti nevelés és a fiatalkorúak pártfogó felügyeletének kivételével. A Koncepció tehát éppen a nevelési célt szem előtt tartó jogintézmények lehetőségétől fosztotta volna meg a fiatal felnőtteket. Másrészt a fiatal felnőttek pszichés jellemzői és személyiségjegyeik, befolyásolhatóságuk nemcsak a csekélyebb súlyú bűncselekményeknél relevánsak, hanem ugyanígy érvényesek a nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményeknél is. Kifogásolható tehát, hogy a bűncselekmény súlyától tenné függővé a szerző a fiatalkorúakra vonatkozó szabályok kiterjesztését.

Az IRM által 2008. márciusára datálható tervezet, már szakított a fiatalkorúak büntetőjogának önállóságával és a Btk. Általános részében külön fejezet alatt szabályozta volna a fiatalkorúak büntetőjogát, de még ez is külön kategóriaként kezeli a fiatal felnőttkort, mely esetére a javítóintézeti nevelés kiterjesztését is előírnyozta.³⁸

Bár a büntetőjogászok széles tábora támogatta a fiatalkorúak önálló büntető kódexének a megalkotását és a fiatal felnőtt korú elkövető önálló szabályainak a bevezetését, végül az új Btk. a jogtörténeti hagyományokra is hivatkozva, nem szabályozza önállóan a fiatalkorúak büntetőjogát és a fiatal felnőtt kor, mint büntetőjogilag releváns életszakasz sem került be a Btk.-ba.³⁹ Így maradt továbbra is a feladat a bírói gyakorlat számára, hogy kialakítsa a fiatal felnőtt fogalmát és az enyhítő körülményként történő figyelembevételének a szabályait.

5. Fiatal felnőtt kor a bírói gyakorlatban

Jelenleg a büntetés kiszabása körében figyelembe vehető enyhítő és súlyosító körülményeket nem taxatív módon felsoroló Bkv. 56, kifejezetten két helyen is utal a fiatal felnőttkorra. Az egyik helyen a büntetlen előélet, mint enyhítő körülmény kapcsán megállapítja, hogy ez fiatalkorú és a fiatalkort néhány évvel meghaladott, fiatal felnőtt esetén nem értékelhető enyhítőként. A másik helyen pedig utal arra, hogy a fiatal felnőtt kor általában enyhítő körülmény. A fiatal felnőttől tehát a Bkv.

³⁷ Ligeti: i.m. 30. o.

³⁸ Ld. részletesen: Csúri: i.m. 154. o.

³⁹ Vaskuti András egyenesen sajnálatát fejezi ki, hogy nem történt meg a fiatal felnőtt kor törvényi meghatározása és rájuk külön szabályok kialakítása. Ld.: Vaskuti András: Az életkor és a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az új Btk.-ban, *Jogtudományi Közlemény*, 2015/3. 182. o.

alapján mindössze annyit tudunk, hogy néhány évvel haladja meg a 18. életévet. Azt azonban, hogy mennyi pontosan az a néhány év, sem a Btk., sem a bírói gyakorlat pontosan nem rögzíti.

5.1. A fiatal felnőtt kategóriájának meghatározása a bírói gyakorlatban.

Elmondható, hogy nemcsak a tudomány és a nemzetközi tendenciák mutatnak meglehetősen heterogén képet a fiatal felnőtt életkori határait illetően, hanem a bírói gyakorlat is. Ennek azonban már-már jogtörténeti hagyományai vannak hazánkban. 1965-ben a kaposvári megyei bíróság határozott álláspontot fogadott el a fiatal felnőtt életkor kapcsán, leszögezve, hogy „*az állandó bírói gyakorlat szerint a 18-21 év közötti életkor vehető figyelembe enyhítő körülményként*”.⁴⁰ Míg a 19 éves terhelnél egyértelmű, hogy fiatal felnőtt korú, nem volt evidens a 23 éves vádlott esetében, aki a fiatakkort már öt évvel meghaladta, így a bíróság szerint a büntetés kiszabása szempontjából az életkornak „*különösebb jelentőséget nem lehet tulajdonítani*”. A bírói ítélet azonban nem azt mondta ki, hogy egyáltalán nem lehet a fiatalabb életkornak jelentőséget tulajdonítani. Természetesen mintha azt rejtené magában a döntés, hogy a 23. életévnél már nem értékelhető enyhítőként a kérdéses körülmény.⁴¹ A felsőbb bírósági gyakorlat már nagyon korán rámutatott arra is, hogy tévesen értékelte enyhítő körülményként a bíróság a 26 éves terhelt életkorát enyhítő körülményként.⁴²

Mondhatni az eltérő bírói gyakorlat terhes öröksége a mai magyar jogalkalmazást is jellemzi. A jelenlegi bírói gyakorlatban a fiatal felnőtt életkori meghatározását illetően egységes jogalkalmazásról nem igen beszélhetünk. Amennyiben megvizsgáljuk a kapcsolódó bírósági döntéseket, meglehetősen színes képet kapunk arról, hogy milyen ügyekben és hány éves életkorú fiatalokkal szemben alkalmazta a bíróság a fiatal felnőtt kort enyhítő körülményként. Abban a bírói gyakorlat tökéletesen egyetért, hogy a 18 és 21 éves kor közötti elkövetők egészen biztosan fiatal felnőttnek számítanak.⁴³ Számos bíróság, többek között a Kúria is, a 21. életévnél húzza meg a fiatal felnőtt kor határát.⁴⁴ A bírósági határozatok között olyan téves indokolással is találkozunk, ahol a 18 és 21 év közötti korosztályra, mint az „*egységes bírói gyakorlat által kialakított*” fiatal felnőtt elkövetői kategóriára hivatkoznak.⁴⁵ Ez az egységes bírói gyakorlat azonban a fiatal felnőtt kor tekintetében, jelenleg Magyarországon nem létezik. Nagy eltérés figyelhető meg ugyanis a bírói gyakorlatban, hogy a 21. életkor után értékelhető-e és ha igen meddig értékelhető a vádlott életkora enyhítő körülményként. Találunk a gyakorlatban példát arra, hogy a 22 éves kort, mint fiatal felnőtt kort értékelte enyhítőként a bíróság.⁴⁶ A Pécsi Ítéltábla egyik döntése szerint a fiatal felnőtt az,

⁴⁰ Bf. 862/1965. sz. kaposvári megyei bíróság. Földvári József: i.m. 327.

⁴¹ Rendeki: i.m. 164.o.

⁴² Földvári: i.m. 327.o.

⁴³ Zalaegerszegi Törvényszék 3.B.34/2015/32, Fővárosi Törvényszék 9.B.1681/2014/91, Fővárosi Ítéltábla 5.Fk.19/2015/35, Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.452/2013/35, Szegedi Ítéltábla Bf.II.498/2014/7, Kúria Bfv.I.522/2015/5, Kecskeméti Törvényszék 11. B. 113/2015/15.

⁴⁴ BH 2000.82, Kúria Bfv.I.522/2015/5, Fővárosi Ítéltábla 5.Bf.102/2015/7.

⁴⁵ Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.229/2015/10.

⁴⁶ Nyíregyházi Törvényszék 2.B.802/2015/37, Fővárosi Törvényszék 7.B.170/2016/40, Debreceni Törvényszék 1.Bf.329/2015/12, Debreceni Ítéltábla Bf.I.912/2014/6, Szegedi Ítéltábla

„aki a tizennyolcadik életévét néhány esztendővel meghaladta, ennek felső határát azonban a huszonkettedik életévben indokolt megvonni”, ezért a 23 éves vádlott esetén a fiatal felnőtt kort már nem tekintette enyhítő körülménynek.⁴⁷ Amíg az első fokú bíróság a 23 éves életkort enyhítőként értékelte, addig a főügyészség álláspontjával egyetértve a Győri Ítéltábla a 23 éves elkövetőt már szintén nem tekintette fiatal felnőttnek.⁴⁸ Ezzel szemben a gyakorlatban számos példát találunk arra is, hogy a 24. életévét még be nem töltött elkövetőnél a fiatal felnőtt kort enyhítőként értékelte a bíróság.⁴⁹ Sőt arra is van példa, hogy a 24. életévét kevéssel meghaladó életkornak is tulajdonított enyhítő hatást a bíróság.⁵⁰

Az elkövető szempontjából mindenképpen méltánytalannak tűnik, hogy vannak olyan bíróságok, melyek a 21. életév után már nem tulajdonítanak jelentőséget az életkornak,⁵¹ és külön utalnak rá, hogy a fiatal felnőtt kort kevéssel meghaladó életkor már nem enyhítő körülmény. Míg más bíróságok máshol húzzák meg a fiatal felnőtt kor határait és még a későbbi életkort is enyhítő körülményként értékelik, avagy figyelembe veszik még a fiatal felnőtt kort kevéssel meghaladó életkort is.⁵²

Az eltérő bírói gyakorlat egységesítése érdekében, elsőként a Szegedi Ítéltábla a 2012/1. számú Büntető Kollégiumi véleményében leszögezi, hogy fiatal felnőtt az, aki a bűncselekmény elkövetése időpontjában a 18. életévét már betöltötte, de a 24. életévét nem. A Büntető Kollégiumi vélemény indokolása szerint a fiatal felnőtt kor fogalmát a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) határozza meg. Eszerint fiatal felnőtt „az a nagykorú személy, aki a 24. évét nem töltötte be.” A törvény rendelkezései is alátámasztják, hogy a fiatalok a 24. életévüknek betöltésével érik el értelmi és erkölcsi fejlődésüknek azt a fokát, illetve szereznek olyan jellegű és mértékű élettapasztalatot, amelyek birtokában már nem indokolt, hogy a törvény fiatal korokra tekintettel kedvezményben vagy védelemben részesítse őket.

A Debreceni Ítéltábla a 3/2012 (V. 24) Büntető Kollégiumi véleményével csatlakozott a Szegedi Ítéltábla korábbi véleményéhez, így jelenleg már két ítéltábla is egységes álláspontot képvisel a fiatal felnőtt életkor felső határát

Bf.I.341/2013/13.

⁴⁷ Pécsi Ítéltábla Bhar.II.3/2014/7.

⁴⁸ Győri Ítéltábla Bf.11/2017/4.

⁴⁹ Szegedi Ítéltábla Bf.II.838/2015/32., Szegedi Ítéltábla Bf.II.114/2016/5, Szegedi Ítéltábla Bf.I.309/2014/24, Győri Ítéltábla Bf.75/2014/8.

⁵⁰ Szegedi Ítéltábla Bf.I.1/2016/25.

⁵¹ Mellőzte az ítéltábla vonatkozásában a fiatal felnőttkor enyhítő körülményként történő értékelését, mivel az I. rendű vádlott a bűncselekmények elkövetése idején már 24 éves is elmúlt, így - figyelemmel az 56/2007. BK véleményre is - ezen enyhítő körülmény a javára nem vehető figyelembe. Fővárosi Ítéltábla Bf. 36/2017/12. Egy másik ügyben a Kúria fejti ki, hogy a vádlott fiatal felnőtt volta - az elsőfokú bíróság álláspontjával szemben - nem volt a javára értékelhető, miután az emberölés előkészületének büntetést huszonegyedik életévének betöltése után követte el. Kúria Bfv.I.588/2015/5, Ld. továbbá: Kecskeméti Törvényszék 11. B. 113/2015/15.

⁵² BH. 2000.7.282. Az ügyész álláspontjával ellentétben helyesen tekintette a bíróság enyhítő körülménynek a vádlott életkorát, mivel a vádlott a cselekmény elkövetésekor nem egészen egy hónappal volt idősebb 21 évesnél, és ez fiatal felnőttkornak, így enyhítő körülménynek tekintendő. BH 2001. 152. Továbbá enyhítő körülmény, hogy vádlott az adott ügyben terhére megállapított cselekményeket a fiatal felnőttkort alig meghaladó életkorban követte el.

illetően. A többi ítélet tábla vonatkozásában a fiatal felnőttkor egységes alkalmazása tekintetében adatot nem találtam. Egy 2015-ös EBH alapján azonban úgy tűnik, hogy a Kúria a fiatal felnőtt kor határát továbbra is a „kialakult ítélkezési gyakorlatra” hivatkozva, a 18 és 21 év között határozza meg.⁵³ Ugyanakkor tovább színesítve a képet, érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy pl. a Bűnügyi statisztikai rendszer, fiatal felnőttként tartja számon a 18 és 24 év közötti korosztályt.

Dacára annak, hogy az életkorok merev meghatározása abszurd élethelyzetekhez és igazságtalanságokhoz vezet, szükséges lenne egy egységes jogalkalmazói iránymutatásra, hogy pontosan hány éves korig vehető figyelembe a fiatal felnőtt kor, mint enyhítő körülmény. Az is igazságtalannak tűnik ugyanis, hogy a fiatal felnőtt kor enyhítő körülményként történő figyelembe vétele attól függ, hogy a terhelt hol követ el bűncselekményt, hol lakik, hol van a szokásos tartózkodási helye, ügyét éppen melyik bíróság vagy bíró tárgyalja.

5.2. A fiatal felnőtt kor, mint enyhítő körülmény és a bűncselekmény tárgyi súlya.

Elvileg hosszú ideje kialakult bírósági gyakorlata van annak, hogy a fiatal felnőtt kor valamennyi, még a kiemelkedően súlyos bűncselekmények esetén is enyhítő körülményként értékelendő. Az egyéniség kiforrotlansága, befolyásolhatósága, ami a fiatal felnőtt kor értékelésének az alapja, nem függ az elkövetett bűncselekmény súlyától. A még befolyásolható és még kiforrotlan személyiség ugyanúgy követhet el csekélyebb és nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményt is. Ezek alapján, semmi nem indokolja, hogy a fiatal felnőtt kort nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményeknél a jogalkalmazó ne vegye figyelembe.⁵⁴ Az ítélkezési gyakorlatban találunk példát minősített emberölésre, életveszélyt okozó testi sértésre, sőt erőszakos nemi deliktumokra is, amikor a fiatal felnőtt kor enyhítő körülmény.⁵⁵ Első ránézésre így nehéznek tűnik épkezláb jogi érvekkel alátámasztani, hogy miért nem vette figyelembe a bíróság, a médiában is nagy nyilvánosságot kapó trafikos gyilkosság 19 éves elkövetőjénél enyhítő körülményként a fiatal felnőtt kort. A bíróság azonban mindenkit meggyőző módon, a kétszeres értékelés tilalmára hivatkozott, hiszen az életkorhoz a jogalkotó már azt a kedvezményt fűzte, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés nem alkalmazható az elkövetővel szemben, mert még nem töltötte be a huszadik életévét.⁵⁶ Amennyiben ezt a jogi érvelést elfogadjuk, akkor ezt következetesen kellene minden hasonló büntetőügyben alkalmazni. Érdemes lenne tehát egységesen állást foglalni, hogy a fiatal felnőtt kor enyhítő körülményként figyelembe vehető-e életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető ügyekben, amennyiben az elkövető még nem töltötte be a 20. életévét. Amennyiben erre a kérdésre a kétszeres értékelés tilalma miatt a válasz a nem, rögzíteni kellene, hogy

⁵³ EBH 2015. B.28.

⁵⁴ Rendei: i.m. 165.o.

⁵⁵ BH 2007.2.34., BH 2003.271., BH 2014.7.206., Fővárosi Ítélet tábla 4.Bf.279/2016/11, Debreceni Ítélet tábla Bf.I.290/2017/6., Fővárosi Törvényszék B.2129/2013/142.

⁵⁶ Pécsi Ítélet tábla érvelése a Kaposvári trafikos gyilkosság ügyében -Ítélet egy elhíresült büntetőügyben (jogiforum.hu)

azokban az esetekben, amikor az elkövető már a 20. életévét betöltötte, mivel akár életfogytig tartó szabadságvesztésre is ítéhető, nincs akadálya a fiatal felnőtt kor enyhítő körülményként történő figyelembe vételének.

5.3. Büntetlen előélet és fiatal felnőtt kor. Az 56-os Bkv. alapján a világ legegyszerűbb kérdésének tűnhet a büntetlen előélet és a fiatal felnőttkor egymáshoz való viszonya. A Bkv. 56 ugyanis egyértelműen állást foglal atekintetben, hogy a büntetlen előélet sem a fiataalkorú sem a fiatal felnőtt korú esetén nem lehet enyhítő körülmény. Ennek valószínű indoka, hogy a büntetlen előéletnek nagyobb jelentősége van egy idősebb bűnelkövető esetén, mint egy fiatalnál. Annak ellenére, hogy a Kúria kijelölte a fiatal felnőttkor és a büntetlen előélet egymáshoz való viszonyát, a gyakorlatban meglehetősen színes képet látunk ennek a kérdésnek a megítélésénél is. A legtöbb megvizsgált ítéletben a bíróságok tartják magukat a Kúriai iránymutatáshoz, de legalábbis felsőbb bírósági szinten következetesen alkalmazzák, hogy ugyanabban az ügyben nem a büntetlen előélet, hanem csupán a fiatal felnőtt kor bír enyhítő körülményként.⁵⁷ Találunk azonban ezzel ellentétes döntéseket is, amikor a bíróságok mindkét tényezőt enyhítő körülményként értékelik. A Fővárosi Ítéltábla döntése szerint a Btk. 38. § (3) bekezdésének (a „feles” kedvezménynek) az indoka a vádlott fiatal felnőtt életkora, valamint az a tény, hogy korábban a törvénnyel összeütközésbe nem került, és azóta sem indult más büntetőeljárás ellene.⁵⁸ Szintén a Fővárosi Ítéltábla ítéletének indokolásában olvashatjuk, hogy „*a vádlott fiatal felnőtt korára, az abból adódó befolyásolhatóságára és arra tekintettel, hogy a II.r. vádlottal folytatott kapcsolatának időszakától eltekintve a büntető törvénnyel összeütközésbe nem került, a büntetés súlyosítását nem tartotta indokoltnak.*”⁵⁹ A vádlott büntetlenségét és fiatal felnőtt voltát az élet elleni cselekmény miatt kis mértékben, de a javára értékelte a Budapest Környéki Törvényszék.⁶⁰ Végül figyelemreméltóak, bár statisztikailag nem feltétlenül alátámaszthatóak az Egri Törvényszék témával kapcsolatos gondolatai. Ismeretes ugyan, hogy a 20 éves vádlott esetén az eddigi büntetlen előéletét enyhítő körülményként nem lehet értékelni, azonban „*figyelemmel a fiataalkorúak körében rohamosan terjedő egyre nagyobb számban elkövetett bűncselekményekre, ez a nézet kezd meghaladottá válni és a bíróság álláspontja szerint a vádlott esetében addigi kifogástalan életvezetését a javára lehet értékelni.*”⁶¹

Nem egyértelmű az sem, hogy a büntetett előélet mellett a fiatal felnőtt kor értékelhető-e enyhítő körülményként. Ebben a kérdésben az 56-os Bkv. nem nyilatkozik. Találunk azonban még a korai bírói gyakorlatból példát arra, hogy a

⁵⁷ BH 2005. 246., Debreceni Ítéltábla Bf.III.594/2016/13., Győri Ítéltábla Bf.13/2017/7., Győri Ítéltábla Bf.III.94/2017/7., Debreceni Ítéltábla Bf.III.554/2016/4., Miskolci Törvényszék 8.B.24/2015/37., Debreceni Ítéltábla Bf.I.912/2014/6., Fővárosi Ítéltábla 5.Bf.356/2014/5., Szegedi Ítéltábla Bf.I.309/2014/24, Nyíregyházi Törvényszék 1.B.720/2013/26., Szegedi Ítéltábla Bf.I.341/2013/13, Szegedi Ítéltábla Bf.I.84/2013/27., Fővárosi Ítéltábla 2.Bf.6/2013/8.

⁵⁸ Fővárosi Ítéltábla Bf.124/2015/9.

⁵⁹ Fővárosi Ítéltábla Bf.165/2015/19.

⁶⁰ Budapest Környéki Törvényszék B.23/2015/11.

⁶¹ Egri Törvényszék 11.B.599/2013/6.

bíróság a büntetett előélet mellett, a fiatal felnőtt kort enyhítőként értékelte.⁶² Azonban a Pécsi Ítéltábla döntései közt olvashatjuk, hogy „*mellőzni kellett az enyhítő körülmények köréből a (terhelt) fiatal felnőtt voltára történő utalást, hiszen az csak abban az esetben értékelhető enyhítő körülményként, ha az a büntetlen előélettel társul*”.⁶³ Ugyanezen indok alapján több döntést is találunk, ahol a bíróság eltekintett a fiatal felnőtt kor enyhítő körülményként történő figyelembe vételétől.⁶⁴ Ezzel ellentétben a Miskolci Törvényszék ítélete alapján a fiatal felnőtt kor csekély fokban enyhítő, ha pl. a vádlott büntetett előéletű.⁶⁵ A Fővárosi Ítéltábla másik döntésében a nemzetközi tendenciákat is szem előtt tartva, hivatkozva az Európa Tanács R. (2003) 20 sz. ajánlására, a fiatal felnőttkor enyhítő hatást tulajdonított annak ellenére, hogy a vádlott már volt büntetve.⁶⁶ A büntetlen és a büntetett előélet, valamint a fiatal felnőtt kor együttes előfordulásának esetkörére, kiforrott és egységes bírói gyakorlatról nem igen beszélhetünk. A bírák igazságérzete valószínűleg megkívánja ennek a kérdéskörnek a felülvizsgálatát is, hiszen egyes bíróságok affelé tendálnak, hogy a két körülményt igyekeznek elválasztani és külön tényezőként kezelni. A fiatal felnőtt kor elsősorban azért kerül értékelésre a büntetéskezabás során, mert a felnőttkor küszöbén álló vádlott személyiségének fejlettségi szintje nagyobb hasonlóságot mutat a fiatal korú elkövetőkével. A fiatal felnőtt még nem kiforrott személyiség, de a bűncselekményét már felnőtt korban követte el, így a hatályos büntetőjogi rendelkezések alapján, rájuk a felnőttekre vonatkozó szabályokat fogja alkalmazni a bíróság azzal, hogy a fiatal életkor csupán egy lesz a figyelembe vehető büntetéskezabási körülmények között.

A büntetlen előélet ezzel szemben azt a szempontot igyekszik figyelembe venni, hogy a vádlott eddigi életútja makulátlan, még nem került összeütközésbe a törvénnyel. A magam részéről nem látom akadályát annak, hogy miért ne lehetne egy fiatal felnőtt esetén, a még kiforratlan személyisége mellett is enyhítőként értékelni a büntetlen előéletet, értékelve azt a tényt, hogy a fiatalok kriminalitási aránya az összbüntözésen belül is magas. Ugyanígy logikusan, amennyiben már a fiatal felnőtt volt büntetve, akkor azt a tényt, annak súlyosságával arányban, a fiatal felnőtt kor mellett kellene súlyosító körülményként figyelembe venni.

6. Záró gondolatok

A büntetéskezabás körében figyelembe vehető enyhítő és súlyosító körülményeket, nem lehet és nem is kell taxatív módon meghatározni. Ezek a tényezők nem kőbe vésett szabályok, a változó életviszonyokkal, a társadalmi, technikai és tudományos fejlődéssel szükségképpen változnak. Azonban az Európa Tanáccsal egyetértve

⁶² BH 2003. 271.

⁶³ Pécsi Ítéltábla Fkf.I.2/2017/16.

⁶⁴ Fővárosi Ítéltábla 5.Bf.102/2015/7, Szegedi Ítéltábla Bf.I.83/2014/11., Fővárosi Ítéltábla 5.Bf.208/2011/11, Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.36/2017/12, BH 2004. 353.

⁶⁵ A Miskolci Törvényszék B.49/2016/24.

⁶⁶ Fővárosi Ítéltábla 1.Bf.116/2013/34.

mondhatjuk, hogy a büntetés kiszabási körülményeket időről időre érdemes felülvizsgálni.⁶⁷ Ez a kulcsa ugyanis a jogbiztonságot és jogegyenlőséget is biztosító egységes bírói gyakorlatnak. Ez igaz a magyar büntetés kiszabási gyakorlatra is, és különösen a témánk szempontjából most kiemelt fiatal felnőtt bűnelkövetői kategóriára. A 18. életévüket betöltő fiatalok nem egyik napról a másikra válnak éretté. Egyet értve Korinek Lászlóval „*az életben, de még a kriminalitás világában sincsenek éles határok*”.⁶⁸ Az életkori határok meghúzásának ennek megfelelően a büntetőjogban sincsenek mindenkire érvényes, megdönthetetlen alapjai. Ezért a születésnapok okozta igazságtalanságok kompenzálására a büntetőjogban igen nagy szükség van. Egy ismert büntetőügyben az aljas indokból, különös kegyetlenséggel elkövetett büntetőügy vádlottja, 15 évvel a bűncselekmény elkövetése után, az utolsó szó jogán így nyilatkozik: „*22 éves voltam akkor, nem tudom miért döntöttem úgy*.”⁶⁹ Ezzel az egyetlen mondattal szemléletesen jellemezhető, hogy miért is vannak a fiatal felnőtt kornak büntetőjogi relevanciái és miért kell külön kezelni ezt az elkövetői kategóriát. Meggyőződésem, hogy vannak olyan bűncselekmények, melyeknél a társadalom nem mondhat le az elkövetőről, és annak a társadalomba való visszailleszkedésének lehetőségéről sem.

Napjainkban az ifúság tekintetében megfigyelhető a társadalmi érés, az önállósodás egyre magasabb életkorra való kitolódása, ezért ezt a tendenciát a jogalkotónak és a jogalkalmazónak is követnie kell. A jogfejlődés egyértelmű irányai a fiatal felnőtt korúak büntetőjogi szankcionálásának differenciálása irányába mutatnak. A büntetés kiszabási körülményeknek pedig mindig összhangban kell lenni a változó társadalmi viszonyokkal, jogszabályi változásokkal. Mivel az utóbbi időben az elkövető életkorát illetően társadalmi változások is bekövetkeztek, ezért indokoltnak tartom az egységes ítélkezési gyakorlat megteremtése érdekében, a fiatal felnőtt korúakra vonatkozó büntetés kiszabási körülmények felülvizsgálatát és egységessé, valamint egyértelművé tételét is.

Először is abban a kérdésben kellene egységesen állást foglalni, hogy egyáltalán ki minősül fiatal felnőttnek. A nemzetközi tendenciákat is figyelembe véve, összhangban a gyermekvédelmi törvénnyel is, fiatal felnőttként a 18. életévét már betöltött, de 24. életévét be nem töltött elkövetőt kellene meghatározni. Érdemes lenne felülvizsgálni a fiatal felnőtt kor és a büntetlen előélet együttes alkalmazásának lehetőségét is. Támogatandó lenne, hogy a fiatal felnőtt kor és a büntetlen előélet, mivel más szempontokat értékelnek, ezért együttesen is lehessenek enyhítő körülmények. Ugyanakkor a büntetett előélet ne zárja ki automatikusan a fiatal felnőtt kor enyhítőként történő figyelembevételét. Az egységes bírói gyakorlat megteremtése érdekében, ezekben a kérdésekben kétségtelenül a Kúriának kellene egységesen állást foglalnia.

⁶⁷ Erre hívja fel a figyelmet az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (92) 17. számú Ajánlása, a büntetés kiszabás egyöntetűségére, 5. pont.

⁶⁸ Korinek László: *Kriminológia II.*, Fiatalkorúak, gyermekkorúak, bűnözés, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Budapest, 2010. 11.o.

⁶⁹ <https://444.hu/2018/06/04/eletfogytiglant-kapott-a-ferfi-aki-15-eve-elutott-majd-megolt-egy-fiatal-not>

A megalapozott gyanúhoz kapcsolódó bizonyítékértékelés és ténymegállapítás a német nyelvű országok jogalkalmazásában

Stál József*

1. A letartóztatásról általában; a *megalapozott gyanú* fogalmának használata

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (rég. Be.) 129. § (1) bekezdése szerint „az előzetes letartóztatás a terhelt személyi szabadságának bírói elvonása a jogerős ügydöntő határozat meghozatala előtt”. Ugyanígy fogalmaz a 2018. július 1-től hatályos, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 296. §-a is azzal, hogy mellőzi az előzetes szót.

E törvények alapján a letartóztatás kizárólag a büntetőeljárás törvényben meghatározott esetekben, módon és ideig vonja el a személyi szabadságot. *Általános feltételei: büntetőeljárás folyamatban léte szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt, fennáll az annak elkövetésére vonatkozó alapos/megalapozott gyanú (a Be. szerint: vagy vádat emeltek) és a nyomozás elrendelése megtörtént.*¹Az Alkotmánybíróság is megállapította, hogy a bizonyítás eredményének függvényében a terhelt cselekményért viselt felelősségének valószínűsége növekedhet; ennek megfelelően a büntetőeljárás egyes, jól körülhatárolható fázisaihoz kapcsolódóan e valószínűség a bűncselekmény elkövetésének egyszerű gyanújától a konkrét személyt terhelő megalapozott gyanún, illetve a vádemeléshez szükséges bizonyosságon keresztül a bűnösség kétséget kizáró megállapításáig erősödhet.²

A magyar jogalkalmazásban uralkodó álláspont szerint a letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódóan a bizonyítékok bizonyító erejének mérlegelése kizárt³,

* Törvényszéki bíró, Nyíregyházi Törvényszék

¹ Részletesebben például: Belegi József (szerk.): *Büntetőeljárás jog, Kommentár a gyakorlat számára*, Budapest, HVG-ORAC, 2. kiadás: 2015, 649–653. o., 3. kiadás: 2018, 622–626., 661–662. o. (szerző: Czine Ágnes).

² 34/2013. (XI. 22.) AB határozat 44. pont.

³ Erre az álláspontra utalnak az 1. és a 8. lábjegyzetben írt munkák is. A régi Be. alapján kiragadott példák: BH1994. 17., BH2002. 88., BH2004. 227.; Baranya Megyei Bíróság Bkf.226/1996/2.; Kúria Bpkf.I.707/2017/3.; Debreceni Ítéletábla Bnyf.I.20/2005/4., Bnyf.III.889/2013/2., Bpkf.II.216/2014/2., Beüf.I.713/2015/3., Beüf.I.564/2015/2., Beüf.I.707/2015/2.; Fővárosi Ítéletábla Bkf.I.10.482/2006/4.,

2. Németország

2.1. Bevezetés sajtóhírekkel. Az egyik újság *A két tanuló letartóztatása megszüntetve. Fél felmentés a Molli-perben* címmel¹⁰ számolt be arról, hogy a bíróság az emberölés kísérlete miatt indult ügyben megszüntette a letartóztatást. A Molotov-koktél nem találta el a rendőröket, de súlyosan megsebesített egy nőt. A terheltek mindig tagadták a cselekményt, állításuk szerint a személyüket összetévesztették, két rendőr azonban kijelentette, hogy a május elseji zavargások alatt a Molotov-koktél eldobásától az elfogásig folyamatosan figyelték őket. Ezzel szemben a bíró a letartóztatás megszüntetését a megalapozott gyanú hiányával indokolta, mert jóllehet továbbra is abból kell kiindulni, hogy a rendőrök nem valótlanul állítottak, de nem lehetett elosztatni az arra vonatkozó kételyt, hogy az elkövetőket az eldobás után valóban megszakítás nélkül figyelték-e. A későbbi sajtóhírekből¹¹ kiderül, hogy az elsőfokon jogerős felmentő ítélet indokai szerint nem állapítható meg bizonyossággal, miszerint a rendőrök az elkövetőket megszakítás nélkül figyelték.

Egy másik esethez kapcsolódóan az egyik lap cikke *A bíróság szabadlábra helyezi az állítólagos titkosszolgálati téglát* címmel jelent meg.¹² Az írás szerint a bíróság jelentősen szűkítve engedélyezte a vádat¹³ és a vádlottnak terrorcselekmény helyett csupán titoksértés kísérlete miatt kell majd felelnie és a letartóztatását is megszüntette. A nyomozó hatóság szerint a titkosszolgálatnál alkalmazásban álló gyanúsított az interneten kapcsolatot keresett iszlamistákkal és kapcsolatba került hatóságának egyik fedett informátorával, akinek adatokat adott át azért, hogy a „hittársai” bejutását tegye lehetővé az alkotmányvédelmi hivatalba merénylet elkövetése céljából. A védők ezzel szembeni érvelése szerint a gyanúsított iszlamistákkal valójában nem épített ki kapcsolatot, személyes motívumok miatt cselekedett, nem akart erőszakos cselekmény elkövetésében közreműködni. Később a bíróság elfogadta a vádlott részbeni beismerő vallomását, megállapította, hogy a szociális hálón szolgálati titkokat árult el és ezért őt titoksértés kísérlete miatt egy év tartamú, felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte.¹⁴

A sajtóhírek lényege szerint a bíró az ítélelhozatal előtt állapította meg a letartóztatást megalapozó gyanú hiányát, amivel gyakorlatilag mérlegelte a bizonyítékokat. A letartóztatás megszüntetésének indokai az ítéletekben visszaköszönnek. Ilyesmi a magyar jogalkalmazásban nem fordul(hat) elő, míg a Németországot érintő sajtóhírek nagy számban találkozhatunk hasonló esetekkel.

¹⁰ <http://www.taz.de/!5150748/>

¹¹ <http://www.morgenpost.de/berlin/article104294259/Prozess-um-Mai-Krawalle-entfacht-Streit.html>

¹² <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/verfassungsschutz-gericht-laesst-mutmasslichen-geheimdienst-maulwurf-frei-a-1157414.html>

¹³ A német bíróságnak a vádemelés után meg kell vizsgálnia, hogy megfelelően megalapozott-e a gyanú és ennek eredményeként a bírósági eljárás (tárgyalási szakaszának) megnyitásáról, illetve az eljárás megszüntetéséről határozattal kell döntenie. Be. 203–204. §.

¹⁴ Düsseldorf-i Tartományi Bíróság, 9 KLS 2/17, https://dejure.org/dienste/vernetzung/recht_sprechung?Gericht=LG%20D%FCsseldorf&Datum=19.09.2017&Aktenzeichen=9%20KLS%202/17

2.2. A német Be. vonatkozó rendelkezései. „112. § (A letartóztatás előfeltételei; letartóztatási okok)

(1) A letartóztatást a terhelttel szemben lehet elrendelni, ha a cselekménnyel megalapozottan gyanúsítható és letartóztatási ok áll fenn. Nem lehet elrendelni, ha az eljárás tárgyához és a várható büntetéshez vagy intézkedéshez képest aránytalan.

(2) Letartóztatási ok áll fenn, ha bizonyos tények alapján

1. megállapítják, hogy a terhelt megszökött vagy elrejtőzött, 2. ...”

A (3) bekezdésben írt kivételek (pl.: népirtás, terrorista szervezet alapítása, emberölés) esetén az elrendeléséhez elegendő a megalapozott gyanú megállapítása, különös okok fennállása nem szükséges.

„114. § (Letartóztatási parancs)

(1) A letartóztatást a bíró rendeli el írásbeli letartóztatási paranccsal.

(2) A letartóztatási parancsban fel kell tüntetni:

1. a terheltet,
2. a cselekményt, amellyel megalapozottan gyanúsítható, az elkövetés helyét és idejét, a bűncselekmény törvényi ismérveit és az alkalmazandó büntető-előírásokat,
3. a letartóztatási okot, valamint
4. a tényeket, amelyekből a megalapozott cselekményi gyanú és a letartóztatási ok adódik, feltéve, hogy ez nem veszélyezteti az állambiztonságot.”

120. §: a letartóztatást meg kell szüntetni – többek között –, ha az előfeltételei már nem állnak fenn.

A 125. § szerint a letartóztatást elrendeli: a vádemelés előtt a büntetőeljárásra egyébként illetékes helyi bíróság bírója, vagy amelynek területén a terhelt tartózkodik, míg a vádemelés után az eljárást lefolytató bíróság.

127. §: ha valakit tetten érnek vagy üldöznek, ha szökésének veszélye áll fenn vagy személyazonossága azonnal nem állapítható meg, mindenki jogosult, bírói rendelkezés nélkül is, átmenetileg elfogni; az ügyészség és a rendőrség az átmeneti elfogásra jogosult akkor is, ha a letartóztatás előfeltételei fennállnak.

A 203. és a 204. §-ok alapján a bíróság a tárgyalási szakasz megnyitására határoz, ha az adatok alapján a terhelt bűncselekmény elkövetésével kielégítően gyanúsítható, egyébként az eljárást megszünteti. A 408. § (2) bekezdése szerint a bíró az ügyész büntetővégzés kibocsátására irányuló indítványát elutasítja, ha a terheltet nem tekinti kielégítően gyanúsítottak: e döntés egyenértékű a tárgyalási szakasz megnyitásának elutasításával, ami az eljárás megszüntetését jelenti.

2.3. Fogalom-meghatározások

német fogalom; német Be.-törvényhely	magyar megfelelő (törvényhelyek: régi Be./Be.)
<i>Vorläufige Festnahme</i> ; 127. §	tetten ért elkövető elfogása, őrizet; 126-127. §/273-274. §
<i>Untersuchungshaft</i> ; 112-113. § <i>Haftbefehl</i> ; 114. §	letartóztatás; 129. § (1) bek./296. § letartóztatás tárgyában hozott döntés; 130. §, 207. § (2) bek. a) pont, 272. § (2) bek. a) pont, 309. § (1) bek., 327. § (1) bek., 368. §/278. § (1) bek., 464. § (1) bek. a) pont, 494. §, 537. § (1) bek. d) pont, 552. § (1) bek., 602. §
<i>Voraussetzungen der Untersuchungshaft</i> ; 112. §	letartóztatás feltételei; 129. §/276. §
<i>Haftgrund</i> ; 112. § (2) bek.	letartóztatás különös okai; 129. § (2) bek. a)-d) pontok/276. § (2) bek.
<i>Aufhebung des Haftbefehls</i> ; 120. §	letartóztatás megszüntetése; 136. § (2) bek./279. § (3), (4) bek.
<i>Haftprüfung</i> ; 117. §	letartóztatás megszüntetésére irányuló indítvány elbírálása; 133. §/300. §
<i>Fortdauer der Untersuchungshaft</i> ; 121-122. §, 207. § (4) bek., 268/B. §	letartóztatás fenntartása, indokoltságának felülvizsgálata; 131. § (1), (4) bek., 132. § (1), (2) bek., 327. § (1) bek./297. § (4) bek., 552. § (1) bek.
<i>Ermittlungsrichter</i> ; 125. §, 162. §, 169. §	nyomozási bíró; 207. §/463. §

(*Tat*)*Verdächtiger* az, aki terhére megállapítható a bűncselekmény – kezdeti – gyanúja (a fogalmat a joggyakorlat alakította ki; leghelyesebbnek tűnő jelentése: *gyanús személy*). A német Be. szerint *Beschuldigter* az a (*Tat*)*Verdächtiger*, aki ellen nyomozást indítottak, valamint akivel a bíróság a magánvádat észrevételezés céljából közli (382. §). *Angeschuldigter*-ré azzal válik a *Beschuldigter*, hogy az ügyészség vádat emel ellene (157. § első fordulat), míg *Angeklagter* lesz a *Beschuldigter* vagy az *Angeschuldigter*, amikor a bíróság a tárgyalási szakasz megnyitását elhatározza vagy büntetővégzést hoz (157. § második fordulat, 203. §, 407. §, 409. §). Az előbbieket a tág értelemben vett *Beschuldigter* alá is szokták vonni, ami azonosítható az átfogó kategóriaként használt magyar *terhelt* fogalommal [rég magyar Be. 43. § (1) bek., magyar Be. 38. §]. A német Be. 114. § (2) bek. 1. pontjának szóhasználata (*der Beschuldigte*) nem hagy kétséget a felől, hogy a letartóztatási parancsra vonatkozó rendelkezések az eljárás valamennyi szakaszában irányadók [mint ahogy a régi magyar Be. 129-136. §-ai,

illetve a magyar Be. 276-279. és 296-300. §-ai a(z előzetes) letartóztatáshoz kapcsolódóan a *terhelt*, nem pedig a *gyanúsított* vagy a *vádolt* kifejezést használják].

2.4. A jogalkalmazási gyakorlat általában. A letartóztatás egyik alapvető – anyagi – előfeltétele a megalapozott gyanú, formai előfeltétele a bíró letartóztatási parancsa. Ez a gyanú akkor állapítható meg, ha a rendelkezésre álló nyomozati adatok a maguk összességében nagy valószínűségét adják annak, hogy az elkövető vagy a résztvevő bűncselekményt vagy annak kísérletét követte el és emiatt el fogják ítélni. Megszüntetik a büntethetőséget kizáró okok, hasonló eredményre vezetnek az el nem hárítható eljárási akadályok. A vádemeléshez és a tárgyalás megnyitásához szükséges kielégítő gyanúnál erősebb, megállapítása a nyomozás aktuális állása alapján történik. Kizárólag tények alapján lehet megállapítani, a vélekedés nem elegendő. Megítélésekor a még foganatosítandó nyomozati cselekmények lehetséges eredményeit figyelmen kívül kell hagyni, de a terhelt javára ható, felismerhető bizonyítékértékelési tilalmakat figyelembe kell venni. A bíróság szabad bizonyítékértékeléssel állapítja meg, hogy a neki bemutatott nyomozati eredmény alátámasztja-e a cselekmény terhelt általi elkövetésének nagy valószínűségét. Ennek során – az elítéléssel szemben – nem szükséges a teljes bírói meggyőződés. A bíró kiegészítő nyomozati cselekményeket kezdeményezhet vagy saját maga foganatosíthat, a felhozott bizonyítási eszközöket kritikusan kell szemlélínie. Jelentős gyanúmomentumok ellenére sem állapítható meg a megalapozott gyanú, ha szükséges nyomozati cselekmény elmulasztása miatt az elítélés kétséges. A nyomozás során a nyomozati eredmény, ezzel szemben a bírósági tárgyalási szakaszban a bizonyítás eredménye adja a megalapozott gyanú alapját. Elítélés esetén az ítéleti indokokban megtalálható, legalább képviselhető bizonyítékértékelés a megalapozott gyanú megállapítására felhozható, és csupán kivételesen, az egyértelműen helytelen ítéleti döntés esetén engedhető meg másodfokon a megalapozott gyanúra vonatkozó eltérő döntés.¹⁵

Egy további kommentár¹⁶ szerint a letartóztatás előfeltétele a megalapozott gyanú és a letartóztatási ok. Vitatott, hogy az arányosság – a negatív megfogalmazás miatt – az előfeltételei közé tartozik-e, vagy azokkal együtt inkább a letartóztatási parancs előfeltétele. A megalapozott gyanúnak arra kell vonatkoznia, hogy a terhelt bűncselekményt vagy annak kísérletét követte el tettesként, közvetett tettesként vagy társtettesként, vagy az elkövetéshez szándékosan segítséget nyújtott. Nem állapítható meg az elkövetést kizáró körülmények fennforgása esetén. A *kezdeti*, vagy *egyszerű gyanú* (*Anfangsverdacht*) megállapítható, ha elegendő ténybeli adatok állnak fenn a terhelttel szembeni eljárásra: ez a nyomozás elrendelésének feltétele, míg *kielégítő, vagy elégséges gyanú* (*hinreichender Tatverdacht*) forog fenn, ha a bíróság által megállapítható tények az elítélést várhatóvá teszik: ez a vádemelés

¹⁵ Julius Gercke, Zöller Temming (kiadók): *Strafprozessordnung, Heidelberger Kommentar*, 5. kiadás, Heidelberg, C.F.Müller, 2012, 651–654., 763. o. (szerző: Karl-Heinz Posthoff).

¹⁶ Löwe – Rosenberg (kiadók): *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar*, 4. kötet, 26. kiadás, Berlin, De Gruyter Recht, 2007, 45., 49–53. o. (szerző: Hans Hilger).

feltétele. Az *alapos*, vagy *megalapozott gyanú* (*dringender Tatverdacht*) erősebb fokot juttat kifejezésre, megkívánja az elkövetés és a bűnösség nagyfokú valószínűségét: ez a letartóztatás feltétele. Az alkotmánybíróságnak sincs alkotmányjogi kételye¹⁷ a megalapozott gyanú megállapíthatóságával szemben, ha a letartóztatási parancs szerint a terheltet a cselekménnyel közvetlen összefüggésben fogták el. A gyanú kizárólag a cselekményhez fűződő ténybeli kérdésekre terjed ki, szemben a jogi kérdésekkel. A büntetőtörvényt alkotmányellenesnek tartó, alkotmánybírósághoz forduló bíró nem rendelhet el letartóztatást, illetve a már elrendeltet meg kell szüntetnie. A megalapozott gyanú a nyomozás aktuális állására vonatkozik és nem állapítható meg, ha egyértelmű, hogy a bizonyítékok láncolatában fennálló hiányosság további nyomozati cselekményekkel sem szüntethető meg. Fennállását a bírónak a szabad bizonyítás elvének megfelelően, határozott tények alapján kell megállapítania, nem szabad megvárnia jövőbeni nyomozati cselekmények eredményeit. A tárgyalási szakaszban a döntés alapját általában a bizonyítás eredménye képezi és a megalapozott gyanú hiánya esetén a letartóztatást meg kell szüntetni, ellenkező esetben a jogorvoslatra eljáró bíróságnak kell ezt megtennie, míg a vádlott elsőfokon történt elítélése általában a megalapozott gyanú alapja.

A védő is gyakran találja magát szemben azzal a dilemmával, hogy anyagi jogi, vagy eljárásjogi hivatkozásokkal, bizonyítási indítványokkal, bizonyítékokhoz kapcsolódó észrevételekkel megpróbálja-e a megalapozott gyanút megrendíteni és ezáltal a letartóztatás megszüntetését, vagy enyhébb kényszerintézkedés alkalmazását elérni. Büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okokra, eljárási akadályokra hivatkozhat, támadhatja a bizonyítékok értékelését vagy a hatóság következtetéseit. A mentő bizonyítékot már a nyomozás során indokolt előhozni, igaz ennek megvan az a hátránya, hogy ezzel a nyomozó hatóság figyelmét idő előtt felhívja a védelmi stratégiára, amely azzal szemben további bizonyítékokat szerezhet be. Az azonban aggálytalan, hogy a megalapozott gyanúval szemben már a nyomozati szakaszban előterjessze a jogi aggályait.¹⁸

A tárgyalás kezdetéig a letartóztatásra vonatkozó döntés tényalapját a nyomozás ügyiratban található, bíróság által értékelhető eredményei adják, amelyeket a bírónak a szabad bizonyítás elve alapján kell értékelnie. Azt követően ehhez jönnek a tárgyaláson foganatosított bizonyítás eredményei. A védőnek azt kell vizsgálnia, hogy ezek alapján a terhelt elítélése várható-e, illetve ezek megalapozzák-e a már kimondott elítélést. A döntés nem alapulhat olyan bizonyítékon, amelyet később az ítéletben sem lehet figyelembe venni (pl.: le nem foglalható bizonyítási eszköz, nem engedélyezett lehallgatás, fedett nyomozó engedély nélküli alkalmazása, nem megfelelően kioktatott személy vallomása, védő értesítése nélkül foganatosított nyomozati cselekmény). Ha a védő arról szerez

¹⁷ A német Szövetségi Alkotmánybíróság problematikával kapcsolatos érintettségét az *Alaptörvény* (*Grundgesetz*; <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>) 93. cikk (1) bek. 4a. pontja adja: dönt az alkotmányjogi panaszról, amelyet valaki azzal az állítással emel, hogy a közhatalom megsértette az alapjogait.

¹⁸ Olaf Klemke, Hansjörg Elbs: *Einführung in die Praxis der Strafverteidigung*, 2. kiadás, Heidelberg, C.F.Müller, 2010, 167–168. o.

tudomást, hogy mentességi joggal rendelkező, a nyomozás során kihallgatott tanú a bíróság előtt nem akar vallomást tenni, indítványoznia kell a letartóztatás tárgyában döntő bírónál a tanú erre vonatkozó nyilatkozatának beszerzését, vagy legalább be kell nyújtania a tanú erre vonatkozó, hitelesített nyilatkozatát. Mivel a letartóztatás tárgyában döntő bíró a szabad bizonyítás elve alapján dönt, a megalapozott gyanú ellen a bizonyítékértékelés alapvető hiányosságaira utalni lehet (pl.: nem alapozza meg az, hogy a gyanúsított megtagadta a vallomást, ha a tanú azt állítja, hogy felismerte a gyanúsítottat, akkor hivatkozni lehet a felismerésre bemutatás szabálytalanságára). Ezen túlmenően a megalapozott gyanú cáfolatára felhozhatók problematikus bizonyítékértékelési helyzetek is (pl.: másik személy ugyanolyan valószínűséggel szóba jöhet elkövetőként, a lehallgatás során említett becenevet más személy is használja, a terhelő tanú a vallomását többször is megváltoztatta, a megalapozott gyanú kizárólag a tárgyaláson ki nem hallgatható személy vallomásán alapul, az egyetlen terhelő tanúnak motívuma van a terhelő vallomás tételére, a megalapozott gyanú túlnyomó részben olyan tanú vallomásán alapul, akinek a szavahihetőség csak korlátozott).¹⁹

Jóllehet Németországban a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság határozza meg a jogalkalmazás alapelveit, nagy számban állnak rendelkezésre alsóbb szintű bíróságok határozatai is, amelyek lényege a döntés idején rendelkezésre álló bizonyítékok összevetése. Így például az egyik, másodfokon eljáró tartományi bíróság szerint azért hiányzott a gyanúsított terhére rótt bűncselekményhez kapcsolódóan a megalapozott gyanú, mert alapvetően egyetlen tanú vallomására alapították, míg „egyéb bizonyítékok, amelyekkel a tanú adatainak helyessége alátámaszthatók lennének, a nyomozás jelenlegi állásában nem állnak rendelkezésre. ... A terhelő tanú vallomásának más bizonyítékokkal összevetése indokolt, mert nem zárható ki, hogy a tanú a gyanúsítottat indokolatlanul terheli, ugyanis büntetőeljárás van ellene folyamatban és a szándéka irányulhat a vele szemben kiszabásra kerülő büntetés enyhítésének elérésére.”²⁰

Egy másik tartományi bíróság a helyi bíróság által elrendelt letartóztatást megszüntette és kifejtette: a tárgyalási szakaszban elrendelt letartóztatási parancsnak is tartalmaznia kell azokat a tényeket, amelyekből a letartóztatás oka adódik; a törvényi hivatkozás önmagában nem adja meg a letartóztatás okával szembeni célirányos védekezés lehetőségét.²¹

A bíróságok számtalan esetben hangsúlyozzák a letartóztatást megalapozó okok teljeskörű feltárásának és rögzítésének szükségességét. Az egyik ügyben a helyi bíróság csupán annyit állapított meg, hogy a terhelt „megalapozottan gyanúsítható a helyszínen nyert adatok és a rendőrség további nyomozati eredményei alapján”. A tartományi legfelsőbb bíróság szerint ez az indokolás nem felelt meg az irányadó követelményeknek: nem hozott fel az esetre vonatkozó konkrétumokat, csupán általános jellegű fordulatokat tartalmazott, a terheltet a legkevésbé sem tájékoztatta és nem adta meg neki a megalapozott gyanúval szembeni védekezés

¹⁹ Reinhold Schlothauer, Hans-Joachim Weider, Frank Nobis: *Untersuchungshaft mit Erläuterungen zu den UVollzG der Länder*, 5. kiadás, Heidelberg, C.F.Müller, 2016, 204–209. o.

²⁰ Hamburgi Tartományi Bíróság 625 Qs 19/93, StV 1994, 317. o.

²¹ Zweibrückeni Tartományi Bíróság Qs 20/09, NJW 2009, 1828–1829. o.

lehetőségét. Ezt az indokolási hiányosságot a korábban eljárt tartományi bíróságnak is észlelnie kellett volna, és neki kellett volna foglalkoznia a feltárandó okokkal; csak így lehetett volna következtetni a megalapozott gyanúra és lehetett volna állást foglalni a védő érvelésével szemben. E hiányosságokat azzal pótolta, hogy saját maga értékelte a bizonyítás állást, úgymint: a terhelt elismerte, hogy a tetthelyen tartózkodott, a lakásában fellelt pólón megtalálták a sértett véré, továbbá név szerint megjelölte a tanúkat, akik a pólót a terheltnek rendelték, figyelembe vette a nyomszakértői vélemény megállapításait és azt, hogy a terheltnek volt motívuma az elkövetéshez, valamint kifejtette, hogy a terhelt védekezését milyen tények cáfolják.²²

Az ilyen jellegű indokolásra vonatkozó kötelezettség az alkotmánybíróság gyakorlatában már az 1990-es évek közepén megjelent, amikor előírányozta²³ a letartóztatásokhoz kapcsolódóan a részletes indokolási kötelezettséget, az általános fogalmak mellőzését, azt, hogy a terheltnek legalább szóban tudomására kell hozni a hatékony védelemhez szükséges azon adatokat és körülményeket, amelyeket a hatóságok a letartóztatáshoz kapcsolódóan felhasználnak: ez adódik a bírói meghallgatásra és a fair eljárásra vonatkozó igényből. Ha ezt különösen veszélyeztetett érdekek miatt biztosítani nem lehet, akkor az egyébként szóba jöhető adatokat és körülményeket a terhelt ellen fel sem lehet használni.²⁴

Az egyik esetben az alkotmánybíróság megállapította a másodfokú döntés alkotmányellenességét, megsemmisítette és új döntés hozatalát rendelte el.²⁵ Indokai szerint az indítványozó hatékony jogvédelemre vonatkozó alkotmányos joga sérült, amikor a jogorvoslatra eljáró bíróság a döntést részben mellőzte amiatt, hogy a gyanúsított már nem állt kényszerintézkedés alatt. A személyi szabadság jelentős sérelme miatt a megállapítási érdek ugyanis abban az esetben is fennáll, ha a letartóztatást időközben megszüntették, sőt a megszüntetés a megállapításhoz fűződő azon többletadat, hogy a letartóztatás jogellenes volt. A másodfokú bíróság abból indult ki, hogy nem állt fenn a bünszervezetben részvétel megalapozott gyanúja, de annak rögzítése nélkül, hogy a megalapozott gyanú hiányának megállapítása melyik időtartamra vonatkozik.

2.5. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának álláspontja Németországot érintő ügyben. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a 2001. február 13-án meghozott ítéletében elítélte Németországot.²⁶ Megállapítása szerint a letartóztatási parancs ellen bejelentett jogorvoslatot elbíráló bíróságnak nem csupán azt kell vizsgálnia, hogy betartották-e a belső eljárási szabályokat, hanem azt is, hogy a letartóztatás kielégítő gyanún alapul-e. Kifejtette azt is, hogy az

²² Hammi Tartományi Legfelsőbb Bíróság 2 Ws 335/02, NSTZ-RR 2002, 335. o. Ezzel ellentétes álláspont arra, hogy a letartóztatási parancs ilyen nagy mérvű hiányosságát a jogorvoslatra eljáró bíróság nem pótolhatja: 38. lábjegyzet.

²³ 2 BvR 777/94, NJW 1994, 3219–3221. o.

²⁴ Löwe – Rosenberg (kiadók): *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz: Großkommentar*, 11. kötet, EMRK; IPBPR, 26. kiadás, Berlin/Boston, Walter De Gruyter, 2012, 309. o. (szerző: Robert Esser).

²⁵ 2 BvR 2233/04, BVerfGK 6, 303. o.

²⁶ 24479/94, Lietzow contra Németország, <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/egmr/94/24479-94.php3>

eljárásnak kontradiktóriusnak kell lennie és a fegyverek egyenlőségének elvét folyamatosan biztosítani kell. A terhelt aligha van abban a helyzetben, hogy a tényállás helyességét a jogorvoslatot elbíráló bíróság számára hatékonyan megrendítse abban az esetben, ha a megalapozó bizonyítékokat nem hozzák tudomására, és ezért lehetőséget kell neki adni arra, hogy a vallomásokot és az egyéb bizonyítékokat megismerje. Sérelemzte, hogy a letartóztatási döntés csupán utalt két terhelő személy vallomására „a folyamatban lévő nyomozás eredményeivel együtt”, a bizonyítási eszközök pontosabb tartalmára azonban nem tért ki. Ezzel a vádlottnak és a védőnek nem volt lehetősége a bírósági érvelés hatékony támadására, különösen arra, hogy a terhelő személyek szavahihetőségét és vallomásaik következetességét kétségbe vonják. A hatékony védekezés előfeltétele, hogy a vallomásokot és más bizonyítási eszközöket a terhelt és a védő tudomására hozzák.

Az ítélet meghozatala után a jogirodalom a mellett érvelt, hogy az ügyirat megismerésének joga nem mentesíti a hatóságot az indokolási kötelezettség alól, sőt egyértelmű lett: alkotmányos igény van a jogorvoslattal megtámadott döntések részletes indokolására abból a célból, hogy az érintett a későbbi védekezési stratégiáját orientálni tudja, illetve a jogorvoslatot elbíráló bíróság megalapozottan tudjon dönteni. Jóllehet az ítélet kifejezetten nem foglalkozik az egyes bizonyítási eszközök értékelésének kérdésével, az iratbetekintés korlátozásához kapcsolódó megállapításaiból levezethető: egy valóban kontradiktórius, fegyverek egyenlőségének elvén alapuló, letartóztatás okait vizsgáló eljárásban követelmény a terhelt azon helyzetbe hozatala, hogy a bírósági döntést hatékonyan megtámadhassa.²⁷

2.6. A nyomozási bíró végzése. A nyomozási bíró elutasította az ügyésznek a letartóztatás elrendelésére irányuló indítványát azzal az indokkal, hogy hiányoznak a tényszerű kiindulópontok a gyanúsítottak terrorszervezet legalább eshetőleges szándékkal történő támogatására. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a végzést megváltoztatta, és elrendelte a letartóztatást.²⁸ Kifejtette: a gyanúsított megalapozottan gyanúsítható hét rendbeli csalással, mert társaival 2004 nyarán megállapodtak abban, hogy életbiztosítási társaságok sérelmére csalási cselekményeket fognak elkövetni. A valós szándékuk csupán három havi díjfizetésre irányult, és legkésőbb ezután az egyik társa Egyiptomban közlekedési balesetet akart színlelni és vesztegetéssel akart halotti bizonyítványt szerezni, amelynek bemutatásával a gyanúsított a biztosító társaságokat kifizetésére akarta indítani. A megalapozott gyanú adódik különösen a telefonos kapcsolat és a lakótér felügyeletéből. A részleteket érintően a megtámadott végzésre utalt vissza és megindokolta, hogy a gyanúsított miért gyanúsítható megalapozottan hét rendbeli csalással, valamint kifejtette, hogy elítélése esetén a szökését megalapozó mértékű büntetéssel kell számolnia. Nem látta azonban megállapíthatónak a megalapozott

²⁷ Eberhard Kempf: Die Rechtssprechung des EGMR zum Akteneinsichtsrecht, in: *Festschrift für Peter Rieß zum 70. Geburtstag am 4. Juni 2002* (szerk.: Ernst Walter Hanack és mások), Berlin, Walter de Gruyter, 2002, 217–222. o.

²⁸ StB 3/05, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

gyanút arra, hogy tudott arról, vagy legalább lehetségesnek tartotta: a családi cselekményekkel megszerzett pénz az Al Qaida terrorszervezethez jutna és ezzel a szándéka kiterjedne terrorszervezet támogatására, mert az eddig beszerzett bizonyítékok a támogatási szándék legalább eshetőlegességét bizonyos fokig megalapozzák, de további kapcsolódási pontok nélkül nem alkalmasak a terhelt szándékára vonatkozó következtetés levonására.

Egy másik nyomozás során a nyomozási bíróként eljáró Szövetségi Legfelsőbb Bíróság a hat hónapon túli felülvizsgálat keretében meghozott, a gyanúsított letartóztatását fenntartó végzésében²⁹ részletes tényállást állapított meg, amelyben kitért a Ruandában honos népcsoportok konfliktusaira, a polgárháborúra, a szomszédos Uganda beavatkozására, az ország elnöke repülőgépeének lelövésére, a tuzsik tömeges lemészárlására. Bemutatta a Ruandában történő hatalomátvétel céljából megalakított FDLR felépítését, céljait, kitért arra, hogy melyik, halálos áldozatokkal járó támadások tulajdoníthatók neki, pontosan megjelölte az elkövetések helyét, idejét, módját. Ezután részletezte a gyanúsított életútját, így azt is, ahogyan az FDLR vezetője lett. Szervezetének tagjai a szexuális erőszaktól, a fosztogatástól, az emberrablástól és a gyilkosságtól sem riadtak vissza, a korlátlan hatalmánál fogva lehetősége volt a civil lakosság elleni támadások megakadályozására. A megalapozott gyanú adódik a tanúk vallomásaiból, a telekommunikációs adatokból, amelyek részleteit érintően utalt a letartóztatást elrendelő végzés tartalmára, de felhívta a gyanúsított egyik TV-interjúban tett nyilatkozatát is és arra jutott, hogy az eddig feltárt bizonyítékok a szükséges átmeneti értékelés során annak nagy valószínűségét adják, hogy elkövette a terhére rótt bűncselekményeket. Ezt követően tanúk vallomásait emelte ki, részletezve, hogy azok melyik bűncselekmény elkövetését támasztják alá, de behatóan elemezte az irányadó törvényi tényállás elemeit is.

Egy hasonló végzésében³⁰ a letartóztatást szintén fenntartotta, részletesen bemutatta az Iszlám Állam terrorszervezet történetét, célját, tevékenységét, megnevezte a vezetőit, példákat említett emberiség elleni bűncselekmények elkövetésére, felvázolta a szíriai polgárháború lényegét, tényszerűen rögzítette, hogy a gyanúsítottak miként vettek részt terrorszervezetek működésében.

2.7. A perbíróság végzése a vádemelés és az elsőfokú ítélet meghozatala között. A bíróság elutasította a tárgyaláson előterjesztett, letartóztatás megszüntetésére irányuló indítványt. Erre a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság azt fejtette ki³¹, hogy a megalapozott gyanú megítélése a perbíróság feladata, mert a bizonyításról a jogorvoslatra eljáró bíróságnak nincs közvetlen ismerete, és ezért azt abba a helyzetbe kell hozni, hogy a fellebbezéshez kapcsolódó döntést megfelelően képviselhető alapon hozza meg. Ugyanakkor nem kell valamennyi megvizsgált bizonyítékot átfogó ábrázolásnak és értékelésnek alávetnie, mert annak az ítéleti indokokban kell szerepelnie. A letartóztatás megszüntetésére irányuló indítvány nem vezet egy, a megalapozott gyanú vizsgálatán túlmenő

²⁹ AK 3/10, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

³⁰ AK 63–65/16, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

³¹ StB 1/15, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

közbenső eljáráshoz, amelyben a perbíróságnak a foganatosított bizonyítás eredményéről számot kellene adnia. Az elsőfokú bíróság megfelelő konkrétsággal számot adott arról, hogy a főtárgyaláson eddig foganatosított bizonyítás nem teszi kétségesse a kilenc rendbeli, bűnsegédként elkövetett emberölés megalapozott gyanúját. Az ismétlések elkerülése végett a korábbi határozatokra utalt vissza.

Egy ugyanilyen jogorvoslatra meghozott határozatában³² mindenképp előtt visszautalt dátum és ügyszám megjelölésével arra az öt határozatra, amelyekben döntöttek a letartóztatásról. Kifejtette, hogy a korábbi döntésekben részletezett megalapozott gyanút – ahogy az elsőfokú bíróság helyesen felvázolta – megerősítették a vádlott társak időközben tett részbeni beismerő vallomásai, és az, hogy ezek a társak a terhelő tanú vallomását immár részben alátámasztották, megerősíti a tanú szavahihetőségét nem csupán a megegyező területeken, hanem azokon túl is; ellenkező megközelítésben, egyedül az a körülmény, hogy ezek a vádlott társak részben tartják magukat a tagadó védekezésükhöz, önmagában nem bizonyítéka annak, hogy a tanú vallomása nem hihető. A perbíróság bizonyítékértékelési feladata lesz e tanú vallomásának kritikus vizsgálata azon meggyőződés nyerése céljából, miszerint a vád helytálló-e.

A perbíróság a 3.066 rendbeli, bűnrészesként elkövetett emberölés miatti ügyben a tárgyaláson megszüntette a letartóztatást azzal az indokkal, hogy már nem áll fenn a megalapozott gyanú. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint³³ csupán az a bíróság, amely előtt a bizonyítás történik, van abban a helyzetben, hogy annak eredményeit saját nézetéből megállapítsa és értékelje azon az alapon, miszerint a megalapozott gyanú az aktuális eljárási szakaszban még fennáll-e. A másodfokú bíróság ezzel szemben nem rendelkezik a bizonyítás felvételéről saját, közvetlen ismeretekkel. Ha az eljáró bíróság megállapítja ebben az eljárásjogi helyzetben a megalapozott gyanú hiányát és ezért előre látható, hogy nemsokára a letartóztatást egyébként is meg kellene szüntetni, a jogorvoslatra eljáró bíróság a megalapozott gyanú megítélésébe csak akkor avatkozhat be és saját, eltérő nézettel akkor helyettesítheti, ha a perbírói döntés egyértelműen hibás. Az elsőfokú bíróság számot adott a döntésének okairól, közölte, hogy a bizonyítás a végéhez közeledik és helyesen értékelte a nyomozó hatóság „hatósági szakvéleményének” korlátozott bizonyító erejét, ugyanis nem helytelen, hogy a felvilágosítást adó személy által közölt adatoknak bizonyító erőt nem tulajdonít, mert azok önálló vizsgálata nem lehetséges. A jogorvoslatra eljáró bíróságnak nincs lehetősége az eddigi bizonyítás eredményét értékelni, vagy ellene bizonyítást foganatosítani. Az ügyész fellebbezésében felhívott, időközben kihallgatott tanúnak a másodfokú bíróság számára ismeretlen vallomására hivatkozás irreleváns.

Egy másik ügyben ugyanez a bíróság a letartóztatást fenntartó végzésében³⁴ részletesen felvázolta az Al Qaida terrorszervezet történetét (megalakulása, céljai, vezetői, működése, felépítése), tényszerűen állapította meg, hogy a vádlott csatlakozás céljából utazott az afgán-pakisztán határterületre, kiképzésben vett részt, kivel vette fel a kapcsolatot, hogyan és milyen céllal utazott vissza Európába,

³² StB 10/02, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

³³ StB 21/03, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

³⁴ AK 22 und 23/11, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

mit hozott magával, mennyi pénz volt nála. Az ítéletszerű tényállás rögzítése után megállapította, hogy a megalapozott gyanú adódik a tőle lefoglalt adathordozón talált adatokból, két tanú vallomásaiból, míg a részletekhez kapcsolódóan visszautalt a nyomozási bíró végzéseiben és a vádiratban írtakra és rögzítette: ennek megfelelően megvan annak a nagy valószínűsége, hogy a vádlott elkövette a terrorista szervezetben részvételt.

2.8. A perbíróság végzése az elsőfokú ítélet meghozatala után. A bíróság a vádlottat 3.066 rendbeli, bűnsegédként elkövetett emberölés és terrorista szervezetben részvétel miatt ítélte el, majd a letartóztatását fenntartotta. A másodfokú bíróság szerint³⁵ a vádlott elítélése esetén a letartóztatás tárgyában hozott döntésben szükségtelen a megalapozott gyanú külön részletes vizsgálata és indokolása, mert azt az elítélés elegendően alátámasztja. Ha az elsőfokú döntés meghozatala után új bizonyítékok merülnek fel, azok értékelése a jogorvoslat irányától függ. Teljes terjedelmű fellebbezés (*Berufung*) esetén az új bizonyítási eszközt szembe kell állítani az elítélést megalapozó bizonyítékokkal, amelyek átfogó értékelésével kell döntenie másodfokon a letartóztatásról. Ha azonban a jogorvoslat tárgya csupán a jogi norma helytelen alkalmazása (*Revision*), akkor az új bizonyítéknak csak korlátozott jelentősége van és a cselekményi gyanú új értékelése ebben a helyzetben kizárólag akkor jöhet szóba, ha valószínűsíthető az erre alapozott perújítási indítvány sikere.

Az előbbi ítélet hatályon kívül helyezése után az eljárást megismétlő bíróság a letartóztatásra vonatkozó döntésében csak a terrorista szervezetben részvétel gyanúját állapította meg és a vádlott letartóztatását megszüntette, de később hét év szabadságvesztésre ítélte és a letartóztatását ismét elrendelte. Az utóbbihoz kapcsolódó másodfokú döntés szerint³⁶ a vádlott terhére megállapítható a terrorista szervezetben részvétel megalapozott gyanúja, mert az elsőfokú bíróság bűnösnek mondta ki, tehát a bűnösségéről meggyőződött és az elítélés által – általában – megfelelően alátámasztott a megalapozott gyanú anélkül, hogy az erre vonatkozó döntést különös vizsgálatnak és érvelésnek kellene alávetni.

Nem csak a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság, hanem a többi másodfokú bíróság is azt fejt ki, hogy a perbíróság van elsősorban abban a helyzetben, hogy a megalapozott gyanút megállapítsa, amit a jogorvoslat tárgyában döntő bíróság csak korlátozott terjedelemben tud megítélni. Az elsőfokon történt elítélés általában önmagában alátámasztja a megalapozott gyanút. Az elsőfokú ítélet meghozatala után a letartóztatási parancsban megkívánható a legalább nagyvonalú bizonyítékértékelés, amikor már nem jöhet szóba az ítélet meghozatala előtti bizonyítékértékelésre alapított kizárási indítvány. Az értékelésnek azonban nem kell az ítéletekkel szemben támasztott követelményeknek megfelelnie. Ha az ítélet írásba foglalása már megtörtént, vizsgálandó, hogy az a megalapozott gyanú ellen vagy mellett szóló körülményeknek megfelelő, képviselhető értékelésen nyugszik-e. Ha az ítéletet még nem foglalták írásba, akkor a letartóztatási parancsot úgy kell megindokolni, hogy az ellene bejelentett jogorvoslatot a másodfokú bíróság abból

³⁵ StB 20/03, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

³⁶ StB 15/05, <http://juris.bundesgerichtshof.de>

kiindulva el tudja bírálni.³⁷

Az elsőfokú ítélet kihirdetése után a letartóztatás tárgyában történő döntéskor a bíróság abban a könnyített helyzetben van, hogy visszautalhat az ítélet indokaira, de az indokolás ekkor sem mellőzhető. Az egyik elsőfokú bíróság végzése szerint „a letartóztatási parancs meghozatala a Be. 112. §-a alapján történt. A megalapozott gyanú adódik az előbb kihirdetett ítéletből. A letartóztatás oka a Be. 112. § (2) bekezdés második pontján alapul”. A jogorvoslatra eljáró bíróság ezt a végzést azzal az indokolással helyezte hatályon kívül, hogy az ítélet kihirdetését követően meghozott, a tárgyalási jegyzőkönyvbe foglalt letartóztatási parancsnak is tartalmaznia kell a Be. 114. §-a szerinti formai követelményeket, és ezért ha nem tartalmazza a letartóztatásra vonatkozó döntést, a cselekmény megjelölését, a bűncselekmény törvényi ismérveit, az alkalmazott előírásokat, és azon tények megjelölését, amelyekből adódik a cselekményi gyanú és a letartóztatás oka, akkor ezeket a hiányosságokat a jogorvoslatra eljáró bíróság nem pótolhatja, hanem a végzést hatályon kívül kell helyeznie.³⁸

2.9. A magyar és német büntetőeljárás megalapozott gyanút érintő összehasonlítása. Mind a magyar, mind a német büntetőeljárás ismeri a letartóztatást, amelynek elrendeléséhez, fenntartásához, indokoltságának felülvizsgálatához, a megszüntetésére irányuló indítvány elbírálásához kapcsolódó előírásaik hasonlóak. Az erre vonatkozó feladatokat a vádemelés előtt a nyomozási bíró, azután a perbíró hatáskörébe utalják.

A német Be. 114. § (2) bekezdés 2. pontja szerint a letartóztatási parancsban fel kell tüntetni a cselekményt, amellyel a terhelt megalapozottan gyanúsítható, az elkövetés helyét és idejét, a bűncselekmény törvényi ismérveit, míg a 267. § (1) bekezdése szerint a vádlott elítélése esetén az ítélet indokolásának meg kell adnia a bizonyítottnak tekintett tényeket, amelyekben a bűncselekmény törvényi ismérvei megtalálhatók. A két rendelkezés összevetéséből – különösen a „bűncselekmény törvényi ismérvei” használatából – az következik, hogy mindkét esetben a vizsgálendő cselekményhez kapcsolódó tényeket kell megállapítani: ezeknek a letartóztatási parancs esetében a megalapozott gyanúhoz kell kapcsolódniuk, tehát ekkor a törvény nem kívánja meg az ítéleti mélységű rögzítést.

Jóllehet a német Be. kizárólag a tárgyalási szakaszhoz kapcsolódóan – és csupán egyetlen helyen – használja a *bizonyítékértékelés* (*Beweiswürdigung*) fogalmát³⁹, a joggyakorlat számára készített munkák a letartóztatáshoz kapcsolódóan ugyanezt, vagy hasonló kifejezéseket használnak⁴⁰. Ezzel szemben a magyar jogalkalmazási gyakorlat ezeket a kifejezéseket a letartóztatáshoz kapcsolódóan legfeljebb abban az értelemben használja, hogy nincs rájuk lehetőség.

³⁷ Hammi Tartományi Legfelsőbb Bíróság 3 Ws 220/08, NStZ 2008, 649. o.; Brandenburgi Tartományi Legfelsőbb Bíróság 2 Ws 152/00, StV 2000, 505. o.

³⁸ Oldenburgi Tartományi Legfelsőbb Bíróság 1 Ws 233/06, StV 2006, 535. o. A jogorvoslatra eljáró bíróság indokolási kötelezettségéhez kapcsolódó ellentétes álláspontra lásd: 22. lábjegyzet.

³⁹ „261. § (A szabad bírói bizonyítékértékelés alapelve) A bizonyítás eredményéről a bíróság a szabad, tárgyaláson nyert meggyőződése alapján dönt.”

⁴⁰ Hasonlóként leginkább: *Freibeweis*, amely: *szabad bizonyítás*.

3. Ausztria

Ausztria *büntetőeljárás törvénye*⁴¹ szerint annak őrizete (*Festnahme*) rendelhető el, aki büntetendő cselekmény elkövetésével gyanúsítható és valamely különös ok fennáll (170. §), míg letartóztatás (*Untersuchungshaft*) elrendelése és fenntartása akkor történhet, ha a terhelt egy meghatározott bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható, terhére valamely különös ok fennáll és a bíróság meghallgatta (173. §). Az őrizetbe vett terheltet a bíróságnak haladéktalanul meg kell hallgatnia a letartóztatás okaihoz kapcsolódóan; a döntés előtt azonnali nyomozati cselekményeket foganatosíthat vagy a rendőrséggel foganatosíthatat. A határozatának tartalmaznia kell a büntetendő cselekményt, amelynek elkövetésével a terhelt megalapozottan gyanúsítható, az elkövetés helyét, idejét és körülményeit, törvény szerinti megjelölését, meghatározott tényeket, amelyekből a megalapozott cselekményi gyanú és a letartóztatási ok adódik (174. §). A letartóztatás tartamának lejártá előtt, vagy ha a terhelt a megszüntetését indítványozza és azt az ügyészség ellenzi, továbbá ha a bíróságnak kételye van a letartóztatás fenntartása iránt, a bíróság meghallgatást tart. Hivatalból vagy indítványra tanúkat hallgathat ki vagy más bizonyítást vehet fel, ha a letartóztatás okainak megítéléséhez szükséges (176. §). A vádemelést követően meghallgatást csak akkor kell tartani, ha a vádlott a letartóztatás megszüntetését indítványozza és az indítványról a befejező tárgyaláson késedelem nélkül nem lehet döntenie [175. § (5) bek.]. A letartóztatást meg kell szüntetni, ha előfeltételei már nem állnak fenn (177. §).

A jogirodalom szerint akkor állapítható meg a megalapozott gyanú, ha nagy valószínűséggel lehet arra következtetni, hogy a terhelt elkövette a büntetendő cselekményt, és ez a nagy valószínűség konkrét tényeken alapul; követelmény a tényállás megfelelő – pontos – leírása, bizonyítékokkal való alátámasztása és az ennek alapján megállapítható bűncselekmény jogi minősítése.⁴² A jogalkalmazás számára kiadott munkák is ugyanezekre a szempontokra helyezik a hangsúlyt.⁴³

A személyt megillető szabadságjogok kiemelt helyzete jut kifejezésre abban, hogy védelmükre külön, alkotmányjelentőségű törvényt hoztak (*szövetségi alkotmánytörvény a személyi szabadságok védelméről*)⁴⁴, míg a hatékony érvényesítésüket is külön törvény szavatolja (*alapjogsérelemi panasz törvény*)⁴⁵. Utóbbi szerint a személyi szabadságra vonatkozó alapjog büntetőbíróság döntése

⁴¹ *Strafprozeßordnung* (StPO)

<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002326>

⁴² A problematika 2008. évre vonatkozó, de lényegében máig változatlanul érvényes összefoglaló bemutatása: Kurt Kirchbacher: *Das neue Haftrecht. Fahndung und Festnahme*, Österreichische Juristen-Zeitung 2008/6.

⁴³ Például: Rainer J. Nimmervoll: *Haftrecht Freiheitsentzug im Strafverfahren*, 3. kiadás, Wien, LexisNexis, 2018, 110–113. o.

⁴⁴ *Bundesverfassungsgesetz vom 29. November 1988 über den Schutz der persönlichen Freiheit*, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000950>

⁴⁵ *Grundrechtsbeschwerde-Gesetz*, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001156>

által történt megsértése esetén az érintettet a rendes jogorvoslati lehetőségek kimerítése után megilleti az alapjogsérelemi panasz a Legfelsőbb Bírósághoz; ez a jog különösen akkor megsértett, ha az előfeltételeket, mint a cselekményi gyanút vagy a letartóztatás különös okait helytelenül ítélték meg; a Legfelsőbb Bíróság a legfőbb ügyész meghallgatása után dönt nem nyilvános ülésen, három bíróból álló tanácsban; meg kell állapítania, hogy az alapjogot megsértették-e és szükség esetén a megtámadott döntést hatályon kívül kell helyeznie.

Az alapjogsérelemi panaszra eljáró Legfelsőbb Bíróság szerint⁴⁶ a bíróságnak a megalapozott gyanút érintően rögzítenie kell a tényálláshoz kapcsolódó tényeket, amelyek lehetővé teszik annak megítélését, hogy azok büntetendő cselekmény elkövetésének megállapítását megalapozzák-e, de ennek ellenére a másodfokú bíróság kizárólag annak megállapítására szorítkozott, hogy az elsőfokú bíróság a szubjektív oldal fennállására megfelelően következtetett az elkövetés külső jegyeiből. Ezzel összefüggésben különösen arra utalt, hogy több, az irányadó mennyiségi határt önmagában meg nem haladó kábítószer részmennyiségek kizárólag akkor vonhatók össze, ha a terhelt akarata az állandó elkövetést és az egész mennyiségre vonatkozó elkövetési szándékot eleve magába foglalta, de az ehhez kapcsolódó adatokat az elsőfokú határozatból sem lehetett kivenni és emiatt a szubjektív oldalhoz fűződően megállapította a megalapozott gyanú hiányát.

Egy további ügyben kifejtett álláspontja szerint⁴⁷ a megalapozott gyanú a valószínűség azon magasabb foka, hogy a terhelt a terhére rótt bűncselekményt elkövette. A gyanú tényeken alapuló következtetés eredménye, fennáll, ha kielégítő ténybeli kiinduló pontok alapozzák meg bizonyos körülmények fennállásának nagy valószínűségét. A gyanú több a merő vélekedésnél, nem más, mint tények ismerete, amelyekből az általános élettapasztalat szerint bűncselekmény elkövetésére lehet következtetni. A terheltet 1,75 gramm speed és 1,86 gramm kokain birtokában fogták el azt követően, hogy 250 gramm speed és 60-80 gramm kokain szállítására tett ígéretet. A nyomozók vélekedése szerint az ígért kábítószer valószínűleg az egyik társánál tárolta, aki azonban annak birtoklását tagadja. Helytelen, hogy a másodfokú bíróság az álláspontját a nyomozók azon vélekedésére alapította, miszerint „teljesen valószínű”, a „más helyen történő tárolás lehetősége is felmerül”, mert nem tudott e vélekedést alátámasztó tényeket felhozni és ilyenek az ügyiratból sem vehetők ki.

A másodfokú bíróság egy másik ügyben kifejtett érvelése szerint a terhelt megalapozottan gyanúsítható azzal, hogy Törökországban emberölés elkövetésében vett részt, amit az Interpol jelentése, a török főügyész kiadatási megkeresése és a török elsőfokú bíróság letartóztatási parancsa támasztottak alá. A Legfelsőbb Bíróság ezzel ellentétes indokai⁴⁸ szerint a megalapozott gyanú melletti állásfoglalás előfeltételezi annak nagy valószínűségét, hogy a terhelt a terhére rótt bűncselekményt elkövette. Ez a fokozott gyanúhelyzet nem állapítható meg az ügyirat alapján, az ugyanis csupán megemlíti az elkövetés név szerint nem ismert tanúját, aki az elkövetőt fényképen állítólag felismerte. Az állítólagos tanú

⁴⁶ 130s19/13p, <https://www.ris.bka.gv.at>

⁴⁷ 110s54/97, <https://www.ris.bka.gv.at>

⁴⁸ 120s12/07t, <https://www.ris.bka.gv.at>

vallomásának pontos tartalma, a neki bemutatott fényképek eredete, különösen azok minősége az ügyirat alapján nem állapíthatók meg és további, a tagadó terheltet terhelő bizonyítási eszközök sem állnak rendelkezésre. Az említett tanú terhelő vallomása nem alkalmas a letartóztatás elrendeléséhez szükséges megalapozott gyanú alátámasztására.

A pénzmosás és lopás bűncselekmények miatt indult ügyben a Legfelsőbb Bíróság egyetértett⁴⁹ a terheltnek a megalapozott gyanú hiányára alapított érveivel. Rögzítette, hogy nem állapíthatók meg kielégítő kiinduló pontok a terhelt kábítószer értékesítéséhez kapcsolódó tevékenységére, a másodfokú bíróság leginkább a védekezésének cáfolatára és a terhelt momentumok kiemelésére szorítkozott. Ugyanakkor az utóbbiak kizárólag annak (megalapozott) feltételezéséhez elegendők, hogy a társtettes kábítószer értékesítéséből származó pénzt őrzött meg egy táskában, de sem az elsőfokú, sem a másodfokú bíróság nem hozott fel indokokat, amelyek nagy fokban támasztják alá annak valószínűségét, hogy a terhelt kokaint hozott forgalomba és ilyenek az ügyirat alapján sem tárhatók fel. A megalapozott gyanú fennállásához kizárólag feltételezések nem elegendők és a pénzmosáshoz kapcsolódó megalapozott gyanúval a másodfokú bíróság kifejezetten nem is foglalkozott.

Ausztria Legfelsőbb Bírósága mindegyik ismertett esetben a megalapozott gyanú hiánya miatt állapította meg a terhelt személyi szabadságjoga megsértését, a korábban eljáró bíróságokat felhívta a jogi felfogásának megfelelő jogállapot haladéktalan helyreállítására, ami a terhelt szabadlábra helyezését jelentette, sőt az egyik esetben⁵⁰ arra tekintet nélkül, hogy a letartóztatást időközben jogorvoslat bejelentése nélkül meghosszabbították. Jelzésértékű, hogy a példák csupán elenyésző részét képezik a hasonló döntéseknek.

4. Svájc

A svájci *büntetőeljárás törvény*⁵¹ 212. cikkelye szerint a terhelt személy kizárólag e törvény rendelkezései alapján vonható szabadságelvonó intézkedés alá, amelyet meg kell szüntetni, ha előfeltételei már nem állnak fenn és nem tarthat tovább a várható szabadságvesztés tartamánál. A 220. cikkely megkülönbözteti a vádirat elsőfokú bírósághoz érkezéséig tartó vizsgálati fogságot (*Untersuchungshaft*) és az azt követően az ítélet jogerőre emelkedéséig tartó biztonsági fogságot (*Sicherheitshaft*). Mindkettő tárgyában a kényszerintézkedési bíróság (*Zwangsmassnahmengericht*) dönt, a biztonsági fogsághoz kapcsolódóan azzal, hogy ha a vádemelés után merül fel az elrendelés szükségessége, akkor a perbíróság indítványozza nála az elrendelést. A perbíróság a szabadlábra helyezési indítványnak helyt adhat, de ha ezt nem teszi meg, az indítvánnyról a kényszerintézkedési bíróság dönt és a biztonsági fogságot az ügyész egyetértésével hivatalból is megszüntetheti, míg ügyészi egyetértés hiánya esetén a

⁴⁹110s87/99, <https://www.ris.bka.gv.at>

⁵⁰ 48. lábjegyzet.

⁵¹ *Strafprozeßordnung* (StPO), <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20052319/index.html>

kényszerintézkedési bíróság dönt a megszüntetéséről (225., 229-230. cikkely). Általános előfeltételük az, hogy a terhelt büntett vagy vétség elkövetésével megalapozottan gyanúsítható és valamely különös ok fennáll (221. cikkely). A kényszerintézkedési bíróság meghallgatáson megvizsgálja az azonnal rendelkezésre álló, a cselekményi gyanú és a fogsági okok alátámasztására vagy cáfolatára alkalmas bizonyítékokat (225. cikkely).

Svájc Szövetségi Bíróságának joggyakorlata az, hogy a bíróságok a szabadlábra helyezési indítványok elbírálása során a büntetőjog értelmezésével és alkalmazásával a személyi szabadságra vonatkozó alkotmányos jogot érintik. A jogorvoslatra eljáró bíróság a tényállással – és ezáltal a bizonyítékok értékelésével – kapcsolatos kérdések megítélésébe csak akkor avatkozik be, ha a ténybeli megállapítások önkényesek.⁵² A megalapozott gyanúhoz kapcsolódóan nem kell valamennyi bizonyítékot átfogóan értékelni, hanem azt kell vizsgálni, hogy elegendő konkrét kiindulópont állapítható-e meg a bűncselekmény elkövetésére és a terhelt részvételére és így a megalapozott gyanú képviselhető érvekkel alátámasztható-e. A kényszerintézkedés okainak vizsgálatára irányuló eljárásban elegendő a bizonyítása a konkrét gyanúmomentumoknak, amelyek szerint az inkriminált magatartás nagy valószínűséggel megtörtént, de a megalapozott gyanú fennállására átfogó bizonyítás szükségtelen, ami alól kivételt képez az alibi vizsgálata. A szóban forgó ügyben a jogorvoslatot előterjesztő tévesen értelmezte a „vallomás vallomás ellen” helyzetet, mert az nem szükségszerűen vezet felmentéshez, a vallomások kimerítő értékelése a perbíróság feladata lesz. Nem jogsértő az, hogy a bíróság összegző bizonyítékértékelés keretében a sértett vallomását hihetőbbnek találta, mint a terheltét és így következtetett az elítélés valószínűségére.⁵³

Egy másik ügyben⁵⁴ azt fejtette ki, hogy a fogsági döntés elleni jogorvoslat elbírálásakor a tényállási adatokat – és ezzel a bizonyítékok értékelésével kapcsolatos kérdéseket – kell megítélni, amelynek során a jogorvoslatra eljáró bíróság az elsőfokú döntést csak akkor változtathatja meg, ha a megállapításai önkényesek. A döntéskor elegendő a fontos körülményeket figyelembe venni és nem kell valamennyi felhozott érveléssel foglalkozni. A döntés minél inkább sérti az alapjogokat, annál szigorúbb követelményeket kell állítani indokolásával szemben. A fogsági döntések összegző jellegűek, ennek ellenére az indokolási kötelezettség ezekre is vonatkozik, azonban elegendő a valamely korábbi döntésre visszautalás. A bírónak a várható szabadságvesztés tartamával annál behatóbban kell foglalkoznia, minél nagyobb a túltöltés veszélye, aminek megállapításakor szigorúbb szempontokat kell figyelembe venni, mint annál a kérdésnél, hogy a terhelt megalapozottan gyanúsítható-e az elkövetéssel. A megalapozott gyanú megítélésekor arról van szó, hogy a vizsgáló hatóság ezt a gyanút képviselhető alappal állapítja-e meg, míg a fogság maximálisan megengedett tartamának

⁵² BGE 123 I 268, <http://www.servat.unibe.ch/dfr/c1123268.html>

⁵³ 137 IV 122, http://relevancy.bger.ch/php/clir/http/index.php?lang=de&zoom=&type=show_document&highlight_d_ocid=atf%3A%2F%2F137-IV-122%3Ade

⁵⁴ 1P.216/2000/boh, http://www.servat.unibe.ch/dfr/bger/000427_1P_216-2000.html

számítása során nem csupán egy gyanúról, hanem inkább egy előzetes elítélésről van szó, kiindulva abból, hogy a terheltet szabadságvesztésre valóban el fogják ítélni. Emiatt indokolt, hogy a bíróság a maximális tartam számításakor kizárólag azokat a bűncselekményeket vegye figyelembe, amelyek miatt bizonyossággal határos módon elítélésére fog sor kerülni és a konkrétan várható szabadságvesztés tartamához kapcsolódóan is alapos elemzésre van szükség, ha a végrehajtott fogság a lehetséges szabadságvesztés mértékéhez közelít. A szóban forgó ügyben az elsőfokú bíróságnak prognózist kellett volna felállítania arra, hogy a vádlottat mely bűncselekmények miatt fogják nagy valószínűséggel elítélni, milyen büntetési tétel várható konkrétan és mikor esedékes az elsőfokú ítélet meghozatala, de mivel ezt nem tette meg, a határozatát hatályon kívül helyezte.

Egy hasonló döntésében⁵⁵ megállapította, hogy a megalapozott gyanú kérdéséhez kapcsolódóan kiterjedt bizonyítást foganatosítani nem lehet, mert a bíró nem előlegezheti meg a perbíró döntését, ami alól kivételt képez az alibi bizonyítása és a fogság különös okaira vonatkozó bizonyítás sem eleve kizárt.

A svájci bírósági döntések indokolásával szemben állított követelmények jelentős nemzetközi előzménye az EJEB azon ítélete, amelyben megállapította, hogy a terhelt a bírósági döntéssel szemben csak akkor tud hatékonyan védekezni, ha a nyomozó hatóság rendelkezésére álló tényekről és jogi nézetéről tudomással rendelkezik.⁵⁶

5. Liechtenstein

A liechtensteini *büntetőeljárás törvény*⁵⁷ 127. § (1) bekezdése szerint a vizsgálóbíró⁵⁸ a bűntett vagy vétség terheltjének elővezetését (*Vorführung*) vagy őrizetét (*Festnahme*) rendelheti el, ha hitelt érdemlően gyanúsítható az elkövetéssel; a végzésében az előfeltételek fennállásáról számot kell adnia [128. § (1) bek.]. A vizsgálati fogságot (*Untersuchungshaft*) szintén a vizsgálóbíró rendeli el; a végzésnek tartalmaznia kell a cselekményt, amelynek elkövetésével a terhelt megalapozottan gyanúsítható, az elkövetés helyét, idejét és körülményeit, törvény szerinti megjelölését, a fogsági okot, meghatározott tényeket, amelyekből a megalapozott cselekményi gyanú és a fogsági ok adódik (130. §). A vizsgálati fogságot elrendelni vagy fenntartani az ügyész indítványára és csak akkor lehet, ha a terhelttel szemben a vizsgálatot elrendelték vagy vádat emeltek és egy bizonyos cselekménnyel megalapozottan gyanúsítható, valamint fennáll a törvényben meghatározott fogsági ok (131. §). Idejének lejárta előtt a vizsgálóbíró vezeti a

⁵⁵ BGE 124 I 208, <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bge/c1124208.html>

⁵⁶ 9862/82, Sanchez-Reisse contra Svájc <http://www.servat.unibe.ch/dfr/em986282.html>

⁵⁷ *Strafprozeßordnung* (StPO), <https://www.gesetze.li/konso/1988.062>

⁵⁸ A magyar és német *nyomozási bírótól* eltérően Liechtenstein vonatkozásában a *vizsgálóbíró* (*Untersuchungsrichter*) kifejezés használata tudatos, mert a vádemelés előtti vizsgálat vezetése a bíróság feladata, aminek elvégzésére *vizsgálóbírákat* kell kijelölni (Be. 13–14. §). A nyomozással kapcsolatos bírósági feladatokat Ausztriában a törvényszékek látják el [Be. 29. § (1) bek. 2. pont, 31. § (1) bek.], amelyek nagyjából a német és magyar értelemben vett nyomozási bírónak felelnek meg, míg Svájcban a kényszerintézkedési bíróság dönt a kényszerintézkedésekről (Be. 18. cikkely).

meghallgatást, amelyen az ügyész előadja a fenntartásra irányuló, indokolt indítványát, amire a terhelt és a védő észrevételt tehetnek. A vizsgálóbíró hivatalból vagy a résztvevők indítványára tanúkat hallgathat ki vagy más bizonyítást vehet fel, ha célszerűnek tartja; a résztvevőket megilleti a kérdés joga (132/A. §). A vizsgálati fogságot meg kell szüntetni, ha előfeltételei már nem állnak fenn [141. § (2) bek.].

A jelenlegi szabályozás 2008. január 1-én lépett hatályba az igazságügyi rendszer korszerűsítésének eredményeként. A kormány előterjesztése szerint az akkori büntetőeljárás szabályok átfogó átdolgozása szükséges a jogrendszer Emberi Jogok Európai Egyezményének és az EJEB joggyakorlatának megfeleltetése céljából. A reform középpontjában állt szigorú határidők bevezetése, a vizsgálati fogsággal kapcsolatos kérdés kontradiktórius vizsgálata és az ebből eredő, másodfokú eljárást érintő eljárási szabályok megalkotása. „Az igényes döntési és indokolási kultúra elősegítése érdekében a vizsgálati fogságot elrendelő végzés tartalmára vonatkozó előírásokat törvényben kell meghatározni. Fontos a tényállás ábrázolása, amely alapján megállapítható tények a megalapozott gyanút és a fogsági okot adják.”⁵⁹

A liechtensteini bíróságok vizsgálati fogságra vonatkozó döntéseire jellemző a rendkívüli részletesség. Kimerítően ismertetik az ügyész, a terhelt és a védő álláspontját, a megelőző bírósági döntéseket, a megalapozott gyanúra a következtetést a rendelkezésre álló adatok, bizonyítékok konkrét megjelöléséből, tartalmuk ismertetéséből, bizonyos esetekben összevetésükből következtetnek. Néha részletes elemzés tárgyává teszik a törvényi tényállási elemeket.⁶⁰

6. Záró gondolatok

A német bíróságok letartóztatással kapcsolatos döntései sokszor tényállásszerűen felvázolják a bűncselekmény elkövetésének folyamatát, szinte tényként kezelik a terhelt általi elkövetését, számba veszik a rendelkezésre álló bizonyítékokat, utalnak a letartóztatással kapcsolatos korábbi határozatokra és néha a vádirat tartalmára, de előfordul az is, hogy elemzik a szóban forgó bűncselekmény törvényi tényállásának elemeit. Ez jellemző az eljárás mind nyomozati, mind bírósági szakaszában. A megalapozott gyanút a büntetőeljárás megindításától a jogerős befejezéséig vizsgálják, hiányának megállapítása az eljárás bármelyik szakaszában maga után vonja a letartóztatás megszüntetését. Eleget tesznek annak a jogirodalomban felvetett követelménynek, miszerint az indokolásuknak érthetőnek és általánosságoktól mentesnek kell lenniük, elő kell segíteniük a védelmi jogosultságok hatékony érvényesülését, kiindulva abból, hogy hatékonyan

⁵⁹ *Reform der Untersuchungshaft*, A 2006/1642–0132 (az idézet: 23. o.), https://www.llv.li/files/srk/pdf-llv-rk-vernehmml_2006_reform_der_untersuchungshaft.pdf

⁶⁰ Pl.: Fürstlicher Oberster Gerichtshof 12 UR. 2013.190, https://www.gerichtsentscheidungen.li/default.aspx?z=k0e0ahzJE60VaJeQ3f6kE0Ei7QQm3UJFOPimOmKmAxc3RaZQmIpfV_SENYEp_OfxVuDLQ2; 13 UR. 2013.173, <https://www.gerichtsentscheidungen.li/default.aspx?z=OoIKyRqfR1KUqV2WexB34KyITr0Az6eMg5xYn1h8vgevDKJ2Y3sVidGwLRNkcEYHtauEKA2>

védekezni kizárólag konkrét tények ellen lehet.⁶¹ Ha az elsőfokú bíróság döntése nem felel meg ezeknek a követelményeknek, akkor a jogorvoslatra eljáró bíróság hatályon kívül helyezi, vagy a hiányosságot saját maga pótolja.

Hasonló szabályozás és jogalkalmazási gyakorlat figyelhető meg a többi német nyelvű országban is. Ausztria alapjogsérelemi panaszra eljáró Legfelsőbb Bírósága számtalan esetben megállapítja a megalapozott gyanú hiányát, a rendelkezésre álló bizonyítékokat rendkívül kritikusan szemléli. Figyelemre méltók a svájci büntetőeljárás törvény azon előírásai, amelyek még a vádemelés utáni biztonsági fogsághoz kapcsolódó döntést – és ezzel a megalapozott gyanú tárgyában történő határozathozatalt – is elsősorban a perbíróságtól teljesen elkülönülő kényszerintézkedési bíróság feladatává teszik. Kiemelést érdemel a svájci bíróságok azon joggyakorlata is, hogy a bűncselekmény elkövetését szinte teljes bizonyossággal állapítják meg abban az esetben, ha a biztonsági fogság tartama közelít a várhatóan kiszabásra kerülő szabadságvesztés tartamához.

A német nyelvű országok megalapozott gyanút érintő szabályozása és joggyakorlata részben azonos, részben nagy mértékben hasonlít egymásra, ami visszavezethető a közös jogtörténeti gyökerekre, de egymás szabályainak átvételére is (jellemző az osztrák szabályok átvétele Liechtenstein által). Magyarozható azonban annak felismerésével is, hogy sok esetben felmerül az érdemi határozat meghozatala előtt – így a megalapozott gyanúhoz kapcsolódóan is – a bizonyítékok értékelésének szükségessége. Számtalan példa hozható fel a terhelt ennek eredményeként történő szabadlábra helyezésére, majd felmentésére, ahogy a tanulmány elején a sajtóból kiragadott példák is mutatják.

A tanulmány nem tűzte ki céljának a német nyelvű országok és hazánk kapcsolódó szabályozásának és joggyakorlatának összehasonlítását. A magyar helyzet kritikus elemzése a jövőbeni munkám tárgyát képezi, de nem mehetek el e tanulmányban sem szó nélkül annak rövid említése mellett, hogy a német nyelvű országok és hazánk jogi szabályozása és joggyakorlata egymással szinte ellentétes. A bírónak ugyanis mind az öt országban számot kell adnia a letartóztatás okairól, azonban más-más az indokolási kötelezettség terjedelme. A német nyelvű országokban a bírónak az eljárás jogerős befejezéséig fennáll a lehetősége – és kötelezettsége – a megalapozott gyanú hiányának megállapítására, mégpedig anélkül, hogy elfogultságot vetnének a szemére, míg a magyar bíró számára a megalapozott gyanú fogalma a vádemelés után már szóba sem jöhet, és ha az általa elbírálendő ügyben felmerül a letartóztatás általános feltételének hiánya, úgy azt nem juttathatja kifejezésre. Ez így volt az 1998. évi XIX. törvény alapján, s a nonszensz helyzet fokozódott a Be. hatályba lépésével, mert annak 451. § (7) bekezdése, illetve 561. § (3) bekezdés a) pontja szerint a letartóztatásról döntés során a vád szerinti minősítés és a vádirati tényállás a kiindulópont. Ugyanakkor tárgyalótermi tapasztalatok mutatják, hogy a vádirat benyújtása után a bíróság által foganatosított bizonyítás eredményeként az aktuálisan megállapítható tényállás sokszor eltér a vádiratban írtaktól, sőt néha köszönőviszonyban sincs vele

⁶¹ Például: Anne Peters, Tilmann Altwicker: *Europäische Menschenrechtskonvention: Mit rechtsvergleichenden Bezügen zum deutschen Grundgesetz*, 2. kiadás, München, C.H.Beck, 2012, 130. o.

és előre vetíti a felmentés bíróság által ki nem mondható, de még csak nem is sejtethető lehetőségét.⁶² A Be. alapján meghozott bírósági határozatok sajnos átveszik azt a korábbi gyakorlatot, miszerint a letartóztatás általános feltételéhez kapcsolódó bizonyítékértékelés kizárt és csupán vágyakozva tekinthetünk vissza a *bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény-cikk* (Bp.) miniszteri indoklására, amely szerint a "bíró tehát lelkiismeretesen fogja mérlegelni, hogy az eset büntetethez nem fér-e kétség; meg fogja gondolni, hogy az elítélésre elég adat merült-e fel a terhelt ellen".⁶³

A jelzett magyar probléma megoldását a német szabályozást követő Be.-módosítással látom elérhetőnek, amely részleteinek kidolgozása az előbb jelzett, jövőbeni tanulmányom tárgyát fogja képezni.

⁶² Például a különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntette és kifosztás büntette miatt indult ügyben a terhelt előzetes letartóztatása 28 esetben képezte a bíróság vizsgálatának tárgyát. A bíróságok hét végzésben fejtették ki, hogy az előzetes letartóztatáshoz kapcsolódóan a bizonyítékok mérlegelése kizárt. A vádlottat az elsőfokú bíróság (Debreceni Törvényszék B.70/2014/242.) 20 év fegyházbüntetésre ítélte, de a másodfokú bíróság (Debreceni Ítéltábla Bf.II.254/2015/17.) felmentette, majd a harmadfokú bíróság (Kúria Bhar.III.2.003/2015/3.) a felmentő ítéletet helybenhagyta. A másod- és harmadfokú határozatokban visszaköszönnek a védőnek már az eljárás kezdeti szakaszában hivatkozott, a megalapozott gyanú hiányára alapított érvei. A vádlott három évig volt előzetes letartóztatásban.

⁶³ A miniszteri indoklás az előzetes letartóztatás óvadék ellenében történő megszüntetésére irányuló indítvány elbírálására vonatkozik, de mondanivalója valamennyi, az előzetes letartóztatáshoz kapcsolódó döntés esetén irányadónak tekinthető. Corpus Juris Hungarici CD – 1896. évi XXXIII. törvény cikk indoklása, 397. o.

A családtagok vagyoni viszonyainak rendszere

a Ptk. tükrében *

Kriston Edit**

1. Bevezetés – a család napjainkban

A polgári kor szellemisége és eszméi olyan folyamatokat indítottak be a világ szerte, melyek csak később, a mai modern jogrendszerekben fejtik ki hatásukat. Ez az újfajta gondolkodás természetesen a család megítélését is jelentősen befolyásolta. A történelem folyamán nagyon hosszú ideig a házasság, illetve a törvényen vagy biológiai kapcsolaton alapuló leszármazás jelentette a családi kapcsolatok bázisát. Ez azonban a modern társadalmak vonatkozásában már nem helytálló megállapítás. A polgárosodás, valamint a felvilágosodás eszméinek hatására megerősítésre kerültek az embert megillető alapjogok, melyek közül témám szempontjából kiemelésre érdemes a magánélethez és családi élethez való jog. Ennek modernkori értelmezése azonban jelentősen átalakította a jogi értelemben vett „család” fogalmát és megítélését.

Zlinszky Imre fogalmazta meg azt a ma is helytálló gondolatot, hogy „a családi jog azon jogszabályokat foglalja magába, amelyek a családi kapcsolaton alapuló jogokat és kötelességeket szabályozzák. Azonban ezen jogszabályok nem merítik ki a családi kapcsolatból folyó viszonyok egész tartalmát: mert azok nagy részének tisztán erkölcsi tartalma kizárja a jog általi szabályozást.”¹E megközelítésből levezethető az, hogy a család fogalmának tartalmi megközelítése rendkívül szerteágazó, jogi nézőpontból pedig nem feltétlenül fedhet le minden kapcsolattípust.

Hatályos jogunkban a családi kapcsolatokat a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) Negyedik Könyve, az ún. Családjogi Könyv (a továbbiakban: Csjk.) szabályozza. A Csjk. tartalmazza a házasságra vonatkozó szabályokat, a de facto élettársak meghatározott csoportjára alkalmazandó normaanyagot, illetve részletesen foglalkozik a rokonság és a

* AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-2018-3 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

** Tudományos segédmunkatárs. Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Intézeti Tanszék.

¹ ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében*. Franklin Társulat, Budapest, 1902., 771.

gyámság kérdéskörével is. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy rendszertani megközelítésben az alábbi személyek közötti viszonyt kell családnak tekintenünk:

- azon felek kapcsolatát, akik egymással házasságot kötöttek,
- azon élettársakat, akik között az élettársi kapcsolat legalább egy éve fennáll és a kapcsolatukból gyermek származik
- azon felek kapcsolatát, akik egymással rokon kapcsolatban állnak
- a kiskorú és a gyám között fennálló kapcsolatot.

A rendszertani megközelítés hibája is abban rejlik, akárcsak a történeti megközelítésnek, hogy nem fed le minden modern társadalmi kapcsolatrendszer szabályozását. Azon személyek ugyanis, akik – a Ptk. kötelmi jogi szabályok között elhelyezett élettársi kapcsolat fogalom² értelmében – élettársi kapcsolatban élnek, ugyanakkor nincs közös gyermekük, nem tartoznak a családjogi szabályozás körébe, ezáltal rendszertani szempontból őket nem tekinthetjük családnak. A jogirodalom azonban eltérő álláspontot is megfogalmaz.³

Hasonlóan sajátos a szabályozása a bejegyzett élettársaknál is, hiszen sem a Csjk., de még a Ptk. sem tartalmaz rájuk vonatkozó normaanyagot. Ennek oka, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat egy külön törvényben⁴ nyer szabályozást, amely azonban a kapcsolódó jogkérdésekben – néhány kivételt rögzítve, de – a házasságra, illetve a házastársakra vonatkozó polgári jogi szabályozásra utal mögöttes jogként.⁵

A családi kapcsolatok rendszere ugyanakkor nem csak az egymással párkapcsolatban élő személyek körét fedi le, hanem természetesen egyéb jogviszonyok is részét kell, hogy képezzék, mint például a szülő-gyermek viszony vagy egyéb rokon kapcsolat. A vagyoni viszonyrendszer ugyanakkor elsősorban a párkapcsolatban együtt élő családtagok között érvényesül markánsan, így jelen tanulmány elsősorban ezen kérdéskörre fókuszál.

2. A családtagok vagyoni viszonyainak történeti fejlődése

A korai magyar magánjogban a családtagok közötti vagyoni viszonyokat kizárólag a házastársak egymás közötti, illetve a házastársak és kívülálló harmadik személyek közötti vagyoni viszonyok jelentették. Az ezen jogviszonyokat szabályozó normák összessége képezte a házassági vagyoni jogot, ami számos egyedi jellegzetességgel

² Ptk. 6:514. § (1) bek.

³ Lásd részletesebben például: HEGEDŰS Andrea: Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében. Pólay Elemér Alapítvány, 2010. vagy BARZÓ Tímea: A gyermek érdekének védelmét erősítő családjogi alapelv érvényesülésében felmerülő ellentmondások. *Opuscula Civilia*, 2017/2. http://archiv.akk.uni-nke.hu/uploads/media_items/2017_-evi-8_-szam_opuscula-civilia.original.pdf 2-15.o.; BARZÓ Tímea: A családjog alapelvei és érvényesülésük nehézségei. *Miskolci Jogi Szemle XII. évfolyam*, 2017, Különszám, 37-58 o.

⁴ Ez a törvény a 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatáról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról (a továbbiakban: Bék. tv.)

⁵ Bék. 3. § (1) bek.

bírt. *Jancsó György* egy sajátos vegyes rendszerként jellemezte a korabeli szabályozást, amelyben a különvagyon és a hozomány intézménye a római jogi dotális rendszerhez, a közszerzemény pedig a germán szerzeményi közösség rendszeréhez hasonlít.⁶ A Csjt. előtti magyar vagyoni jogi szabályozás legfőbb jellemzője a duális szerkezet volt, mert a házastársak vagyoni viszonyát elsősorban a szokásjogi szabályok határozták meg, de nagyon korán megjelentek a vagyoni jogi megállapodások (korabeli elnevezéssel „házassági szerződések”⁷) is. Duálisnak volt minősíthető tekintetben is, hogy a vagyoni jogi szabályok fő bázisát a családjogi normák képezték, ugyanakkor az öröklési jog is jelentősen befolyásolta a vagyon sorsát. *Grosschmid Béni* – utalva e kettősségre – úgy fogalmazta meg ezt a gondolatot, miszerint „*kétséget nem szenved, hogy a magánjogi organizmusban, ha már ilyen viszonyítást kell tennünk, inkább a családjog képezi az alapot, az öröklési jog pedig a felülépítményt, mintsem fordítva. Mert a rokonsági és házastársi kapcsolatokra vonatkozó intézmények consequentiáinak a levonásában áll igen nagy részben az öröklési jog, úgy hogy ez nagyrésztben semmi egyéb, mint a családi kapcsolatok az érvényesülése a halál utánra a vagyonban.*”⁸ A korabeli házassági vagyoni jog további jellegzetessége volt, hogy a vagyonelkülönítés – mint vagyoni jogi rendszer – képezte az alapját,⁹ ami azonban különböző módon érvényesült a társadalmi osztályok differenciáltsága miatt.

A házastársak vagyona a kialakult szabályok és gyakorlat szerint több különböző alkotóelemből tevődött össze. A vagyonelkülönítés elve alapján önálló részt képezett a feleség és a férj különvagyona, amit a hitbér, a hozomány és bizonyos társadalmi osztályokban a közszerzemény egészített ki.

1953. január 1-én lépett hatályba a házasságról, családról és gyámságról szóló

⁶ JANCÓSÓ György: *A magyar házassági vagyoni jog*. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, Budapest, 1890. 63-64.o.

⁷ KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog*. Studium Kiadása, Budapest, 1927. 342.o.

⁸ GROSSCHMID Béni: *A Házassági jogi törvény I. kötet Általános rész*. Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1908. 71.o. – A két jogterület a jogirodalomban is összekapcsolódott, számos szerző ugyanis együtt vizsgálta a családjogi és öröklési jogi kérdéseket. Lásd például: HERCZEG Mihály: *Magyar családi és öröklési jog*. Eggenberg-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1885.

⁹ A vagyonelkülönítést fokozatosan váltotta fel a vagyonösszesítés alapfogalata, melyben a legmeghatározóbb szerepet a közszerzemény játszotta. Nem egységes azonban a jogirodalmi álláspont ebben a tekintetben. Herczeg Mihály szerint a teljes vagyonelkülönítés jellemezte a házastársak vagyoni viszonyait és csak a „szeretet, a kölcsönös bizalom és a szellemi fölény elismerése bírja rá az egyik felet arra, hogy a másik (legyen ez aztán a férfi vagy nő) a vagyonkezelés körül irányadó szerepet vigyen. - HERCZEGU.o. 16.o.

Kolosváry és Jancsó azonban emellett foglalt állást, hogy bár a vagyonelkülönítés képezte az alapot, mégis megjelent a vagyonösszesítés gondolata is: „*Különvagyonuk tekintetében a házastársak teljesen függetlenek...mert ezt a nagy úrt, mely férj és feleség közt az új életviszony...daczára.. is fennáll, jogunk jótékonyan hidalja át a közszerzemény által. E jogintézményben jogunk közös tulajdonná teszi azt a vagyont, melyhez a házastársak a házasság tartama alatt visszerthes úton jutnak.*” – JANCSÓU.o. 66.o.

„*A törvényes házassági vagyoni jog intézményei jogunkban a női szabadvagyoni rendszer keretei közé vannak beillesztve, mely rendszernek kiindulási pontja az, hogy a nő a házasságkötéskor már megvolt vagy azután bármi módon szerzett vagyona felett...szabadon rendelkezik. Miután pedig az az elv a közszerzemény tekintetében némi megszorítást szenved: a magyar házassági vagyoni jog vegyes jelleget ölt magára, s a különvagyoni gondolat mellett a vagyonközösségi gondolatot is érvényesíti.*” – KOLOSVÁRYU.o. 342.o.

1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.). A törvény vagyoni rendelkezéseinek újítása volt, hogy szakított a korábbi szabályozási modellel és törvényes vagyoni rendszerként a házastársi vagyoni közösséget vezette be. A házastársi vagyoni közösség, mint vagyoni rendszer a közszerzeményhez hasonlóan a szerzeményi közösségi rendszerek csoportjába tartozik, ugyanakkor nem az értéktöbbleti elvet, hanem a reálszerzés elvét juttatja érvényre.¹⁰ Ennek értelmében a házastársak házasságkötéskor meglévő vagyona és a házasság alatt ingyenesen szerzett vagyona dologi jogilag is elválik a többi vagyonelemtől, amiből következőleg három alvagyoni között kell különbséget tenni: a feleség különvagyona, a férj különvagyona és a közös vagyoni.¹¹

A Csjt. szabályozása és a korábbi rendszer közötti átmenet rendkívül drasztikusan zajlott. Az 1952. évi 23. tvr. (a továbbiakban: Csjt.) 54.§ (1) és (2) bekezdése szerint minden olyan vagyontárgy, ami a Csjt. hatálybalépésekor a házastársak tulajdonában volt a közös vagyonukká vált, ami alól csak a Csjt. által különvagyoniaként megjelölt vagyonelemek jelentettek kivételt. Ugyanez vonatkozott a (2) bekezdés értelmében azon házastársakra is, akik a szerzeményi közösséget szerződésben kizárták.¹² Az ítélezési gyakorlat ebből arra a következtetésre jutott, hogy a Csjt. előtt megszűnt házasságokra a korábbi szabályozást kellett alkalmazni,¹³ aminek a tényleges megvalósítása nem ment ilyen egyszerűen.¹⁴

A Csjt. házassági vagyoni szabályainak további jellemzője volt, hogy a jogalkotó igen kevés rendelkezést iktatott be a normaszövegbe. Hat szakasz foglalta össze a házastársak egymás közötti, valamint külső, harmadik személyekkel szemben fennálló jogviszonyát. Hiányzott ezek közül a vagyoni

¹⁰ KÖRÖS András: A házastársak jogai és kötelezettségei. In: Kőrös András (szerk.): A családjogi kézikönyve. HVG-ORAC, Budapest, 1995. 121. o.

¹¹ A rendszer kialakulásában Pap Tibor szerint nagy szerepe volt a házastársak közötti egyenlőség elismerésének, az osztatlan közös tulajdon alapfogalma ugyanis a házasság erkölcsi és társadalmi elvárásainak is megfelelt. – PAP Tibor: Magyar Családjogi. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 176. o. Tóthné Fábrián Eszter elvi alapként hasonló gondolatot emelt ki: „a házasság olyan szövetség, melyben a felek egyenrangúak, mindkét fél munkája egyaránt fontos a család szempontjából, és nem mutatható ki, hogy ki milyen vagyoni mértékkel járult hozzá, tevékenysége alapján a házasság fennállása alatt keletkezett vagyonihoz, tehát az a házastársak osztatlan közös tulajdona.” – TÓTHNÉ FÁBRIÁN Eszter: A házassági vagyoni egyes elemeinek áttekintése. Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, 1999/1-34. szám 395. o.

¹² SZIGLIGETI Viktor: Házassági vagyoni jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 19.-21. o.

¹³ KÖRÖS u. o. 121. o.

¹⁴ Petrik Ferenc példaként említi azt az esetet, amikor a férj első házassága a feleség halála miatt 1951-ben megszűnt, később újra házasodott. Mindkét házasságából született gyermek, így öröklési helyzetükre tekintettel fontos előkérdés, hogy a közszerzeményi rendszernek vagy a házassági vagyoni közösségnek megfelelően ítélandó-e meg a férj vagyona. – PETRIK Ferenc: A családjogi törvény magyarázata. I. kötet, KJK-Kerszöv., Budapest, 1988. 275. o.

Csúri Éva a kárpótlási jegyek példáján keresztül szemlélteti ugyanezt a problémát. Egy ilyen ügyben megállapításra került, hogy „alaptalanul hivatkozik az alperes a felülvizsgálati kérelemben arra, hogy a személyes sérelem elszemélyesítésére tekintettel nyújtott kárpótlási jegy különvagyoni jellegének a meghatározását a Csjt. 28. § (1) bekezdésének a)-d) pontjai kizárólag azért nem tartalmazzák, mert a juttatás alapjául szolgáló sérelem bekövetkezése és ebből következően a juttatás jogcíme a Csjt. hatálybalépése előtt keletkezett, ez a tény pedig a különvagyoni jellegét már önmagában is megalapozná.” – CSÚRI Éva Katalin: A házassági vagyoni jog gyakorlati kérdései. Complex Kiadó, Budapest, 2006. 23-24. o.

passzív elemeinek jogi sorsa, a házastársak kölcsönös képviseleti jogának rendezése, a közös rendelkezési jog megsértéseinek jogkövetkezményei,¹⁵ az értékváltozások figyelembe vétele, vagy akár az alvagyonok vegyülése miatt keletkező megtérítési igények rendezése.¹⁶ A joghézagokat a bírói gyakorlat töltötte ki tartalommal, így ezekben az években a vagyoni jogi igények rendezésekor a tételes jog és a joggyakorlat együttes alkalmazására került sor.

Az 1970-es évek elején azonban ugrásszerűen növekedett az életszínvonal, megszorodtak a lakásépítések, az üdülőtelkek vásárlása, valamint a különvagyontól közös vagyoni és fordítva történő beruházások. Ezek az események készítették a jogalkotót a Csjt. első nagyobb volumenű módosítására, ami az 1974. évi I. törvényben öltött testet, megváltoztatva az egyes vagyonelemek közös vagyoni vagy a házastársak különvagyoniába való tartozását. Ezt követte az 1986. évi IV. törvény, amely szintén jelentős változásokat eredményezett, dualista szerkezetűvé alakította a házastársak vagyoni viszonyait, ugyanakkor továbbra is a házastársi vagyoni közösséget tartotta fenn törvényes vagyoni jogi rendszerként.¹⁷ A házastársi vagyoni közösség fogalmát *expressis verbis* nem tartalmazta a Csjt., ugyanakkor a jogviszony alanyairól, a létrejöttének feltételeiről és tartalmából egyértelműen levezethetőek voltak a fogalmi elemek.¹⁸ A Csjt. kimondta, hogy „ *a házasság megkötésével a felek között a házassági életközösség idejére házastársi vagyoni közösség keletkezik. Ennek megfelelően a házastársak osztatlan közös tulajdona mindaz, amit a házassági életközösség fennállása alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek, ide nem értve azokat a vagyontárgyakat, amelyek valamelyik házastárs különvagyoniához tartoznak.*”¹⁹ A rendelkezés tehát a vagyoni közösség elemeit a házastársak vagyonától dologi jogilag is elkülönített vagyoni közösséggé egyesítette, egyfajta speciális „*dologi jogközösséget*”²⁰ létrehozva. E jogközösség további jellemzője volt, hogy a dologi hatályú elváltás az életközösség teljes ideje alatt, már a szerzés pillanatától kezdve fennállt.²¹ *Szigligeti* ezen jogi megoldás erősségeként értékelte, – szemben a korábbi közszereleményi rendszerrel – hogy kizárta az egyik házastárs saját különvagyoniában előállt hiány közös vagyontól eredő pótlását. Ellenkező bizonyításáig ugyanis úgy kellett tekinteni, hogy a különvagyoni feletti rendelkezés idézte elő a hiányt, amiért csak az adott házastárs felelőssége állt fenn, így a közös

¹⁵ Lásd részletesebben: KÖRÖS András: A házastársak közös rendelkezési joga és e jog megsértésének jogkövetkezményei. *Családjog* 2011/2. szám 1.-6.o.

¹⁶ KÖRÖS (1995) 122.o.

¹⁷ Az 1986. évi módosítás a Csjt. kógens szabályainak feloldását idézte elő. Bevezetésre került ugyanis a házassági vagyoni jogi szerződés jogintézménye, abból a célból, hogy a házastársak eltérhessenek a törvényes vagyoni jogi szabályoktól és saját igényeinek megfelelően alakíthassák vagyoni viszonyait.

¹⁸ CSÚRI i.m. 33.o.

¹⁹ Csjt. 27.§ (1) bekezdés - Közlönyállapot

²⁰ SZIGLIGETI i.m. 48.o.

²¹ SZIGLIGETI i.m. 47.o. A joggyakorlat is tovább erősítette a törvényes vagyoni jog szabályrendszerét, amikor kimondta, hogy *a házastársi vagyoni közösség címén történt tulajdonszerzés nem a bíróság ítéletével vagy az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésével, hanem a törvény rendelkezése alapján jön létre.* – P.I.20745/1982. *A bíróságnak nem jogalkotó ítéletet kell hoznia, vagyis nem a bíróság adja tulajdonba a vitatott ingatlan illetőséget, hanem megállapítja, hogy a felet a jogszabálynál fogva illeti meg a tulajdonjog.* – P.II. 20257/1988.

vagyont az nem terhelhette. Ha a hiány a házastárs fel nem róható magatartásának okán állt elő, a felelősség a casusnocetdomino elve miatt szintén nem volt áthárítható a közös vagyona.²²

Az eddigiek alapján megállapítható tehát, hogy a Csjt. hatálybalépésétől kezdődően elsősorban a házastársak vagyoni viszonyaira fókuszált a jogi szabályozás. A joggyakorlatban azonban megjelentek olyan elvi jelentőségű megállapítások, amelyek szakítottak a házasság és a házassági vagyonjog kizárólagosságának eszméjével. A *Legfelsőbb Bíróság 10. számú irányelve* vélelmet állított fel amellet, hogy a házastársak azon ráutaló magatartásából, mely szerint a házasságkötést megelőző élettársi kapcsolatuk alatt szerzett vagyonukat a házassági életközösség alatt is tovább, közösen kezelik és használják, eltérő megállapodás hiányában arra kell következtetni, hogy azt is a közös vagyonuk részévé kívánják tenni.²³ Ennek értelmében a házasságkötést megelőző élettársi kapcsolat vagyonjogilag is összeolvadt a házassági életközösséggel, kiterjesztve rá a jogszabály hatályát. Az irányelvet később hatályon kívül helyezték, ugyanakkor a benne megfogalmazott elvi jelentőségű tételek továbbra is fennmaradtak a joggyakorlatban.²⁴ Kiemelendő azonban, hogy ezen elvi tétel nem volt alkalmazható fordított helyzetben, azaz a házasság megszűnését követő élettársi kapcsolatra nem vonatkozhattak a Csjt.-beli házassági vagyonjogi szabályok.

Első látásra úgy tűnhet, hogy a joggyakorlat fentebb részletezett megállapításai már ekkor is családjogi jogkövetkezményeket fűztek az élettársi kapcsolatok meghatározott típusához. Csúri Éva álláspontja ezzel szemben az, hogy a házasságkötést megelőző élettársi kapcsolatot nem lehetett családjogi jogviszornak tekinteni arra tekintettel, hogy az élettársak vagyoni viszonyainak a szabályozását az 1959-es Ptk. 578/G. § tartalmazta.²⁵ Részben egyetértek ezzel, ugyanakkor úgy vélem, hogy azon élettársi kapcsolatok, amelyeket házasságkötés követett vagyonjogi szempontból a Csjt. hatálya alá tartoztak.

Szintén megoldóni látszott a házassági vagyonjog kizárólagossága a Bék. tv. bevezetésével. E jogszabály ugyanis rögzíti, hogy ha külön törvény másképp nem rendelkezik a házasságra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a bejegyzett élettársi kapcsolatokra.²⁶ Ennek értelmében pedig a bejegyzett élettársakra teljes egészében ugyanazon vagyonjogi szabályokat kellett alkalmazni, mint a házastársakra.

A Csjt. szabályozása tehát szakított a korábbi vagyonjogi szabályozással bevezetve a házastársi vagyonközösséget, ugyanakkor a korabeli társadalmi és jogi elvárásoknak megfelelően a házasság és a hozzá kapcsolódó vagyonjogi jogkövetkezmények vonatkozásában továbbra is a házastársak, mint családtagok közötti vagyoni viszonyokat favorizálta.

²²SZIGLIGETI i.m. 48-49.o.

²³A Legfelsőbb Bíróság 10. számú irányelve 3. pont

²⁴BAJORYPál: Házassági vagyonjogi kérdések a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában. ActaUniversitatisSzegeciensis: actajuridicaetpolitica, 1993/2-4. szám 7.o.

²⁵CSÚRI i.m. 41.o.

²⁶Bék tv. 3.§ (1) bekezdés

3. A családtagok vagyoni viszonyainak rendszere a Ptk.-ban

A 2014. március 15-én hatályba lépett Ptk. egyik legnagyobb újítása volt a családjogi szabályozás inkorporációja. A jogalkotó nem tartotta szükségesnek a továbbiakban a korábbi szeparált rendszernek megfelelő megoldás fenntartását, inkább beépítette a szabályanyagot a Ptk. rendszerébe. A családjog, mint önálló jogterület sokáig volt elválasztva rendszertanilag a polgári jog egyéb normáitól, ugyanakkor sosem volt vitatott a jogirodalomban, hogy ne lenne a magánjog része.²⁷ A jogalkotó azonban sokáig ragaszkodott a két terület elválasztásához, amelynek legfőbb oka az lehetett, hogy az 1959-es Ptk. elsősorban a felek között fennálló alapvető vagyoni viszonyokat szabályozta, míg a személyi viszonyok csak másodlagos szerephez jutottak. A Csjt. ezzel szemben inkább a személyi viszonyokra helyezte a hangsúlyt (mint például a házasság, a szülő-gyermek viszony) és a családtagok közötti vagyoni viszonyok csupán minimális jogi szabályozást nyertek.²⁸ Ez azonban a Ptk. hatálybalépésével és a családjogi normák inkorporálásával jelentősen megváltozott, melynek legfőbb oka, hogy mind a személyi, mind a vagyoni viszonyok jelentősen átalakultak az elmúlt évtizedekben. Áttekintve a Ptk. rendszerét, megállapítható, hogy a családjogi szabályozás teljes mértékben illeszkedik a szabályozási környezetbe, amit az alábbi indokok is alátámasztanak.

Egyrészt a családtagok közötti jogviszonyok a magánszféra részét képezik, melyben a felek viszonya mellérendelt, a kialakult joganyag pedig jórészt diszpozitív jellegű,²⁹ másrészt a családjogi jogviszonyok szorosan kapcsolódnak más magánjogi jogintézményekhez,³⁰ mint például az öröklési jogviszonyokhoz, ahol szintén a családi kapcsolat képezi a törvényi szabályozás alapját. Emellett a családjogi szabályozás kapcsolódik dologi jog és elsősorban a tulajdonjog kérdésköréhez, hiszen a házastársi vagyonközösségben szereplő közös vagyon is egyfajta speciális jellegű tulajdonközösségnek tekintendő, valamint a vagyoni jogviták alapját is a tulajdoni kérdések tisztázása képezi. A kötelmi joggal való kapcsolódási pontot az teremti meg, hogy a családtagok akár egymással, akár kívülálló személyekkel is köthetnek megállapodásokat vagy kerülhetnek egyéb kötelmi jogviszonyba. Ez utóbbi esetben a családjogi speciális normákon túl a kötelmi jog általános szabályai is követendők és alkalmazandók.

²⁷ Weiss Emília azonban hozzátette, hogy a családjogi jogviszonyok akkor is magánjogi jogviszonynak tekinthetők, ha a korábbi szabályozás nem egészen ezt tükrözte. Itt nem csak a Csjt. és az 1959-es Ptk. elkülönülésére gondolt, hanem arra is, hogy 1959-ig a polgári jog hagyományos jogviszonyai a szokásjogon alapultak, míg ezzel egyidejűleg már írott törvény szabályozta a házassági jogot, illetve a gyámságot. – WEISS Emília: Az új Polgári Törvénykönyv és a családjogi viszonyok szabályozása. Polgári Jogi Kodifikáció 2000/2. szám 4.o.

²⁸ WEISS u.o. 4-5.o.

²⁹ JOBBÁGYI Gábor: Magyar Polgári Jog I. Szent István Társulat, Budapest, 2014. 164.o.

³⁰ FÁBIÁN Ferenc-SZÜRÖSNÉ TAKÁCS Andrea: Előadássorozat a családjog köréből. Patrocínium Kiadó, Budapest, 2016. 14.o.

Barzó Tímea kihangsúlyozza azonban, hogy a családjogi viszonyok számos sajátossága támasztja alá a családjog önálló jogterületként való kezelését is, amelyek a következők:

- a család és a házasság jogintézményénél a jogi előírásokon túlmenően az erkölcsi követelményeknek való megfeleltetés is erőteljesebben érvényesül;
- a családi viszonyok közül sok olyan van, amely kevésbé vagy egyáltalán nem is igényli a jogi beavatkozást, azaz a családtagok magánautonómiája rendkívül széleskörű;
- a családjog körében érvényesülő alanyi jogok többsége természeténél fogva forgalomképtelen, mint például a szülői felügyelet vagy az örökbefogadás;
- a családjogban megjelenő jogosultságok és kötelezettségek tekintetében nincs lehetőség alanycserére;
- bizonyos családjogi jogviszonyok egyéni akarattal történő módosítása vagy megszüntetése korlátozott (például az örökbefogadás), néhány pedig közös akarattal sem szűnhet meg (például a rokonság);
- a családjogi jogviszonyok, még ha hasonlóságot mutatnak is a polgári jog más területeivel, mégis speciális rendezési elvek mentén érvényesülnek. Ilyen például a házastársi vagyontársaság, ami a közös tulajdon speciális alakzata, a házastársak rendelkezési jogának gyakorlása és az ahhoz tapadó felelősség.³¹

Megállapítható mindezek alapján, hogy a Ptk. családjogi normái az egyéb rendelkezésekkel szemben „lexspecialis”-ként viselkednek, amíg az egyéb Ptk-beli szabályok (például a kötelmi jog általános része vagy a dologi jog szabályai) a „lexgeneralis” szerepet töltik be.

A családjogi szabályozás felépítése nem sokat változott a Ptk. hatályba lépésével. Továbbra is megmaradt a joganyag kettőssége, ami abban nyilvánul meg, hogy a családtagok közötti jogviszonyokat két csoportba sorolhatjuk. Az egyikbe tartoznak a családtagok közötti személyi viszonyok, a másikba pedig a családtagok között fennálló vagyoni viszonyok.

A vagyoni viszonyok tekintetében a házastársakra vonatkozó Csjt-beli szabályozásának számos eleme átvételre került, amit a sokéves jogalkalmazói megfontolásokkal, elvekkel egészített ki a jogalkotó. A házastársak vagyoni viszonyainak szerkezete duális felépítésű maradt, a szabályanyagot továbbra is a nagyfokú diszpozitivitás jellemzi. Ennek folyományaként a jogalkotó a felek magánautonómiájának garantálása érdekében a szerződéses vagyonrendezést helyezi előtérbe, illetve tekinti elsődlegesnek, és csupán ennek hiányában teszi kötelezővé a házastársi vagyontársaság szabályainak alkalmazását.³²

A törvényes vagyonjog szabályai tehát csak annyiban érvényesülnek, amennyiben a felek eltérően meg nem állapodnak.

A szabályanyag érdekessége továbbá a vagyonjogi szabályok személyi hatályának kérdésköre. A Ptk. ugyanis a szerződéses és a törvényes vagyonjog tekintetében a házastársak és házastársak kifejezéseket használja. Utóbbi nem

³¹BARZÓ Tímea: A magyar család jogi rendje. Patrocínium Kiadó, Budapest, 2017. 21.o.

³² Ptk. 4:34. § (1) és (2) bekezdés

igényel sok magyarázatot, hiszen a Ptk.-ban a házastárs kifejezés a 4:5.§-ának megfelelően házasságot kötött személyek körét jelenti. Ahogy azonban már korábban is említettem, 2009-ben született meg és azóta is hatályban van a Bék. tv., amely a bejegyzett élettársi kapcsolat joghatásait rendezi. E jogszabály tartalmazza a kapcsolathoz fűződő következményeket, a Ptk. azonban nem nevezi meg egyetlen családjogi rendelkezésében sem a bejegyzett élettársi kapcsolatot, vagy annak jogkövetkezményeit.³³ A Bék. tv. 3.§ (1) bekezdése mégis kapcsolatot teremt a két jogszabály között azzal, hogy Bék. tv. utalószabályai³⁴ következtében a bejegyzett élettársi kapcsolat joghatásai – néhány kivételtől eltekintve – megegyeznek a házasság jogkövetkezményeivel. Ezzel megítélésem szerint a bejegyzett élettársi kapcsolat is elfoglalja helyét a családjogi (és természetesen egyéb polgári jogi) jogviszonyokban, amiből pedig egyértelműen következik, hogy a bejegyzett élettársak vagyoni viszonyaikat szintén rendezhetik szabad megállapodás útján, míg ennek hiányában törvényes vagyonszerzésüket a házastársi vagyonszerzéssel teljes mértékben megegyező bejegyzett élettársi vagyonszerzés képezi.

A házassági vagyonszerzés (és az előbbiekre tekintettel a bejegyzett élettársi vagyonszerzés) szabályaira vonatkozó személyi hatály másik elemét a házasságkötés (vagy bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése) előtt álló párok képezik. A Ptk. 4:35. § (1) bekezdés úgy rendelkezik, hogy a törvényes vagyonszerzési rendszer az életközösség kezdetével hatályosul akkor is, ha a házastársak (vagy bejegyzett élettársak) a házasságkötést (vagy a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítését) megelőzően élettársként éltek együtt. Ez a rendelkezés a Csjt.-hez tartozó bírói gyakorlat által kimunkált elv átültetése a jogszabályokba,³⁵ ami az életközösség megkezdéséhez és nem a házasságkötéshez vagy a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítéséhez köti a vagyonszerzési rendelkezések alkalmazhatóságát. Az életközösség ismérveit a törvény nem határozza meg, ennek az értelmezése teljes egészében a joggyakorlatból vezethető le. Az életközösség „*lélektani, erkölcsi és vagyoni összetevőkből áll, amibe általában véve beletartozik a közös háztartás, a közös gazdálkodás és a bensőséges, emocionális alapú viszony az érintettek között*”.³⁶ Amennyiben az életközösség kezdete nem állapítható meg, úgy a Ptk. 4:35. § (1) bekezdés második fordulata rögzíti, hogy a házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat létrejöttével az életközösség létrejöttét is vélelmezni kell.

Amennyiben az érintettek között a házasságkötés vagy a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése az életközösség megkezdését követően elmarad, úgy a kialakult jogviszony a de facto élettársi kapcsolat szabályai alapján ítélendő meg. A Ptk. a hatálybalépésével nem csak megtartotta, de ki is bővítette a de facto élettársakra vonatkozó normaanyagot. Ahogy arról már volt szó, a de facto élettársi kapcsolat rendszertanilag nem képezi a családjogi szabályozás részét, kizárólag

³³ BARZÓ i.m. 259.o.

³⁴ Bék. tv. 3.§ (1)-(6) bekezdés

³⁵ lásd a Legfelső Bíróság 10. számú irányelve tekintetében kifejtetteket korábban

³⁶ A házassági életközösséget fennállóknak kell tekinteni, ha a házastársak közt az érzelmi, szexuális kapcsolat és a gazdasági együttműködés megvalósul, de egyikük áttelepüléséig nem laknak együtt. – BH 2003.323. Nem szűnik meg a házassági életközösség, amíg a felek között az érzelmi és gazdasági kapcsolat – egyikük házasságon kívüli viszonya ellenére – fennmarad. – BH 2009.181.

néhány többletfeltétel teljesülése esetén fűződhetnek hozzá családjogi joghatások.³⁷ Az élettársak között fennálló vagyoni viszonyok szabályozását – tekintet nélkül a többletfeltételekre vagy azok hiányára – egységesen a Ptk. Kötelmi Jogi Könyve tartalmazza, azaz ezek a vagyoni viszonyok az eddigiektől eltérően nem rendelkeznek családjogi sajátosságokkal. Ez az állítás nézőpontom szerint rendszertanilag ugyan helytálló lehet, ugyanakkor a normaszöveg vizsgálatával és értelmezésével más következtetésre juthatunk. A de facto élettársak vagyoni jogát szabályozó normák ugyanis – szerkezetüket és részben tartalmukat tekintve – nagyfokú hasonlóságot mutatnak a házastársak és bejegyzett élettársak normaanyagával. Az első szembetűnő hasonlóság, hogy a de facto élettársak vagyoni szabályai szintén dualista szerkezetűek. A Ptk. a diszpozitivitást érvényre juttatva megteremti annak lehetőségét, hogy a de facto élettársak egymás közötti vagyoni viszonyait az életközösségük időtartamára szerződéssel rendezzék.³⁸ Ennek hiányában az egymással szemben fennálló, illetve külső harmadik személyekkel szembeni vagyoni jogviszonyukat a Ptk. 6: 516. §-a rendezi, amit élettársi törvényes vagyoni jognak nevez a kommentárirodalom.

A normaanyag tartalmi és nyelvtani értelmezése is arra enged következtetni, hogy a jogalkotó célja az volt a joganyag kidolgozása során, hogy a hagyományos kötelmi jogviszonyoktól eltérő és inkább a családjogi szabályozáshoz közelebb álló normarendszert alakítson ki. Ezt támasztja alá, hogy a de facto élettársak vagyoni viszonyait rendező normaanyag nagyon rövid, tömör és rengeteg utaló szabályt tartalmaz, ami a házastársak esetén alkalmazandó részletszabályok követését írja elő esetükben is.³⁹

Az érvelésem további alátámasztásaként utalnék még a de facto élettársak Ptk. előtti vagyoni szabályozására. A de facto élettársak közötti vagyoni viszonyokat az 1959-es Ptk. tartalmazta korábban, így természetesen a bíróságok is úgy foglaltak állást, hogy a házasság és az élettársi kapcsolat között elvi különbségek vannak, aminek következtében a Csjt. 27. §-a még „*joghasonzerűség*”⁴⁰ esetén (analógia útján) sem foghat helyt élettársak vonatkozásában, esetükben ugyanis a kiterjesztő jogalkalmazást a jogviszony eltérő természete és jellege nem tűri meg. Ez helytálló megállapítás a szabályok elhelyezését tekintve, ugyanakkor mégis megfigyelhetőek hasonlóságok. Az élettársak között ugyanis akkoriban szintén egy szerzeményi közösséget megvalósító vagyoni jogi rendszer érvényesült, ami bár részleteiben számos ponton eltért a Csjt. 27. §-beli szabályozásától,⁴¹ mégis hasonló elvi alapokkal rendelkezett. Az élettársak között ugyanis az együttélés ideje alatt ugyanolyan dologi hatályú szerzés történt, akárcsak a házastársak esetében. Álláspontom szerint a hatályos normaanyag tartalmának elemzése alátámasztja azt, hogy a de facto élettársak vagyoni viszonyai – bár a kötelmi jogi könyvben

³⁷ BARZÓ i.m. 265.o.

³⁸ Ptk. 6:515. § (1) bekezdés

³⁹ Ptk. 6:515. § (2)-(4) bekezdés, Ptk. 6:516. § (4) bekezdés

Itt hívnám fel a figyelmet ismételtelen arra is, hogy a Ptk. megalkotása és előkészítése során szinte az utolsó pillanatig a családjogi szabályozás körében kívánták elhelyezni a de facto élettársi szabályozást. Erre utal többek között az utalószabályok alkalmazása is.

⁴⁰ Csúri (2006) 46-47.o.

⁴¹ Lásd részletesebben Csúri (2006) 47-48.o.

találhatóak – mégis a családjog alanyai (azaz az egyes családtagok) közötti vagyoni viszonyok szerves részét képezik.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Ptk. szabályozási környezetében a családjogi jogalanyok (egyed családtagok) közötti vagyoni viszonyok három nagy csoportját különíthetjük el:

- 1) a házastársak egymás közötti és kifelé harmadik személyekkel szemben fennálló házassági vagyoni jogot,
- 2) a bejegyzett élettársi kapcsolatban élő személyek közötti, illetve ezen személyek külső harmadik felekkel szemben érvényesülő bejegyzett élettársi vagyoni jogot,
- 3) a de facto élettársi kapcsolatban élő személyek egymás közötti, valamint külső harmadik személyekkel szemben fennálló de facto élettársi vagyoni jogot.

4. Konklúzió - A családi vagyoni jog fogalma

Az előző fejezetben bemutatott felosztást összevetve a család fogalmával leegyszerűsítve az a megállapítás tehető, hogy a családi vagyoni jog a családjogi jogalanyok (egyed családtagok) közötti vagyoni jogok rendezését jelenti. Mindenképpen egy speciális jogviszonyról van szó, amelynek elemei az előzőekben felvázolt rendszer jellegzetességeihez igazodnak. Tekintettel arra, hogy a jogilag szabályozott párkapcsolati formák közül a házasság a legrégebben kodifikált forma, ezért a házassági vagyoni jog a legkidolgozottabb jogterület a családi vagyoni jogban, így az elemzés és a fogalomalkotás kiindulópontját is ennek kell képeznie.

Szigligeti Viktor megközelítésében házassági vagyoni jog alatt azokat a jogszabályokat „szokás összefoglalni, amelyek a házastársaknak egyfelől egymással, másfelől harmadik személyekkel szemben fennálló vagyoni viszonyait szabályozzák, mégpedig nemcsak a házasság fennállásának időtartamára, hanem a házasság megszűnésének esetére is.”⁴² *Kolosváry Bálint* szerint a házassági vagyoni jog olyan jogszabályokat foglal magában, melyek a házastársaknak egymással és a házasságon kívül álló (harmadik) személyekkel szemben való vagyoni viszonyai felől rendelkeznek „még pedig nem csak arra az időre a míg a házasság fennáll, hanem a házasság felbontásának esetére is.”⁴³

Hasonlóképp vélekedik *Petrik Ferenc* is, aki szerint a házassági vagyoni jog azoknak a jogszabályoknak az összessége, amelyek a házastársak egyfelől egymás közötti, másrészt kifelé – harmadik személyekkel szemben – fennálló vagyoni viszonyait szabályozzák mind a házasság időtartamára, mind pedig a házasság megszűnésének esetére.⁴⁴

Bármely fogalmi megközelítést is vizsgáljuk meg, megállapítható, hogy a definíciók mindegyike azonos elemekből épül fel, amelyek a következők:

⁴² SZIGLIGETI i.m. 5.o.

⁴³ KOLOSVÁRYBÁLINT: Házassági vagyoni jog. Grill Károly Cs. És Kir. Ud. Könyvkereskedése, 1898. 5.o.

⁴⁴ PETRIK i.m. 271.o.

- 1) A vagyonjog az adott időszakban fennálló jogviszonyokat rendező, elkülönített *normaanyag összessége*.
- 2) A *jogviszony alanyainak* tisztázása, azaz, hogy a jogviszony mely jogalanyok között fejt ki joghatást.
- 3) A jogviszony *tárgya*, ami egyértelműen a *vagyonjogi viszonyokat* foglalja magában.
- 4) A jogviszonyok időbeli hatálya, azaz mettől-meddig kell fennállnia a jogalanyok között az adott jogviszonynak ahhoz, hogy a vagyonjogi szabályozás érvényesülhessen.

E négy kérdéskör elemzése és tisztázása vezet el ahhoz, hogy a modern társadalmi viszonyokhoz igazodó *családi vagyonjog fogalma* meghatározható legyen.

Az 1) pont nem igényel álláspontom szerint részletes magyarázatot, hiszen valamennyi jogilag elismert párkapcsolati forma rendelkezik a vagyoni viszonyokat szabályozó speciális normaanyaggal⁴⁵ a Ptk.-n belül. Szintén valamennyi formára igaz, hogy a jogalkotó a felek magánautonómiáját helyezi előtérbe, kiindulva abból az elvi megállapításból, hogy a párkapcsolati forma megválasztása a felek szabad, önkéntes és befolyásmentes akaratelhatározásán alapszik, így a vagyoni jogkövetkezményeiknek is elsősorban a választásuk szerint kell alakulnia.⁴⁶ Ebből adódóan valamennyi esetben a felek általi szerződéses jogrendezést helyezi előtérbe a jogalkotó és csak ennek hiányában kerülnek alkalmazásra a szintén valamennyi esetben meglévő törvényes vagyonjog szabályai. *A családi vagyonjog tehát a Ptk.-n belüli, elkülönített jogszabályok összessége.*

A 2) pont a *jogviszony alanyainak* tisztázását követeli meg. Vitathatatlan, hogy bármely párkapcsolati formáról is legyen szó, a joghatásoknak két iránya lehet. Az egyik a befelé, a párkapcsolatban élő felek belső jogviszonyában ható irány, aminek tipikus megjelenési formája az érintettek közötti tulajdonjogi és hozzá kapcsolódó egyéb jogi kérdések tisztázása. Ezen túlmenően azonban szintén gyakori a belső jogviszonyban ható kötelmi jogi jogviszonyok fennállása is.⁴⁷ A jogviszony alanyai azonban lehetnek kívülálló, harmadik személyek is, hiszen a családtagok is jelentős szereplői az üzleti életnek, így akár együttesen, akár külön-külön részt vesznek ilyen jogviszonyokban. A részvételük azonban a családi vagyonjog körében tisztázandó jogkérdés. Mindezek alapján tehát *a családi vagyonjog személyi hatálya kiterjedhet a családjogi jogalanyok (egyres családtagok) közötti belső jogviszonyra, illetve a családjogi jogalanyok (egyres családtagok) és harmadik személyek között fennálló külső jogviszonyokra egyaránt.*

A 3) pont a *jogviszony tárgyát* jelöli meg, ami szintén valamennyi családi kapcsolat vonatkozásában értelmezhető fogalmi elem. A vagyonjogi jogviszonyok ugyanis valamennyi a 2) pont kapcsán értelmezett jogalany vonatkozásában létrejöhetnek és álláspontom szerint ezek a jogviták igénylik is a hagyományos

⁴⁵ Legyen szó akár a szerződéses vagyonjog, akár a törvényes vagyonjog kérdésköréről, helytálló a megállapítás.

⁴⁶ KÖRÖS András: A családjog jövője: Az új Ptk. Családjogi könyve – a 2013. évi V. törvény és a Szakértői Javaslat összetevése; Első rész: Alapelvek, Házasság, Élettársi kapcsolat; Családi Jog 2013/3. szám 81.o.

⁴⁷ Ilyen például, ha a házastársak, élettársak egymással szemben ajándékoznak, kölcsönszerződést kötnek stb.

értelemben vett dologi és kötelmi jogi szabályoktól való megkülönböztetést. Ebből adódóan – bár a de facto élettársak vagyoni viszonyai a kötelmi jogi könyvben kerültek rendezésre, mégis – egységként kell kezelni ezeket a jogviszonyokat. Ennek értelmében *a családi vagyonjog mind a családjogi jogalanyok (családtagok) belső jogviszonyában, mind a harmadik személyekkel szemben fennálló külső jogviszonyában a vagyonjogi jogviszonyok rendezését szolgálja.*

A 4) pont, az *időbeli hatály* tisztázása összetettebb az eddigieknél, éppen ezért vizsgálata részletesebb elemzést igényel. A házassági vagyonjog esetében egyértelműek a korábbi jogirodalmi álláspontok, miszerint a házasság fennállásának idejére és a házasság megszűnésének esetére vonatkozó szabályanyag képezi az időbeli hatályt. Erre azonban rácsfol némileg a Csjt. korábbi bírói gyakorlata, illetve a Ptk. 4:35. § (1) bekezdése, ami az életközösség fennállásának idejére jelöli meg a vagyonjogi szabályok alkalmazhatóságát. Ebbe ugyanis beletartozik a házasságkötést vagy bejegyzett élettársi kapcsolat létesítését megelőző élettársi együttélés is, amennyiben azt házasságkötés vagy bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése követi. Mindazonáltal a de facto élettársi kapcsolat fogalmi elemeiből is levezethető az életközösség, hiszen a jogalkotó a 6:514. §-ban kifejezetten nevesíti a de facto élettársak közötti életközösséget, mint a felek közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben megvalósuló együttélését. Ez a meghatározás számos elemében egyezést mutat a házassági életközösség bírói gyakorlat által kimunkált meghatározásával. Ezek alapján tehát egyértelmű, hogy bármely jogilag szabályozott családi kapcsolatról (párkapcsolatról) legyen is szó, a vagyonjogi szabályok időbeli hatályának kezdő időpontja az életközösség megkezdésével azonosítható.

Mindebből logikusan következne, hogy az életközösség megszűnése jelentené az időbeli hatály végét. Ez azonban már nem ilyen egyértelmű valamennyi jogilag szabályozott párkapcsolat, mint családi kapcsolat tekintetében. A házasság és vele együtt a bejegyzett élettársi kapcsolat vagyonjogi joghatásai ugyanis nem érnek véget az életközösség megszűnésével. Az egyértelmű, hogy a házastársi (és a bejegyzett élettársi) vagyonközösség az életközösség végleges megszűnésével maga is megszűnik,⁴⁸ ami azt eredményezi, hogy a felek között a továbbiakban nem érvényesül a közös szerzés vélelme. Ez alapján minden, amit az életközösség megszűnése után szereznek a felek, az a polgári jogi értelemben vett közös vagy kizárólagos tulajdonukba kerül, a tartozások pedig azt a felet fogják terhelni, aki a kötelezettséget vállalta. Ebből adódóan a vagyonközösség megszűnését követően szerzett vagyonnal önállóan rendelkeznek, szabadon köthetnek szerződések és egymás ügyleteiért a továbbiakban nem felelnek.⁴⁹ Ez alól egyetlen eset jelent kivételt, méghozzá a vagyonközösség fennállása alatt megszerzett és közös vagyont képező vagyonelemek feletti kezelési és rendelkezési jog gyakorlása, amire a házassági (és bejegyzett élettársi) vagyonjog speciális szabályai vonatkoznak.⁵⁰ A speciális rendelkezések ennek megfelelően kitolják az időbeli hatály végpontját, ami nem lesz más, mint a házasság (vagy bejegyzett élettársi kapcsolat) végleges

⁴⁸ BARZÓ i.m. 154.o.

⁴⁹ CSÚRIÉVA: Házassági vagyonjog az új Ptk-ban. Opten Kiadó, Budapest, 2016. 199.o

⁵⁰ Ptk. 4:47. §

és teljes megszűnése, azaz amikor a felek között a közös vagyon megosztása is megtörténik. A de facto élettársi kapcsolat esetében is hasonló a helyzet, maga a kapcsolat és a hozzá kapcsolódó vagyoni joghatások az életközösség megszűnésével érnek véget, a felek között létrejött vagyonszaporulat és annak megosztása azonban már problémákat vet fel. Az ugyanis egyértelmű, hogy a felek önálló vagyonszerzők⁵¹ az együttélésük alatt, amiből egyértelműen következik az önálló, szabad rendelkezési jog gyakorlása.⁵² A problémát az élettársak között létrejövő vagyonszaporulat képezi. Nincs ugyanis speciális szabály az élettársi kapcsolat megszűnése és a vagyonszaporulat megosztása közötti időszakra, amiből az következik, hogy az életközösség megszűnése az élettársi vagyoni jog szabályainak alkalmazhatóságát is egyértelműen megszünteti. Az eddig leírtakat azonban jelentősen befolyásolhatja a családjogi jogalanyok közötti vagyoni megállapodások időbeli hatálya, a felek közötti vagyoni szerződésekben ugyanis a rendelkezések időbeli alkalmazhatóságát főszabály szerint szabadon állapíthatják meg a felek.⁵³

Mindebből az következik, hogy a családi vagyoni jog időbeli hatályát – a családtagok eltérő rendelkezésének hiányában – a családjogi jogalanyok között fennálló életközösség ideje, valamint a családjogi kapcsolat végleges megszűnése képezi. Az általam felvetett négy fogalmi elem és a hozzá fűzött részletes elemzés egyértelművé teszi, hogy a családjogi jogalanyok közötti vagyoni viszonyok nem korlátozódhatnak ma már kizárólagosan a házassági vagyoni jog tárgykörére, annál egy sokkal bővebb jogviszonyrendszert ölelnek fel. Az előzőekben kifejtettek tekintettel a családi vagyoni jog álláspontom szerint a következő definícióval azonosítható: a családi vagyoni jog azon normák összessége, ami a családjogi jogalanyok egymás közötti, valamint harmadik személyekkel szemben fennálló vagyoni viszonyait rendezi – a felek eltérő rendelkezésének hiányában – az életközösség fennállása és a kapcsolat végleges megszűnésének esetére.

⁵¹ Ptk. 6:516. §

⁵² BARZÓ Tímea - KRISTON Edit: Gondolatok a közszerzeményi rendszerben rejlő ellentmondásokról. Miskolci jogi Szemle 2018/1. szám 31.-34.o.

⁵³ Csúri (2016) 326.o.

Nem kérdés

Ábrahám Attila*

Tanulmányunkban a női-férfi lét, mint jogi tény jellegét vizsgáljuk, hogy a női-férfi meghatározottságból milyen következmények fakadnak ma a sport területén. Tanulmányunk, a sportjog területén a jogi szabályozókra, jogszabályokra, bírósági döntésekre, valamint „softlaw”-ra¹, különösen egyes sportági szabályzatokra koncentrál. Egyetértünk Nemes Andrással, hogy „a globális sportjog az országhatárokat átívelő normákat is felöleli”.² A nemi besorolást három megközelítésben vizsgáljuk: biológiai, társadalmi, jogi. Tanulmányunknak nem célja a női-férfi, illetve az ún. harmadik nem által felvetett kérdések teljes körű, jogi, morális, biológiai, teológiai, etc. vonatkozását feltárni, illetve megválaszolni.

1. A nem meghatározásának háttere

A nem biológiai alapú meghatározása több tényezős, beszélhetünk genetikai, gonadális, illetve genitális nemről. A genetikai nem meghatározása az ún. kromoszómákon alapul, az XX kromoszómapár esetén genetikai női-, XY kromoszómapár esetében férfi nemről beszélünk. A gonadális nem az ivarmirigyek –petefészkek, illetve a herék – meglétén, a genitális nem a nemi szervek meglétén alapul. A biológiai nem eldöntéséhez figyelembe kell venni az ún. ivari jeleget, mint a fajra jellemző, meghatározott életkorban jelentkező tulajdonságokat.³

Társadalmi nem alatt a társadalmi szerepelvárások összességét értjük, amelyeknek a biológiai értelemben nők és a férfiak megfelelnek.⁴Ezzel megegyező tartalmú definíciót ad az Európa Tanács ún. Isztambuli egyezménye.⁵A társadalmi

* Olimpia bajnok, Fitness Akadémia - jogi igazgató.

¹ SÁRKÖZY, Tamás, Magyar Sportjog - Az új Polgári Törvénykönyv után, HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2015, 18-21

² NEMES, András, A sportjog a jogelméleti „hitviták” keresztüzében, Acta Universitatis Szegediensis : actajuridica et politica, (78). pp. 468-481. (2015) Forrás: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/45293/2019.02.28>

³ Magyar Nagylexikon 10 Ir-Kip, Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2000, 90.o

⁴ American Psychological Association - What is the difference between sex and gender?Forrás: <https://www.apa.org/topics/lgbt/transgender2019.03.01>

⁵ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Article 3 – Definitions (c) Forrás:

nemnek léteznek egyéb, tartalom bővítő meghatározásai.⁶ A társadalmi nem meghatározásának csak kiindulópontja a biológiai nem.⁷ Az egyén társadalmi neme komplex összessége három területnek, úgymint a testalkat, az identitás, a külső megnyilvánulás.

A nem jogi meghatározására hat a biológiai nem és hathat a társadalmi nem is, de ezektől elkülönül. Az élve születéssel keletkező adatok meghatározott körét az anyakönyv tartalmazza.⁸ A nem jogi megállapítása a születési bejelentési jegyzőkönyv alapján kerül az anyakönyvbe. A születési jegyzőkönyvben az újszülött nemét szemrevételezéssel állapítják meg.

2. A nem meghatározásának problémái

A ténszerűnek tekinthető biológiai nem meghatározása is komoly nehézségekbe ütközhet. Az orvostudomány több esetben állapít meg az XX vagy XY kromoszómapártól eltérést. Ilyen pl. az 1938-ban leírt ún. Turner szindróma⁹, az 1942-ben leírt ún. Klinefelter szindróma¹⁰, az 1959-ben leírt ún. Jacobs szindróma¹¹ és az ún. Tripla X szindróma.¹² Az ivarmirigyekre alapozott nemi meghatározás korlátját jelenti a szakirodalomban Hermafroditaeverus néven ismert jelenség, amely során a hereszövet és petefészekszövet is kialakul, amelyek – elméletileg – képesek spermiumok és petesejtek termelésére is.¹³ A hiperandrogenizmus¹⁴ egy androgén túlsúlyos állapot, amely esetében a női szervezet androgén (férfi nemi hormon) szintje magasabb, mint a női szervezetben általában. Az androgén hormonok közé tartozó tesztoszteron szteroid hormon, főleg a herékben termelődik, de a mellékvesekéreg is termeli. Emiatt a női szervezetben is

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008482e> 2019.03.01

⁶ KOVÁTS Eszter, A sokjelentésű gender és elhallgatott ideológiai különbségeink politikai ára Forrás: <https://merce.hu/2018/12/29/a-sokjelentesu-gender-es-elhallgatott-ideologiai-kulonbsegeink-politikai-ara/> 2019.02.28

⁷ GenderSpectrum, UnderstandingGender Forrás: <https://www.genderspectrum.org/quick-links/understanding-gender/> 2019.02.28

⁸ 2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról 1. § (1) (2017.10.02)

⁹ TURNER, Henry Hubert "A Syndrome of infantilism, congenitalwebbedneck, and cubitusvalgus." Endocrinology 1938, 23, 566-574.

¹⁰ KLINEFELTER, Harry F. Jr., M.D.; REIFENSTEIN, Edward C. Jr., M.D.; ALBRIGHT, Fuller Jr., M.D. „SyndromeCharacterizedbyGynecomastia, Aspermatogenesiswithout A-Leydigism, and IncreasedExcretion of Follicle-StimulatingHormone” The Journal of ClinicalEndocrinology, Volume 2, Issue 11, 1 November 1942, 615-627

¹¹ JACOBS, PatriciaAnn, STRONG, John Anderson, A case of human intersexualityhaving a possible XXY sex-determiningmechanism. Nature 1959 Jan 31;183(4657):302-3.

¹² JACOBS, P. A., BAIKIE A.G., COURT BROWN W.M., MACGREGOR T.N., MACLEAN N., HARNDEN D.G., Evidencefortheexistence of the human „superfemale” The LancetVolume 274, No. 7100, p423–425, 26 September 1959

¹³ BRENNER, Sydney, H. MILLER, Jeffreyszerk. Encyclopedia of GeneticsVolumeTwo, Academic Press London 2002., 924-925

¹⁴ HALÁSZ, Zita Mellékvese eredetű hiperandrogenizmus In: LEÖVEY, András, NAGY V, Endre, PARAGH, György, RÁCZ, Károly (szerk.) Az endokrin anyagcsere-betegségek gyakorlati kézikönyve, Második, átdolgozott és bővített kiadás, Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest 2017, 293-295

megtalálható, csak a férfi szervezethez viszonyítva kisebb mennyiségben.¹⁵ A női szervezetben a vérben keringő tesztoszteron szint 0,06– 1,68 nmol/L, míg a férfi szervezetben 7.7 – 29.4 nmol/L értéket mutat.¹⁶ A veleszületett mellékvese hiperplázia (Congenital Adrenalin Hyperplasia - CAH) a szexuális szteroidok túlzott vagy hiányos termelését vonja maga után, és megváltoztathatja az elsődleges vagy a másodlagos szexuális jellemzők kialakulását. A születést követően problémát jelent az újszülött nemének megállapítása.¹⁷ A genetikai értelemben hímnemű (XY) magzatnak férfi nemi hormonokra (androgén hormonok) van szüksége ahhoz, hogy férfi ivarszerv fejlődjen ki. Az ún. Androgen Insensitivity Syndrome (továbbiakban: AIS)¹⁸, azaz androgén rezisztencia esetében magzati a herék megkezdik az androgén hormon termelést, de mivel a magzati szövetek érzéketlenek ezekre a hormonokra, a genetikailag férfi magzat külső nemi szerveinek fejlődése női irányba folytatódik.¹⁹

A társadalmi nem vonatkozásában a nemi identitás az egyén legmélyebb szubjektív érzése, tudata saját neméről, ami független lehet a biológia nemtől, független attól, hogy születésekor hová sorolták be és független lehet attól is, hogy a környezet milyen neműnek látja. A nemi identitás nem azonos a szexuális irányultsággal.

Országoként eltérő, hogy a nem meghatározásának jogi szabályozása mennyire veszi figyelembe a biológiai nem (sex) és a társadalmi nem (gender) aspektusait. A magyar jogszabályok nem definiálják külön a nő-férfi nem egzakt fogalmát, nőnek-férfinek az számít, akinek a születési anyakönyvi kivonatában – főszabályként szemrevételezés alapján - a női, illetve a férfi nem kerül feltüntetésre.

3. A harmadik nem

A nem, a nemiség kérdése önmagában is több kérdést indukál. Ezt árnyalja, bonyolítja, ha kilépünk a hagyományos női-férfi nemiség binaritásából. Jelenleg az országok többségében nem ismerik el jogilag a harmadik nem létezését. A harmadik nem mellett érvelők fontos érve, hogy a biológia tudománya elismeri és főszabályként alkalmazza a női-férfi kategorizálást az emberi faj esetében, de egyed szinten elismeri a biológiai sokszínűséget, nem alkot egzakt nő-férfi definíciót, ráadásul az ember biológiai neme megváltoztatható. A harmadik nem

¹⁵ DICKHUTH Hans-Hermann, *Sportélettan, sportorvostan*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2005, 162-165.

¹⁶ J HANDELSMAN, David, L HIRSCHBERG, Angelica, BERMON, Stephane *Circulating Testosterone as the Hormonal Basis of Sex Differences in Athletic Performance*, *Endocrine Reviews*, Volume 39, Issue 5, 1 October 2018, 803–829, <https://doi.org/10.1210/er.2018-00020>, 2019.03.03

¹⁷ FONYÓ, Attila, KOLLAI, Márk *Az orvosi élettan tankönyve 7., átdolgozott és bővített kiadás* Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest 2014, 528-529

¹⁸ MORRIS, John McLean, M.D. *The syndrome of testicular feminization in male pseudohermaphrodites* *American Journal of Obstetrics & Gynecology* Volume 65, Issue 6, 1192–1211, June 1953

¹⁹ BRENNER, Sydney, H. MILLER, Jeffreys szerk. *Encyclopedia of Genetics* Volume Four, Academic Press London 2002., 1822

elleni érvek lehetnek vallási alapúak, de az ellenérvek között megjelennek olyanok is, amelyek szerint az emberi jogok kiterjesztése nem elfogadható a társadalmi nem (gender) szabad megválasztására. Az ellenérvek arról is szólnak, hogy az eltérések genetikai hibának tekinthetők, az XX és XY kromoszómapárok esetében 98%-ban kialakul a női és férfi nem

A The New York Times cikke²⁰ szerint több országban, például Ausztráliában, Indiában, Kanadában, Máltán, Németországban, Nepálban, Pakisztánban, Új-Zélandonl ehetővé teszik a jogszabályok az egyéneknek, hogy ne csak nőként vagy férfiként azonosíthatják magukat a hivatalos dokumentumokban. 2016-os adatok alapján a Föld népessége cca. 7,5 milliárd fő, amelynek több mint 20%-a, cca. 1,7 milliárd fő él a fent említett országokban. Vizsgálódásunk során nem találtunk arra utaló tényre, hogy a harmadik nem legalizálása során az országok együttműködtek volna, emiatt az egyes országokban zajló legalizáció menetét az idézett cikkben megállapított sorrendben mutatjuk be.

Az ausztrál kormány korábbi bírósági döntések²¹, valamint az Emberi Jogok Bizottsága²² által készített tanulmányban és konzultációban megjelenő társadalmi igények hatására áttekintette a nemi orientáción és identitáson alapuló diszkrimináció elleni szabályozást^{23,24}. Ezt követően megteremtette a jogi hátteret a változtatásokra, illetve 2013. júliusban kiadott egy útmutatót a nem és a nemi identitás elismerése témakörben.²⁵ z ausztrál Útleveél Hivatal az útleveélben három lehetőséget tüntet fel agender megjelölésére, nő, férfi és a meg nem határozott.²⁶

Indiában a hidzsra(hijra) kifejezést használják az indiai szubkontinensen élő transzmeműekre.²⁷ A transzmemű kifejezés is gyűjtő kategória, azokat jelöli, akiknek nemi identitása eltér a születéskori nemüktől.²⁸ A hidzsra közösség egy tagja eljárást indított, hogy hidzsraként és transzmeműként sérül az indiai alkotmány²⁹ 14. cikkében meghatározott törvény előtti egyenlőséghez fűződő joga és 21. cikkében meghatározott oktatáshoz fűződő joga, ezért kéri a női és a férfi nemeken kívüli „harmadik nem” elismerését. Az indiai Legfelsőbb Bíróság 2014. április 15-én hozott ítélet 129. pontjában kimondja a „harmadik nem” létezését.³⁰

²⁰ Forrás: <https://www.nytimes.com/2017/08/25/world/americas/canada-passport-x.html?smid=tw-nytimes&smtype=cur>, 2019.02.28

²¹ Az Ausztrál Legfelsőbb Bíróság P15/2011 és P16/2011 számú ügyekben hozott ítélete, Forrás: <http://eresources.hcourt.gov.au/downloadPdf/2011/HCA/42>, 2019.02.28

²² Australian Human Rights Commission Act 1986, Forrás: <http://www.humanrights.gov.au/our-work/legal/legislation#ahrc>, 2019.02.28

²³ Forrás: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2017C00323>, 2019.02.28

²⁴ Forrás: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2014C00002>, 2019.02.28

²⁵ Australian Government Guidelines on the Recognition of Sex and Gender, Forrás: <https://www.ag.gov.au/publications/documents/australiangovernmentguidelinesontherecognitionofsexandgender/australiangovernmentguidelinesontherecognitionofsexandgender.pdf>, 2019.02.28

²⁶ Sex and gender diverse passport applicants Forrás: <https://www.passports.gov.au/passportsexplained/theapplicationprocess/eligibilityoverview/Pages/changeofsexdoborpop.aspx>, 2019.02.28

²⁷ The New York Times Forrás: <https://india.blogs.nytimes.com/2013/12/19/the-ties-that-bind-transgendered-communities/>, 2019.02.28

²⁸ American Psychological Association, Forrás: <https://www.apa.org/topics/lgbt/transgender>, 2019.02.28

²⁹ Forrás: <https://www.india.gov.in/my-government/constitution-india/constitution-india-full-text> 2019.02.28

³⁰ Forrás: <http://supremecourtindia.nic.in/jonew/judis/41411.pdf>, 2019.02.28

Kanadában, a Bevándorlási, menekültügyi és állampolgári ügyek minisztere bejelentése alapján a kanadai útlevélek kiállításánál 2017. augusztus 24 után lehetőség van „X” nemiség (gender) megjelölésére, meg nem határozott „harmadik nemként”.³¹A C-16-os számú jogszabály módosítás 2017. június 17-i hatállyal módosította a kanadai emberi jogi törvényt azzal, hogy a nemi diszkriminációtíalmát kiterjesztette a nemi identitás (genderidentity) és annak kifejezése területekre is.³²

A máltai alkotmány biztosítja az egyén alapvető jogait, a nemi identitástól (is) függetlenül.³³ 2015 óta a máltai jogi szabályozás biztosítja az egyén jogát ahhoz, hogy a nemi identitását – függetlenül a születéskori besorolástól - szabadon megválassza, a nemi identitás megválasztásához nem szükséges semmilyen sebészeti eljárás vagy egyéb kezelés igazolása, azt mindenkinek tiszteletben kell tartania.³⁴

Németországban 2013. november 1. óta lehetséges, hogy születéskor – amennyiben nem eldönthető az újszülöttről, hogy nő vagy férfi - az újszülöttre nem-nélküli bejegyzést alkalmazzanak.³⁵ A karlsruhei német szövetségi alkotmánybíróság 2017. október 10.-i, 1 BvR 2019/16 számú döntése³⁶ megállapítja, hogy a PStG szabályozása – a se nem nő, se nem férfi – összeegyeztethetetlen a német alkotmánnyal³⁷, sérti a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. Nem elégséges a negatív-meghatározás (se nem nő, se nem férfi), hanem szükséges a se nem nő, se nem férfi nem meghatározása, azaz a harmadik nem bevezetése. Ennek biztosítására 2018. december 31-ig adott határidőt a testület első szenátusa a jogalkotónak.³⁸

2007-ben Nepálban a Legfelső Bíróság ítéletében kérte fel a kormányt a harmadik nem bevezetésére a jogrendszerbe, hivatkozva a nepáli alkotmányra, a nemzeti és a nemzetközi jog biztosította szabadságjogokra.^{39,40} A 2015. szeptember 20-tól hatályos új nepáli alkotmány rögzíti az állampolgárok jogát a nemi indentitásukhoz illeszkedő azonosításhoz, valamint a nemi identitáson alapuló

³¹ Forrás: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2017/08/minister_hussen_announcesmajorstep_forwardinggenderequalitybymakin.html, 2019.02.28

³² Forrás: <http://www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-16/royal-assent>, 2019.02.28

³³ Constitution of Malta Chapter IV., 32., 45. (3) Forrás: <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=8566>, 2019.02.28

³⁴ Genderidentity, genderexpression and sex characteristicsact 3. (3)-(4), 13. (1)Forrás: <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lom&itemid=12312&l=1>, 2019.02.28

³⁵ Personenstandsgesetz (továbbiakban: PStG) 22. § (3)

³⁶ Forrás: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2017/10/rs20171010_1bvr201916.html, 2019.02.28

³⁷ Grundgesetz, Die Grundrechte Artikel 1. (1), Artikel 2. (1), Artikel 3. (1) Forrás: <https://www.bundestag.de/grundgesetz> 2019.02.28

³⁸ zumBeschluss des ErstenSenatsvom 10. Oktober 2017, 1 BvR 2019/16 Forrás: http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2017/10/rs20171010_1bvr201916.html, 2019.02.28

³⁹ SupremeCourt döntése Forrás: http://www.supremecourt.gov.np/nkp/full_detail/2404/?keywords=intersex 2019.02.28

⁴⁰ Forrás: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2012/07/Sunil-Babu-Pant-and-Others-v.-Nepal-Government-and-Others-Supreme-Court-of-Nepal.pdf>, 2019.02.28

diszkrimináció tilalmát.⁴¹

Pakisztánban az alkotmány deklarálja, hogy minden állampolgár egyenlő a törvény előtt, valamint tiltja a nemi alapú diszkriminációt.⁴² 2009-ben alkotmányossági beadvány került a hidzsrák (eunuch, unix) ügyében a pakisztáni Legfelső Bíróság elé. A Nemzeti Adatbázis és Nyilvántartási Hatóság (a továbbiakban: NADRA) a legfelső bíróság döntésének megfelelően előrehaladást mutat az eunuchok nemének bejegyzése területén.⁴³ 2017. júniusban a pakisztáni Belügyminisztérium kiállította az első olyan útlevelet, amelyben a nem meghatározásánál nő, férfi megjelölés helyett X szerepel.

Új-Zélandon az Emberi Jogi Bizottság (a továbbiakban: HRC)⁴⁴ 2005-ben tette közzé az Új-zélandi Akció Terv az Emberi Jogokért⁴⁵ dokumentumot, jelenleg hatályos verziója 2010-ben keletkezett⁴⁶. Az akcióterv jogszabályi hátterét a Bill of Rights Act 1990⁴⁷, valamint a Human Rights Act 1993⁴⁸ biztosítja. A születéskor megállapított nem megváltoztatásához a családjogi bíróság döntése szükséges.⁴⁹ Az új-zélandi útlevelet – az új-zélandi útlevél hivatal tájékoztatása szerint – a kérelmező kérésének megfelelő nem alapján állítják ki, amely nem független a születési kivonaton szereplő nemtől. Ez a nem lehet férfi (M), női (F), illetve X, azaz meg nem határozott.⁵⁰

A fent hivatkozott cikkben nem szerepelt Ausztria. Az osztrák alkotmánybíróság G 77/2018 számú döntése kimondja⁵¹, hogy az osztrák hatóságoknak el kell ismerni az ún. harmadik nemet. Javaslatokat tesz annak megjelölésére, úgymint „inter”, „X”, „különböző”, etc., a döntést a törvényhozásra hagyva. Összefoglalóan, a harmadik nemet elismerő jogi szabályozás alapja emberi jogi vagy a biológiai nem beazonosíthatatlansága lehet.

⁴¹ Nepáli alkotmány 12. és 18. pont Forrás: <http://www.lawcommission.gov.np/en/wp-content/uploads/2018/09/constitution-of-nepal-2-2.pdf>, 2019.02.28

⁴² Pakisztáni alkotmány Part II: Fundamental Rights and Principles of Policy 25. (1)-(2) Forrás: <http://www.pakistani.org/pakistan/constitution/part2.ch1.html> 2019.02.28

⁴³ A pakisztáni Legfelső Bíróság 43/2009 számú alkotmányossági beadvány ügyében hozott döntése Forrás: http://www.supremecourt.gov.pk/web/user_files/file/const.p_43_of_2009.pdf 2019.02.28

⁴⁴ Human Rights Commission Act 1977 Forrás: http://www.nzlii.org/cgi-bin/download.cgi/cgi-bin/download.cgi/download/nz/legis/hist_act/hrca19771977n49294.pdf, 2019.02.28

⁴⁵ Human Rights Commission Forrás: https://www.hrc.co.nz/files/7914/2389/1092/Action_plan_for_human_rights_2005-2010.html#maincontent, 2019.02.28

⁴⁶ Human Rights Commission Forrás: https://www.hrc.co.nz/files/7014/2388/0544/Human_Rights_Review_2010_Full.pdf, 2019.02.28

⁴⁷ New Zealand Bill of Rights Act 1990, Forrás: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1990/0109/latest/whole.html#DLM225519>, 2019.02.28

⁴⁸ Human Rights Act 1993 Forrás: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0082/latest/whole.html#DLM304269>, 2019.02.28

⁴⁹ Births, Deaths, Marriages, and Relationships Registration Act 1995, Forrás: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1995/0016/70.0/DLM359369.html>, 2019.02.28

⁵⁰ Forrás: <https://www.passports.govt.nz/what-you-need-to-renew-or-apply-for-a-passport/information/>, 2019.02.28

⁵¹ Forrás: https://www.vfgh.gv.at/downloads/VfGH_Entscheidung_G_77-2018_unbestimmtes_Geschlecht_anonym.pdf 2019.02.28

4. A sport és a nemiség

A nemzetközi sportszövetségek egy-egy sportág versenyszabályait és egyéb szabályzatait alkotják meg, működtetik a sportág nemzetközi versenyrendszerét, illetve ellátják a sportág nemzetközi érdekeinek képviselését. Egyes sportágak - például labdarúgás, lovaglás, kajak-kenu, sí, stb. - szerepelnek a világ kiemelkedő sporteseménye, az olimpiai játékok műsorán is. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság (továbbiakban: NOB) kiemelkedő szerepe a sport területén megkérdőjelezhetetlen.⁵² Az első újkori olimpián még nem indultak női versenyzők, 1900-tól kezdődően azonban folyamatos a sportolónők szereplése a játékokon. Az Olimpiai Karta arról rendelkezik, hogy a nők szereplését a sport minden szintjén támogatni kell.⁵³ Ennek a rendelkezésnek a hatékonyságát is mutatja, hogy a 2016-os riói olimpián a női versenyzők száma a versenyzői összlétszám kb. 45%-ra növekedett.⁵⁴

Sportoló csak természetes személy lehet,⁵⁵ közülük azok minősülnek versenyszerűen sportolónak (továbbiakban: versenyző), akik részt vesznek valamely sportszövetség által kiírt versenyrendszerben.⁵⁶ Az indulási jog⁵⁷ kérdéskörét és a hazai-, illetve nemzetközi versenyeken részvételre vonatkozó előfeltételeket⁵⁸ – mivel magyar sportolókra vonatkoztatva vizsgálódunk – a magyar jogi és a magyar-, illetve nemzetközi sportszervezetek, sportszövetségek szabályzatai alapján vizsgáljuk. Véleményünk szerint a versenyzők esetében az indulási jog kérdéskörét a Sporttörvényben- és a sportszövetségi szabályzatokban meghatározott előfeltételek mentén érdemes vizsgálni. A Sporttörvényben meghatározottak a versenyengedély, a dopping vétségek és a sportfegyelmi ügyek, illetve azok szankciói, míg utóbbi, a versenyrendszernek megfelelő versenyzői státusz, az életkor, a nem, a nemzetiség, illetve egyéb feltételek. Tanulmányunk a fenti szempontrendszeréből a nemiségre vonatkozó rendelkezéseket vizsgálja.

A magyar sportszövetségek⁵⁹ működtetik a versenyrendszereket, amelyek egy adott sportág nemzetközi szövetsége és a hazai sportszövetsége által meghatározott szabályok szerint szervezett fizikai vagy szellemi sportteljesítményt mérő erőpróba.⁶⁰ Jelezni szeretnénk azt is, hogy a magyar versenyzők nemzetközi-, valamint olimpiai szereplései esetében az indulási jog feltételrendszerének igazodnia kell a nemzetközi sportszövetségek, illetve a NOB

⁵²Lásd még: ÁBRAHÁM, Attila, A sportversenyekre történő nevezési jog egyes kérdései, különös tekintettel a kajak-kenu sportág szabályaira, Miskolci Jogi Szemle, XI. évfolyam, 2016, 1. szám 113.

⁵³Olimpiai Karta 1 The Olympic Movement 2 Mission and role of IOC – 7.

⁵⁴Factsheet, Women in the olympic movement, Update January 2016, Forrás: http://www.olympic.org/Documents/Reference_documents_Factsheets/Women_in_Olympic_Movement.pdf 2019.02.28

⁵⁵ 2004. évi I. törvény a sportról (továbbiakban: Sporttörvény) 1.§ (1)

⁵⁶ Sporttörvény 1. § (3)

⁵⁷ Lásd még: ÁBRAHÁM, Attila, A sportversenyekre történő nevezési jog egyes kérdései, különös tekintettel a kajak-kenu sportág szabályaira, Miskolci Jogi Szemle, XI. évfolyam, 2016, 1. szám 113.

⁵⁸ Lásd még ÁBRAHÁM, Attila – PAPP, Tekla, Néhány gondolat a hivatásos sportoló játékjogáról Jogelméleti Szemle, 2008/3. szám (2008. szeptember 15.), Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu>, 2019.02.28

⁵⁹ Sporttörvény 19. § (1)

⁶⁰ Sporttörvény 77. § q)

szabályozásához.

A sportágak többsége a női és a férfi versenyszámok egyértelmű elkülönítésén alapul. Néhány sportág versenyszámaiban vegyes összetételben küzdenek női és férfi versenyzők, akár nemzetközi versenyeken is, mint például a tenisz vagy a tollaslabda sportágak vegyes páros versenyei, sőt ezek a vegyes páros versenyszámok szerepelnek az olimpiai játékok műsorán is. Néhány sportágban a versenyek, a szakági versenyszámok nemi elkülönítése nem meghatározó vagy kifejezetten tiltott, mint például sakk és a díjlovaglás, hogy olimpiai sportágak szakágait említsünk. A magyar és a nemzetközi lovassport díjlovaglás szakágában a férfi és női versenyszámok elkülönítése kifejezetten tiltott.^{61,62} Sakk sportágban a Magyar Sakkszövetség Versenyszabályzata a Nemzeti válogatotton belül Olimpiai férfi válogatottat és Olimpiai női válogatottat⁶³ határoz meg, a szövegezés szerint a női-férfi válogatottba kerülés alapja az ún. Élő-pontszám utolsó tizenkettő lista átlagához igazodik. Olimpiai női válogatottsághoz 2350 pont feletti, Olimpiai férfi válogatottsághoz 2700 pont feletti eredmény szükséges. Csapatversenyek között Nemzeti Csapatbajnokságot és Női Nemzeti Csapatbajnokságot⁶⁴ határoz meg, egyéni versenyeken, például a Nemzeti Magyar Nyílt Bajnokságon a nők és férfiak indulását is megengedi, míg a Nemzeti Magyar Egyéni Bajnokság női és férfi kategóriában kerül megrendezésre.⁶⁵ A Nemzetközi Sakkszövetség (továbbiakban: FIDE) szabályzata arról rendelkezik, hogy az általa szervezett versenyeken egyaránt indulhatnak nők és férfiak is, de ahol a verseny kifejezetten nőknek kerül meghirdetésre, kiírásra (például női világbajnokság) ott csak női sakkozók indulhatnak.⁶⁶ A FIDE nemzetközi címei⁶⁷ külön tartalmazznak női megjelöléssel fokozatokat, például női nagymester, női nemzetközi mester, de nincs férfi kategória, csak nagymester, nemzetközi mester címeket lehet szerezni, azaz női versenyzők is szerepelhetnek a férfiakkal együtt a nagymesterek listájában. Gyakorlatilag a magyar és a nemzetközi sakk versenyszabályok megegyeznek abban, hogy a férfiak között nők is szerepelhetnek a versenyeken, címekben, rangsorokban, de a női versenyeken, címekben, rangsorokban nem szerepelhet férfi. Álláspontunk szerint ez a szabályozás nem felel meg a nemi alapú diszkrimináció tilalmának.

Az Olimpiai Karta tiltja a diszkrimináció - így a nemi diszkrimináció - minden formáját.⁶⁸ Fontos kérdés, hogy egy-egy sportág szabályozása a női-férfi megkülönböztetéssel mennyire felel meg a diszkrimináció tilalmára vonatkozó

⁶¹ Magyar Díjlovagló Szabályzat, II. fejezet, 22. cikkely 2., Forrás: <http://dijlovaglas.lovasszovetseg.hu/index.php?page=167> 2019.02.28

⁶² FEI Dressage Rules - Article 422 Conditions of participation - 1.3 Forrás: https://inside.fei.org/sites/default/files/FEI_Dressage_Rules_2019_Clean_Version.pdf, 2019.02.28

⁶³ Magyar Sakkszövetség Versenyszabályzat 2.1 Élősport - Nemzeti válogatott Forrás: <http://chess.hu/altalanos-szabalyzatok/> 2019.02.28

⁶⁴ Magyar Sakkszövetség Versenyszabályzat 2.2.2 Csapatversenyek

⁶⁵ Magyar Sakkszövetség Versenyszabályzat 2.2.3 Egyéni versenyek és bajnokságok

⁶⁶ Handbook A. - Administrative Subjects - Chapter 01 - Status, principles and aims of FIDE - 1.4 Forrás: <https://www.fide.com/fide/handbook.html?id=38&view=article> 2019.02.28

⁶⁷ Handbook B. - Permanent Commissions - FIDE Title Regulation effective from 1 July 2014. - 03., Forrás: <https://www.fide.com/fide/handbook.html?id=174&view=article> 2019.02.28

⁶⁸ Olimpiai Karta - Fundamental Principles of Olympism 6.

nemzetközi szabályozásnak. Az Európai Unió Alapjogi Charta (továbbiakban: Alapjogi Charta), különösen annak 21. és 23. cikke rendelkezései⁶⁹ vonatkozásában az Európai Tanács 2004/113/EK irányelve a női-férfi megkülönböztetést elfogadható törvényes célként határozza meg azonos neműek sporteseményei vonatkozásában.^{70,71}

5. A nem meghatározottságának hiányából fakadó nehézségek a sportban

A NOB és más nemzetközi sportszervezetek is - az 1960-as évektől felmerült igények alapján - bevezették a nemiség vizsgálatát. A vizsgálat az ún. Barr-test kimutatására irányult, amely komoly laboratóriumi vizsgálat nélkül alkalmasnak tűnt a sportolók genetikai neme meghatározására. A vizsgálat azonban nem volt hibamentes, valamint a biológiai paraméterek közül csak a genetikai nem megállapítására irányult, ezért annak használata mellőzésre került például az IAAF esetében 1991-től⁷², helyette komplexebb vizsgálati módszerek kerültek bevezetésre. A NOB 1996-ban, Lausanne-ban szervezett világkonferenciát, amely állásfoglalásának 10. pontja sürgeti a nemi vizsgálat rendszerének mellőzését.⁷³ A 2003-ban elfogadott Stockholmi Nyilatkozatban⁷⁴ rögzítették azokat a feltételeket, amelyeknek teljesülnie kell, hogy egy nem-váltó (transznemű) sportoló indulhasson az új nemének megfelelő versenyszámokban.⁷⁵ A londoni nyári olimpiai játékok előtt - 2012. június 22-én Lausanne - jelent meg a női hiperandrogenizmus

⁶⁹ Alapjogi Charta Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=HU> 2019.02.28

⁷⁰ A Tanács 2004/113/EK irányelve (2004. december 13.) a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról, (16)

Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0113&from=HU> 2019.02.28

⁷¹ A női-férfi megkülönböztetés a sportban eredményezhet nemek közötti jogszerű eltérő díjazást is: *CasebeforetheChâlons en Champagne AdministrativeCourt, France (28January 1999, cases 98-711 and 98-1034)* Forrás: <https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/IOC/Who-We-Are/Commissions/Sport-and-Law/Collection-of-sports-related-case-law.pdf> 2019.06.02

⁷² IAAF MedicalManual- Chapter 13: Specialissues of femaleathletes Part 2 GenderVerification and Sex Reassignment Policy A. History Forrás: <https://www.iaaf.org/about-iaaf/documents/health-science> 2019.03.18

⁷³ IOC World ConferenceonWomen and Sport, 1996 Forrás: <https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/Documents/Conferences-Forums-and-Events/Conferences/IOC-World-Conferences-on-Women-and-Sport/1st-IOC-World-Conference-on-Women-and-Sport-Final-Resolution-Lausanne-1996.pdf> 2019.02.28

⁷⁴ Statement of the Stockholm consensuson sex reassignment in sports Forrás: https://stillmed.olympic.org/Documents/Reports/EN/en_report_905.pdf, 2019.02.28

⁷⁵ Lásd még: Kaveczki Andrea - A jogi nemváltoztatás útvesztői Magyarországon, Forrás: <https://arsboni.hu/a-jogi-nemvaltoztat-as-utvesztoi-magyarorszagon-2/> 2019.06.02 és Takács Judit – Mocsonaki László – P. Tóth Tamás - A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon Forrás: <https://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/archive/LMBT-ZAROTANULMANY-logosFF.pdf> 2019.06.02

témájában szabályozás a NOB orvosi és tudományos bizottsága részéről.⁷⁶ A szabályozás elismeri, hogy a biológia ismer a női-férfi kategóriák melletti köztes állapotokat. Az interszex sportolók a hivatalos dokumentumaikban feltüntetett nemük alapján általában nő vagy férfi neműek. A női interszex sportolók magas androgén szintje aggályos a versenysport szempontjából. A szabályozás szankcionálási jogot biztosít a NOB vezetése (executiveboard) számára⁷⁷, valamint szabályozza a hiperandrogenizmus esetén lefolytatott eljárást.⁷⁸ A magas androgén szint a World Anti-Doping Agency (továbbiakban: WADA) nemzetközi doppingellenes szervezet által közzétett tiltólistán⁷⁹ is szerepel.⁸⁰ Az androgén hormonok magasabb szintje növeli a teljesítményt, különösen az erőt, gyorsaságot igénylő sporttevékenységek esetében.

A nemzetközi sportszövetségek a NOB által kiadott irányok figyelembevételével alkották meg a saját sportági szabályzataikat, valamint a nemzeti sportszövetségek is ezekhez alkalmazkodtak. Megjegyezzük, az Olimpiai Karta kizárólag a nemzeti olimpiai bizottságok jogaként határozza meg az olimpiai játékokra nevezés lehetőségét.⁸¹ Ezt a kizárólagos jogot a Sporttörvényünk is rögzíti.⁸² Az Olimpiai Karta a nemzeti olimpiai bizottságok feladatául szabja annak ellenőrzését, hogy a nemzeti sportszövetségek javaslatában szereplő versenyzők megfelelnek-e az olimpiai nevezési feltételeknek.⁸³

6. Választottbíróóság döntése női-férfi sportoló kérdésben

Egy 19 éves indiai sportolónő, Dutee Chand 2014. májusában női versenyszámokban versenyzett és nyert aranyérmeket az Ázsiai Junior Atlétika Bajnokságon. A győzelmek után kérdések merültek fel, hogy jogosult volt-e a női versenyszámokban versenyezni. Az indiai Sportminisztérium – a NOB és a Nemzetközi Atlétikai Szövetség (továbbiakban: IAAF) által megadott irányelveknek megfelelően - 2013-ban vizsgálati protokollt hozott létre a hiperandrogén esetek felderítésére. 2014. júniusban az Indiai Atlétikai Szövetség (továbbiakban: AFI) tisztségviselője rutin doppingvizsgálatra kérte fel Dutee Chand-t, majd hiperandrogenizmusra irányuló vizsgálatok következtek. A vizsgálatok alapján az indiai Sporthivatal (továbbiakban: SAI) szerint Dutee Chand nem felel meg az IAAF

⁷⁶ IOC Regulation on Female Hyperandrogenism Forrás: https://stillmed.olympic.org/Documents/Commissions_PDFfiles/Medical_commission/2012-06-22-IOC-Regulations-on-Female-Hyperandrogenism-eng.pdf, 2019.02.28

⁷⁷ IOC Regulation on Female Hyperandrogenism – 4. The IOC Executive Board

⁷⁸ IOC Regulation on Female Hyperandrogenism – 5-8.

⁷⁹ Prohibited List Forrás: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/wada_2019_english_prohibited_list.pdf, 2019.02.28

⁸⁰ Megjegyzés: a tiltólista egységes, például nincs tekintettel sem az életkori, sem a nemi különbözőségekre. Lásd még: Ábrahám Attila International fight against doping- from legal aspect, In: Mil'nikyPráva V StredoeurópskomPriestore 671, Comenius University in Bratislava, Faculty of Law, Bratislava 2011

⁸¹ Olimpiai Karta – 44 Invitations and entries 4.

⁸² Sporttörvény 38. § (3) fa)

⁸³ Olimpiai Karta – 44 Invitations and entries 4.

és a NOB által megkívánt követelményeknek, hogy női versenyszámokban versenyezzen. Dutee Chand a döntést nem fogadta el, annak újragondolását kérte. Ennek elmaradása miatt a Sport Nemzetközi Választottbíróságához (továbbiakban: CAS) fordult. Álláspontunk szerint az ügy lényegi kérdése az volt, hogy az indiai jog szerint nő indulhat-e női versenyszámokban. Dutee Chand szervezetének természetes (nem stimulált, nem kívülről bevitt), de magas tesztoszteron szintje volt. A CAS döntés⁸⁴ részben Dutee Chand-nak adott igazat, akit eltiltottak a női versenyszámokban indulástól. A CAS álláspontja szerint az IAAF hiperandrogenizmusra alkotott szabályozása diszkriminatív, mivel csak a nőkre vonatkozik és a szigorúbb feltételek olyan tesztoszteron szintre vonatkoznak, amelyet a hiperandrogen nők szervezetének a természetes működése eredményez. Az ilyen diszkrimináció - nem indokolható, nem arányos -, ellentétes az Olimpiai Kartával⁸⁵, az IAAF alapszabályával⁸⁶, és az IAAF székhelye szerinti monacói joggal. A felek egyetértettek abban, hogy az ún. sovány testtömeg (továbbiakban: LBM) hozzájárul a végső soron a magasabb szintű sportteljesítményhez. A felek abban nem értettek egyet, hogy a tesztoszteron szint felelős az LBM-ért. Az IAAF indokolni tudta a magasabb tesztoszteron szint = magasabb teljesítményt a szervezetbe kívülről bevitt tesztoszteron (dopping) esetekben. A felek abban sem értettek egyet, hogy hatásukban eltérőek a kívülről „bevitt” tesztoszteron és a szervezet által termelt tesztoszteron. A hiperandrogén sportolónőknek a saját testük által termelt tesztoszteronszintje magas, de ezzel nem sértenek semmilyen WADA szabályt. A CAS döntés az IAAF hiperandrogenizmusra alkotott szabályozását két évre felfüggesztette, azzal, hogy a versenyzőnő folytathatja versenyzést női versenyszámokban. A CAS 2018. január 9-i sajtóközleménye szerint a szabályzat felfüggesztése fél évvel meghosszabbodott.⁸⁷ A döntés alapjaiban rengette meg a női versenyző-férfi versenyző kategorizálást.

7. A választottbírósági döntés hatása

A NOB orvosi és tudományos bizottsága 2015. novemberben kiadott nyilatkozata a transzneműséggel (nem-váltás) és a hiperandrogenizmussal foglalkozik⁸⁸, a sportszervezetek számára tartalmaz szempontokat, amelyeket a női-férfi versenyszámokban való indulási jog tekintetében.

Az IAAF 2018. márciusban új megfelelési, jogosultsági szabályozást fogadott el

⁸⁴ Sport Nemzetközi Választottbíróság, CAS 2014/A/3759 DuteeChand v. AFI & IAAF Forrás: http://www.tas-cas.org/fileadmin/user_upload/AWARD_3759_FINAL_REDACTED_FOR_PUBLICATION_.pdf, (Továbbiakban: CAS döntés) 2019.02.28

⁸⁵ Olimpiai Karta - Fundamental Principles of Olympism 6.

⁸⁶ IAAF 2017 Constitution – Article 4 Objects 3-4. Forrás: <https://www.iaaf.org/about-iaaf/documents/constitution>, 2018.10.29

⁸⁷ Forrás: http://www.tas-cas.org/fileadmin/user_upload/Media_Release_3759_Jan_2018.pdf, 2019.02.28

⁸⁸ IOC Consensus Meeting on Sex Reassignment and Hyperandrogenism, November 2015 Forrás: http://www.olympic.org/Documents/Commissions_PDFfiles/Medical_commission/2015-11_ioc_consensus_meeting_on_sex_reassignment_and_hyperandrogenism-en.pdf 2019.02.28

a női versenyszámokban való részvétel vonatkozásában⁸⁹, mely szerint a biológiai nem gyűjtőfogalom, amely magában foglalja a kromoszómális, gonadális, hormonális és fenotípust. Az új szabályozás szerint léteznek versenyzők, akik „eltérő nem-béliei fejlettséggel” rendelkeznek (továbbiakban: DSD), továbbá elismeri, hogy néhány országban jogi értelemben is létezik harmadik nem. A Klasszifikáció azokra a sportolónőkre terjed ki, akik DSD-vel rendelkeznek, és az ún. keringő tesztoszteron szintje 5 nmol/L vagy annál magasabb, és androgénszinttel rendelkezik. Ezek a versenyzők akkor indulhatnak női versenyszámokban nemzetközi versenyeken, ha jogszabályok szerint nők vagy intersexneműek, és a vérben keringő tesztoszteron szint 5 nmol/L értéknél alacsonyabb a nemzetközi versenyt megelőző fél évben folyamatosan. A Klasszifikáció felsorolja a speciális (női) megfelelési szabály hatálya alá tartozó versenyszámokat. A Klasszifikáció női megfelelési szabályait nemzetközi versenyeken kell alkalmazni, illetve nem nemzetközi versenyeken is, amennyiben hiteles világcsúcsot szeretne a versenyzőnő felállítani.

Az IAAF 2019. februári hírlevelében megjelent cikk⁹⁰ hangsúlyozza, hogy az IAAF nem tekinti férfinek a DSD-vel rendelkező sportolónőket. Nem vonja kétségbe a nemzeti jog által megállapított nemi besorolást. Azonban, azokban az esetekben, amikor a DSD-vel rendelkező sportolónő tesztoszteron szintje megközelíti a férfiakra jellemző szintet, a fair verseny érdekében meg kell kérni a sportolónőt, hogy csökkentse a szervezete által termelt tesztoszteron szintjét. A hírlevél február 18-i keltezésű cikkében nemzetközi szaktekintélyek állnak ki az IAAF Klasszifikáció DSD szabályozása mellett.⁹¹

8. Összefoglaló gondolatok

Egyetértünk azzal, hogy a női-férfi kategorizálás biológiai értelemben gyűjtőkategória.^{92,93} Vélhetően növekedni fog azoknak az országoknak a száma, amelyek lehetővé teszik a hivatalos dokumentumokban azt, hogy az állampolgáraik ún. harmadik nem besorolást kapjanak. Az egyes országok joghatóságainak kompetenciájába tartozik a női-férfi, esetleg „X”, „undefinied” vagy „harmadik nem” besorolás az állampolgáraik vonatkozásában. A jogi besorolás független lehet a biológiai nem (sex) meg nem határozhatóságától, illetve a társadalmi nemtől (gender)is. A sportra, a sportolónőkre és sportolóira, a sportban érintett

⁸⁹ IAAF Athletics Eligibility Regulations For The Female Classification (Athletes with differences of sex development) Published on 23 April 2018, coming into effect as from 1 November 2018 Forrás: <https://www.documentcloud.org/documents/4449932-IAAF-Eligibility-Regulations-for-the-Female.html>, (továbbiakban: Klasszifikáció) 2019.02.28

⁹⁰ Forrás: <https://www.iaaf.org/news/press-release/iaaf-response-to-media-report> 2019.03.03

⁹¹ Forrás: <https://www.iaaf.org/news/press-release/cas-dsd-experts> 2019.03.03

⁹² Klasszifikáció – 1. Introduction 1.1 (b) (i)

⁹³ IOC Regulation on Female Hyperandrogenism Forrás: https://stillmed.olympic.org/Documents/Commissions_PDFfiles/Medical_commission/2012-06-22-IOC-Regulations-on-Female-Hyperandrogenism-eng.pdf, 2019.02.28

szereplőkre a fair play szabályait is alkalmazni kell.⁹⁴ Ezért a sportolónők és sportolók besorolásánál elengedhetetlen a biológiai szempontok figyelembe vétele az egyes - női-férfi, illetve vegyes - versenyszámokban való részvétel engedélyezésénél.⁹⁵ A diszkrimináció elfogadható, amennyiben az szükséges és elégséges mértékű a sport fair play szellemének megfeleléshez, valamint nem sért semmilyen sportági szabályzatot- és a sport társadalmi környezetét biztosító jogszabályt sem. A nemzetközi és a hazai sportszervezeteknek a lehető legnagyobb gondossággal, a szükséges mértékben és arányban kell meghatározni, esetleg korlátozni a női-férfi versenyszámokban az indulási jog lehetőségét. Nem feltétlenül esik egybe a hivatalos dokumentumokban szereplő nem a sportolói nem kategóriájával, előfordulhat, hogy egy ország hivatalos dokumentuma szerinti nő nem indulhat női versenyszámokban. A nemzetközi és a nemzeti sportszervezeteknek fel kell készülni, hogy egyes országokban lehetséges ún. harmadik nem feltüntetése a hivatalos dokumentumokban, és ezekben az esetekben is meg kell határozni, hogy női vagy férfi versenyszámban indulhat a versenyző. Álláspontunk szerint a Klasszifikáció szabályai igazolására készült tanulmányok tudományos- és sportszakmai szempontból is megalapozottak.^{96,97} Ez a tudományos munka nem spórolható meg a többi nemzetközi sportszövetség részéről sem. Megfontolásra javasoljuk sportolói, versenyzői „útlevél”, tanúsítvány bevezetését, amely dokumentum hivatalosan tartalmazná többek között az adott sortoló sportbéli nemét is. A tanúsítványt a nemzetközi sportszövetségek állíthatnák ki, megfelelő szabályok szerint, ideértve a jogosultsági szabályokat, illetve a jogosultság megállapításához szükséges módszertani- és eljárási szabályokat is. Mivel egészségügyi adat kerül rögzítésre, az adatvédelmi szabályok megalkotása is kellő körültekintést igényel. A nemi besorolás komplex problematikája várhatóan egyre több sportág esetében kényszerít ki az egyes versenyszámokban való indulás jogának újragondolását. Nem kérdés.

⁹⁴ IOC RegulationsonFemaleHyperandrogenism Forrás:

https://stillmed.olympic.org/Documents/Commissions_PDFfiles/Medical_commission/2012-06-22-IOC-Regulations-on-Female-Hyperandrogenism-eng.pdf, 2019.02.28

⁹⁵ Klasszifikáció – 1. Introduction 1.1 (a)

⁹⁶ J HANDELSMAN, David, L HIRSCHBERG, Angelica, BERMON, Stephane Circulating Testosterone as the Hormonal Basis of Sex Differences in Athletic Performance, *Endocrine Reviews*, Volume 39, Issue 5, 1 October 2018, 803–829, <https://doi.org/10.1210/er.2018-00020>, 2019.03.03

⁹⁷ BERMON, Stéphane, GARNIER, Pierre-Yves Serum androgen levels and their relation to performance in track and field: mass spectrometry results from 2127 observations in male and female elite athletes, *British Journal of Sports Medicine* Volume 51, Issue 17 Forrás: <http://dx.doi.org/10.1136/bjsports-2017-097792> 2019.02.28

A szexuális önrendelkezés és a büntetőjog, különös tekintettel a bírói gyakorlatra*

Nagy Alexandra**

1. Bevezetés

a 2012. évi C. törvény, vagyis a hatályos Büntető Törvénykönyv a korábbi szabályozáshoz képest jelentős változásokat hozott a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, azon belül pedig különösen az erőszakos szexuális bűncselekmények területén. A korábbi szabályozáshoz képest releváns módosításnak minősül e bűncselekmények jogi tárgyának az újragondolása, a szexuális önrendelkezés védelmének hangsúlyosabbá válása és a gyermekek szexuális cselekményekkel szembeni fokozott védelmének biztosítása.¹

A jogi tárgy újabb meghatározásának az volt az indoka, hogy az erőszakos nemi bűncselekmények korábbi, erkölcsvédelmi szempontú megközelítése az egyén nemi szabadsága védelmének irányába tolódott el.²A Btk. indokolása szerint az új fejezetcím jobban kifejezi a fejezetben foglalt tényállások által védett jogi tárgyakat, hiszen nem a nemi erkölcs védelme az elsődleges és egyetlen védett jogi tárgy, hanem a szexuális önrendelkezés, a nemi szabadság védelme is.³

Tanulmányomban a szexuális önrendelkezés – mint jogi tárgy – fogalmának és az ehhez kapcsolódó legfontosabb kérdéseknek a tisztázását követően azon bűncselekményeket veszem górcső alá, amelyek a nemzetközi kötelezettségeknek eleget téve, – a szexuális önrendelkezés megsértésének súlyossága, mint szankcionálási szempont alapján – „több szinten” biztosítják az egyén szexuális szabadságának védelmét. Az elméleti kérdések tisztázása után kiemelten foglalkozom a bírói gyakorlattal, vagyis a bíróságokon végzett kutatásaim alapján azt mutatom be, hogy melyek a szexuális önrendelkezést sértő tipikus elkövetési magatartások, illetve, hogy az egyes cselekményeket hogyan minősíti a bírói

* A tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

** Bírósági fogalmazó, Egri Járásbíróság, abszolutóriumot szerzett PhD-hallgató, ME DFAJDI

¹ Szomora Zsolt: Megjegyzések az új Büntető Törvénykönyv nemi bűncselekményekről szóló XIX. fejezetéhez, *Magyar jog*, 2013, 11. sz, 649.o.

² Francia Barbara: A nemi önrendelkezési jog és a szexuális kényszerítés. Elemzés és javaslat de lege ferenda, *Jog, állam, politika*, 2014, 1. sz, 166.o.

³ 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről. A XIX. Fejezethez.

gyakorlat. A bírói gyakorlatelemzése során kitérek a joggyakorlatban megjelenő minősítési problémákra is, amelyek elsősorban a szexuális kényszerítés és szexuális erőszak, illetve a szeméremsértés és szexuális kényszerítés elhatárolásához kapcsolódhatnak, illetve a tizenkettedik életévüket be nem töltött gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszakkal szembeni fokozottabb büntetőjogi védelemről szóló 2017. évi CLXXVII. törvény hatályba lépéséig a tizenkét éven aluliak sérelmére történő elkövetéshez kapcsolódtak.

Tanulmányomnak nem témája az akaratnyilvánításra képtelen személyek sérelmére elkövetett szexuális cselekmények (Btk. 197. § (1) bek. b) pont) kérdésköre, tekintettel arra, hogy e személyek szexuális önrendelkezésének vizsgálata külön tanulmányt igényelne. Bár a szexuális önrendelkezés egyértelmű korlátját jelenti a vérfertőzés tényállása (Btk. 199.§), ezen tényállással nem foglalkozom figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény meglehetősen csekély számban fordul elő a joggyakorlatban.

2. A szexuális önrendelkezésről általában – védelem és korlátok

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3., illetve 8. cikke értelmében: Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, illetve mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét (...) tiszteletben tartsák. Az Egyezmény e cikkei explicit módon nem tartalmazzák a szexuális önrendelkezést, mint alapjogot, azonban ahogy arra az Európa Tanács nők elleni és családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról szóló egyezménye (Isztambuli Egyezmény) Értelmező Jelentése⁴ is felhívja a figyelmet, ezen cikkekre tekintettel a tagállamoknak eleve fennálló kötelezettsége a sértett beleegyezése nélkül megvalósuló szexuális cselekmények szankcionálása.⁵ A tagállamok tehát kötelesek arra, hogy a büntetőjog eszköztárával fokozottan védjék a passzív alany szexuális önrendelkezését, ugyanis a szexuális önrendelkezés az emberi szabadságjogok integráns részét képezi, amely szoros korrelációban van az emberi méltósághoz való joggal csakúgy, mint az önrendelkezés egyéb vonatkozásai.⁶

A szexuális önrendelkezés három „részjogosultságból” áll. Ezen részjogosultságok: 1. a nemi identitás kialakulásának, kialakításának a szabadsága; 2. a nemi identitásnak megfelelő nemi cselekmények gyakorlása, és 3. a nemi cselekmények szituációs elemei megválasztásának szabadsága. Ez utóbbi magában foglalja a partnerválasztás szabadságát, illetve a döntési szabadságot a

⁴ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Istanbul, 11.V.2011 189-194.pont <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a> (2018.03.30.)

⁵ Gilányi Eszter: A szexuális kényszerítés tényállása az Isztambuli Egyezmény rendelkezéseinek fényében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2015, 2. sz, 120-121.o.

⁶ Alexandra Nagy: Das Recht von sexueller Selbstbestimmung als Grundrecht und die Straftaten von sexueller Nötigung und sexueller Gewalt, *Fasikül Hukuk Dergisi*, Yil: 9, Sayi: 87, Subat 2017, 6. o.

tekintetben, hogy hol, mikor, hogyan és milyen nemi cselekményt folytasson az egyén a partnerével. Bármelyik elem sérelme a jogi tárgy sérelmét eredményezi.⁷

A szexuális önrendelkezés fogalma – hasonlóan a szabadság fogalmához – meghatározható pozitív és negatív értelemben egyaránt. A negatív szabadság „szabadság valamitől,” míg a pozitív szabadság „szabadság valamire”.⁸Ezen meghatározás alapján pozitív értelemben a szexuális önrendelkezés azt jelenti, hogy az egyén a szexuális önrendelkezés valamennyi tartalmi elemét illetően szabadon dönthet, vagyis beleegyezhet a más személlyel való szexuális kapcsolatba, és ez a beleegyezés jogilag releváns; negatív értelemben pedig a kényszermentességet jelenti, vagyis az egyén ahhoz való jogát, hogy bármelyik összetevőt illetően más személytől eredő kényszerszertől mentesen dönthessen, tehát, hogy akarata ellenére senkit se lehessen büntetlenül szexuális cselekményre vagy annak eltűrésére kényszeríteni. Büntetőjogi értelemben a kényszermentességnek van jelentősége.⁹

Itt kell kitérni a gyermekek szexuális önrendelkezésének kérdéskörére és a beleegyezési korhatár fogalmára. Általánosan elfogadott tétel, hogy a gyermekeknek van szexuális önrendelkezésük, azonban a magyar szabályozás értelmében ez az önrendelkezés a tizennégy éven aluli gyermekek esetén relatíve, azaz a felnőttek irányába korlátozott,¹⁰míg a tizenkét éven aluli gyermekek esetén lényegében kizárt, azaz a tizenkét éven aluli gyermekkel végzett szexuális cselekmény még a gyermek beleegyezése esetén is szexuális erőszakot valósít meg. Ezen korlátozás indoka a gyermek zavartalan szexuális fejlődése.¹¹

Az Európai Parlament és a Tanács a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről című 2011/92 EU irányelve (a továbbiakban: Irányelv) értelmében a beleegyezési korhatár azon életkor, amely alatt a nemzeti joggal összhangban tilos a gyermekkel folytatott szexuális tevékenység.¹²Az Irányelv a beleegyezési korhatárt el nem ért gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekményeket a beleegyezési korhatárt elért személyek sérelmére történő elkövetéshez képest súlyosabb megítélés alá helyezi, és meghatározza a büntetési tétel alsó határát.¹³A beleegyezési korhatár meghatározása tehát a tagállamok kompetenciájába tartozik, ezért az országoként eltérő.

⁷ Hegedűs István– Juhász Zsuzsanna– Karsai Krisztina– Katona Tibor– Mezőlaki Erik– Szomora Zsolt– Törő Sándor: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. A Btk. 196. §-ához, Szomora Zsolt: *A nemi bűncselekmények alapkérdései*, Budapest, Rejtjel Kiadó, 2009, 125-126.o., Szomora Zsolt: A szexuális önrendelkezés büntetőjogi védelme, *Fundamentum*, 2017, 3-4. szám, 61. o., Nagy Alexandra: A beleegyezés nélküli szexuális cselekmények szankcionálása a büntetőjogban, *Magyar jog*, 2017, 2. sz, 68.o.

⁸ Joel Feinberg: *Társadalomfilozófia*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999, http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_tarsadalomfilozofia/ch01s04.html (2018.03.27.)

⁹ Szomora Zsolt: *A nemi bűncselekmények egyes dogmatikai alapkérdéseiről. PhD értekezés*, SZTE ÁJK, 2008, 123.o., Szomora: *A szexuális önrendelkezés büntetőjogi védelme*. 61-62. o.

¹⁰ Hegedűs– Juhász– Karsai– Katona– Mezőlaki– Szomora– Törő: i.m.A Btk. 198. §-ához.

¹¹ Lásd részletesen: Szomora: *A nemi bűncselekmények egyes dogmatikai alapkérdéseiről*. 198-209.o.

¹² 2011/92 EU irányelv 2. cikk b) pont

¹³ Irányelv 3. cikk (4) bek.

3. A szexuális önrendelkezés sérelmét szankcionáló tényállások rendszere a Btk.-ban

Bár a tanulmányom témája a magyar szabályozás és a magyar bírói gyakorlat elemzése, röviden utalok arra, hogy a német kommentárirodalom aszexuális önrendelkezéshez kapcsolódó bűncselekmények kapcsán különbséget tesz az úgynevezett kényszer-cselekmények (*Zwangshandlungen*) és a visszaélészerű cselekmények (*Missbrauchshandlungen*) között.¹⁴ Míg a kényszer-cselekmények a szexuális önrendelkezést sértik, addig a visszaélészerű cselekmények jelentős része a gyermek szexuális önrendelkezéshez való jogát a gyermek érdekében korlátozza. Álláspontom szerint a szexuális önrendelkezéshez kapcsolódó bűncselekmények ezen dogmatikai megkülönböztetése a magyar szabályozás vonatkozásában is releváns lehet. Így a kényszer-cselekmények közé sorolhatóak a szexuális kényszerítés (Btk. 196. §), a szexuális erőszak (Btk. 197. §), tágabb értelemben pedig ide tartozik a szeméremsértés tényállása, elsősorban annak (3) bekezdése. A visszaélészerű cselekmények közé tartozik a szexuális visszaélés tényállása (Btk. 198. §), továbbá – álláspontom szerint – a szexuális erőszak tényállásának harmadik, súlyosabban minősülő alapesete is, amikor a passzív alany tizenkét éven aluli és a szexuális cselekmény konszenzusos. [Btk. 197. § (2) bekezdés annak minősített esetei]¹⁵

3. 1. A szexuális önrendelkezés sérelmét szankcionáló tényállások a Btk.-ban. *A szexuális önrendelkezés, mint jogi tárgy sérelmének büntetőjog által szankcionált „legenyhébb formája” a szeméremsértés tényállása.*¹⁶A szeméremsértés elsődleges jogi tárgya a szexuális önrendelkezés azon aspektusának védelme, hogy mások szexualitásával akaraton kívül ne szembesüljünk.¹⁷A tényállás korábbi szabályozáshoz képest új, szubszidiárius fordulatának tekinthető (3) bekezdése azt bünteti, aki mással szemben olyan szeméremsértő magatartást tanúsít, amely a sértett emberi méltóságát sérti. Ide tartoznak a sértettet érő olyan magatartások, amelyek nem súlyosan szeméremsértőek, így nem minősülnek szexuális cselekménynek, és ezáltal szexuális erőszakot vagy szexuális kényszerítést sem valósítanak meg. Példaként említhető a sértett testének, valamely testrészének a sértett akaratára ellenére történő megfogása, ide nem értve a sértett nemi szervének megfogását.

*A szexuális önrendelkezés, mint jogi tárgy sérelmének büntetőjog által szankcionált „súlyosabb alakzata” a szexuális kényszerítés tényállása.*¹⁸Szexuális kényszerítést az követ el, aki más szexuális cselekményre vagy annak eltérésére kényszerít. A szexuális kényszerítés elkövetési magatartása két elemből tevődik össze, mégpedig a kényszerítésből, mint eszköz-cselekményből és a szexuális cselekményből, mint cél-cselekményből. A tényállás Btk.-ba iktatása a nem beleegyezéses szexuális cselekmények áldozatai szexuális önrendelkezésének

¹⁴ Thomas Fischer: *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, C.H. Beck, 64. Auflage, 2017, 1181.o.

¹⁵ Btk. 197. § (4) bek. a) pont ab) és ac) pontok

¹⁶ Btk. 205. §

¹⁷ Hegedűs – Juhász – Karsai – Katona – Mezölaki – Szomora – Törő: i.m.Btk. 205. §-ához.

¹⁸ Btk. 196. §

fokozott védelmét hivatott szolgálni, azáltal, hogy a nemi deliktumok körében szankcionálja a szexuális erőszaknak még nem minősülő, de a szeméremsértés 3. fordulója „szintjét meghaladó,” szexuális cselekményeknek minősülő magatartásokat.

*A szexuális önrendelkezés, mint jogi tárgy sérelmének büntetőjog által szankcionált „legsúlyosabb alakzata” a szexuális erőszak tényállása.*¹⁹A szexuális erőszak tényállása értelmében amennyiben az elkövető a szexuális kényszerítést erőszakkal vagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el, (vagy más védekezésre, illetve akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel,) szexuális erőszakot követ el. Figyelemmel arra, hogy e tényállás megvalósítása sérti legsúlyosabban a passzív alany szexuális önrendelkezését, a jogalkotó már az alapesetet is kettő évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni.

3.2. A gyermekek szexuális önrendelkezését korlátozó tényállások a Btk.-ban. *A gyermekek konszenzusos szexuális cselekményekkel szembeni fokozott védelmét biztosító tényállások közé tartozik* egyrészt a Btk. 197. § (2) bekezdése,²⁰ ugyanis ezen bekezdés értelmében szexuális erőszakot követ el, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet. Ezen bűncselekmény a tizenkét éven aluli gyermek beleegyezése esetén, sőt akkor is megvalósul, ha a szexuális cselekményt a passzív alany kezdeményezte.²¹

Ugyancsak a gyermekek fokozott védelmét szolgálja a szexuális visszaélés tényállása,²² amely a tizenkettő és tizennégy év közötti gyermek szexuális önrendelkezését a gyermek zavartalan szexuális fejlődése érdekében a 18. életévüket betöltött személyek vonatkozásában korlátozza.

4. A szexuális önrendelkezés sérelmét szankcionáló tényállások bírói gyakorlata

A bíróságokon végzett kutatómunkám során az általam feldolgozott jogesetek²³ alapján azt állapítottam meg, hogy a gyakorlatban kevésbé gyakran fordul elő a szexuális kényszerítés tényállása, (az általam feldolgozott szexuális kényszerítésnek minősített cselekmények többsége pedig kísérleti szakban maradt), a szeméremsértés, illetve a szexuális önrendelkezést legsúlyosabban sértő szexuális erőszak bűncselekményének minősülő elkövetési magatartások azonban igen

¹⁹ Btk. 197. §, ide nem értve a 197. § (2) bekezdését és minősített eseteit.

²⁰ Valamint az ezen bekezdéshez kapcsolt –az erőszakot, illetve kvalifikált fenyegetést nélkülöző – minősített esetek. Lásd: Btk. 197. § (4) bek.a) pont ab) pont, ac) pont.

²¹ Szomora Zsolt: *XIX. Fejezet. A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények. Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz* (szerk.: Karsai Krisztina), Budapest, Complex Kiadó, 2013, 409.o.

²² Btk. 198. §

²³ A jogesetek bemutatása során csak ott tüntetek fel elkövetési időt, ahol ez a minősítés (pl.: a sértett életkora, folytatólágosság) szempontjából releváns lehet.

gyakoriak. Megállapítható az is, hogy számos szexuális önrendelkezést sértő bűncselekményt tizennyolcadik, illetve tizenkettedik életévét be nem töltött gyermek sérelmére követnek el. További tapasztalat, hogy „a nemi erőszak mítoszának” tekinthető klasszikus elképzeléssel szemben²⁴—mely szerint nemi erőszakot általában fiatal nő sérelmére, ismeretlen férfi, elhagyatott helyen követ el —a valóságban az esetek döntő többségében a passzív alany az elkövetőt már korábban is ismerte, sőt közöttük hozzátartozói vagy más függelmi, bizalmi viszony állt fenn, az elkövetés helye pedig a passzív alany vagy az elkövető lakása. Megállapítható továbbá az is, hogy a minősítési kérdések a joggyakorlatban nem mindig egyértelműek. A vádiratban szexuális kényszerítésként megjelölt cselekményekről a bíróság több ízben állapította meg, hogy szexuális erőszaknak minősül(het)nek, ellenben volt olyan eset is, amikor a vádiratban szexuális kényszerítésként megjelölt cselekményről a bíróság azt állapította meg, hogy az „csupán” a szeméremsértés vétségét meríti ki. Ezen előzetes tapasztalatok felvázolását követően a továbbiakban egyrészt olyan jogeseteket mutatok be, amelyek az adott bűncselekmény tipikus elkövetési magatartásait határozzák meg, másrészt pedig olyanokat, amelyek minősítési problémát vetettek fel, és több bírósági szintet is „megjártak.” Itt szeretnék utalni arra is, hogy a tényállások minősítése esetén a 2018. január 1-jén hatályba lépett törvénymódosítás előtti állapotok szerepelnek, amely kizárólag a szexuális erőszak tényállása kapcsán lehet releváns.

4.1. A szexuális önrendelkezés, mint jogi tárgy sérelmének büntetőjog által szankcionált „legenyhébb formája”: a szeméremsértés bírói gyakorlata

4.1.1. A klasszikus szeméremsértés esetei a gyakorlatban – Btk. 205. § (1) bekezdés. (1)Az irányadó jogesetben a vádlott egy kórház szülészeti osztálya előtt a kerítésnél a nadrágja zipzáráját lehúzta, majd nemi szervét elővette, és önkielégítést végzett a kórház udvarán tartózkodó női betegek előtt. A vádlott ezt követően egy járókelő közeledése miatt cselekményével rövid időre felhagyott, kissé arrébb sétált, majd visszament a kerítéshez, és tovább folytatta az önkielégítést az udvaron tartózkodók előtt a nemi vágyának kielégítése céljából. *A bírósága vádlott bűnösségét szeméremsértés vétségében [Btk. 205. § (1) bekezdés] állapította meg.* (2)A következő jogesetben a vádlott követte a sértettet, majd amikor a sértett mögé ért, megfogta a fenekét. A sértett erre hátratekintett, a vádlott pedig a nemi szervét mutogatva önkielégítő mozdulatokat végzett a sértett előtt. *A bíróság a cselekményt a Btk. 205. § (1) bekezdésébe ütköző és aszerint minősülő szeméremsértés vétségének minősítette.*

Ahogy a fenti jogesetekből is kiténik, a bírói gyakorlat szerint a bűncselekmény elkövetési magatartásának szituációs eleme az, hogy az elkövető mások előtt a nemi szervét feltűnően láttatni engedi, de az akár magában foglalhatja a nemi cselekmények, például önkielégítés, közösülés nyilvános végzését is. Ez a magatartás pedig nyilvánvalóan sérti az egyének ahhoz való jogát, hogy más

²⁴ Rebecca M. Hayes– Katherine Lorenz–Kristen Bell: Victim blaming others: Rape myth acceptance and the just world belief, *Feminist Criminology*, 2013/8, 202-220.o.

személyek szexualitásával akaraton kívül ne szembesüljenek. A „más előtt” történő mutogatás azt jelenti, hogy megvan az objektív lehetősége annak, hogy a cselekményt az elkövetőn kívül legalább egy másik személy is észlelje.²⁵A tényleges észlelésnek bekövetkeznie azonban nem kell, jelen esetekben azonban a sértettek ténylegesen észlelték is az elkövetők szeméremsértő magatartását. Tekintettel arra, hogy a vádlottak magukat forgalmas helyen (szülészeti osztály udvara mellett, ahol a sértettek sétáltak) illetve a sértettet követve, a sértett figyelmét a cselekményre kifejezetten felhívva mutogatták úgy, hogy eközben önkielégítést végeztek, a bíróság e cselekményeket a Btk. 205. § (1) bekezdésébe ütköző és aszerint minősülő szeméremsértés vétségeként minősítette.

Az általam feldolgozott további jogesetek –az elkövetési magatartásokat tekintve– a részletezett jogesetekkel szinte teljes egyezőséget mutatnak, tehát a hivatkozott magatartások tekinthetőek a szeméremsértés első fordulata tipikus elkövetési magatartásainak.

(3) A következő jogeset tényállása szerint a vádlott egy társasházban beszállt a liftbe az ott lakó sértett mellé, majd amikor a lift ajtaja becsukódott, nadrágját letolva szeméremsértő módon mutogatta neki szervét a sértettnek, akit eközben a lift oldalához szorított. A sértett eközben megpróbálta eltolni magát a támadójától. Amikor az 5. emeletre érve a liftajtó kinyílt a vádlott felhúzta a nadrágját és elszaladt. *A bíróság a cselekményt a vádiratban foglaltakkal egyezően a Btk. 194. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés b) pontja szerint minősülő aljas indokból vagy célból elkövetett személyi szabadság megsértése bűntettének minősítette.*

A bírói gyakorlat szerint tehát, amennyiben a sértett személyi szabadságának rövid időre történő megfosztása a vádlott részéről a nemi élet szabadsága elleni bűncselekmény, pontosabban a szeméremsértés vétsége véghezvitele érdekében történik, akkor a cselekmény helyes minősítése aljas indokból vagy célból elkövetett személyi szabadság megsértése bűntette. A két bűncselekmény halmazatban történő megállapítása sértené a kétszeres értékelés tilalmát.

4.1.2. A tizennégy év alatti sérelmére elkövetett szeméremsértés a gyakorlatban – Btk. 205. § (2) bekezdés. (4)A következő jogesetben a vádlott a tartózkodási helyéről menetrend szerinti buszjárárral járt dolgozni a munkahelyére. 2017. január közepén felfigyelt arra, hogy a szemmel láthatóan kiskorú – 13 éves – sértett ugyanazzal a buszjárárral utazik. A vádlottnak megtetszett a sértett, ezért 2017. január 23. és február 14. között körülbelül heti három alkalommal követni kezdte. Ennek során a buszon közel férközött hozzá, majd amikor a sértett leszállt a buszról és iskolába igyekezett, követte őt. Eközben a vádlott a sértettet gyakran kielőzte, közel ment hozzá abban a reményben, hogy a sértett felfigyel rá. Egy alkalommal a vádlott izgalomba jött a sértett látványától, az aluljárónál megelőzte őt, karnyújtásnyira megállt tőle és a kezében tartott mobiltelefonját a sértett arca felé fordítva egy olyan pornográf tartalmú, internetről letöltött videót játszott le neki, amelyen egy ismeretlen személy önkielégítést végzett. A sértett ettől nagyon megijedt és elszaladt. *A bírósága vádlott*

²⁵ BH 1983.107.

bűnösségét zaklatás vétségében [Btk. 222. § (1) bekezdés] és *szemérem sértés büntettségében* [Btk. 205. § (2) bekezdés] *állapította meg.*

A klasszikus szemérem sértésnél leírtak e jogesetkapcsán is megfelelően irányadóak azzal, hogy súlyosabban minősül a tizennyolcadik életévét betöltött elkövető cselekménye – ez alapján a tizennyolcadik életévét be nem töltött elkövető cselekménye nem – amennyiben a sértett a tizennegyedik évét még nem töltötte be. Az eltérő törvényi megfogalmazás ellenére – ahogyan az a 4. jogesetből is kitűnik – a törvény szövegében meghatározott szemérem sértő magatartás azonos jelentést hordoz(hat) az (1) bekezdésben meghatározott szemérem sértő magamutogatással. A 205. § (2) bekezdés azonban biztosítja a gyermekek szexuális önrendelkezésének fokozott védelmét is, pontosabban az azzal szembeni fokozott védelmet, hogy a gyermekek a felnőttek szexualitásával akaratukon kívül ne szembesüljenek. A 4. jogeset példája alapján ugyanis kitűnik, hogy az is szemérem sértés büntettségének minősült, amikor a tizennyolcadik életévét betöltött személy nem magát mutogatta szemérem sértő módon, hanem egy olyan videót játszott le a gyermeknek, amelyen egy ismeretlen férfitanúsított szemérem sértő magatartást.

4.1.3. Az objektív szemérem sértés tényállása a gyakorlatban – Btk. 205. § (3) bekezdés. (5) A vonatkozó jogesetben a vádlott leszólította a vele azonos társasházban lakó kiskorú sértettet, akivel beszélgetést kezdeményezve a kiskorú sértett életkora felől érdeklődött, majd a sértetthez közel hajolva őt simogatni és ölelgetni akarta. Ezt követően a vádlott megfogta a sértett fenekét, majd szájon csókolta, miközben a nyelvét is át dugta a sértett szájába. Ezen szemérem sértő cselekmény 1-2 percig tartott, amely idő alatt a vádlott semmilyen módon nem tartotta vissza a sértettet, nem akadályozta meg, hogy a sértett a helyszínről elmenjen, majd miután a vádlott a cselekményét abba hagyta, a kiskorú sértett a lakásukba sietett, ahol édesanyjának elmondta a történeteket. *A bíróság a vádlott bűnösségét emberi méltóságot sértő szemérem sértés vétségében* [Btk. 205. § (1) és (3) bekezdés] *állapította meg.*

(6) A következő jogesettényállása szerint a gyermekkorú sértett az édesapjánál volt láthatáson, amikor a lakás udvarán a vádlott a sértettet a lába közé nyúlva felemelte, és a szoknyája alá nyúlva a harisnyáján és az alsóneműjén keresztül a sértett szeméremtestét körkörösén megsimogatta. A sértett ekkor megkérdezte a vádlottat, hogy „Mit tetszik csinálni?“, erre a vádlott visszakérdezett „Miért, nem jó?“, majd mikor a sértett nemmel válaszolt, a vádlott letette a sértettet. *A bírósága vádlott bűnösségét emberi méltóságot sértő szemérem sértés vétségében* [Btk. 205. § (1) és (3) bekezdés] *állapította meg.*

(7) A vádlott a lakásotthonban odament a 14. életévét betöltött sértetthez. A vádlott lehúzta a nadrágját, elővette a nemi szervét, és azt a sértett szájához dörzsölte. A sértett mondta neki, hogy hagyja abba, erre a vádlott a sértett nadrágját lehúzta és nemi szervét megfogta, majd azt meghúzta azért, hogy azzal fájdalmat okozzon a sértettnek. A vádlott e cselekményét több alkalommal is megismételte, illetve a sértett nemi szervét – a sértett akarata ellenére – több alkalommal ruhán keresztül megfogta.

Ugyanezen vádlott bement a 12. életévét betöltött sértett szobájába. A vádlott az ágyban fekvő sértett mellé feküdt, ruhán keresztül a sértett testéhez dörzsölte magát, a sértett fenekébe belemarkolt, valamint a sértetthez simulva szexuális aktust utánzó mozdulatokat tett. A vádlott cselekményét azért hagyta abba, mert a sértett felkelt és kiment a szobából. A vádlott cselekményét a fenti módon több alkalommal megismételte. *A bíróság a vádlott cselekményét 2 rb. a Btk. 205. § (3) bekezdésébe ütköző és aszerint büntetendő szemérem sértés vétségében állapította meg, amelyet a másodfokú bíróság folytatólagosan elkövetettnek minősített.*

Ahogy korábban már rögzítettem, illetve, ahogyan ez a gyakorlati esetekből is kitűnik, a szemérem sértés 3. fordulójának tipikus elkövetési magatartásai – amelyek szexuális célzattal, illetve ennek hiányában is megvalósulhatnak²⁶ – a súlyosan szemérem sértő cselekményeknek nem minősülő, azonban a sértett emberi méltóságát sértő szemérem sértő cselekmények, mint a sértettnél az akarata ellenére történő simogatása, ölelgetése, megcsókolása, a sértett fenekének, mellének megfogása, a sértett lába közé nyúlás, ide nem értve a nemi szerv megérintését, a sértetthez simulás, szexuális aktust utánzó mozdulatok a sértettnél. A 6. jogesetben az elkövető a sértettet a lába közé nyúlva felemelte, és a szoknyája alá nyúlva az alsóneműjén keresztül a sértett szeméremtestét körkörösén megsimogatta. A bíróság a szeméremtest megérintése ellenére is szemérem sértésnek minősítette az elkövető cselekményét, álláspontja szerint ugyanis az elkövető cselekménye az elkövetés körülményeire figyelemmel még nem minősült súlyosan szemérem sértőnek.

A 7. jogeset kapcsán utalok arra, hogy bár az elsőfokú bíróság emberi méltóságot sértő szemérem sértésnek történő minősítését a másodfokú bíróság is megerősítette annyi kiegészítéssel, hogy a vádlott cselekményét folytatólagosan elkövetettnek minősítette, álláspontom szerint a vádlott nemi szervének a sértett szájához való dörzsölése, a sértett nemi szervének megfogása és meghúzása már megalapozza e magatartás súlyosan szemérem sértő cselekményként történő minősítését. Figyelemmel arra, hogy mindez a sértett akarata ellenére történt, a vádlott magatartása a szexuális kényszerítés tényállásának megállapítására lett volna alkalmas, ugyanis szemérem sértő cselekménynek a fentebb részletezett magatartások minősülnek, ide nem értve a sértett nemi szervének megfogását.²⁷

4.1.4. Minősítési dilemmák a szemérem sértés gyakorlatában. (8) A következő jogesetben *az ügyészség a vádlottat 1 rb. a Btk. 196. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés a) pontja szerint minősülő, 18. életévét be nem töltött személy sérelmére, folytatólagosan elkövetett szexuális kényszerítés büntetettével vádolta meg az alábbi tényállás szerint:* A vádlott a szomszédban élő sértettet szemelte ki szexuális közeledés céljából. A vádlott átment abba az ingatlanba, ahol a kiskorú sértett egyedül tartózkodott, és a ház konyhájában kávéért kért a 14. életévét betöltött sértettől, akit azalatt magához húzott, a két kezével átölelt, majd szájon csókolt. A sértett félelmében ellökte a vádlottat, aki ennek ellenére

²⁶ Ezért is határozható meg ez a fordulat objektív szemérem sértésként.

²⁷ Lásd ehhez: Hegedűs – Juhász – Karsai – Katona – Mezőlaki – Szomora – Törő: i.m. A Btk. 205. §-ához

megsimogatta a hátát. A sértett hátat fordított a vádlottnak és a konyhai csap felé indult, a vádlott azonban követte őt, és a fenekébe markolt. A sértett emiatt kiutasította a vádlottat a házból. A cselekmény elkövetése után kb. két héttel a vádlott ismét felkereste a sértettet az otthonában. A sértett házimunkát végzett, ezért háttal állt a vádlottnak. Ezt kihasználva a vádlott a sértett mögé lépett, és a fenekébe markolt. A sértett ellökte magától. A vádlott az elutasítást nem vette tudomásul, és szexuális közeledés célzatával megfogta a gyermek derekát, majd a hátát simogatta.

A bíróság a cselekményt a vádiratban foglaltakkal szemben 1 rb. folytatólagosan elkövetett szeméremsértés vétségének (Btk. 205. § (3) bekezdés) minősítette, hangsúlyozva azt, hogy a vádlott a sértettel szemben a megállapított tényállás alapján szeméremsértő magatartást tanúsított, amely a sértett emberi méltóságát sértette. Tekintettel arra, hogy az elkövető ugyanolyan bűncselekményt egységes elhatározással, azonos sértett sérelmére, rövid időközönként – kb. két héten belül – többször követett el, cselekménye folytatólagos elkövetésnek minősül.

A bíróság minősítésével teljes mértékben, az indokolásával azonban csak részben értek egyet. A bíróság hivatkozott arra, hogy a szexuális kényszerítés bűncselekményének két fordulata van, mégpedig a szexuális cselekmény, illetve az ennek eltűrésére való kényszerítés, a két magatartás között pedig cél-eszköz viszonynak kell fennállnia. Rögzíti azt is, hogy szexuális cselekménynek minősül a közösülés és minden súlyosan szeméremsértő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére, fenntartására vagy kielégítésre alkalmas, vagy arra irányul.²⁸ A joggyakorlat szerint pedig a kényszerítés a passzív alany ellenállásának leküzdésére alkalmas olyan tevékenység, amelynek eredményeként a passzív alany az ezen akarataknak megfelelő magatartást tanúsít. A kényszerítés a bíróság álláspontja szerint két módon valósulhat meg, erőszakkal vagy fenyegetéssel. A személy elleni erőszakon az emberi testre gyakorolt fizikai ráhatást kell érteni, a kényszerítésen pedig az úgynevezett akaratot hajlító kényszert. A fenyegetés pedig eltérő rendelkezés hiányában súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettnél komoly félelmet keltsen.²⁹ A bíróság mindezek alapján arra következtetésre jutott, hogy a sértett sérelmére elkövetett cselekmény kapcsán e tényállási elemek nem lelhetőek fel. Különösen nem lelhetőek fel a kényszerítés elemei. A vádlott sem erőszakot, sem fenyegetést nem alkalmazott a sértettel szemben, ugyanakkor szexuális indíttatású cselekményeket végzett akkor, amikor a sértett fenekét fogdosta, őt ölelgette és szájon csókolta. A bíróság álláspontja szerint azonban a vádlott magatartása nem minősült fajtalanságnak, csupán súlyosan szeméremsértő magatartásnak.

Álláspontom szerint a bíróság a szexuális kényszerítés tényállásával összefüggésben helytelenül hivatkozik arra, hogy a kényszerítés két módon valósulhat meg, vagyis erőszakkal vagy fenyegetéssel, hiszen erőszak esetén már szexuális erőszak lenne a helyes minősítés. Véleményem szerint téves az a megállapítás is, miszerint a vádlott magatartása jelen esetben nem minősült

²⁸ Btk. 459. § (1) bek. 27. pont

²⁹ Btk. 459. § (1) bek. 7. pont

fajtalanságnak, csupán súlyosan szeméremsértő cselekménynek, figyelemmel arra, hogy a bíróság helyes minősítése szerinti szeméremsértés³⁰ pontosan azokat a szeméremsértő magatartásokat fogja át, amelyek nem minősülnek szexuális cselekménynek annak következtében, hogy az ahhoz szükséges súlyosan szeméremsértő jelleget nem érik el.³¹ Itt kívánok utalni a korábban leírtakra, miszerint a sértettnek az akarata ellenére történő átölelése, megsimogatása, szájon csókolása, fenekének megfogása nem minősül súlyosan szeméremsértőnek, így szexuális kényszerítést nem valósít meg, ellenben olyan szeméremsértő cselekménynek minősül, amely a sértett emberi méltóságát sérti, így a szeméremsértés 3. fordulataának megállapítására alkalmas.

4.2. A szexuális önrendelkezés, mint jogi tárgy sérelmének büntetőjog által szankcionált „súlyosabb formája”: a szexuális kényszerítés bírói gyakorlata – Btk. 196. §. (9) *Az ügyészség a vádlottal szemben 1 rb. a Btk. 195. §-ába ütköző kényszerítés büntette, 1 rb. a Btk. 196. § (1) bekezdésébe ütköző és a (3) bekezdés szerint minősülő tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális kényszerítés büntettének kísérlete és más bűncselekmények miatt emelt vádat.*

Az irányadó tényállás szerint a vádlott közösségi oldalon keresztül vette fel a kapcsolatot a sértettel, akinek udvarolni kezdett. A sértett ezt kezdetben szívesen fogadta, azt állította magáról, hogy 14 éves, (azonban csak 12 éves volt), míg az 53 éves vádlott 19 évesnek mondta magát. A vádlott beszélgetésük során melltartós fényképet kért a sértettől, aki vonakodott magáról képet küldeni, ezért őt a vádlott azzal fenyegette meg, hogy letiltatja a közösségi oldalról. A sértett ennek hatására eleget tett a kérésnek. A vádlott ezt követően ismételt fényképet követelt a sértettől, olyat, amely őt már melltartó nélkül ábrázolja. A sértett igyekezett kitérni a kérés elől, a vádlott azonban saját profilján közzétette a sértett által küldött melltartós képet, és a további fénykép megküldésétől tette függővé annak saját profiljáról való eltávolítását. A sértett csak mindezek hatására küldött a vádlottnak melltartó nélküli képet és kérte, hogy törölje a részére korábban megküldött képet és most már ne zsarolja tovább. A vádlott azonban közölte, hogy csak akkor távolítja el a fényképet a közösségi oldalról, ha a sértett személyesen találkozik vele, illetve szexuális kapcsolatot létesít vele, különben a fényképeket elküldi a sértett iskolájának, edzőjének, illetve a közösségi oldalra is kiteszi. A sértett nagyon megijedt, közölte, hogy ő csak 12 éves, ami a vádlottat nem érdekelte. A sértett ezt követően fordult a szüleihez, akik feljelentést tettek, a rendőrök pedig sértetti közreműködéssel elfogták a vádlottat.

A bíróság a vádlottat bűnösnek mondta ki kényszerítés büntettében (Btk. 195. §), szexuális kényszerítés büntettének kísérletében (Btk. 196. § (1) bekezdés és (3) bekezdés), és más bűncselekményekben.

³⁰ Btk. 205. § (3) bek.

³¹ Lásd ehhez: Hegedűs – Juhász – Karsai – Katona – Mezőlaki – Szomora – Törő: i.m. A Btk. 205. §-ához.

A bíróság indokolása során rögzítette, hogy a sértett már a legelső fényképet is kizárólag a vádlott fenyegetésének hatására küldte el. A vádlott azzal fenyegette, hogy letiltatja a közösségi oldalról. Ez a fenyegetés egy felnőtt esetében nem feltétlenül alkalmas arra, hogy komoly félelmet keltsen, azonban tekintettel a sértett életkorára és arra, hogy a vádlott határozottan lépett fel vele szemben, elfogadható, hogy a sértett azt elhitte. (Kényszerítés) A vádlott további fenyegetései szintén alkalmasak voltak arra, hogy a sértettben komoly félelmet keltsenek. A vádlott a fenyegetéssel szexuális cselekményre is kényszeríteni akarta a sértettet, annak ellenére, hogy a sértett közölte, hogy ő ezt nem szeretné, illetve még csak 12 éves. E kényszerítésnek egyértelműen az volt a célja, hogy a sértett eltűrje a vádlott szexuális közeledését. (Szexuális kényszerítés kísérlete)

(10) A következő jogesetben az ügyészség a Btk. 196. § (1) bekezdésébe ütköző, de a (2) bekezdés b) pontja szerint minősülő és büntetendő hozzátartozó sérelmére folytatólagosan elkövetett szexuális kényszerítés büntettének kísérlete miatt emelt vádat.

Az irányadó tényállás szerint a vádlott házasságot kötött a sértettel, akivel 2012nyaráig együtt éltek. 2012nyarán a sértett két gyermekével, a vádlottal közös, valamint az előző házasságából született lányával elköltözött, azonban 2015. július 5-ig alkalmanként közös gyermekükkel visszaköltözött a vádlotthoz, majd a sértett és a vádlott között olyannyira megromlott a viszony, hogy a sértett véglegesen elköltözött gyermekével.

A vádlott 2015. július 10-én üzenetet küldött a sértett telefonjára, melyben közölte a sértettel, hogy kitett róla egy meztelen képet egy közösségi oldalra, valamint a képet is elküldte neki, majd felszólította a sértettet, hogy hívja őt fel, aminek a sértett nem tett eleget. A vádlott ezt követően felhívta a sértettet és azt mondta neki, hogy ha nem megy ki hozzá és létesít vele szexuális kapcsolatot, akkor tovább küldözgeti az ismerőseiknek és a sértett munkatársainak a sértettről készült képeket és videókat. A sértett a vádlott követelésének nem tett eleget. Ezt követően a vádlott felhívta a sértettet és olyan nyilatkozatot tett, miszerint lemond közös lányuk felügyeleti jogáról, ha a sértett egy éven keresztül heti két alkalommal szexuális kapcsolatot létesít vele, azonban amennyiben a sértett nem tesz eleget ez irányú követelésének, úgy elveszi tőle a lányukat. A vádlott annak érdekében, hogy követelése teljesítésre kerüljön, elküldte a sértettről készült meztelen képeket a sértett lányának, valamint egy férfi ismerősüknek. A sértett a vádlott fenyegetései ellenére a követelésnek nem tett eleget, hanem feljelentette a vádlottat.

A bíróság a vádlott bűnösségét szexuális kényszerítés büntettében állapította meg (Btk. 196. § (1) bekezdés, (2) bekezdés b) pont). (11) A következő jogesetben az ügyészség a Btk. 196. § (1) bekezdésébe ütköző, aszerint minősülő és büntetendő szexuális kényszerítés büntettének kísérlete miatt emelt vádat. Az irányadó tényállás szerint a vádlott ittas állapotban megjelent a sértett lakásán, ahol dörömbölni kezdett az ajtón, így a házban tartózkodó személy beengedte. Ezt követően beszélgetés közben a vádlott megpillantotta a vele szemben, alsónemű nélkül ülő sértett nemi szervét, mindkét kezével rámarkolt a sértett szoknyájára, és a fejét a szoknyája alá dugta, majd megpróbálta megfogni a sértett nemi szervét,

aki a cselekmény közben hadonászott, majd annak érdekében, hogy megakadályozza a cselekményt, a mellette lévő kötőtűvel karon szúrta a vádlottat, aki ennek hatására a fejét kihúzta a sértett szoknyája alól. Ezt követően a sértett még egy alkalommal, ököllel orrba vágta a vádlottat, aki ennek következtében a cselekményét abbahagyta.

A bíróság a vádlott bűnösségét szexuális kényszerítés büntetvénye kísérletében (Btk. 196. § (1) bekezdés) mondta ki. A bíróság álláspontja szerint azáltal, hogy a vádlott az idős sértettet akarata, s az ezt nyilvánvalóan kifejező tiltakozása ellenére szexuális cselekmény eltűrésére akarta kényszeríteni, megvalósította a szexuális kényszerítés bűncselekményének törvényi tényállását. Mivel a vádlott a cselekményét a sértett ellenállása miatt megkezdte, azonban befejezni nem tudta, így a cselekmény a Btk. 10. § (1) bekezdése alapján kísérleti szakban maradt.

A fenti jogesetek alapján megállapítható, hogy a szexuális kényszerítés elkövetési magatartása két elemből tevődik össze, mégpedig a kényszerítésből, mint eszközcselekményből, amely a szexuális cselekmény, mint célcselekmény elérésére irányul. Azonban mit is jelent a kényszerítés a szexuális kényszerítés bűncselekménye kapcsán és melyek e bűncselekmény elkövetési módjai? Az általam feldolgozott, szexuális kényszerítésnek minősített gyakorlati esetekből az a következtetés vonható le, hogy a bűncselekmény tipikus – de nem kizárólagos! – elkövetési módja az egyszerű fenyegetés. A 9. és 10. jogesetben ez konkrétan a sértettekről készült meztelen képek és videók közösségi oldalra történő feltöltésével, illetve azoknak az ismerősök, a sértett iskolája, edzője részére megküldésével való fenyegetést jelentett. A 11. jogesetben fenyegetés nem történt, kényszerítés azonban igen. Itt szeretnék utalni a Btk. miniszteri indoklására, amely szerint a szexuális cselekmény végzésére vagy annak eltűrésére kényszerítés a szexuális kényszerítés bűncselekménye kapcsán felölel minden olyan magatartást, amikor a sértett nem önként és szabadon adja a beleegyezését a szexuális cselekményhez, hanem valamilyen kényszer hatására. Jelen esetben álláspontom szerint erről van szó, ugyanis bár a vádlott részéről sem fenyegetésre, sem erőszak alkalmazására – mely utóbbi esetben szexuális erőszak, vagy annak kísérlete lett volna a helyes minősítés – nem került sor (a sértett szoknyájára való rámarkolás, illetve az a magatartás, hogy a vádlott a fejét a sértett szoknyája alá dugta, nem minősíthető még akaratot hajlító erőszaknak sem) az elkövető egy olyan magatartásra (szexuális cselekményre) vagy annak eltűrésére akarta kényszeríteni a passzív alanyt, amely a passzív alany akaratával ellentétes lett volna.

Szeretnék utalni arra is, hogy álláspontom szerint a bíróság a 10. jogesetben tévesen minősítette befejezettnek a szexuális kényszerítést. A bűncselekmény ugyanis a szexuális cselekmény megkezdésével válik befejezetté, a kísérlethez a kényszerítés kifejtésének, azaz a fenyegető magatartásnak a megkezdése szükséges a szexuális cselekmény céljából.³² Figyelemmel arra, hogy a 10. jogesetben a szexuális cselekmény megkezdésére nem, csak a kényszerítő

³² Hegedűs – Juhász – Karsai – Katona – Mezőlaki – Szomora – Törő: i.m.A Btk. 196. §-ához.

magatartás kifejtésére került sor, a bűncselekmény – a bírói ítéletben foglaltakkal ellentétben – kísérleti szakban maradt.

A joggyakorlatban a minősítési kérdések nem mindig ennyire egyértelműek. Ezt példázza többek között a következő fejezetben részletezett 12. sz. jogeset, ahol a vádiratban foglalt minősítéssel szemben a bíróság rámutatott arra, hogy a szexuális kényszerítésnek minősített eset a vádiratban foglaltakhoz képest eltérően, szexuális erőszaknak minősül, továbbá a 13. sz. jogeset, amelyben a másodfokú bíróság álláspontja szerint az elsőfokú bíróság tévesen mutatott rá arra, hogy az elkövető cselekménye a vádiratban foglalt minősítéssel szemben miért nem minősül még szexuális erőszak büntetettének.

4.3. A szexuális önrendelkezés, mint jogi tárgy sérelmének büntetőjog által szankcionált „legsúlyosabb formája”: a szexuális erőszak bírói gyakorlata – Btk. 197. §. (12) *Az ügyészség 3 rb. a Btk. 196. § (1) bekezdésébe ütköző, a (2) bekezdés b) pontjára figyelemmel a (3) bekezdés szerint minősülő és büntetendő nevelése alatt álló, tizennegyedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett szexuális kényszerítés büntetettével és folytatólagosan elkövetett, a Btk. 205. § (3) bekezdésébe ütköző, az emberi méltóságot sértő szeméremszétség vétségével vádolta meg a vádlottat.*

Az irányadó tényállás szerint a vádlott 2012-től – amikor a sértett a tizenkettedik életévét már betöltötte – 2014-ig több alkalommal, majdnem napi rendszerességgel fogdosta élettársa gyermekének melleit, valamint a fenekét. 2012-ben, pontosan meg nem határozható időben a vádlott a sértett mellé ült, őt hátralökte, nadrágját részben lehúzta a sértettől majd az ujját a sértett nemi szervébe dugta, de a sértett ekkor sírni és kiabálni kezdett, ezért a cselekményét abbahagyta. Ugyanebben az évben a vádlott követte a sértettet a mosdóba, a sértett lábait széthúzta és vele a fentiekhez hasonló szexuális cselekményt akart végezni. A sértett azonban ellökte magától a vádlottat és elmenekült. Ezt követően 2014-ben a vádlott bement az alvó sértett szobájába, és az ágyra ülve a sértett fenekét, valamint nemi szervét kezdte el fogdosni, ami miatt a sértett felébredt. A vádlott ekkor a sértetten lévő nadrágot elkezdte lehúzni, és bár azt a sértett megpróbálta visszahúzni és kiabált is, a sértetten lévő nadrágot lehúzta és az ujját a sértett nemi szervébe dugta. A sértett megpróbálta magától eltolni a vádlottat, azonban a vádlott a sértett lábait széthúzta. A vádlott kb. öt perc elteltével hagyta abba a cselekményét, mert a sértett egyre hangosabban kiabált.

A járásbíróság az ügy törvényszékhez való áttételéről döntött, figyelemmel arra, hogy a vád tárgyává tett cselekmény a vádirati minősítéstől eltérően, a Btk. 197. § (1) bekezdés a) pontjába ütköző és a (3) bekezdés a) és b) pontjára figyelemmel a (4) bekezdés b) pontja szerint minősülő szexuális erőszaknak minősülhet. A bíróság döntése indokolása során – álláspontom szerint is helyesen – hivatkozott arra, hogy a szexuális kényszerítés elkövetési módja tipikusan a fenyegetés, amely nem irányulhat élet, vagy testi épség ellen, vagy élet, vagy testi épség elleni irányultság esetén nem lehet közvetlen. A bűncselekményt azonban erőszakkal nem lehet elkövetni. A bíróság hangsúlyozta azt is, hogy a szexuális erőszak megvalósulásához szükséges erőszaknak nem kell lenyűgöző erejűnek lennie, a nemi szabadságot sértő erőszakos bűncselekmény esetében az akaratot hajlító

erőszak is elégséges. Tipikusan ilyennek tekinthető a sértett lefogása, lábainak szétfeszítése.³³ A bíróság utalt arra, hogy a jogirodalomban fellelhető olyan nézet is, amely a szexuális kényszerítés esetében elkövetési módként – noha elkövetési magatartásként a törvény az erőszakot konkrétan nem rögzíti – az akaratot hajlító erőszakot is lehetségesnek tartja.³⁴ A járásbíróság álláspontja ezen utóbbi állásponttól eltért, és a fentebb rögzítettekkel értett egyet.

A törvényszék a vádlott bűnösségét – hivatkozva a korábban rögzítettekre – 3 rb. szexuális erőszak bűntettében állapította meg, [Btk. 197. § (1) bekezdés a) pont (3) bekezdés a) és b) pont (4) bekezdés b) pont] amelyből egy – figyelemmel arra, hogy ott szexuális cselekmény nem történt – kísérleti szakban maradt. A bíróság a vádlottat folytatólagosan elkövetett szemérségtetés vétségében is bűnösnek találta. [Btk. 205. § (3) bekezdés]

(13) A következő jogeset tényállása szerint a vádlott követte a sértettet, majd jobb kezével a haját megfogva, a föld felé, illetve maga felé húzta, azonban azt nem sikerült elérnie, hogy a sértett letérdepeljen. Ezen cselekménye közben a vádlott felszólította a sértettet, hogy őt orálisan elégítse ki, különben megkéseli. A sértett erre azt mondta a vádlottnak, hogy „takarodj innen, itt lakom a közelben, és bekiabálok a házba!”. Erre a vádlott megijedt és a sértett hajának megragadását követő néhány másodperc elteltével elfutotta helyszínéről. *Az ügyészség a cselekményt a Btk. 197. § (1) bekezdésébe a) pontjába ütköző és aszerint minősülő szexuális erőszak bűntette kísérletének minősítette.*

A bíróság álláspontja szerint a bizonyítékok alapján e bűncselekmény tényállási elemei nem valósultak meg. A bíróság hivatkozott arra, hogy nem minősül szexuális cselekményre irányuló erőszaknak a sértett arcul ütése, valamint a sértettel való dulakodás úgy, hogy az elkövető a sértettet még nem hozta a közvetlenül szexuális cselekményhez szükséges testhelyzetbe. De nem állapította meg a bíróság a kvalifikált fenyegetést sem abban a helyzetben, amikor az elkövető lelövélssel fenyegette meg a sértettet úgy, hogy nem vett elő pisztolyt.³⁵ A bíróság hivatkozott arra, hogy a sértett leszúrásával történő fenyegetés ugyan bizonyíthatóan elhangzott a vádlott részéről, azonban az is bizonyítottá vált, hogy a vádlott nem tartott kést a kezében. A vádlott a hajhúzás formájában ugyan alkalmazott erőszakot a sértettel szemben, azonban mivel a fenyegetés ellenére a sértettet nem a nemi szerve irányába húzta, nem hozta a sértettet a szexuális cselekmény elvégzéséhez szükséges testhelyzetbe. A bíróság álláspontja az volt, hogy a szexuális erőszak bűntettének vagy e cselekmény kísérletének megállapításához az szükséges, hogy az elkövető a szexuális cselekményt lehetővé tévő körülmények és testhelyzet megteremtése érdekében közvetlen erőszakkal vagy minősített fenyegetéssel törje meg a sértett fizikai ellenállását és vigye végbe, illetve kísérelje meg véghezvinni a szexuális cselekményt. A bíróság arra a

³³ A bíróság több Btk. Kommentárra is hivatkozott döntése indokolása során: Lásd például: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz* (szerk.: Karsai Krisztina), Budapest, Complex Kiadó, 2013, *Magyar Büntetőjog: Kommentár a gyakorlat számára* (szerk.: Kónya István), Harmadik kiadás I, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, 2013.

³⁴ A bíróság e körben hivatkozik a Nemzeti Közsolgálati és Tankönyvkiadó Zrt. által kiadott Kommentárra. (szerk.: Polt Péter)

³⁵ BJD 3074.

következtetésre jutott, hogy a vádlott cselekménye szexuális erőszak büntette kísérletének nem minősíthető, így az legfeljebb a szexuális erőszak előkészületeként jelentkező magatartásaként értékelhető, amely a gyakorlat szerint az aljas indokból vagy célból elkövetett személyi szabadság megsértése büntetének megállapítására alkalmas.

Így a bíróság a vádlottat 1 rb. a Btk. 194. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés b) pontja szerint minősülő személyi szabadság megsértése büntetőben mondta ki bűnösnek. A másodfokon eljáró törvényszék a bíróság ítéletét megváltoztatta és a cselekményt az ügyészi vádiratban foglaltaknak megfelelően szexuális erőszak büntette kísérletének minősítette. [Btk. 197. § (1) bekezdés a) pont]

A bíróság álláspontja szerint a szexuális erőszak elkövetési magatartása közvetlenül a szexuális cselekmény lehetővé tételére irányuló erőszakkal vagy kvalifikált fenyegetéssel kezdődik. Amennyiben az elkövető a szexuális cselekmény kikényszerítése és közvetlen végrehajtása érdekében a sértettet a földre dönti, rátérdel, a száját befogja és felszólítja a vetkőzésre, a szexuális erőszak már kísérleti szakba jut. Jelen esetben a vádlott a minősített fenyegetéssel, illetőleg az erőszakkal (a sértett haját megragadva őt lefelé húzta) már törvényi tényállási elemet valósított meg, így cselekménye a szexuális erőszak büntette kísérletének minősül. Kétségtelen, hogy a sértettet még nem kényszerítette olyan testhelyzetbe az erőszak alkalmazásával, hogy sor kerülhetett volna a vádlott által kikényszeríteni kívánt szexuális cselekményre, azonban a cselekményt az erőszak alkalmazásával a vádlott megkezdte, így cselekménye nem értékelhető személyi szabadság megsértéseként.

Ezen jogesetek kitűnő példái annak, hogy nemcsak az elméleti szabályozás, de a bírói gyakorlat is biztosítani kívánja a szexuális önrendelkezés fokozott védelmét, azáltal, hogy az erőszak alkalmazása esetén (a 12. jogesetben a sértett hátra lökése, lábainak széthúzása, a 13. jogesetben a sértett hajánál fogva megragadása és lefelé húzása) a bíróság a szexuális kényszerítéshez, illetve az aljas indokból elkövetett személyi szabadság megsértéséhez képest a súlyosabban minősülő szexuális erőszak büntetőben állapította meg az elkövető felelősségét. Kiemelendő a törvényszék azon megállapítása is a 13. jogeset kapcsán, hogy a szexuális erőszak büntetőként történő minősítés szempontjából irreleváns, hogy az elkövető a sértettet még nem kényszerítette olyan testhelyzetbe az erőszak alkalmazásával, hogy sor kerülhetett volna a vádlott által kikényszeríteni kívánt szexuális cselekményre.

(14)Egy másik jogeset irányadó tényállása szerint a fiatalkorú vádlott bement abba a házba, ahol a sértett lakott, azzal, hogy a sértett öccsét keresi. A házban egyedül tartózkodó sértett közölte vele, hogy az öccse nincs otthon, és elindult a szobája felé. A vádlott úgy tett mintha távozna, majd a sértett után sietett, és hátulról lerántotta a földre. A szoknyában lévő sértett elesett, ezt kihasználva a vádlott benyúlt a sértett lába közé és megfogta annak nemi szervét. A vádlott és a sértett dulakodni kezdtek, majd ennek során a sértett a körmével megcsikarta a vádlott nyakát. A vádlott a rövid dulakodás után felhagyott a magatartásával és

elment. *A bíróság a vádlott bűnösségét szexuális erőszak bűntettében mondta ki. [Btk. 197. § (1) bekezdés a) pont]*

Ezen jogeset is megfelelő példája annak, hogy a bírói gyakorlat értelmében erőszak alkalmazása esetén – mint a sértett földre rántása, a sértettel való dulakodás – szexuális erőszak és nem szexuális kényszerítés a helyes minősítés. Azt is jól példázza a jogeset, hogy a szexuális erőszak megvalósulásához megkívánt szexuális cselekmény a közösülés mellett egyéb súlyosan szeméremszérintő cselekményeket is átfog, amely súlyosan szeméremszérintő cselekmények egyik példája a sértett nemi szervének megfogása.

5. A gyermekek szexuális önrendelkezését korlátozó tényállások bírói gyakorlata

A bíróságokon végzett kutatásaim alapján előljáróban azt szeretném rögzíteni, hogy széles körben fordul elő a gyakorlatban a 12 éven aluli személy sérelmére, a sértett konszenzusával, sőt gyakran kezdeményezésével elkövetett szexuális erőszak tényállása is, amely tényállások minősítése kapcsán tetten érhetőek a 2018. január 1-jétől korrigált szabályozás előtti bizonytalanságok. Szexuális visszaélés miatt is gyakran emelt vádat az ügyészség, azonban az esetek döntő többségében a vádlottat a bíróság felmentette, figyelemmel arra, hogy nem volt kétséget kizáróan bizonyítható, hogy a vádlott tudta, hogy a sértett a 14. életévét még nem töltötte be. A vádlottak az esetek többségében következetesen állították azt – amit jellemzően tanúk is megerősítettek –, hogy a sértett magát idősebbnek mondta a koránál.

(15)Az irányadó tényállás szerint a vádlott és élettársa közösen nevelte a vádlott élettársának korábbi kapcsolatából született 9 éves fiúgyermeket. Miután a gyermek nevelőapjánál a szexualitásról érdeklődött, a vádlott a gyermeknek levetített egy szexuális cselekményeket bemutató filmet, eközben pedig a gyermek előtt önkielégítést végzett. Miután ezt befejezte, letolta a gyermek pizsamanadrágját és a gyermeket is megkísérelte kielégíteni, azonban ez a gyermeknek fáj, ezért abbahagyta. A sértettnek sérülése nem keletkezett.

A vádlott hangsúlyozta, hogy pusztán felvilágosítási céllal és nem szexuális indíttatásból követte el a cselekményt. *A törvényszék a vádlott bűnösségét a Btk. 197. § (2) bekezdésébe ütköző szexuális erőszak bűntettében mondta ki.* A bíróság az ítélet indokolása során hangsúlyozta, hogy a törvény értelmében a szexuális cselekménynek nem feltétele, hogy az a nemi vágyat felkeltse, fenntartsa vagy kielégítse, mivel a szexuális cselekmény fogalmából adódóan az arra való alkalmasság önmagában elegendő a megállapíthatósághoz. *Az ítélet tábla megváltoztatta a törvényszék ítéletét és a vádlott bűnösségét a Btk. 197. § (2) és (4) bekezdés a) pont II. fordulata szerint minősítette,*³⁶ hangsúlyozva azt, hogy a vádlott a nevelése alatt álló sértett sérelmére követte el a bűncselekményt, amely

³⁶A 2018. január 1-jén hatályba lépett törvénymódosítást megelőző minősítési rendszer.

értelmében a cselekmény nem a (2) bekezdés szerint, hanem a (4) bekezdés szerint súlyosabban minősül. Az ítélet jogerőre emelkedett.

Itt kell utalni arra, hogy azon bűncselekmény minősítése kapcsán, amikor a sértett a szexuális cselekmény megvalósításakor a tizenkettedik életévét még nem töltötte be, és az elkövető hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt állt – a 2018. január 1-jén hatályba lépett törvénymódosítást megelőzően – az ítélkezési gyakorlat nem volt egységes.³⁷ A jogesetek egyik csoportjában a bíróság álláspontja az volt, hogy ha a tizenkettedik életévét be nem töltött személy az elkövető hozzátartozója, vagy nevelése stb. alatt állt, a bűncselekmény a 197. § (2) bekezdésben foglalt alapesethez képest súlyosabban minősült, függetlenül attól, hogy az elkövető erőszakkal vagy kvalifikált fenyegetéssel követte-e el a cselekményt vagy pedig konszenzusos szexuális cselekményről volt szó. A másik álláspont szerint a Btk. 197. § (2) bekezdésébe ütköző szexuális erőszak büntetnének alapesetéhez a törvény további minősítő körülményeket nem állapított meg, ezért a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett szexuális erőszak csak akkor minősült súlyosabban, ha azt erőszakkal vagy kvalifikált fenyegetéssel valósították meg és a sértett az elkövetővel kapcsolati viszonyban állt. Az ítélkezési gyakorlatban jelentkező minősítési probléma feloldására született meg a 2/2016. Büntető jogegységi határozat, amely az előbbi álláspontot ítélte helyesnek. Az Alkotmánybíróság azonban 19/2017. (VII. 18.) AB határozatával a jogegységi határozatot alaptörvény-ellenesnek minősítette és 2017. október 31. napjával megsemmisítette.³⁸ Mindezek alapján, ha a sértett az elkövető hozzátartozója, vagy nevelése stb. alatt álló személy volt, és kényszer, illetve erőszakmentesen valósult meg a szexuális cselekmény, az elkövető „csupán” a szexuális erőszak 197. § (2) bekezdésében szabályozott alapeset szerint volt büntethető, amely cselekménnyel halmazatban egyenesági rokonok esetében a vérfertőzés állhatott. Az Országgyűlés felismerve a gyermekkorúak fokozott védelmének szükségességét, 2017. december 11-én kihirdette a tizenkettedik életévüket be nem töltött gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszakkal szembeni fokozottabb büntetőjogi védelemről szóló 2017. évi CLXXVII. törvényt. E törvény értelmében már a 197. § (2) bekezdésére is épülnek minősített esetek, vagyis 2018. január 1-jétől konszenzusos nemi cselekmény esetén is súlyosabban minősül és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett az elkövető cselekménye, ha a tizenkét éven aluli sértettel szemben erőszakot vagy minősített

³⁷ Lásd ehhez: Szomora Zsolt: „*Amicus Curiae*” Dr. Hegedűs István, a Szegedi Ítéltábla kollégiumvezetője részére, Szomora Zsolt: „*Amicus Curiae*” Dr. Sulyok Tamás az Alkotmánybíróság elnöke részére, Balogh Ágnes: Az életkor jelentősége a szexuális erőszak tényállásának értelmezésénél, *Magyar jog*, 2017, 5. szám, 282-284. o. Nagy Alexandra: A tizenkettedik életévüket be nem töltött személyek szexuális cselekményekkel szembeni büntetőjogi védelme, *Miskolci Jog Szemle*, 2017, 2. szám, 194-196. o. Szomora Zsolt: A tizenkét éven aluli sérelmére elkövetett szexuális erőszak újabb minősítési kérdései, avagy a bírói gyakorlat menthetetlennek látszó vergődése a kétszeres értékelés és más alapelvek hálójában, in: *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára* (szerk.: Gál Andor-Karsai Krisztina), Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016, 347-359. o.

³⁸ A 1/2017. Büntető Jogegységi határozat pedig hatályon kívül helyezte. Lásd ehhez részletesen: Nagy: A tizenkettedik életévüket be nem töltött személyek szexuális cselekményekkel szembeni büntetőjogi védelme. 196-207. o.

fenyegetést ugyan nem alkalmazott, azonban az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el a szexuális cselekményt, vagy a gyermekkel azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva többen végeznek konszenzusos szexuális cselekményt.³⁹

Az elkövetéskor hatályos minősítési rendszer alapján azonban a törvényszék minősítése volt helyes, míg az ítélőtábla helytelenül állapította meg azt, hogy az elkövető cselekménye erőszak, illetve minősített fenyegetés alkalmazása nélkül is súlyosabban minősült. Ez a minősítés már csak azért is helytelen volt, mert ily módon a minősítés szempontjából azonosan ítélte meg a bíróság azon vádlott cselekményét, aki erőszakot vagy kvalifikált fenyegetést nem alkalmazott a sértettel szemben, és azon elkövető cselekményét, aki igen, ez pedig nyilvánvalóan aránytalan volt a cselekmények eltérő tárgyi súlyára figyelemmel.

A 2017. évi CLXXVII. törvény által bevezetett módosítás eredményeképpen az elkövető cselekménye a hatályos szabályok értelmében már a 197. § (4) bekezdés a) pont, ab) pontja szerint minősül(ne) és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel (lenne) büntetendő.

(16)Egy másik esetben az ügyészség a vádlottat 1 rb. folytatólagosan a Btk. 197. § (2) bekezdésbe ütköző, és aszerint minősülő és büntetendő 12. életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekmény végzésével elkövetett szexuális erőszak büntetettével vádolta meg.

Az irányadó tényállás szerint a vádlott 2010 nyarától 2014. június 18. napjáig tartó időszakban heti rendszerességgel, beleegyezésen alapuló szexuális viszonyt folytatott nevelt lányával, aki az első aktusok alkalmával még nem töltötte be a 12. életévét, csak 11 éves volt. A járásbíróság végzésével megállapította, hogy a vád tárgyává tett cselekmény a vádirati minősítéstől eltérően minősülhet a Btk. 197. § (2) bekezdésébe ütköző, de figyelemmel a (3) bekezdés b) pontjára, a (4) bekezdés a) pontja szerint minősülő és büntetendő 12. életévét be nem töltött hozzátartozó személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak büntettének, ezért az iratokat a törvényszékre tette át. *A törvényszék a vádlott bűnösségét folytatólagosan elkövetett szexuális erőszak büntetettében (Btk. 197. § (1) bekezdés, (2) bekezdés, (4) bekezdés a) pont) állapította meg.*

A bíróság ítélete indokolása során hivatkozott arra, hogy a sértett életkorára tekintettel teljesen közömbös, hogy maga a sértett hogyan viszonyul a szexuális cselekményhez, az ugyanis mindenképpen erőszakosnak tekintendő. A bíróság hangsúlyozta azt is, hogy – a konszenzus megléte ellenére – a cselekmény azért minősült súlyosabban a (2) bekezdés helyett a (4) bekezdés a) pontja szerint, mert a vádlott a cselekményt a nevelt gyermeke sérelmére követte el.

Az ítélőtábla, mint másodfokú bíróság az ítéletet megváltoztatta. A vádlott cselekményét folytatólagosan elkövetett szexuális erőszak büntettének (197. § (2) bekezdés) valamint folytatólagosan elkövetett szexuális visszaélés büntettének (198. § (1) bekezdés, (3) bekezdés a) pontja) minősítette. A bíróság hivatkozott arra, hogy a Kúria időközben hatályon kívül helyezte az 2/2016 BJE határozatát,

³⁹ Btk. 197. § (4) bek. a) pont ab) pont és ac) pont

amely a súlyosabb minősítést szentesítette, így a vádlott cselekménye, figyelemmel arra, hogy a sértettel végzett szexuális cselekmények elkövetése során erőszakot vagy kvalifikált fenyegetést nem alkalmazott, csak a (2) bekezdés szerint minősülhet.⁴⁰ A bíróság hangsúlyozta azt is, hogy az elsőfokú bíróság figyelmét elkerülte, hogyha az elkövető a nemi erkölcs elleni cselekményeit a sértett sérelmére további büntetőjogilag releváns életszakaszokban is folytatja (12-14) akkor a nemi erkölcs elleni bűncselekmények valóságos bűnhalmazatot alkotnak a későbbi életkorban megvalósított bűncselekményekkel. A vádlott a szexuális cselekmények végzését 2010. november 22-től 2014. június 18-ig tovább folytatta. Azon szexuális cselekményei, amelyeket a sértett tizenkettedik életének betöltését követően valósított meg, a Btk. 198. § (1) bekezdésében meghatározott és a (3) bekezdés a) pontja szerint minősülő folytatólagosan elkövetett szexuális visszaélés büntettének minősülnek, figyelemmel a függelmi viszonyra.

6. Összegzés

A szexuális önrendelkezést sértő bűncselekmények az egyik legnehezebben kezelhető ügykategória: óriási a látencia az ilyen jellegű ügyekben, hiszen a szexuális erőszakot, szexuális kényszerítést elszenvadó személy gyakran nem beszél a vele történekről. Az esetek töredékében születik csak feljelentés, melyek alapján megindult büntetőeljárások legfőbb jellemzője, hogy rendkívül nehéz a bizonyítás. A legtöbb esetben a terhelt részéről ugyanis nincs beismerés, szemtanúk pedig általában nincsenek. A szexuális önrendelkezés sérelmét szankcionáló tényállások rendszere azonban véleményem szerint a korábbi szabályozáshoz képest fokozott védelmet kíván biztosítani a passzív alanyoknak, azáltal, hogy a szexuális önrendelkezés megsértésének súlyossága, mint szankcionálási szempont alapján „több szinten” kerül biztosításra az egyén szexuális szabadságának védelme. Ahogy a tanulmányban bemutatásra került, a minősítési kérdések bár nem mindig egyértelműek, a nemi szabadság támadásának szankcionálása terén álláspontom szerint a magyar szabályozásban nem maradt „lefedetlen” szabályozási terület. A gyermekek szexuális önrendelkezésének korlátját jelentő tényállások a 2018. január 1-jén hatályba lépett törvénymódosítással kiegészülve pedig fokozottan védik a gyermekek egészséges nemi fejlődését, azáltal, hogy súlyos büntetést helyeznek kilátásba a beleegyezési korhatárt el nem érő gyermek sérelmére elkövetett ugyan nem erőszakos, de mindenképpen visszaéléses szexuális cselekmények elkövetőivel szemben.

⁴⁰A hatályos szabályok értelmében a vádlott cselekménye 197. § (4) bekezdés a) pont, ab) pontja szerint minősül(ne) és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel (lenne) büntetendő.

Vádalku magyar módra - az előkészítő ülés

Pecsenye Máté*

1. Bevezetés

*„Nem elég a mai időkben törvényeket írni,
de azok iránt szimpátiát is kell gerjeszteni.”*

A 2018-ban hatályba lépő polgári, közigazgatási perrendtartás, valamint büntető eljárásjogi kódex valamennyi jogalkalmazó napi munkavégzését érinti és változtatja meg. Ezen kódexek megítélésem szerint a magyar jogrendszer alappillérei, nem csupán a klasszikus jogi hivatásrendek képviselői használják azokat munkájuk során, hanem az állampolgárok is ezen jogszabályokkal találkozhatnak leggyakrabban, akár abban az esetben, ha sértettként, tanúként, magánfélként, vádlottként jelennek meg a bíróságon, vagy akkor, amikor polgári jogi vitájukat kívánják a bíróság által rendezni.

Éppen ezen okok miatt aktuálisak gróf Széchenyi István fent idézett szavai: annak érdekében, hogy a jogalkotó által a büntetőeljárás kódex kodifikálásakor és megalkotásakor meghatározott irányelvek¹, célok elérhetőek legyenek, alapvető jelentőséggel bír mind a jogalkalmazók – a büntetőeljárás esetében bírák, ügyészek, ügyvédek, a nyomozóhatóság tagjai –, mind a törvénnyel találkozó állampolgárok – a büntetőeljárásban részt vevő személyek – rokonszenvének elnyerése, annak elérése, hogy ne csupán a jogalkotó tekintsen úgy a törvényre, mint amely eleget tesz a modern büntetőeljárásokkal szemben támasztott és az Alaptörvényben meghatározott követelményeknek, hanem a jogalkalmazó is szükséges és hasznos változásként tekintsen a kódex újításaira.

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) egyik fontos újítása, hogy a terhelten való együttműködés komplex rendszerét teremti meg, melynek kiemelt területe a korábban marginális szerepet betöltő előkészítő ülés funkciójának teljes átértelmezése és kötelezővé tétele.²A Be. 2018. július 1. napjával történő hatályba lépésére tekintettel az előkészítő ülés átalakított jogintézményével kapcsolatos bírósági gyakorlat jelenleg is kialakulóban van, így a fent is említett „szimpátia

* Bírósági fogalmazó, Miskolci Törvényszék.

¹ Igazságügyminisztérium előterjesztése az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről, 2015. február 24., 2. oldal

² A büntetőeljárásról szóló T/13972. számú törvényjavaslat miniszteri indokolása, Budapest, 2017. február, 477. oldal

elnyerése” miatt cikkemben elemzem a hazai büntetőeljárás hatékonyságát, időszerűségét, röviden kitérek az eljárás elhúzódásának háttérében lévő okokra és az eljárás gyorsítását célzó megoldási javaslatokra. Ezt követően az előkészítő ülés vizsgálata által bemutatom, hogy e jogintézmény milyen formában képes az eljárás hatékonyságát javítani, azt egyszerűsíteni, gyorsítani, költségeit csökkenteni. Külön fejezetben térek ki az előkészítő ülés és a többvádoltas ügyek kapcsolatára, kiemelten vizsgálva azt a kérdést, hogy az ún. „monstre perek” elbírálását segítheti-e, pertartamát csökkentheti-e az előkészítő ülés jogintézménye.

2. Hatékonyság a magyar büntetőeljárásban

2.1. A büntetőeljárás hatékonyságának definiálása. A hazai büntetőeljárás hatékonyságának elemzése előtt mindenképpen szükséges annak tisztázása, hogy mikor tekinthető a büntetőeljárás hatékonynak, annál is inkább, mivel a hatékony működés megteremtése, a teljesítőképesség fokozása – a bűnözés teremtette kihívásnak és az egyre komolyabb társadalmi elvárásoknak való megfelelés kényszere miatt – az igazságszolgáltatás alapkövetelményévé vált.³

Véleményem szerint a büntetőeljárás hatékonyságát több szempontból lehet és kell is vizsgálni: egy értelmezés szerint az eljárás akkor hatékony, ha minden bűncselekményre fény derül, minden bűnöst felelősségre vonnak, de senkit nem ítélnek el ártatlanul vagy a törvény tilalma ellenére, továbbá a felelősségrevonás törvényes és igazságos, a bíróságok a felelősség megállapítása során a humanizmust és a szigort, a differenciálást és az egységes törvénykezést juttatják érvényre.⁴ Egy másik definíció alapján a büntetőeljárás akkor hatékony, ha az egyszerű, gyors, költségkímélő, az alkalmazott büntetőjogi szankciónak pozitív, megelőző hatása van a bűncselekmények alakulására.⁵

A szakirodalomban található több definíció közül szándékosan emeltem ki ezt a kettőt: az első a büntetőeljárás megalapozottságát, míg a második annak időszerűségét helyezi előtérbe. Gyakran hangsúlyozott ellenérv a büntetőeljárás gyorsítása kapcsán, hogy a tárgyalás elkerülése az eljárási garanciák egy részének elvesztésével és így a hatékonyság általam kiemelt első definíciójának sérelmével jár. Ezen garanciák óvói hajlamosak elfeledkezni arról, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 6. cikke ekként fogalmaz: *„Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja.*

Ennek megfelelően a büntetőeljárás és annak hatékonysága szempontjából éppoly fontos az eljárások elhúzódásának visszaszorítása, mint az eljárási

³ Prof. Dr. Farkas Ákos: A büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának alapkérdései In: Gönczöl-Korinek-Lévai (szerk.) Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll (Tankönyv) Budapest, Corvina, 1996, 398. o.

⁴ Szabóné Nagy Teréz: A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985, 109. o.

⁵ Prof. Dr. Farkas Ákos, 1996a, 398. o.

garanciák megtartása. Annál is inkább, mivel az eljárások elhúzódása nem csupán a terhelt, hanem az eljárás többi résztvevője számára is hátrányos.⁶

Éppen ezen érv miatt véleményem szerint a büntetőeljárás akkor hatékony, ha ötvözi a két definíciót és az alapvető eljárási garanciák (ártatlanság véelme, védelemhez fűződő jog, bírósági eljáráshoz való jog) figyelembe vétele mellett az eljárás egyszerűsítésére, gyorsítására törekszik.

2.2. A hatékonyság mérése. Az előzőekben kifejtettek alapján látható, a szakirodalomban sem egyértelmű a büntetőeljárás hatékonyságának definíciója. Éppen ezen ok miatt a büntetőeljárás hatékonyságának mérése sem egyszerű feladat, az egyéni megközelítést igényel, ám egy fontos, a bírósági és igazságszolgáltatási kereteken is túlmutató tényező miatt annak meghatározása fontos számunkra.

A Világbank az 1990-es években kidolgozta a jó kormányzás (goodgovernance) mérését célzó indikátorait, melyekkel az azóta eltelt időben monitorozza a kormányzati rendszereket. Az indikátorok között találjuk a „joguralom, jogbiztonság” indikátorát.⁷ Ezen indikátorok vizsgálata során több tanulmány⁸ is megállapította, hogy a jó kormányzás elősegíti a gazdasági növekedést és az egyéb dimenziókban mért társadalmi fejlődést. Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy egy olyan ország, ahol a „joguralom, jogbiztonság” indikátora magasabb szintet képvisel, nem csupán társadalmilag, hanem gazdaságilag is fejlettebb, sikeresebb, egy ezen mutatóban gyengébbel szemben. Az pedig vitán felül áll, hogy egy államban, esetünkben Magyarországon az igazságszolgáltatás függetlenségéért, ezáltal szűkebb értelemben a jogbiztonság és joguralom eléréseért, fenntartásáért, tágabb értelemben a társadalmi konfliktusok rendezéséért a legtöbbet – például egy hatékony büntetőeljárási rendszer alkalmazása által – a magyar bírósági szervezetrendszer teheti.⁹

A büntetőeljárás mindenkor alapvető feladata és célja a bűncselekmények felderítése, a büntetőjogi felelősségről való döntés. Ám a XX. század jogfejlődése során minden európai országban humanizálták a büntetőeljárást és ezzel az állami büntetőhatalom érvényesülése elé jelentős korlátokat állítottak. Ez azt jelenti, hogy ma nem csupán a bűncselekmények felderítése a büntetőeljárás célja, hanem azok alkotmányos, jogállami keretek között, az emberi jogokat tiszteletben tartva, a tisztességes eljárás keretei között történő felderítése.¹⁰

Ekképpen a büntetőeljárás feladata párhuzamba állítható a XXI. század bíróságának feladatával: a bíróság feladata az ítékezés, a hatáskörébe utalt viták végleges és tovább már nem vitatható eldöntése. A viták végére pontot tenni

⁶ Kiss Anna: A hazai büntetőeljárás hatékonyságáról, In: Vókó György (szerk.): Kriminológiai tanulmányok 53., Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2016, 81. oldal

⁷ Boda Zsolt: Nem, ennél még nem találtak ki jobbat In: Hegyemenet, Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon, Osiris Kiadó, 2017, 94. oldal

⁸ Boda Zsolt: Legitimitás, bizalom, együttműködés. Kollektív cselekvés a politikában, Budapest, Argumentum – MTA TK Politikatudományi Intézet, 2013, 86. oldal

⁹ MTI: A bíróságok feladata az igazságszolgáltatás függetlensége, In: Jogászvilág honlap, 2017. június 6. <https://jogaszvilag.hu/rovatok/napi/a-birosagok-feladata-az-igazsagszolgalattas-fuggetlensege> (letöltés: 2018. november 2.)

¹⁰ Prof. Dr. Farkas Ákos – Dr. Róth Erika: A büntetőeljárás, Budapest, Complex kiadó, 2012, 25. oldal

azonban a bírói eskükhöz híven és annak megfelelő módon kell tenni: a bírák döntéseinek meg kell felelnie az Alaptörvény által támasztott legalapvetőbb követelmények triumvirátusának: jogszerűnek, megalapozottnak és időszerűnek kell lenniük.¹¹ Ezen „triumvirátus” a büntetőeljárásra is rávetíthető: annak eleget kell tennie az időszerűség követelményének és ezzel a hatékonyság elérésének, ám ezen cél elérése mellett ugyanolyan fontossággal bír az eljárás jogszerűsége, megalapozottsága.

2.2.1. A hatékonyság mérésének mutatói. Az általam hivatkozott „triumvirátus” tagjai közül a büntetőeljárás időszerűsége mennyiségi, míg annak jogszerűsége és megalapozottsága minőségi mutatókkal mérhető. Természetesen a két csoport teljesen egyértelműen nem választható el egymástól, együttes alkalmazásuk szükséges, hiszen lehet a büntetőeljárás időszerű és ezáltal a mennyiségi mutatók számára kielégítő, ha az nem megalapozott és jogszerű, akkor a büntetőeljárás nem teljesíti minőségi kritériumait és azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nem teljesíti legfontosabb feladatát, a bűncselekmények felderítését és ezáltal a társadalom szolgálatát.

A büntetőeljárás hatékonysága szempontjából tehát az időszerűség mérése az elsődleges, ám hiba lenne figyelmen kívül hagyni a minőségi kritériumokat. A mennyiségi mutatók közül az ügyek érkezési számának, a befejezések alakulásának és a folyamatban maradt ügyek mennyiségének van jelentősége, míg a bírósági szervezet szempontjából a büntetőeljárás időszerűségének megítélésénél döntő szerepe van az ún. „két éven túli” ügyek arányának, mivel az OBH elnöke és ezáltal a bírósági szervezetrendszer ezen ügyek visszaszorítását stratégiai célként kezeli és ezt a társadalom felé is kommunikálja. Ezen mennyiségi mutatók között talán a legfontosabb az egész büntetőeljárás időtartamának vizsgálata, azaz annak meghatározása, hogy a nyomozás elrendelésétől a jogerős bírósági határozat meghozataláig mennyi idő telt el.

Ezen mennyiségi mutatók mellett nem elhanyagolható szempont a büntetőeljárás minősége sem, sőt véleményem szerint a büntetőeljárás megalapozottsága és jogszerűsége legalább akkora jelentőséggel bír, mint annak időszerűségi jellemzői. Látni kell azonban, hogy mivel a minőségi mutatók kevésbé egzaktak, továbbá a közvélemény felé sokkal könnyebben és sikeresebben kommunikálható az időszerűségi jellemzők javítása, a jogalkotó és a jogalkalmazó is hajlamos inkább a mennyiségi mutatók javításának irányába lépéseket tenni. Ám egyértelmű, hogy az időszerűség javítása hosszú távon nem lehetséges a minőség fenntartása nélkül, hiszen a felülbírálat során, másodfokon születő hatályon kívül helyező végzések arányának növekedése által végső soron a büntetőeljárások időszerűsége sem tud javulni. A büntetőeljárások minőségét mérhetjük a fellebbezések számarányának, valamint a fellebbezett határozatok felülbírálata során született döntések (helybenhagyás, megváltoztatás, hatályon kívül helyezés) vizsgálata által.

¹¹ Dr. Répássy Árpád pályaműve a Miskolci Törvényszék elnöki állására kiírt pályázathoz, 2016. április 8. 10. oldal

2.2.2. A hazai büntetőeljárás hatékonyságának konkrét adatai. Miután ismertettem a büntetőeljárásra vonatkozó követelmények általam elfogadott triumvirátusát (megalapozott, jogszerű, időszerű) és felsoroltam az ezen jellemzők mérésének eszközeit, megállapítható, hogy ezen cikk kereteit meghaladná azon feladat, hogy mindegyik mutatót megvizsgáljam és elemezzem. Ám egyrészt az általános jellegű tájékoztatás okán, másrészt az előkészítő ülés jogintézményének későbbi vizsgálata miatt néhány mutatót kiemelek.

Statisztikai adatok alapján a nyomozások átlagos időtartama az elmúlt években fokozatosan nőtt, 2005-ben ez az időtartam 159,2 nap volt, ami 2013-ra 220,7 napra emelkedett. A bírósági eljárások időtartamának átlaga a vádemeléstől a jogerős határozatig számítva a 2005-ben mért 369,3 napról 2013-ra 410,7 napra emelkedett.¹²

Véleményem szerint ezen két adat összeadásával kaphatjuk a legpontosabb képet a hazai büntetőeljárás hatékonyságáról, mivel a jogerős határozatig tartó átlagos idő vizsgálatában már a minőségi mutatók is szerepelnek, hiszen egy hatályon kívül helyező döntés nem eredményez jogerős befejezést és növeli ezen időtartamot, ezáltal rontva a büntetőeljárás hatékonyságát. Emellett egyértelmű, hogy a terhelt, a büntetőeljárás egyéb résztvevői és a társadalom számára is ez a legfontosabb: nem a bíróságra érkezett, folyamatban maradt ügyek száma, nem is a hatályon kívül helyezések aránya a mérvadó, hanem az, hogy mennyi idő alatt zajlik le jogerősen egy büntetőeljárás.

Ahhoz pedig, hogy ezen mutatót javítani tudjuk, kétségtelenül szükséges a jogalkalmazói szándék, de komoly eredmények eléréséhez a büntetőeljárás rendszerének megújítása is szükséges. Az élet folyamatosan változik, ez a változás jogrendszerünket is érinti. A jogállam és a jog azért van, hogy a társadalmat és annak hatékony működését szolgálja, ezért az életviszonyok változása óhatatlanul a jogintézményekben is változást követel meg.¹³

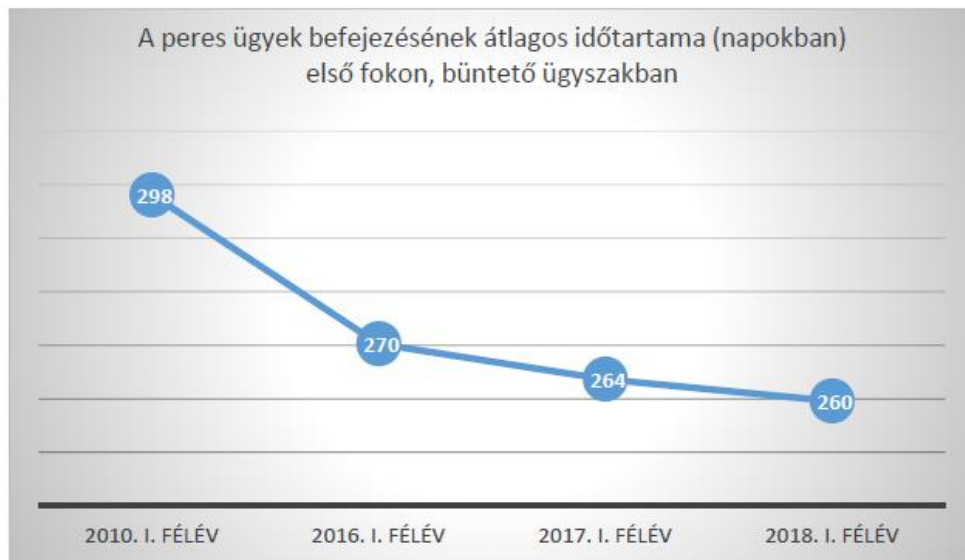
Eppen ezért helyes gondolatnak tartom, hogy az Országos Bírósági Hivatal elnöke meghatározta azon stratégiai célokat¹⁴, melyek mentén teljesíthetők a bírósággal, mint szervezettel szemben a társadalom irányából megfogalmazásra kerülő elvárások. Ezen célok között ugyan nincs hierarchia, ám véleményem szerint az OBH elnökének egyéb stratégiái az eszköz viszonyában állnak a jogszerű, megalapozott, időszerű ítélkezés (jelen cikk szempontjából büntetőeljárás) céljával.

Ezen, 2012-ben megkezdett reform eredményei pozitívak, évről évre csökken a 2 éven túli ügyek száma és kedvezően változik a folyamatban maradt perek átlagos időtartama, továbbá a befejezések átlagos időtartama is.

¹² Elek Balázs: Költség és időtartalmak a büntetőeljárásban, In: Büntetőjogi Szemle, 2015/1-2. szám, 10. oldal

¹³ Dr. Benisné dr. Györffy Ilona (szerk.): Tizenegyedik Magyar Jogászegylet előadásainak összefoglaló kötete, Magyar Jogász Egylet, 2012, dr. Handó Tünde előadása, 119. oldal

¹⁴ Az Országos Bírósági Hivatal Elnökének beszámolója, 2012. I. félév

1. ábra A peres ügyek befejezésének átlagos időtartama első fokon, büntető ügyszakban (napokban) (Forrás: Az OBH 2018. I. félévi ügyforgalmi elemzése)

A legfrissebb, 2018-as adatok alapján a peres ügyek befejezésének átlagos időtartama a büntető ügyszakban folyamatosan rövidül, ezáltal a büntetőeljárás hatékonysága javul. Am megítélésem szerint ezen mutatóban további, számottevő javulás érhető el azáltal, ha az OBH elnöke célkitűzéseire megkapja a jogalkotói segítséget a büntetőeljárás reformja által. Anélkül, hogy az előkészítő ülés elemzésébe mélyebben belemennék, már itt jelzem, hogy annak szabályozása – megfelelő jogalkalmazás esetén – komoly előrelépési lehetőséget hordoz magában.

Jogerő arány - Járásbíróság - büntető peres			
Törvényszékek	2010.I.félév	2017.I.félév	2018.I.félév
Szombathelyi Törvényszék	89,1%	85,9%	88,1%
Szekszárdi Törvényszék	87,6%	84,5%	85,9%
Győri Törvényszék	85,3%	82,0%	84,3%
Zalaegerszegi Törvényszék	83,9%	78,1%	83,4%
Székesfehérvári Törvényszék	88,8%	87,0%	82,6%
Kecskeméti Törvényszék	89,1%	83,7%	82,4%
Pécsi Törvényszék	86,0%	84,5%	82,2%
Egri Törvényszék	86,0%	81,0%	81,3%
Budapest Környéki Törvényszék	88,3%	82,3%	80,3%
Veszprémi Törvényszék	80,0%	76,6%	80,2%
Nyíregyházi Törvényszék	83,7%	80,7%	80,0%
Gyulai Törvényszék	82,1%	76,8%	79,6%
Tatabányai Törvényszék	76,1%	77,0%	78,1%
Debreceni Törvényszék	82,4%	80,6%	77,7%
Balassagyarmati Törvényszék	84,3%	78,7%	77,7%
Fővárosi Törvényszék	86,4%	78,8%	77,2%
Miskolci Törvényszék	82,2%	78,8%	77,0%
Szolnoki Törvényszék	80,2%	73,4%	75,3%
Szegedi Törvényszék	82,7%	75,7%	74,8%
Kaposvári Törvényszék	70,9%	63,7%	71,8%
Országos átlag	84,4%	79,6%	79,2%

1. táblázat Jogerőre emelkedési arány Magyarország járásbíróságain (Forrás: Az OBH 2018. I. félévi ügyforgalmi elemzése)

Ezen előrelépési lehetőség forrása a fenti táblázatban látható: jelenleg a járásbíróságok elé kerülő büntetőügyek több mint 75 %-a első fokon jogerőre emelkedik és ezen arányszám a törvényszék első fokán is eléri az 50 %-ot. Ez azt jelenti, hogy ezen ügyekben az elsőfokú bíróság ítéletét az ügyész és a védelem is elfogadja, tudomásul veszi. Józan gondolkodással belátható, hogy hatalmas tartalékok vannak ezáltal a büntetőeljárásban, hiszen időt és pénzt lehetne megtakarítani azáltal, ha az ítéletet egy esetlegesen feleslegesnek ígérkező hosszas bizonyítás nélkül hozhatná meg a bíróság.¹⁵ Véleményem szerint ezen felismerés vezette a jogalkotót az e tartalék kiaknázására alkalmas előkészítő ülés jogintézményének bevezetéséhez.

¹⁵Elek Balázs: i.m.: 13. oldal

2.3. Az eljárás elhúzódása mögött lévő okok. A büntetőeljárás hatékonyságának vizsgálatakor fontos leszögezni, hogy annak elhúzódása nem csak és kizárólag a bírósági szakaszban felmerülő okok miatt történik, továbbá azt is, hogy számtalan olyan ok vezet a büntetőeljárás hatékonyságának csökkenéséhez, amely a bírósági szakaszban értelemszerűen fel sem merülhet. Ilyen például a latens bűncselekmények számának növekedése vagy a bűnözés jellegének, struktúrájának változása. Azonban az előkészítő ülés szempontjából kizárólag a bírósági szakaszban felmerülő, büntetőeljárást elhúzó, akadályozó okok vizsgálata releváns, így e fejezetben röviden ezeket ismertetem.

Az okok a következők lehetnek:¹⁶

1. vádlott meg nem jelenése és a vádlott elővezetésének nem teljesítése
2. tanúk meg nem jelenése és elővezetésének nem teljesítése
3. szakértői vélemény késedelme
4. megkeresés eredménytelensége és a tárgyaláson felmerült új bizonyítási indítvány
5. ügyész meg nem jelenése
6. idézés szabályszerűtlensége
7. védő meg nem jelenése
8. a bíróság működésében felmerülő objektív ok
9. egyéb elhúzódási okok

Úgy gondolom a büntetőeljárás elhúzódását eredményező okok közül csupán az utolsó kettő igényel külön magyarázatot. A bíróság működésében felmerülő objektív okként említhető az eljáró bíró betegsége, egyéb hivatalos elfoglaltsága, vagy az esetleges kitűzési késedelem és a tárgyalás időbeli folytonosságával kapcsolatos probléma, míg egyéb elhúzódási ok lehet az eljáró egyéb hatóságok (bv-intézet, rendőrkapitányság) mulasztása, továbbá a terhelt által előterjesztett elfoglaltsági kifogás.

A fent leírt okok alapvetően 2 csoportra bonthatóak: az egyik csoportba sorolhatóak a bíróságon kívül álló okok, a másikba pedig a bíróság működésével összefüggésben felmerülő okok. Megítélésem szerint kétségtelen tény, hogy a büntetőeljárások bírósági szakaszban történő elhúzódása nagymértékben a bíróságon kívül álló okok (főképp vádlottak, tanúk meg nem jelenése és új bizonyítási indítványok előterjesztése) miatt következik be, ám az időszerűségi mutatók folyamatos javulása mellett napjainkban is megfigyelhető a nevesített okok között ugyan nem szereplő, de jelentőséggel bíró túlbizonyítás, amely tovább húzza az eljárást, időt és költséget nem kímélve.¹⁷ A bírósági szervezetrendszerben előtérbe kerülő, az időszerűségi mutatók javítását célzó stratégia cél megfogalmazása óta a túlbizonyítás ugyan kétségtelenül visszaszorulóban van, azonban – véleményem szerint a másodfokú bíróság hatályon kívül helyező végzésétől és így a bíró egyéni statisztikájának romlásától való félelem okán – még napjainkban is jelentős mértékű.

¹⁶ Nagy Anita: Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárás bírósági szakaszában, PHD értekezés, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2007, 270. oldal

¹⁷ Pusztai László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése, In: Gödöny J. (szerk.): Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok, 24. KJK, Budapest, 1987, 359-390. oldal

Tekintettel arra, hogy a fent említett okok többsége nem az eljáró hatóságok működésével összefüggésben merül fel, véleményem szerint a tradicionális, XX. századi jogi keretek között az eljárások hatékonyságának és ezáltal időszerűségének számottevő javítása, költségvonzatának csökkentése nem érhető el.

2.4. A büntetőeljárás gyorsítását célzó megoldási javaslatok. A XXI. század igazságszolgáltatásának talán legnagyobb problémája az eljárások elhúzódása. A hosszasan elhúzódó eljárás több negatív következménnyel jár: halványodik a tanúk emlékezete, az eljárás résztvevői türelmetlenné válnak, a sértett kiábrándul az igazságszolgáltatásból, feladja a kár megtérülésének reményét. Ugyanezen idő alatt a terhelt is bizonytalanságban van, a jogerős büntetésének kiszabásakor esetleges bűntudata is elenyészik, nem beszélve arról, hogy az időmúlás hatására jóval enyhébb büntetésre számíthat, amely nem feltétlenül felel meg a büntetés speciális és generális prevenciók céljainak sem.

Ám a kérdés megoldását árnyalja az, hogy a túl gyors eljárás is hordoz magában veszélyeket az igazság kiderítése és az eljárásban résztvevők jogainak sérelme területén („*Soha nem hordoz annyi veszélyt magában az igazságszolgáltatás, mint amikor túl gyorsan zajlik*”¹⁸).

Ezen nehéz helyzetben kell a jogalkotónak a kényes egyensúly fenntartása mellett olyan igazságszolgáltatási reformokat bevezetnie, amely javítja a büntetőeljárás időszerűségének követelményét, csökkenti a költségeket, hatékonyabbá teszi az igazságszolgáltatás rendszerét.¹⁹

Ezen, büntetőeljárás gyorsító reformok két dimenzióban képzelhetőek el, tágabb és szűkebb értelemben. Tágabb értelemben a technikai jellegű megoldások értelmezhetők, melyeket nem „külön eljárásként” vezet be a jogalkotó. Ilyen eszköz lehet például a dekriminalizáció, az eljárási határidők szűk keretek közé szorítása, vagy egyszerűsített határozatok, rövidített jegyzőkönyvek alkalmazásának lehetősége. Szűkebb értelemben gyorsításon azon eljárások érthetők, melyeknek kimondott célja általában csekélyebb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén a hagyományos büntetőper lerövidítése, mely többnyire úgy történik, hogy részben vagy egészben törölődik a tradicionális eljárás valamelyik szakasza.²⁰

Az ilyen, szűkebb értelemben vett gyorsító eljárások két csoportra oszthatóak: az első csoportba tartoznak azok, melyek az ügyész szűrő szerepéhez köthetőek (közvetítői eljárás, feltételes ügyészi felfüggesztés), a második csoportba pedig azok, amelyekben már eljut a büntetőeljárás a bíróságra, de a „hagyományos” büntetőeljárás valamely része hiányzik és így az eljárás gyorsabb, egyszerűbb (bíróság elé állítás, büntetővégzés).

¹⁸ Fortescue, John: De laudibus Legum Angliae, 1470, S. B. Chrimes, 1942. 133. o. Hivatkozza dr. Pápai-Tarr Ágnes: A büntetőeljárás gyorsításának lehetőségei a francia és a magyar jogban, PhD értekezés, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2010, 10. oldal

¹⁹ Kerezsi Klára: A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról, In: Büntetőjogi kodifikáció, 2006/2. szám, 8. oldal

²⁰ Pápai-Tarr Ágnes: A büntetőeljárás gyorsításának lehetőségei a francia és a magyar jogban, PhD értekezés, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2010, 40. oldal

A 2018. július 1. napján hatályba lépő büntetőeljárás kódex alapjaiban változtatta meg az eljárás gyorsítását, hatékonyságát célzó eszközök rendszerét. Ezen változtatás több elemből épül fel, de az egyértelmű, hogy a legnagyobb újítás az előkészítő ülés funkciójának teljes átalakítása és annak kötelezővé tétele.

3. Az előkészítő ülés

3.1. Történeti előzménye. Az Egyesült Államok igazságszolgáltatásában fontos helyet foglal el a vádalku (pleabargaining), illetve az ennek alapján történő megegyezés a bűnösség beismerése kérdésében (pleaagreementprocedure).²¹ Ezen intézmény lehetővé teszi a vád képviselője számára, hogy megszabaduljon a bizonyítás hosszú és megterhelő feladatától és azonnal tárgyalásokba kezdhet a bűncselekmény minősítéséről és a büntetőjogi szankció mértékéről.²²

A kontinentális és angolszász jog egymástól teljesen eltérő rendszere és jogelvi miatt sokáig teljesen idegen volt az előbb említett vádalku megjelenése a kontinentális büntetőeljárás rendszerekben. Ám a büntetőeljárás hatékonyság fokozásának lehetősége magával hozta a konszenzuális elemek büntetőeljárásban történő megjelenését, egyre nagyobb igény mutatkozott arra, hogy a büntetőeljárás ne az állami igazságszolgáltatás és a terhelt párbaja, hanem egy kommunikációs folyamat legyen, mely magában rejti a vita, a konfliktus, de a kompromisszum lehetőségét is. Az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása a kompromisszumok jegyében, az amerikai vádalku mintájára, egyre több európai, kontinentális büntetőeljárás rendszert alkalmazó ország reformtörekvéseinek részévé vált.²³

Ezen reformok részeként vezette be a jogalkotó hazánkban a tárgyalásról lemondás jogintézményét, melyet bevezetése idején sokan vádalkuként emlegettek. Ezen eljárás egy konszenzuális eljárás, melynek célja a büntetőeljárás gyorsítása, a vádlott beismerése esetén, a vádlott és az ügyész megegyezése alapján. A vádlott lemond azon alkotmányos jogáról, hogy az ügyben bizonyítás folyjék, ennek fejében lehetőség nyílik arra, hogy a bíróság nyilvános ülésen, akár egy órán belül döntsön egy-egy büntetőügyben. Ezen jogintézmény azonban nem lett népszerű és nem vert gyökeret hazánkban, annak ellenére, hogy a jogalkotó több alkalommal átdolgozta szabályait. Ennek oka talán abban keresendő, hogy eredeti szabályai nem jelentettek igazi kedvezményt a bűnelkövetők számára, valamint abban, hogy annak gyakorlatban való hatékonyabb alkalmazása nagymértékben függött az ügyészségtől, mely szervezet álláspontja szerint a tárgyalásról lemondás célja nem volt azonos a büntetőeljárás gyorsítását célzó

²¹ Kelemen Ágnes: A vádalku illetve megegyezés az Amerikai Egyesült Államok igazságszolgáltatásában, In: Magyar Jog, 1990/10. szám, 856. oldal

²² Fantoly – Ördög: Vádalku – kontinentális módra, In: Magyar Jog, 2010/6. szám, 363. oldal

²³ Farkas Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban, In: Magyar Jog, 1992/8. szám, 507. oldal

bíróság elé állítással és tárgyalás mellőzésével.²⁴ Ennek megfelelően az új büntetőeljárás kódexből kikerült a tárgyalásról lemondás jogintézménye, ám bizonyos elemei az előkészítő ülés szabályai között feltűnnek.

Összességében megállapítható, hogy az új büntetőeljárás törvény megalkotásakor az igazságszolgáltatás túlterheltsége fennálló és megoldandó probléma maradt. A büntetőeljárások elhúzódásának okait vizsgálva több szerző²⁵ arra a következtetésre jutott, hogy a tárgyalási szakasz hordozza magában az ügyek gyors befejezését akadályozó tényezőket. Ennek megfelelően álláspontom szerint helyes volt azon jogalkotói szándék, amely az előkészítő ülés szerepét alapvetően változtatta meg és funkcióját is átértelmezte.

3.2. Az előkészítő ülés legfontosabb szabályai, újításai. A büntetőeljárás törvény alapkonceptiója a tisztességes eljárás elemeit képező garanciák biztosítása mellett a lehetőség megteremtése az eljárások egyszerűsítésére és gyorsítására. Ennek érdekében a törvény a terhelttel való együttműködés egyik kiemelt területévé tette az előkészítő ülést, annak szerepét átértelmezve.²⁶ Cikkemben a területi korlátokra is tekintettel nem kívánom az előkészítő ülés összes részletszabályát ismertetni, csupán az általam hangsúlyosnak tartott, esetlegesen vitákra okot adó újításokra kívánok koncentrálni.

Az egyik legfontosabb változás, hogy minden ügyben kötelező előkészítő ülést tartani, melynek funkciója kettős: egyrészt a perelhúzás és az indokolatlan késlekedés megakadályozása a bizonyítékok előterjesztésében és ezzel a tervezhető tárgyalási bizonyítás megteremtése, másrészt a büntetőeljárás érdemi befejezése, további bizonyítás nélkül.

Az előkészítő ülés a vádemelést követően tartott nyilvános ülés, amelyen a vádlott és a védő a tárgyalást megelőzően kifejezheti álláspontját és a konszenzuális elemek megjelenéseként alakító módon részt vehet a bizonyítás menetében. Értelemszerűen az előkészítő ülésen az ügyész, a vádlott, illetve amennyiben az eljárásban védő vesz részt, a védő részvétele is kötelező. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a hazai²⁷ és európai uniós²⁸ joggyakorlatnak, irányelvnek megfelelően és az előkészítő ülés megváltozott funkciójához igazodóan már az idézésben széleskörűen tájékoztatni kell a terheltet az előkészítő ülésen gyakorolható jogairól. Ennek oka az, hogy a terhelti döntés megalapozottságának garanciája, hogy a tárgyalásról lemondó terhelti tájékoztatásnak kell megelőznie. Tekintettel arra, hogy az előkészítő ülés érdemben befejezhető a sértett megjelenésének hiányában is, a sértett részére szóló értesítésnek tartalmaznia kell a polgári jogi igényvel kapcsolatos tájékoztatást is.

²⁴ Pápai-Tarr Ágnes: A büntetőper elhúzódása, In: Szerk.: Jakab András, Szerk.: Gajdoschek György: A magyar jogrendszer állapota. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, 2016, 792. oldal

²⁵ Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága, HVG-ORAC Budapest, 2012, 299-300. oldal

²⁶ Belegi József (szerk.): Büntetőeljárás jog, Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC, Budapest, 2018, 1008. oldal

²⁷ 422/B/1999. számú AB határozat

²⁸ A büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 2012/13/EU irányelve

Az előkészítő ülésre szóló idézéseket és értesítéseket az eljárás résztvevőinek az előkészítő ülés előtt legalább 15 nappal korábban meg kell kapniuk, hogy arra időben felkészülhessenek. Arra nézve a Be. nem tartalmaz rendelkezést, hogy ezen időköz hiányában megtartható-e az előkészítő ülés. Meglátásom szerint mivel a Be. ezt a hatályon kívül helyezésre okot adó lényeges eljárási szabálysértések között nem sorolja fel, az időköz hiánya esetlegesen csupán relatív eljárási szabálysértésként értékelhető. Annak sem látom akadályát, hogy amennyiben az időköz hiánya ellenére az eljáráson résztvevő fél megjelenik az előkészítő ülésen, úgy a bíróság nyilatkoztassa arra nézve, hogy kvázi lemond-e a felkészülési idő maximális időtartamáról és hozzájárul-e az előkészítő ülés megtartásához. Ezen álláspontom indokolható azzal, hogy a törvény kiemelt célja a büntetőeljárások időszerűségének javítása, így a jogszabály értelmezésekor a jogalkalmazónak is e célt szükséges szem előtt tartania.

Fontos újítása az előkészítő ülésnek, hogy annak megkezdése után az ügyész nem a vádiratot, hanem csak a vád lényegét ismerteti, továbbá megjelöli a vádat alátámasztó bizonyítékait. Emellett véleményem szerint az előkészítő legfontosabb újítása és az angolszász vádalku jogintézménye felé tett legnagyobb lépése, hogy az ügyész indítványt tehet a büntetés vagy intézkedés mértékére, illetve tartamára is arra az esetre, ha a terhelt az előkészítő ülésen a bűncselekmény elkövetését beismeri.

Ezen indítvány nagyban csökkenti a vádlott és a védelem bizonytalanságát az eljárás kimenetelét illetően, ezáltal jelentősen hozzájárulhat az eljárás nyilvános ülésen történő befejezéséhez. Ám ezen indítvány elmaradása nem akadályozza az ügy előkészítő ülésen történő elintézését, az nem akadályozza annak, hogy a bíróság már az előkészítő ülésen ítéletet hozzon, az ügyész azonban megfosztja magát attól, hogy a büntetés vagy intézkedés mértékét, tartamát illetően is hatással legyen a bíróság által kiszabott büntetésre.

A Be. az előkészítő ülés szabályainál nem határozza meg, hogy a büntetés vagy intézkedés mértékére, tartamára tett indítvány körében milyen keretek között mozog a bírói mérlegelés. Erre nézve az elsőfokú bírósági tárgyalás részben, a bűnösséget megállapító ítéletre vonatkozó rendelkezések között találunk iránymutatást, ugyanis a Be. 565. § (2) bekezdése kimondja, hogy a szankció nemére, mértékére vagy tartamára kiterjedő ügyészi indítvány esetén a bíró nem szabhat ki ennél hátrányosabb büntetést, illetve nem alkalmazhat ennél hátrányosabb intézkedést. Ez azt jelenti, hogy az ügyészségi indítvány a bünteteskiszabás során maximálja a szankciót és ezáltal megállapítja a bírói mérlegelés kereteinek felső határát.

A vádlott kihallgatására már az előkészítő ülésen is sor kerülhet, mely során a korábban említettek szerint, a terhelti döntés megalapozottságának garanciájaként a bíróságot ismételten széleskörű tájékoztatási kötelezettség terheli. A Be. újítása továbbá az is, hogy konszenzuális elemként a védő és a vádlott is kérdés feltevését indítványozhatja az ügyészhez.

Korábban nem ismert és az előkészítő ülés szempontjából kulcsfontosságú jogintézmény a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás elfogadásáról történő pervezető jellegű, nem fellebbezhető végzés meghozatala. Amennyiben a vádlott

bűnösségét beismeri és e körben a tárgyaláshoz való jogáról lemond, a bíróság e tény, az eljárás ügyiratai és a vádlott kihallgatása alapján vizsgálja meg, hogy a vádlott bűnösséget beismerő nyilatkozatát elfogadja-e. E körben a törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás szerint a bíróságnak vizsgálnia kell, hogy a vádlott saját elhatározásából ismerte-e el a bűnösségét, tisztában van-e a beismerő vallomása természetével és annak lehetséges következményeivel, illetve a beismerő vallomás hitelességével kapcsolatban nem merül-e fel kétely, az a rendelkezésre álló egyéb bizonyítékokkal kellően alátámasztott-e.

Fontos kiemelni, hogy az előkészítő ülésen nincs bizonyítás, a vádlott nyilatkozata nem tekinthető terhelti vallomásnak, ennek megfelelően a bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomásnak nem szükséges feltáró jellegűnek lennie, de a bűnösség beismerésének határozottnak kell lennie. Ennek megfelelően megítélésem szerint nem elégséges és az ítélet hatályon kívül helyezését vonhatja maga után az, ha a vádlott által történő beismerés az előkészítő ülésről készült jegyzőkönyvben „sablon formát ölt” és nincs semmilyen módon egyéniesítve.

Az előkészítő ülés menetét alapvetően meghatározza az a tény, hogy a vádlott a vád tárgyává tett bűncselekményt érintően beismeri-e bűnösségét. Amennyiben nem, úgy az előkészítő ülés perelhúzást gátló funkciója kerül előtérbe és az előkészítő ülés szerepe a tárgyalás minél alaposabb előkészítése annak érdekében, hogy azon elkerülhető legyen a szükségtelen bizonyítás. Ekként a vádlott és a védő kifejezheti, hogy mely tényeket nem vitat, így egyes bizonyítási eszközök megvizsgálása szükségtelenné válhat. A törvény arra ösztönzi az eljárás szereplőit, hogy se taktikai, se más okból ne késlekedjenek a bizonyítási indítványok előterjesztésével, mivel az előkészítő ülés után előterjesztett indítványokkal szemben a Be. 520. §-a szigorúbb követelményeket támaszt.

Szintén az előkészítő ülés új szabálya a bizonyítékok kirekesztése körében történő döntéshozatal, mely azonban nem jelenthet prejudikálást, nem a bizonyítékokat értékelő, mérlegelő tevékenység előrehozását jelenti. A bizonyítási indítványok, valamint a bizonyítékok kirekesztésével kapcsolatos indítványokat követően a bíróságnak célszerű nyomban kitűzni a tárgyalás időpontját, de azt akár azonnal is megtarthatja.

3.3. Az előkészítő ülés és a többvádlottas ügyek. Ahogy azt már cikkemben több alkalommal említettem, a büntetőeljárás új rendszerének bevezetésekor a jogalkotói szándék egyértelműen az eljárás hatékonyságának, időszerűségének javítására irányult. Erre vonatkozóan nem áll rendelkezésemre statisztikai adat, de kétségtelen tény, hogy a zömében intellektuális bűncselekmények (csalás, költségvetési csalás, vesztegetés) elkövetése folytán kialakuló többvádlottas ügyek (lásd: Miskolci fészekrakó-per) több tekintetben rontották a büntetőeljárások hatékonyságát.

A hatalmas terjedelmű okirati bizonyítékok rendszere és az esetleges védői perelhúzó magatartás miatt ezen ügyek első fokon legalább 3 évig tartottak, nem beszélve arról, hogy a nyomozást és a teljes bírósági szakaszt figyelembe véve a büntetőeljárások még ennél is jóval hosszabbra nyúltak. Ez nem csupán a büntetőeljárások időszerűségi mutatóit befolyásolta negatívan, egyértelműen hátrányosan érintette a terheltet is, hiszen amellet, hogy a büntetőeljárás

hatálya alatt álltak, a kötelező védelem miatt bűnösségük megállapítása esetén jelentős összegű bűnügyi költség megfizetésére kötelezte őket a bíróság. Megítélésem szerint ezen anyagi hátrányt nem ellensúlyozta az a körülmény, hogy a bíróság nyomatékos enyhítő körülményként vette figyelembe a terheltek terhére nem róható időmúlást, hiszen ezen elkövetői kör számára sokkal nagyobb büntetést jelentett a bűnügyi költség megfizetése, mint a bíróság által kiszabott büntetés vagy intézkedés.

Mindezen okok folytán óriási előrelépésnek tartom, hogy a többvádoltas ügyek esetében lehetőség nyílik arra, hogy az előkészítő ülés vádlottanként, vagy a vádlottak egy-egy csoportjára külön is megtartható és a vádlottak egy részére nézve ügydöntő határozat, ítélet meghozatalára kerülhet sor.

Erre arra tekintettel kerülhet sor, hogy a Be. 177. § (5) bekezdésének értelmében nem vesznek el azoknak a terhelteknek a vallomásai, akikkel szemben a bíróság az eljárást az előkészítő ülésen befejezte, a terheltként tett vallomásuk a folyamatban maradt ügyben a többi vádlott vonatkozásában bizonyítékként akkor is felhasználhatók, ha tanúként a vallomástételt megtagadják. Ezen szabályozás megoldja a különböző eljárási pozíciókban tett vallomások felhasználásának korábbi törvény alapján létező problémáját és ezáltal nem szükséges az ügyekben a beismerő vallomást tett vádlottak „tárgyalásban tartása”.

Ezzel pedig a jogalkotó nem csupán a büntetőeljárás koncepciójaként meghatározott időszerűség javítását éri el ezen ügyek tekintetében, hanem jelentős költséget takarít meg, mivel vonatkozásukban nem merül fel jelentős összegű bűnügyi költség, nem beszélve arról, hogy a vádlottak nem évekig, hanem néhány hónapig állnak bírósági eljárás hatálya alatt, amely részükre is könnyebbséget jelent.

4. Összegzés

Cikkemben végig a bevezetésben meghatározott cél („szimpátia elnyerése”) mentén elemeztem az előkészítő ülés jogintézményét, igyekeztem a jogintézmény bevezetésének hátterét is megvizsgálni.

Kétségtelen tény, hogy az angolszász jogintézmények előretörése figyelhető meg mind az európai, mind a hazai jogfejlődésben, a kérdés az, hogy ez a változás hátrányos folyamatnak minősül-e, vagy az átalakuló szemlélet a kor igényeinek megfelelő fejlődés eredménye.

Megértem azon aggodalmakat, amelyek szerint a tárgyalás jogáról való lemondás negatív hatással lehet a joggyakorlat fejlődésére és a bíróság ítélelhező gépezetté kárhoztatott szerepe azt eredményezheti, hogy az egyedi esetek, problémák elhalványulnak a futószalag módjára gyártott ítéletek között. Ám megítélésem szerint az előkészítő ülés részletszabályainak megalkotásakor a jogalkotó ügyelt az egyensúly fenntartására, a bíróságnak joga és nem kötelessége a terhelt beismerő nyilatkozatának elfogadása, ennek megfelelően a bíróság tevékenysége nem kizárólag „pecsételő”, hanem az eljárás menetét továbbra is nagymértékben meghatározó.

Egyértelmű, hogy az új büntetőeljárás törvény a jogalkalmazóktól új szemléletet kíván: tudomásul kell venni, hogy a tárgyalás dominanciája csökken, az előkészítő ülés szabályainak megfelelő alkalmazása esetén az ügyek és a vádlottak egy része nem jut el ezen szakaszig. Ám a jogalkotó által bevezetett ezen jogintézmény célja, a büntetőeljárás hatékonyságának fokozása olyan érdek, amely az eljárás minden résztvevőjének, így a bírácoknak is elemi érdeke.

Rendben van-e a rendészet? Finszter Géza »Rendészettan« című könyvéről

Róth Erika*

Finszter Géza *Rendészettan*¹ című könyvét kezembe véve egyáltalán nem voltam biztos abban, hogy meg tudok felelni a recenzens feladatainak. Jó recenziót ugyanis az tud írni, aki a szerzőtől is jobban ismeri az ajánlott könyv témáját, ami ez esetben nem igaz, hiszen Finszter Géza – velem ellentétben – a rendészettudomány hazai művelőinek élvonalába tartozik. Mégis teszek egy szerény kísérletet, elsősorban a Szerző iránti tiszteletből, remélve, hogy sikerül felhívnom néhány olvasó figyelmét a műre. Az ajánlás ezúttal nem az egyes fejezetek rövid tartalmi bemutatását jelenti, hanem néhány elemet kiragadva egy-egy részproblémára szeretném felhívni a figyelmet.

A *rendészettudomány* meglehetősen új tudományterület, megalapításának igénye is csak mintegy három évtizedre vezethető vissza (395. o.), és „– mint a közigazgatási jogtudomány egy önállóságra törekvő ágazata – most van kibontakozóban.” (17. o.) Finszter Géza a hazai rendészettudomány művelésében annak kezdetétől részt vett, az eltelt évtizedekben nyújtott teljesítménye alapján annak meghatározó alakja lett. Munkája e termékeny kutatási tevékenység összefoglalása, de korántsem egy kutatói életpálya lezárása, hiszen annyi, további vizsgálódást előrevetítő, gondolatébresztő felvetés szerepel egy-egy fejezetben, hogy biztosak lehetünk abban, a Szerzőnek van még mondanivalója.

A Szerző az elmúlt évtizedekben felhalmozott kutatási eredményeinek, ismereteinek átadására ezúttal tankönyv formájában tett kísérletet. A kísérlet természetesen nem azt jelenti, hogy Finszter Géza mint a tudástranszfer egyik alanya (a tudás átadója) szempontjából lehet kétséges a kísérlet kimenetele, eredményessége, hanem a befogadó – akár a feldolgozott témák iránt érdeklődő olvasó, akár a megcélzott, a felsőoktatás különböző szintjein tanulmányokat folytató hallgatói kör – részéről szükséges komolyabb erőfeszítés, koncentrált figyelem a befogadáshoz. A sűrűn teleírt 474 oldalt kitevő törzsanyag ugyanis olyan gazdag, információkkal, tényanyaggal teli, hogy még a mester vagy a doktori képzésben is több féléves tananyagot szolgáltat. A mű egyes fejezet- és alcímei,

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Intézeti Tanszék.

¹ Finszter Géza: *Rendészettan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

anyagának egyes részei – lényegesen szerényebb terjedelemben – már felbukkantak a Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó gondozásában 2013-ban megjelent „*A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer*” c. tankönyvben is.

A Nemzeti Közszerzői Egyetem képzéseiben kiemelt szerepe van a rendésztudományhoz tartozó különböző kérdéseknek, az alapképzésben, a mesterképzésben és a doktori képzésben egyaránt,² de a rendészeti ismeretek oktatása nem korlátozódik erre a felsőoktatási intézményre, hiszen a Kriminológia mesterképzés tantervében is megtaláljuk a Rendészeti alapismeretek tárgyat. Ezen kívül – bár eltérő súllyal – más képzésekben is szerepet kap a rendészet egyes tárgyköreinek megvitatása.

Ezzel alátámaszthatjuk a Szerző azon reményét, szándékát, hogy könyve valóban a rendészeti szakemberképzés különböző szintjein szolgálja majd az oktatást, sőt minden bizonnyal több egyetemen is használható és hasznos tananyagként fog megjelenni. Azt is jól látja a szerző – hiszen nem csak a kutatásban, de az oktatásban is jelentős tapasztalattal rendelkezik –, hogy a képzés egyes szintjeihez és szakjaihoz igazítva kell kiválasztani azokat a részeket, amelyek nem csak relevánsak a tantervben szereplő tárgyak tartalma szempontjából, de a hallgatók számára feldolgozhatók is.

A bőséges irodalomjegyzék nélkül is közel félezer oldalas mű terjedelme, gondolati gazdagsága, mélysége inkább a kézikönyv jelleget erősíti. A két sajátosság ugyanakkor nem zárja ki egymást, az igazán jó tankönyveket a szakemberek is – legyenek akár a jogalkalmazók körébe tartozók, a jogalkotásban részt vevők vagy kutatók – előszeretettel veszik kézbe, ahogy felhasználta a Szerző is Finkey Ferenc tankönyvét, vagy ahogy gyakran támaszkodunk ma is Angyal Pál, Fayer László és más tudósok tankönyveire, de az elmúlt évtizedekben megjelent, eredetileg oktatási célra készült művek is rendre megjelennek a tudományos közlemények forrásai között. A felhasznált szakirodalom mennyisége és minősége bármely nagymonográfiának becsületére válna. A monografikus jelleget erősíti – többek között – az adott téma számos aspektusának elemző bemutatása, az érvelés mélysége, a feldolgozott ismeretek szintetizálása.

A mű tankönyv jellegét hangsúlyozza a Szerző a majdani hallgatók számára a tananyag elsajátítását könnyítő, a sokszor súlyos témákat tárgyaló, lényegre törő, de ugyanakkor alapos elemzést nyújtó fejezetek végén található összefoglalóval és a kérdések sorával, amelyeket megválaszolva a hallgatók tesztelhetik, mennyire sikerült elsajátítani az anyag lényegét. A legfontosabb tudnivalók kiemelése azért is hallgatóbarát megoldás, mert a könyv nem csupán terjedelmes, de viszonylag apró betűkkel sűrűn teleírt oldalaival nehézséget jelenthet a hallgatóknak – főként előképzettség nélkül, a tárgyalta problémák ismeretének teljes hiányában – megküzdenni akár csak egy-egy fejezetnyi anyaggal.

A mű időtállóságát biztosítja, hogy jóval több, mint az irányadó hazai jogszabályok feldolgozása, magyarázata. Természetesen a hatályos jogszabályok

² „Nem kétséges, hogy a rendésztudományok oktatási terepén a Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendésztudományi Kara (RTK) monopóliumhelyzetben van.” - írja Kerezsi Klára: Mi viszi előre a rendésztudományi gondolkodást? című tanulmányában. *Belügyi Szemle*, 2018/4. 3. o.

bemutatása sem maradhat ki, ugyanis – ahogy a Szerző írja – a rendészettannak, a rendészeti rendszernek ez is része. (21. o., 263. o., stb.) Tény, hogy rejt magában kockázatot a jogszabályi rendelkezések citálása, hiszen amint azt a tankönyv egyes fejezetei érzékeltetik, a közigazgatási, a büntetőjogi és büntető eljárásjogi jogszabályok olyan széles bázisára épül a rendészeti tevékenység, hogy szinte lehetetlen időtálló tételesjogi anyagot a hallgatók rendelkezésére bocsátani. A könyv megjelenése óta eltelt rövid idő is elegendő volt ahhoz, hogy több jogszabály módosítására sor kerüljön, akár az új eljárásjogi rendelkezések hatásaként.³

Csak az előszót és a bevezetést elolvastva is lehetne írni egy recenzió terjedelmű közleményt. Olyan gondolatébresztő felvetésekkel találkozunk már e részben, ami előrevetíti, hogy nehéz lesz lépést tartani Finszter Gézával, ha közösen szeretnénk átgondolni egy-egy problematikus területét a vizsgált kérdéseknek. A bevezetést arra is felhasználja a Szerző, hogy a tankönyv tíz fejezetének tartalmát egy-egy mondatban összefoglalja.

Mit is jelent a tankönyv címét adó *rendészettan*? Erre már az első fejezet első mondatában megkapjuk a választ: „A rendészet jogának, szervezetének és működésének egységben történő megjelenítését és tanulmányozását a *rendészettan* kifejezésben érezzük a legpontosabban visszatükröződni.” (21. o.)

A *rendészet fogalma* címet viselő első fejezet azonban sokkal több, mint a címbeli kifejezés definíciójának körüljárása. Felvet sok olyan témát, amivel a későbbiekben akár egy-egy fejezet/alfjezet terjedelemben is foglalkozik a szerző. Éppen e tartami sűrítés miatt emelnék ki néhány gondolatot a tankönyv egyik legrövidebb (28 oldal terjedelmű), de számos lényeges alapkérdést taglaló fejezetéből.

Fontos, ugyanakkor nem egyszerű feladat a használt *fogalmak* tartalmának meghatározása, a széles konszenzuson alapuló terminus technicus megalkotása. (21. o.) Bár számos definíciós kísérletet bemutat a szerző, ezek között ellentmondások is felfedezhetők⁴, így nem lesz egyszerű dolga annak a hallgatónak, akinek a vizsgán a rendészet, a rendészeti igazgatás, a közbiztonság és más alapfogalmak tartalmát kell meghatároznia. Már a rendészet szó jelentésének definiálása sem könnyű feladat. A szóhasználat szintjén talán a legfontosabb azt megértenünk, hogy a rendészet és a rendőrség közé nem tehetünk egyenlőségelet még akkor sem, ha a tankönyv a rendőrség

³ Csak két példával szemléltetve a jogszabályok gyors változását, ilyen az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 1. § (1) bekezdésének módosítása – amelyet a Szerző a 268. oldalon idéz, és ami a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) hatálybalépését követően megváltozott –; továbbá a legalitás elvét megfogalmazó Be. törvényhely (az 1998. évi XIX. törvény – korábbi Be. – 6. § (1) bekezdése, lásd: 313. o.). Nem a közelmúltbeli jogszabályváltozásokban kereshető az oka annak, hogy a Legfelsőbb Bíróság büntető jogegységi határozatai szerepelnek a kriminálpolitika kútfői körében. Tény, hogy még az ezen megnevezés alatt hozott jogegységi határozatok is befolyásol(hat)ják a kriminálpolitikát, de a Kúria megemlítésének elmaradása hiányérzetet kelthet. (317. o.)

⁴ Kerezi Klára szerint ugyanakkor „A rendészet fogalma továbbra is egyértelműnek tűnik – a hatályos törvények érvényesítése az állami szervezeteknek a legitim erőszak alkalmazására történő felhatalmazása által –, mégis bőven akadnak olyan kivételek, amelyek elhomályosíthatják e fogalom kontúrjait.” Kerezi Klára i.m. 11. o.

tevékenységét helyezi a középpontba.

Ahogy Finszter Géza írja, „A rendészet a modern államban az a közigazgatási tevékenység, amelynek társadalmi rendeltetése a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek elhárítása.” (33. o.) Erre rímelnék a könyv más fejezeteiben adott, az ott tárgyalt kérdéseknek megfelelően más-más elemeket hangsúlyozó meghatározások is, mint pl. „... a rendészet, amely a közrendnek a közjog által jogsértőnek minősített emberi magatartásoktól való közjogi eszközökkel történő oltalmazásával azonos.” (52. o.) „A rendészet a közigazgatásnak azon ágazata, amely közbiztonságot szolgáltat a társadalom számára.” (107. o.) „A rendészet feladata a közbiztonság és a belső rend közhatalmi eszközökkel történő oltalmazása.” (109. o.) „A rendészet fő feladata a biztonságot fenyegető jogellenes magatartásokból keletkező veszélyek felismerése és ezek elhárítása.” (250. o.) Ezekből a megállapításokból is leszűrhető, hogy a rendészet és a közbiztonság egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Ugyanakkor „a közbiztonság és a közrend olyan bizonytalan jogfogalmak, amelyeknek még a tartalmuk is vitás...” (112-113. o.)

A rendészet talán legfőbb sajátossága, ismérve a *legitim erőszak* egyes elemeinek kizárólagos gyakorlására való felhatalmazottsága, az ún. „fizikaierőszak-monopólium”. (107. o.) „A rendészeti hatósági aktusok legjellemzőbb formája a rendészeti fizikai kényszer, ami az állami kényszer legdrasztikusabb formája.” (123. o.) A *legitim fizikai erőszak* monopóliumával a Szerző kiemelten foglalkozik *A rendészeti közhatalom forrásai* című V. fejezetben. (209-214. o.) A legitim fizikai erőszaknak a rendőrség két alapvető funkciója szerint „két eljárási rendje van: a rendészeti hatósági eljárásokban alkalmazott formája a rendészeti erőszak, a büntetőeljárás formája pedig a büntetőeljárás kényszerintézkedés.” (214. o.) Míg a büntetőeljárás jogszabályok szigorú szabályozással, garanciákkal, az igazságszolgáltatási kontrollal alkalmasak a büntetőeljárás kényszerintézkedések alkalmazásának törvényességét biztosítani, „a rendészeti erőszak akkor maradhat meg a legalitás keretei között, ha az azt alkalmazó rendőr kellő szakmai és morális felkészültséggel rendelkezik.” (214. o.) A legitim fizikai erőszaknak – amely a jogellenes cselekmények megfékezésére szolgálhat – számos ismérvnek kell megfelelnie a jogállami rendészet által kialakított kritériumok alapján. Ezek tartalmát a tankönyv részletesen taglalja, összegzését az V. fejezethez kapcsolódó összefoglalás tartalmazza. Csak címszavakban ezek a következők: eszközjellegű, szükséges, minimális mértékű, arányos, reaktív és professzionális. (249-250. o.) A fizikai erőszak alkalmazásának legalitása három feltétel meglétét igényli, ezek „a törvény ereje; szakmai felkészültség az erőszak kontroll alatt tartására és felelősségvállalás az alkalmazás jogszerűségéért.” (387. o.)

A rendőrség és az egyes tárgyalt jogintézmények kialakulásával több helyen is foglalkozik a szerző, bár az előszóban leszögezi, hogy a jelen tankönyv nem lehet rendészeti történelemkönyv. Ettől nem is kell tartanunk, hiszen a történeti gyökereket csak olyan terjedelemben és mélységben mutatja be, amennyire ez az adott szervezet, tevékenység megértéséhez elengedhetetlenül szükséges. (Lásd például: 9. o.; 197-199. o., 357-359. o., 440-442. o.)

A rendőrség szervezeti fejlődésével kapcsolatban a büntetőeljárással foglalkozó

recenzens is csak két jelenségre kíván rámutatni. Az egyik, hogy közrendészeti jellegű rendőri feladatok és a bűnüldözési, nyomozási funkciók olyannyira eltérő sajátosságokkal rendelkeznek, hogy egyes európai országokban a bűnügyi rendőrség önállóvá válása is megfigyelhető. (41. o.) Hazánkban az Alaptörvény a 46. cikk (1) bekezdésében maga is elvlasztja a rendőrség e két alapvető feladatkörét – a bűncselekmények megakadályozását és felderítését, valamint a közbiztonság és a közrend védelmét –, amelyet Finszter Géza bölcs megoldásként jellemez. (59. o.) A rendészeti igazgatás kettősségét is ez a két alapvető feladat alapozza meg: egyrészt közigazgatási hatóságként látja el a közrend és a közbiztonság védelmét, másrészt a bűnügyi szolgálat/bűnügyi rendészet a büntető igazságszolgáltatás előkészítését végzi. (113. o.) „Jórészt a feladatokban és a funkciókban mutatkozó minőségi különbségek miatt válik el egymástól a rendészet két alapvető ágazata, a közbiztonsági és a bűnügyi szolgálat.” (214. o.) A közbiztonsági rendészet és a bűnügyi rendészet eltérő sajátosságairól bővebben is olvashatunk *A rendészeti közhatalom forrásai* című V. fejezetben, amelynek része a felderítés és a nyomozás büntetőeljárás szabályai sajátosságainak bemutatása is. Ahogy a Szerző írja, a felderítés és a nyomozás fogalmát a kriminalisztikában kialakult tartalma alapján használja és nem a tételes jogban fellelhető meghatározásokból indul ki. (220. o.) Felhívja a figyelmet arra is, hogy „a felderítésnek két típusa alakult ki: a büntetőeljárás kívüli és a büntetőeljárás részeként szabályozott felderítés.” (221. o.) Mégis, ha valahol egyáltalán lehet hiányérzete az olvasónak egy ilyen terjedelmes és alapos mű kapcsán, akkor ebben a kérdésben kissé hiányolom a büntetőeljárás tételes jog szerinti fogalom tisztázását. Az új Be. 2018. július 1-i hatályba lépése óta hatályos büntetőeljárás szabályokról szólva a következőket olvashatjuk: „Az új Be. felfogásában a büntetőeljárás része a bűnüldözési célú felderítés, ami a bűncselekmény gyanújának megállapítására irányul, formája az előkészítő eljárás, eszközei leplezettek ...” (223. o.) Lényegében felderítés alatt az előkészítő eljárásról ír a szerző, így a hallgató számára lehet, hogy nem derül ki e tárgy tanulása során, hogy a felderítés a hatályos Be. szerint a nyomozás első szakasza, amit – sikeressége esetén – a vizsgálat követ.⁵ A Be. indokolása szerint „a személyre szóló megalapozott gyanú közlésétől függően a nyomozás felderítésre és vizsgálatra oszlik.” Az előkészítő eljárás célja viszont „valamely bűncselekmény gyanújának megállapítása vagy éppen kizárása”. Ami az eljárási szakaszok új típusú tagolását, a nyomozást megelőző szakasz bevezetését szükségessé tette, az valóban a „bűnüldözési célú titkos információgyűjtés szabályainak büntetőeljárásba történő integrálása.” Az előkészítő eljárás célja valamely bűncselekmény gyanújának megállapítása vagy éppen kizárása, azaz annak megállapítása, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e. (Be. 340. § (1) bek.)

A rendészeti igazgatás a közigazgatás része (107. o.), „a szándékos és a gondatlan jogsértésekből keletkező veszélyek megelőzésére, megszakítására és elhárítására alkalmas hatósági intézkedéseket magában foglaló – a rendészeti közjog által szabályozott – végrehajtó-rendelkező tevékenység.” (39. o.) A

⁵ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a 222. oldalon található 9. táblázat és a 250. oldalon a felderítés büntetőeljárás kívüli és bűnüldözési célú formájának összegző jellemzése segíti az eligazodást.

rendészet anyagi joga a bűncselekmények, illetve szabálysértésnek minősülő jogellenes magatartások körét meghatározó törvényeket jelenti, míg a rendészeti igazgatás eljárásjogát alapvetően – de nem kizárólagosan – az általános közigazgatási rendtartásról és a büntetőeljárásról szóló törvények, valamint a szabálysértésekről szóló törvény határozza meg. Ezeket az alapvető jogforrásokat számos más jogszabály egészíti ki, különösen az egyes szabálysértések meghatározása és az eljárási szabályokat is tartalmazó szervezeti törvények említhetők, de nem véletlen, hogy a teljes körű felsorolásra maga a szerző sem vállalkozik, amit a magunk részéről is helyénvalónak tartunk. (48. o.) Más helyen ugyanezekre a jogforrásokra hivatkozva a rendészet eljárásjogát akként definiálja hogy az „mindazon szabályok összessége, amelyek a rendészeti intézkedések formáját írják elő.” (110. o.) A rendészet anyagi joga abból a szempontból is fontos, hogy az ott meghatározott cselekmények veszélyeztethetik a közbiztonságot (60. o.), amelynek védelmezése a rendészeti feladatok lényege (55. o.). A „rendészet anyagi joga mindazoknak a jogszabályoknak az összessége, amelyek a közrendet veszélyeztető magatartásokat meghatározzák, és elkövetőiket közigazgatási vagy büntetőszankcióval fenyegetik.” (110. o.) A bűncselekményekkel szemben a büntetőjog és a büntetőeljárás a „leghatékonyabb fegyver”, de a büntetőjogi felelősségrevonás „csak a jogrendet képes helyreállítani, nem pedig a közbiztonságot”, ugyanakkor „a helyreállított jogrend jótékony hatással van a közbiztonságra is.” (65. o.)

A *rendészeti rendszer* című VI. fejezetben a közbiztonsági rendszer egyik alrendszereként⁶ határozza meg a Szerző a rendészeti rendszert, amely a közigazgatás része, és amelynek társadalmi rendeltetését a következők szerint fogalmazza meg: „a legitim fizikai erőszak monopóliumának birtokában – a közbiztonság, a közrend, a nemzetbiztonság és az államhatár megóvása érdekében a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek megelőzése, elhárítása, avagy csökkentése; továbbá a büntető igazságszolgáltatás előkészítése, a megsértett jogrend helyreállítása.” (263. o.) E definíció mintegy summázata a korábban tárgyalt sajátosságoknak, véleményem szerint a legteljesebb leírását adja a rendészet mibenlétének.

Hiányolnánk, ha a Szerző nem mutatna rá a *statisztika* mint mérőeszköz alkalmatlanságára. Ezt több helyen is megteszi, utalva rá, hogy a statisztika alkalmatlan „a bűnüldöző és az igazságszolgáltatási szervek teljesítményének kontrollálására ... Különösen a rendőri munka statisztikai értékelése problematikus.” (65. o.) A statisztika torzíthat és torzítható, így amellet, hogy egyes trendek elemzéséhez – kellő odafigyeléssel – felhasználható és hasznos, a mindenhatóságába vetett hit megingatására a kutatók időről időre kísérletet tesznek. E sorban említendő Finszter Géza is. Igaz, a személy- és vagyónbiztonság objektív állapotának tükrözésére alkalmasnak tartja a bűnügyi statisztikát, de

⁶ További alrendszerek a magánbiztonsági rendszer és a civil önvédelmi rendszer. Az előbbivel kapcsolatban egy érdekességet meg kell említeni. A magánbiztonsági üzletágban foglalkoztatottak százezer lakosra vetített arányát tekintve sikerült a 27 uniós tagállam közül az első helyre kerülnünk. Ez a szám nálunk 1100 fő, míg az uniós átlag 237. Ezt a kétes dicsőségre okot adó ténytet Finszter Géza is a „megdöbbentő” jelzővel illeti. (283. o.)

rámutat, hogy itt is figyelemmel kell lenni a statisztika alakulását befolyásoló jogi megoldásokra. (87. o.) Máshol megjegyzi, hogy „a statisztika nem alkalmas a közbiztonság valós állapotainak feltárására, javuló statisztikai adatok mellett is romolhat a közbiztonság.” (287. o.)

Talán nem állok messze a valóságtól, ha azt mondom, a tankönyvnek nem csupán a gyakorlatban hasznosítható elméleti ismeretek átadása a legfőbb erénye, hanem egy olyan szemléletmód kialakítása, amelyet nem kezdhetnek ki a későbbi jogszabályváltozások sem. Aki ezen a tankönyvön „szocializálódik”, az nem csupán a rendészet különböző területein lesz képes helytállni. Amint Finszter Géza írja, „Egy konkrét probléma megoldása szintézisre törekvő látásmódot kíván.” (13. o.) Ebben (is) támogatást nyújt a tankönyv a majdani jogalkalmazónak, de ezzel csak a kezdeti segítséget adhatja meg, hiszen az a komplex megközelítés, amely a helyes megoldáshoz vezethet, számos más, a rendészet tanán kívül eső ismeret elsajátítását is szükségessé teszi, amelyet gazdagít a hosszú évek során gyűjthető tapasztalat.

Ha a könyv kisebb vagy nagyobb részét az oktatás különböző szintjein tananyagként elsajátítják a rendészet majdani meghatározó szereplői, akkor egy jelentős – mondhatjuk meghatározó – lépést tettek ahhoz, hogy jó szakemberekké váljanak, akik feladataikat nem csupán a hatékonyság és eredményesség szem előtt tartásával végzik, de ugyanilyen fontosnak tekintik az alapvető jogok védelmét, tiszteletben tartását is. A recenzens e téren érzett aggodalmát azonban erősíti, reményeit beárnyékolja a Szerző azon – minden bizonnyal megalapozott és empirikus kutatásokkal alátámasztott – véleménye, hogy az első munkahelyére belépve azzal szembesül a korszerű gondolkodásmódot a képzés során elsajátított ifjú, hogy amit az iskolában tanult, azt el kell felejtenie. „Hiába tantárgy a rendőriskolákban az emberi jogok ismerete, ha a pályakezdők olyan szervezeti kultúrába kerülnek, ahol az első tanács így szól: 'felejtsetek el azt, amit az iskolában tanultatok'.” (388. o.)

A rendészeti igazgatással kapcsolatban is felmerül a kérdés, hogy miként lehet egyrészt a törvényesség, jogszerűség, másrészt az eredményesség, hatékonyság követelményeinek egyszerre eleget tenni. (112. o.) A rendőr tipizálható aszerint is, hogy egyiket vagy másikat helyezi előtérbe, netán mindkét elvárást egyformán teljesíteni kívánja. Sokat mond, hogy ez utóbbi típust Wilson idealistának nevezi. (159. o.) A mű végkicsengése viszont az, hogy „Az eredményesség és a törvényesség ellentmondása nem feloldhatatlan, mert a törvényesség az intézkedések célszerűségét is képes biztosítani”. (473. o.)

A Szerző több helyen is kitér a *jogállami követelményekre*, hangsúlyozza, hogy „ez a tankönyv kizárólag az alkotmányos jogállam rendszere számára adhat hasznosítható ismereteket” (10. o.). Így nem véletlen, hogy az alkotmányos követelmények mind az Alaptörvény citálásával, mind számos alkotmánybírói döntés ismertetésével kiemelt szerepet kapnak a műben, továbbá hogy az *Alkotmányos alapok* tárgyalására önálló fejezetben kerül sor (VIII. fejezet). Az talán nem okoz meglepetést, hogy akár az uniós országokon belül is jelentős eltérés van a téren, hogy milyen módon, milyen részletességgel szólnak a rendvédelemről. Általános követelmények fogalmazódnak meg a közigazgatással

szemben, de a rendvédelmi igazgatásra, a rendőrség szervezetére és működésére vonatkozó részletes rendelkezéseket az alaptörvények többségében nem találunk. (371. o.) Valószínűleg az sem állítható, hogy az alkotmányos működés azokban az országokban teljesebb ki, ahol részletesebb szabályozást tartalmaz az alaptörvény. Ahogy Finszter Géza találóan összegzi: „nem az a fontos, hogy a rendvédelmi szervek jelentős helyet kapjanak az alkotmányban, hanem az, hogy az alkotmány kapjon jelentős helyet a rendvédelem működésében.” (372. o.) „A rendészeti igazgatás jogállami minőségét az dönti el, hogy miként működik a hétköznapiakban, hogyan képes támaszkodni a jogállamiság három pillérére: a jog uralmára, a hatalmi ágak megosztásának elvére és az emberi jogok tiszteletére.” (372. o.) Az emberi jogok tisztelete, védelme azonban kétoldalú, egyes esetekben csak mások emberi jogainak korlátozásával – akár kényszerítő eszközök alkalmazásával – biztosítható. Erre a jogállami rendészetnek felhatalmazást kell kapnia a jogalkotótól. (373. o.) A követelmények rögzítése viszont azért is fontos, mert „A modern rendészet nem automatikusan azonosult a jogállamiság eszméjével” és „[A] rendőri munkának a jog sáncai közé terelése ma sem tekinthető befejezettnek”. (201. o.)

Korábban már részletesebben írtam a legitim erőszak monopóliumról, amely az alkotmányos követelményeknél értelemszerűen ismét előtérbe kerül, hiszen „bűnüldözési jogkörökkel kiegészítve az alapjogok korlátozásának lehetőségét is magában foglalja”, ugyanakkor „az erőszak-monopóliummal vissza lehet élni, az alkalmas az alkotmányos demokrácia veszélyeztetésére.” (375. o.)

A rendészeti igazgatás alkotmányjogi alapjainak megteremtésében – más technikák mellett – az Alkotmánybíróság döntéseinek is központi szerepe van. (375. o.) „A modern jogállami rendőrség a mítoszok⁷ helyébe valóságos értékeket helyez: a jog uralmát, a szakmai hozzáértést és az emberi jogok tiszteletét.” (390. o.)

A kutatásokkal, az egyetemek feladatával, az elmélet felelősségével kapcsolatos IX. fejezet a recenzens számára az egyik legkedvesebb része a könyvnek. Ugyanakkor már a *Közrend, közbiztonság, jogbiztonság* c. II. fejezetben jelzi a szerző, hogy „Az elmélet felelőssége éppen az, hogy tiszta fogalmaival, igazolt tartalmakat hordozó definícióival segítse a vizsgált jelenségek törvényszerűségeinek felismerését.” (51. o.)

A rendészettudomány kialakulása, módszertana, helye még vitatható, önálló tudománnyá válásának igényét azonban egyre többen vetik fel. (419. o.) A rendőrségi kutatások az elmúlt évtizedekben elsősorban az állam- és jogtudományok területén folytak, de egyes kérdések felkeltették – többek között – a szervezéstudomány, a vezetéstudomány, a szociológia érdeklődését is. „A rendészeti működés gazdag tényanyagának egy-egy területét először a kriminológia és a kriminalisztika tudományának sikerült elméletté fejlesztenie, de a rendészet minden ágazatát felölelő szintézis, a rendészetelmélet megalkotása egy új stúdiumtól, a rendészettudománytól várható.” (384. o.) Kérdéses az is, ki lehet

⁷ A Szerző e megállapítását megelőzően tárgyalta az ún. mítoszokat, amelyekkel a rendőrség és a rendvédelmi szervek felé forduló tudományos érdeklődésnek szembe kell néznie. Ezek az erőszak, a hierarchia és a titok mítosza. (387-390. o.)

alkalmas rendészettudományi kutatások folytatására, hiszen – ahogy a Szerző írja – „a hivatásos rendőr nem kutató”, ugyanakkor „a kutatók egy része nehezen kooperál a praxissal, nem ismeri eléggé a rendészeti munka természetét, kritikai mondanivalóját időnként felesleges indulatokkal fogalmazza meg.” (420. o.) Így a tudományos kutatás önálló objektumai – kutatóintézetek és iskolák – nélkülözhetetlenek a rendészeti teória megszületéséhez. (420-421. o.) A Szerző rendészettudományi képzés és kutatás iránti elköteleződését fogalmazza meg, de egyúttal programot is ad a rendészettudományi karnak, amikor a következőket írja: „... az egyetemi rang a rendészettudományi karnak egyenesen kötelességévé teszi a rendészetelmélet művelését. A tudományos bázis létrehozása a rendészeti felsőoktatás feladata.” (421. o.) A következő két bekezdésben leírja a Szerző, hogy milyen követelményeket kell teljesíteni ahhoz a rendészeti felsőoktatás bázisintézményének és az ott dolgozó oktatóknak, kutatóknak, hogy elismert, valós teljesítményt produkáló kutatóműhely jöhessen létre. A továbbiakban kijelöli a rendészettudományi kutatás terepét, feladatait is, hangsúlyozva, hogy a „rendészettudomány jelentős támogatást nyújt a rendészeti szakmák művelőinek és a belügyekért felelős kormányzatoknak”. (423. o.) Ugyanakkor nem nélkülözhető a Magyar Tudományos Akadémia nyújtotta háttér és befogadó támogatás, ami a IX. Osztály Rendészettudományi Albizottságának (korábban bizottságának) megalakulásához és működéséhez is nélkülözhetetlen volt.

Annak ellenére, hogy a rendészeti kutatások szükségességét a különböző területeken dolgozó kutatók – és időnként a gyakorlati szakemberek, a rendőrségi vezetők – sem tagadják, a rendőrség idegenkedik attól, hogy tevékenységét tudományos vizsgálatoknak vessék alá. Ennek magyarázataként Finszter Géza egy francia kutató rendkívül találóan megfogalmazott véleményét hívja fel, aki szerint „a rendőrség az a szervezet, amelyik másokról mindent tudni akar, és ugyanakkor mindent elkövet azért, hogy róla senki ne tudjon meg semmit.” (428. o.) Nem állítom, hogy ez az alapja, de kétségtelenül egyik tényezője azoknak, a rendészetet érintő két kutatási irány⁸ között tapasztalható különbségeknek, amelyekre Finszter Géza felhívja a figyelmet. (431-432. o.)

Bár a könyv a rendészettan tankönyve, a Szerző markáns véleményének a tárgykörön túlmutató nyomait több helyen is felfedezhetjük. Példaként említhető erre a jogalkotás kritikájának megfogalmazása (92-93. o.) Ebben alappal támaszkodhat Nagy Ferenc álláspontjára, amit idéz is a Szerző: „A kellően át nem gondolt büntetőjog-alkotás azzal a veszéllyel járhat, hogy gyarapodnak a tiltások, amelyek nélkülözik az erkölcsi támogatást.” (54. o.) Az elméleti alapokat nélkülöző törvényalkotási kezdeményezéseket bírálja akkor is, amikor a következőket írja: A nyomozó szakember „nagyon is tart a kormányzati rögtönzésektől, a titkos műhelyekben összeállított egyéni képviselői indítványoktól, amelyek vagy abból a tévedésből születnek, hogy a közrend helyreállítása jogalkotással lehetséges, vagy arra építenek, hogy az alacsony jogi kultúra a közvéleményt a szigort hirdető támogatására készíti, és ezért érdemes a büntetőjog-alkotást a politikai propaganda szolgálatába állítani.” (98. o.) Tévedünk-e vajon, ha úgy véljük, ez a

⁸ A két kutatási irány egyikében a rendészet a tudományos eredmények felhasználója, a másikban az elméleti kutatások tárgya.

tömören megfogalmazott kritika-halmaz messze túlmutat a nyomozó aggályain? Lényegét tekintve hasonló a bírálat fogalmazódik meg, amikor a következőket írja a rendeleti jogalkotás sajátosságainak felvázolását követően: „Ennél is rosszabb változat az, amikor maga a törvényhozás kezd hasonlítani a rendeleti jogalkotás pragmatizmusához.” (117. o.)

Számos más, érdekes kérdést érint a szerző, amelyeknek még csak a felsorolása is szétfeszítené a recenzió kereteit, így csupán néhány témakör megemlítésére szorítkozom. Ilyen például a zéró tolerancia és annak megmagyarázása, hogy miért nem alkalmazható európai keretek között (328-329. o.); a közösségi rendőrség (192. o., 454-456. o.) vagy a nemzetközi együttműködésnek a hazai rendőrségi tevékenységet is befolyásoló sajátosságai, fejleményei (459-464. o.).⁹

A könyvet olvasva megragadott a szerző néhány szellemes, helyenként éles megjegyzése, amikor az olvasó úgy érezheti, hogy a szépírókhoz hasonlóan néha ki-kiszól a „történetből” (adott esetben a súlyos szakmai problémák elemzéséből), és szinte hallani véljük, hogyan hangozna az adott mondat tőle élőszóban, látjuk magunk előtt arckifejezését. Erre a 'jelenségre' csak néhány szemléltető példát említenék: „Ami azt illeti, napjainkban a jogállamiság végletekig való túlhajlásának a leghalványabb veszélyét sem látjuk.” (90. o.) „Mindezek ellenére, szerencsére, alkotmányos jogállamban még a kevésbé bölcs kormányzás okozta bajok is mérsékelhetők.” (388. o.) „A hatalom birtokosai látható érzéki örömmel élék át annak tudatát, hogy sok ezer fegyveres ember felett rendelkeznek.” (424. o.)

Bár a Szerző kétségtelenül a rendészet elméletének egyik legkiemelkedőbb művelője és jól ismeri a gyakorlati nehézségeket, buktatókat is, mégsem tartja magát tévedhetetlennek. Tankönyvét vitairatnak is szánja. Nem kell vele mindenben egyetérteni, de az ellentétes álláspontokat célszerű legalább olyan alaposan megindokolni, mint azt a Szerző tette saját állításait, véleményét megfogalmazva.

A címben feltett kérdésre ki-ki vérmérséklete, szervezeti hovatartozása és a rendészeti tevékenységgel való kapcsolata szerint adhat választ. Finszter Géza tankönyvének elolvasása után azonban biztosan látjuk a problémák egy részét, jó esetben néhány problémát illetően a megoldás lehetőségéről is lehet fogalmunk. Arról viszont meg vagyok győződve, hogy ha a rendészeti képzésben részt vevő hallgatók megfelelő mélységben elsajátítják a tananyagot, akkor jó úton járunk ahhoz, hogy egyre inkább rendben legyen a rendészetnek az a része, ami rajtuk múlik. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy nem csak a rendészeti tevékenység ellátói, de a (büntető)politika és a jogalkotó előtt is számos feladat áll.

⁹ Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy az együttműködés tárgyalása lezárul a hágai programnál.

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

14. évfolyam

2019

1. szám 2. kötet

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
14. évfolyam (2019) 1. szám 2. kötet

Tanulmány

- Csák Csilla – Marinkás György:
A KKE országok hulladékgyaldálkodási szabályozása és azok konformitása az uniós joggal 5
- Angyal Zoltán:
A tagállami jegybankelnökök egyedülálló személyi függetlensége az Európai Bíróság legújabb ítélezési gyakorlatában..... 19
- Petrasovszky Anna:
Ius in sacra vs. ius circa sacra – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint..... 34
- Sipka Péter – Zaccaria Márton Leó:
Kísérlet a magyar munkaviszony-fogalom újragondolására az NMSZ 198. számú ajánlásának fényében..... 49
- Kálmán Renáta:
A jogklinika, mint alternatív oktatási módszertan?!.....68
- Matisz Ágnes:
A pszichiátriai betegek gyógykezelésével kapcsolatos bírói eljárás gyakorlata és gyakorlati problémái 84
- Sápi Edit:
A felhasználási szerződések érvénytelensége99
- TRIBL NORBERT:
A nemzeti alkotmányok funkcionális változásai 113
- BALÁZSY PÉTER:
Panasznapi dilemmák: az ügyfélszolgáltató helye és szerepe a polgári igazságszolgáltatás rendszerében124
- BAGDI KATALIN:
Az üzemi tanács mint adatkezelő kapcsán felmerülő gyakorlati kérdések.....146

Kutatás

- Farkas Ákos – Jacsó Judit – Udvarhelyi Bence:
Az EU pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme – Beszámoló az ME ÁJK által koordinált HERCULE III projekt eredményeiről158

A KKE országok hulladékgazdálkodási szabályozása és azok konformitása az uniós joggal

Csák Csilla* – Marinkás György**

Bevezetés

A jelen cikk megírásának célja, hogy a szerzők bemutassák, milyen közösségi és nemzeti szabályozások vonatkoznak a hulladékra és a hulladék kezelésére hazánkban és a többi kelet-közép-európai (KKE) országban. Jóllehet számos korábbi kutatás¹ foglalkozott a hulladék uniós szabályaival és a kapcsolódó EuB joggyakorlattal, jelen kutatás elvégzése, és a tanulmány megírása a RING projekt „Szilikát kutatósejtje” keretében került megvalósításra, ennek megfelelően a jelen tanulmány a műszakis kollégák által, az ugyanezen projekt keretében vizsgált anyagokat helyezi a középpontjába. Azaz, míg a kommunális hulladék kezelésével és hasznosításával csak érintőlegesen foglalkozik, addig a műszaki és ipari hulladékokkal, úgymint az erőművi pernyével² és az építési és bontási hulladékkal, behatóbban.

A tanulmány első fejezete betekintést nyújt a legfontosabb másodlagos uniós jogforrásokba, valamint az ezeket kiegészítő, a célkitűzéseket pontosító egyéb dokumentumokba. A szerzők e körben ismertetik azt a célkitűzést, hogy az EU gazdaságának ún. körkörös gazdasággá – azaz az erőforrásokat a leghatékonyabb módon hasznosító gazdasággá – kell válnia a jelenlegi lineáris gazdaság helyett, amely a rendelkezésre álló erőforrásokat pazarló módon hasznosítja. A szerzők ezt

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék.

** Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet, Európaijogi és Nemzetközi Magánjogi Intézeti Tanszék.

¹ Csák Csilla: Hulladék vagy melléktermék? – avagy a mezőgazdasági maradványanyagok jogi megítélése. *Őstermelő: Gazdálkodók Lapja Plusz*, 2(2014) 14-16. o.; Csák Csilla, A hulladék fogalmának értelmezése az uniós ítélkezési gyakorlat alapján. *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXIX/2 (2011), 423-434.o.

² Mucsi Gábor: Széntüzelésű erőműi pernye keletkezése, in: *Erőműi pernye komplex hasznosítása* (szerk: Mucsi Gábor), CriticEl Monográfia sorozat 6. 2014, 45.o.; Böhm Judit: Erőműi maradványanyagok jogi megítélése az Európai Unióban. *Műszaki Földtudományi Közlemények*, 83. kötet, 1. szám (2012), 5-12. o.

követően ismertetik azokat a jelentéseket, amelyek ezen célkitűzések megvalósulását vizsgálják, többek között a nyersanyagok újrafelhasználásának arányait.

A tanulmány második fejezetében a szerzők ismertetik a hazai és a többi KKE ország törvényi és rendeleti szabályait, valamint megvizsgálják ezek EU konformitását, azaz, hogy e szabályok mennyire vannak összhangban az uniós szabályokkal, és mennyire állják ki az Európai Unió Bizottságának (Európai Bizottság), mint a „szerződések őrének” vizsgálatait. A szerzők e körben ismertetik azokat a kötelezettségzegési ügyeket, amelyekben az Európai Bizottság kifogást talált valamelyik nemzeti szabály kapcsán. Amennyiben az ügy Bírósági szakaszba jutott, úgy a peres eljárás eredményét is ismertetik összefoglaló jelleggel. Végül, a harmadik fejezetben a szerzők levonják a következtetéseiket.

1. A hatályos uniós jogi keret

1.1. Másodlagos jogforrások. A hulladékgazdálkodás általános szabályozási keretét az Európai Parlament és a Tanács a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről szóló 2008/98/EK irányelve biztosítja.³ A dokumentumhoz kapcsolható európai bizottsági dokumentumok közül kiemelt érdemel a Bizottság 2011/753/EU határozata, amely rögzíti a 2008/98/EK irányelv 11. cikkének (2) bekezdésében rögzített célok teljesítésének igazolására szolgáló szabályokat és számítási módszereket.⁴ Kiemelt érdemel továbbá az Európai Bizottság 2000/532/EK határozata⁵ a hulladékok jegyzékéről, amelyet legutoljára az Európai Bizottság 2014/955/EU határozata⁶ módosított.

A specifikus szabályozást számos irányelv biztosítja, úgy, mint: a csomagolásról szóló irányelv,⁷ a hulladéklerakókról szóló irányelv,⁸ az elhasználdott járművekről

³ Az Európai Parlament és a Tanács 2008/98/EK irányelve a hulladékokról és egyes irányelvek hatályon kívül helyezéséről (HL L 312, 22.11.2008, 3–30 o.)

⁴ 2011/753/EU: A Bizottság határozata a 2008/98/EK irányelv 11. cikkének (2) bekezdésében rögzített célok teljesítésének igazolására szolgáló szabályok és számítási módszerek megállapításáról (HL L 310, 25.11.2011, 11–16 o.)

⁵ A Bizottság határozata a hulladékjegyzéknek, a hulladékokról szóló 75/442/EGK tanácsi irányelv 1. cikkének a) pontja értelmében történő meghatározásáról szóló 94/3/EK határozat, valamint a veszélyes hulladékok jegyzékének a veszélyes hulladékokról szóló 91/689/EGK tanácsi irányelv 1. cikkének (4) bekezdése értelmében történő meghatározásáról szóló, 94/904/EK tanácsi határozat felváltásáról (HL L 226, 6.9.2000, 3–24 o.)

⁶ A Bizottság 2014/955/EU határozata a hulladékjegyzékéről szóló 2000/532/EK határozatnak a 2008/98/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvvel összhangban történő módosításáról EGT-vonatkozású szöveg (HL L 370, 30.12.2014, 44–86 o.)

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 94/62/EK irányelve a csomagolásról és a csomagolási hulladékról (HL L 365, 31.12.1994, 10–23. o.) és az azt módosító az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/720 irányelve a 94/62/EK irányelvnek a könnyű műanyag hord tasakok felhasználásának csökkentése tekintetében történő módosításáról (HL L 115, 6.5.2015. 11–15. o.). E körben említhető még: A Bizottság (2005. március 22.) határozata az Európai Parlament és a Tanács, csomagolásról és a csomagolási hulladékról szóló 94/62/EK irányelve szerinti adatbázisrendszerre vonatkozó formátumok létrehozásáról.

⁸ A Tanács 1999/31/EK irányelve a hulladéklerakókról (HL L 182, 16.7.1999, 1–19. o.)

szóló irányelv,⁹ az elemekről és akkumulátorokról szóló irányelv,¹⁰ valamint az elektromos és elektronikus berendezések hulladékairól (angol: WEEE) szóló irányelv.¹¹

További kapcsolódó, és említést érdemlő irányelvek: a környezetszennyezés integrált megelőzéséről és csökkentéséről szóló irányelv;¹²a köz- és magánprojektek környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról szóló irányelv;¹³ és a bizonyos tervek és programok környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról szóló irányelv.¹⁴ Említést érdemelnek még az egyéb kapcsolódó jogforrások úgy, mint: az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) „Az Európai Unióból származó ipari és bányászati hulladékok gazdasági és környezetvédelmi célú feldolgozása és hasznosítása” című dokumentuma¹⁵ és az Európai Bizottság 2000/532/EK határozata¹⁶ a hulladékjegyzékről.

1.2. Célkitűzések. A célkitűzéseket és a főbb kihívásokat többek között, az Európai Parlament számára az Európai Parlament Kutatószolgálat (European Parliamentary Research Centre) által 2017-ben készített jelentés rögzíti. Az Európai Unió célkitűzése, hogy a gazdasága körkörös gazdasággá váljon, azaz minimalizálja a keletkező hulladék mennyiségét, azt a mennyiséget pedig, amelynek a keletkezése elkerülhetetlen, minél nagyobb arányban hasznosítsa újra. A hulladék keletkezése többé nem tekinthető szükséges rossznak, helyette arra kell törekedni, hogy: (i) minél kevesebb hulladék keletkezzen a termelés során, tekintve, hogy a megelőzés a leghatékonyabb hulladékgazdálkodási eszköz; illetve: (ii) a gyártási folyamatok és általában véve a nyersanyag felhasználás során olyan holisztikus szemléletmódot kell meghonosítani, amely figyelembe veszi a jó minőségű másodlagos nyersanyagokra mutató igényt. Azaz már a gyártási, előállítási folyamatok során figyelemmel vannak arra, hogy egyrészt minél kevesebb hulladék

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2000/53/EK irányelve az elhasznált járművekről (HL L 269, 21.10.2000, 34–43. o.)

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2006/66/EK irányelve az elemekről és akkumulátorokról, valamint a hulladékelemekről és –akkumulátorokról, továbbá a 91/157/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 266, 26.9.2006, 1–14. o.)

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2012/19/EU irányelve az elektromos és elektronikus berendezések hulladékairól (HL L 197, 24.7.2012, 38–71. o.)

¹² Az Európai Parlament és a Tanács 2008/1/EK irányelve a környezetszennyezés integrált megelőzéséről és csökkentéséről (Hatályon kívül: 2014. január 7-től), felváltotta a fentebb említett 2010/75/EU irányelv.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/92/EU irányelve az egyes köz- és magánprojektek környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról (HL L 26, 28.1.2012, 1–21. o.)

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/42/EK irányelve bizonyos tervek és programok környezetre gyakorolt hatásainak vizsgálatáról (HL L 197, 21.7.2001, 30–37. o.)

¹⁵ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Az Európai Unióból származó ipari és bányászati hulladékok gazdasági és környezetvédelmi célú feldolgozása és hasznosítása (saját kezdeményezésű vélemény)(HL C 24, 28.1.2012, 11–17. o.)

¹⁶ A Bizottság határozata (2000. május 3.) a hulladékjegyzéknek a hulladékokról szóló 75/442/EGK tanácsi irányelv 1. cikkének a) pontja értelmében történő meghatározásáról szóló 94/3/EK határozat, valamint a veszélyes hulladékok jegyzékének a veszélyes hulladékokról szóló 91/689/EGK tanácsi irányelv 1. cikkének (4) bekezdése értelmében történő meghatározásáról szóló 94/904/EK tanácsi határozat felváltásáról (az értesítés a C(2000) 1147. számú dokumentummal történt)EGT vonatkozású szöveg. (HL L 226, 6.9.2000, 3–24. o.)

keletkezzen, másrészt a keletkező hulladék minél nagyobb arányban legyen újrafelhasználható. Az EU és a tagállamok számára számtalan eszköz áll rendelkezésre e két cél megvalósításának ösztönzése érdekében úgy, mint a (i) jogalkotás: célok kitűzése és jelentési kötelezettség előírása, gyártói felelősség, gazdasági eszközök, környezettudatos tervezés elősegítése; (ii) gazdasági ösztönzők: kohéziós alapból elérhető támogatások például a hulladék gyűjtés terén, kutatás-fejlesztés támogatása. Továbbá (iii) piaci alapú eszközök: adók és illetékek – példának okáért a műanyag zacskók és csomagoló anyagok esetén –, PAYT (Pay as You Throw Schemes); (iv) tájékoztatási követelmény előírása és végül, de nem utolsó sorban (v) önkéntes eszközök. Utóbbi körbe tartoznak a figyelemfelkeltő kampányok, önkéntes vállalások az ipari szereplők részéről, címkézés – például környezettudatos termék címke –, jó gyakorlat információk, üzleti kezdeményezések.¹⁷

Érdeemes azonban megvizsgálni, hogy a gyakorlatban miként érvényesülnek e célkitűzések: a Waste and Resources Action Programme (WRAP) 2015-ös becslése szerint, az EU 28 tagállamában 2012-ben öt milliárd tonna nyersanyag került felhasználásra, amelynek mindössze 20%-a származott másodlagos nyersanyagokból. Másképpen fogalmazva az EU 28 tagállamának gazdasága továbbra is lineáris, amelyet a véges természeti erőforrások pazarló felhasználása jellemez: a felhasznált nyersanyagok java része a folyamat végén elvész. A helyzetet súlyosbítja, hogy 1,2 milliárd tonna továbbra is szemétkerakókban került végleges tárolásra, amely komoly környezeti terhelést okoz.¹⁸A keletkező hulladék összetételét illetően megállapítható, hogy az EU 28 tagállamában keletkezett hulladék 60%-a származik a bánya és az építőiparból, a háztartási hulladék mindösszesen 10%-ot tesz ki.¹⁹Jóllehet, ez az a hulladékfajta, amelynek mennyisége továbbra is évről évre növekszik. E trend megfordítása egyelőre kevés tagállamban látszik lehetségesnek. Jellemző adat, hogy tagállamok továbbra is átlag 50 %-os arányban helyezik el szemétkerakóban a háztartási hulladékot annak ellenére, hogy a hivatalos célkitűzések szerint 2030-ra, ez az arány nem érhetné el a 10%-ot.²⁰

Amint említésre került, az építési és bontási hulladék teszi ki a keletkező hulladék tekintélyes részét. E mennyiségnek mindössze 50%-a kerül csak újrahasznosításra uniós szinten, amelynek az egyik oka az újrahasznosított építési törmelékkel – konkrétan annak minőségével – szembeni bizalmatlanság. A jelentés rögzíti, hogy problémát meghaladva, a bánya és az építőiparban jelentős potenciál mutatkozik arra, hogy az onnan származó hulladék jó minőségű másodlagos nyersanyagként újrafelhasználásra kerüljön. Mint a második leghatékonyabb megelőzési mód. Ennek elérése érdekében az EU és a tagállamok

¹⁷ EPRS PE 581.913, 22, 31-50, 57, 100-107. o.

¹⁸ WRAP - Economic Growth Potential of More Circular Economies. Report written by: Peter Mitchell and Keith James. WRAP, September 2015. 11. o. – Online available at: http://www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/Economic%20growth%20potential%20of_more%20circular%20economies.pdf (30/01/2019)

¹⁹ Uo. 32-35. o.; EPRS PE 581.913, 37. o.

²⁰ EPRS PE 581.913, 34-37. o.

többféle jogi és gazdasági²¹ eszköz közül választhatnak. Jóllehet, a 2008/98-as irányelv kötelezően előírja a 70%-os arányt 2020-ra, a jelen sorok írásakor²²már világosan látszik, hogy e célt a legtöbb KKE ország nem lesz képes teljesíteni. A kérdéssel – amely jelen írás második fejezetében kerül ismertetésre –az Európai Bizottság többek között „Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv”c. dokumentumában²³ foglalkozik.

A jelen tanulmány egy olyan kutatási projektbe kapcsolódik, amelynek szempontjából kiemelkedően fontos a pernye, és amelyből igen jelentős mennyiség keletkezik az Európai Unió tagállamaiban. A European Coal Combustion Products Association (ECOBA) jelentése²⁴az EU-27-ben²⁵ évente keletkező ilyen anyagok mennyiségét több mint 100 millió tonnára, ebből az EU-15-ben termelődő mennyiséget 61 millió tonnára becsülte, amelyből 68,3 %-ot tesz ki a pernye. A pernye, amely az uniós jog szabályai alapján hulladékként²⁶ kerül kategorizálásra, potenciális másodlagos nyersanyag, amelynek hasznosítási lehetőségével többek között az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) is foglalkozott a 2012/C 24/03 számú véleményében.²⁷A pernye amellett, hogy geopolimerek előállítására alkalmas, használható beton adalékanyagként, fémhábként az autóiparban, és tisztítószerként a szennyvízkezelésben. A testület megállapította, hogy célszerű lenne uniós szinten felmérést készíteni az erőművekben, gyárakban és a szemétegetőkben keletkező pernye és kohósalak – és egyéb más maradvány anyagok – mennyiségéről és minőségéről. A felmérésre önkéntes alapon, az érintett előállítók megkérdezése révén kerülhetne sor. A felhasználást illetően az EGSZB megállapítja, hogy Európában nagy mennyiségű pernye kerül hulladéklerakóba vagy alacsony értékű alkalmazásokban kerül felhasználásra. Ennek két fő oka, hogy (i) az EU-ban a hamu minősége nem mindig megfelelő a magasabb értékű alkalmazásokhoz, valamint, hogy (ii) a szén égetése során visszamaradó anyagok különféle alkalmazásokban való hasznosításáról kevés információ áll a potenciális felhasználók rendelkezésére, és mindezidáig a népszerűsítő kampányok is elégtelenek voltak.

A pernye kapcsán nem lehet megkerülni a fosszilis és megújuló energiaforrások közötti vetélkedés kérdését: egyes források szerint, e vetélkedésben a 2017-es év volt az inflexió pont. Az említett időponttól, gazdasági szempontból – bekerülési

²¹ A teljesség igénye nélkül: kötelezően előírt újrahasznosítási arány, előzetes hulladék menedzselési terv készítésének előírása. – E kettő nem minden országban törvényi követelmény. – Továbbá a bontással és az építéssel foglalkozó vállalatok együttműködésének a fokozása annak érdekében, hogy megosszák a költségeket, a jó gyakorlatok promótálása stb.

²² 2019 januárjában

²³ Európai Bizottság, Az anyagkörforgás megvalósítása – a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési terv, COM(2015) 614 final, *Brüsszel, 2015.12.2.*

²⁴ ECOBA, Lásd továbbá: ECOBA, Coal Combustion Products in Europe – Valuable Raw Materials for European Coal Combustion the Construction Industry. SPECIAL PRINT CPI 04/06

²⁵ 2012-ben az Unió 27 tagú volt, Horvátország csak 2013-ban csatlakozott.

²⁶ Eurelectric/ECOBA, Joint EURELECTRIC/ECOBA Briefing: The Classification of Coal Combustion Products under the Revised Waste Framework Directive (2008/98/EC), June 2006/Revised June 2011

²⁷ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Az Európai Unióból származó ipari és bányászati hulladékok gazdasági és környezetvédelmi célú feldolgozása és hasznosítása (saját kezdeményezésű vélemény) (HL C 24., 2012.1.28., 11–17.o.)

összeg, megtérülési idő – már jobban megéri a megújuló energiaforrásokba beruházni. Az Európai Unió területén jelenleg 619 széntüzelésű erőmű működik, amelyeknek a fele – a klímaváltozással foglalkozó elemzőcsoport, a Carbon Tracker friss jelentése²⁸ szerint – már jelen sorok írásakor is veszteségesen működik. A Financial Times számításai szerint²⁹ 2030-ra a mostani 54 százalékról 97 százalékra nő a veszteséges erőművek száma. A szektor jelzett időpontig történő életben tartására 22 milliárd eurónyi – azaz 6800 milliárd forintnyi – összeget kellene fordítani uniós szinten. Tovább növeli a költségeket, hogy a klímacélok érdekében a bezárásokat viszonylag gyors ütemben kellene megvalósítani, a megmaradó erőművekben pedig csökkenteni kell az azokban zajló energiatermelést,³⁰ a kieső üzemi bevételt ugyanakkor kompenzálni szükséges, amelyet minden valószínűség szerint, a végfelhasználók fognak megfizetni. Ugyanakkor, a jelenlegi tervek szerint mindössze az erőművek egyharmadát tervezik bezárni 2030-ig, a rendelkezésre álló pernye mennyisége tehát nem fog csökkenni.

2. A KKE országok hulladékgazdálkodási szabályozása és a közösségi jognak való megfelelése

2.1. A magyar szabályozás és konformitása a közösségi joggal

2.1.1. A hatályos magyar szabályozás: a hulladékról szóló törvény és végrehajtási rendeletei. A hulladékról szóló irányelvet a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény ültette át a magyar jogrendszerbe, míg annak gyakorlati végrehajtásáról annak végrehajtási rendeletei,³¹ valamint az Országos

²⁸ CarbonTracker (2017): Lignite of the Living Dead. – Online elérhető:

<https://www.carbontracker.org/reports/lignite-living-dead/> (03/02/2019)

²⁹ Financial Times (2017): European coal staring into abyss, says climate study. – Online elérhető: <https://www.ft.com/content/f32c3caa-daf3-11e7-a039-c64b1c09b482> (03/02/2019)

³⁰ Wynn, Gerard - Coghe, Paolo: Europe's Coal-Fired Power Plants: Rough Times Ahead Analysis of the Impact of a New Round of Pollution Controls, 2017

³¹ 292/2013. (VII.26.) Korm. rendeletet a nem rendszeres hulladékszállítás szabályairól és az ennek során eljáró állami szervek kijelöléséről; 310/2013. (VIII.16) Korm. rendeletet a hulladékgazdálkodási tervekre és megelőzési programokra vonatkozó részletes szabályokról; 317/2013. (VIII.28.) Korm. rendeletet közszolgáltató kiválasztásáról és a hulladékgazdálkodási közszolgáltatási szerződésről; 318/2013. (VIII.28.) Korm. rendeletet a hulladéklerakási járulék megfizetéséről és felhasználásának céljáról; 385/2014. (XII. 31.) Korm. rendelet a hulladékgazdálkodási közszolgáltatás végzésének feltételeiről; 439/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a hulladékgazdálkodási tevékenységek nyilvántartásba vételéről, valamint hatósági engedélyezéséről; 309/2014 (XII.11.) Korm. rendelet a hulladékkal kapcsolatos nyilvántartási és adatszolgáltatási kötelezettségekről (felváltotta a 440/2012. Korm. rendeletet); 442/2012 (XII.29.) Korm. Rendelet a csomagolásról és a csomagolási hulladékkal kapcsolatos hulladékgazdálkodási tevékenységekről; 197/2014 (VIII.1.) Korm. rendelet az elektromos és elektronikus berendezésekkel kapcsolatos hulladékgazdálkodási tevékenységekről (443/2012 Korm. rendelet helyett); 369/2014 (XII.30.) Korm. rendelet a hulladékká vált gépjárművekről (444/2012 Korm. rendelet helyett); 445/2012 (XII.29.) Korm. Rendelet az elem- és akkumulátorhulladékkal kapcsolatos hulladékgazdálkodási tevékenységekről; 246/2014. (IX. 29.) Korm. rendelet az egyes hulladékgazdálkodási létesítmények kialakításának és üzemeltetésének szabályairól.

Hulladékgazdálkodási Terv³²(HGT) gondoskodik.

A jelenleg hatályos hulladékgazdálkodási terv a 2014 és 2020 közötti időszakra tartalmazza az előírásokat és célkitűzéseket, báziséve a 2011-es év. HGT főbb megállapításai az alábbiakban foglalhatók össze: a háztartási hulladék – amelynek mennyiségére vonatkozóan 2004 óta állnak rendelkezésre adatok – aránya csökkenő tendenciát mutat az összes hulladék arányához képest. Ugyanakkor, a keletkező hulladék kezelését illetően hazánk erős lemaradást mutat az uniós átlaghoz képest: a települési hulladék 64%-a kerül lerakókba – összehasonlításként ez az arány Ausztriában 3,7%, Hollandiában 1%. –, és mindössze 34 %-a kerül újrahasznosításra vagy termikus hasznosításra.³³ A cél az uniós szabályozással – jelesül a 2008/98/EK hulladékról szóló irányelvvel és a 2011/753/EU Bizottsági határozattal – összhangban az, hogy az újrahasznosítási arány elérje a 70%-ot. E körben a hulladékgazdálkodási terv arra hívja fel a figyelmet, hogy mivel a bányászati szektorban alkalmazott feltöltés³⁴ is újrahasznosításnak számít, szigorítani kell annak feltételeit, e rendelkezés ugyanis visszaélésekre adhat lehetőséget. A cél, hogy a hulladéklerakása vagy feltöltő anyagként való használata helyett, a tényleges újrahasznosítás irányába tereljék a felhasználást. A HGT megállapítja, hogy a jelenlegi szabályozás egyik hiányossága, hogy a víz- és mélyépítésnél nem ír elő minimálisan beépítendő anyag mennyiséget. További megállapítása a dokumentumnak, hogy „a bányai termékek árával sokszor nem versenyképesek az építési-bontási hulladékokból származó termékek. Ennek érdekében célszerű felülvizsgálni az önkormányzati és országos beruházásokhoz kapcsolódó közbeszerzések rendszerét (zöld közbeszerzés), illetve a bányászati tevékenységet terhelő járulékokat.³⁵

A hatályos HGT foglalkozik a jelen kutatási projekt szempontjából fontos pernyével. Amint a dokumentumban rögzítésre került: a pernye számos területen felhasználható – többek között az építőiparban beton adalékként vagy talaj feltöltésre mélyépítés esetén –, azonban jelenleg a felhasználás mértéke rendkívül alacsony, melynek oka többek között az építőipar recessziójából,³⁶ valamint az alacsony nyersanyagárakból következő gazdasági érdektelenségből fakad. Amint az fentebb említésre került, az építési hulladék ára nem versenyképes a bányászatból származó nyersanyagokéval. Megfelelő gazdasági ösztönzőkkel lehetséges volna arra sarkallni a gazdasági szereplőket, hogy a másodlagos nyersanyagot preferálják a bányászati termékekkel szemben.³⁷

³² Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2014-2020 (A 2014–2020 közötti időszakra szóló Országos Hulladékgazdálkodási Tervről szóló 2055/2013. (XII. 31.) kormány határozat)

³³ HGT, 1-3, 45, 59. o.

³⁴ Csicsek Ákos – Debreczeni Ákos: Tömedékelés, in: *Erőműi pernye komplex hasznosítása*(szerk: Mucsi Gábor), CriticEl Monográfia sorozat 6. 2014, 219.o.

³⁵ HGT, 99, 102. o.

³⁶ Jóllehet, a 2019-es statisztikák ez utóbbi megállapítást már nem feltétlenül támasztják alá. – Lásd: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9793742/4-17052019-BP-EN.pdf/13985990-ceed-4cc9-b695-d7fc40089c42> (2019.05.21)

³⁷ HGT, 40-42, 62-70. o.

2.1.2. Az Európai Bizottság vizsgálatai a magyar szabályozást illetően. Az Európai Bizottság 2012. június 21-i közleményében sürgette Magyarországot, hogy tegyen eleget az uniós jogból eredő kötelezettségeinek, nevezetesen, hogy igazítsa az előzetes környezeti hatástanulmányra vonatkozó szabályait a 2001/42/EK irányelvhez.³⁸ Tekintve, hogy eljárás nem indult, a magyar kormány és az Európai Bizottság meg tudott egyezni a kérdésben.³⁹ Az Európai Bizottság a 2012. április 22-i közleményében bejelentette, hogy amennyiben hazánk, valamint Bulgária, Lengyelország és Szlovákia határidőre nem implementálják megfelelően a 2008/98-as irányelvet, úgy kötelezettségszegési eljárást kezdeményez az említett országokkal szemben.⁴⁰ Hazánk, a 2012. évi CLXXXV. törvényelfogadásával eleget tett az uniós jogból eredő kötelezettségeinek, így a kötelezettségszegési eljárás megindítása elmaradt.

2.2. A kelet-közép-európai országok szabályozása és konformitása az uniós joggal

2.2.1. A szlovák szabályozás és konformitása az uniós joggal. Az uniós joggal való harmonizációt a hulladékról szóló 2001. évi CCXXIII. törvény hajtotta végre. A törvényt az elfogadása óta számtalanszor módosították annak érdekében, hogy konform maradjon az időközben változó uniós szabályokkal. A törvény több gazdasági jellegű ösztönző bevezetéséről is rendelkezett, többek között a szemétkerakókban történő hulladéklerakás után fizetendő díjról. A törvény végrehajtásáról az SzK KVM Tt. 284/2001 sz. rendelet gondoskodik, amely rendelkezik többek között a hulladék-katalógus létrehozásáról. A szlovák törvényi szabályozás egyik fő hiányossága volt, hogy az uniós csatlakozást követően hat évig az ország hulladékgazdálkodási terve nem került kihirdetésre. A 2011 és 2015 között hatályos hulladékgazdálkodási tervet végül 2010-ben fogadták el.⁴¹ Hiányosságok ugyanakkor továbbra is maradtak: az Európai Bizottság 2012-ben, hazánkkal együtt Szlovákiát is felszólította az uniós jogból eredő kötelezettségei végrehajtására, jelesül, hogy maradéktalanul implementálja a hulladék irányelvet.⁴² Az Európai Bizottság 2012. május 31-én szólította fel Szlovákiát – Romániával együtt –, hogy tegyen eleget az uniós jogból eredő kötelezettségeinek, és implementálja az elhasználdott gépjárművekre vonatkozó szabályozást, azaz a 2000/53/EK irányelvet. A Bizottság tekintettel arra, hogy

³⁸ Európai Bizottság: Sajtóközlemény, Brüsszel, 2012. június 21. (IP/12/656)

³⁹ Tekintve, hogy az Európai Bizottságnak széles mérlegelési jogköre van azt illetően, hogy megindítja-e az eljárást vagy sem gyakran előfordul, hogy az érintett ország együttműködési hajlandóságát észlelve a Bizottság végül eláll a kereset indítástól (lásd: C-191/95 sz. Bizottság k. Németország ügy). Jelen tanulmányban a szerzők az EuB adatbázisában ellenőrizték, hogy a sajtóközleményben bejelentett kötelezettségszegési eljárás valóban bírósági szakaszba lépett-e. Ahol nem szerepel erre utaló információ, ott a Bizottság megállapodott az érintett tagállammal. E megállapodások azonban nem nyilvánosak, így azok pontos tartalma sem megismerhető.

⁴⁰ Európai Bizottság: Sajtóközlemény, Brüsszel, 2012. április 16. (IP/12/422)

⁴¹ Program odpadového hospodárstva Slovenskej republiky na roky Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky Program odpadového hospodárstva Slovenskej republiky na roky 2011–2015

⁴² Európai Bizottság: Sajtóközlemény, Brüsszel, 2012. április 16. (IP/12/422)

ugyanerre már 2011-ben felhívta az ország figyelmét⁴³ kötelezettségzegési eljárás megindítását helyezte kilátásba.⁴⁴Az Európai Bizottság 2012. március 22-i közleményében felszólította Szlovákiát, hogy a nemzeti szabályozását harmonizálja az előzetes környezeti hatástanulmányról⁴⁵ szóló 2001/42/EK irányelvvel és a csomagolásról szóló 94/62/EK és 2015/720/EU irányelvekkel.⁴⁶ Az Európai Bizottság 2011. február 16-án jelentette be, hogy amennyiben Szlovákia továbbra sem teszi meg a szükséges lépéseket, hogy a nemzeti szabályait harmonizálja az 1999/31/EK irányelvvel, bíróság elé viszi az ügyet.⁴⁷ Az ügyben először 2013 áprilisában született ítélet,⁴⁸ az abban foglaltaknak azonban a Szlovák Köztársaság nem tett eleget, így a Bizottság újabb eljárást kezdeményezett, immár az átalányösszeg és a kényszerítőbírság kiszabását is kedvezményezve. A Bíróság helyt adott a Bizottság keresetének, elmarasztalta az alperes államot, és mindkét, a Bizottság által indítványozott bírságot kiszabta.⁴⁹

2.2.2. A román szabályozás és konformitása az uniós joggal. Romániában a hulladékról szóló 2011. évi CCXI. törvény ültette át a hulladékirányelvet. A törvény végrehajtásától a 2016. évi 68 sz. kormányrendelet rendelkezik, amely egyben módosította is a törvényt. Egy, az Innovation Norway által megrendelt tanulmány⁵⁰ szerint, hulladékgazdálkodási szempontból az ország az egyik legrosszabbul teljesítő tagállam: a 2015-ös Eurostat adatok alapján, 2015-ben – az országos szinten – keletkezett 4.895 millió tonna hulladék 72%-a került szemétkerékekbe. Ez az érték messze meghaladja az uniós átlagot, ráadásul becslések szerint a hulladék mindössze 87%-a kerül be a hivatalos statisztikákba, a 13%-a illegálisan kerül lerakásra. A háztartási hulladék mindössze 6%-át hasznosították újra,⁵¹ ennek az aránynak a hivatalos kormányzati célkitűzés szerint 2025-re el kell érnie az 50%-ot, 2030-ig pedig a 65%-ot. A célkitűzés megvalósíthatósága erősen kérdéses. Hasonlóan rossz a helyzet az elektronikus és hőenergia előállítás – ideértve a légkondicionálást – során keletkezett hulladékok újrafelhasználása terén: mindösszesen 0,3 millió tonna került újrafelhasználásra, és 6,5 millió tonna került egyéb módon rendezésre. A hulladékkezelésről szóló törvény és az azt kiegészítő és módosító kormányrendelet értelmében, az építési és bontási hulladékok legkevesebb 30%-át kell újrahasznosítani 2017-re, ezt követően pedig drasztikus növekedéssel, ezt az arányt 70%-ra kell növelni 2020-ra. E célkitűzés azonban a jelenlegi adatok tükrében meglehetősen ambiciózus.⁵²

⁴³ Európai Bizottság: Sajtóközlemény, Brüsszel, 2011. január 11 (IP/11/93)

⁴⁴ Európai Bizottság: Sajtóközlemény, Brüsszel, 2012. május 31 (IP/12/540)

⁴⁵ A környezeti hatástanulmányra vonatkozó nemzeti szabályozás EU jognak nem teljesen megfelelő jellegét már 2011-ben jelezte a Bizottság (IP/11/176)

⁴⁶ Európai Bizottság: Sajtóközlemény, Brüsszel, 2012. március 22

⁴⁷ Európai Bizottság: Sajtóközlemény, Brüsszel, 2011. február 16 (IP/11/177)

⁴⁸ A Bíróság C-331/11 sz. Bizottság k. Szlovákia ügyben 2013. április 25-én hozott ítélete, para. 40

⁴⁹ A Bíróság C-626/16. sz. Bizottság k. Szlovákia ügyben 2018. július 4-én hozott ítélete, para 107

⁵⁰ InnovationNorway, Akersgt, Study on the assessment of Romanian waste market, No. 3/20.02.2017, 6-11, 21-35. o.

⁵¹ Árnálja ugyanakkor a képet, hogy „perfő” értéket tekintve az ország lakosai fele annyi szemetet állítanak elő, mint a többi uniós ország polgárai.

⁵² InnovationNorway, No. 3/20.02.2017, 6-11, 21-35. o.

Az Európai Bizottság több kérdéskör kapcsán is vizsgálta Románia állítólagos kötelezettségzegéseit: 2017. április 27-én bejelentette, hogy az országgal szemben 2015 óta folyamatban lévő kötelezettségzegési eljárást bírósági szakaszba lépteti, amiért az elmulasztotta elfogadni a hulladékgazdálkodási tervét, és nem indította el a 2008/98/EK irányelv által megkövetelt hulladékgazdálkodási programokat.⁵³További, a Bizottság által kifogásolt jogsértések voltak, hogy az ország nem ültette át a kén irányelvet⁵⁴ (2012/33/EU), az elhasználdott járművekről szóló irányelvet (2000/53/EK),⁵⁵ valamint a csomagolásról és a csomagolási hulladékról szóló 94/62/EK irányelvet és az azt módosító 2015/720/EU irányelvet.⁵⁶Jóllehet ezen ügyekben a Bizottság nem nyújtott be keresetlevelet az EuB előtt, több más ügyben – például a zagytarozókból felszálló por⁵⁷ és az üvegházhatású gázok⁵⁸ – kibocsátása ügyében sikerrel bizonyította a kötelezettségzegés tényét, illetve védte meg az álláspontját.

2.2.3. A szlovén szabályozás és konformitása az uniós joggal. A szlovén törvényhozás a jelenleg hatályos környezetvédelmi törvényt 2004-ben fogadta el. A törvényi szabályozást két rendelet, jelesen a hulladékról szóló 2011. évi és a hulladéklerakókról szóló 2014. évi rendelet egészíti ki.

A Szlovén Statisztikai hivatal szerint a háztartási hulladék újrahasznosítási aránya Szlovéniában is meglehetősen alacsony,⁵⁹a hulladéklerakóban elhelyezett hulladék aránya ellenben magas: 29% kontra 71%, a 2013-as adatok alapján. Az építési és bontási hulladék újrahasznosítása terén Szlovénia is 70%-os újrahasznosítási arányt tűzött ki célul. Ennek érdekében több piaci ösztönzőt is implementált a szabályozásába, ideértve azt, amelynek értelmében, a közbeszerzéseken plusz pontot kell érnie, amennyiben a projekt során 30% feletti arányban használnak fel újra felhasznosított anyagot.

Hiányosságok ugyanakkor Szlovénia esetében is akadnak, sőt: az Európai Bizottság által indított vizsgálódások száma a többi, az összehasonlításban szereplő országhoz képest meglehetősen magas. Az Európai Bizottság 2015. április 29-én jelentette be,⁶⁰ hogy kötelezettségzegési eljárást indít Szlovénia és Lengyelország ellen, amiért nem implementálták az elektromos és elektronikus berendezések hulladékairól szóló 2012/19/EU irányelvet, egyben indítványozta, hogy az EuB szabjon ki kényszerítő bírságot a két országra. Érdemes megjegyezni, hogy az irányelv meglehetősen ambiciózus célokat tűzött ki 2016-os és 2019-es

⁵³ Európai Bizottság, Sajtóközlemény, Brüsszel, 2017, április 27 (IP/17/1047)

⁵⁴ Európai Bizottság, Sajtóközlemény, Brüsszel, 2015. november 19 (IP/15/6008)

⁵⁵ Európai Bizottság, Sajtóközlemény, Brüsszel, 2015. május 28 (IP/15/5055)

⁵⁶ Európai Bizottság, Sajtóközlemény, Brüsszel, 2015. április 29 (IP/15/4874)

⁵⁷ A Bíróság C-104/15 sz. Bizottság k. Románia ügyben 2016. július 21-én hozott ítélete, para. 117

⁵⁸ A Törvényszék T- 317/12. sz. Holcim (Romania) SA k. Európai Bizottság ügyben 2014. szeptember 18-án hozott ítélete; A Bíróság C-556/14 P sz. Holcim (Romania) SA k. Európai Bizottság ügyben 2016. április 7-én hozott ítélete, para.111

⁵⁹ Statistical Office of the Republic of Slovenia, Infrastructure for waste management, Slovenia, 2016
Seventeen operating landfill sites in Slovenia in 2016, 7 February 2018. – Online elérhető:
<https://www.stat.si/StatWeb/en/news/Index/7501> (2019/02/01); The
Slovenian Foundation for Sustainable Development, Waste Management in Slovenia. A Summary, 2002

⁶⁰ Európai Bizottság, Sajtóközlemény, Brüsszel, 2015. április 29 (IP/15/4875)

céldátumokkal: 45 %-os, illetve 65%-os hulladék begyűjtési mutatókkal. A keresetlevél végül csak Lengyelországgal szemben került benyújtásra,⁶¹ és az ország kormánya által mutatott együttműködési hajlandóság miatt, a Bizottság végül visszavonta a keresetet.⁶²

A szlovén állam ellen kezdeményezett eljárások jelentős része a szemétkerakók nem EU-konform működésének eredményeként került megindításra: mire az EuB 2015. július 16-án meghozta ítéletét⁶³ az egyik szemétkerakó ügyében, az Európai Bizottság már épp egy másik eljárást készített elő. Ennek kapcsán 2015. március 26-án jelentette be,⁶⁴ hogy kötelezettségszegési eljárást indít az ország ellen, amiért az nem számolt fel egy az EU-s előírásokkal ellentétesen működő szemétkerakót, ahol nagy mennyiségű gumiabroncsot tároltak. A tárolóban 2007-ben és 2008-ban is tűz ütött ki, amely az egyéb veszélyek mellett, az ország egyik legnagyobb ivóvíz készletét is veszélyeztette. A Bizottság szerint Szlovénia megsértette mind az általános törvényi kereteket biztosító 2008/98/EK irányelvet, mind a szemétkerakókra vonatkozó szabályozást (1999/31/EK irányelv hulladéklerakókról). A Bizottság 2016. március 16-án nyújtotta be a keresetet. Az EuB, a Bizottság keresetének helyt adva, 2017. április 6-i ítéletében⁶⁵ marasztalta el Szlovéniát. Az Európai Bizottság 2014. január 23-án bejelentette, hogy kötelezettségszegési eljárást kezdeményez Szlovénia ellen, amiért azt megszegte az uniós jogból eredő kötelezettségeit, mert nem számolt fel, sőt működni hagyott két olyan hulladéklerakót, amelyek nem felelnek meg az uniós előírásoknak. A keresetlevél⁶⁶ 2017-ben került benyújtásra, C-506/17. szám alatt regisztrálta az EuB, amely 2018. november 28-án hozta meg a Szlovén Köztársaságot, az uniós jogból eredő kötelezettségeinek nem teljesítése miatt elmarasztaló ítéletét.⁶⁷

2.2.4. Csehország szabályozása és konformitása az uniós joggal. A keretszabályokat a 2001. évi CLXXXV. törvény biztosítja, amelyet a csomagoló anyagokról szóló 2001. évi CDXLVII. tv, a hulladékgazdálkodás részletszabályairól szóló 2001. évi 338. rendelet, valamint a hulladéklerakókról szóló 2005. évi 294. rendelet biztosítja. A cseh szabályozás haladó szellemiségét jelzi, hogy a 2014. évi CCCLII. törvény értelmében, 2024-től a hulladéklerakókban nem helyezhető el olyan hulladék, amely bármilyen módon hasznosítható.

A törvényi szabályozás a háztartási szemét kapcsán helyi adókat, illetve különböző pénzbeli hozzájárulásokat ír elő a hulladékkezelés finanszírozása érdekében, illetve az újrahasznosítás arányának növelés érdekében. Az ország újrahasznosítási mutatóit illetően az alábbi megállapítások tehetők: az országban évi 5,2 millió tonna háztartási szemét keletkezett (494 kg/fő), ennek 30%-át

⁶¹ A Bíróság elég a C-545/15 sz. Bizottság k. Lengyel Köztársaság ügyben betervezett keresetlevél, 2015. október 16.

⁶² A Bíróság C-545/15 sz. Bizottság k. Lengyel Köztársaság ügyben 2016. március 16-án hozott megszüntető végzése

⁶³ A Bíróság C-140/14. sz. Bizottság k. Szlovénia ügyben 2015. július 16-án hozott ítélete, para. 121

⁶⁴ Európai Bizottság, Sajtóközlemény, Brüsszel, 2015. március 26 (IP/15/4671)

⁶⁵ A Bíróság C-153/16 sz. Bizottság k. Szlovénia ügyben 2017. április 6-án hozott ítélete, para. 87

⁶⁶ A Bíróság elé a C-506/17 sz. Bizottság k. Szlovénia ügyben benyújtott keresetlevél, 2017. augusztus 18

⁶⁷ A Bíróság C-506/17 sz. Bizottság k. Szlovénia ügyben 2018. november 28-án hozott ítélete, para. 68

hasznosították újra, 12%-át használták el fűtésre és 54%-át helyezték el szeméttlerakókban. Az ország, 2007 és 2013 között 520 milliárd € összeget költött hulladékkezelésre uniós pénzekből.⁶⁸

Az építési és bontási hulladék újrahasznosítása terén⁶⁹ az ország erős lemaradást mutat: a hivatalos statisztikák szerint is mindössze a hulladék 10%-át használják fel ténylegesen építési célokra. A jelenleg hatályos hulladékgazdálkodási terv 2015 és 2024 között határozza meg a főbb célkitűzéseket. Habár a környezetvédelmi minisztérium szerint, már 2014 óta folyamatban van a jelenleg hatályos 2001. évi 185 törvény felváltása egy új, korszerűbb kerettörvény és több specifikus törvény – elektronikus hulladékok, elemek, abroncsok – előkészítése, ezek jelenleg még nem elérhetőek.

A Cseh Köztársaság ugyanakkor meglehetősen jól áll a környezetvédelmi és hulladékgazdálkodási vonatkozású kötelezettségsszegési eljárások számát illetően. A C-378/09 sz. ügyben⁷⁰ a Bizottság azt kifogásolta, hogy a 85/337/EGK irányelv rendelkezéseivel ellentétben, nem biztosít kellően széles fellebbezési jogkört a környezetet érintő hatósági döntésekkel szemben. A Bizottság külön kifogásolta a nem-kormányzati szervezetek (NGO) fellebbezési jogának szűkre szabott voltát. Az EuB a Bizottság keresetének helyt adva marasztalta el a Cseh Köztársaságot.

2.2.5. Lengyelország szabályozása és konformitása az uniós joggal. A törvényi szabályozási keretet a környezetvédelemről szóló 2001. évi XXVII. törvény biztosítja, amely a hulladék irányelvvel összhangban, többek között a földrajzi közelség elvét is rögzíti. E keretet a természetvédelemről szóló, 2004-ben elfogadott törvény a környezeti károk megelőzéséről és jóvátételéről szóló 2007. évi XLV. törvény és a 2012-ben elfogadott hulladéktörvény rögzíti.

A jelenleg hatályos hulladékgazdálkodási tervet⁷¹ 2014-ben fogadták el. A települési szilárd hulladék éves mennyisége Lengyelországban – más uniós országokkal ellentétben – nem mutat folytonos növekvő tendenciát, ellenben hullámzik. – Habár, amint erre az Európai Környezetvédelmi Ügynökség rámutat, a lengyel hivatalos statisztikákat több tényező is torzítja.⁷² Az újrahasznosítás terén még van hová fejlődni az országnak, azonban a 2004-es 5%-ról hat év alatt, azaz 2010-re 21%-ra növekedett az újrahasznosítás mértéke. Az ország elkötelezett, hogy 2020-re elérje az 50%-os előírást. Ennek érdekében már 1998 óta érvényben van a szeméttlerakók után fizetendő adó, amelynek célja, hogy az újrahasznosítás irányba terelje a gyártókat.⁷³ Ugyanakkor az Európai Környezetvédelmi Ügynökség

⁶⁸ Czech Republic, Ministry of Environment, Waste Management Plan of the Czech Republic for the period 2015 – 2024. Prague, November 2014, 15-16, 94. o.

⁶⁹ FCT, Construction and Demolition Waste management in the Czech Republic, V2 – September 2015, 17-30. o.

⁷⁰ C-378/09 sz. Bizottság k. Cseh Köztársaság, ítélet, 2010. június 10, para. 16

⁷¹ Resolution No. 217/2010 of the Council of Ministers' (24 December 2010) on the "National Waste Management Plan 2014

⁷² European Environment Agency, Municipal waste management in Poland (Prepared by Christian Fischer ETC/SCP), February 2013

⁷³ Waste Management in the Czech Republic SOSEXPO 2014, Warsaw (Ing. Martina Mračková Deputy Director Waste Management Department, Ministry of the Environment Czech Republic); Polski Klub Ekologiczny, Analysis of the waste situation in Poland.

szerint, a lengyel kormánynak komoly erőfeszítéseket kell majd tennie, amennyiben valóban el szeretné érni ezeket a célokat.

Az építési és bontási hulladék hulladéktárolókban történő elhelyezésének megakadályozása érdekében, a 2012. évi hulladékról szóló törvény tonnánként 2,7-38,7 € díjjal sújtja az építési törmelék hulladéklerakó helyen történő végleges elhelyezését. Az újrahasznosítási arány a hivatalos statisztikák szerint meglehetősen magas, a 2012-es adatok szerint az összes törmelék 67%-át hasznosították újra, 24%-át használták talaj feltöltésre, és mindössze 7%-át helyezték el hulladéklerakóban. Egyéb források ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy a kiváló statisztikák oka az, hogy a hulladék egy része kikerül a hatóságok látóköréből, Lengyelországban ugyanis nem ritkák az illegális szemétkerakók.⁷⁴

Az Európai Bizottság 2016-ban kezdeményezett kötelezettségzegési eljárást Lengyelországgal szemben, mert annak jelenleg hatályos környezetvédelmi törvénye értelmében, 5000 méteres mélységig próbafúrás végezhető előzetes környezeti hatástanulmányok készítése nélkül. A Bizottság szerint, a lengyel szabályozás a magas küszöb érték miatt, ellentétes a 2011/92/EU irányelv rendelkezéseivel, amely megköveteli, hogy próbafúrás esetén mérjék fel a keletkező hulladék mennyiségét és minőségét, a vízre és a földre gyakorolt hatását, a balesetek előfordulásának valószínűségét és a kumulált hatásokat, amelyeket más folyamatban zajló projektekkel együtt okozhat. Amint a Bizottság rámutat, az EuBa Marktgemeinde Straßwalchen és mások⁷⁵ ügyben hozott 2015-ös ítéletében megerősítette ezek elvégzésének szükségességét. A Bizottság nyújtotta be keresetlevelét,⁷⁶ az EuB 2018. május 31-én hozta meg ítéletét,⁷⁷ amelyben a Bizottság kérelmének helyt adva marasztalta el Lengyelországot, az uniós jogból eredő kötelezettségei megsértése miatt.

Az Európai Bizottság 2015. április 29-én jelentette be,⁷⁸ hogy kötelezettségzegési eljárást indít Szlovénia és Lengyelország ellen, amiért nem implementálták az elektromos és elektronikus berendezések hulladékairól szóló 2012/19/EU irányelvet, egyben indítványozta, hogy az EuB szabjon ki kényszerítő bírságot a két országra. Amint az fentebb említésre került, a Bizottság bár benyújtotta a keresetet Lengyelországgal szemben, később visszavonta azt.

Az Európai Bizottság 2014. október 16-án jelentette be, hogy kötelezettségzegési eljárást indít Lengyelországgal szemben, amiért az nem ültette át nemzeti jogrendszerébe az elhasználdott gépjárművekről szóló 2000/53/EK irányelvet, amelynek értelmében, 2015-re minden elhasználdott gépjárművet legalább 95%-ban újra kell hasznosítani. A Bizottság nem nyújtott be keresetlevelet.

⁷⁴ FCT, Construction and Demolition Waste management in Poland, V2 – September 2015

⁷⁵ A Bíróság C-531/13 sz. Marktgemeinde Straßwalchen és mások ügyben 2015. február 11-én hozott ítélete

⁷⁶ A Bíróság elé a C-526/16 sz. Bizottság k. Lengyelország ügyben benyújtott keresetlevelét, 2016. október 12.

⁷⁷ A Bíróság C-526/16 sz. Bizottság k. Lengyelország ügyben 2018. május 31-én hozott ítélete, para. 80

⁷⁸ Európai Bizottság, Sajtóközlemény, Brüsszel, 2015. április 29 (IP/15/4875)

Következtetések

A szerzők a hatályos uniós szabályozást és a célkitűzéseket, valamint a tagállami szabályokat megvizsgálva, az alábbi észrevételeket teszik: a másodlagos uniós jogforrások és az azok alapján kidolgozott célkitűzések megfelelnek egy modern, körkörös gazdasággal szemben támasztott elvárásoknak, ugyanakkor a gyakorlati megvalósításuk nagy kívánni valót maga után: egyrészt, a célkitűzések bizonyos esetekben túlzottan ambiciózusnak mondhatók, másrészt, a választott gazdasági ösztönzők nem minden esetben megfelelők. A KKE országok nemzeti szabályozását és a hulladékgazdálkodás statisztikáit illetően megállapítható, hogy azok vegyes képet mutatnak: ebben az összehasonlításban Magyarország kimondottan jó eredményt ért el, amelynek egyik bizonyítéka, hogy ilyen jellegű ügyekben egyetlen kötelezettségzegési eljárás sem került bírósági szakaszba, ellentétben Szlovéniával, amelynek több esetben is az EuB előtt kellett megvédenie álláspontját a szemétkerakók ügyében. Hiányosságként említhető ugyanakkor, hogy a hatályos magyar szabályozás az építkezések esetén nem ír elő minimálisan beépítendő másodlagos nyersanyag mennyiséget, és ellentétben a szlovén szabályozással, a gazdasági ösztönzők is elégtelenek. Kiemelést érdemel még a cseh szabályozás, amelynek értelmében, 2024-től hulladéktárolóban csak olyan hulladékot lehet elhelyezni, amely semmilyen más módon nem hasznosítható újra. Összefoglalva tehát: a KKE országok esetében számos a hulladékkezeléssel kapcsolatos hiányosság tárható fel, különösképpen, ha a nyugat-európai országok hasonló eredményeihez hasonlítjuk ezen értékeket. Jóllehet a megfelelő hulladékkezelési stratégiák meghonosítása nem pusztán jogi szabályokon, illetve gazdasági ösztönzőkön múlik, hanem nagyrészt a társadalmi attitűdön.

A tagállami jegybankelnökök egyedülálló személyi függetlensége az Európai Bíróság legújabb ítélezési gyakorlatában

Angyal Zoltán*

Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: Bíróság) egy 2019 februárjában kihirdetett ítéletében¹ megsemmisítette a korrupció megelőzéséért és leküzdéséért felelős lettországi hivatal (a továbbiakban: KNAB) határozatát azon részében, amely megtiltotta I. Rimsevicsnek (a továbbiakban: lett jegybankelnök), hogy a lett központi bank elnöki feladatait ellássa. Az ítélettel a Bíróság első alkalommal gyakorolta azt a hatáskörét², amely biztosítja számára – erre irányuló kereseti kérelem esetén – egy olyan tagállami határozat felülvizsgálatát, amely egy nemzeti központi banki elnök felmentésére irányult. A Bíróságnak most először kellett ezzel a kérdéssel foglalkoznia egy tagállam nemzeti központi bankjának elnökét a tisztségéből felmentő határozat elbírálása céljából. Az ítélet azért is tekinthető precedens nélkülinek, mert a Bíróság ezzel első ízben semmisített meg egy tagállami aktust, miközben az uniós jogrendben – ezt az egyetlen különleges eljárást leszámítva – erre nincsen jogi lehetőség.³ Jelen tanulmány célja, hogy részletesen bemutassa és elemezze az ítéletet, valamint következtetéseket vonjon le a jövőben várható hasonló eljárásokra nézve.

1. Bevezetés

A jegybanki függetlenség kérdése a gazdasági és monetáris unióval foglalkozó gazdasági és jogi szakirodalom egyik legtöbbet elemzett területe. Ezen elméleti

* Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai és Nemzetközi Jogi Intézet, Európai jogi és Nemzetközi Magánjogi Intézeti Tanszék.

¹ A Bíróság 2019. február 26-i ítélete a C-202/18. sz. Rimševičs kontra Lett Köztársaság és a C-238/18. sz. Európai Központi Bank kontra Lett köztársaság egyesített ügyekben

² Lásd a Központi Bankok Európai Rendszere és az Európai Központi Bank alapokmányáról szóló 4. jegyzőkönyv 14.2. cikkét.

³ Amint ezt maga a Bíróság is megerősítette a C-97/91. sz. Borelli ügyben. Lásd még ehhez Caimaa, Monika&Romy: *Could Rimsevics be the beginning of a new era for judicial control with in the ESCB?*, [https://europeanlawblog.eu/tag/case-c-%E2%80%991202-18-ilmars-rimsevics-v-republic-of-latvia/](https://europeanlawblog.eu/tag/case-c%E2%80%991202-18-ilmars-rimsevics-v-republic-of-latvia/) (Letöltés: 2019. június 2.)

kutatások és empirikus adatok alátámasztják azt, hogy egy jegybank minél magasabb szintű függetlensége elősegíti az árstabilitás elérését és fenntartását. Az évtizedes tapasztalatok azt mutatják, hogy azokban az államokban, ahol a jegybank működésére nem tud érdemi befolyást gyakorolni a végrehajtó hatalom, ott hosszabb nagyobb fokú árstabilitás figyelhető meg. A Maastrichti Szerződéssel kidolgozott jogi-intézményi konstrukció a lehetséges legmagasabb szintű autonómiával ruházta fel az Európai Központi Bankot (a továbbiakban: EKB). Fontos rögzíteni, hogy a jegybanki függetlenségre vonatkozó uniós szabályozásban nincs különbség az euróövezeti, valamint a kimaradási vagy eltéréssel rendelkező tagállamok⁴ helyzete között, mivel a Szerződés szerint valamennyi tagállamnak biztosítani kell, hogy nemzeti jogszabályai – a nemzeti központi bankjának státútumát is beleértve – összeegyeztethetők legyenek a Szerződésekkel, a Központi Bankok Európai Rendszere (a továbbiakban: KBER) és az EKB alapokmányával.

A jegybanki függetlenségnek több részterületét különböztethetjük meg, így az intézményi, a személyi, a funkcionális, és a pénzügyi-gazdasági függetlenséget. A személyi autonómia maga is rendkívül szerteágazó tartalmilag. Ide tartoznak egy jegybankelnök alkalmassági kritériumával, kinevezési eljárásával, hivatali idejével, újraválaszthatóságával, összeférhetetlenségével, valamint a felmentési eljárás politikától mentessé tételére vonatkozó jogi garanciák.

A személyi függetlenség talán legfontosabb eleme a jegybanki vezetők elmozdítására vonatkozó szabályozás. Ebben a kérdésben már nem találunk lényeges eltérést az EKB és a nemzeti jegybankok között. Az EKB Igazgatóságának tagjait, valamint a nemzeti központi bankok (a továbbiakban: NKB) elnökeit kizárólag abban az esetben lehet hivatalukból felmenteni, ha már nem felelnek meg a feladataik ellátásához szükséges feltételeknek, vagy ha súlyos kötelezettségzegést követtek el. Az EKB esetében további garancia, hogy a felmentést csupán a Kormányzótanács vagy az Igazgatóság kezdeményezheti. A felmentésről szóló döntést az Európai Unió Bírósága hozhatja meg.

A nemzeti központi bankok elnökeit érintően a felmentésükre javaslatot tehetők körére, illetve a döntéshozó személyére az uniós jog nem tartalmaz rendelkezéseket, ezeket a kérdéseket a nemzeti jogok szabályozzák. Az NKB-okra vonatkozó tagállami jogszabályoknak biztosítaniuk kell, hogy az elnököket csak az Alapokmány 14.2 cikkében említett okok miatt lehessen felmenteni. Ez ugyancsak vonatkozik az elnök felfüggesztésére, amely gyakorlatilag egyenlő a felmentéssel.⁵ Az alapokmány 14.2 cikke szerinti követelmény célja, hogy az elnökök kinevezésében részt vevő nemzeti hatóságok – különösen a kormány vagy a parlament – ne menthessenek fel egy elnököt tetszés szerint a hivatalából.⁶ Annak érdekében, hogy korlátozni lehessen a felmentési okok tekintetében a

⁴ A GMU végső szakaszából az Egyesült Királyság és Dánia rendelkezik ún. kimaradási joggal, amely alapján ez a két tagállam saját alkotmányos követelményeivel összhangban maga dönthet arról, hogy csatlakozik-e és ha igen, akkor mikor a közös pénz övezetéhez. Eltérréssel rendelkező tagállamoknak pedig azok az uniós tagállamok minősülnek, amelyek számára jogi értelemben kötelező a csatlakozás, de annak tényleges ideje a konvergenciakritériumoknak való megfeleléstől függ.

⁵ A CON/2011/9 vélemény

⁶ Lásd részletesebben az EKB 2018. májusi Konvergenciajelentésének 23. oldalát.

politikai mérlegelési lehetőséget, az NKB-k döntéshozó szerveinek tagjai részére biztosítani kell azt a jogot, hogy a felmentésükről szóló bármilyen döntést független bíróság előtt megtámadhassanak.

Ennek érdekében létezik egy egyedülálló garanciális szabály, amely kimondja, hogy a felmentésre vonatkozó határozatot az érintett jegybankelnök vagy az EKB Kormányzótanácsa az Európai Unió Bírósága előtt megtámadhatja a Szerződés⁷ vagy annak alkalmazására vonatkozó bármely jogi rendelkezés megsértésére hivatkozva. Ezzel a jogorvoslati lehetőséggel a nemzeti jegybankelnökök az uniós jog „védelme” alá kerültek, amely példa nélküli, ugyanakkor logikus megoldásnak tekinthető. Smits szavaival: *„Egy nemzeti határozat ellen az Európai Bírósághoz intézett közvetlen fellebbezés olyan újdonság, amely a gazdasági és monetáris unió hátsó ajtaján kúszott be a közösségi jogba.”*⁸

E hatáskör különösen azon alapul, hogy azon tagállamok NKB elnökei, amelyek pénzneme az euró, noha őket a tagállamok nevezik ki tisztségükbe és a tagállamok mentik fel őket, egy uniós intézmény egy szervének, nevezetesen az EKB Kormányzótanácsának is tagjai. Az is indokolhatta ezt a jogi megoldást, hogy ha már a kinevezési eljárás, a hivatali idő és az újraválaszthatóság tekintetében nem is létezik teljes kompatibilitás a Kormányzótanács igazgatósági, illetve nemzeti jegybankelnök tagjai között, akkor legalább az elmozdíthatóságuknak legyenek azonosak a feltételei, illetve ugyanaz a fórum hozhassa meg, illetve vizsgálhassa felül az esetleges elmozdításukról szóló döntést. Az NKB elnökök személyi autonómiája tehát, csakúgy, mint az EKB függetlensége, különös védelemben részesül az uniós jogban.

2. A jogvita előzményei

A lett központi bankról szóló törvény értelmében a lett központi bank elnökét a Parlament legalább tíz tagjának ajánlása alapján nevezi ki hat évre. A Parlament a hivatali idő lejárta előtt csak az alábbi esetekben mentheti fel hivatalából a lett központi bank elnökét, alelnökét és tanácstagjait:

- lemondás;
- a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikke szerinti súlyos kötelezettségszegés;
- a hivatalból való felmentés egyéb a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikkében foglalt indokai.⁹

A korrupció megelőzéséért és leküzdéséért felelős hivatalról szóló törvény szerint a KNAB központi közigazgatási hatóság, amely a korrupció megelőzésére és

⁷ Értve ezalatt az Európai Unióról szóló szerződést, és az Európai Unió működéséről szóló szerződést.

⁸ Lásd: René Smits, *ECJ annuls a national measure against an independent central banker*, <https://europeanlawblog.eu/2019/03/05/ecj-annuls-a-national-measure-against-an-independent-central-banker/> (a szerző fordítása)

⁹ Lásd a lett központi bankról szóló törvény, *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1992, 22/23. szám) 22. cikkét.

leküzdésére irányuló feladatokat lát el. A korrupció elleni küzdelem keretében a Hivatal egyebek mellett nyomozást folytat és operatív tevékenységet végez a közintézmények szolgálatában álló személyek által elkövetett bűncselekmények felderítése céljából, amennyiben e bűncselekmények a korrupcióval állnak kapcsolatban.¹⁰

A lett parlament 2013. október 31-i határozatával kinevezte az eljárás felperesét a lett központi bank elnöki posztjára, hatéves hivatali időre, amely 2013. december 21-én kezdődött, és amelynek lejártát 2019. december 21-ben állapították meg. 2018. február 17-én a lett jegybankelnököt őrizetbe vették azt követően, hogy ugyanezen év február 15-én előzetes nyomozást indított vele szemben a KNAB. A Bíróság rendelkezésére álló adatok szerint azzal gyanúsították őt, hogy 2013-ban a lett központi bank elnökeként kenőpénzt kért és fogadott el egy lett magánbank érdekében történő befolyásgyakorlás céljából. 2018. február 19-én, amikor a lett jegybankelnököt óvadék fizetése ellenében szabadlábra helyezték, a KNAB elfogadta a vitatott határozatot, amely több kényszerintézkedést szabott ki vele szemben, így a lett központi bankban döntéshozatali, ellenőrzési és felügyeleti feladatai ellátásának – nevezetesen a központi bank elnöki posztja betöltésének – tilalmát, óvadékfizetési kötelezettséget, bizonyos személyektől távollattartási kötelezettséget, valamint az ország előzetes engedély nélküli elhagyásának tilalmát. A rigai kerületi bíróság vizsgálóbírója 2018. február 27-én elutasította a lett jegybankelnök által 2018. február 23-án a KNAB két kényszerintézkedése – nevezetesen a lett központi bankban feladatainak ellátására irányuló tilalom, valamint az ország engedély nélküli elhagyására irányuló tilalom – ellen indított keresetet. A lett jegybankelnök ellen 2018. június 28-án vádat emelt a kiemelt ügyek ügyésze a következő bűncselekmények tekintetében:

- felkínált szabadidős utazás formájában kenőpénz átvetele jutalmazás címén;
- 500 000 euró összegű kenőpénz ajánlatának elfogadása;
- 250 000 euró összegű kenőpénz elfogadása.

3. A kereseti kérelmek és az előzetes döntések

A C-202/18. sz. ügyben indított keresetében a lett jegybankelnök azt kérte, hogy a Bíróság:

- állapítsa meg, hogy a vitatott határozat jogellenesen mentette fel a lett központi bank elnöki hivatalából;
- állapítsa meg azon kényszerintézkedés jogellenességét, amelyet a vitatott határozat szabott ki vele szemben, és amely a lett központi bank elnöki feladatainak és hatásköreinek gyakorlásának tilalmára irányult;
- állapítsa meg, hogy jogellenesen alkalmazták vele szemben a vitatott határozatból fakadó, az EKB Kormányzótanácsa tagja feladatainak és hatásköreinek gyakorlását érintő korlátozásokat.

A C-238/18. sz. ügyben indított keresetében az EKB azt kérte, hogy a Bíróság:

¹⁰ Lásd a korrupció megelőzéséért és leküzdéséért felelős hivatalról szóló törvény, *Latvijas Vēstnesis*, 2002, 65. szám) 2. cikkét.

- hívja fel a Lett Köztársaságot arra, hogy nyújtson be minden releváns információt a KNAB által a lett központi bank elnökével szemben jelenleg folytatott vizsgálatokkal kapcsolatban;
- a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikke alapján állapítsa meg, hogy a Lett Köztársaság megsértette e rendelkezés második bekezdését azáltal, hogy:
 - a lett központi bank elnöki állásának betöltésére jogosult személyt független bíróság által hozott, büntetőjogi felelősséget megállapító érdemi ítélet hiányában mentették fel hivatalából, és
 - ha a Lett Köztársaság által benyújtott ténybeli bizonyítékok azt alátámasztják, nem állnak fenn olyan kivételes körülmények, amelyek a jelen ügyben igazolnák a lett jegybankelnök hivatalból való felmentését.

A Lett Köztársaság mindkét eljárásban a keresetek elutasítását kérte. A Bíróság elnöke mindkét ügyben elrendelte az eljárási szabályok által biztosított gyorsított eljárás alkalmazását.¹¹ Az EKB ideiglenes intézkedések iránti kérelmet is benyújtott a Bírósághoz, amely arra irányult, hogy a Bíróság kötelezze a Lett Köztársaságot a jegybankelnökkel szemben a lett központi bank elnöki hivatalának betöltésére vonatkozóan előírt tilalom ideiglenes felfüggesztésére oly módon, hogy az az EKB Kormányzótanácsának tagjakénti minőségében tegye lehetővé számára azon feladatok ellátását, amelyek nincsenek kapcsolatban az előzetes nyomozással, vagy legalábbis engedélyezze számára, hogy e tanács tagjaként helyettest nevezzen ki. A Bíróság elnökhelyettese végzésében kötelezte a Lett Köztársaságot arra, hogy hozza meg az ahhoz szükséges intézkedéseket, hogy a C-238/18. sz. ügyet befejező ítélet kihirdetéséig felfüggeszse a KNAB által a lett jegybankelnökkel szemben elfogadott kényszerintézkedéseket, amennyiben ezen intézkedések akadályozzák őt abban, hogy az EKB Kormányzótanácsának tagjaként magát helyettesítő póttagot nevezzen ki, az ideiglenes intézkedés iránti kérelmet pedig ezt meghaladó részében elutasította.

A Bíróság elnöke tovább kérte a Lett Köztársaságot, hogy nyolc napon belül közöljék a Bírósággal a KNAB által a lett jegybankelnökkel szemben elfogadott kényszerintézkedéseket igazoló dokumentumokat.¹² A Lett Köztársaság 44 iratot nyújtott be, azonban az ezen iratokkal kapcsolatban benyújtott észrevételeiben az érintett jegybankelnök és az EKB lényegében egyetértenek abban, hogy a Lett Köztársaság nem szolgáltatott bizonyítékot a jegybankelnök bűnösségére, sem a vele szemben hozott kényszerintézkedések megalapozottságára. A Bíróság végül arra hivatkozva, hogy mindkét ügy a vitatott határozattal szemben indított két keresetre vonatkozik egyesítette azokat.

A továbbiakban három külön pontban mutatom be bírósági döntést. Az elsőben a Bíróság hatáskörével kapcsolatban felmerült kifogásokat, a másodikban a keresetek jogi természetének értelmezése körüli vitákat, a harmadikban pedig a határozat megalapozatlanságának hiányára vonatkozó jogalapokat elemzem.

¹¹ C-238/18, nem tették közzé, EU:C:2018:488, C-202/18, nem tették közzé, EU:C:2018:489

¹² C-238/18, nem tették közzé, EU:C:2018:581

4. A Bíróság hatáskörével kapcsolatban felmerült jogi problémák

4.1. A tagállami kifogások. A Lett Köztársaság azt kifogásolta, hogy a Bíróság nem rendelkezik hatáskörrel a jegybankelnök és az EKB által indított keresetek elbírálására. A tagállam úgy vélte, hogy egyrészt az első ügyben a jegybankelnök lényegében azt kívánja elérni, hogy a Bíróság vizsgálja meg a nyomozással megbízott nemzeti hatóság által a büntetőeljárás során hozott intézkedések jogszerűségét és arányosságát. Az alperes tagállam értelmezésében ez azt jelentette, hogy a felperes végső soron arra kéri a Bíróságot, hogy egy nemzeti büntetőeljárás menetébe avatkozzon be, aminek jelentős hatása lehet a nyomozásra és az elkövetőnek a lett jogszabályoknak megfelelően történő, igazságszolgáltatás elé állítására. A Lett Köztársaság véleménye szerint ezért a keresetlevél kérelmei meghaladják a Bíróság hatáskörét, így amennyiben a Bíróság azoknak helyt ad, akkor az EUMSZ 276. cikkel ellentétesen jár el.¹³

A Lett Köztársaság másrészt arra hivatkozott a másik ügyben, hogy a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikke alapján az egyetlen keresettel megtámadható határozat az, amely az NKB elnöke és ezen intézmény közötti jogi és intézményi kapcsolatnak véget vet, és nem bármely olyan határozat, amely kötelezettségeket ír elő ezen elnök számára. A tagállam arra is hivatkozott, hogy a vitatott határozatnak nem az a célja, hogy véget vessen a lett központi bank és annak elnöke közötti jogi és intézményi kapcsolatnak, hanem kizárólag a vele szemben folytatott nyomozás hatékony lefolytatásának biztosítása miatt van rá szükség. Ennek alátámasztására több jogi érv is megfogalmazásra került. Az első érv szerint az intézkedés ideiglenes jellegű, és bármikor módosítható vagy visszavonható. A második az volt, hogy a kizárólag a lett parlament jogosult arra, hogy e központi bank elnökét hivatalából felmentse, ezen intézmény pedig nem fogadott el ilyen határozatot. A tagállam szerint az EKB kérelmének elfogadása kötelezné a Bíróságot a Lettországbán folyamatban lévő büntetőeljárás keretében összegyűjtött, a jegybankelnökkel szembeni kényszerintézkedések elrendelését igazoló tények és bizonyítékok felülvizsgálatára, és ennek megfelelően a nemzeti hatóságok hatásköreinek bitorlására.

Végül az alperes szerint az ügy irataira a lett jog értelmében a nyomozás titkossága vonatkozik, és azok nem közölhetők a büntetőeljáráson kívüli harmadik személyekkel, a Bíróságnak ezért el kellene utasítani az EKB arra irányuló kérelmét is.

4.2. Az EKB jogi érvei. Az EKB a felperessel szemben úgy ítélte meg, hogy a keresete nem zárható ki a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének alkalmazási köre alól. Ennek során hivatkozott a KBER és az EKB függetlenségének az EUMSZ 130. cikkben kimondott elvére, amely arra irányul, hogy lehetővé tegye az EKB számára, hogy politikai nyomástól mentesen láthassa el az EUM-Szerződésben

¹³ Az EUMSZ 276. cikke kimondja, hogy az Európai Unió Bírósága nem rendelkezik hatáskörrel egy tagállam rendőrsége vagy más bűnüldözőszolgálatával végrehajtott intézkedések érvényességének vagy arányosságának, illetve a közrend fenntartásával és a belsőbiztonság megőrzésével kapcsolatos tagállami hatáskörök gyakorlásának felülvizsgálatára.

rá ruházott feladatokat. A KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdése ezen elvet hajtja végre, pontosítva azon feltételeket, amelyek esetén egy NKB elnöke hivatalából felmenthető, és lehetővé téve az ilyen intézkedés jogszerűségének a Bíróság általi felülvizsgálatát. Az EKB úgy vélte, hogy az NKB elnöki posztjával kapcsolatos feladatok ellátásának tilalmát – még ha az nem is vet formálisan véget az ezen elnök és az említett bank közötti jogi és intézményi kapcsolatnak – a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdése értelmében vett, hivatalból való felmentéssel egyenértékűnek kell tekinteni. Ezzel ellenkező értelmezés elfogadása esetén ugyanis a tagállamok ilyen jellegű intézkedések elfogadásával megkerülhetnék a függetlenség e jogszabályban rögzített biztosítékát. Az EKB arra is hivatkozott, hogy az elnök függetlenségét ugyanígy veszélyeztetné az érintett elnök számára előírt azon ideiglenes tilalom, hogy feladatait ellássa, különösen akkor, ha – a jelen esethez hasonlóan – e tilalom lejártának időpontja ismeretlen, és fennáll annak a veszélye, hogy az az elnök megbízatásának lejártát követően következik be.

4.3. A Bíróság álláspontja. A Bíróság a döntése során alkalmazta a jól ismert jogértelmezési módszereket. Erre azért is volt szükség, mert a tagállam azt állította, hogy vitatott, ideiglenes jellegű határozat nem „mentette fel hivatalából” a lett központi bank elnökét, holott ilyen keresettel egyedül azok a határozatok támadhatók meg, amelyek véget vetnek a lett NKB elnöke és az említett bank közötti jogi és intézményi kapcsolatnak. A Bíróság elsőként megállapította azt, hogy kereset tárgyának meghatározása céljából használt kifejezések – a lett nyelvi változatokban csakúgy, mint e rendelkezés több más nyelvi változatában is – az NKB és annak elnöke közötti kapcsolat végleges megszakadására tűnnek utalni. Ugyanakkor rögtön hozzátette azt a szokásos fordulatot, amely szerint valamely uniós jogi rendelkezés értelmezéséhez nemcsak annak kifejezéseit, hanem szövegkörnyezetét, és annak a szabályozásnak a célkitűzéseit is figyelembe kell venni, amelynek az részét képezi. A Bíróság abból indult ki, hogy a tagállamok, mint az EK-Szerződés, majd az EUM-Szerződés megalkotói biztosítani szerették volna az EKB és a KBER számára, hogy a rájuk bízott feladatokat független módon láthassák el.¹⁴ E szándék fő megnyilvánulása az EUMSZ 130. cikkben szerepel, amelyet lényegében megismétel a KBER és az EKB alapokmányának 7. cikke, és amely az utasítások adásának és kérésének tilalmát rögzíti az EKB és a tagállami jegybankelnökök vonatkozásában.

Érdemes megemlíteni, hogy a főtanácsnok ugyanerre a következtetésre jutott. Az indítvány arra hivatkozik, hogy a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének értelmében vett tisztségből való felmentés fogalma, anélkül, hogy azt szükségképpen kimerítően meg kellene határozni, nem kevésbé az uniós jog önálló fogalma, amelynek alkalmazási köre nem egy intézkedés formájához és nemzeti jog szerinti minősítéséhez, hanem tartalmához és konkrét hatásaihoz kapcsolódik. A főtanácsnok szerint egy intézkedés ideiglenes jellege vagy az a körülmény, hogy nem jár azzal a hatással, hogy véglegesen megszakítja az elnök és az érintett nemzeti központi bank közötti jogi és intézményi kapcsolatot, nem akadályozhatja,

¹⁴ Lásd ehhez: a 2003. július 10-i Bizottság kontra EKB ítéletet, C-11/00, EU:C:2003:395, 130. pont

hogy ez az intézkedés tisztségből való felmentésnek minősüljön, amennyiben ténylegesen azzal a következménnyel jár, hogy a központi bank elnökét akadályozza feladatai ellátásában. Ha nem így lenne, a tagállamok megkerülhetnék az említett rendelkezésben rögzített tilalmat oly módon, hogy olyan intézkedéseket fogadnak el, amelyek formálisan nem minősülnek a tisztségből való felmentésnek, azonban a gyakorlatban azzal egyenértékű hatással járnak.¹⁵

A Bíróság szerint súlyosan csorbulna a nemzeti központi bankok elnökeinek, és következképpen magának az EKB Kormányzótanácsának függetlensége is, ha indoklás nélkül lehetne határozni a hivatalból való felmentésükről. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy valamely NKB elnöke számára előírt, azon ideiglenes tilalom, hogy feladatait ellássa, az utóbbira gyakorolt nyomás egyik eszközének minősülhet. Ezt az EKB két érveléssel is igyekezett alátámasztani. Egyrészt azzal, hogy az ilyen tilalom különösen súlyos jelleget ölthet azon elnök számára, akire irányul, amennyiben e tilalom nincsen meghatározott időtartamhoz kötve, és akár hivatali idejének jelentős része alatt alkalmazható. Másfelől az ideiglenes jellegénél fogva még hatékonyabb nyomásgyakorló eszközt kínálhat, mivel bármikor visszavonható nemcsak a nyomozás előrehaladásától függően, hanem az érintett elnök magatartásától függően is.

A Bíróság azt is megállapította, hogy ha egy olyan intézkedés, amely megtiltja valamely elnök számára feladatainak ellátását, mentesülne a Bíróság által a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikkének második bekezdése alapján végzett minden felülvizsgálat alól azzal az indokkal, hogy ezen intézkedés ideiglenes jellegű, egyszerű lenne a tagállamok számára, hogy egymást követő ideiglenes intézkedések elfogadásával kivonják magukat e felülvizsgálat alól, és ily módon fennállna annak veszélye, hogy az említett rendelkezést megfosztják hatékony érvényesülésétől. A Bíróság ezen jogi gondolatmenet végén kimondta, hogy a fentiek alapján hatáskörrel rendelkezik az olyan intézkedéssel szemben indított kereset elbírálására, mint a vitatott határozatban szereplő, a lett központi bank elnöki feladatainak ellátására irányuló ideiglenes tilalom.

A nyomozás titkosságára és a büntetőeljárásokba való beavatkozásra hivatkozó lett érveket szintén elutasította a Bíróság. Az alperes tagállam arra hivatkozott, hogy a Bíróságnak nincs hatásköre az olyan határozat felülvizsgálatára, amely véleménye szerint az e határozattal érintett személy ellen indított büntetőeljárás hatékony lefolytatásának biztosítását célozza. A Bíróság válaszában elsőként felidézte a sokat hivatkozott ítélkezési gyakorlatát, amely szerint bár a Szerződések megalkotói büntetőügyekben csak korlátozott hatáskört ruháztak az Unióra, az uniós jog mégis korlátokat szab a tagállamok számára e terén megillető hatáskörnek.¹⁶ E tagállami hatáskört ugyanis az uniós jog egészének, és különösen az elsődleges jogok a tiszteletben tartásával kell gyakorolni. A Bíróság szerint így a nemzeti büntetőeljárás-jogi szabályok nem akadályozhatják azon hatáskört, amelyet a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdése ruház a Bíróságra minden olyan esetben, amikor e rendelkezés alkalmazandó.

A Bíróság hatáskörérenek hiányára hivatkozó érveket a Bíróság a fentiek alapján

¹⁵ Lásd az indítvány 77-79. pontjait.

¹⁶ 2011. szeptember 15-i Dickinger és Ömer ítélet, C-347/09, EU:C:2011:582, 31. pont

elutasította azzal, hogy hatásköre az NKB elnöki feladatainak ideiglenes vagy végleges ellátására vonatkozó tilalom ellen indított keresetekre korlátozódik. Ez azt is jelentette, hogy a vitatott határozat, amellyel a KNAB több kényszerintézkedést fogadott el, csak annyiban tartozik a Bíróság hatásköre alá, amennyiben ideiglenesen megtiltja a jegybankelnök számára a lett központi bank elnöki feladatainak ellátását.

5. A felperesi keresetek jogi természetete

A két ügy egyesítésére tekintettel a Bíróságnak döntenie kellett arról is, hogy a kereseti kérelmeket pontosan hogyan értelmezi tartalmilag. A két kereset kérelmei ugyanis különböző módon kerültek megfogalmazásra. A jegybankelnök azt kérte, hogy a Bíróság állapítsa meg, hogy a Lett Köztársaság nevében elfogadott, vitatott határozat jogellenes, míg az EKB azt kérte, hogy a Bíróság állapítsa meg, hogy a Lett Köztársaság megsértette a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikkét. Az EKB a tárgyaláson kifejtette, hogy azt kéri, hogy a Bíróság megállapítási ítéletet hozzon, ahogyan a kötelezettségszegési eljárásokban.

A felmerült jogi probléma így a következő volt. Az EUMSZ 263. cikke által szabályozott megsemmisítés iránti keresetként kell-e értelmezni a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikke szerinti jogorvoslatot, noha az EUM-Szerződés jogorvoslati rendszerében a megsemmisítés iránti kereset főszabály szerint az uniós szervek aktusai vitatásának céljára van fenntartva? Vagy – a kötelezettségszegés megállapítása iránti keresethez hasonlóan – úgy kell-e rá tekinteni, mint annak megállapítására irányuló keresetre, hogy valamely tagállam nem teljesítette kötelezettségeit, jóllehet főszabály szerint az ilyen kötelezettségszegés miatt az uniós bírósághoz fordulás joga az Európai Bizottságot és a többi tagállamot illeti meg?

A kérdés egyáltalán nem pusztán dogmatikai jellegű. Előbbi esetben, ha a Bíróság megsemmisítené a KNAB-nak a jegybankelnökkel szemben a vitatott kényszerintézkedéseket elrendelő határozatát, akkor ő a Bíróság általi ítélethirdetéstől ismét betölthetné tisztségét. Ha ellenben a Bíróság arra szorítkozna, hogy megállapítsa a szóban forgó intézkedések összeegyeztethetlenségét a KBER és az EKB alapokmányával, a tagállam feladata lenne, hogy meghozza azon intézkedéseket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy belső jogrendjében biztosítsa a Bíróság ítéletének végrehajtását. Aligha kell hosszasan magyarázni a két joghatás közötti lényeges különbséget.

A főtanácsnoki indítvány amellett foglalt állást, hogy a kereseteket úgy kell elemezni, ahogy egy kötelezettségszegés megállapítására irányuló keresetet. Az indítvány nagyon részletes indokolással jutott el erre a következtetésre.¹⁷ Az indítvány szerint a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének keletkezéstörténete alapján úgy tűnik, hogy bár vannak közös pontok az EUMSZ 263. cikkével, azonban azok nem jelentenek a jogalkotó részéről arra vonatkozó

¹⁷ Lásd Juliane Kokott főtanácsnok 2018. december 19-i indítványának 42-68. pontjait.

tudatos döntést, hogy az e rendelkezéssel biztosított keresetet megsemmisítés iránti keresetként sorolja be. A főtanácsnok a rendszertani értelmezéssel is hasonló következtetésre jutott, arra hivatkozva, hogy az uniós bíróság a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikkében rögzített kereset keretében megsemmisítési jogkörrel rendelkezne, ez az uniós és a tagállami szféra összekeverését jelentené. Az indítvány azzal is érvelt, hogy egy nemzeti hatóság által hozott aktus megsemmisítése a tagállamok hatáskörébe és eljárásjogi autonómiájába történő, nem csupán szokatlan, de rendkívül mélyreható beavatkozást is jelentene, miközben a szubszidiaritás és hatáskör-átruházás elveinek alkotmányos jelentőségére tekintettel az ilyen beavatkozás lehetőségéről a Szerződésnek kifejezetten rendelkezniük kellene.

A Bíróság ezzel szemben eltérő következtetésre jutott. Az ítélet indokolása abból az alaphelyzetből indult ki, hogy a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikke nem tartalmaz semmilyen kifejezett vagy hallgatólagos utalást az EUMSZ 258–260. cikkben szabályozott, kötelezettségzegés megállapítása iránti eljárásra, ellenben annak szó szerinti, rendszertani és célkutató értelmezése viszont egyaránt az e cikk szerinti kereset megsemmisítés iránti keresetnek való minősítését eredményezi. A két eljárás közötti párhuzamot több hasonlóság is bizonyítja. Egyrészt a keresetet magánszemély, a jelen esetben a hivatalából felmentett elnök indíthatja, azon határozat ellen, amelynek címzettje. Továbbá mindkét kereset ugyanazon a két hónapos határidőn belül indítható. A két rendelkezés ezen felül ugyanazon megszövegezéssel mondja ki azt, hogy a felperesek *„a Szerződések vagy az azok alkalmazására vonatkozó bármely jogi rendelkezés megsértésére”* alapított jogalapokra hivatkozhatnak.

Az ítélet kitér arra a speciális helyzetre is, hogy a KBER és az EKB alapokmány azáltal, hogy kifejezetten a Bíróságot ruházza fel egy nemzeti jogi aktus jogszerűségének *„a Szerződések vagy az azok alkalmazására vonatkozó bármely jogi rendelkezés”* alapján történő felülvizsgálatával – eltér a nemzeti bíróság és az uniós bíróság közötti hatásköröknek a Szerződésekben, nevezetesen az EUMSZ 263. cikkben foglalt, általános megosztástól, mivel az e cikk szerinti kereset kizárólag az uniós jogi aktusok ellen irányulhat. A Bíróság szerint ugyanakkor ezen eltérést a KBER azon sajátos intézményi összefüggése magyarázza, amelybe az illeszkedik. A KBER ugyanis sajátos jogintézményt képez az uniós jogban, amely összekapcsolja a nemzeti intézményeket, nevezetesen a NKB-okat, valamint egy uniós intézményt, nevezetesen az EKB-t, és szoros együttműködést hoz létre közöttük, továbbá e jogintézményen belül az uniós jogrend és a nemzeti jogrendek különböző tagolódása és kevésbé markáns különbsége érvényesül.

A Bíróság úgy értelmezte, hogy az alapokmány azt a következtetést vonta le a Szerződések megalkotói által a KBER-nek szánt, ezen igen integrált rendszerből, és különösen az NKB elnökének funkcionális megkettőződéséből, amely bank kétségkívül nemzeti hatóság, azonban elnöke a KBER keretében jár el, aki továbbá – amennyiben olyan tagállam NKB-jának elnöke, amelynek pénzneme az euró – részt vesz az EKB fő irányító szervének ülésein. E kevert státusz miatt, és az NKB-ok elnökeinek KBER-en belüli funkcionális függetlenségnek biztosítása céljából lehet kivételesen a nemzeti hatóságok által hozott, e bankok valamely elnökét a

hivatalából felmentő határozattal szemben a Bírósághoz fordulni. E cél fontossága, valamint az elnök – Szerződéseket vagy az azok alkalmazására vonatkozó bármely jogi rendelkezést sértő módon elhatározott – felmentésének szankcionálása tekintetében beálló bármiféle késedelem okozta hátrány miatt hozták létre e Szerződések megalkotói az EKB és az érintett elnök javára az ilyen aktussal szemben a Bíróság előtti jogorvoslati lehetőséget.

A Bíróság amellett foglalt állást, hogy a Kormányzótanács tagja részvételének hosszú ideig fennálló hiánya ugyanis súlyosan befolyásolhatja az EKB ezen alapvető szervének megfelelő működését. Az elnök hivatalból való felmentése továbbá súlyos és azonnali következményekkel járhat az érintettre nézve. Ezért kizárólag a megsemmisítés iránti kereset teszi lehetővé azon aggályok eloszlátását, amelyek e jogorvoslati lehetőség létrehozását uralták. Mivel a lett jegybankelnök és az EKB által indított kereseteket kifejezetten a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdése alapján kezdeményezték, e kereseteket következképpen úgy kell tekinteni, hogy azok a vitatott határozat megsemmisítésére irányulnak.

6. A vitatott határozat megalapozottságának hiányára alapított jogalapokról

6.1. A felek érvei. Az érintett jegybankelnök arra hivatkozott, hogy a vitatott határozat nem megalapozott. Először is azt állította, hogy azt nem előzte meg megfelelő vizsgálat, sem a bizonyítékok kellő összegyűjtése. Másodsor azzal érvelt, hogy kevésbé valószínű, hogy a lett központi bank elnöke elkövette azt a bűncselekményt, amellyel gyanúsítják, nevezetesen egy lett magánbank javára elkövetett passzív vesztegetést, mivel e bank 2016-ban megszüntette tevékenységét, és felszámolás alá vonták. Az említett elnök ugyanis nem rendelkezett olyan hatáskörrel, amely lehetővé tette volna számára, hogy bármiféle módon befolyásolja egy magánbank tevékenységeit. Továbbá a lett központi bank minden döntését testületileg fogadják el. Harmadszor a vizsgálat alapját képező információk forrása nem volt hiteles. Negyedszer a jegybankelnök azt állította, hogy pontatlanok a vele szemben felhozott vádak. A KNAB azt állította, hogy a jegybankelnököt egy lett magánbank által folytatott tevékenységek akadályozásának elkerülése céljából vesztegették meg. A lett központi bank elnöke azonban nem rendelkezik ilyen jogkörrel.

Az EKB a maga részéről azzal érvelt, hogy a Bíróság feladata az olyan súlyos kötelezettségzegés fogalmának értelmezése, amely igazolja, hogy valamely NKB elnökét a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdése alapján hivatalából felmentsék, valamint azon mód értelmezése is, ahogyan ezt bizonyítani kell. Annak a tagállamnak kell bizonyítania, hogy a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdésében rögzített feltételek teljesülnek, amely elfogadja az e rendelkezés szerinti intézkedést. E feltételeket e tekintetben független bíróságnak kell megállapítania, és nem kormányzati ügynökségnek, ügyészségnek vagy a kényszerintézkedésről határozó vizsgálóbíróknak. Annak

érdekében, hogy az NKB elnökét hivatalából felmentő határozatot adott esetben észszerű határidőn belül végrehajthassák, nem követelmény, hogy a bíróság határozata jogerős legyen. Megengedhető azonban, hogy kivételes körülmények között azon tagállam központi bankjának elnöke, amelynek a pénzneme az euró, már a büntetőjogi felelősséget megállapító ítélet kihirdetése előtt felmenthető legyen hivatalából. Ez az eset áll fenn például akkor, amikor az intézkedést jelentős vagy nem vitatott bizonyítékok alapján hozzák meg.

Az EKB kiemeli, hogy a jelen ügyben a KNAB azelőtt mentette fel hivatalából a lett központi bank elnökét, hogy a neki felrótt cselekmények miatt a büntetőjogi felelősségét megállapító, érdemi ítéletet hozott volna valamely bíróság. Az EKB-nak pedig nem állt rendelkezésre a jelen esetben olyan információ, amely lehetővé tette volna számára annak meghatározását, hogy léteznek-e olyan kivételes körülmények, amelyek igazolják ezen intézkedést. Az EKB álláspontja szerint tehát független bíróság által az ügy érdemében hozott ítéletnek kell megerősítenie ahhoz, hogy a Bíróság e tényeket a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikke alkalmazásában megállapítottak tekinthesse. Ilyen ítélet hiányában a Bíróságnak elegendő bizonyítékkal kell rendelkeznie azon szilárd meggyőződésének alátámasztásához, hogy a központi bank elnökével szemben állított tények megtörténtek.

A Lett Köztársaság mindkét ügyben azzal érvelt, hogy a lett jegybankelnök bűnügyi aktájának elemei a büntetőeljárás törvénykönyv értelmében a nyomozás titkossága alá tartoznak. A főtanácsnok elemezte azt a helyzetet is, hogy mire hivatkozhat egy tagállami jegybankelnök, ha már tagállami bíróság hozott jogerős ítéletet az ügyében. Az indítvány szerint ilyen esetben az érintett központi bank elnökének a feladata, hogy olyan bizonyítékokat terjesszen elő, amelyek alátámasztják, hogy az érintett tagállam igazságszolgáltatásának függetlenségét érintő rendszerszintű vagy általános hiányosságok okán, valamint a személyes helyzetére tekintettel komoly és bizonyítékokkal alátámasztott okokból vélelmezhető, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogát megsértették, és hogy a szóban forgó ítélet téves ténymegállapításokon alapul.

6.2. A Bíróság álláspontja. A Bíróság jogi érvelésének kiindulópontja az volt, hogy a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdése értelmében az e rendelkezés szerinti kereset alátámasztására az érintett elnök vagy Kormányzótanács *„a Szerződések vagy az azok alkalmazására vonatkozó bármely jogi rendelkezés megsértésére”* hivatkozhat. Az uniós jog szerint valamely NKB elnökét kizárólag abban a két esetben lehet hivatalából felmenteni, ha már nem felel meg a feladatai ellátásához szükséges feltételeknek, vagy ha súlyos kötelezettségzegést követett el. Ebben az ügyben az érintett jegybankelnök számára előírt azon tilalmat, hogy a lett központi bank elnöki feladatait ellássa, azon, büntetendőnek tekintett, állítólagos cselekményeire irányuló előzetes nyomozás szükséglete indokolja, amelyek – ha bizonyítást nyernek – a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikke értelmében vett, „súlyos kötelezettségzegésnek” minősülnek.

A Bíróság leszögezte, hogy nem feladata, hogy amikor az alapokmány 14.2. cikke alapján jár el, a hatáskörrel rendelkező nemzeti bíróságok helyébe lépjen az érintett elnök büntetőjogi felelősségére vonatkozó döntés meghozatalában, sem pedig az, hogy az érintett tagállam joga alapján hatáskörrel rendelkező közigazgatási vagy igazságügyi hatóságok által ezen elnökkel szemben indított előzetes nyomozásba beavatkozzon. Márpedig az ilyen nyomozás szükségletei, és különösen annak megakadályozása érdekében, hogy az érintett elnök azt gátolja, szükséges lehet ez utóbbi hivatalából való ideiglenes felfüggesztéséről döntenie. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy az ő feladata viszont annak vizsgálata, hogy az érintett elnökkel szemben hozott, a feladatainak ellátására vonatkozó átmeneti tilalmat csak akkor rendeljék el, ha kellő valószínűsítő körülmény van arra vonatkozóan, hogy e személy az ilyen intézkedést igazoló, súlyos kötelezettségszegést követett el.

A jegybankelnök azzal érvelt a Bíróság előtt, hogy nem követte el egyik, a terhére rótt kötelezettségszegést sem. Az EKB-hoz hasonlóan úgy ítélte meg, hogy a Lett Köztársaság nem terjesztett elő semmilyen bizonyítékot e kötelezettségszegésre. Tény, hogy a Bíróság előtti eljárás írásbeli szakaszában az alperes tagállam nem terjesztett elő a vesztegetésre irányuló vádakkal kapcsolatban egyetlen olyan, első látásra elfogadhatónak tűnő bizonyítékot sem, amely indokolta a nyomozás megindítását és a vitatott határozat elfogadását. Meg kell jegyezni, hogy az alperes 44 dokumentumot nyújtott be, amelyek körülbelül 270 oldalt tesznek ki, és egyrészt a jegybankelnök gyanúsítottá nyilvánítására, a vele szemben elrendelt kényszerintézkedésekre, valamint az ellene történő vádemelésre vonatkozó eljárási dokumentumok együtteséből, és másrészt a KNAB, a lett nemzeti bank, az EKB és a német hatóságok között a jegybankelnök által az EKB-n belül folytatott tevékenységek, valamint az EKB által azon bankra vonatkozóan hozott határozatok tárgyában folytatott levelezésből állnak.

A Bíróság úgy vélte, hogy bár ezek a dokumentumok tartalmazták a lett hatóságok által megfogalmazott kifogások és vádpontok felsorolását, valamint a jegybankelnök terhére rótt tények leírását, azonban nem tartalmaztak semmilyen ténybeli körülményt, amely alkalmas lenne a lett hatóságok állításainak, és következésképpen a jegybankelnök terhére rótt tények valóságának alátámasztására.

A főtanácsnok szintén arra a következtetésre jutott, hogy ilyen körülmények között, anélkül, hogy szükség lenne a bizonyítékok elfogadhatósága feltételeinek vagy a Bíróság által a KBER és az EKB alapokmányának 14.2. cikkében előírt eljárás keretében történő értékelésük szabályainak meghatározására, meg kell állapítani, hogy a Bíróság nincs abban a helyzetben, hogy képes lenne az e rendelkezés által a központi bank elnökének tisztségéből való felmentésével szemben támasztott feltételek fennállásának ellenőrzésére. Bizonyítékok hiányában a Bíróság nem tudja ellenőrizni a Lett Köztársaság által annak igazolására előadott ténybeli állítások valóságát, hogy a jegybankelnök súlyos kötelezettségszegést

követett el, tehát már nem felel meg a feladatai ellátásához szükséges feltételeknek.¹⁸

A tárgyaláson a Bíróság elnöke kérte a Lett Köztársaság képviselőit, hogy rövid határidőn belül közöljék a vitatott határozatot alátámasztó dokumentumokat. A Bíróság szerint azonban a Lett Köztársaság által a tárgyalás után benyújtott egyetlen irat sem tartalmazott olyan bizonyítékot, amely alkalmas lenne annak megállapítására, hogy az érintettel szemben felhozott vádak megalapozottsága tekintetében kellő valószínűsítő körülmények állnak fenn.

A Lett Köztársaság tehát nem bizonyította, hogy a jegybankelnök hivatalából való felmentése arra vonatkozó, kellő valószínűsítő körülmények fennállásán alapult, hogy a KBER és az EKB alapokmánya 14.2. cikkének második bekezdése értelmében vett, súlyos kötelezettségszegést követett el, és ezért a Bíróság helyt adott az e határozat megalapozottságának hiányára vonatkozó jogalapnak. A Bíróság ezért a KNAB 2018. február 19-i határozatát megsemmisítette azon részében, amely megtiltotta a lett jegybankelnöknek, hogy a lett központi bank elnöki feladatait ellássa.

7. Következtetések

Az ítélettel a Bíróság első alkalommal gyakorolta azt a hatáskörét, amely biztosítja számára – erre irányuló kereseti kérelem esetén – egy olyan tagállami határozat felülvizsgálatát, amely egy nemzeti központi banki elnök felmentésére irányult. A döntés és az a tény, hogy a Maastrichti Szerződés hatálybalépése óta eltelt több mint 25 év alatt nem fordult elő hasonló eljárás, több következtetés levonására is lehetőséget biztosít.

Az egyik lehetséges következtetés az, hogy a KBER és az EKB uniós jogi alapjainak kidolgozása a jegybanki függetlenség tekintetében jól sikerült. Az uniós jog egy rendkívül kiterjedt és erőteljes jogi védőhálót épített ki a tagállami központi bankok és az EKB autonómiájának lehető legszélesebb körű biztosítása érdekében. Ezen jogi védőháló talán egyik legfontosabb eleme a jelen tanulmányban elemzett bírósági hatáskör. Az NKB elnököt felmentő tagállami határozat Bíróság általi felülvizsgálatának, és adott esetben megsemmisítésének pusztán lehetősége is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a tagállamok ne is „kísérletezzenek” azzal, hogy politikai okokból mozdítsanak el egy jegybankelnököt. Erre szerencsére még egyetlen tagállamban sem volt precedens. Egy ilyen döntést fontolgató tagállami kormány, illetve nemzeti parlament számára rendkívül kellemetlen és kínos lehetne az, hogy a döntését az Európai Bíróság később megsemmisíthetné. Ezt nyilvánvalóan senki nem akarja felvállalni.

A másik következtetés annak Bíróság általi egyértelművé tétele, hogy – a főtanácsnoki indítvánnyal szemben – megsemmisítés iránti keresetként értelmezi és kezeli az ilyen tartalmú kereseti kérelmeket. Ennek azért van különös jelentősége, mert ellenkező esetben, ha azt kvázi kötelezettségszegési eljárásként kezelné, azaz

¹⁸ Lásd az indítvány 131. pontját.

csak megállapítási ítéletet hozna, akkor nem tudná garantálni a tagállami jegybankelnökök személyi autonómiáját. Utóbbi esetben könnyen előfordulhatna a következő helyzet. Egy megállapító bírósági ítéletet a tagállam nem hajtana végre önként, amely esetben ugyan elméletileg a Bizottság számára rendelkezésre állna a pénzügyi szankció kiszabását lehetővé tévő EUMSZ 260. cikk szerinti eljárás megindítása, azonban annak lezárása éveket venne igénybe. Vagyis az a helyzet állna elő, mint a kötelezettségzegési eljárásoknál általában. Mint tudjuk a tagállamok különösebb következmények nélkül sérthetik meg néhány évig az uniós jogot, nincs olyan mechanizmus, ami ezt megakadályozhatná. A jegybanki függetlenség azonban annyira kiemelt fontosságú az uniós jogrendszerben, hogy ezt a „normál ügymenetet”, helyesen, nem engedi meg.

Végül feltehetjük a kérdést, hogy vajon a Bíróság jelen ügyben hozott ítélete nem jelent-e valóban túlzott beavatkozást adott esetben egy tagállami büntetőeljárás menetébe? Mint minden, ez is alapvetően nézőpont kérdése. Egy tagállam szemszögéből nyilván beavatkozást jelent, hiszen az ítéletet akár akként is értelmezhetik, hogy a Bíróság felülvizsgálati hatáskörét nem csak a nyilvánvaló politikai okokból való felmentés esetén gyakorolhatja, hanem büntetőeljárások során hozott határozatok tekintetében is. Az uniós jogi garanciák vajon egy korrupció és adott esetben bűncselekményeket elkövető jegybankelnökökre is vonatkoznak? A válasz egyértelműen nem. A Bíróság világossá tette, hogy a büntetőjogi felelősséget megállapító jogerős bírósági határozat hiányában azt várja el, hogy a tagállam szolgáltatson bizonyítékokat arra, hogy az érintettel szemben felhozott vádak megalapozottsága tekintetében kellő valószínűsítő körülmények állnak fenn. Jelen esetben ez nem történt meg a Bíróság szerint. Az persze nyilvánvalóan már értelmezési kérdés és szükségszerűen érdemi mérlegelést is igényel, hogy egy tagállami nyomozó hatóság által szolgáltatott bizonyítékot hogyan értékeli a Bíróság. Ebből a szemszögéből látszik igazán, hogy mennyire különleges is ez a bírósági hatáskör. Amikor a Bíróság mérlegeli és értelmezi a tagállami hatóság által rendelkezésére bocsátott bizonyítékokat, akkor értelemszerűen nem uniós jogot értelmez, hanem egy tagállami büntető anyagi és eljárási normákat, holott neki nem ez lenne az elsődleges feladata.

Akárhogyan is foglaljunk azonban állást a Bíróság e különleges hatáskörének gyakorlati alkalmazásáról és magáról az ítélet megalapozottságáról, egy dolog biztos. Bármennyire is nem tetszik ez a tagállamoknak, a Bíróság ez esetben (is) határozottan és világosan állást foglalt amellett, hogy rendkívül szélesan fogja értelmezni és alkalmazni ezt a hatáskörét. Az ítélet egyben üzenet a tagállamok számára is. Amíg nincs jogerős marasztaló bírósági ítélet, addig az Európai Bíróság dönti el, hogy jogszerű-e vagy sem egy jegybankelnök felmentése, és ebbe senki másnak nem lehet beleszólása. A személyes jegybanki autonómia csak ebben az esetben maradhat továbbra is alapvető és sérthetetlen normája az uniós jogrendnek.

Ius in sacra vs. ius circa sacra – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint

Petrasovszky Anna*

*Etsi nullus esset Deus, interesset tamen
Reipublicae eum esse credi!*
„Ha Isten nem is léteznék, az állam szempontjából
az lenne célszerű, hogy higgyük: létezik”
(Leibniz)

1. Bevezető gondolatok

A tanulmány mottójául választott idézet a 17. századból, Gottfried Wilhelm Leibniz *Elementa juris naturae* című művéből származik.¹ Azt az állambölcseleti tapasztalatot juttatja kifejezésre, amely racionális okokból is „értékhordozó és közösségteremtő tényezőként” tekint az állam területén élő vallási közösségek és egyházak tevékenységére. Felismeri az állam és egyházak közötti „kölsönös együttműködés előnyeit”, amely együttműködésben a „közjó előmozdításának kulcsát”² látja.

A rendkívül termékeny 17. század olyan ma is meghatározó állambölcseleti gondolkodókkal ajándékozta meg Európát, akik értekezéseikben választ próbáltak keresni az előző évszázadokban folyt vallásháborúk tépázta és a reformáció által új kihívás elé állított nemzetállamok célszerű kormányzásának kérdéskörére. A hatalmi harcok eldőlését követően az 1555-ös augsburgi vallásbékében lefektetett *cuius regio, eius religio* elv³ a vallási kérdésekben az állam uralkodójának nem csupán a jogait hangsúlyozta, hanem rámutatott az állam e téren felmerülő felelősségére is.

A 17. századtól kezdődően a bölcseleti gondolkodás egyre intenzívebben kezdte el kutatni az állam mibenlétét, és viszonylag rövid úton jutott el a szuverén uralkodó személyétől az absztrakt módon leírható államhatalom koncepciójához. Ezt az utat a

*Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Intézeti Tanszék.

¹ Leibniz, Gottfried Wilhelm: *Philosophische Schriften*, Band 1. 1663-1672. Herausgegeben von der Leibniz-Forschungsstelle, Berlin, Akademie Verlag, 1990, 432. o.

² Vö.:2011. évi CCVI. törvény bevezető hivatkozásai

³ Forster, Greg: *The Contested Public Square: The Crisis of Christianity and Politics*, Illinois US., InterVarsity Press Academic,2010., 138. o.

természetjog berkein belül járták meg a kiváló és méltán *celeberrimus* jelzővel illetett - matematikában, fizikában, diplomáciában, a történettudomány terén, filozófiában, teológiában, valamint a jogtudományban és az akkor felívelő kamerálisztikán alapuló közgazdaságtanban egyaránt jártas – polihistorok. Sok esetben egymás kortársaiként, illetve időbeli követőiként olyan közjogi diskurzust teremtettek, amely a modern nemzetállamok kiépítésekor Európa államfőinek több évszázadon át gyakorlati útmutatást volt képes adni.

Grotius, Hobbes, Pufendorf, Leibniz, Thomasius, Wolff, Kant, Martini, Zeiller stb. koncepciói az állami lét elméleti alapjait fektették le, az államhatalom nemzetközi jogi és közjogi természetét írták le, hogy aztán tovább adják a stafétát a következő századokra kikristályosodó, az önkényes hatalomgyakorlás megakadályozását célzó hatalommegosztás elméletét kidolgozó olyan gondolkodóknak, mint Locke, Montesquieu, Constant.

2. A 19. századi természetjog és magyarországi visszhangjai

A 19. századi természetjog a 17. századra visszanyúló törekvések, irányzatok egymásra ható szintéziseként jelent meg. Ehhez jelentős eszmei alapot nyújtott a teológiai érvekkel megalapozott természetjogi irányzat bázisán a 17. századra kialakult reformációs és ellenreformációs keresztény szemlélet, amely racionális észérvek alapján felismerte az állam társadalmi realitását, és kidolgozta a természetjog államépítési elveit.

Ezzel párhuzamosan érvényesültek az individuális jogokat előtérbe helyező mechanikus természetjogi koncepciók is, amelyek olyan univerzális elveket kerestek, amelyek Isten létezése nélkül is determinálnak, majd a tapasztalati ismeretek elsőbbségét hangoztatva a közmegegyezésen alapuló társas etika kizárólagosságát hirdették meg, a pozitívizmus irányába terelve a jogbölcseletet.

A 18. század derekára e két, válságba jutó és látszólag egymással konkuráló dimenzió harmonikus egyensúlyát transzcendentális filozófiájával Immanuel Kant volt képes biztosítani,⁴ megteremtve ezáltal a modernség és transzcendencia összhangját. A természetjognak ez a kritikái *észjogtudomány*ként számon tartott változata⁵ a 19. század elejétől a magyar jogbölcseleti gondolkodásban is egyre elfogadottabbá vált.

⁴ Kant ellentétben a kizárólagosan a tapasztalati megismerésben bízó ismeretelméletekkel szemben felhívja a figyelmünket arra, hogy az ember megismerő képessége a nem érzékelhető jelenségekre is kiterjed, így: „Az ész képes az értelemről különállva olyan dolgokról is eszméket alkotni, amelyeknek nincs tárgyiasult formája, azaz nem érzékelhetőek (pl.: Isten, lélek, szabad akarat).” Tengelyi László: *Kant*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988. 89. o.

⁵ Az észjogtan elnevezés már Adam Friedrich Glafeynál (1723) – Thomasius követőjénél – is előfordul, „de főleg Kant óta használtatik és egyszersmind a tudomány észleges irányát, ellentétben a történeti és hittani jogiskolával jellemzi”. Pauler Tivadar: *Bevezetés az észjogtanba*, Pest, 1852. 6. és Scattola, Merio: *Scientia Iuris et Ius Naturae, The Jurisprudence of the Holy Roman Empire in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, in: *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence, History of the Philosophy of Law in the Civil Law World 1600-1900*, Volumen 9. (szerk: Pattaro, Enrico; Canale, Damiano; Grossi, Paolo; Hofmann, Hasso; Riley, Patrick;) Springer Science + Business Media, B. V. 2009. 23. o.

A kezdetben veszélyesnek tartott kantiánus gondolatok térhódítása⁶ az Ausztriában végbemenő szemléletváltással kezdődött, ahol a bécsi egyetemen az uralkodói körökben közkedvelt *Karl Anton Martini*⁷ koncepcióját hivatalosan is a kantiánus felfogást befogadó *Franz Zeiller* és *Franz Egger*⁸ nézetei váltották fel. A természetjogon belül ezt az újfajta kritikai észjogi irányvonalat Magyarországon úttörőként *Szibenliszt Mihály*⁹ igyekezett meghonosítani, aki aztán olyan követőkre talált, mint *Virozsil Antal*,¹⁰ *Csatskó Imre*,¹¹ *Bánó István*.¹²

A 19. század végén az észjog elméleti összefoglalásával – az észjoggal zömében historikus jelleggel foglalkozó, de annak elveit szintén valló – *Pauler Tivadar* számos művében¹³ találkozhatunk.

3. Az állam és az egyház tradicionális viszonyát befolyásoló hatások

Az állam egyházhoz, egyházakhoz való viszonyulását elméleti síkon a modernkori természetjog igyekezett egyértelműsíteni. Az individuális jogok és a belőlük levezetett közösségi normák rendszerének kidolgozása, az azok közötti koherencia megteremtése, az államhatalom funkcióiról, jellemvonásairól, intézményeiről kimunkált elméletek és nem utolsósorban a közjogi intézmények modern szempontú megfogalmazása mind hozzájárultak ahhoz a változáshoz, amit e téren a természetjog előidézett.

Az emberi méltóságot kifejező személyiség jogából (*ius personalitatis*) levezetett *individuális jogok* – mint a személyes szabadság joga (*ius personalis libertatis*), a testi-lelki egészség megőrzéséhez és tökéletesítéséhez való jog (*ius conservandi et perficiendi corpus et animum*), a gondolat- és véleménynyilvánítás szabadsága (*ius liberae cogitationis et liberae communicationis idearum*), a szabad vallásgyakorlás (*libertas conscientiae seu ius in negotiis religionis iuxta proprium*

⁶ Szabadfalvi József: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás kezdetei, Werbőczy Istvántól Somló Bódogig*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 33. o.

⁷ Művének címe: *Martini, Carl Anton: Positiones de iure civitatis in usum auditori Vindobonensis*, Vindobonae, Typis Ioann. Thom. nobilis de Trattern, 1779.

⁸ Műüknek címe: *Zeiller, Franz von, Egger, Franz: Francisci Nobilis de Zeiller, Jus naturae privatum*, Editio Germanica tertia Latine reddita a Francisco Nobili de Egger, Viennae, apud Car, Ferdinandum Beck, MDCCCXIX (1819) és *Franz von Zeiller, Franz von Egger: Das natürliche öffentliche Recht, nach den Lehrsätzen des seligen Freyherrn C. A. von Martini vom Staatsrechte, mit beständiger Rücksicht auf das natürliche Privat-Recht des k. k. Hofrathes Franz Edlen von Zeiller, von Franz Egger*, 1810.

⁹ Művének címe: *Szibenliszt Mihály: Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaellem Szibenliszt, Tomus I. Jus naturae extrasociale complectens*, Eger, 182, és *Szibenliszt Mihály: Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaellem Szibenliszt, Tomus II. Jus naturae sociale complectens*, Eger, 1821.

¹⁰ Művének címe: *Virozsil Antal: Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae*, Pest, Typis Josephi Beimel, 1839.

¹¹ Művének címe: *Csatskó Imre: Bevezetés a' természeti jogba és a' tiszta általános természeti jog*, Győrött Streibig Lipóld' betűivel, 1839.

¹² Művének címe: *Bánó István: Elementa Jurisprudentiae naturalis secundum vestigia celeberrimorum Franc. nob. de Zeiller, ac de Egger aliorumque de jurisprudentia meritissimorum virorum conscripta a Stephano Bano, Claudiopoli Typis Lycei Regii*, 1836.

¹³ Természetjogi műveinek címei: *Pauler Tivadar: Bevezetés az észjogtanba*, Pest, 1852., *Az észjogtudomány fejlődése 's jelen állapota*, Tudománytár, Buda, 1843., *Észjogi előtan*, Budapest, 1873, *Észjogi alaptan*, Pest, 1854.

arbitrium agendi), a dolgok feletti bizonyos rendelkezést kifejező jogok (*iura connata rerum*), a szerződési szabadság (*libertas negotii contrahendi*) és társuláshoz való jog¹⁴ – a természetjog rendszerében olyan közjogi intézmények alapját jelentették, amelyek a társadalmi szerződés elméletére hivatkozva a nemzetállamok legitimációs igényeit is szolgálták. A *társadalmi szerződés elmélete* azonban nemcsak a nemzetállamok legitimációját alapozta meg, de megteremtette a különféle egyházfelekezetek létjogosultságát is.

Az állam *maxima societas*-ként való értelmezése az egyházjogifogalmának újra gondolásához vezetett. Egyfelől körvonalazódott egy, a társadalmi élet egészére igényt tartó *abszolutisztikus államfogalom*, amellyel szemben kialakult *egy individualisztikus egyházfogalom*, ami ebben a kontextusban az egyházak magánjogi egyesülésként (*societas*) történő felfogását igyekezett kiindulópontnak venni. A két entitás között konkuráló hatásköröknek a természetjog is nagy jelentőséget tulajdonított, amelynek feloldására – világi tudományként – az állam számára a *salus reipublicae*, az állampolgárok jóléte, a közjó szem előtt tartásával kínál eszközöket.

4. Új egyházfogalom

A modern természetjog koncepciójában a *pacta sunt servanda* elv és az ezen alapuló társadalmi szerződés elmélete minden emberi társulás alapját jelenti. Így a természetjog részletesen foglalkozik azokkal a törvényszerűségekkel, amelyek valamennyi társulási formát meghatározzák. A reformáció és a modern természetjog kölcsönhatásaként az egyház fogalma új tartalommal, egy konszenzuális elemmel egészült ki. Az az elképzelés, miszerint minden más társuláshoz, így az államhoz hasonlóan az egyház is a szabad emberek egyesülése útján jön létre, a hatalom isteni eredetét a teológia dimenziói körébe szorította vissza.¹⁵

A jogilag értékelhető egyház fogalma az egyház egyesületi jellegét hangsúlyozza, amelynek értelmében kezdeti stádiumában maga az egyház is *societas aequalis*, azaz egyenlőségen alapuló társulás. Ebből adódóan ügyeit az egyháztagok együttes részvételével kell intézni. A teljeskörű egyházkormányzati jogkör csak azt illeti meg, akire azt a közösség átruházta, melynek következtében az egyház *societas inaequalis*, azaz nem egyenlőségen alapuló formát ölt. Ez a koncepció a természetjog felfogásában az egyházak autonómiáját volt hivatott alátámasztani.

¹⁴Szibeniszt Mihály: *Jus naturae extrasociale*, in: *Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaellem Szibeniszt, Tomus I. Jus naturae extrasociale complectens*, Eger, 1820.50-51. o. vö.: Zeiller, Franz von, Egger, Franz: Francisci Nobilis de Zeiller, *Jus naturae privatum*, Editio Germanica tertia Latine reddita a Francisco Nobili de Egger, Viennae, apud Car. Ferdinandum Beck, MDCCCXIX (1819.) 59-61. o.

¹⁵Az egyházfogalom alakulásáról, továbbá a katolikus és a református egyházfogalom különbözőségéről bővebben: Szatmáry Béla: *A Magyarországi Református Egyház szervezetének kialakulása és jelenlegi működése, különös tekintettel az egyházi bírászkodásra*, Habilitációs értekezés, http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_5754_section_1003.pdf (2018. 06. 13.)

5. Az állam egyházakhoz való viszonyának természetjogi értelmezése

Az új egyházfogalom előíranyozta a modern államokat jellemző szekularitást, az állam és egyház szétválasztásának igényét, amely mindkét identitás számára számos előnyt biztosít. A modern, szuverén állam eszméjének térhódításával az állam már magának igényli azt a *ius circa religionis negotia* gyűjtőfoglommal definiált jogkört, amelyen keresztül ő határozza meg a világi hatalom és a vallás viszonyát. E felfogásban az állam maga a végső és legfőbb hatóság, amelyet ilyen jelzők is kifejezésre juttatnak, mint *suprema maiestas, maxima societas*. Eszerint az állam a társadalmi együttélés minden formájára kiterjedően illetékes, melyre nézve már nem ismer el közbülső hatalmakat. Az államot az egyházi ügyekkel kapcsolatos jogkörök ezek szerint tehát kétség kívül megilletik, annál is inkább, mert az állam igényt tart minden olyan tárgykör szabályozására, amely az állam céljára közvetlenül vagy közvetve hatással lehet, az állam céljának akadálya vagy közvetett előmozdítója lehet.¹⁶

Az egyházak ezzel szemben óriási morális tekintélynek örvendenek, amit az állam igyekszik a maga szolgálatába állítani. Az állam polgárai ugyanis gyakran valamely egyház tagjai is egyúttal, amely egyház mint társaság, híveivel szemben bizonyos irányítói jogkörrel (*potestas*) rendelkezik.¹⁷Éppen ezért ahhoz, hogy az egyházi és az állami hatalom között ne kerüljön sor hatásköri összeütközésre, de a hatásköri átfedések miatt is, szükség van annak tisztázására, hogy az állam milyen mértékben avatkozhat be a vallással kapcsolatos ügyekbe. E kérdésre való válasz megértésének előfeltételét a természetjog bizonyos fogalmak definiálásában látja.

6. Egyházak, vallások, vallási cselekmények, a *ius in sacra* és a *ius circa sacra* elhatárolása

Az egyházat a természetjog azonos hitbéli meggyőződést valló természetes személyekből álló *societas*-ként határozza meg. Elterjedését tekintve egy egyház lehet *egyetemes jellegű (universalis)*, más szóval valamennyi égtájon elterjedt közösségként működő, és lehet helyi, partikuláris jellegű (*particularis*), amennyiben az csak bizonyos vidékekre korlátozódik.¹⁸ A vallás (*religio*) alatt a természetjog

¹⁶ „Cum denique Imperanti jus in objecta, quae uti impedimenta, ita media promovendi finis Civitatis esse queunt” Szibenliszt Mihály: *Ius naturae sociale*, in: Szibenliszt Mihály: *Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaelae Szibenliszt Tomus II. Jus naturae sociale complectens*, Eger, 1821.194. o., vö.: Martini, Carl Anton: *Positiones de iure civitatis in usum auditorii Vindobonensis*, Vindobonae, Typis Ioann. Thom. nobilis de Trattern, 1779. 71. o., Franz von Zeiller, Franz von Egger: *Das natürliche öffentliche Recht, nach den Lehrensätzen des seligen Freyherrn C. A. von Martini vom Staats rechte, mit beständiger Rücksichtauf das natürliche Privat-Recht des k. k. Hofrathes Franz Edlen von Zeiller, von Franz Egger*, 1810. 255. o., Virozsil Antal: *Epitome juris naturae seu universae doctrinae juris philosophicae*, Pest, Typis Josephi Beimel, 1839. 335. o.

¹⁷ „Membra Civitatis sunt una membra ecclesiae, potestate instructae, ne igitur inter potestatem ecclesiasticam, et civilem collisione se veniant: necessarium est determinare, an, et quatenus civile imperium semet in religionis negotia exserat.” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 191. o.

¹⁸ „Ecclesia est societas personarum, eandem religionem profitentium; estque vel universalis, quae per terrarum loca quaecunque dispersa et, vel particularis, quae in certis quibusdam locis provincia pago

Istenről vallott ismereteket ért. A vallásgyakorlást (*cultus Dei*) olyan cselekményként jellemez, mint amelyek az isteni tökéletesség szemlélésére buzdítanak, és amelyek kétféle módon fejthetők ki: megnyilvánulhatnak belsőleg (*internus*) és külső cselekményekben (*exterus*).¹⁹ Különbség tehető igaz (*vera religio*) és hamis vallás (*falsa religio*) között. Igaz vallásnak azt kell tekinteni, amely megfelel az isteni tulajdonságoknak, míg amelyik vallás e tulajdonságokkal ellenkezik, hamisnak tekintendő.

Az isteni kinyilatkoztatáson alapuló vallásokkal (*religio positiva*) szemben meg kell különböztetni a természeti vallásokat (*religiones naturales*), amelyek tanítása kizárólag a tiszta ész megvilágosodása folytán ismerhető meg. Az olyan vallást, amelynek követői Istent mint létezőt úgy fogják fel, mint aki befolyással bír az emberek jó illetve balsorsára, érzékeken alapuló vallásnak (*religio sensualis*) nevez a természetjog, és a pogány, azaz a nem keresztény vallásokkal azonosítja. Ezzel szemben azt a fajta vallást, amelyik Istenre morális Törvényalkotóként, Bíróként és Végrehajtóként tekint, erkölcsi vallásnak nevez (*religio moralis*), s ilyennek tartja a keresztények vallását.²⁰

A vallással kapcsolatos jogkörök között a természetjog különbséget tesz a szerint, hogy azok a *ius in sacra* vagy a *ius circa sacra* körébe tartoznak. A *ius in sacra* alatt a hitéletben, a szent dolgokban való korlátlan jogosítványokat ért, amelyek végcélját tekintve az örök életre összpontosítanak, a vallás lényegére vonatkoznak, azokhoz kapcsolódó dolgokra tanítanak. E körbe tartozik az Isten szentségének szolgálatában és kiszolgáltatásában megvalósuló spirituális jogszolgáltatás gyakorlása. A *ius in sacra* az egyházak autonóm jogköre, amelyre az államhatalom koordináló felügyelete vonatkozhat csak.

A *ius circa sacra* evilági viszonyokra, a földi jólétre mint az állam céljára irányul. Teljes mértékben állami felségjog, amely az állam területi felségjoga (*ius territoriale*) értelmében csak az adott állam viszonylatában és annak területén érvényesíthető. Célja kettős: egyfelől a polgárok szabad vallásgyakorlásának biztosítása, hogy az állam polgárai biztonságos körülmények között követhessék vallásuk szerinti erényes életútjukat. Másfelől az állam céljának biztosítása, amely az egyház és állam hatásköreinek elválasztásával, a két entitás jogköreinek elhatárolásával valósítható meg. Célja többek között, hogy az egyház hatásköre ne kerüljön összeütközésbe az állam céljával.

A fentiek értelmében az állam vallásügyekkel kapcsolatos jogkörei két irányban fejthetők ki: a) a *ius in sacra* körébe tartozó vallási cselekmények feletti koordináció; és b) a *ius circa sacra* körébe tartozó jogkörök.

Mindkét esetre vonatkozik az az elv, mely szerint az állam célját akadályozó cselekmények kiszűrése érdekében az állam *felügyeleti jogkört* gyakorolhat, az állam célját előmozdító *vallási cselekményeket* pedig *támogathatja*.

vel vico existit." Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 191. o., vö.: Martini: *Positiones de iure civitatis* 71. o., Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 255. o.

¹⁹„Religio est cognitio Dei (Theoretica), et determinatus modus Deum colendi (Practica). Cultus Dei est complexus actionum, ad quas divinatorum attributorum contemplatio nos impellit, et prout hae actiones sunt internae, vel externae” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 191. o., vö.: Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 255. o.

²⁰Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 193. o., vö.: Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 256. o.

7. Az állam vallásügyekkel kapcsolatos jogköreinek természetjogi indokai és a lelkiismereti szabadság kérdése

A természetjog a vallásra az állam célja elérése érdekében alkalmas és szükséges eszközként tekint. Az egyházak tevékenységével az állam célja könnyebben és tökéletesebben valósulhat meg. Alkalmasságát pedig az adja, hogy egy tiszteletre méltó vallás saját tanain keresztül erényes életre ösztönöz, tiszta erkölcsre nevel. Az a tény pedig, hogy Istent úgy tiszteljük mint Törvényalkotót, Bíró és Végrehajtót, aki nem csak a földi életre tekintettel mér Mindenhatóként jutalmat és büntetést, az erkölcsös polgári magatartásra jóval nagyobb ösztönző erővel hat, mint amekkorát maga az állam képes kifejteni. Szükségességét a természetjog azzal indokolja, hogy mivel a jogalkotás a legtöbb esetre nem képes megoldást nyújtani, az ilyen helyzetekre végső soron a valláshoz, mint jótékony segítséghez lehet fordulni. Az a dogmaként elfogadott felfogás, hogy Isten mindent lát, mindenhol jelen van és a legnagyobb titokban elkövetett gaztetteknek is tanúja, sőt megtorlója, a jogkövető magatartás elérésének, különösképp a bűnelkövetéstől való tartózkodásnak rendkívül hatásos módja.²¹

A vallás gyakorlása különféle cselekedetben nyilvánul meg, amelyekre nézve az állam jogköre szelektív módon vonatkozik. Az állam célját akadályozó cselekményekre vonatkozóan az egyházak felett is felügyeleti jogot (*ius inspectionis*) gyakorol. Az egyházak tevékenységét, mint az állam céljának elérésére alkalmas és szükséges eszközt azonban támogatja (*ius advocatae*).²²

Annak pontosításához, hogy az állam jogköre mely vallási cselekményekre terjed ki, tisztázni kell a különféle vallási aktusok természetét. A vallásgyakorlás – mint láttuk – mind külső, mind pedig belső cselekménytípusokat is jelent. Mindkettőről

²¹ „Religio est medium aptum et necessarium ad facilius, perfecti usque assequendum finem Civitatis. Aptum ideo: quia religio venerabili sua doctrina ad virtutem nos erudit, puram moralitatem urget. Deumque, ut Legislatorem, Judicem, et Executorem praemiorum, et poenarum, sine restrictione ad terrestrem vitam proponit, motiva ad honos civiles mores invitantia suppeditat majora quam Imperans suppeditare valet. Necessarium; cum legislatio plurimis casibus destitutam se cerneret, nisi beneficam ei religio praeberet manum.” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 193. o., vö: Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 256. o.

²² „Cum denique Imperanti jus in objecta, quae uti impedimenta, ita media promovendi finis Civitatis esset queunt (§ 119.), proprium sit juris majestatici circa divisio in jus inspectionis, et advocatae patet.” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 194. o.

Érdekes eszmefuttatást közöl Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig* című monográfiájában, ahol a *ius advocatae*-ről azt vallja, hogy „nem helyes a *ius circa sacra* körébe tartozó állami jogosítványok köré vonni”, mivel ez az állam számára inkább kötelességet jelent, nevezetesen arra, hogy „az egyházi aktusok végrehajtását elősegítse”. (Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976, 208-209. o.) A természetjog felfogása szerint viszont az állam felségjogait nem lehet kizárólagosan a jogosultságok szempontjából értékelni, hiszen azon az elven alapulva, hogy minden jog egyben kötelességgel jár, a felségjogok is kötelezettségekkel párosulnak. Minden felségjognak azt a kötelezettséget kell megcéloznia, hogy az állam polgárai számára a tőle telhető módon saját eszközeivel jogbiztonságot szavatoljon. Így a természetjog szerint az állam felségjogai nem értelmezhetők az állam bizonyos kötelezettségei nélkül.

elmondható, hogy vonatkozhatnak a vallás lényegére, de lehetnek e tekintetben lényegtelenek is, továbbá lehetnek kötelezően gyakorlandók vagy önként vállaltak. Mind a belső, mind pedig a külső cselekményekre nézve a természetjog azt vallja, hogy bárki, akik ezek közül valamelyikkel nem ért egyet, nem köteles azt az előírásokkal azonos módon gyakorolni.²³ Az állam vallásügyek terén érvényesíthető joga nem vonatkozhat a belsőleg megnyilvánuló vallási cselekményekre, hiszen a belső cselekmények egyébként sem tárgyai az államhatalomnak. Ezek a cselekmények abba a kategóriába tartoznak, ahol a polgárok intellektuális gondolkodásmódja formálódik. A természetjog ugyanis elismeri a lelkiismereti szabadságot, azaz a szabad gondolat- és véleménynyilvánítást (*ius liberae cogitationis et liberae communicationis idearum*).²⁴ Hasonló módon az vallás lényeges természetéhez tartozó, dogmatikus cselekedetek sem tartoznak az állam hatáskörébe, ugyanis a természetjog álláspontja szerint az állam polgárainak nem is állt szándékukba ilyen mélységbe ható joggal felruházni az államot. A biztonság megteremtésére irányuló jog nem tartalmaz olyan jogosultságot, amelynél fogva meg lehetne határozni az üdvösségre vonatkozó dogmákat.²⁵

A lelkiismereti szabadságból fakadóan a természetjog a vallási cselekményekre úgy tekint, mint amelyek kényszertől mentesnek. Legyenek azok belsőleg vagy külsőleg kinyilvánítható alapvető dogmákra vonatkozók vagy azokhoz képest mellékesek, azok az állam szempontjából általában közömbösek. A lelkiismereti szabadság mindenkit megillet, így mindenkinek joga van arra, hogy vallását önként, szabadon gyakorolhassa.²⁶

A természetjog emellett arra is figyelmeztet, hogy adódhatnak olyan helyzetek, amikor az állam nem lehet közömbös bizonyos vallási cselekményekkel szemben. Ha vita merül fel azzal kapcsolatban, hogy egy vallási indíttatású aktus befolyással van-e az államra vagy sem, akkor az adott egyháznak kell figyelembe vennie az állam döntését, hiszen valamennyi, államot érintő körülmény nyilvánvalóan és kizárólagosan az állam hatáskörébe tartozik.²⁷

²³Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 194. o., vö: Martini: *Positiones de iure civitatis* 72. o., Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 59. o.

²⁴Szibenliszt: *Jus naturae extrasociale* 50-51. o., vö: Zeiller-Egger: *Jus naturae privatum* 59-61. o.

²⁵„Jus circa sacra religionis actus internos non respicit [...]. Sed neque essentielles (dogmata) actus subsunt imperio civili eo sensu, acsi Imperans eadem determinare, et mutare possit” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 195. o., vö: Martini: *Positiones de iure civitatis* 72. o., Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 259. o.

²⁶„Existunt itaque primo actus religionis coactionis expertes, utpote interni, et externi essentielles, imo etiam accidentales civiliter indifferentes (§ 72.). Ex eo subditis competiti libertas conscientiae, seu jus in negotiis religionis juxta proprium arbitrium agendi.” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 191-196. o., Martini: *Positiones de iure civitatis* 73. o.

²⁷Szibenliszt Mihály magyarázata szerint ugyanis az állam szempontjából nem mindegy, hogy egy vallási felekezet tagjai például egy másik államhoz csatlakoznak azzal a céllal, hogy az egyház ügyeinek intézését ott folytassák, vagy éppenséggel olyan templomokat bontanak le, amelyek egyben az állam védelmét is szolgálják stb. Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 195. o. lábjegyzete.

8. A *ius in sacra* körébe tartozó vallási cselekményeket érintő állami koordináció

Az állami koordináció gyakorlatilag azokra a dogmatikus vallási cselekményekre vonatkozik, amelyekre az államnak egyébként nincs beleszólása, az állam céljának hatékonyabb elérése érdekében azonban az államnak joga van bizonyos összehangoló tevékenységet gyakorolni.²⁸ Amellett, hogy az államot alapvetően nem illeti meg az a jog, hogy az egyház belügyeibe beleszóljon, a természetjog az állam felügyeleti jogköréből adódóan az állam céljának elérése érdekében következő beavatkozásokat említi:

- joga van a dogmákat, mint az egyház lényegéhez tartozó cselekményeket még kihirdetésük előtt megvizsgálni abból a szempontból, hogy azok nem ellentétesek-e az állam céljával (*ius examinandi dogmata ante promulgationem*);
- joga van az állam alkotmányos berendezkedésével ellentétes egyházi felekezeteket betiltani, nehogy olyan egyház kapjon működési jogot, amelyik veszélyezteti a közjót (*ius societatem ecclesiasticam civili statui contrariam excludendi*);
- gondoskodik arról, hogy az ún. igaz egyházak ügyei összhangban legyenek az állam jólétét biztosító elvekkel (*ius providendi, ut ecclesiae verae negotia cum salute Civitatis consentiant*), melyhez további három jog kapcsolódik, így az állam különös gondot fordít arra:
 1. nehogy valaki visszaéljen a kegyes cselekményekkel, ilyen cselekményekből jogtalan haszonra tegyen szert;
 2. hogy senki se vetemedjen arra, hogy az egyházi szolgáltatásokra igényt tartó polgároktól ezeket ok nélkül megtagadja, s ezáltal a köznyugalmat veszélyeztesse;
 3. hogy a vallási szakadárrok, amennyiben működésükkel zavart keltenek, és rendreutasításukra nincs más mód, az állam területéről kiltassanak.²⁹

Az egyházak támogatására irányuló állami jogkörök (*ius advocatiae*) vonatkozásában az államnak elsődlegesen azt kell biztosítania, hogy polgárai az általuk választott vallás előírásainak megfelelő módon tudjanak eleget tenni. Máskülönben a vallásgyakorlásból származó előny nem fog az állam viszonylatában oly mértékben jelentkezni, mint ahogy azt lehetőség szerint az állam kihasználhatná.³⁰ Ennek keretében az állam támogatásának a következőkre célszerű irányulnia:

²⁸ „Etsi Imperanti civili jus essentialia religionis negotia determinandi non competat, jus tamen supremae inspectionis in eadem denegari non potest.” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 196. o.

²⁹ Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 195-197. o., vö: Martini: *Positiones de iure civitatis* 73-74. o., Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 269-270. o.

³⁰ „Ex jure advocatiae respectu cultus interni fluit imprimis jus curandi, ut cives in officiis religionis, quam profitetur, rite instituantur, secus ex religione emolumentum, quod posset, in Civitatem non redundabit.” Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 198. o.

- a teológusképzés támogatása, hogy kellő számban legyenek olyan egyháztudósok, akik koordinálják a hitéletet – e nélkül a téveszmék hatására anarchia uralkodna el a vallásgyakorlás terén;
- a műveltség terjedésének ösztönzése a papság körében, hiszen ők azok, akik közvetlen kapcsolatban állnak a polgárokkal, akiknek továbbadhatják ismereteiket. Az állam szempontjából ugyanis kívánatos, hogy polgárai műveltek legyenek;
- a papság méltó anyagi támogatásban való részesítése, hogy eleget tudjanak tenni pasztorációs feladataiknak;
- a polgárok vallási buzgalmának támogatása kívánatos az állam céljának elérése szempontjából. E téren azonban az állam a vallásgyakorlás külső megnyilvánulásait mindaddig nem korlátozhatja, amíg azok eltúlzott formalitásukkal nem zavarják az állam nyugalma. Így a hitélet támogatására az állam:

- a) templomokat építhet, egyházi ünnepeket hivatalos ünnepekké nyilváníthat, kegyes kongregációk létesítését állami elismerésben részesítheti;
- b) jogosan tilthat meg hitéletet sértő cselekedeteket és minden más, a jó erkölccsel ellentétes vallási cselekmény, hiedelem terjedését;
- c) polgáraitól joggal várhatja el, hogy annak a vallásnak a gyakorlásában, amelyben az állam uralkodója is részt vesz – vagyis ahol valamely felekezetnek államegyházi alkotmányos státuszt biztosítanak – maguk is részt vegyenek. Mindazonáltal egy vallásos cselekményre csak akkor lehet valakit rászorítani, ha azok a cselekmények az adott vallás tanítása szerint megengedettek, vagy egyenesen elő vannak írva, nehogy valaki ezek elhanyagolása miatt a polgárok között megbotránkozást okozzon, és ezáltal a közjó szenvedjen kárt.³¹

9. A *ius circa sacra* gyakorlásának természetjogi szempontjai

Mindazon cselekmények, amelyek nem tartoznak a vallás lényegéhez, de érdemi kihatással vannak az állam céljának megvalósítására, teljes mértékben az állam hatáskörébe tartoznak. A *ius circa sacra* tehát állami jogkör abból a fentebb már említett alapelvből adódóan, hogy az állam minden olyan tárgykört szabályozása alá vonhat, amely előmozdítja vagy éppenséggel akadályozza az állam célját. Így erre a tárgykörre is vonatkozhat az állam felügyeleti és támogatói jogköre.

E tárgykörben a fenti osztályozáson túl egy másfajta szempont is érvényesül, nevezetesen az államnak a természetjog által differenciált hármasság jogköre: a törvényhozói, a végrehajtói és a felügyeleti joga. Az állami felügyelet azonban a *ius circa sacra* valamint a *ius in sacra* jogosultságok terén is érvényesíthető, aminek

³¹Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 199-200. o.

indoka, hogy az állam megismerhet minden olyan tevékenységet, amely az állam céljának elérésére veszélyt jelenthet.

Az állam *ius circa sacra* körébe tartozó törvényhozói jogköre alapján elsődlegesen az egyház – mint *societas* – tagságára (*ius de personis*) vonatkozóan hozhat rendelkezéseket. Ennek keretében ez a jog egy adott egyház valamennyi tagját érinti, különös tekintettel az egyházban tisztséget betöltő és ott szolgálatra hivatott személyeket, akik egyúttal az állam polgárai is.

Az állam tehát ilyen megfontolásból e személyekre rendelkezéseket állapíthat meg. Ezt a jogát olyan mértékben gyakorolhatja, amilyen mértékben a rájuk vonatkozó rendelkezés híján az állam valamilyen kárt szenvedne. Ezen a téren a következő jogok illetik meg az államot:

- Az egyházi szolgálatra elhivatott személyek számának optimalizálása (*ius cavendi numerus ministrorum*). Az állam szempontjából az célszerű, ha az ilyen személyek száma nem haladja meg a kívánt mértéket. Ez a követelmény az ilyen személyek ingatlanvagyonával van összefüggésben, így ezzel kapcsolatban az állam korlátozó intézkedéseket hozhat (*ius ferendi legem amortisationis*). E korlátozásra irányuló rendelkezésekben az állam meghatározhatja azon javak mértékét, amelyeket az egyházi testületek tulajdonába lehet adni. Az ilyen holtkézi javak elszaporodása ugyanis az államra nézve különféle veszélyeket rejt magában, így többek között gátolja a kereskedelmet és a pénzforgalmat.
- Annak az életkornak a meghatározása, amelynek betöltése szükséges ahhoz, hogy valaki egyházi szolgálatnak szentelje magát (*ius definiendi aetatem, qua quis huic statui se addicere posset*). Az ilyen személy ugyanis más állami szolgálatok alól – mint például katonai szolgálat, gyámság, gondnokság viselése – kivonja magát.
- Amellett, hogy joga van támogatni azokat az egyházi szokásokat, szertartásokat valamint testvéri közösségek létesítését, amelyek az adott egyház önkéntes döntésén alapulnak, ezeket a közjó érdekében korlátozhatja is (*ius ritibus arbitrariis etiam restringendi bona communis gratia*).
- Az egyházi hatalommal visszaélő, az államban zavargást, ellenségeskedést szító egyházi közösségek felszámolása (*ius abusum potestatis ecclesiasticae si dissidia, et turbae inde immineant, tollendi*).
- Az ún. igaz vallástól eltérő vallások tűrése vagy tiltása (*ius tolerandi ecclesias ex religionibus a vera alienis compositas, aut non tolerandi*). Előfordulhat ugyanis, hogy egy hamis vallás az állam szempontjából ártalmatlan, vagy egyenesen hasznos, de akadhat olyan is, amely egyúttal az állam polgáira nézve káros. Az előbbi esetben a vallási türelem joga érvényesül, az utóbbiban viszont nem.

A *ius tolerandi* olyan ellentmondásos helyzetekben is érvényre juthat, amikor egy hamis vallás tiltása nagyobb kárt eredményezne az államra nézve, mintha azt megtűrnék, s ilyenkor az állam joggal tűri meg az egyébként ártalmas vallást. Az ártalmas vallással szembeni türelmi jog gyakorlása még inkább indokolt, ha annak tagjai külföldiek. Általános alapelv tehát az, hogy inkább

célszerű eltérni egy ártalmas vallást, mint hogy annak tiltása vallásháborúhoz, s ennek következtében az állam összeomlásához vezessen.

- A zavartkeltő vallási viták elfojtása (*ius concertationibus silentium imponendi, si tumultibus occasionem praebeant*).
- Mindazon tanok és az azokat propagáló könyvek betiltása, amelyek az állam alkotmányos berendezkedésére nézve ártalmasak (*ius prohibendi doctrinas quascunque noxias reipublicae*).³²
- Olyan törvények megalkotása, amelyek az egyházi hatáskört elhatárolják a világi ügyektől, amelyek terén az egyház semmiféle hatalommal nem rendelkezhet (*ius legibus separandi*).

Az állam vallásügyeket érintő végrehajtói jogköre keretében a következő jogokat gyakorolhatja:

- Az államnak joga van a területén működő egyház vezetéséből kizárni azokat az egyházi személyeket, akiknek a tevékenysége gyaníthatóan zavarkeltésre irányul, vagy ténylegesen zavart kelt. Velük szemben kényszer is alkalmazható (*ius exclusivae coercendi*). Ez a jog az államot ugyanis mindenféle társasággal, társulással szemben megilleti, tehát magával az egyházzal szemben is gyakorolható.
- Az állam célját veszélyeztető és az ilyen szempontból gyanús társulásokat, összejöveteleket ellenőrizheti, és ha szükséges betilthatja (*ius heterias cohibendi*).
- Minden olyan polgár számára biztosítja az államhoz való folyamodást, akit az egyház részéről az egyházi hatalommal történő nyilvánvaló visszaélés folytán sérelem ért (*ius dandi recursum ad se*).
- Az államot megilleti az a világi hatalom, amelynek alapján saját tekintélyével oltalmazza az egyházat (*ius brachii saecularis seu ius assistendi ecclesiae sua auctoritate*).
- Az államnak joga van állami büntetést kiszabni azokkal szemben, akik azáltal, hogy egyházi kötelességüknek nem tesznek eleget, még állami kötelezettségeket is megszegik (*ius puniendi*).
- Állami szankciókkal büntetheti azoknak az egyházi törvényeknek a megsértését, amelyek nem ellentétesek az állam céljával, hogy azok tekintélyét ezzel is tovább növelje (*ius leges ecclesiasticas sanctione civili muniendi*).
- Az államot az egyházi személyekre vonatkozóan kiemelt jogkör illeti meg, ami az egyházi javak tekintetében a kisajátítás jogaként érvényesül (*ius eminens in ministros ecclesiae et bona ecclesiastica*). A vallás ugyanis nem jelent mentességet az állami kötelezettségek alól, az egyházi javak pedig úgyszintén magánvagyonnak számítanak, amelyekre nézve fennáll az állam kisajátítási joga. Hiszen a vallás szolgálatára felszentelt személyek továbbra is az állam

³² A természetjogi szerzők itt példának olyan műveket hoznak fel, amelyek az ateizmust vagy az epikureizmust népszerűsítik. Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 205. o., vö.: Martini: *Positiones de iure civitatis* 77. o., Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 281. o.

polgárai maradnak, és az egyházi célra szánt vagyon egyben az állam vagyonát is képezi.³³

Az állam vallásügyekre vonatkozó felügyeleti jogát abból a megfontolásból gyakorolja, hogy minden olyan tevékenységnek a megismerése (*inspicere*), amely veszélyt jelenthet az állam céljára nézve, az állam hatáskörébe tartozik. Az állam felügyeleti joga a vallásügyek tekintetében mind a *ius circa sacra*, mind pedig a *ius in sacra* területén érvényesül, így magába foglalja az egyház lényegére vonatkozó szabályok felülvizsgálatát, az állam céljával ellentétes felekezetek betiltását, a vallási villongások lecsillapítását. Ezek bővebb kifejtését az alábbi jogok részletezik:

- Az ún. uralkodói tetszvényjog (*ius placeti regi*), ami az egyházi, fegyelmi szabályokra vagy vallási dogmákra vonatkozó szabályok felülvizsgálatát jelenti abból a szempontból, hogy azok nem tartalmazznak-e olyan kikötéseket, amelyek az állam célját veszélyeztetik. Az állam ezt a jogot mint az egyház pártfogója, szószólója gyakorolja, akinek kötelessége a vallási élet előmozdítása.
- Az egyházi személyek összehívása, egyházügyekben való tanácsadásuk kikérése (*ius ministros sacros convocandi, eorum consilia exquirendi*).
- Az egyházszakadások alkalmas eszközökkel történő megakadályozása (*ius mediis aptis praecavendi, ne chismata orientur*).
- Testületek alapítása, egyezségek megkötése (*ius collegia, et tractatus instituendi*).
- Annak felügyelete, hogy a szent dolgokat rendeltetésüknek megfelelően használják (*ius vigilandi, ut res sacrae suis adhibeantur usibus*), hiszen a szent dolgokkal való visszaélés visszavetheti a vallási buzgalmat.
- Az állam polgárai által megkötött vallási tartalommal bíró szerződések előzetes vizsgálata, s amennyiben ezek az állam alkotmányos berendezkedésével ellentétesek, azok semmissé nyilvánítása (*ius pacta civium, quae simul religionis negotia sint examinandi, si reipublicae noceant, irritandi*). Ilyenek például azok az egyben állami szerződésnek is tekinthető egyezségek, mint a jegyesség, a házasságkötés, illetve amelyek valamilyen fogadalomtételhez, eskühöz kötöttek. A vallási fogadalommal megkötött ügyetek érvényessége ugyanis csak addig terjedhet, ameddig az állam céljával nem kerülnek ellentmondásba. Ebből adódik az a további államot megillető jog, hogy házassági akadályokat intézményesíthet (*ius impedimenta matrimonium dirimentia stauendi*).³⁴

³³Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 208-210.o. , Martini: *Positiones de iure civitatis* 79. o., Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 286-287. o.

³⁴Szibenliszt: *Jus naturae sociale* 205-28. o, vö: Martini: *Positiones de iure civitatis* 78-79. o., Zeiller-Egger: *Das natürliche öffentliche Recht* 281-286. o.

10. Záró gondolatok

A természetjog világi jogtudományként az állam egyházakhoz, vallási felekezetekhez, vallási közösségekhez való viszonyulását az állam jogköréből vezeti le. Az államnak az a jogköre, amely az egyházak ügyeibe való beavatkozást lehetővé teszi, mint minden más jogkör, célhoz kötött, tehát korlátai vannak. A cél a természetjogi koncepciókban a *salus reipublicae*, illetve a *bonum publicum* kifejezésekkel illetett közjó, az állam polgárainak jóléte, jobbiztonsága, önkiteljesítésének garantálása. Ebben kiemelt szerepet kap a hitélet fontossága, ami a természetjog szerint a közjó elmozdításának alkalmas és szükséges eszköze. Ezzel az elvvel párhuzamosan a természetjog vallja, hogy az individuális, azaz az egyént megillető jogok a közösségben érvényesülő szabályok kiindulópontját képezik, mely jogok legfőbb eredője az *emberi méltóság*. Mind a magánjogi, mind a közjogi jogintézmények az emberi méltóság szolgálatában kell, hogy álljanak.³⁵

A természetjog a lelkiismereti és vallásszabadság jogát olyan közösségben is érvényesítendő individuális jognak tekinti, amelynek eredője a gondolat- és vélemény szabadság. A vallási cselekmények közül így a belsőleg megnyilvánuló nem tartozhatnak az államhatalom szabályozási körébe.

Ilyennek kell tekinteni az egyes vallások lényegét leíró, ún. dogmatikus cselekedeteket, amelyeknek a meghatározását a természetjog az alapvetően a nem állami hatáskörbe tartozó *ius in sacra* körébe sorolja. Indoklása szerint a polgárok a társadalmi szerződés keretén belül a vallási dogmák meghatározásának jogát nem kívánták az államra ruházni.

Ugyancsak a társadalmi szerződés elvét vallva az egyházak, vallási felekezetek, közösségek jogállása tekintetében a természetjog a konszenzuális alapot hangsúlyozza, amikor azokat *societas*-ként, társulásként, egyesülésként határozza meg. Eszerint azok olyan egyesülések, amelyek azonos hitbéli meggyőződést valló természetes személyekből állnak. Az állam *maxima societas* természetéből adódóan a területén létrehozott társulások mindaddig szabadon követhetik céljukat, amíg azok nem akadályozzák a *salus reipublicae*, a *bonum publicum* megvalósítását, tevékenységükkel azt nem veszélyeztetik.

A természetjog az állam és az egyház szétválasztásának igényét nagyon határozottan képviseli. A hatáskörök elkülönítésének indoka azonban nem abból az elterjedt vélekedésből indul ki, amely szerint az ember szabadságát két összefonódott hatalom az állam és az egyház béklyói akadályozzák, így azok szétválasztásától e két hatalom meggyengülésével az ember szabadságának kiteljesülését lehet várni.

A természetjog rendszerében mind az állam, mind pedig azon belül a polgárok által szabadon alapított egyesülések, így a vallási közösségek nem szolgálhatnak más

³⁵Máig tartó hatásként ezt a gondolatot olvashatjuk ki a Lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény bevezető részéből. A törvény ugyanis az állam világnézeti semlegessége mellett elismeri, „*hogy a közjó elmozdításának kulcsa az emberi személy méltóságának a tisztelete, amely lehetővé teszi, [...] a vallási közösségek részére is, hogy szabadon teljesítsék küldetésüket*”, ahol külön kiemelés érdemelnek az országban „*meghatározó jelentőséggel bíró egyházak*”.

célt, mint polgáraik, azaz a tagság jólétét. E célok közös nevezőre hozása mindkét fél részéről létfontosságú, amit az állam úgy valósít meg, hogy a közjó elérése tekintetében alkalmas és szükséges eszközként tekint a vallási közösségekre. Az egyházak, vallási közösségek pedig úgy, hogy mint a *salus reipublicae* alkalmas és szükséges eszközei nem fejtenek ki ezt veszélyeztető tevékenységet. A közjó elérését azonban különféle eszközökkel képesek megvalósítani, így a természetjog szerint is indokolt a hatáskörök közötti különbségtétel.

Kísérlet a magyar munkaviszony-fogalom újrágondolására az NMSZ 198. számú ajánlásának fényében^{*} Sipka Péter^{**} – Zaccaria Márton Leó^{***}

1. Problémafelvetés – a munkavégzés szabályozásának aktuális kihívásai

Jelen tanulmányt csupán egy gondolat kísérletnek szánjuk arra nézve, hogy milyen jogi anomáliákat és válaszokat szülne az a hipotetikus eset, ha a munkaviszony fogalma az eddig kikristályosodott koncepcióhoz képest ha nem is gyökeresen, de megváltozna. A tanulmány fókusza nemcsak a munkaviszony – vázlatosan elemzett – regulatív keretein, hanem az ebből levezethető munkavállalói státusz jogvédelmi aspektusain is van, tekintettel egy olyan fogalmi elágazásra, amelyben akár új, vagy eddig háttérben lévő elemek is kimutathatók. E hipotézis újdonsága abban rejlik, hogy nem általában a tendenciákat vagy az utóbbi évek munkajogi, munkaerőpiaci változásaiból indulunk ki, hanem egy konkrét viszonyítási alapot, egy kvázi nemzetközi munkajogi modellt használunk e kísérlethez. Ennek az az értelme, hogy a változó munkajogi környezetben éppen az az egyik legnagyobb probléma, hogy viszonylag kevés tényleges szabályozási megoldással találkozunk, azaz nincs egyfajta „modern munkavállaló” fogalom. Érdekesnek tartjuk ugyanis azokat a szabályozási ideákat, amelyek akár a legmodernebb munkajogi konstrukciókra is kiterjednek olyan formulák alkalmazásának szándékával, amelyek idegennek hatnak a nem hagyományos munkavégzési formák körében.¹ Ugyanakkor az olyan, elsőre világosnak tűnő iránymutatások, mint az EUB „worker” fogalma,² sem tűnik kellően egzaktnak ahhoz, hogy a munkaviszony-munkavállaló

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült (ösztöndíjas: Zaccaria Márton Leó).

** Adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék.

*** Adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék.

¹ Lásd esettanulmányként a platformmunkások jogállásának uniós szintű szabályozási kísérletét: Martin Risak: *Fair Working Conditions for Platform Workers. Possible Regulatory Approaches at the EU Level*, Berlin, Friedrich Ebert Stiftung, 1-19. o. <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/14055.pdf> (2018. november 30.).

² Stefano Giubboni: Being a worker in EU law, *European Labour Law Journal*, 9 (2018) 3., 225-227. o.

fogalompár értelmezésének forradalmáról beszélhessünk, bár ez talán szükségtelen is. Világos ugyanis, hogy a „munkavállalói” státusz jogvédelmi előnyei³ olyan jelenségei a munkaerőpiacnak, amelyek nem feltétlenül hasznosak minden szereplő számára, és amelyek racionális keretek között tartása ugyanúgy a munkajogi szabályozás, mint a gazdasági fejlődést kívánó piaci szereplők érdeke.

Erre tekintettel napjaink munkaerőpiaci változásai alapján könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy a munkajog jelene és jövője - lényegében annak léte és szükségessége – jelen formájában megkérdőjelezhető,⁴ ráadásul szabályozási fókusza egyre homályosabbnak, bizonytalanabbnak tűnik.⁵ Számos olyan álláspontot ismerünk, amelyek a munkajogi normarendszer bizonyos elemeiből és belső törvényszerűségeiből kiindulva próbálják a munkajog egyes területeit munkaerőpiaci, gazdasági, társadalmi jelenségekhez kapcsolni.⁶ Ily módon olyan általános kontextusba helyezik a munkajogot, amely – jelenlegi tudásunk szerint – legitimálhatja annak eredeti gondolatiságát, sőt akár fejlesztheti is elvrendszerét, metodikáját. Nem egyedülálló azonban az olyan típusú megközelítések sem, amelyek bár elismerik a 21. század munkajogának létezését, sőt akár annak szociális természetét is hangsúlyozzák,⁷ de olyan eszközöket és fejlődési irányokat vizionálnak, amelyek távol esnek a klasszikus munkajog esszenciálisnak nevezhető felfogásától.⁸

Erre tekintettel napjaink munkajogi diskurzusát sokkal inkább a kérdések és dilemmák, mintsem az egzakt válaszok jellemzik, amelyeket tovább bonyolítanak a gazdaság felől érkező, rugalmasítást és hatékonyságot szorgalmazó⁹ markáns elvárások. Megfigyelhető jelenség, hogy a munkavégzési formák egyre diverzifikáltabbak,¹⁰ mivel számos feladatot el lehet látni munkaviszonyban és munkaviszonyon kívüli jogviszonyban is, amely a felületes szemlélő számára azt sugallhatja, hogy felek érdekei a munkajog nélkül is teljes egészében biztosítottak.

³ Giubboni: i.m., 224-225. o. és 234. o.

⁴ Lásd tipikusan: Harry W. Arthurs: *Labour Law After Labour, Osgood CLPE Research Paper*, (2011) 15., 12-29. o. (fókuszban a munkajog kiüresedése szociális motiváció nélkül) és Kiss György: A munkajog szabályozásának dilemmái, *Miskolci Jogi Szemle*, 12 (2017) 2. különszám, 269–270. o. (fókuszban a munkajogi szabályozás jelenlegi struktúrájának kétségbe vonható effektivitása).

⁵ Gyulavári Tamás: A foglalkoztatás jövője a munkajogviszonyban és a munkajogviszonyon túl, *A globalizált gazdaság hatása a munkajog intézményrendszerére – az Európai Unió és Magyarország Munkajogának jövője a nagy régiók viszonylatában* című konferencia, Budapest, 2017. október 27. (előadás). Gyulavári arra mutat rá, hogy a munkajogi szabályozás egyfajta „kezelhetetlenség” irányába tart akkor, ha a mostani fogalomkészletét kívánjuk alkalmazni az újabb típusú munkavégzési formákra.

⁶ Jakab Nóra – Rab Henriett: A munkajogi szabályozás foglalkoztatási viszonyokra gyakorolt hatása a szociális jogok és a munkaerőpiac kapcsolatának függvényében, *Pro Futuro*, 6 (2017), 1., 27-29. o.

⁷ Kun Attila: Globális szabályozás a munkajogban? Trendek, új fejlemények és tanulságok, *HR & Munkajog*, 7 (2016) 10., 31-36. o.

⁸ Lásd bővebben: Sipka Péter – Zaccaria Márton Leó: A tervezőasztal dilemmája a munkajogi jogalkotásban: várat építünk vagy börtönt?, in: Auer Ádám – Berke Gyula – György István – Hazafi Zoltán (szerk.): *Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére – LiberAmicorum in honorem Georgii Kiss aetatissuae LXV*, Budapest, 2018, 837-838. o.

⁹ Miriam Kullmann: Work-Related Securities: An Alternative Approach to Protect the Workforce?, *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 34 (2018) 4., 399-401. o.

¹⁰ Rácz Ildikó: To Dare or not to Dare? Classification of Workers and the Hungarian labour law, *Economia & Lavoro*, 14 (2018) 2., 55. o.

A jogirodalom és a bírói gyakorlat is különbséget tesz a munkavállaló (employee) és a dolgozó (worker) között, amelyet tovább bonyolít a független alvállalkozók (sub-contractor) köre,¹¹ ehhez kapcsolódva az önfoglalkoztatás nyitott kérdése,¹² illetve a komoly jogvédelmi kihívásokat eredményező¹³ online munkavégzés elterjedése is. Ezen jogviszonyok vizsgálata során azt láthatjuk, hogy az eltérő tartalom mellé eltérő szintű jogvédelem párosul, jóllehet, az adott személyek sok esetben ugyanazt, de legalábbis ugyanolyan karakterisztikájú feladatokat látnak el, mint a „hagyományos” munkajogi keretek között dolgozó személyek,¹⁴ ráadásul utóbbi típusú jogviszonyok aránya csökken az „egyéb” formában dolgozókkal szemben.¹⁵Ebből következően álláspontunk szerint nem mellőzhető a jogvédelem terén történő határozott állásfoglalás, nevezetesen annak a kimunkálása, hogy a munkaviszonyból (akár saját döntésük alapján) kiszorult dolgozók esetében milyen módon adhat a (munka)jog tényleges, szociális természetű védelmet.

Jelen tanulmányban a fenti útkeresés¹⁶ folyamatára reflektálva vetünk fel részben elméleti, részben szabályozási kérdéseket az aktuális jogi környezetben. Ennek során a munkajog létének feltételen gazdasági és társadalmi szükségszerűségéből indulunk ki, amely természetszerűleg magában hordozza a munkavállalói jogok, érdekek szociális természetű védelmének elvárását, illetve garantálásának terhét is, noha a tradicionális értelemben vett munkaviszonyfogalmának tartalma kiüresedni látszik. Álláspontunk szerint e szociális megfontolások megkerülhetetlenek a munkajogi szabályozás jelenlegi axiómáit kutató tudományos polémiaiban, ezek elvetése ugyanis a munkajog önállóságának létét alapjaiban kérdőjelezné meg.¹⁷A fenti problémafelvetés egyik korai, de annál látványosabban exponált megoldási javaslata a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (a továbbiakban: NMSZ) által 2006-ban elfogadott dokumentum, „A munkaviszonyról szóló 2006. évi Ajánlás” (a továbbiakban: Ajánlás) címmel. Tanulmányunkban ezen ajánlás a magyar jog szempontjából is releváns elemeit vizsgáljuk meg, amely során összevetjük a megállapításait a magyar munkajog jelenlegi szabályrendszerével, és ennek eredményeképpen kimutatjuk azt, hogy az ajánlás és a hazai szabályozás kollíziója milyen elvek mentén lenne feloldható, tekintettel tehát a munkajogi változásokra és a

¹¹ Guy Davidov: *A purposive Approach to Labour Law*, Oxford, Oxford University Press, 2016 117. o.

¹² Gyulavári Tamás: *A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*, Budapest, Pázmány Press, 2014, 61-67. és Kiss György: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és a jogállás szabályozásának hiánya a Munka Törvénykönyvében, *Jogtudományi Közlöny*, 68 (2013) 1., 1-14. o.

¹³ Rácz Ildikó: A kollektív jogok érvényesülésének lehetőségei a platform-munkavégzés esetében, *Miskolci Jogi Szemle*, 13 (2018), 2., 1. kötet, 144. o.

¹⁴ A hagyományos értelemben vett munkaviszony más, munkavégzésre irányuló jogviszonyoktól történő jogdogmatikai elhatárolásával kapcsolatosan lásd részletesen: Prugberger Tamás: A munkavégzéssel összefüggő szerződések jogdogmatikai és elhatárolási kérdései, *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis*, 1 (2001) 1., 19-36. o.

¹⁵ Gyulavári Tamás: A munka alkalmivá válása és az alkalmi munka szabályozása, *Magyar Munkajog/Hungarian Labour Law Journal*, 5 (2018) 1., 3. o.

¹⁶ John Howe: The Broad Idea of Labour Law, in: Guy Davidov – Brian Langille (szerk.): *The Idea of Labour Law*, New York, Oxford University Press, 2011, 299-300. o.

¹⁷ Lásd bővebben: Sipka – Zaccaria: i.m., 837-838. o.

munkavállalói jogvédelem premisszájára.

2. Az NMSZ 198. számú ajánlásának alappillérei és fogalmi impulzusa a magyar munkajogra

Az NMSZ jelen tanulmány tárgyában megszületett ajánlása – bár nem ró kifejezett kötelezettséget a részes államokra–komoly hatással bír a tagállami jogalkotásra, mivel a tagállamok szabályozásnak voltaképpen követnie kell az NMSZ univerzális minimum sztenderdjeit. Az NMSZ 198. számú ajánlása egy évtizede azzal a céllal született meg, hogy a részes államoknak fogalmi eligazítást adjon a munkaviszony jellegadó sajátosságaira nézve a változó munkaerőpiaci keretek között.¹⁸ Ennek megfelelően ez az ajánlás kitér a munkáltató és munkavállaló gazdasági értelemben vett függőségi kapcsolatának fokára,¹⁹ illetve a munkavégzési tevékenység jellegére (rendszeresség, díjazás gyakorisága) is. Időszerűsége ilyen módon nem megkérdőjelezhető, ugyanis az említett piaci változások napjainkban is nagy fontosságúak, és sajátos kölcsönhatásban állnak a munkajogi szabályozásokkal.

Az ajánlás nem kifejezetten a munkavállalók védelme érdekében kívánja tisztázni a fogalmi anomáliákat – noha erre kifejezetten utal is²⁰ -, hanem a munkavállalók státuszára nézve bizonytalan helyzeteket próbálja megelőzni, összhangban a gazdasági növekedés és munkavállalói mobilitás elősegítésével.²¹ Ez egyben a jogállásbeli eltérések tisztázását is elősegítheti, ugyanis a munkaerőpiacon – elsősorban a munkavállalók érdekeit szem előtt tartva – változatos formában jelentkezhetnek olyan munkavégzési formák, amelyek a klasszikus munkajogi jogvédelem hatókörébe tartoznak, vagy éppen a túlzott dogmatikai szigor miatt nem tartozhatnak oda. Így az Ajánlás fókuszában a tradicionális értelemben vett munkaviszony áll,²² ami egyfajta szűkítő értelmezéshez vezethet, ugyanis explicite utal arra az ajánlás, hogy a jogvédelmi eszközök jellemzően csak a „worker” státuszúakat illetik meg az „employmentrelationship”-ben. Vagyis ez alapján szükséges egy fogalmi különállásból kiindulni, mindazonáltal a továbbiakban éppen a munkaviszony

¹⁸ Figyelemre méltó, hogy ugyanebben az évben jelent meg a „A munkajog korszerűsítése szembenézve a XXI. század kihívásaival” nevet viselő „Zöld könyv”, amely alapvetően a statikus munkaviszony szemléletével szemben a rugalmasság szükségességét hangsúlyozza, de kiindulópontja továbbra is a tradicionális munkavállalói státusz.

¹⁹ Megjegyezzük, hogy a „munkások” gazdasági és szervezeti alárendeltsége a magyar munkajogi gondolkodásban is már több mint száz éve a munkaviszonyok dogmatikai alapkövének tekinthető. Lásd: Ágoston Péter: *A munka rabsága*, Budapest, Deutsch Zsigmond és Társa Kiadása, 1919. Idézi: Berke Gyula: Ágoston Péter, a munkajogász. Adalékok a magyar munkajog eszmétörténetéhez, *Jogtörténeti Szemle*, 16 (2014) 1., 11-13. o.

²⁰ Az NMSZ 198. számú ajánlása, preambulumban.

²¹ Az NMSZ 198. számú ajánlása, preambulumban.

²² The EmploymentRelationship: An annotatedguideto NMSZ RecommendationNo. 198. International Labour Organization, 2007, 3-4. (http://www.NMSZ.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---dialogue/documents/publication/wcms_172417.pdf, 2018. július 19.).

fogalmi hatókörét vizsgáljuk az ajánlásban foglaltakra tekintettel.²³

Témánk szempontjából kulcsfontosságú követelményt tartalmaz az ajánlás 9. pontja, amely – parciálisan megengedőbb, kiterjesztőbb jogértelmezéssel, mint Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: Bíróság)²⁴ - a munkaviszony fennálltát gyakorlatilag két körülményhez, jelesül a munkavégzéshez és az azért kapott díjazáshoz köti, kiemelve, hogy ezt a minősítést nem befolyásolhatja az,²⁵ hogy a felek között milyen típusú, munkavégzésre irányuló szerződés áll fenn. Fontos megjegyezni, hogy az ajánlás úgy fogalmaz, hogy a felek szerződéses akarata ellenére kell ezeket meghatározó fogalmi kritériumoknak tekinteni, vagyis a felek „tévedése”, illetve visszaélésszerű magatartása önmagában nem vezethet az adott jogviszony munkaviszony fogalmi köréből történő kivonásához.

Következésképpen – figyelembe véve persze a nemzeti jogok sajátosságait – az ajánlás nem tartja indokoltnak az olyan mérvű szigorú fogalmi elkülönítést, amely a munkavégzés természete és a díjazás mértéke, rendszeressége alapján differenciál munkaviszony és más, munkavégzésre irányuló jogviszonytípusok között. Tipikusan ilyen fogalmi elválasztással találkozunk a magyar jogban,²⁶ amely megközelítés nézőpontunk szerint nem mutat okvetlenül összhangot ezzel a meghatározással, és amelyből olyan, a munkavállalók jogbiztonságát veszélyeztető kockázatok következhetnek, mint amelyek az ajánlás III. részéből kiolvashatók az ellenőrizhetőség és transzparencia tekintetében. Ugyanakkor a jelzett körülmények jellemzően szolgálhatnak a munkaviszony más jogviszonytól történő megkülönböztetésére is,²⁷ de mivel az ajánlás azt is hozzáteszi ezen elvárásokhoz, hogy a felek által kötött szerződés kategorizálástól függetlenül kell a fenti szempontokat figyelembe venni, jól láthatóan az az NMSZ célja, hogy a tradicionális értelemben vett munkaviszony hatókörét kitágítsa, egyúttal az ezzel kapcsolatos garanciális előírásokat előtérbe helyezze. Kérdés lehet tehát, hogy ezen elvárásoknak mennyiben felel meg a magyar jogrend a munkavégzésre irányuló jogviszonyok tekintetében.²⁸ Nézetünk szerint elsősorban a szigorú

²³ Az ajánlás preambuluma abból indul ki továbbá, hogy a hagyományos munkaviszony egyfajta védeltségi garanciát jelent a munkavállalóknak, amely elérésére és biztosítására törekednie kell a részes államoknak és a munkaerőpiaci szereplőknek is. Az ajánlás preambuluma a munkavállalók ez irányú sikertelen próbálkozásait egyéni és társadalmi szinten is károsnak tartja, ugyanis ezzel nagymértékben nő a munkavégzés jogi és gazdasági értelemben érzékeny, kiszolgáltatott jellege, ami pedig a gazdasági növekedés gátja is lehet hosszabb távon.

²⁴ Martin Risak – Thomas Dullinger: *The concept of „worker” in EU law. Status quo and potentialforchange(Report 140)*, Brussels, ETUI aisbl, 2018, 40-41. és 44. o. (<https://www.etui.org/Publications2/Reports/The-concept-of-worker-in-EU-law-status-quo-and-potential-for-change>, 2019. március 26.).

²⁵ Megjegyezzük, hogy az ajánlás logikája szerint ez a korlátozás a munkavállaló kárára történő eltérést tiltja.

²⁶ Értve ez alatt az Mt. és a Ptk. eltérő szabályozását és fogalmi rendszerét, illetőleg a korábban hatályban volt MK 170. számú állásfoglalásban foglaltakat és az azt követő konzekvens bírói gyakorlatot.

²⁷ Tipikusan a megbízási jellegű jogviszonyoktól, illetőleg a munkát végző személy által személyi és gazdasági függés nélkül végzett szerződéses jogviszonyoktól.

²⁸ A fogalmi elválasztás önmagában nem jelent problémát, de a már többször említett hasonlóságok ellenére történő éles elhatárolás jogalkotási szempontból megkérdőjelezhető. A munkavégzésre irányuló jogviszonyok bevett megkülönböztetésével kapcsolatosan lásd: Kardkovács Kolos (szerk.) –

fogalmi, szerződés-alapú kategorizálás jelenthet nehézséget e vonatkozásban, hiszen még a korábban hatályos MK 170. minősítési szempontjai ellenére is túlságosan szűknek tűnnek az említett fogalmi keretek, így az ajánlásban említett kategorizálást is érdemes ilyen szemmel nézni, mivel az említett dokumentum még hatályon kívül helyezett állapotában is jelentős hatással bír a hazai jogalkalmazásra.²⁹

Szintén fontos eleme az ajánlásnak annak 11. pontja, amely egyik oldalról a munkaviszony fogalmi hatókörének széleskörű értelmezése mellett foglal állást (a) alpont), legalábbis azon körülmények és eszközök tekintetében, amelyek alapján minősíteni lehet az adott jogviszonyt. Megfogalmazza továbbá azt a vélelmet, amely szerint egy vagy két meghatározó fogalmi elem fennállta esetén munkaviszony fennállására kell következtetni. Fontos megjegyezni, hogy a c) alpont pedig elvégzi a magyar munkajog szempontjából is nagy jelentőséggel bíró munkavállaló-önfoglalkoztató fogalmi elválasztást, amely annak ellenére, hogy a magyar munkajogban sajátosan alakul utóbbi személyi kör munkajogi státusza,³⁰ azt eredményezi, hogy az ajánlás valóban csak a tradicionális értelemben vett munkavállalók jogállására fókuszál azzal, hogy a 9. pont szerinti szempontok alapján viszont szükséges a széleskörű értelmezésre következtetnünk. Utóbbi azért is tűnik fontos szempontnak, mert az önfoglalkoztatói jogállás önálló, szabályozási szintű elismerése nem pusztán a jogviszonyok elméleti indíttatású elválasztását szolgálja, hanem eligazítást ad az adott munkavégzői jogviszonytípushoz tapadó jogvédelmi eszköztár tekintetében is.³¹ E jogviszony törvényi szabályozásának hiánya veszélyezteti az ilyen formában dolgozók jogainak érvényesülését,³² ugyanakkor a többször említett elméleti elhatárolás jelentőségére legalább indirekt módon a magyar jogi szabályozás szigorúan értelmezett munkaviszony-fogalmat előtérbe helyező logikájából is következtethetünk.

Kapcsolódva a fentiekhez, a merev fogalmi elkülönítés tekintetében tartalmaz figyelemre méltó szempontot az ajánlás 12. pontja, amely a részes államok számára megfogalmazza azt a lehetőséget, hogy „megfontolják” a munkaviszony fogalmának és megállapításának olyan további, konkrét szempontjait, amelyek meghatározásával és vizsgálatával könnyebbé, hatékonyabbá válhat ez a fajta vizsgálat. Konkrétan az alá-fölérendeltséget és a függőséget említi az ajánlás, ami azért bír jelentőséggel témánk szempontjából, mert gyakorlatilag éppen ez a két szempont az – kiegészítve a munkavállaló rendelkezésre állási kötelezettségével, de ez talán beleérthető a 9. pontban említett munkavégzésbe –, amely alapján a magyar joggyakorlatban tipikusan különbséget lehet tenni a munkavégzésre

Kozma Anna – Lőrincz György – Pál Lajos – Pethő Róbert: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata (Harmadik, hatályosított kiadás)*, Budapest, HVG-ORAC, 2016, 117-120. o.

²⁹ Például: BH 2017.412., 45. pont.

³⁰ Gyulavári Tamás: A gazdaságilag függő munkavégzés szabályozása. Kényszer vagy lehetőség?, *Magyar Munkajog/Hungarian Labour Law Journal*, 1 (2014), 1., 9-10. o. és 21-23. o.

³¹ A témával kapcsolatosan lásd részletesen: Szekeres Bernadett: *Munkajogon innen – munkaviszonyon túl. A gazdaságilag függő önfoglalkoztatás és annak jogi védelme*, egyetemi doktori (PhD) értekezés, Miskolc, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2018, 82-161. o.

³² Prugberger Tamás: Adalékok a munkával és az ügyvitellel kapcsolatos szerződések jogrendszeri és jogdogmatikai kérdéseire, *Miskolci Jogi Szemle*, 10 (2015) 1., 18-19. o.

irányuló jogviszonyok között.³³Hozzá kell tenni, hogy a függőség látszólagos is lehet számos esetben, ugyanis még a munkaviszonyként definiált de atipikusnak tekintett jogviszonytípusok tekintetében is vékony a határvonal az Mt. és a Ptk szabályainak alkalmazása között.³⁴ Mindenesetre az eddigiekből következik, hogy az NMSZ szerint megfontolásra érdemes szempontok voltaképpen perdöntő jelentőségűek a magyar jogban, ami – figyelembe véve a 9. és 11. pontban leírtakat is – mindenképpen szűkítő, az eredeti fogalmi kört nem átlépő értelmezéshez vezethet. Ez alatt azt értjük, hogy a munkavállaló munkáltatótól való gazdasági és személyes függősége lényegében elegendő az egyes jogviszonytípusok elkülönítéséhez,³⁵ noha nézetünk szerint ilyen egyértelmű megkülönböztetési elv nem következik az ajánlásból, legalábbis nem tűnik dominánsnak.

Kérdés lehet ugyanis, hogy amennyiben egy ilyen típusú fogalmi meghatározás éppen szűkítő értelmezéshez vezet, úgy ez összhangban van-e az NMSZ sztenderdjeivel, vagy a contrario ellentétes eredményhez vezetnek. Álláspontunk szerint nem vitatható, hogy a gazdasági függőség alapvető fogalmi eleme a munkaviszonynak,³⁶ az azonban vitatható, hogy ennek foka alapján lehetséges-e olyan határozott fogalmi korlátokat felállítani, mint amelyek irányadók a magyar jogban. Másként megfogalmazva: a 9. pont szerinti nagyfokú hasonlóságot felülírhatja-e egy olyan, a 12. pont szerint ajánlott szempont, ami a magyar jogban lényegében kizárólagos elválasztó szempontként tűnik fel a joggyakorlatban.³⁷

E fogalmi diverzitás nézetünk szerint nem kétséget kizáróan uralkodó jogszabályi szinten, bár ennek valószínűleg az (is) a magyarázata, hogy a munka törvénykönyvről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban Mt.) nem tartalmazza a munkaviszony sui generis fogalmát, de a 42. § (2) bekezdésben rögzített jellemzők inkább az ajánlás 9. pontja irányába mutatnak, mintsem a 12. pont szerinti speciális megkülönböztetésre.³⁸ A kérdés persze változatlanul feltehető: az NMSZ sztenderdjei szerint indokolt-e ez a fajta fogalmi különbségtétel, pusztán a munkát végző személy autonómiája, másik féllel szemben értett szabadságának mértéke alapján?

E kérdésre továbbra sem könnyű választ adni, ugyanis bár kétségtelen, hogy az ajánlás 9. és 12. pontja között egyfajta versengés is megfigyelhető a tekintetben, hogy a részes államok „megfontolása” felülírhatja-e a nemzeti jog kereti között a 9. pont tiszta megfogalmazását, mégis úgy véljük, hogy a 12. pont önmagában is elegendő lehet megkülönböztetési oknak. Felmerül persze azon aspektus is,

³³ Elsősorban az MK 170. és az azt követő bírói gyakorlat alapján.

³⁴ Prugberger Tamás: Családi vállalkozást is érintő munkavégzés – A munka jogviszonyaival összefüggő szerződések elméletét érintő új irányvonalak és azok kritikai értékelése – Szintézis és megoldási javaslat, Pécsi Munkajogi Közlemények, 8 (2015) 1-2., 101. o.

³⁵ Gyulavári: A gazdaságilag függő..., 1. o. és 4-5. o.

³⁶ Kiss György: *Munkajog*, Budapest, Osiris, 2005, 93-95. o.

³⁷ Gyulavári: A gazdaságilag függő..., 5. o.

³⁸ Vagyis összességében még mindig az MK 170. szerinti fogalomalkotási kényszert tartjuk a dominánsnak a munkavégzésre irányuló jogviszonyok csoportosítására irányuló kísérletek esetén, amelyet kiegészítenek az olyan, újabb keletű jogi konstrukciók, mint például a szövetkezeti tagi munkavégzés a szövetkezetekről szóló 2006. X. törvény alapján.

miszerint az NMSZ ajánlása tulajdonképpen nem bír olyan jogi kötőerővel, amely alapján szükséges lenne revideálni akár az Mt., akár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) releváns fogalmi kereteit, de éppen az a célunk ezzel a tanulmánnyal, hogy a szigorú fogalmi különbségek olykor mesterségesnek és következetlennek ható rendszerében rámutassunk arra, hogy a munkavégzés jellege és a díjazás lényegében önmagában elegendő lehet egyfajta egységes „munkavállalói” státusz kialakításához. Álláspontunk szerint tehát önmagában a gazdasági függőség nem lehet elegendő, már csak azért sem, mert az ajánlás több helyen is a munkaviszony fogalmi kereteinek tágításáról, nem pedig szűkítéséről szól. Visszatérve a magyar jogi analógiára: összevetve a megbízási jogviszonyt a munkaviszonnyal, nézetünk szerint a két jogviszony – különösen a teljesítő fél oldalán értett – hasonlóságainak túlsúlya³⁹ felülírhatja azt a mesterségesen rögzített különbséget, amely a szoroson vett gazdasági függőség alapján fennáll a két jogviszonytípus között.⁴⁰ Álláspontunk szerint ugyanis az ajánlás sem várja el, hogy valamennyi elemében megegyezzenek az adott jogviszonyok, sőt, extenzív jogértelmezéssel a 11. cikk a) pontja alapján lényegében már önmagában a díjazás vagy a munkavégzés jellege alapján meg lehetne állapítani a munkaviszonyt.

Hovatovább a munkavégzés rendszeressége nem tűnik meghatározó szempontnak, ami bizonyos, jellemzően atipikus munkaviszonyok esetében⁴¹ egyébként sem áll fenn, ugyanakkor az ajánlás a nem tradicionális munkavégzési formákra is kiterjeszti az abban foglaltakat.⁴² Márpedig, ha a példánál maradva a munkavégzés rendszerességét sem tekintjük jellegadó sajátosságnak, úgy a megbízási és a munkaviszony közötti különbséget egyedül a felek között fennálló gazdasági és személyes szubordináció foka jelenti.⁴³ Persze azzal is számolnunk kell, hogy az MK 170. szerint is az egyes, a munkavégzésre irányadó körülményeket is a maguk összességében kell értékelni, azaz nem lehet kizárólag a munkavégzés természetéből, vagy kizárólag a függőség fokából kiindulni.

Végezetül az ajánlás összeköti a munkaviszony fogalmával a kollektív fellépés és tárgyalás jogát, de ez valójában nem vezet újabb koncepcionális nehézségekhez, ugyanis ezek alanya valóban csak munkavállaló lehet, így a jelen tanulmány keretei között is felvázolt fogalmi tisztázást követően nem érdemes megkérdőjelezni a kollektív munkajog alanyainak munkajogi jogalanyiságát.

Mindenképpen szólnunk kell a 13. cikk a) pontjáról is, ugyanis abban az ajánlás szintén olyan szempontokat nevesít, amelyeket a részes államok beépíthetnek

³⁹ Kiemelve az ilyen típusú, „vegyes” jellemzőket mutató munkaviszonnyal való hasonlatosságát, „határeseti” jogi természetét. Lásd: Prugberger Tamás – Nádas György: *Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog*, Budapest, WoltersKluwer, 2014, 439. o.

⁴⁰ Lásd: Kiss György: A munkaviszony, a megbízási és a vállalkozási szerződés elhatárolása, *Cég és Jog*, 1 (1999) 1., 22-24. o.

⁴¹ Abi Adams – Mark Freedland – Jeremias Prassl: The „Zero-Hours Contract”: Regulating Casual Work, or Legitimizing Precarity?, *Labour Law Research Network Working Paper*, (2014) 5., <http://www.labourlawresearch.net/sites/default/files/papers/ZHC%20Working%20Paper%20%28January%202015%29.pdf> (2019. március 26.), 5. o. és 9. o.

⁴² NMSZ 198. számú ajánlás, 4. cikk c) pont és 5. cikk.

⁴³ Gyulavári: A gazdaságilag függő..., 4-5. o.

nemzeti jogukba a munkaviszony megfelelő definiálásához. Pontosabban az ajánlás kifejezetten úgy tekint e szempontokra, mint amelyeket érdemes megfontolnia a nemzeti jogoknak, ugyanis e szempontok körültekintő mérlegelésével – álláspontunk szerint is – egyértelműen megállapítható, hogy munkaviszony, vagy más típusú jogviszony áll-e fenn. A b) pont a már többször említett díjazás kérdését tisztázza, meghatározva azon szempontokat, amelyek az ellenszolgáltatást munkaviszony-jellegűvé teszik.

Felhívjuk azonban arra is a figyelmet, hogy az a) pontban felsoroltak – kiegészítve a korábban említett szempontokkal – nem jelenthetnek kizárólagosságot, pontosabban ebből az előírásból nem az következik, hogy valamennyi szempontnak munkaviszony-szerűen kell fennállnia. Persze a részes államok megkönnyíthetik azzal a jogértelmezéssel, hogy e szempontok többségét beépítik a törvényi szabályozásokba, és az utasítási, ellenőrzési jog és a rendelkezésre állás gyakorlatilag ténylegesen jelentős különbséget jelenthetnek. Fontos azonban, hogy az ajánlás nem teszi kizárólagossá ezen körülményeket, vagyis önmagában egyik vagy másik jellemző fennállta vagy hiánya nem vezethet eltérő következtetésre.

Véleményünk szerint éppen ezért lenne célravezető a munkavégzésre irányuló jogviszonyok fogalmi körének tisztázása, ugyanis az előzőekben leírtak alapján is gyakorlatilag szinte biztosan több közös jellemzőt, mint eltérést találunk még a magyar jog szerinti megbízási jogviszony és munkajogviszony között is. Összességében elmondható, hogy az ajánlás valóban a de minimis elvárásokat határozza meg, nagyobb részt a munkavállaló jogi státuszára, nem pedig a munkaviszony formális kereteire koncentrálva. Ez persze ajánlási szinten érthető is, hiszen konkrét normákat nem tartalmazhat e jogi instrumentum, azonban arra mindenképpen fel kell hívni a figyelmet, hogy az ajánlás is éppen azon fogalmi elemek köré építi a hagyományos munkaviszony-fogalmat⁴⁴ – és indirekt módon a munkavállaló fogalmát is⁴⁵ –, amelyek a magyar jogi környezetben is meghatározóak. Nem jelenthető ki egyértelműen, hogy az ajánlásban jelzett szempontok között fontossági sorrend lenne felállítható, de nézetünk szerint a 9. cikk generális, ugyanakkor valóban a munkaviszony lényegére⁴⁶ koncentráló meghatározása mindenképpen más fényben láttathatja a fentebb részletezett dilemmákat is.

Jól látható, hogy az NMSZ szempontrendszere hasonló elemeket rögzít a magyar joggyakorlattal összehasonlítva, azonban az is látszik, hogy bár csak ajánlási szinten, de az ezek közötti mérlegelést, illetve ezek megítélését eltérően rendezi. Természetszerűleg nehéz összehasonlítani egy általános érvényű, nemzetközi munkajogi dokumentumot egy nemzeti jogi szabályozással, de az is tisztán kivehető a fenti szempontokból, hogy az NMSZ felosztásában a munkát

⁴⁴ Non-Standard Employment Around the World. Understanding Challenges, Shaping Prospects. *International Labour Organization*, Geneva, International Labour Office, 2016, 10-15. o.

⁴⁵ Az ajánlás 9. cikkének központi eleme a munkavállalók védelme, illetve e cikk fogalmi összetevőit kifejezetten a „worker” vonatkozásában tisztázza az ajánlás szövege.

⁴⁶ Vagyis munkavégzés díjazás ellenében. Lásd: Kiss: *Munkajog*, 189. o.

végző személyek két csoportja élesen elkülönül egymástól,⁴⁷ sőt e felosztás alapján további csoportok szerepeltetése sem zárható ki. Lényegében a munkaszerződés alapján munkát végzők és az e szerződés nélkül dolgozók két csoportja jelenti a felosztási szempontot,⁴⁸ ami továbbvisz minket a magyar jogban problematikusnak számító önfoglalkoztatás kérdéséhez.⁴⁹Rögzíteni szükséges, hogy e munkajogi kategória „munkaviszonyoszerű” szabályozása éppen annak elkerülése érdekében lehet indokolt, hogy csupán formális jogviszonyminősítési szempontok alapján változzon a munkajogi jogvédelem szintje, pontosabban fontos érdeke lehet a nem munkaszerződéssel dolgozóknak is, hogy a minimális jogvédelmi szinthez hozzáférhessenek.⁵⁰ Vagyis az ajánlás szerinti minősítő jegyek az ilyen elvű jogviszony-felosztásban is segítséget nyújthatnak, habár a hatályos magyar szabályozásban az önfoglalkoztató „munkavállaló” mint munkajogi kategória nem létezik,⁵¹ugyanakkor e sajátos jogviszony szabályozása és bevezetése éppen a többször említett munkaerőpiaci rugalmasságot növelheti,⁵² hasonlóan az atipikus munkaviszonyokhoz. Általánosságban rendezi az önálló vállalkozóként munkát végző személyek jogviszonyát a 2010/41/EU irányelv, amely a nemi egyenlőség vonatkozásában rögzíti, hogy az önálló vállalkozókkal szemben tilos a hátrányos megkülönböztetés. Nézetünk szerint ennek az a jelentősége, hogy az EU jogalkotója már évekkel ezelőtt felismerte e foglalkoztatási forma fontosságát, illetőleg olyan alapvető érdekek védelmében lép fel, mint az egyenlő bánásmód elve. Noha ilyen tartalmú szabályt nem találunk a magyar jogban, figyelemre méltó, hogy a munkavállaló fogalmának kellően széleskörű értelmezésével gyakorlatilag ez a kérdés is tisztázható lenne az egyenlő bánásmód elvének általános, alapjogi jellegéből adódóan.⁵³

Szükséges utalni az ajánlás idején publikált miniszteri magyarázatra, amely nyilvánvalóan abból indul ki, hogy a munkavállalókat megillető jogvédelmi eszközök csak a munkaszerződés alapján foglalkoztatottakat illetik meg, de az NMSZ ezt felismerve próbálja egyértelművé tenni a helyzetet az egyes, munkavégzésre irányuló jogviszonytípusok tekintetében.⁵⁴ Az ajánlástól és a megváltozott munkajogi szabályozástól függetlenül megállapítható, hogy míg a munkaszerződés alapján történő munkavégzés esetében az egyes védelmi jogok eo ipso illetik meg

⁴⁷ ClaireBosse: Chapter 3. ILO Recommendation 198, the Employment Relationship Recommendation, in: FransPennings – ClaireBosse (szerk.): *The Protection of Working Relationships. A Comparative Study.* The Netherlands, WoltersKluwer, 2011, 15. o.

⁴⁸ Bosse: i.m., 15. o. és 21-22. o.

⁴⁹ Kiss: A munkavállalóhoz hasonló..., 10-13. o. és Gyulavári: A gazdaságilag függő..., 9-10. o.

⁵⁰ Gyulavári: A gazdaságilag függő..., 2-3. o., 10-13. o. és 15-17. o.

⁵¹ E jogállás szabályozásbeli ellentmondásaival kapcsolatosan lásd: Prugberger Tamás: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban, *Magyar Jog*, 61 (2014) 2., 69-71. o.

⁵² Gyulavári Tamás: Munkajogi reformok az EU kelet-európai tagállamaiban, *Miskolci Jogi Szemle*, 12 (2017) 2. különszám, 153. o.

⁵³ Gyulavári: A gazdaságilag függő..., 10-12. o.

⁵⁴ J/2594. számú beszámoló a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Általános Konferenciája 95. ülészakán elfogadott, a munkavédelemről szóló 187. számú Keretegyezményről és a munkavédelemről szóló 197. számú Ajánlásról, valamint a munkaviszonyról szóló 198. számú Ajánlásról, 4. (<http://www.parlament.hu/irom38/02594/02594.pdf>, 2019. március 26.).

a munkavállalót, addig az Mt. hatályán kívül eső jogviszonyok tekintetében bár nem kizárt e jogok érvényesítése,⁵⁵ mégsem jellemző. Mindennek éppen azért lehet jelentősége, mert az általunk felvázolt változó gazdasági és munkaerőpiaci folyamatok elképzelhető, hogy már ezt a tradicionálisan elfogadott nézőpontot is felülírják, legalábbis finomítják a tekintetben, hogy gyakorlatilag a gazdasági függőség ténye, és nem pedig az adott jogviszony dogmatikai minősítése legyen a döntő e kérdés eldöntésekor.⁵⁶ Mindenesetre ezért lehet fontos, hogy az említett ismertetés is munkaviszonyról, illetve azzal „egyenértékű” jogviszonyokról szól,⁵⁷ ami az ajánlásnak megfelelően a munkaviszony hagyományos fogalmi kereteinek tágítása felé mutat, ezzel stabilizálva a díjazás ellenében más számára, de nem az Mt. hatálya alatt munkát végzők jogi státuszát (már amennyiben rájuk nézve is kiterjeszthetők e jogok).

Az Mt. szabályozási koncepciójában eredetileg szerepelt az önfoglalkoztatás mint jogviszonyforma,⁵⁸ pontosabban a törvény meghatározta volna, hogy önfoglalkoztatás esetén mely minimum garanciákat kell alkalmazni a munkavállalói jogok közül az így dolgozókra.⁵⁹ Az Mt. e személyeket „munkavállalóhoz hasonló jogállású” személyeknek nevezte volna, ami hűen tükrözi a fenti dilemmákat áthidalni szándékozó jogalkotói elhatározást. E személycsoport ismérve az lehetett volna, hogy nem munkaszerződés alapján, de más személy számára, ellenértékért, tartósan, rendszeresen és személyesen végeznek munkát, kiegészítve azzal a körülménnyel, hogy a szerződés teljesítése mellett nem várható el részéről más rendszeres keresőtevékenység folytatása (azaz például nem alkalmi munkáról van szó). Nézetünk szerint ez a jogalkotói megoldás mindenképpen megkönnyítette volna a jogalkalmazást, ugyanis ettől a jogállástól egyértelműen el lehet különíteni a hagyományos értelemben vett munkavállalókat – hiszen előbbi csoport nem rendelkezik munkaszerződéssel –, de a további megjelölt ismérvek alapján a polgári jogi jogviszonyban dolgozókat is, legalábbis amennyire ez a koncepcionális distinkció indokolt. Fontos megjegyezni, hogy a fenti meghatározás nem utal az alá-fölé rendeltség alapvető fogalmi elvárására, de mivel eredendően más számára történik a munkavégzés, ezért ez önmagában nem lehet klasszifikációs szempont a fentebb írtaknak megfelelően (függőség foka). A munkavállaló munkáltatótól való jogi és gazdasági függése hagyományosan oly meghatározó eleme a klasszikus felfogás szerinti munkaviszonynak, hogy ez utóbbi sajátosság gyakorlatilag a munkaszerződés fennálltának tényéből következik, azaz ezek szorosan összekapcsolódnak⁶⁰ a munkajogban meghatározó nagyfokú szerződési szabadság

⁵⁵ Berke: i.m., 11-12. o.

⁵⁶ Davidov: i.m., 119-121. o.

⁵⁷ J/2594. számú beszámoló a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Általános Konferenciája 95. ülészakán elfogadott, a munkavédelemről szóló 187. számú Keretegyezményről és a munkavédelemről szóló 197. számú Ajánlásról, valamint a munkaviszonyról szóló 198. számú Ajánlásról, 4. (<http://www.parlament.hu/irom38/02594/02594.pdf>, 2018. július 19.).

⁵⁸ „A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy”.

⁵⁹ Ezek a következők: a szabadságra, a felmondási időre, a végkielégítésre, a kárfelelősségre és a kötelező legkisebb munkabérrre vonatkozó rendelkezések.

⁶⁰ Jakab Nóra: *A munkavállalói jogalanyiség munkajogi és szociális jogi kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre*, Miskolc, Bíbor, 2014, 44-46. o.

ellenére.

3. Neuralgikus pontok a hazai szabályozásban és jogértelmezésben

Bár a hatályos Mt. a munkaviszony generikus fogalmát nem tartalmazza, az Mt. 42. § (2) bekezdése a felek főkötelezettségeinek meghatározásával – és ezek szinallagmatikus jellegének rögzítésével⁶¹ – gyakorlatilag definiálja a munkaviszonyt.⁶² Ezen a ponton arra kell utalni, hogy az idézett törvényszöveg nem rögzíti a munkavállaló rendelkezésre állási kötelezettségét mint jellegadó sajátosságot, noha az MK 170. szerint ez lényegében döntő szempont.⁶³ A foglalkoztatási kötelezettség természetesen csak a hagyományos értelemben vett munkaviszonyt jellemezheti,⁶⁴ mégis szükséges utalni arra, hogy e fogalmi elemek ismét kétséget hagynak a felől, hogy valóban csak a megszokott, szűkítő értelmezés lehet-e irányadó. Ahogyan említettük a rendelkezésre állási kötelezettség nem jelenik meg ugyan e normák körében, az a) pont szerinti irányítás, amely a munkáltató kötelezettsége, és amely alapján a munkavállaló a munkáját végzi, valóban egy olyanfajta függő viszonyra utal, ami akár a rendelkezésre állást is magában foglalhatja.⁶⁵ Ugyanakkor mivel nézetünk szerint az irányítás pontos fogalma nem tisztázott, ezért nem feltétlenül helyes abba beleérteni a bírói gyakorlat szerinti jellegadó sajátosságokat, ráadásul az Mt. a rendelkezésre állási kötelezettséget sem definiálja,⁶⁶ vagyis az említett fogalmi bizonytalanságok ilyen módon nem tisztázhatók.

A problémát tovább árnyalja, hogy a jelenlegi hazai jogalkotás a rugalmasítás jegyében kifejezetten támogatja a munkaviszonyon kívüli munkavégzést, amelynek egy jelentős megnyilvánulási formája a kisadózói jogállás bevezetése, ami bizonyos – leginkább szellemi – munkavégzés esetén a kifejezetten kedvezőbb járulékkerhek miatt reális alternatívája lehet a munkaviszonynak. Látható ugyanakkor, hogy a kisadózói jogállás a jelenlegi szabályozásalapján szükségképpen a polgári jogi szerződést feltételezi, azaz az jogi környezet a kisebb költségek mentén történő

⁶¹ Hajdú József – Kun Attila (szerk.): *Munkajog I.*, Budapest, Patrocinium, 2012, 115-116. o.

⁶² Kardkovács (szerk.) – Kozma – Lőrincz – Pál – Pethő: *i.m.*, 117-119. o.

⁶³ Az elsődleges minősítő jegyek körében a következőképpen fogalmaz az állásfoglalás: „A munkavállalót rendelkezésre állási kötelezettség terheli. Köteles az előírt helyen és időben, munkára képes állapotban megjelenni, a munkaidő alatt munkavégzés céljából a munkáltató rendelkezésére állni. Mindez a polgári jog körébe tartozó munkavégzésre irányuló jogviszonyok vonatkozásában nem tekinthető meghatározó kötelezettségnek, nem önmagában a jelenlét, a munkavégzésre történő készen állás, hanem szerződés szerinti szolgáltatás biztosítása, munkával elérhető eredmény a fő és meghatározó kötelem.”

⁶⁴ Az Mt. 42. § (2) bekezdés b) pont és az MK 170. szerint: „Munkaviszony fennállása esetén a munkáltatót foglalkoztatási kötelezettség terheli, köteles a munkavállalót a munkaviszony fennállásának tartama alatt munkával ellátni. Ilyen általános kötelezettség polgári jogi jogviszonyok esetében nem áll fenn.”

⁶⁵ Berke Gyula – Kiss György (szerk.): *Kommentár a munka törvénykönyvéhez: kommentár a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez.* Budapest, WoltersKluwer, 2014, 232-233.

⁶⁶ Az Mt. 52. § (1) bekezdés b) pontja a munkavállaló alapvető kötelezettségei között említi a munkavállaló munkavégzés céljából történő rendelkezésre állási kötelezettségét, ebből következtethetünk annak pontos tartalmára.

foglalkoztatás oltárán lényegében feláldozza a jogvédelmet. Elhatárolásbeli különbséget a kisadózó vállalkozások tételes adójáról és a kisvállalati adóról szóló 2012. évi CXLVII. törvény 14.§-ban találhatunk, amely szerint a kisadózó vállalkozással kötött szerződést, ügyletet és más hasonló cselekményeket valódi tartalmuk szerint, a rendeltetésszerű joggyakorlás feltételére figyelemmel kell minősíteni. Ha a kisadózó vállalkozással kötött szerződés, ügylet tartalma szerint a kisadózó és harmadik személy közötti munkaviszonyt leplez, akkor az adózási és egyéb jogkövetkezményeket e törvénytől eltérően a munkaviszonyra irányadó rendelkezések szerint kell megállapítani.

A törvényi szabályozás abból a vélelemből indul ki, hogy a felek között munkaviszony jön létre, amely megdönthető a 14.§ (3) bekezdésben foglalt legalább két feltétel megvalósulásával. Mindez első ránézésre megfelelő jogvédelmet adhatna, ugyanakkor áttekintve a feltételeket megállapítható, hogy a legtöbb távmunkára alkalmas munkavégzési forma tartalmaz legalább két kivételt, azaz a vélem megdöntése nem ütközik különösebb akadályba. Megjegyzendő, hogy a fenti problémafelvetést a jogalkotó alapvetően adójogi kérdésként kezeli, ugyanakkor ez a szemlélet rávilágít arra is, hogy a munkajogi szabályrendszer alóli kivételképzés tömegesen vezeti ki a munkavállalókat a munka világából, ami szükségképpen oda vezet, hogy ezek az emberek a munkaviszony bizonyos előnyeit nem élvezik.

Ebből az aspektusból a munkaviszony elhatárolását érintőbírói gyakorlat egyértelműsége is kifogásolható, hiszen egyfajta kényszerhelyzetnek megfelelő jogi fogalmi rendszert konzervál. A munkavégzésre irányuló jogviszonyok ilyen tiszta elkülönítése nem új jelenség ugyan, de a változó munkaerőpiaci körülmények e kereteket határozottan feszegetik, így a jelenlegi jogpozitivistá értelmezés nem tartható. Fontos továbbá, hogy e kényszerhelyzetet mintegy kellően megalapozott, nehezen támadható fogalmi magyarázat nélkül is hagyja, hiszen a korábban kifejtetteknek és nagyrészt az európai és nemzetközi irányvonalaknak megfelelően a túlságosan szűkítő értelmezés a munkavállalók jogvédelmi szintjének csökkenéséhez vezethet, miközben a más személy részére ellenérték fejében történő munkavégzés formái között nehéz egyértelmű különbséget tenni. Vagyis a jelenleg követett gyakorlat álláspontunk szerint csak bizonyos szempontokra van tekintettel a munkaviszony fogalmi elemei közül, és szintén érdemes lenne e keretek tágítása okán is felülvizsgálni a releváns álláspontokat. Ezt a szemléletet látszik alátámasztani az egyik híres Uber-ítéletben⁶⁷kifejtett azon érvelés, amely szellemisége szerint a jogvédelem bizonyos szintje nem zárható ki eredendően csak azért, mert az adott személy megbízási jogviszonyban áll a teljesítést fogadó féllel. Ugyanakkor a Bíróság Uber-döntései tovább árnyalják ezt a kérdést, elsősorban a munkáltató oldaláról,⁶⁸ ezzel is elmélyítve az ilyen típusú jogviszonyok munkajogi

⁶⁷ EmploymentAppealTribunal, AppealNo. UKEAT/0056/17/DA (judgmenthandedon10 November 2017). Lásd még: Kanyuk Petra Ágnes: At a „hat trick of judgements” againstUber – thecompanylosesacaseonworkerrights, *Közjavak*, 2019. január 24. <http://kozjavak.hu/node/477> (2019. március 31.).

⁶⁸ Gyulavári Tamás: Az Európai Bíróság és a gordiuszi csomó: az Uberapplikáció vagy taxitársaság?, *Munkajog*, 2 (2018), 10-11. o.

minősítésének dilemmáit.

Hangsúlyozandó, hogy a „munkavállaló” fogalmi változásainak széles körben történő elfogadtatása a küszöbön áll,⁶⁹ legalábbis abban az értelemben, hogy a megszokott definíciós sarokkövek nem állhatnak a potenciális új megközelítések útjába. Ugyanakkor a munkavállaló fogalma a magyar jogi környezetben sem következik a munkaviszony fogalmából,⁷⁰ noha az Mt. személyi és tárgyi hatálya, együtt olvasva az Mt. idézett, implicit munkaviszony-meghatározásával, tulajdonképpen e fogalmi konklúzióhoz vezet. Vagyis összességében ismét nem a megszokott, szigorú jogdogmatikai keretek között érdemes gondolkodnunk, de ezek tisztázása elengedhetetlen.

Ehhez szolgál adalékkul a Kúria BH 2017.412. számú döntése. Az ítéletben a Kúria szövegszerűen utal arra, hogy az MK 170 2010-ben hatályon kívül került,⁷¹ noha az általa alkalmazott szempontok az NMSZ ajánlásban foglaltakkal tulajdonképpen megegyeznek.⁷² Ennek azért van jelentősége témánk szempontjából, mert ez alapján úgy tűnhet, hogy a Kúria maga is meghaladottnak tartja az Mk 170-ben foglaltakat, mint ahogyan jelen tanulmányban éppen a szigorú fogalmi korlátok generálta nehézségekkel azt próbáljuk bizonyítani, hogy a munkaviszony és a munkavégzésre irányuló polgári jogi jogviszonyok éles elválasztása sok esetben akadályozza a munkát végző személyek jogvédelmének érvényesítését. Végeredményben a bíróság részben elrugaszkodik az MK 170 elvrendszerétől, ugyanis a felülvizsgálati kérelemből arra lehet következtetni, hogy a Kúria két elsődleges minősítő jegy – személyes munkavégzési kötelezettség és munkakörként történő feladatmeghatározás⁷³ – fennállta ellenére nem állapította meg a munkaviszony fennálltát, ugyanis a munkaviszonyt jellemző további, lényeges elemek – alá-fölé rendeltség, rendelkezésre állási kötelezettség – hiánya okán lényegében az MK 170-ben kifejtettekkel ellentétesen döntött, és a minősítő jegyek formális vizsgálata helyett a munkaviszony lényegi elemeire koncentrálna határozott a jogviszony minősítéséről. Álláspontunk szerint ez a fajta interpretáció annyiban mindenképpen előremutató, hogy éppen a túlzott dogmatikai szigorú kívánja oldani, és nem feltétlenül a minősítő jegyek „ütköztetésével”, csoportosításával próbálja definiálni az adott jogviszonyt, hanem annak tényleges jellemzőivel.

Az ítélet ennek megfelelően több ponton is utalást tartalmaz a feleket megillető szerződési szabadságra,⁷⁴ illetőleg az azt a munkaviszony tekintetében megerősítő bírói gyakorlatra,⁷⁵ ami ebben a vonatkozásban a felek típusválasztási szabadságát jelenti, és amely gyakorlatilag meghatározza a közöttük létrejövő jogviszony jogi kategóriáját. A szerződési akarat primátusa természetesen érthető és indokolt,

⁶⁹ Risak – Dullinger: *i.m.*, 12-16. o.

⁷⁰ E státuszuk csupán a törvényi kritériumai adottak, lásd: Kardkovács (szerk.) – Kozma – Lőrincz – Pál – Pethő: *i.m.*, 106-107. o.

⁷¹ BH 2017.412., 45. pont.

⁷² Ugyanakkor a Kúria arra is utal impliciten az ítélet 45. pontjában, hogy a joggyakorlat az MK 170. lényegi elemei alapján ítéli meg a munkavégzésre irányuló jogviszonyok kategorizálását.

⁷³ BH 2017.412., 30. pont.

⁷⁴ BH 2017.412. 46. és 47. pont.

⁷⁵ BH 2008.167., EBH 2002.677.

azonban a tekintetben is érdemes kitérni a Kúria ítéletére, hogy a tényállás szerint a vitatott jogviszonyban több, az MK 170. első és másodlagos minősítő jegyei közé sorolható tartalmi sajátosság állt fenn, és ezek ellenére a Kúria nem minősítette munkaviszonynak a felperes orvoslátogatási tevékenységét. A rendszeres munkavégzés és díjazás, a személyes munkavégzési kötelezettség, a szakmai irányítás és felügyelet, a lényegében kötetlen munkarend és a munkavégzés helyének meghatározása egyaránt ilyen attribútumok, de a személyes függés enyhébb fokára tekintettel a Kúria mégsem munkaviszonyt állapított meg.⁷⁶ A Kúria lényegében a tevékenység „szabad”, rugalmasan végezhető – de rendszeres – jellegéből indult ki, illetőleg szintén döntő fontosságot tulajdonított az alperes felperessel szemben fennálló utasítási és irányítási jogának, illetve ezek hiányának.

Korábban többször utaltunk arra, és e tekintetben is tanulságos a Kúria jelen döntése, hogy az Mt. 42. § (2) bekezdés a) pontjában foglalt irányítási elem lényegében a személyi függés megjelenítője a munkaviszony definiálása során, ami azt is mutatja, hogy nem önmagában a rendelkezésre állás és/vagy az ellenőrzési jog jelenti a végső különbséget az Mt. és a Ptk. által szabályozott, munkavégzésre irányuló jogviszonyok között. Ez az értelmezés ismét felveti a jogvédelmi mag esetleges szintjeinek problematikáját, ugyanis jelen esetben úgy tűnik, hogy a munkaviszony fogalmi elemei közül valamennyi fennáll, talán csak az irányítási jog Mt. által elvárt dominanciája nem állapítható meg, ami jelen esetben felveti a *contra legem* jogértelmezés veszélyét is. Bár az irányítási jog még az NMSZ ajánlás fogalmi rendszerében sem *differentiaspecifica*-ja a munkaviszonynak,⁷⁷ illetve annak fogalmi tisztázatlansága is bizonytalanná teszi a jogértelmezést, mégis úgy tűnik, hogy a bírói gyakorlat lényegében ebbe a fogalmi elembe kapaszkodik, ami álláspontunk szerint érthető egyik oldalról – nagyrészt az MK 170. jogértelmezési hagyatéka miatt –, másik oldalról azonban nem sokkal mutat túl az elmúlt évtizedek mára meghaladottá váló dogmatikai keretein, ugyanis a munkavégző személyek jogviszonyainak színesebbé és komplexebbé válása nem biztos, hogy e kvázi kizárólagosszempont döntő fontosságát indokolja.⁷⁸ Kérdés tehát, hogy a

⁷⁶ Bár erre csak az elsőfokú ítéletben találunk utalást (19. pont), mégis ki kell emelni, hogy „Nem érvényesült a széles körű utasításadási jog az alperes részéről, az alá-fölé rendeltség és a függőség sem volt megállapítható.” A felettes – marketingvezető – rendszeres szakmai konzultációját és a vele való kapcsolattartást nem tekintette az elsőfokú bíróság és a Kúria sem olyan fokú személyi függésnek, ami a munkaviszonyban jellemző széles körű utasítási jogra utalna, márpedig ennek hiányában ez alapján nem lehet megállapítani a munkaviszony fennálltát.

⁷⁷ A 13. cikk a) pontja azon jellemzők között említi az irányítási jogot, amelyeket az államok megfontolhatnak a munkaviszony fogalmi tisztázása során.

⁷⁸ A már hivatkozott *Employment Appeal Tribunal*, Appeal No. UKEAT/0056/17/DA (judgment handed on 10 November 2017) ítélet nyomán feltehető az a kérdés, hogy az Uber-sofőr esetében valójában milyen mérce szerint, és milyen módon beszélhetünk nagyobb fokú függőségről a munkavállaló és a munkáltató viszonylatában, mint az esetbeli orvoslátogató esetében? A válasz részben az Uber-ítélet 123. pontjában rejlik: „Allowing for a purposive approach, I can see that the Uber driver, having driven to the relevant territory (although this may be where they live) and switched on the app, might be deemed to be working and carrying out an activity of duty (being “available”).” Vagyis egyfajta teleologikus értelmezéssel azt látjuk, hogy önmagában a munkavállaló „rendelkezése állása” (az Uber-sofőr esetében az adott területen történő fizikai jelenlét és az applikáció bekapcsolása) elegendő ahhoz, hogy munkaviszony álljon fenn, hiszen a munkát végző személy hiába látja el látszólag nagyfokú önállósággal feladatait, azáltal, hogy „elérhető”, és végeredményben munkáltatói

szakmai függőség, a feladatok meghatározása, és azok teljesítésének ellenőrzési lehetősége, illetőleg a munkáltató eszközeivel és anyagaival történő elszámolás kötelezettsége valóban nem elegendő-e az irányítási jog identifikálásához? A kérdést nyitva hagyjuk, ugyanis a Kúria megadta a választ, de ismét hangsúlyozzuk, hogy a „munkaerő-szerződések” és a „jogvédelmi mag” koncepcióját éppen az ehhez hasonló nehéz megítélésű esetek ihlették többek között.

Nyilvánvalóan téves következtetéseket eredményezne e problémák olyan módon történő áthidalása, hogy a munkát végző személy munkakörének, azaz gyakorlatilag feladatainak konkrét meghatározásából⁷⁹ indulunk ki, de egy szintén nem túlságosan régi kúriai döntés felidézését mégis fontosnak tartjuk e vonatkozásban. Már az előző ítéletből is kiderült, hogy a felperes feladatmeghatározásának, pontosabban annak módjának, illetőleg a feladatok kiterjedtségének, terjedelmének, teljesítési módjának kiemelkedő jelentősége van, éppen ezért kérdés lehet, hogy mennyiben lehet megalapozott a jogviszonyok klasszifikációja a munkaszerződés kötelező tartalmi elemeként⁸⁰ szabályozott munkakör alapján. Nézetünk szerint ugyanis a munkakör meghatározásából már önmagában lehet következtetést levonni a munkavállaló és a munkáltató kapcsolatrendszerére a személyi és gazdasági függés foka tekintetében, noha a Kúria korábban elismerte elvi élel, hogy a feleket a szerződési szabadság a tekintetben is megilleti, hogy az olyan munkatevékenységek esetében, amelyek több jogviszonytípusban is elláthatók, maguk válasszák meg a jogi formát.⁸¹ Mindenképpen számolnunk kell tehát azzal, hogy a munkakör meghatározása szignifikáns hatással van a jogviszonyt minősítő bíróság vagy hatóság döntésére, ugyanis – az MK 170. szerint is⁸² – a feladatok pontos meghatározásának elsődlegesfontossága van az említett minősítés szempontjából.

Az ezzel kapcsolatos ellentmondásokra mutat rá a Kúra BH 2015.78. számú ítéletében kimondva, hogy a túlságosan általános, a munkavégzés konkrétumaira és a munkavállaló feladataira következtetést nem engedő munkakör-meghatározás jogellenes, ugyanis ilyen esetben véleményünk szerint nem lehet egyértelmű következtetést levonni a munkavállaló munkáltatóval szembeni függőségére nézve.

utasításnak tesz eleget, még ha szabadabb formában is, mint a hagyományos munkaviszonyban, úgy munkavállalóról és munkaviszonyról beszélhetünk. Látható tehát, hogy ettől a magyar jogértelmezés sem áll messze – lásd a rendelkezésre állási kötelezettség perdöntő jelentőségét –, de a „problémás” fogalmi elemek összekapcsolásának szükségessége, illetőleg a rendelkezésre állás korszerű interpretációja az idézett kúriai ítéletben is ellentétes döntéshez vezethetett volna nézetünk szerint.

⁷⁹ Gyulavári Tamás: IV. fejezet – Munkaviszony létesítése, in: Gyulavári Tamás (szerk.): *Munkajog*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016, 137-138. o.

⁸⁰ A felek szerződési akarata természetesen e vonatkozásban is döntő fontosságú. A munkakör konszenzussal történő kialakításával és a munkaszerződés érvényességével kapcsolatosan lásd: Kardkóvács (szerk.) – Kozma – Lőrincz – Pál – Pethő: *i.m.*, 124. o.

⁸¹ EBH 2002. 677.

⁸² Az MK 170. 2. pontjában a munkakör elsődleges minősítő jegyként jelenik meg: „A munkakör azoknak a feladatoknak, tevékenységeknek az összességét jelenti, melyeknek ellátására, elvégzésére a munkáltató alkalmazottját kötelezheti. A munkakör, mint tevékenység-összesség a polgári jogtól idegen fogalom, a megbízási, vállalkozási szerződések általában egy-egy konkrét munkára, megrendelésre szólnak. A munkaviszony keretében általában nem a konkrét feladat, hanem a munkakör meghatározott, az ebbe tartozó egyes tevékenységek ellátására utasíthat a munkáltató.”

Habár felvethető, hogy – általánosságban – szinte bármilyen munkafeladat végezhető valamilyen fokú függőség vagy éppen szabadság mellett, azaz a munkakör meghatározása és az alá-fölé rendeltség – irányítási jog – fennállta között nincs egyértelmű logikai linearitás, de azok a munkaerőpiaci-munkajogi változások is nagyrészt a változó munkatevékenységekből táplálkoznak, vagyis egy általános jogalkalmazási formula e tekintetben mindenképpen szükséges. Ez pedig szükségszerűen azzal jár, hogy a munkakör meghatározottsága döntő szempont a jogvédelmi kérdések eldöntése során is. A Kúria ennek megfelelően kiemeli, hogy bár nem a munkakör megnevezésének van elsődleges fontossága, de vita esetén a munkakör elnevezéséből egyértelmű következtetést kell tudni levonni a ténylegesen ellátott munkafeladatokra nézve.⁸³ Mindennek megállapítása csak akkor lehetséges, ha a felek a munkakörben az Mt. 45. § (1) bekezdésének megfelelően konszenzussal megállapodnak,⁸⁴ vagyis szerződési akaratuknak át kell fognia a munkavállaló tényleges munkatevékenységét, amiből az is következik, hogy a munkakörben történő megállapodás munkaviszony fennálltára enged következtetni. Ugyanilyen definitív fogalmi komponensnek tekinti a bírói gyakorlat a jogviszonyból származó meghatározó jogokat és kötelezettségeket,⁸⁵ amelyek azonban nyilvánvalóan csak a már említett, munkaviszony létesítésére irányuló közös akaratból következhetnek. E kontextusban ismét felvetjük, hogy a hagyományosan értelmezett munkavállalói státusz tekintetében e distinkció is adekvát a többi munkavégzési formához képest, azonban még az olyan definitív fogalmi jegy, mint a munkavállaló rendelkezésre állási kötelezettségének hiánya sem feltétlenül enged arra következtetni, hogy a munkát végző személy nem minősülhet munkavállalónak, hiszen a nem rendszeres munkavégzési tevékenység is lehet munkajogviszony alapja.⁸⁶ Hovatovább a munkafeladatok permanens megléte, illetve azok folyamatos ellátási kötelezettsége jelenleg sem kizárólagos fogalmi ismérv az Mt-ben.⁸⁷

Összességében megállapítható, hogy a fenti ítéletek végkövetkeztetése összefügg, de nem egyértelmű, hogy a munkáltató szoros ellenőrzési joga vagy a munkakör konkretizálása jelenti-e a munkaviszony fennálltának egyértelmű bizonyítékát. Mivel az utóbbi döntésből csak indirekt módon következtethetünk arra, hogy a munkakör nem megfelelő, azaz „jogellenes” meghatározása a munkaviszony fennálltának kizárásához vezet, utóbbit nem merjük egyértelműen kijelenteni, de mivel jogellenes munkakör-meghatározás esetén gyakorlatilag létre nem jött munkaviszonyról beszélhetünk,⁸⁸ ezért ebben a kontextusban is minősítő jegyként kell tekintenünk a munkakör meghatározottságára. Hozzá kell tenni – és e tekintetben szükséges a 2017-es ítéletre visszautalnunk –, hogy a munkakör Mt. szerinti meghatározásának hiányában irányításról és személyi függőségről sem beszélhetünk, de visszafelé ez az állítás nem feltétlenül igaz, ugyanis éppen az

⁸³ BH 2015.78., 42. pont.

⁸⁴ BH 1998.52.

⁸⁵ BH 2018.3.93., 42. pont.

⁸⁶ Gyulavári Tamás: A munka alkalmivá válása..., 5-8. o. és 25-26. o.

⁸⁷ Lásd jellemzően: Gyulavári Tamás: A behívásos munkavégzés a magyar munkajogban, in: Auer-Berke – György – Hazafi(szerk.): *i.m.*, 278-280. o. és 289-290. o.

⁸⁸ Kardkovács (szerk.) – Kozma – Lőrincz – Pál – Pethő: *i.m.*, 124. o.

orvoslátogató példája mutatja, hogy a feladatok pontos meghatározása esetén sem beszélhetünk feltétlenül egyértelmű munkakör-meghatározásról. Megjegyzendő tehát, hogy mivel nem a munkakör elnevezésének van elsődlegese fontossága a bírói gyakorlat szerint, ezért e tekintetben is egyfajta jogértelmezési rugalmassággal kell számolnunk, de a 2015-ös döntésből is következik, hogy a felek „munkakörre utaló” megegyezése megalapozza a munkaviszony fennálltát. Következésképpen a munkakörszerűen meghatározott munkafeladatok jelenléte a jogviszonyban megalapozza a munkajogi értelemben vett jogvédelmet. Visszautalva a nemzetközi elvárások és ajánlások nyomán kifejtettekre, álljanak itt azon kritériumok, amelyek meghatározzák azt, hogy munkaviszonyról és munkavállalói státuszról beszélhetünk-e: irányítás, függőség, szervezettség, finansziális vonatkozás és kölcsönös kötelezettségek.⁸⁹ A meghatározásbeli különbségek szemmel láthatóak, ugyanakkor a magyar jogértelmezésben is megfigyelhető egyfajta fogalmi kiszélesedés,⁹⁰ még ha ez nem is feltétlenül az NMSZ szempontrendszerét tükrözi. A magyar (munka)jogi struktúrában mindezen túl is dilemmákat generál az a szabályozási és gyakorlati megközelítés, hogy a „munkavállalói” státuszhoz rendelt alapvető jogok csak „töredékesen” illethetnek meg olyan személyeket, akik nem hagyományos értelemben lépnek munkaviszonyba,⁹¹ azonban a jogvédelem iránti igényük természetszerűleg ugyanúgy fennáll.

4. Következtetések

A fentieket összegezve láthatjuk, hogy a munkavállalói jogállásból eredő jogvédelem problematikájának feltárása meglehetősen nagy szórást mutat a magyar munkajogban. Egyrészt az NMSZ ajánlásának bizonyos rendelkezései kimutathatóan megjelennek az Mt.-ben, látszólagosan biztosítva ezzel a dokumentum és a magyar jog közötti koherenciát, másrészt mindezek mellett a jogalkotás – nyilvánvalóan gazdasági okokból – biztosítja a lehetőséget bizonyos „munkavállalói” csoport számára a munkajogi szabályok mellőzésével történő munkavégzésre, amely a kétségtelenül kedvezőbb pénzügyi feltételek mellett egyértelműen visszalépést jelent a jogvédelem területén. Hangsúlyozzuk, hogy természetesen nem kívánjuk elvitatni sem a felek szerződéskötés kori önrendelkezési jogát és akaratautónómiáját, sem pedig a polgári jogi szerződések szükségességét, ugyanakkor a munkajog ilyen mértékű mellőzése a későbbiekben tömeges problémákat eredményezhet a munkavállalói oldalon

⁸⁹ Regulating the employment relationship in Europe: A guideline recommendation no. 198. Employment Relationship Recommendation, 2006 (No. 198.), *European Labour Law Network*, Geneva, Governance and Tripartism Department International Labour Office, 2013, 36. o. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@dialogue/documents/publication/wcms_209280.pdf (2019. március 26.).

⁹⁰ Jakab Nóra: On the Significance of the Employee Status and of the Personal Scope of Labour Law Regulation, *Zbornik Radova Pravni Fakultet Novi Sad*, 12 (2016) 3., 1005-1009. o.

⁹¹ Gyulavári Tamás: Internetes munka a magyar jogban – Tiltás helyett szabályozás? *Pro Futuro*, 7 (2018) 3., 94. o.

(társadalombiztosítási ellátások alacsony színvonala, elégtelen nyugellátás, stb.), ami végső soron az állam és a társadalom számára jelent terheket a jövőben. Ebből adódóan indokolt egy alacsonyabb, „belépő szintű” jogvédelem kidolgozása a személyes munkavégzésen alapuló jogviszonyok terén, így megóvva a munkajog eddig elért eredményeit, és biztosítva a munkavállalók jövőbeli védelmét.

És hogy vajon mindez hogyan és mikor realizálódhat a mindenkori munkajogi gondolkodásban? Talán soha, talán hosszú távon, talán hamarabb, mint gondolnánk. Ugyanis a gazdasági változások és munkaerőpiaci arculatváltások hatásmechanizmusai ebből a szempontból sajátos szupremácia szimbólumai, hiszen a munkajogi szabályok szükségképpen ezekre reagálnak, de talán hamarosan inkább a „jövőbe láthatnak.” A szabályozási és gondolkodásmódbeli nehézségek azonban nem új keletűek. Talán még mindig túlzott fogalmi letisztultságra alapozva, talán még mindig túlságosan tradicionálisan gondolkodunk a munkát végző személyek jogviszonyainak minősítéséről, illetve azok jogvédelmi arculatáról. Könnyen lehet, hogy nemcsak a munkajog irányvonalai, trendjei, de az azoknak identitást adó munkajogi gondolkodás és dogmatika is olyan változásokat él át, mint amilyen jelentős munkaerőpiaci és gazdasági válaszokra kívánt reagálni az NMSZ. Kérdés azonban, hogy mennyiben tekinthetjük az ajánlás kínálta alternatívákat és megfontolásokat válaszoknak, és mennyiben távoli, talán túlzóan absztrakt, netán hipotetikus útjelzőknek. Véleményünk szerint a magyar jogdogmatikai dilemmák jelentős részére érdemi megoldást kínál a feldolgozott ajánlás, de legalábbis az ezzel kapcsolatos további analízisre mindenképpen sarkall. Mindenesetre e vonatkozásban munkajogi létkérdésekről kell diskurálni, de nem feltétlenül a hagyományos munkaviszonyfelfogás létéről vagy éppen létjogosultságáról, hanem az ahhoz tapadó jogvédelmi biztosítékokról. Utóbbiak ugyanis együtt változnak a fogalmi keretekkel, de eltűnni egyhamar nem fognak, így viszont kérdéses lehet, hogy mennyiben osztják az általános munkajogi gondolatiság és szabályozási mechanizmusok sorsát. A tradicionális nézőpontból feltett kérdésekre ugyanis csak ugyanilyen módon adhatók válaszok, márpedig a munkát végző személyek alapvető jogvédelmi szükségessége ugyanolyan modern gondolatnak hat, mint a hatékonyságra, rugalmasságra és diverzitásra törekvő munkaerőpiaci szereplők magatartása.

A jogklinika, mint alternatív oktatási módszertan?!*

Kálmán Renáta**

napjainkban a különböző képzési területeken egyre nagyobb hangsúly helyeződik a hagyományostól, a megszokottól eltérő oktatási módszerek bevezetésére és alkalmazására. Habár az átállás nem egyszerű, és számos tényező nehezíti, mégis néhány elszánt oktató alkalmaz újkeletű, vagy éppen csak hazánkban újnak számító, más országokban viszont már bevett módszereket, hogy emelje az oktatás hatékonyságát. A tanulmány célja, hogy egy Magyarországon nem túl számottevő gyökerekkel rendelkező módszerről értekezzen, nevezetesen a jogklinikáról. Annak ellenére, hogy a jogklinika módszertan több mint száz éve ismert, az 1960-as években pedig az anyaországának számító Amerikai Egyesült Államokban (továbbiakban: USA) robbanásszerű fejlődésnek indult, itthon kizárólag néhány egyetem jogi kara vezette be, és ezek közül kizárólag egynél működik a kezdetek óta, megszakítás nélkül. Felmerül a kérdés, milyen tényezők teszik kedvezővé az USA-ban, és melyek lehetetlenítik el hazánkban a jogklinikák széleskörű alkalmazását. Ehhez hasonló kérdésekkel kíván jelen tanulmány foglalkozni. A cikk három nagyobb egymásra épülő szerkezeti elemből épül fel. Elsőként, elengedhetetlen egyes, a téma szempontjából jelentőséggel bíró tanulási formát röviden ismertetni, majd ezt követően a jogászképzéstől elvárt kompetenciák, illetve ezen képzéssel kapcsolatosan felmerülő kritikák közül néhányat kifejteni. Végezetül pedig a jogklinika kerül a fókuszba, így a fogalmára, típusaira, illetve azokra a nehézségekre helyeződik a hangsúly, amelyek akadályozzák a jogklinikák széleskörű elterjedését hazánkban.

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék.

1. Fogalmi háló

Mára már számos tanulási forma létezik, amely részben köszönhető a technológia fejlődésének, hiszen megjelent és egyre szélesebb körben elterjedt az e-learning, illetve a különféle távoktatási típusok, másrészt viszont annak is, hogy az oktatók újabb eszközökkel és módszerekkel kívánják „felpezsdíteni” a képzést. Ilyen formák, példának okáért, a tapasztalati tanulás, a nyitott tanulás, vagy a saját élményű tanulás. Ezen, akár atipikusnak is nevezhető formák közül három szoros relációban áll a jogklinika módszertannal, hiszen valamennyi formából tudunk jellemzőket kiemelni, amelyek a jogklinikai képzésnél is jelen vannak, és amelyek könnyebbé teszik e módszertan definiálását, megértését. Ez a három típus a tapasztalati, a gyakorlati tanulás, valamint az alternatív oktatás.

A tapasztalati tanulás (experiential learning) jelentősége, mely módszert David Kolb pszichológus négyciklusú tanulási folyamatnak nevezett, abban áll, hogy a tanulás és a fejlődés forrása az egyéni vagy a csoportos tapasztalat.¹ A tanulás egy négyciklusú fejlődési folyamat, amely az alábbi egymásra épülő fázisokból áll: tapasztalás, elmélkedés, értelmezés és végezetül a tervezés.² E típusú tanulásra jellemző, hogy az ismeret a folyamatos tapasztalásból érkezik, amely segíti feloldani az elmélet, így nevezetesen az egyes elvont elvek, fogalmak közötti konfliktust, valamint rendszerszemléletű tudást biztosít. Feltétele, hogy egy motivált tanuló álljon a központban, aki rendelkezik kritikai gondolkodással, miközben az oktató rendkívül segítőkészen, nyitottan, egyfajta mentorként támogassa a hallgatót a tanulási folyamatban.³ A tapasztalati tanulás elemeivel rendkívül szoros kapcsolatban áll a gyakorlati tanulás (practical learning). Ez a típusú tanulás egyrészt alkalmas arra, hogy a „*tanuló kiválassza a neki megfelelő tudástartalmat, másrészt pedig lehetősége van arra is, hogy felismerje tevékenysége értelmét, meggyőződhessen a tanultak hasznosságáról.*”⁴ Erre a formára kimondottan jellemző a rugalmasság, vagyis a diák maga dönthet arról, mit kíván tanulni és az így megszerzett tudás gyakorlatbeli alkalmazása során arról is meggyőződhet, hogy mennyire sikerült elsajátítania a kívánt ismeretet. Amennyiben a tanulás sikeres, számos alapkészség és kulcs-kompetencia fejlődik és rögzül. Mindezekkel szemben az alternatív oktatás (alternative education) egy olyan gyűjtőfogalom, amely magába foglal olyan formális és nem-formális oktatási formákat, módszereket, amelyek a megszokott, hagyományos gyakorlattól eltérnek. Ezen módszer centrumában a hallgató áll, így figyelemmel van a tanulók igényeire, eltérő fejlődési ütemükre, vagyis elmondható, hogy egy rendkívül megengedő, rugalmas rendszer, amely az esélyegyenlőséget szolgálja.⁵ Azonban azt tapasztalhatjuk, hogy az alternatív oktatási módszerek itthon, különösen igaz ez a jogászképzésre, csekély mértékben elterjedtek. Ez eredetizethető egyrészt

¹ Kadocsa László: *Az atipikus oktatási módszerek*, in: *Felnőttképzési Kutatási Füzetek*, Budapest 2006, 49. o.

² Uo. 49. o.

³ Uo. 50. o.

⁴ Uo. 51. o.

⁵ Uo. 61. o.

onnan, hogy költségesebbek, mint a hagyományos oktatási formák, másrészt kisebb létszámmal működő programok, amely szintén ellentétben áll a megszokott frontális oktatással, ahol akár több száz hallgatónak is tarthat előadást a tanár. Harmadrészt, az oktatók sem a hagyományos tanári szerepben, sokkal inkább tanácsadó, facilitátor pozícióban vannak, így az ő felkészítésükre is több energiát szükséges fordítani, valamint nekik is meg kell tanulniuk az új szerepkört. A fogalmi ismertetések alapján mind a tapasztalati, mind a gyakorlati tanulási forma belefér az alternatív oktatás keretébe.

Annak ellenére, hogy a tapasztalati tanulás egyik leggyakoribb formája egy munkába való betanulás, vagy egy továbbképzésen való részvétel, mégis például a mediátor, vagy a különböző egészségügyi, mérnöki stb. alapképzések szerves része. Ez a forma már alapkészségeket és kompetenciákat feltételez, amelyeket az adott hivatás szempontjából fontos szakmai készségekkel szükséges kiegészíteni. A gyakorlati tanulás esetén a hallgató a tudásanyag megválasztásával rugalmasságot kap, amelynek segítségével az adott ismeret gyakorlati alkalmazásával képes készségeket, kompetenciákat, attitűdöket maga elsajátítani.

A jogklinikával kapcsolatban előljáróban fontos azt megjegyezni, hogy kettős céllal bír: i) szociális és ii) oktatási. Utóbbi cél segíti a jogászoktól elvárt képességek, készségek, attitűdök elsajátítását azáltal, hogy a jogász szakmára jellemző tevékenységet végeznek a tanulók akár szimulált, akár élő ügyfeles ügyek tekintetében. Valamennyi hazai egyetem jogász képzése elvár egy hathetes szakmai gyakorlatot,⁶ annak érdekében, hogy a hallgatók bepillantást nyerjenek egy-egy hivatás működésébe. Habár itthon a szakmai gyakorlat kötelező, és különálló elem a tantervben, nem kapcsolódik formálisan a fakultatív tárgyként választható jogklinikához. Más országokban, például az USA-ban, ahol nincs kötelező szakmai gyakorlat, a jogklinikák keretében a hallgatók egy szakember, akár ügyvéd, ügyész, bíró, jogtanácsos mellett lehetőséget kapnak a szakmára való felkészülésre. Ezt a típust nevezik élő gyakorlati (live practice) jogklinikának. Ebből következőleg, a jogklinikák alternatívát kínálnak a különböző képességek, attitűdök elsajátítására, miközben az adott hivatásrend, jelen esetben a jogászság szakmaspecifikus ismereteinek berögződésére is lehetőséget teremtenek.

2. A hazai jogászképzés taszítja az alternatív oktatási módszereket?

A jogászképzés jelentős történelmi múlttal rendelkezik hazánkban. Ugyan a képzés fontossága megkérdőjelezhetetlen, megreformálása mégis módfelett szükséges. Sajnálatos módon azt tapasztalhatjuk, hogy a jogászképzésben a frontális, előadás jellegű, egyoldalú ismeretátadás a hangsúlyos. Egyre több törekvés van ennek megváltoztatására, viszont ez nagyban függ az adott intézmény változás melletti elköteleződésének mértékétől, illetve az oktatók hozzáállásától is. Egy átalakításhoz nem elegendő, ha néhány oktató vagy tanszék innovatív eszközök alkalmazásával

⁶ Szakleírás: Jogász osztatlan szak, https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzesek/szakleirasok/Szakleirasok/index.php/szak/44/szakleiras (utolsó megtekintés: 2019. január 27.)

modernizálja az oktatási módszerét, ehhez ugyanis rendszerszintű változásra van szükség.

A továbbiakban a tanulmány azon, a jogászképzésben megbúvó akadályokkal, problémákkal foglalkozik, amelyek kapcsolatban állnak vagy állhatnak a joglinikák elterjedésének hiányával. Következésképp, i) a tárgyak tartalma, ii) az oktatási módszerek, illetve iii) az oktatói attitűd kerül górcső alá.

Az első kérdéskör, hogy mit oktassunk. A tartalmat illetően a jogászképzésben a hangsúly mindig is az alkalmazandó és alkalmazható hatályos joganyag átadásán volt. Habár valamennyi jogi karon az első két szemeszterben még a bevezető tárgyak, így példának okáért a jogtörténeti kurzusok a számottevők, ugyanakkor kis mértékben megjelenik a hatályos joganyag is.⁷ Nagyobb nehézséget, és komolyabb vitákat okozott és okoz a mai napig a joganyag ismeretének mélysége.⁸ Pokol Béla szerint a törvényi rendelkezések befűlézéséről, míg Róna Péter szerint a jogszabályok felesleges memorizálásáról beszélhetünk itthon.⁹ Ennél fogva, mindkettőn azon az állásponton vannak, hogy a jogszabályok megtanulása helyett a lényeg ezeknek a megértése, a különböző anyagi, eljárási és végrehajtási rendelkezések közötti összefüggések meglátása lenne. Ugyanakkor, a különböző jogterületek közötti kapcsolatot, átfedéseket is fel kell tárni a hallgatók előtt. Annak ellenére, hogy a common law jogterületeken a jogi oktatás tartalmát illetően a hangsúly a joganyag memorizálása helyett az esetjogon van, egyes szakemberek, például Leonard L. Riskin szerint ez nem elegendő. Hiszen az oktatás legtöbbször egyes, elsősorban fellebbviteli bírósági eljárásokra szűkül, így elhanyagolják a tényállás felderítését, a jogszabályok értelmezését, nem mutatnak be egyéb jogterületeket, mint például a jogi tanácsadás, mediálás, szerződéskészítés, és nem foglalkoznak a kreatív jogászi gondolkodásmód fejlesztésével.¹⁰

A tartalmat illetően a jogásztársadalomban két, egymással teljes mértékben szembenálló álláspont létezik, az egyik a langdelli, a másik a holmesi.¹¹ Míg az előbbi szerint a jog olyan tudomány, amelynek laboratóriuma a könyvtár, addig a másik úgy véli, hogy a jog csak tapasztalat.¹² A mai napig nem alakult ki egységes nézőpont arra vonatkozóan, hogy az elméleti vagy a gyakorlati képzésnek kellene előtérbe kerülnie a jogászképzésben. Véleményem szerint egyik sem hanyagolható el, a kettőnek párhuzamosan, együtt kellene végigfutnia a képzésen. Pokol Béla szerint a jogászképzésnek kettős feladata van, az egyik a jogdogmatika

⁷ Valamennyi hazai jogász képzés mintatantervének áttanulmányozása után arra a megállapításra juthatunk, hogy az első évben csak néhány kar mintatantervében jelenik meg a hatályos joganyag oktatása. Így például, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán már az 1. félévtől, a Szegedi Tudományegyetem, illetve a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán pedig már a 2. szemesztertől tanulnak a hallgatók alkotmányjogot. A többi jogi karon elsősorban alapozó tárgyak kerülnek oktatásra az első évben, példának okáért jogtörténet, római jog, filozófia, államelmélet, latin nyelv.

⁸ Nagy Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007 115. o.

⁹ Uo. 115. o.

¹⁰ Leonard L. Riskin and James E. Westbrook: Integrating Dispute Resolution into Standard First-Year Courses: The Missouri Plan 39. *Journal of Legal Education* 1989, 509. o. Idézi: Nagy 115-116. o

¹¹ Nagy: i.m. 116. o.

¹² Uo. 116. o.

ismertetése, a másik a jogi értékek előtérbe helyezése, ugyanis ezek nélkül stabil jogrendszerrel nem beszélhetünk.¹³ Amennyiben Pokol álláspontját vesszük alapul, akkor olyan jogászokat engednek a jogi karok 5 év után szabadjára, akik ugyan úgy tudnak gondolkodni, mint a jogászok, de közel sem tudnak úgy viselkedni. A jogászi gondolkodásmód, érvelés és normatív értékek lehető legszélesebb körű átadása a diákok számára elengedhetetlen, hiszen a pusztán joganyag megtanulásával csak felszínes ismeretekkel rendelkeznének, szükséges a strukturális összefüggések megértése, az ok-okozati kapcsolatok feltárása, mégis, ha a jogászi képzésből kiemeljük a gyakorlati készségek átadását, „félkész” jogászokat bocsátunk a munkaerőpiacra. Természetesen ez nem újkeletű elgondolás, hiszen létezik egy ősi felfogás, nevezetesen a menet közben tanulás (learning by doing). A 2008-as Tuning-report rámutatott arra, hogy a legnagyobb eltérés a frissen végzett jogászok és az őket alkalmazók között, hogy az utóbbiak rendelkeznek azzal a képességgel, hogy a jogi tudásukat átültessék a gyakorlatba.¹⁴ Ezt a távolságot a különböző tapasztalati, gyakorlati tanulási formákkal, így például a jogklinikai módszertannal kiválóan lehetne csökkenteni. Fleck Zoltán hasonló állásponton van. Véleménye szerint, a „doktrínára épülő oktatás elbizonytalanító hatású: technikai eszközt ad a használathoz szükséges készségek és attitűdök fejlesztése nélkül.”¹⁵

A második problémakör annak eldöntése, hogy hogyan oktassunk. Habár a fentebbiekben már részben említettük a módszertant, azonban ennek mélyrehatóbb elemzése szükséges. Az oktatás mikéntjében való szemléletváltás talán a legsürgetőbb. A tanárközpontú szemléletet fel kellene váltania a diákközpontúnak. Még mindig azt tapasztalhatjuk, hogy a diák passzívan ül az órán, jegyzetet készít a tanár által elmondottakból, az oktató kérdéseire pedig nehezen, és csupán néhányan mernek válaszolni, mivel a tanár autoritásként van jelen. A tanulás fókuszja pedig kimerül a helyes válaszok megadásában. Ezzel szemben, a tanulóközpontú modell értelmében a diákok aktívak, a cél a tananyag mély megértése, az oktató pedig facilitátorként, segítő partnerként vesz részt az oktatásban.¹⁶ Azon felsőoktatási intézmények eredményesek és képesek elérni a kimeneteli követelményeket, amelyek hasznos tudást adnak, valamint a készségek fejlesztésének változatos módszereivel elégítik ki a tanulók igényeit.¹⁷

A magyar képesítési keretrendszer négy elemből áll: tudás; képességek; attitűdök; autonómia és felelősség.¹⁸ Érdemes valamennyi elemhez szemléltetésként néhány példát említeni.

¹³ Uo. 116. o.

¹⁴ Julian Lonbay et al.: *Tuning Legal Studies in Europe: Initial findings*, 2008, 24-15. o. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1677820 (utolsó megtekintés: 2019. január 15.)

¹⁵ Fleck Zoltán: *A jogászképzés szintleíró jellemzői*, ELTE ÁJTK, 2017, 2. o.

¹⁶ Uo. 6. o.

¹⁷ Uo. 11. o.

¹⁸ 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról, 1. sz. melléklet

Tudáshoz tartoznak az adott szakma, jelen esetben a jogász hivatás elméleti és gyakorlati ismeretei, problémamegoldó módszerei, sajátos szókincse, etikai normái és dilemmái. Elengedhetetlen ismerni az etikai elveket, ugyanakkor az adott munka gyakorlása során szembesül vele az ember, hogy milyen „vékony határvonal” van az etikus és etikátlan magatartás között. Elég csak a különböző összeférhetlenségi szabályokra gondolni. A gyakorlati, tapasztalati típusú tanulás során akár szimulált helyzetgyakorlatok, akár élő ügyfeles ügyek esetén „saját bőrükön” tanulják meg a hallgatók az etikai elvek gyakorlatbeli érvényesülését. Gondoljunk csak a korábban hivatkozott „menet közben tanulás” elméletére.

A képességek kapcsán mindenképp meg kell említeni a szakjogi terminológia biztos alkalmazását, a kritikai gondolkodásmódot, a szakmai kommunikációs- és íráskészséget, a lényeglátást, véleményalkotást, érvelést, a megtanult gyakorlatba való átültetését, alternatív megoldási módszerek kutatását, illetve alkalmazását. Az élő ügyfeles jogklinika (live client clinic) esetén a diákok meghallgatják az ügyfél jogi problémáját (szakmai kommunikáció), majd ezt követően meg kell találniuk az adott ügy szempontjából releváns tényeket, információkat (lényeglátás), ezt követően felkutatják a szükséges jogi rendelkezéseket (a jog forrásainak biztos használata), majd megoldást kínálnak az ügyfélnek (a megszerzett ismeretek gyakorlati alkalmazása). A fentebbi példa ugyan rendkívül leegyszerűsített, ugyanakkor alkalmas arra, hogy szemléletesen bemutasson néhányon olyan képességet, amelyeknek elsajátítása, fejlesztése a hagyományos, frontális, oktatóközpontú oktatás során elmaradna.

Az attitűd vonatkozásában nem lehet elhanyagolni a folytonos önálló tanulásra, illetve szakmai továbbképzésre való nyitottságot, a szakmai és társadalmi problémák iránti érzékenységet, a jogi hivatást űzők esetén a jogsegély és a pro bono jogász munka iránti elköteleződést, a mediációra való nyitottságot. Habár a jogklinika módszertan a következő fejezetben szerepel, fontos megemlíteni, hogy az oktatás mellett a másik célja a szociális igazságosság előmozdítása. Elsősorban élő ügyfeles jog klinikáknál a jogász munkát ellátó hallgatók a társadalom marginalizált, alulreprezentált tagjainak nyújtanak segítséget, akik nem engedhetik meg maguknak, hogy ügyvédet hatalmazzanak meg.¹⁹ A hallgatók által végzett pro bono munkának mindkét oldala (hallgató és ügyfél) nyertes. Az ügyfél szempontjából olyan személy jár el az érdekében (képviseli hatóság, bíróság előtt, ír beadványt stb.), aki az adott szakma speciális ismereteivel rendelkezik, így biztosítva számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, míg a diák szempontjából fontos, hogy számos, fentebb említett képességét és tudását tudja próbára tenni és fejleszteni, másrészt rálátást nyer arra, miként működnek az egyes állami intézmények. A jogklinika programok így, közvetett módon alkalmasak lehetnek arra, hogy a jogászok szociális érzékenységének formálásával emberségesebbé tegyék a jogász szakmát.²⁰ Hazánkban a jog klinikás hallgatók

¹⁹ Tóth Judit: Legal Clinic as a Promising Alternative Instrument in Hungary, *Jogelméleti Szemle*, 2017/4. szám 151. o.

²⁰ Fryderyk Zoll, Barbara Namysłowska-Gabrysiak: Chapter Five – The Methodology of Clinical Teaching of Law, in: *The Legal Clinic. The Idea, Organization, Methodology*, (Ed: Dariusz Lomowski), Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Varsó, 2005, 186. o.

jelenleg még az ügyfelek képviselőjét nem láthatják el. Kérelmet, fellebbezést vagy egyéb jogi dokumentumot a diákok elkészíthetnek, ugyanakkor, az ügyfél saját maga képviseli az érdekeit a különböző hatóságok előtt, mivel legtöbb esetben, anyagi okok miatt, ügyvédet nem tud meghatalmazni.

Végezetül, de nem utolsó sorban, a képzési keretrendszer eleme az autonómia és felelősség. Példaként érdemes megemlíteni a pontos és önálló munkavégzést, döntésekért való felelősségvállalást, értékelköteleződést, valamint a jogász szakma értékeinek fejlesztésére való törekvést. Annak ellenére, hogy az elsajátítandó szakmai kompetenciák közül csupán néhány került kiemelésre, mégis látható, hogy a jogklinikai módszertan mennyi területen tud segítségére lenni a jogászképzésnek ezek elérésében, fejlesztésében. Természetesen, a jogklinikai mellett elengedhetetlen más gyakorlati, tapasztalati, alternatív oktatási módszer – mint például vitakörök, tárgyalás-szimulációk, alternatív vitarendezési kurzusok, beadvány szerkesztési szemináriumok – tanrendbe való beépítése. Hiszen a hallgatók eltérő képességekkel, attitűdökkel bírnak, így széles palettát kell kínálni számukra annak érdekében, hogy azon kompetenciáikat fejleszthessék, amelyekkel nincsenek megelégedve. Továbbá, az ilyen tárgyak vonatkozásában fontos az alacsony hallgatói létszám, mivel így tudja az oktató valamennyi diák munkáját személyre szabottan segíteni.

A harmadik akadályozó tényező az oktatók hozzáállása és helyzete. A probléma gyökere az oktatók megosztottsága a tekintetben, hogy az elméleti vagy a gyakorlati képzés a fontosabb. Mindehhez hozzátartozik annak eldöntése is, hogy kik oktassanak az egyetemen. Amennyiben kizárólag gyakorló jogászok tanítanak, olyan, általuk fontosnak tartott néhány képesség átadására fókuszálnának, amelyet szakmai tapasztalataik alapján nélkülözhetetlennek tartanak, vagyis „gyakorlatra kész” diákokat képeznének. Ezzel viszont a kritikai gondolkodásmód, az elméleti tudás egyetem falain belüli megszerzésének lehetőségétől fosztanak meg a hallgatókat. Abban az esetben, ha csak professzorok oktathatnának, a mérleg nyelve a doktrínák elsajátítására helyeződne, és a képzés pusztán kis szegmensében nyílna alkalom tapasztalati tudás szerzésére. Ezenkívül visszaveti az alternatív oktatási módszerek térnyerését az a felfogás, miszerint „a megszokott, jól bevált gyakorlat a jó gyakorlat”. Amennyiben nem nyitnak a tanárok az új, Kadocsa által atipikusnak nevezett tanítási formák felé, a képzések leragadnak és képtelenek lesznek tovább fejlődni. Az oktatók képzik a jövő jogász szakembereit, így „*az oktatói szféra a jog és társadalom ideáinak legjelentősebb formálói, hatásuk nemcsak a jogi oktatásra, de magára a jogra is a legkomolyabbnak mondható.*”²¹ A legtöbb kritikát mégis azért kapják az oktatók, mert kizárólag arra a kérdésre fókuszálnak, hogy mit tanítsanak, emiatt viszont teljesen megfeledkeznek arról, hogy miért és hogyan oktassanak.²² Nehezíti az európai oktatók helyzetét, hogy ellentétben USA-val, nagy a szakmai nyomás rajtuk, hogy a lehető legrövidebb időn belül a legtöbb akadémiai lépcsőt (Ph.D., habilitáció) teljesítsék, ami miatt kénytelenek feladni azon tevékenységeiket,

²¹ Nagy: i.m. 110. o.

²² Richard J. Wilson: *The Global Evaluation of Clinical Legal Education, More than a Method*, Cambridge University Press, 2018, 7. o.

amelyek hosszabb felkészülést igényelnek, így például a jogklubikában való részvételt.²³ Mindehhez hozzájárul, hogy az oktatók akadémiái életében viszonylag elhanyagolható a tanítás fontossága, ellenben cikkek, könyvek publikálása, ösztöndíjak elnyerése, szakmai tanulmányutakon való részvétel annál fontosabb.²⁴ Az oktatók helyzete, illetve az alternatív tanítási módszerekhez való hozzáállásuk a jogi oktatás fejlődését hátráltatja.

Számos tényezőt ki lehetne még emelni, amelyek az alternatív oktatási módszerek széleskörű elterjedését akadályozzák vagy hátráltatják, azonban ezek közül az általam három legjelentősebbnek tartottat kívántam részletesebben ismertetni. Következésképp, „[a] pusztán információátadásra épülő hagyományos oktatás a legkevésbé hatékony, hiszen a passzív befogadás gyakran még a megértésig sem képes eljutni.”²⁵ Az oktatók kulcsszerepet játszanak a diákok jogász hivatásra való felkészítésében, éppen ezért fontos, hogy a diákokat gondolkodóvá és ne memorizálóvá képezzék. Abban az esetben, ha a hallgatók értik az összefüggéseket, akkor képesek lesznek kritikusan gondolkodni, megérteni és fellépni a különböző társadalmi konfliktusok során, valamint felelősséget vállalni a köz érdekében. Érdemes lenne más hivatások, példának okáért orvosok, nővérek, mérnökök mintájára átgondolni a gyakorlati órák számának megemelését. Hiszen ezen szakmák esetén a képzés negyedét vagy felét teszik ki a klubikai, gyakorlati kurzusok.²⁶ A jogi oktatás egyik legnagyobb kihívása összekapcsolni a jogot oktatók érdekeit a gyakorló jogászok szükségleteivel, valamint a közszel, amelynek szolgálatára e hivatás felesküdt.²⁷

3. A jogklubika képzés története és módszertana

3.1. A jogklubika képzés rövid történeti áttekintése. Létezik egy ősi kínai mondás, miszerint „[h]allom és elfelejtem, látom és emlékezem, csinálom és megértem.”²⁸ E bölcsesség tökéletesen körülírja a tapasztalati, gyakorlati tanulás jelentőségét. Megalapozza arra vonatkozó állításom, hogy egy adott szakma kompetenciáinak elsajátításához elengedhetetlen a hivatás egyetemen belüli, védett, oktatók és/vagy gyakorló jogászok általi felügyelete mellett „kipróbálása”. Igyeekszem bizonyítani, hogy miért módfelett alkalmas erre a jogklubika módszertan. A tanulmánynak ugyan nem célja, hogy mélyreható történelmi áttekintést adjon a jogklubikák elterjedését illetően, ugyanakkor néhány mérföldkövet érdemes megemlíteni.

²³ Dubrava Aksamovic, Philip Genty: An Examination of the Challenges, Successes and Setbacks for Clinical Legal Education in Eastern Europe, *International Journal of Clinical Legal Education*, Vol. 20, 2014, 437. o.

²⁴ Richard J. Wilson: *The Global Evaluation of Clinical Legal Education, More than a Method* 7. o.

²⁵ Fleck: i.m. 27. o.

²⁶ Richard J. Wilson: *The Global Evaluation of Clinical Legal Education, More than a Method* 8. o.

²⁷ William M. Sullivan et al.: Summery, Educating Lawyers Preparation for the Profession of Law, The Carnegie Foundation, 2007, 4. o.
http://archive.carnegiefoundation.org/pdfs/elibrary/elibrary_pdf_632.pdf (utolsó megtekintés: 2019. január 30.)

²⁸ Richard J. Wilson: *The Global Evaluation of Clinical Legal Education, More than a Method* 7. o.

A jogklinika módszertan nem újkeletű jelenség, Alexander I. Lyublinsky 1901-ben megjelent cikkében kifejtette, hogy a jogi egyetemek jogklinika programjának az orvosi képzés modelljére kellene épülnie, vagyis a hallgatóknak már az egyetemi évek alatt indokolt lenne szakmai gyakorlatot szerezniük, mégpedig úgy, hogy közben egy professzor vagy gyakorló jogász felügyeli a diákok munkáját.²⁹ Széleskörű alkalmazására azonban évtizedeket kellett várni, a jogklinikák anyaországának számító USA-ban ugyanis az 1960-as években indult meg a robbanásszerű elterjedésük. Mindez visszavezethető a kor szociális problémáira, például a vietnámi háború elleni tüntetésekre, polgári jogi demonstrációkra.³⁰ Napjainkban az amerikai jogi karok oktatásának szerves részét képezi a jogklinika, hiszen az európai jogi oktatással ellentétben nincs kötelező gyakorlati idő előírva a diploma megszerzéséhez, így a három éves képzés alatt a jogklinikán való részvétel lehetőséget biztosít a diákok számára, hogy az elméleti és a gyakorlati tudásukat is fejlesszék.³¹ Mi sem példázza ezt jobban, mint hogy a Harvardon a joghallgatók 78%-a vesz részt legalább egy jogklinika tevékenységben.³² Ezzel szemben Közép-Kelet-Európában a rendszerváltást követően, az 1990-es évek második felében integrálták be a tapasztalati, gyakorlati alapú oktatási formákat a tanrendbe.³³ Ebben a régióban Lengyelországot tekinthetjük az „arany szabványnak”,³⁴ mivel minden magán, egyházi és állami jogi karon létezik jogklinika, külön jogklinika alapítványt hoztak létre, amelyek feladata azon standardok kidolgozása, amelyek mentén a jogklinikáknak működniük kell, továbbá minden évben konferenciákat, workshopokat, illetve az oktatóknak szakmai továbbképzéseket szervez, valamint könyveket ad ki.³⁵ Habár hazánk is ebbe a régióba tartozik, ilyen sikerekről mégsem lehet beszámolni. Ugyan az elmúlt két évtizedben a legtöbb jogi kar próbálkozott jogklinikák létrehozásával, de bizonyos idő elteltével megszűntek, majd szerencsésebb esetben más profillal, ismételten létrejöttek. Ez alól egyedüli kivételt a szegedi jogi kar jogklinika programja képez, amely 2005-ös létrejötté óta megszakítás nélkül működik az egyetemen.³⁶

Jóllehet itthon is vannak törekvések a jogklinikák pozíciójának megerősítésére, mégis messze el vagyunk maradva a lengyel gyakorlathoz képest. A jogklinikák fejlődésének és elterjedésének dinamikája a különböző kontinenseken, sőt egyes esetekben egyazon földrész esetén is (lásd Európa) eltérő mértéket mutat, melynek ismertetése egy külön tanulmányt érdemelne. Mégis, ezzel a rövid

²⁹ Kálmán Renáta: Lengyel-magyar két jó barát, avagy a jogklinika programok összehasonlító elemzése, in: *Jog és Kultúra*, (szerk: Fejes Zsuzsanna), Szeged, 2018, 41. o.

³⁰ Zoll, Namysłowska-Gabrysiak: i.m. 46. o.

³¹ Clelia Bartoli: *Legal Clinics in Europe: for a commitment of higher education in social justice*, Diritto&Questioni Pubbliche, 2016, 48. o. hasonló felvetés olvasható Marta Skrodzka, Joy Chia, Eddie Bruce-Jones: The next step forward – The development of clinical legal education in Poland through a clinical pilot program in Bialystok, *Columbia Journal of East European Law*, Vol. 2:1, 2008, 71. o.

³² In-House Clinics: <http://hls.harvard.edu/dept/clinical/clinics/in-house-clinics/> (utolsó megtekintés: 2019. január 17.)

³³ Aksamovic, Genty: i.m. 428. o.

³⁴ Uo. 433. o.

³⁵ Tasks of the Legal Clinics Foundation: <http://www.fupp.org.pl/en/foundation/tasks> (utolsó megtekintés: 2019. január 10.)

³⁶ Tóth: i.m. 153. o.

történeti bevezetővel arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy míg hazánkban újdonságként, alternatív módszerként kezeljük a jogklinikát, az USA-ban már a tanrend szerves részét képezi, és a hallgatók közel háromnegyede hagyja el úgy az egyetemet, hogy valamilyen jogklinikai tevékenységben vett részt.

3.2. A jogklinika módszertana. Elengedhetetlen annak tisztázása, hogy mit is értünk jogklinika módszertan alatt. Egységes definíció nem került elfogadásra, ezért két különböző, ugyanakkor rendkívül beszédes fogalom ismertetésével kívánom körülírni.

A European Network for Clinical Legal Education (továbbiakban: ENCLE) az alábbiak szerint határozza meg a jogklinika módszerét és célját: *„[a] jogklinika egy olyan jogi oktatásmódszertan, amely a tapasztalati tanuláson alapszik, így előmozdítja a tudást, a személyes készségeket és értékeket, valamint ezzel egyidejűleg elősegíti a társadalmi igazságot. Átfogó fogalomként magában foglalja a formális és informális oktatási módszereket és projekteket. Olyan oktatásmódszertani elemeket használ, amelyek hallgatóközpontúak, gyakorlatorientáltak, probléma-alapúak, interaktívak, ideértve, de nem kizárólag, hogy a hallgatók valódi ügyeken és szociális problémákon dolgoznak egyetemi oktatók vagy gyakorló jogászok felügyelete mellett. Ezen oktatási módszer célja, hogy fejlessze a szakmai attitűdöket, elősegítse a gyakorlati készségek elsajátítását, előmozdítsa a jogállamiságot, biztosítsa az igazságszolgáltatáshoz és a békés konfliktusrendezéshez való hozzáférést, valamint segítse a szociális problémák megoldását.”³⁷*

Annak ellenére, hogy a fogalom rendkívül összetett, mégis egyértelműen kiolvasható a jogklinikák korábban már említett kettős célja: oktatás és szociális igazságosság. Az oktatási céljának keretében a hallgatók elsajátítják a szakma gyakorlásához szükséges gyakorlati képességeket és a professzionális felelősséget (ez összhangban van a jelenleg hatályos képzési és kimeneteli követelményekkel, miszerint tudást és attitűdöt kell közvetíteni, képességet kell fejleszteni, illetve erkölcsi és szakmai felelősséget szükséges kialakítani), amely lehetővé teszi, hogy élő ügyfelek ügyeiben való közreműködés során az elméleti tudásukat gyakorlatival is kiegészítsék. Míg a szociális cél megvalósulásával a társadalom marginalizált, alulreprezentált csoportjainak biztosítanak jogi szolgáltatást. Az oktatási cél meglátásom szerint nem igényel részletesebb kifejtést, hiszen az egyetemnek, mint felsőoktatási intézménynek, elsődleges feladata a tudás, a képességek, attitűdök, valamint a szakmai felelősség diákok számára való átadása. Miként azt a korábbi fejezetekben bemutattuk, ahhoz, hogy ezen kulcsfontosságú kötelezettségének az egyetem eleget tegyen, a hagyományos, frontális oktatásról át kell térni egyéb, szakma-specifikus ismeretek megszerzését lehetővé tevő tanulási formákra. A szociális cél vonatkozásában az Európai Unió (továbbiakban: EU) oktatási minisztereinek 2007-es londoni konferenciáján megszületett az elhatározás, hogy *„[a] felsőoktatási intézményeknek döntő szerepet kell játszaniuk a szociális kohézió kialakításában, az egyenlőtlenség csökkentésében és a társadalom tudásának,*

³⁷ Definition of a Legal Clinic: <http://encle.org/about-encle/definition-of-a-legal-clinic> (utolsó megtekintés: 2019. január 17.) szerző saját fordítása

*képességeinek és kompetenciáinak fejlesztésében. A jogklinika oktatás tökéletes példa az egyetemek szociális kötelezettségeinek elszámoltatására.*³⁸ Következésképpen, azzal, hogy a fiatal joghallgatók olyan személyeknek segítenek az igazságszolgáltatáshoz hozzáférni, akik ezt más módon nem tudják elérni, egyrészt a szociális változások „ügynökeivé” válnak, másrészt saját maguk is megtapasztalhatják a közigazgatás kaotikus, sokszor ellentmondó világát, a jogszabályok különböző hivatalok, intézmények általi eltérő értelmezését. Mindezek következtében az emocionális képességeik, a kritikai gondolkodásuk, valamint a társadalmi felelősségvállalásuk, mint a képzési keretrendszerben előírt megszerzendő kompetenciák, fejlődnek.

Robert Condlin szerint a jogklinikáknak mikro és makro céljaik vannak. Mikro cél a diákok professzionális identitásának fejlesztése, a makro pedig a kritikai gondolkodás, melyet ő a jogklinikák legfontosabb céljaként definiált.³⁹ Egy jó jogásznak rendelkeznie kell azzal a képességgel, hogy napi gyakorlatában képes megkérdőjelezni és kritizálni az igazságszolgáltatás működését.⁴⁰

Míg a cél vonatkozásában a kettőség, addig a haszonélvezők tekintetében a hármasság (diák, ügyfél, egyetem) áll fenn. A diákok a „csinálva tanulás” által számos kompetenciát elsajátítanak, megismerik az élő jogot, valamint az etikai elvek gyakorlatbeli érvényesülését is megtapasztalják. Az ügyfél ingyenesen jut jogi segítséghez, amellyel hatékonyan hozzáférhet az igazságszolgáltatáshoz. Végezetül az egyetem kapcsán elmondható, hogy eleget tesz a képzési kimeneteli követelményekben meghatározottaknak azáltal, hogy az előírt kompetenciák elsajátításának lehetőségét biztosítja a hallgatók számára, a szociális szerepvállalását teljesíti, mind nemzeti, mind nemzetközi szinten kapcsolatot épít civil szervezetekkel, intézményekkel és más egyetemekkel.⁴¹ Továbbá feloldja a szakadékot az egyetem és a jogászvilág között azzal, hogy az elmélet mellett gyakorlati tudást is közvetít a hallgatóknak. Mindemellett, a követelményrendszerhez való alkalmazkodás során az oktatók újfent átgondolják, hogy mit tanítsanak, és hogyan tegyék azt. Ez minőségbeli javulást eredményez a kurzusok szintjétől egészen a képzés egészére vonatkozóan, aminek eredményeként felkészült, etikus és felelősségtudatos fiatal jogászokat juttat a munkaerőpiacra.

A jogklinikák vonatkozásában egyértelműen látszik, miként tudja a kultúra a társadalmat szolgálni. Azzal, hogy az egyetemek a kutatás és tanítás mellé harmadik küldetesként a szociális fejlődéshez való hozzájárulás mellett köteleződtek el, jelentősen hozzájárulnak a következő EU program (2021-2027) prioritásainak meghatározásához is.⁴²

Az ENCLE definícióval szemben Richard J. Wilson nem egy összetett fogalmat, hanem hat olyan szempontot dolgozott ki, amelyeknek megléte esetén jogklinikáról

³⁸ Bartoli: i.m. 16. o.

³⁹ Linda F. Smith et al.: Risks and Rewards of Externships: Exploring Goals and Methods, *International Journal of Clinical Legal Education* Vol. 24. 2017, 61. o.

⁴⁰ Uo. 61. o.

⁴¹ Bartoli: 25. o.

⁴² Uo. 17. o.

beszélhetünk. Ezek az alábbiak: (1) egyetemi képzésbe integrált; (2) joghallgatók jogi szolgáltatást nyújtanak valós ügyfeleknek, vagyis jogi tanácsot, amellyel szakmai tapasztalatot szereznek; (3) a diákok munkáját egyetemi oktató vagy gyakorló jogász felügyeli; (4) ügyfelek nem engedhetik meg maguknak, hogy ügyvédet fogadjanak fel, vagy a közösség marginalizált csoportjához tartoznak; (5) a program egy elméleti felkészítő képzéssel indul; (6) a hallgatók kreditet kapnak érte.⁴³ A két meghatározás a jogklinikák duális természetét illetően megegyezik, a legjelentősebb különbség mégis abban áll, hogy a Wilson által kimunkált elemek fókuszáltan meghatározzák a jogklinikák egyetemi kereteken belüli működésének alapvető feltételeit. Így például, hogy a jogklinika a jogászképzésbe integrált kurzus, és a hallgatók kreditet kapnak munkájukért.

A fentebb ismertetett fogalmakat követően, melyek a jogklinikák célját és módszertanát szemléletesen körülhatárolták, érdemes kitérni a jogklinikák modelljeire és típusaira is. Az egyetem mellett civil szervezetek is létrehozhatnak jogklinikákat, azonban a felsőoktatási intézmények által működtetettek az elterjedtebbek, így az alábbi csoportosítás alapjául is az egyetem által alapított jogklinikák szolgálnak. A jogklinikával foglalkozók alapvetően három nagy modellt különítenek el: házon belüli (in-house) vagy más néven élő ügyfeles (live client); házon kívüli (externship) vagy más néven élő gyakorlati (live practice); illetve szimulációs (simulation-based) vagy más néven akta-alapú (files) jogklinikák. Nincs egységes álláspont abban a tekintetben, hogy a jogi ismereteket terjesztő jogklinikák (didactic clinic), amelyek a hétköznapi nyelvben street law-ként ismertek, külön modellnek tekintendők-e. Meglátásom szerint igen, mivel egyik fentebb nevesített modell jellemzőinek sem feleltethetők meg. Az alábbiakban az általam négyre bővített modellekről szólok.

A házon belüli jogklinikák esetén a diákok az egyetem falain belül találkoznak az ügyfelekkel, itt történik az interjúzás is.⁴⁴ Ezt követően a hallgatók az ügy szempontjából releváns joganyagot feldolgozzák, és kimunkálnak egy vagy akár több megoldási javaslatot, amelyet az oktatóval vagy gyakorló jogással való konzultációt követően az ügyfél részére továbbítanak. Ezzel szemben a házon kívüli jogklinikát választó diákok az egyetem falain kívül, egy civil szervezet, bíróság, ügyvédi iroda munkájába kapcsolódnak bele, egy ott dolgozó ügyvéd vagy bíró mellett. Az ilyen programok esetén nagyobb betekintést lehet nyerni az adott intézmény struktúrájába, működésébe is. Míg egyes házon belüli jogklinikák esetén azt lehet tapasztalni, hogy egy-egy ügytípusra fókuszálnak (menekültügy, női jogok, fogyatékkal élők jogai, fogyasztóvédelem stb.) többek között a költségek miatt, addig az externship jogklinikáknál az ügytípusok szélesebb palettájával találkozhatnak a hallgatók.⁴⁵

A szimulációs jogklinikák esetén a tanulóknak nincs közvetlen kapcsolata ügyfelekkel, hanem egy oktató által választott valós vagy fiktív ügyet dolgoznak fel. Ennek előnye, hogy a hallgatókat nem terheli felelősség a munkájukért, nem

⁴³ Richard J. Wilson: Training for Justice: The Global Reach of Clinical Legal Education, *Penn State International Law Review* Vol. 22:3, 2004, 423. o.

⁴⁴ Tóth Fruzsina: *A jogklinikai képzés módszertana* ELTE ÁJTK, 2017, 8-9. o.

⁴⁵ Bartoli: i.m. 35. o.

okoznak hibát vagy kárt, hiszen nincs igazi ügyfelük. Gyakorlatilag „biztonságos” környezetben, oktatói irányítás mellett szerezhettek tapasztalatot. Az ilyen típusú jogklinikáknak gyakran részei a különböző tárgyalás-szimulációk, mediációs és egyéb szóbeli és írásbeli kommunikációs technikák, illetve a szerepjátékok. Hazánkban egyre gyakoribbak azon jogesetmegoldó versenyek, ahol a hallgatók egy-egy jogász hivatás „bőrébe bújva” (bíró, ügyvéd, ügyész), az elméleti tudásuk mellett, egyéb jogász kompetenciájukat is próbára teszik, például érvelés technika.

Az ún. street law célja, hogy növelje, illetve javítsa a társadalom jogi kultúráját és jogi tudatosságát, például felvilágosítást ad az embereknek az őket megillető jogokról.⁴⁶ Ennek keretében a hallgatók iskolákba, börtönökbe, javítóintézetekbe stb. mennek, ahol előre kidolgozott, speciálisan az adott csoport szempontjából jogilag releváns előadást tartanak, például az iskolákban a diák- és gyermekjogokról. Habár nem egyetem által működtetett, mégis rendkívül jó projekt az UNICEF által kidolgozott Ébresztő-óra program, amelynek keretében az UNICEF munkatársai által kiképzett előadók, 4-12. osztályos diákoknak tartanak interaktív előadásokat a gyermeki jogokról, gyermekekkel szembeni erőszakról.⁴⁷ Habár a jogtudatot emelő jogklinikák nem konkrét ügyekben adnak jogi tanácsot, mégis fontosak, ugyanis széles körben adnak jogi segítséget azzal, hogy olyan témákról tartanak előadást, amely a közösség jelentős részét érinti vagy érintheti, például öröklési jog, fogyasztóvédelem.

A jogklinikákat, függetlenül az elhelyezkedésüktől (házon belüli vagy kívüli), az ügyek típusától (szimulációs vagy valós), egyéb szempontok szerint további típusokra lehet bontani, amely közül a legelterjedtebb a haszonélvezők vagy a téma szerinti csoportosítás. Ennek fényében, haszonélvezők szerint megkülönböztethetünk egyéni (individual) és közösségi (community) jogklinikákat, téma alapján pedig speciális ügýtípusú (specialized) jogklinikákat.⁴⁸

Az egyéni jogklinikák esetén a diákok, melyet a neve is előrevetít, egy bizonyos ügyben egy konkrét személynek adnak jogi tanácsot vagy képviselik hatóság, bíróság előtt az ügyfelet. Ilyen esetben az ügyek széles választéka kerülhet a jogklinikához, szociális jogtól büntető jogon át egészen a munkajogig.

A közösségi jogklinikák a közösség szükségleteinek visszajelzései alapján, speciálisan meghatározott területre fókuszálva adnak jogi tanácsot, felvilágosítást. Ez egy „win-win” megoldás. A diákok rálátást kapnak a leghátrányosabb helyzetben lévők problémáira, a közösség pedig segítséget kap azáltal, hogy érdekeik jobban, intézményi keretek között lesznek képviselve.⁴⁹ Példaként szolgálhat a lakhatási szegénységben élők érdekeinek érvényesítése, amelyet az ELTE jogi karának Utcajogász Egyesülettel közösen működtetett Utcajogász jogklinikája lát el.⁵⁰

⁴⁶ Andrzej Swiatlowski: Place of 'Clinic Programmes' of the Street Law in legal clinical education in Poland, *Klinika Czasopismo Uniwersyteckiej Poradni Prawnej Uj*, Nr. 2 (3) 2000, 36. o.

⁴⁷ Ébresztő-óra <http://ebresztoora.unicef.hu/> (utolsó megtekintés: 2019. január 30.)

⁴⁸ Bartoli: i.m. 36. o.

⁴⁹ Uo. 36. o.

⁵⁰ Tóth Fruzsina: i.m. 10. o.

Végezetül, a meghatározott ügytípusokra specializált jogklinikák, amelynek elnevezése is sugallja, hogy a jogklinikák akár költségvetési szempontból, akár a közösség szükségletei alapján csak az általuk kijelölt típusba tartozó esetekben járnak el, például diszkrimináció, menekültügy, gyermekjogok, egészségügyi jog, munkajog. Azon egyetemek, akik specializált jogklinikát működtetnek, lehetővé teszik a hallgatók számára annak eldöntését, hogy milyen ügyekben vegyenek részt. Ez kimondottan azon diákok vonatkozásában lehet hasznos, akik már az egyetemi éveik alatt tudják, hogy mely jogterületen kívánnak elhelyezkedni a diploma megszerzése után. Így például, aki tudja, hogy olyan ügyvédi irodánál szeretne elhelyezkedni az egyetemet követően, amely polgári és családjogi ügyekkel foglalkozik, az erre a területre specializálódott jogklinikát választhatja. Az itt folytatott munkájával egyrészt olyan tudásra tehet szert, amit a hagyományos képzésben nem kapna meg, másrészt már az adott területre vonatkozóan szerzett tapasztalatával előnyben van azokkal szemben, akik nem végeztek, vagy nem erre specializálódott jogklinikát végeztek.

A fentebb ismertetett modellekből, típusokból is látható, hogy rendkívül széles választék áll a jogi karok előtt a jogklinikák vonatkozásában. Minden jogi kar megtalálhatja a profiljába illő, számára kedvező formát. Felmerül a kérdés, hazánkban miért nem terjedt el a jogklinika programok alkalmazásának gyakorlata. A kérdés megválaszolásához érdemes megnézni azon tényezőket, amelyek megnehezítik vagy akadályozzák e tapasztalati, gyakorlati tanulási forma bevezetését.

Az egyik ok lehet az oktatói hiány, vagy a korábban már említett oktatói túlerheltség, melynek következtében azon tevékenységeikről mondanak le az oktatók, amelyek időigényesek vagy a karrierjükben, az előrelépésben nem bírnak jelentőséggel. További indok lehet az alternatív oktatási módszerek népszerűtlensége. Egyes oktatók ugyanis elkötelezettek a hagyományos, doktrinális alapú oktatás mellett. Problémát okozhat az anyagi támogatások hiánya is. Számos európai jogklinika a Ford Alapítvány támogatásának köszönhetően jöhetett létre, például a Palacky Egyetem jogklinikája Olmützben.⁵¹ A Bartoli által végzett kérdőíves kutatás eredménye szerint a jogklinikák 60%-ának költségeit az egyetem állja, 26% kap támogatást alapítványtól vagy magánszemélytől, 13% helyi vagy nemzeti kormányzati szervtől, míg 6% kap uniós támogatást.⁵² Természetesen vannak átfedések a támogatások között, egyes jogklinikák a költségeiket ugyanis több forrásból finanszírozzák. Ugyanakkor, a gazdasági, anyagi instabilitás okán több jogklinika is megszűnt, példának okáért a Maastrichti Egyetem jogklinikája, amely 1988 óta működött, de 2015-ben kénytelen volt bezárni kapuit.⁵³

További gond, hogy az egyetem részéről nincsenek kellőképpen elismerve, annak ellenére, hogy jelentős elköteleződés kell mind a diákok, mind az oktatók részéről egy ilyen programban való részvételhez. A hazai egyetemeken jelenleg még fakultatív tárgyként teljesíthető jogklinikák után a diákok ugyanannyi kreditet

⁵¹ Aksamovic, Genty: i.m. 432. o.

⁵² Bartoli: i.m. 49. o.

⁵³ Uo. 95. o.

kapnak, mint azon kurzusok után, amelyet pusztán jelenléttel lehet teljesíteni. Holott a jogklinikás diákok a félév során számos ügyféllel konzultálnak, több jogi problémában adnak tanácsot, amelyek jelentős kutatómunkát igényelnek. Az oktatóknak egy teljesen új módszertant kell elsajátítaniuk, valamint rendszeresen a hallgatók rendelkezésére kell állniuk, amikor konzultációt kérnek egy előttük lévő ügyben. Az egyetem falain kívülről is érkezik ellenállás, például Lengyelországban az ügyvédi kamara kezdetben nem támogatta a jogklinikákat, mivel versenytársat látott bennük.⁵⁴ Végezetül, de nem utolsó sorban, jogszabályi akadályai is lehetnek a jogklinikák működésének, ugyanis a hallgatók tevékenysége a tanácsadáson túl kiterjedhetne különböző hatóságok, bíróságok előtti képviseletre is, ám ennek eljárásjogi háttérét rendezni lenne szükséges. Ilyen esetekben elengedhetetlen az ingyenes jogi tanácsadással foglalkozó jogszabály(ok)ba a jogklinikákat, mint jogi tanácsadást és képviseletet szolgáltató intézményeket beemelni. Erre Lengyelországban 2016-ban sor került.⁵⁵ Hazánkban az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény 2.§-a felsorolja azon tevékenységek körét, amelyet kizárólag ügyvédek végezhetnek, ezzel monopolhelyzetet biztosítva számukra. Ilyen tevékenység például a jogi képviselet ellátása, jogi tanácsadás, okiratszerkesztés. Így azon jogklinikák, amelyek élő ügyfelek valódi ügyiben adnak jogi tanácsot, annak érdekében, hogy ne szegjék meg a fentebb nevesített jogi előírást, a jogklinikák képzés oktatási célját helyezik előtérbe. Vagyis a jogi tanácsadással a hallgatók elsődlegesen nem a kliensek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést segítik, hanem saját kompetenciáik fejlesztésére helyezik a hangsúlyt. E fentebbi ellentmondásos helyzetet némiképp orvosolhatja, ha a jogi egyetem a jogi segítők névjegyzékébe való felvételét kéri. A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény ugyanis lehetőséget biztosít arra, hogy az egyetemek jogi segítők feladatát lássanak el. A jogi segítők névjegyzékben jelenleg azonban egyetlen egyetem sem szerepel.

Az egyes nehezítő, akadályozó körülmények körét tovább lehetne sorolni, ugyanakkor, az ismertett tényezők is kellően jól példázzák, mennyi komponensen múlhat a jogklinikák módszertan bevezetése, alkalmazása vagy éppen megszűnése.

4. Záró gondolatok

A jogászképzés megreformálása hazánkban egyre sürgetőbb feladat. A frontális oktatást részben vagy egészben fel kell váltania a tapasztalati, gyakorlati alapú tanulási formáknak. A képesítési keretrendszerben előírt kompetenciák elsajátításához a tanárközpontú oktatásnak diákközpontúvá kell válnia. A tapasztalati, gyakorlati tanulási formák lehetőséget teremtenek a képzési kimeneti követelményként meghatározott tudás és attitűdök közvetítésében, a képességek

⁵⁴ Izabela Krasnicka: Legal Education and Clinical Legal Education in Poland, *Journal of Clinical Legal Education*, Vol. 13., 2008, 51. o.

⁵⁵ In January 2016, free legal assistance will be launched throughout Poland <https://www.premier.gov.pl/en/news/news/in-january-2016-free-legal-assistance-will-be-launched-throughout-poland.html> (utolsó megtekintés: 2019. január 19.)

fejlesztésében, illetve a szakmai és erkölcsi felelősség elsajátításában. A lehető legtöbb alternatív módszert kell a tanrendbe beépíteni, például jogklinika, tárgyalás-szimuláció, szerepjáték, vitakör, annak érdekében, hogy valamennyi kompetencia fejleszhető legyen. A menet közben tanulás, amely módszert oly sok szakember hasznosnak tart, a kulcs ahhoz, hogy ez az átállás megtörténjen.

Az USA példája is mutatja, hogy a jogi karok néhány évtized alatt teljes egészében integrálták a jogklinikai módszertant a tanrendjükbe. A hallgatók háromnegyede végez legalább egy jogklinika kurzust a tanulmányai során, így az USA-ban már nem igazán tekinthető alternatív, vagy ahogy Kadocsa nevezte, atipikusnak ezen tanulási forma, sokkal inkább ez vált a hagyományos, megszokott módszertanná. Élő ügyfeles joglinikák nem csak oktatási eredményeket tudnak elérni, hanem azáltal, hogy a társadalom alulreprezentált csoportjának adnak a diákok jogi segítséget a szociális igazságosság, mint cél is megvalósul. Természetesen hazánk előtt még hosszú az út, néhány évtizedes lemaradásunkat nem lehet egyik napról a másikra pótolni, ugyanakkor, a hazai jogi egyetemek törekvései, illetve az egyes oktatók elhivatottsága a joglinikák bevezetésére, bizakodásra ad okot.

A változások során az egyetemeknek kooperálni kell a munkáltatói oldallal, hiszen a végzett jogászokkal nekik kell majd együtt dolgozniuk. Következésképpen, ha a kereslet nem találkozik a kínálattal, az egyetemek és a gyakorló jogászok közötti szakadék nem szűnik meg. A joglinikák szociális céljával az ügyfelek joghoz és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése valósul meg.

A pszichiátriai betegek gyógykezelésével kapcsolatos bírói eljárás gyakorlata és gyakorlati problémái

Matisz Ágnes*

minden korra jellemző, ahogy a másként viselkedő, a világot és önmagukat az átlagtól eltérően megélő és értelmező emberekkel bánik, a máglyától a zene- és fürdőterápián át a kemikáliáig. A kihívás, úgy tűnik, még mindig a régi: megérteni az emberi viselkedés alapjait, elfogadni, értékelni a változatosságot, és a lehető legkevesebb kárt okozva segíteni a mentális problémákban szenvedők életét.”¹

A pszichiátria az orvostudomány ágai közül talán a legmisztikusabb és legvitatottabb egység. Misztikus, hiszen a lélek betegségeit kutatja és igyekszik azt gyógyítani, történelmi koronként eltérő eljárásokat preferálva, ugyanakkor a legvitatottabb, hiszen sem maga a BNO (Betegségek Nemzetközi Osztályozása) kóddal azonosított betegségek nem egyértelműen kimutathatók, kézzel foghatók az orvostudomány módszereivel, sem pedig a gyógymód alkalmazása és annak eredménye között nem állítható fel egyértelmű ok-okozati kapcsolat. A lelki betegségek ugyanis folyamatosan hullámzó tendenciát mutatnak az egyén genetikájától, az időjárás befolyásoló hatásától, az őt ért aznapi érzelmi-értelmi behatásoktól is függően, így az esetlegesen felállított diagnózis szerinti megbetegedés „gyógyítására” alkalmazni szánt gyógyszer, vagy terápia nem feltétlenül hoz akár két azonos beteg esetében sem hasonló eredményt.

A pszichiátria tudományának szakmai szintű kritikája abból fakad, hogy nem jelenthető ki egzakt módon az egyes betegségek testi-szervi eredete, emellett nem ismert azok egyértelmű mechanizmusa sem. Mindösszesen egy tudományos testület által kidolgozott és a pszichiáterek által elfogadott, a mindennapokban alkalmazott, pszichiátriai zavarok tünettani leírását tartalmazó BNO-könyvben nevesítetteknek megfelelően állítható fel egy-egy páciens állapotának tünetei alapján a diagnózis. Nem létezik az egyes betegségekre általánosan elfogadott definíció, de nincs a betegeknél egyértelműen kimutatható, látható, prezentálható

* Bírósági titkár, Miskolci Járásbíróság.

¹ Kéri Szabolcs: A pszichiátriai betegség fogalma és értelmezése az újabb idegtudományi kutatások tükrében: *Magyar Tudomány*, A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata, 2009.augusztus.09.-
<http://www.matud.iif.hu/2009/09aug/02.htm> — (letöltve: 2018.09.20.)

idegrendszeri elváltozás sem, amely az orvosi beavatkozás szükségességét egyértelműen indokolta tenné.

A pszichiátriával szemben álló másik támadási pont a gyógyszerlobby állandóan erősödő munkája. A hétköznapi lelki traumái kórossá minősítésének eredményeként elsődlegesen gyógyszeres kezelést alkalmaznak a szakemberek, amely a beteg élete végéig szedendő, a kemikáliák egyre bővülő kombinációinak állandó, vagy tartós igénybevételét ösztönzi felnőttél, gyereknél egyaránt.

- Ki lehet tehát pszichiátriai beteg?
- Hol húzható meg a 'csekélyebb viselkedési zavar' és a betegség határa?
- Ki jogosult erről dönten?

Mindenki találkozhatott már olyan emberrel az élete során, akár az utcán, buszmegállóban várakozva, netán a bevásárló központokban, akiknek a viselkedése egyértelműen, szemmel láthatóan eltért az 'általánosan elfogadott'-nak tekintett normától. Olyannal, aki kissé különc módon viselkedett, mert esetlegesen a járása nem volt célirányos, hanem kalandozó, imbolygó, a beszéde nehezen volt követhető, csapongó, hullámzó indulatú; túl halk, vagy épp harsány, magában motyogó, netán hangosan polemizáló. Olyannal, akinek a gondolatai eltértek a konvencionálistól, felhangoltak, vagy épp melankolikusak voltak. Az sem kizárt, hogy épp ezeken a helyszíneken tapasztalhattuk meg egy másik ember valóságtól elrugaszkodó illúzióját, hallucinációját. Ők mégis dolgoznak, bevásárolnak, önellátók, társas kapcsolatokat építenek, az életünk részesei, tehát a viselkedésükben tapasztalható furcsaságok mégsem annyira súlyosak, deviánsak, hogy a pszichopatológiai tünetek alapján a zavar szintjét meghaladóan pszichiátriai beavatkozást igényelnének, ekként a BNO kód szerint besorolható beteg szintjére lépne a páciens.

Az érintett emberek egy része nem is jut el bármely orvosi vizsgálatig, hiszen az őket körülvevő közeg velük szemben maximálisan elfogadó, toleráns. Viselkedésük eltérő jellegét az egyén sajátosságának fogják fel. Vagy épp az állapotuk ellenére/miatt nincs kialakult betegség tudatuk és mivel jogilag a teljes cselekvőképesség birtokában nem kényszeríthető akarata ellenére senki orvosi rendelőbe, így nincs mód a kivizsgálásukra és a diagnosztizálásra sem.

A pszichiáter ugyanis a diagnózist ún. „klinikai interjú”²-val állítja fel, azaz a beteggel elbeszélget. Meghallgatja az egyén élettörténetét, az elbeszélésében kutatja az egyes betegségek jellegzetes tüneteit, majd a kapott képet belehelyezi az egyén neme, életkora, társadalmi elhelyezkedése, az őt ért gyermekkori, vagy felnőttkori traumák által kiváltott magatartási jelenségek egyedi összességébe és mindezek mérlegelésével beazonosítja a betegséget. Az azonban sem testi-, sem laborvizsgálattal nem mutatható ki, de még -egyértelműen nem bizonyítottan - az agy szerkezetének számítógépes analizálásával sem pontosan igazolható.

² Dr. Bácskai Krisztina, Dr. Borza Beáta, Dr. Csikós Tímea, Dr. Fogarassy Edit, Dr. Farkas Zsuzsanna, Dr. Kapronczay Stefánia, Dr. Kozicz Ágnes, Dr. Kussinszky Anikó, Dr. Lápossi Attila, Dr. Pajcsicsné Csóré Erika, Dr. Szabó-Tasi Katalin, Dr. Tóth Livia, Dr. Varga Éva: „Beteg jogaink – egészséges méltóság” Betegjogi projekt: *AJB PROJEKTFÜZETEK*, (Szerk: Dr. Borza Beáta) Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest 2012. február 49. oldal https://www.parlament.hu/irom39/06102/pdf/ajb_betegjogi_projekt_2012.pdf– (letöltve: 2018.07.10.)

Léteznek ugyanis kísérletek pl. számítógépes mintaosztályozó programra, amely egy skizofrén és egy egészséges ember agyszerkezetét hasonlítja össze mágnerezonancia-felvételek alapján, az agy térfogatát apró részletenként egymásra helyezve. Egy másik kutatás lényege a depressziós betegnél szomorú arcok mutatása, amely által kiváltott pszichés hatást az agy mágneses rezonanciájának rajzos leképezése, majd számítógépes összehasonlítása jelenti. Mindezen eredmények ugyan már kézzel foghatók, azonban kizárólag ezekre alapozva diagnózis mégsem állítható fel pontosan. Nem mondható ki egyértelműen, hogy valami fáj, éget, hasogat, ugyanakkor nem mutatható ki pl. sejtburjánzás, vagy testi elváltozás sem, amely egy konkrét betegség állandó tünete lehet.

Felmerül tehát a kérdés: Ki lehet pszichiátriai beteg? Ki szorul ténylegesen orvosi segítségre? A legegyszerűbb eset a betegségtudattal rendelkező személy, aki a tüneteket megélve *önként* vonul pszichiátriai intézetbe vizsgálat, majd gyógykezelés céljából. Ezt a módot szabályozza az 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről (továbbiakban: Eütv.) 197.§-a.

„A kezelésre önként vállalkozó pszichiátriai beteg nagyobb terápiás eredményességre számíthat és a gyógykezeléshez fűződő jogaival is szabadabban rendelkezhet. Így a cél mindenképpen az, hogy a mentális zavarokkal küzdők minél előbb és önként keressenek segítséget. Azok a pszichiátriai betegek, akik önkéntes nyilatkozatot tesznek, saját kérésükre intézeti gyógykezelésbe vehetők.”³

A cselekvőképes beteg a pszichiátriai intézetbe történő önkéntes jellegű felvételét megelőzően írásbeli nyilatkozatot köteles tenni, amely nyomtatvány aláírásával beleegyezését adja a pszichiátriai gyógykezelésébe. A nyilatkozatot az orvos is aláírja, ezzel tanúsítva, hogy a beteg a nyilatkozattételkor nem volt cselekvőképtelen állapotban, illetve tudomása szerint nem állt gondnokság hatálya alatt. Ezzel a nyilatkozattal érvényesülhet az önrendelkezési jog, mint alapvető emberi jog, melyet a beteg szabad akaratából, befolyásmentesen tesz.

Aki viszont életkora, cselekvőképtelen állapota miatt, avagy mert gondnokság alatt áll, önként jogszerűen nyilatkozatot nem tehet, de sem veszélyeztető, sem pedig közvetlen veszélyeztető magatartást nem tanúsít, az egészségügyi intézetbe csak akkor fogadható be és kezelésben csak akkor részesülhet, ha helyette a beleegyező nyilatkozat megtételére jogosult törvényes képviselő, meghatalmazott, vagy hozzátartozó az írásbeli hozzájárulást megadta.

Előfordulhat mindezeket túl olyan eset is, amikor a nem cselekvőképes betegnél ugyan sem a sürgősségi, sem pedig a kötelező gyógykezelés jogszabályi feltételei nem állnak fenn, a beteg a gyógykezelését szükségesnek ítéli meg, a kezelőorvos is megállapítja valamely betegség tüneteinek fennállását, azonban jogszerű beleegyező nyilatkozat nem szerezhető be a törvényes képviselőtől, meghatalmazottól, gondnoktól, annak akadályoztatása, távolléte, avagy kifejezett

³ http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2_2016/a_pszichiatriai_betegek_gyogykezelese_elrendelesenek_es_birosagi_felulvizsgalatanak_elmeleti_es_gyakorlati_kerdesei/

Kerekes Szilvia: A pszichiátriai betegek gyógykezelése elrendelésének és bírósági felülvizsgálatának elméleti és gyakorlatikérdései: *Debreceni Jogi Műhely*, (2016. évi (XIII. évfolyam) 1-2 szám, 2016. július 31.)– (letöltve: 2019.0521.)

tiltakozása miatt. Ilyenkor ugyan a beteg önállóan - cselekvőképességgel nem rendelkezésként - jogszerűen beleegyező nyilatkozatot nem tehet, azonban az Eütv.197.§ (3) bekezdése lehetőséget biztosít a számára ideiglenes jelleggel kérni az ideiglenes intézeti felvételét. A döntés véglegessége a törvényes képviselő utólagos jóváhagyásától függ, avagy ennek hiányában, - ha az orvos is szükségesnek ítéli meg a beteg kezelését -, a bíróság elrendelő határozatától. Elrendelés esetén a pszichiátriai intézetnek értesítenie kell a gyámhatóságot a beteg ideiglenes intézeti felvételéről, annak okáról, szükségességéről.

A jogbiztonság alapvetése csak akkor érvényesülhet egy jogállamban, amennyiben az olyan alapvető emberi jogok, mint az önrendelkezéshez-, szabad mozgáshoz-, élethez-, emberi méltósághoz, szociális biztonsághoz való jog az *önkéntes* pszichiátriai kezelés „igénylése” előtt maximálisan biztosított. Ezen jog érvényesülését garantálja az írásbeli nyilatkozat.

Megjegyzendő, hogy intézeti gyógykezelésbe vételre az Eütv.196.§-a három esetet nevesít, ekként elsődlegesen a már említett *önkéntes*, a fél, vagy a törvényes képviselője kérelmére igénybe vett egészségügyi ellátást, másodlagosan a *sürgősségi* gyógykezelést, melyet közvetlen veszélyeztető magatartás orvosi észlelésekor az orvos kezdeményezi a beteg beleegyezésétől függetlenül és harmadlagosan a *kötelező* gyógykezelést, melyet a bíróság rendel el határozattal.

Ellentmondásosnak tűnhet az *önkéntes* gyógykezelés elrendelése esetében, hogy amennyiben a beteg cselekvőképes és kifejezetten kéri az intézeti kezelését, ennek ellenére a törvény mégis előírja a bíróság közreműködését.

A bíróság ekkor két dolgot köteles vizsgálni:

1. a gyógykezelés indokoltságát, és
2. a beteg beleegyezésének érvényességét, nevezetesen, hogy nem állt befolyásolás hatása alatt, nem kényszerítették, nem fenyegették meg a kérelme megtételekor, pontosan tudta és értette, hogy az adott nyomtatvány aláírásával kifejezett kérelemmel fordul a pszichiátriai intézethez szakorvosi kivizsgálása és gyógykezelése lefolytatásáért.

Az eljárás ez esetben teljesen formális, s ha a beteg állapota nem romlik, nem éri el a sürgősségi, avagy kötelező gyógykezeléshez szükséges szintet, kérelmére, a bíróság elrendelő határozata ellenére is 24 órán belül otthonába kell őt bocsátani.

Ha azonban a beteg nem cselekvőképes és a törvényes képviselője vagy meghatalmazottja, ezek hiányában a hozzátartozója, kifejezetten kéri az intézeti kezelését, valamint az ideiglenes felvételkor, a bíróság már hivatalból jár el.

Az osztályt képviselő orvos a cselekvőképes beteg kérelméről, az ideiglenes felvételről, vagy a nem cselekvőképes képviselőjének nyilatkozatáról „haladéktalanul” köteles értesíteni a bíróságot eljárás lefolytatása céljából az Eütv.197.§ (6) bekezdése alapján.

Itt időzzünk el egy kicsit! Jelentős jogszabályi hiányosság ugyanis, hogy a „haladéktalan” szó, mint fogalom az egészségügyről szólótörvényben nem került értelmezésre, így amennyiben a kórház képviselője, esetleg osztályvezető orvosa belső utasításában, netán a kialakított intézeti szokásjogban nem írja elő, hogy az *önkéntes* beteg kórházba lépésétől mennyi időn belül kell a bíróságot a felvétel jogszerű megtörténének kontrollálásához és elrendelő határozat meghozatalához

értesíteni, jelentősen sérülhet a jogbiztonság, a tisztességes eljáráshoz-, az élethez és emberi méltósághoz-, valamint az egészségügyi önrendelkezéshez való jog. Amíg ugyanis a bíróság határozatot nem hoz, a kérelmező betegségének tünetei célzottan nem orvosolhatók, legfeljebb az állapotromlásának megakadályozásához, fájdalma csökkentéséhez nyújtható számára orvosi segítség.

A bíróságnak ugyanis azt kell a személyes megjelenésekor az eljárásban megvizsgálnia, hogy az önkéntes gyógykezelés feltételei adott időpontban, tehát a meghallgatás pillanatában fennállnak-e. A beteg felvételtől állapota ugyanis a bírósági meghallgatás idején már pontosan nem rekonstruálható, így amennyiben a felvétele és a bírósági eljárás lefolytatása közötti időben olyan kezelésben, gyógyszeres ellátásban részesül, amely a tünetei átmeneti megszűnéséhez, jelentős tompulásához vezetnek, azaz az állapota olyan jelentősen javul, amely tünetek az önkéntes gyógykezelés elrendeléséhez szakmailag már nem elegendők, a bíróság a meghallgatásakor tapasztaltak szerint kell döntsön. Ez azonban jelentős kockázattal járhat, ugyanis egy pl. skizofrén, vagy mániás depressziós beteg állapotának átmeneti javulása a tünetek elfedésével a tartós állapot-stabilizálódás lehetőségétől foszthatja meg a beteget, újabb intézeti visszakерülésének a lehetőségét is magában hordozva. A döntéshozatalban segítségére van ugyan a kirendelt igazságügyi orvosszakértő által készített szakvélemény, azonban a bíró, avagy a bírósági titkár személyes tapasztalata, a szemlén lefolytatott beszélgetés közvetlen befolyásoló hatása soha nem mellőzhető.

A bírósági eljárás menete a valóságban a következő. Az intézet „lejelenti” haladéktalanul, azaz - a személyes érintettségem szerinti intézet esetében – az *önkéntes* beteg felvételének napján, vagy ha ez már a napi jelentést követően történik, úgy a következő munkanapon az új betegek nevét, személyi adatait telefaxon, az ügyintézési határidő lerövidítése érdekében a bíróság felé. Itt kell kitérni arra, hogy ezzel szemben a *sürgősségi* gyógykezelés esetén a határidő szigorú betartása az intézet kötelezettségei körében még szükségesebb, és még nagyobb jelentőséggel bír, melyet azonban az Eütv. már pontosan és részletesen szabályoz. Az intézet vezetője ugyanis a beteg felvételétől számított 24 órán belül köteles kezdeményezni a beszállítás indokoltságának megállapítását az Eütv.199.§ (2) bekezdése alapján a bíróság előtt. Az értesítés beérkezésétől számított 72 órán belül a bíróság köteles az indítvány tárgyában határozatot hozni. A határidők pontos betartása a beteg érdekvédelmét szolgálja. Az intézet számára előírt 24 órás határidő kikötése nagyon fontos garanciális szabály ahhoz, hogy bírósági döntés nélkül a lehető legrövidebb ideig legyen bárki a személyes szabadságában korlátozva.

A problémát a valóságban az jelentette, ha a beteget pénteken, vagy épp többnapos ünnepnapon, munkaszüneti napon szállították be az intézetbe. Ilyenkor sok megyében gondot okozott, hogy nem volt a bíróságokon „ügyeleti rendszer”, így a beteg felvételének pontos, törvény szerinti bejelentésére csak a következő munkanapon kerülhetett sor, jelentősen elhúzva ezzel a beteg benntartása jogszerűségének törvényességi felülvizsgálati lehetőségét.

„A törvényben tételesen előírt értesítési határidő meg nem tartása miatt az egészségügyi intézmények mulasztásukkal a panaszosok személyes szabadsághoz való jogával összefüggő visszásságot okoztak.”⁴

Székely László Alapvető Jogok Biztosa a sürgősségi pszichiátriai ellátottak jogainak vizsgálata tárgyában a megállapításairól jelentést készített, melyben – egyebek mellett – „aggályosnak nevezte azt a gyakorlatot, amely szerint a kórházakban a sürgősségi beszállításokkal, a kötelező gyógykezelések elrendelésével és fenntartásával összefüggő bírói szemléket mindig hetente két, előre rögzített időpontban tartják”.⁵

Az Eütv.197.§ (7) bekezdése az *önkéntes*, valamint a 199.§ (3) bekezdése a *sürgősségi* gyógykezelés szabályozásánál csak annyit ír elő, hogy a bíróság az intézet értesítésének kézhezvételétől számított 72 órán belül köteles a gyógykezelés szükségességéről határozatot hozni, amely hetente két, előre rögzített napra tűzött bírósági eljárás esetében kétségtelenül túl hosszú ideig vonja el a beteget – részint - az önkéntes gyógykezelés elrendelésére várva a tüneti kezelést meghaladó, beható orvosi beavatkozás lehetőségétől, míg a sürgősségi gyógykezelés esetén az intézeti felvételétől a bírósági döntés meghozataláig, a benntartása jogi megalapozottságának megállapításától és a gyógykezeléstől.

„Az ombudsman utalt arra, hogy gyakran jöveteletlenek a kiszolgáltattott helyzetben lévőekkel szemben alkalmazott jogszerűtlen, aránytalan intézkedések következményei, az érintett számára nem lehet meg nem történtté tenni a jogfosztott állapotban töltött időszakot, vagyis a megelőzés kulcsfontosságú.”⁶

Ez a jogsértés még lehetőségként sem merült fel a Miskolci Törvényszék járásbíróságainak illetékességi területén, hiszen a bírák, vagy bírósági titkárok hetente három napon tartottak és tartanak változatlanul helyszíni meghallgatást, a munkaszüneti és az ünnepnapokat is beleértve. Így az ombudsman által megfogalmazott jogi aggály – a szabályozás pontatlan és hiányos volta ellenére – a gyakorlatban ezen bíróságok illetékességi területén fogalmilag fel sem merülhetett.

A bíróság a „lista” birtokában a személyes meghallgatások, azaz szemlék időpontját kitűzi, amelyre igazságügyi független szakértőt rendel ki, szakértői vélemény készítése céljából. Az értesítés bíróságra történő benyújtásától számított 72 órán belül a bíróságnak a szemléket le kell folytatnia és érdemi határozatot kell hoznia. Az eljárás lefolytatásának helye: a kórház Pszichiátriai Osztályának valamelyik helyisége. Leggyakrabban erre a célra egy vizsgáló, avagy egy orvosi szoba szolgál.

⁴ Dr. Bácskai Krisztina, Dr. Borza Beáta, Dr. Csikós Tímea, Dr. Fogarassy Edit, Dr. Farkas Zsuzsanna, Dr. Kapronczay Stefánia, Dr. Kozicz Ágnes, Dr. Kussinszky Anikó, Dr. Lápossi Attila, Dr. Pajcsicsné Csóré Erika, Dr. Szabó-Tasi Katalin, Dr. Tóth Livia, Dr. Varga Éva: „Beteg jogaink – egészséges méltóság” Betegjogi projekt: *AJB PROJEKTFÜZETEK*, (Szerk: Dr. Borza Beáta) Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest 2012. február 49. oldal https://www.parlament.hu/irom39/06102/pdf/ajb_betegjogi_projekt_2012.pdf – (letöltve: 2018.10.01.)

⁵ <https://jogaszvilag.hu/napi/az-ombudsman-aggodik-a-surgossegi-pszichiatrian-ellatottak-jogaiert/> – Jogászvilág :Az ombudsman aggódik a sürgősségi pszichiátrián ellátottak jogaiért,2018.02.19. – (letöltve: 2018.07.10.)

⁶ <https://jogaszvilag.hu/napi/a-surgossegi-pszichiatrai-gyogykezeles-problemai/> - Jogászvilág: A sürgősségi pszichiátriai gyógykezelés problémái, 2017.02.14. – (letöltve: 2018.07.10.)

Az önkéntes betegek esetén ritkábban, míg a sürgősségi, vagy a kötelező gyógykezelés elrendelése, avagy bírósági felülvizsgálata céljából lefolytatandó eljárásokban azonban gyakran a beteg állapota nem teszi lehetővé a kórház folyosóján a beteg szabad mozgását, így ők a kórteremben kerülnek meghallgatásra. Ennek általában az az oka, hogy a beteg ön-, vagy közveszélyes állapota miatt a kezelőorvos a beteget már olyan mértékben kénytelen nyugtatni, amely a mozgóképességét, vagy épp a beszédképességét, beszédértését akadályozza, holott a felvételétől a meghallgatás időpontjáig az Eütv.197.§ (4) bekezdése egyértelműen kimondja, hogy *elsősorban a beteg állapotromlásának megakadályozására kell törekedni*. Ha a betegnél tapasztalható késztetések, indulatosság, erőszakos magatartás tanúsítása a szabad mozgásának fizikai, vagy mechanikai eszközökkel, berendezésekkel való korlátozását teszi szükségessé, a bírósági eljárást szintén a beteg ágya mellett, a kórteremben kell lefolytatni.

Az sem kizárt, hogy a beteg legyengült fizikuma nem teszi lehetővé a vizsgálóban történő személyes megjelenését még ápolói kíséret mellett sem; mert pl. a demencia, időskori szellemi leépülés, Alzheimer-kór, vagy más, a járásképeséget negatívan befolyásoló megbetegedések miatt válik ágyhoz kötötté. Sokszor tapasztaltam személyesen is, hogy az idültalkoholizmus vagy a drog, mint szenvedélybetegség súlyos fokában szenvedők sem képesek az ágyukat elhagyni. Ilyenkor a meghallgatás lefolytatására szintén a beteg ágyához, a kórterembe kell menni.

Az eljárás menete mind a vizsgálóban, mind pedig a beteg ágyánál azonos. Röviden összefoglalva: „A 21/2010 (II. 25.) AB határozat mindhárom eljárás együttes vizsgálatakor – többek között – rámutatott arra, hogy a bíróság döntése az eljárás központi eleme, amely során a bíróság gyors eljárásra kötelezett: a soron kívüli – az előírt eljárási - határidők mellett a beteget (vagy a beteg megfelelő képviselőjében eljáró személyt), az intézet vezetőjét vagy az általa kijelölt orvost meg kell hallgatnia, be kell szereznie a független elmeorvos szakértő véleményét és mindezek alapján – mérlegelve a tényeket és a körülményeket – kell döntenie a gyógykezelés adott formájának indokoltságáról. A bírósági eljárás tehát a személyes szabadság korlátozása eljárási garanciájának tekinthető.”⁷

A bíróság, a kórház képviselője és – szükség esetén – a beteg törvényes képviselője, meghatalmazottja, hozzátartozója, ezek hiányában a bíróság által kirendelt ügygondnok jelenlétében a szakértői vélemény birtokában személyesen meghallgatásra kerül a beteg.

Itt kell megjegyezni, hogy a kórteremben lefolytatott szemlék során nem zárható ki az azonos szobában elhelyezett – sok esetben szintén ágyhoz kötött – többi beteg személyes jelenléte, amely a meghallgatások nyilvános volta ellenére az eljárással érintett beteg személyiségi jogainak jelentős csorbulását eredményezi. Azonban sem a kórház, sem a kórházi alkalmazottak nem képesek technikailag e tekintetben a jogi követelményeknek megfelelni. Fizikálisan nem megoldható a beteg elkülönítése, más szobába való átszállítása a meghallgatás idejére, hiszen a

⁷ file:///D:/2018_1_kovesne-tanulm%C3%A1ny%20cikk.pdf - Dr. Kövesné dr. Kósa Zsuzsanna: A sürgősségi intézeti pszichiátriai gyógykezelés elrendelésének gyakorlata, I. Szabályozási háttér: *Forum Sententiarum Curiae*(2018/1.)- 6. oldal –(letöltve:2019. 05.21.)

kórtermek túlszűfoltak, a fekvőbeteg mozgatása pedig szabad ápolói kapacitást igényelne. Ez a probléma – sajnos – jogszabály módosítással nem megoldható.

A meghallgatás célja az *önkéntes* eljárásnál – amint az már fentebb kifejtésre került – csak formális: az vizsgálendő, hogy valóban önként és jogszerűen tette-e a beleegyező írásbeli nyilatkozatát a formanyomtatványon a beteg, melyben kérte a gyógykezelését, valamint az, hogy a gyógykezelés ténylegesen indokolt-e.

A beteg – amennyiben kommunikálni képes –, nyilatkozatot tesz, majd a bíróság a kórház képviselőjét hallgatja meg a gyógykezelés indokoltsága vonatkozásában. Végül a szakértői vélemény birtokában haladéktalanul határozatot hoz és azt szóban kihirdeti.

A bíróság határozatának írásba foglalására a törvény – a sürgősségi kezeléssel szemben – az önkéntes gyógykezelésnél külön határidőt nem rendel, azonban ez nem is lényeges, hiszen a jogorvoslati jog a határozat közlésétől nyílik meg, amely a jelen lévő beteg, továbbá az intézmény esetében a szemle időpontjától kezdődik és 8 nap tartamú az Eütv.201.§ (8) bekezdése szerint. Másrészt az önkéntes beteg bármikor kérheti az otthonába bocsátását, ha kizáró ok nem áll fenn.

Ha a bíróság az eljárás eredményeként azt állapítja meg, hogy a beteg fekvőbeteg-ellátó intézetben ellátásra nem szorul, a kezelése akár ambulánsan is eredményesen megtörténhet, akkor elrendeli a beteg elbocsátását, melyre ténylegesen 24 órán belül sor kell kerülnön.

Ha a bíróság azt állapítja meg, hogy a nyilatkozattétel az *önkéntes* gyógykezelés elrendeléséhez nem jogszerűen történt meg, mert pl. a beteg nem volt cselekvőképes és nem került beszerzésre a képviselő hozzájáruló nyilatkozata, azt kell megvizsgálni, hogy az állapota veszélyeztető, avagy közvetlen veszélyeztető-e és a *kötelező*, avagy a *sürgősségi* gyógykezelés elrendelésének a jogszabályi lehetősége fennállhat-e. Ha igen, úgy a bíróság hivatalból elrendelő határozatot hoz. Ha viszont egyik sem, úgy a beteget az intézetből el kell bocsátani.

Tekintve, hogy az *önkéntes* gyógykezelésbe vétel bírói eljáráshoz kötött – annak önkéntessége ellenére is –, ezért az Eütv.198.§ (1) és (2) bekezdése a gyógykezelés szükségességének időszakos felülvizsgálatát is pontosan szabályozza. Nevezetesen, az intézmény jellegétől függően fekvőbeteg-gyógyintézetben 30, míg a pszichiátriai betegek rehabilitációs intézetében 60 naponként kell erre sort kerítsen a bíróság. A pszichiátriai intézet igénybevételének *önkéntes* típusa mellett a *sürgősségi* és a *kötelező* gyógykezelési módok ismereteseek.

A pszichiátriai beteg sürgősségi, vagy kötelező gyógykezelésének elrendeléséhez a bíróság az Eütv.199.§ (1) és 200.§ (1) bekezdéseibe foglalt definíciókat alkalmazva jár el, figyelembe véve az egyes jogintézményekhez rendelt, az Eütv.188.§ b) és c) pontjaiba foglalt értelmező rendelkezéseket. Az egyes konjunktív feltételek együttes fennállása teszi lehetővé a bíróság számára a sürgősségi, vagy a kötelező gyógykezelés elhatárolását, majd az elrendelését.

Sürgősségi gyógykezelés az Eütv.199. § (1) bekezdése értelmében akkor indokolt, ha a pszichiátriai beteg *közvetlen veszélyeztető magatartást* tanúsít, és *ez csak azonnali pszichiátriai intézeti gyógykezelésbe vétellel hárítható el*. Ilyenkor a tüneteket észlelő orvos közvetlenül intézkedik a beteg megfelelő pszichiátriai

intézetbe szállításáról. A beteg beszállításánál szükség esetén a rendőrség is közreműködik.

Ehhez képest az Eütv.200.§ (1) bekezdése csak árnyalatnyi különbséget tartalmaz a *kötelező* gyógykezelés elhatárolásánál, azonban az épp elég a jogkövetkezmények eltéréséhez, nevezetesen a gyógykezelés fajtájának, módjának bíróság általi elrendeléséhez mind anyagi, mind pedig eljárási jogi szempontból.

A hivatkozott Eütv.200. § (1) bekezdése ugyanis kimondja, hogy a bíróság annak a pszichiátriai betegnek a *kötelező* intézeti gyógykezelését rendeli el, aki *veszélyeztető magatartást tanúsít, de a sürgősségi gyógykezelése nem indokolt*. Az Eütv. fogalomrendszere megkülönbözteti a *veszélyeztető állapot*, a *veszélyeztető magatartás* és a *közvetlen veszélyeztető magatartás* fogalmát.

Mit is jelentenek ezek a törvényben elkülönített fogalmak? Az Eütv.3.§ j) pontja szerint *veszélyeztető állapot*: az az állapot, amelyben az azonnali intézkedés hiánya a beteg vagy más személy életét, testi épségét vagy egészségét közvetlenül fenyegető helyzetet eredményezne, illetőleg a környezetére közvetlen veszélyt jelentene.

A törvény 188.§ b) pontja értelmében *veszélyeztető magatartás*: a beteg – mentális zavara következtében – saját vagy mások életére, testi épségére, egészségére jelentős veszélyt jelenthet, és a kezelés hiánya állapotának további romlását eredményezné, amely a 196. § c) pontja szerinti gyógykezeléssel hárítható el, de a megbetegedés jellegére tekintettel a sürgős intézeti gyógykezelésbe vétel nem indokolt, míg

c.) *közvetlen veszélyeztető magatartás*: ha a beteg – akut mentális zavara következtében – saját vagy mások életére, testi épségére, egészségére közvetlen és súlyos veszélyt jelent, és az azonnali kezelés hiánya állapotának további romlását eredményezné, amely a 196. § b) pontja szerinti azonnali intézeti gyógykezeléssel hárítható el.

Már maga a törvény is külön fejezetben, a fogalom meghatározások között helyei el a *veszélyeztető állapot* fogalmát, míg a *veszélyeztető magatartást* és a *közvetlen veszélyeztető magatartást* a X. fejezetben nevesíti, azaz a „Pszichiátriai betegek gyógykezelése és gondozása” alcím értelmező rendelkezései körében.

A fogalmak tematikus elkülönítése egyértelműen arra utal, hogy a *veszélyeztető állapot* csupán egy általános, a törvény egészére alkalmazható fogalom, pl. a sürgősségi mentés, vagy a betegjogi fejezetben is nevesítve. Egy olyan általános állapotot jelent, amely közvetlen veszélyt *jelentene* azonnali intézkedés hiányában. Az intézkedés is olyan általános beavatkozást takarhat, olyan azonnali eljárást, amely a beteg, vagy más személy életét, testi épségét vagy egészségét közvetlenül fenyegető helyzet elhárításához vezethet.

Ezzel szemben a *veszélyeztető és a közvetlen veszélyeztető magatartás* fogalma már csak és kizárólag a pszichiátriai betegek jogaira vonatkozó fejezetben használatos. A *veszélyeztető magatartás* olyan magatartást, azaz valamilyen tevést, vagy épp nem tevést jelent, amely a beteg, vagy más személy életére, testi épségére, egészségére *feltételezhetően jelentős veszélyt jelenthet, de a sürgősségi intézeti felvétele még nem indokolt*. A *közvetlen veszélyeztető magatartás* azonban már olyan magatartást, azaz valamilyen tevést, vagy épp nem tevést jelent, amely

a beteg, vagy más életére, testi épségére, egészségére *bizonyosan, nagy valószínűséggel közvetlen és súlyos veszélyt jelent*. Ez utóbbi esetben tehát nem elegendő a feltételezés, valamint az eshetőségesség, hanem bizonyosság kell annak a kimondására, hogy a beteg állapota az intézeti beszállításakor kifejezetten a magatartásából következően olyan súlyos, hogy az magára és /vagy másokra közvetlen és súlyos veszélyt jelent. Valamennyi konjunktív feltétel egyidejű fennállása teszi indokolttá ennek a nagyon súlyos szabadságmegvonással járó jogfosztott állapotnak a törvényes elrendelhetőségét.

A bíróság több döntésében egyértelműen megfogalmazta, hogy „A pszichés állapot akut zavara következtében az ún. sürgősségi gyógykezelés elrendelésére, mint a személyi szabadságot és önrendelkezési jogot jelentősen korlátozó intézkedésre csak a garanciális szabályok betartásával lefolytatott eljárásban, a közvetlen veszélyeztető magatartás bizonyítottsága esetén kerülhet sor”.⁸

A *sürgősségi* gyógykezelés tehát csak akkor rendelhető el, ha a betegnél a közvetlen veszélyeztető magatartás jogszabályi feltételei megállapíthatók és az azonnali pszichiátriai intézeti kezelése szükséges. E két feltétel fennállását csak orvos állapíthatja meg a személyes észlelése, vizsgálata eredményeként, melyre akár pszichiáter, általános-, vagy háziorvos egyaránt jogosult.

A probléma abban áll, hogy sok esetben a beutaló orvos nem rögzíti a beutaló okiraton a beteg állapotának a leírását, vagy annak BNO kódját, így az intézetben nem tudható pontosan, hogy az általa észlelt állapot közvetlen veszélyeztető jellege mit is jelent és milyen mértékű.

„Ismételten fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a közvetlen veszélyeztető magatartás nemcsak arra vonatkozik, ha a beteg saját vagy mások életét, testi épségét veszélyezteti, hanem arra is, ha az észlelt állapota egészségére jelent súlyos közvetlen veszélyt. Fontos, hogy a sürgősséget megállapító és beutaló orvos ne csak jelezze a közvetlen veszélyeztető állapot fennállását, hanem írja is le, hogy ez miben állt.”⁹

Ha az orvos észleli a beteg állapotán azokat a tüneteket, amelyek indokolttá tehetik a pszichiátriai intézeti gyógykezelését, akkor a beteg akarata és beleegyezése hiányában is őt – akár rendőrségi közreműködés igénybevételével, erőszakkal – a pszichiátriai intézetbe szállíthatja, majd speciálisan ezt követi a bírósági eljárás lefolytatása.

Ezzel szemben a *kötelező* gyógykezelés elrendelésére fordított sorrendben kerül sor a törvény szerint: először le kell folytatni a bírósági eljárást és ha a bíróság elrendelő határozatot hoz, mert a jogszabályi feltételek azt igazolják, úgy a beteget második lépésben fel kell venni a pszichiátriai intézetbe, feltéve, hogy a beteg valóban veszélyeztető magatartást tanúsít, de a sürgősségi gyógykezelés feltételei

⁸ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A12H0001.EHP/ts/10000101/-> (EBH2012. P.1.)

⁹ Dr. Bácskai Krisztina, Dr. Borza Beáta, Dr. Csikós Tímea, Dr. Fogarassy Edit, Dr. Farkas Zsuzsanna, Dr. Kapronczay Stefánia, Dr. Kozicz Ágnes, Dr. Kussinszky Anikó, Dr. Láposi Attila, Dr. Pajcsicsné Csóré Erika, Dr. Szabó-Tasi Katalin, Dr. Tóth Livia, Dr. Varga Éva: „Beteg jogaink – egészséges méltóság” Betegjogi projekt: *AJB PROJEKTFÜZETEK*, (Szerk: Dr. Borza Beáta) Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest 2012. február 47. oldal https://www.parlament.hu/irom39/06102/pdf/ajb_betegjogi_projekt_2012.pdf– (letöltve: 2018.07.10.)

nem állnak fenn. A tünetek észlelésekor a szakorvosnak elsősorban arra kell törekednie, hogy a beteget meggyőzze az önkéntes gyógykezelés szükségességéről és azt a beteg maga kérje. Ennek hiányában viszont – pl. ha a beteg kritikus állapotban van, képtelen önmagát ellátni, magatehetetlen, vagy ha kezelésre szorulna ugyan, amely elmaradása esetében az egészsége súlyosan károsodna, de ezt be nem látja, - kötelező a gyógykezelés.

Speciális a kötelező gyógykezelés esetén, hogy csak pszichiátriai gondozó intézet szakorvosa, tehát nem általános orvos, háziorvos, valamint nem a kényszergyógykezelést végző szerv főorvosa, vagy a büntetőeljárást követően az ügyész kezdeményezheti az elrendelést.

„A pszichiátriai intézetbe beszállított személyek személyes szabadságához és ezzel összefüggésben – az emberi méltósághoz való alapvető emberi jogát sérti, ha a sürgősségi beszállítást a beutaló orvos kizárólag közvetlen veszélyeztető magatartás észlelése esetében (valamennyi feltétel fennállásakor) rendeli el, valamint ezt a tényt nyomon követhető módon nem szerepelteti az orvosi dokumentációban.”¹⁰

Alapvető jogi garancia mind a beutaló orvos, a pszichiátriai intézet, mind pedig a bíróság számára a beteg szabad mozgáshoz-, önrendelkezéshez való jogának csorbítása során az, hogy az észlelt tüneteket, melyek a gyógykezelés szükségességét megalapozzák orvosi szemszögből, egyértelműen, pontosan és részletesen dokumentálja a beutaló orvos.

Gondoljunk csak bele! A bíróság eljárására, a személyes és közvetlen tapasztalatszerzésen és észlelésen alapuló határozathozatalra az intézeti felvételt követő 72 órán belül kerül sor. Ez idő alatt már részeseül a beteg tünetkezelő orvosi ellátásban - az Eütv.199.§ (4) bekezdésében foglaltak szerint -, bekerül egy zárt intézetbe, amely közegváltozás már önmagában is tünetmódosító jelleggel bírhat, hiszen a megszokott lakóhelyről történő kiszakadás akár egy-két nap alatt is jelentős változást hozhat a betegnél. S amennyiben a pontos tünetleírás elmarad, egy esetleges elrendelő határozat meghozatalát követően – még ha azt a független igazságügyi szakértő szakvéleménye alá is támasztja – a jogorvoslatot lefolytató másodfokú bíróság számára az iratokból már nem lesz egyértelműen és pontosan a beteg állapota rekonstruálható. A bíróság döntését nagyban segítené mind első-, mind pedig másodfokon a körülményeket részletező orvosi beutalót meghaladóan pl. a mentők részletes beszállítási jegyzőkönyve, a beteg felvételét végző szakorvos, kezelőorvos laikus számára is jól érthetően megfogalmazott álláspontjának részletes kifejtése, annak rögzítése, hogy felvételkor a beteg milyen konkrét viselkedése utalt a közvetlen veszélyeztető magatartásra.

¹⁰ Dr. Bácskai Krisztina, Dr. Borza Beáta, Dr. Csikós Tímea, Dr. Fogarassy Edit, Dr. Farkas Zsuzsanna, Dr. Kapronczay Stefánia, Dr. Kozicz Ágnes, Dr. Kussinszky Anikó, Dr. Láposi Attila, Dr. Pajcsicsné Csóré Erika, Dr. Szabó-Tasi Katalin, Dr. Tóth Lívia, Dr. Varga Éva: „Beteg jogaink – egészség méltóság” Betegjogi projekt: *AJB PROJEKTFÜZETEK*, (Szerk: Dr. Borza Beáta) Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest 2012. február 48. oldal https://www.parlament.hu/irom39/06102/pdf/ajb_betegjogi_projekt_2012.pdf– (letöltve: 2018.07.10.)

Előfordul olyan eset, hogy az intézeti felvételt követően a bíróság mégsem hoz a 72 órán belül lefolytatásra kerülő eljárásban elrendelő határozatot, mert a beteg gyógykezelése nem indokolt a fekvőbeteg-ellátó intézetben. Közben azonban az intézet kezelőorvosa a beteget részben tünetkezelő ellátásban részesítheti, részben pedig – jogi szempontból a legfontosabb – az érintettet az önrendelkezéséről, személyi szabadságtól –a legsúlyosabb kényszerintézkedést alkalmazva – megfosztja. Ezt sérelmezve több ízben fordultak a betegek a bírósághoz a személyi szabadság korlátozásának jogellenessége megállapítása és kártérítésre kötelezés iránt.

A bírói gyakorlat azonban egységesen kimondta, hogy nem sért jogszabályt a pszichiátriai intézet, ha a bíróság által történő személyes meghallgatásig, a törvényi határidők korlátai között a közvetlen veszélyeztető magatartást tanúsító beteg intézeti felvételéről és bent tartásáról intézkedik, de a bíróság a sürgősségi gyógykezelést – a beteg aktuális pszichés állapota alapján – nem rendeli el.¹¹ A törvényi határidők szigorú betartásának azonban nagyon nagy jelentősége van, különösen az esetben, ha a beteget utóbb az intézeti felvétele után, a gyógykezelése elrendelése híján el kell bocsátani, de akkor is, ha a beteg felvételétől a bírósági döntés meghozataláig 72 óránál hosszabb idő telik el s ez idő alatt a beteg célirányos kezelésben –a törvényi előírás okán –nem részesülhet. Mindkét lehetőség maga után vonja a kártérítési igény megalapozottságát. Indokolatlanul ugyanis senki nem fosztható meg a személyi szabadságától.

Éppen ez teszi nélkülözhetlenné a bíróság eljárása során valamennyi jogszabályi feltétel alapos és részletes fennállásának megvizsgálását, hogy elkerülhető legyen a beteg indokolatlan pszichiátriai intézetbe utalása, megteremtve egy kártérítési igény lehetőségét.

A bíróság megállapította „annak a háziornosnak a felelősségét, aki személyes percepció nélkül intézkedett a beteg pszichiátriai osztályra történő beszállítása iránt, miután a beteg szomszédjai, akikkel a beteg nagyon rossz viszonyban volt, kihívták a mentőket. A pszichiátriai osztályon elvégzett vizsgálatok által megállapítást nyert, hogy a beteg elmeállapotában nincs kóros elváltozás, kezelésre nem szorul, így elbocsátották az osztályról. A bíróság arra hivatkozva állapította meg az intézkedő orvos kártérítési felelősségét, hogy elmulasztotta a személyes észlelés kötelezettségét, valamint figyelmen kívül hagyta a legnagyobb gondosság követelményét.”¹²

Egy civil szervezet 2017-ben jogi aggályát fejezte ki Székely László Alapvető Jogok Biztosa felé amiatt, hogy a betegeknek a sürgősségi pszichiátriai kezelés elrendelése esetében a kórházba szállításától számított legkésőbb a 27. napon kell kézhez kapniuk a velük szemben meghozott intézkedés jogszerűségét alátámasztó határozatot, akkor, amikor a betegek már legtöbbször nem is állnak az intézeti kezelés alatt. Ily módon súlytalanná válik számukra az elrendelő határozattal szembeni jogorvoslati jog utólagos érvényesítése.

Az ombudsman a felvetett problémák kivizsgálását követően kibocsátott AJB-305/2017. számú jelentésében –több jogi visszasság megfogalmazása mellett –

¹¹BH2011.226.

¹²BH 21.418.2015.

megállapította, hogy a jogorvoslati jog jogszerű érvényesíthetőségéhez nélkülözhetetlen a pontos és leszűkített eljárási határidők egészségügyi törvényben való egységes szabályozása.

Vizsgálatának és tényfeltárásának eredményeként végül beiktatásra került a 2017. évi CXXX. törvény 39.§ (4) bekezdésében foglalt rendelkezéssel 2018. január hó 01. napjától hatályosan az Eütv.199.§ (3) bekezdésének második fordulata, amely szerint a bíróság *az értesítéstől számított 72 órán belül köteles* a sürgősségi gyógykezelés szükségességéről határozatot hozni, amelyet szóban köteles kihirdetni és amely meghozatalától számított legkésőbb 5 napon belül köteles írásba foglalni, valamint az írásba foglalástól számított két napon belül azt kézbesíteni.

„Az ombudsman utalt arra, hogy gyakran jövátéhetetlenek a kiszolgáltatott helyzetben lévőkkel szemben alkalmazott jogszerűtlen, aránytalan intézkedés következményei, az érintett számára nem lehet meg nem történtté tenni a jogfosztott állapotban töltött időszakot, vagyis a megelőzés kulcsfontosságú. Kiemelte továbbá, hogy a jogorvoslat tényleges hatékonysága ezen esetekben mindenképp szubjektív fogalom. Az ügyek zömében a másodfokú határozat megszületésekor az érintettek már nincsenek az intézményben, utólag pedig például egy hiányos szakértői vélemény alapján szinte lehetetlen megállapítani azt, hogy ott és akkor tanúsított-e veszélyeztető magatartást az eljárás alá vont személy.”¹³

A határidők be nem tartása folytán a jogorvoslati jogosultság gyakorlása egy olyan formális, tartalommentes jogintézménnyé válik, amely a jogbiztonság alapvető követelményét jelentősen sérti. Minden jogállamban szükséges a döntésekkel szembeni jogorvoslati lehetőség biztosítása, amely csak az esetben jelent garanciát az állampolgárok számára, ha nem egy színjáték jelleget, hanem tartalmaz, biztonságos eszközt takar. A jogorvoslati kérelem ugyanis arra irányul, hogy a bíróság az elsőfokú elrendelő határozatát a törvényi feltételek fennállása hiányában hozta meg. Azaz a beteg magatartása nem volt közvetlen veszélyeztető és/vagy az azonnali pszichiátriai intézeti gyógykezelése nem volt szükséges.

A betegek jelentős része a szemlék során magukat nem érzik betegnek, az általuk tanúsított viselkedési, magatartási zavart csak fikciónak, a hozzátartozók és a beutaló orvos túlkapásának minősítik. Az is gyakran előfordul, hogy kifejezetten családi okok (pl. otthon maradt idős, ápolásra szoruló szülő, vagy nevelésében álló gyermekek ellátása) miatt kérik az intézetből történő elbocsátásukat, betegségbelátás híján. Arra is volt a gyakorlatom során példa, hogy a beteg a családtagok harácsoló, vagyonszerző akciójának minősítették az orvos közreműködésével az intézeti beutalást, s a szemle során a feltett kérdésekre javarészt adekvát válaszokat adó beteg állapotából nem volt egyértelműen megállapítható az orvosi diagnózis megalapozottsága.

Ilyenkor még szükségesebb és nélkülözhetlenebb az Eütv.199.§ (6a). pontja szerint kirendelt független igazságügyi elmeorvos szakértő szakvéleményében foglaltakat bizonyítékként értékelnie a bíróság nevében eljáró bírónak, vagy

¹³<https://jogaszvilag.hu/napi/a-surgossegi-pszichiatrai-gyogykezeles-problemái/> - Jogászvilág: A sürgősségi pszichiátriai gyógykezelés problémái, 2017.02.14. – (letöltve: 2018.07.10.)

bírósági titkárnak, hiszen a bíróság az adott nemperes eljárásban nem rendelkezik az ügy eldöntése szempontjából jelentős tény megállapításához, megítéléséhez szükséges különleges szakértelemmel, ezért a 2016. évi CXXX. törvény, az új Polgári Perrendtartás (továbbiakban: új Pp.) 300.§ (1) bekezdése szerint szakértőt kell alkalmazzon.

Az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006.(II.27.) IM rendelet rendelkezései szerint kizárólag igazságügyi pszichiáter szakértő rendelhető ki a bírósági eljárás során, aki kirendelésére, eljárására és a szakvélemény előterjesztésére az új Pp. szakaszai adnak jogi keretet.

A szakértő szakmai tekintetben a szakvéleményét az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 47.§-ában részletezettek szerint függetlenül és befolyásmentesen kell elkészítse, amely jogszabályhely (4) bekezdése ugyan rögzíti a szakvélemény kötelező tartalmi elemeit, azonban annak részletességét, alaposágát nem pontosítja. S ez jelenti a probléma valódi lényegét.

A gyakorlatban sokszor az tapasztalható, hogy a bírósági eljárás napját megelőző napon lefolytatásra kerülő szakértői vizsgálatról készült szakvélemény sok esetben csak általánosításokat, a betegségek kizárólagos felsorolását tartalmazza. Sablonszerű mind formáját, mind pedig tartalmát tekintve. Az egyénhez, mint érintett beteghez személy szerint köthető megállapításokat, állapotleírásokat, amit a vizsgálat időpontjában észlelt a szakértő, nem, vagy csak szűkszavúan tartalmaz. Lehetősége ellenére a szakértő nem rögzíti a beteg meghallgatásakor tett kulcsfontosságú kijelentéseit, nyilatkozatait, így nem állapítható meg utólag teljes bizonyossággal, hogy a beteg milyen módon tanúsított veszélyeztető, vagy közvetlen veszélyeztető magatartást ott és akkor, a vizsgálat időpontjában. Ugyan e tekintetben a törvény nem is ír elő kifejezett tartalmi kötelezettséget a szakértő számára, azonban az általa, mint szakmailag jártas részéről tett ténymegállapítások, az észlelései rögzítése sok esetben segítené a bíróságot maradéktalanul megalapozott és megingathatatlan döntése meghozatalában.

Ezt a problémát ugyan Székely László ombudsman is megfogalmazta a már hivatkozott 2017. februárjában kelt jelentésében, azonban a probléma felvetésén túl annak jogi megoldására –javaslatai és törekvései ellenére – sajnos a mai napig nem került sor. „Az ombudsman szerint szükséges a szakértői vélemények minimális tartalmának meghatározása és a helyes gyakorlat átadása képzés keretében”¹⁴, kifejezetten a pszichiátriai szakértők részére.

A bíróság eljárása, a szabadságmegvonással kényszerűleg együtt járó orvosi beavatkozást megelőzően, avagy annak megkezdését követően olyan jogi garanciális eszköz, amelynek mindenképp megalapozottnak és legfőképp arányosnak és indokoltnak kell lennie. Ehhez viszont nélkülözhetetlen a szakértő - jogszabályi kötelezés híján is – lelkiismeretes és kellően részletes tényleírását, a beteg állapotrögzítését tartalmazó véleményének adása. A kötelező, valamint a

¹⁴<https://jogaszvilag.hu/napi/a-surgossegi-pszichiatricai-gyogykezeles-problemái/> - Jogászvilág: A sürgősségi pszichiátriai gyógykezelés problémái, 2017.02.14. – (letöltve: 2018.07.10.)

sürgősségi gyógykezelés bírósági elrendelésének a célja nem a bebörtönzés, hanem a gyógykezelés. Az eszköze azonban kétségtelenül a szabadságmegvonás.

„Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága több döntésében megfogalmazta, hogy a kötelező pszichiátriai kezelés a bebörtönzésnél is súlyosabb szabadságkorlátozásnak minősül, tekintettel a kezelés során alkalmazott tudatbefolyásoló eszközökre, valamint a mentális kór stigmatizáló jellegére.”¹⁵

Összegzésként megállapítható, hogy a bíróság eljárása a személyi szabadsághoz való jog érvényesülésének legfőbb jogi garanciája a pszichiátriai gyógykezelések elrendelése és felülvizsgálata során. E jog érvényesülésének eljárási szabályait részletesen rögzítő törvény szakaszainak pontos betartása ellenére mégis sokan vélt, vagy valós jogsérelmet élnek át az intézetekben. Mindaddig, amíg az eljárás valamennyi résztvevője a feladatát nem a törvények maximális betartásával és ezen felül a legjobb lelkiismerete és tudása szerint, alaposan és megfontoltan végzi, a betegek jogai folyamatosan csorbulni fognak, s a pszichiátria – mostoha anyagi és dolgozói ellátottságán túl – nem nyerheti el azon társadalmi elismerést és megbecsülést, amint a kórházak többi egészségmegővő, helyreállító egységei élveznek.

¹⁵Dr. Bácskai Krisztina, Dr. Borza Beáta, Dr. Csikós Tímea, Dr. Fogarassy Edit, Dr. Farkas Zsuzsanna, Dr. Kapronczay Stefánia, Dr. Kozicz Ágnes, Dr. Kussinszky Anikó, Dr. Láposi Attila, Dr. Pajcsicsné Csóré Erika, Dr. Szabó-Tasi Katalin, Dr. Tóth Lívია, Dr. Varga Éva: „Beteg jogaink – egészséges méltóság” Betegjogi projekt: *AJB PROJEKTFÜZETEK*, (Szerk: Dr. Borza Beáta) Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest 2012. február 53. oldal https://www.parlament.hu/irom39/06102/pdf/ajb_betegjogi_projekt_2012.pdf– (letöltve: 2018.07.10.)

A felhasználási szerződések érvénytelensége*

Sápi Edit**

1. Bevezető gondolatok

Jelen tanulmány célja, hogy egy áttekintést adjon a felhasználási szerződésekkel kapcsolatban előírt érvénytelenségi szabályokról és a vonatkozó joggyakorlatról. A szerzői jogi jogviszonyokra vonatkozó szabályozás nem merül ki egyes egyedül a szerzői jogi szabályokban, hanem bizonyos kérdésekben a polgári jog szabályai kiegészítik azokat.¹ Ennek alapvető oka az, hogy a mindenkor Polgári Törvénykönyv a szerzői jogi viszonyok háttérét képezi, a szerzői jog a tág értelemben vett polgári jog viszonylagosan önálló része, hiszen „Az Szjt.² szabályozási tárgya a polgári jog körébe esik, de a vagyoni és személyi jogviszonyok sajátosságai (a műre vonatkozóan az alkotó, a felhasználó és a nagyközönség viszonyai és érdekei) külön szabályozást indokolnak.”³ Mind a Ptk., mind az Szjt. rögzíti is e fennálló kapcsolatot. A Ptk. 2:55. §-ában olvasható kiegészítő alkalmazás szerint „E törvényt kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan kérdésekben, amelyeket a szerzői jogról és az iparjogvédelemről, valamint az üzleti titok védelméről rendelkező törvények nem szabályoznak.”⁴ E Ptk.-beli utaló szabály szerzői jogi párja az Szjt. 3. § (1)

* Jelen tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** Tudományos segédmunkatárs. Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Intézeti Tanszék.

¹ E témában lásd bővebben: Bacher Vilmos: Mi lesz a cikk főcíme? *Polgári Jogi Kodifikáció*, PJK, 2000/2., 56-65.; Bacher Vilmos: A szellemi tulajdon jogi védelme és a Ptk, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. sz. 23-32.; Faludi Gábor: Szerzői jog, iparjogvédelem és a Ptk. kodifikációja I. rész, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2.; Faludi Gábor: Szerzői jog, iparjogvédelem és a Ptk. kodifikációja II. rész, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/3. 3-14.; Faludi Gábor: A felhasználási szerződés és a Ptk. viszonyának egyes kérdései, *Gazdaság és Jog*, 2001/9. 3-10.; Grad-Gyenge Anikó: Búcsú a szellemi alkotások jogától? – A szerzői jog és az iparjogvédelmi oltalmi formák polgári jogi védelme a magyar magánjogban, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2013/1. <http://ptk2013.hu/szakcikkek/grad-gyenge-aniko-bucusu-a-szellemi-alkotasok-jogától-a-szerzői-jog-es-az-iparjogvédelmi-oltalmi-formák-polgári-jogi-vedelme-a-magyar-magánjogban/1776> (Letöltés dátuma: 2018. 08. 25.)

² 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról

³ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez. Complex Kiadó, Budapest, 2014. (továbbiakban: Nagykommentár)

⁴ Az idézett szöveg jelen formájában 2018. augusztus 8. óta található meg a Ptk.-ban, tekintettel arra, hogy 2018. július 31-én kihirdették a 2018. évi LIV. törvényt, az üzleti titok védelméről. Ezen új

bekezdése szerint a hivatkozott a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok átruházására, valamint egyéb vagyoni viszonyokban a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni, ha az Szjt.-ben nem találunk speciális szabályokat.

Valójában a felhasználási szerződések esetében külön, az Szjt.-ben nevesített sajátos érvénytelenségi okok is azt mutatják, hogy maga a felhasználási szerződés is sajátos a magánjogi szerződések között és nem lehet csupán a Ptk. alá vonni a rá vonatkozó szabályokat, hiszen „a szerzőnek a szerződéskötési folyamatban elfoglalt tipikusan gyengébb pozíciója”⁵ indokolja a szerző-érzékeny szabályok megalkotását.⁶A felhasználási szerződések saját vonásainak hangsúlyozása, különleges önállósága jelenik meg *Faludi Gábor* egyik munkájában⁷ is, kifejezetten egy sajátos, kizárólag a felhasználási szerződéseket érintő érvénytelenségi ok – az ún. életműszerződés semmissége⁸ – szabályai alapján levezetve.

A Ptk. és az Szjt. tehát expressis verbis megteremtette az egymás közötti kapcsolatot, amelynek következtében bizonyos kérdésekben egyszerre alkalmazandó a két jogszabály. Ilyen kérdések közé sorolható a felhasználási szerződések érvénytelensége is, ahol bár az Szjt. meghatároz speciális szabályokat, azonban a Ptk. vonatkozó része szintén irányadó. Jelen tanulmány keretei között az érvénytelenség speciális, kifejezetten az Szjt.-ben megfogalmazott szabályait kívánjuk vizsgálni, elismerve egyúttal a Ptk., mint háttérszabály jelentőségét. Ugyanakkor érdemes arra is figyelemmel lenni, hogy nem mindegyik, a Ptk.-ban rögzített érvénytelenségi ok⁹ értelmezhető egyértelműen a felhasználási szerződések körében.¹⁰Ez is mutatja a felhasználási szerződések elismert önállóságát a polgári jog szerződesei között.

törvény az üzletit titok mellett rendelkezik a know-how-ról is, így a Ptk. korábbi szövegváltozata („E törvényt kell alkalmazni a hatálya alá tartozó olyan kérdésekben, amelyeket a szerzői jogról és az iparjogvédelemről rendelkező törvények nem szabályoznak.”) kiegészült az említett utalással.

⁵ Faludi Gábor: A felhasználási szerződés önállósága az „életmű” szerződés példáján. In: *LiberAmicorum*. Studia E. Weiss dedicata. Ünnepi dolgozatok Weiss Emilia tiszteletére. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2002, 82.

⁶ Azt csupán zárójelben jegyezzük meg, hogy bár valóban az a tipikus, hogy a szerző a gyengébb fél a szerződéskötés során, de ez a tipikus helyzet nem általános. Különösen a külföldi – de a hazai, már „befutott” – szerzők által adott, vagy adható felhasználási engedélyek körében is megfigyelhető az általunk egyébként pozitívan értékelt szerzői jog-tudatosság. Láthatunk arra példát, hogy a híres színpadi szerzők (mint például Andrew Lloyd Webber) gyakorlatilag általános szerződési feltételek útján, komoly szerződéses feltételekkel és az előadásra vonatkozó minőségi követelményekkel adják meg műveik felhasználásra az engedélyt. Ilyen, a *DramatistsGuild* modellszerződéseiből származó az ún. „*First-ClassProductionRequirement*”, ami az utóbbi időben átszívargott a hazai szerződési gyakorlatba is, és különösen olyan darabok jogosítása kapcsán kerülnek kikötésre, amikor tengerentúli szerzők színdarabjait adják elő itthon. Lásd bővebben: Farber, Donald C.: *ProducingTheatre: A ComprehensiveLegal and Business Guide*. LimelightEditions, New Jersey, 1997.

⁷ Faludi Gábor: A felhasználási szerződés önállósága az „életmű” szerződés példáján. In: *LiberAmicorum*. Studia E. Weiss dedicata. Ünnepi dolgozatok Weiss Emilia tiszteletére. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2002.

⁸ Szjt. 44. §

⁹ Ptk. 6:90-6:107. §

¹⁰ Különösen érdekes lehet például a lehetetlen szolgáltatásra irányuló szerződés, a megtévesztés, a tisztességtelen általános szerződési feltétel, a jóerkölcsbe ütközés, vagy a feltűnő értékaránytalanság, mint érvénytelenségi ok vizsgálata.

2. A felhasználási szerződésekről általában

A szerzői művek jogszerű felhasználásának kereteit rögzíti az Sztj. 16. § (1) bekezdése. Ez a jogszabályhely nem csak a szerzői jogi szabályozás – és a jogviszonyban részt vevő felek kapcsolatrendszerének – középpontját jelenti. Valójában a jogszerű felhasználás, amely leggyakrabban – a szabad felhasználási esetkörök és a védelmi idő lejárta, valamint a díjigényre „szűkülés” kivételével – a művekre vonatkozó felhasználási szerződések megkötésével történik, a szerzői jogi jogviszonyok lényegi elemét, sajátosságát képezi.

Az alapvető szabály a jogosításra, jogszerű felhasználásra vonatkozóan a szerzői jogi törvény 16. §-ának első mondata, mely kógens előírásként rögzíti, hogy „A szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére.” Ehhez a rendelkezéshez kapcsolódó magyarázatként Gyertyánfy Péter kifejti, hogy a vagyoni jogok abszolút jogosultságára épül a szerző kizárólagos felhasználási joga és annak engedélyezése. Emellett veleje a szabálynak, hogy a kizárólagos jog a mű teljes társadalmi felhasználási lehetőségeit átfogja.¹¹

A kizárólagosság kapcsán – igaz, még a régi Sztj. hatálya alatt – fejtette ki Benárd Aurél, hogy a vagyoni jogok következménye az, hogy elegendő a szerző művének bármiféle felhasználását észlelni, a törvényi szabály a felhasználóra hárítja azt a terhet, hogy felhasználásának jogszerűségét igazolja, melyet leggyakrabban a szerzőtől kapott engedély legitimál.¹² Ezzel összefügg egyebekben a szabad felhasználás azon szabálya is, miszerint a felhasználónak kell bizonyítania azt, hogy cselekménye valamely szabad felhasználási esetkört valósított meg.¹³

További megkötésként, az engedély formájára vonatkozóan hozzáteszi az Sztj. 16. §-ának második mondata, hogy a törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerzhető. A jogszabályi előírás tehát kifejezetten szerződéses helyzetet keletkeztet és követel meg a felhasználó és a szerzői jogosult között és a korábbi, 1969. évi Sztj.-vel ellentétben¹⁴ nem engedi meg az egyoldalú jognyilatkozat formájában tett szerzői hozzájárulást,¹⁵ hanem kizárólag szerződéssel engedi a jogszerű felhasználást.¹⁶

Az Sztj. 42. §-a meghatározza a felhasználási szerződés fogalmát, annak lényegi ismérveivel. Felhasználási szerződés alapján *a szerző engedélyt ad művének a*

¹¹ Gyertyánfy Péter: *Vagyoni jogok*. In: Gyertyánfy Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000. 96.

¹² Benárd Aurél: *Vagyoni jogok*. In: Benárd Aurél – Tímár István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 117.

¹³ A Fővárosi Ítéltábla 8. Pf. 20 112/2003/5. számon közzétett döntésében kimondta, hogy „Szerzői mű engedély nélküli felhasználására alapított kereseti követelésekkel szemben a szabad felhasználással védekező alperest terheli annak bizonyítása, hogy a szabad felhasználás körébe esett a felhasználás.” (Közzétéve: BDT 2004. 137.)

¹⁴ 13. § (1) A mű bármilyen felhasználásához - ha a törvény eltérően nem rendelkezik - a szerző hozzájárulása szükséges.

¹⁵ Benárd: i.m. 115.

¹⁶ Gyertyánfy: *Vagyoni jogok* i.m.100.

felhasználására, a felhasználó pedig köteles ennek fejében díjat fizetni. A fogalmi elemek tekintetében érdemes rögzíteni, hogy a felhasználó oldalán csupán jogosultság keletkezik a mű felhasználására, egyetlen kötelezettsége a díjfizetésre vonatkozóan áll fenn, függetlenül attól, hogy valóban megkezdte-e a mű felhasználása, avagy sem. A *Fővárosi Ítéltábla*egy ügyben¹⁷a díjfizetési kötelezettséget, mint a felhasználási szerződés lényegi elemét hangsúlyozta.¹⁸Ebből arra következtethetünk, hogy a felhasználási szerződés megkötése esetén a díjban való megállapodás – vagy arról való lemondás, olyan esetekben, amikor a törvény azt lehetővé teszi¹⁹ – a szerződés lényegi elemének tekinthető. Ha pedig e lényegi elem tekintetében a felek nem állapodnak meg, közöttük a szerződés nem jön létre.²⁰ További esszenciális elemként kell megemlítenünk a felek és a mű – nem feltétlenül már létező mű²¹ – meghatározását. Az említett elemek fontosságát hangsúlyozza mind a szerzői jogi törvény nagykommentárja, mind pedig az Szjt. Indokolása is. Az Indokolás szerint *„Nyilvánvaló, hogy a felhasználási szerződések esetében melyek a lényeges kérdések: ezek közé tartozik a mű azonosítása, a felhasználási mód megjelölése, valamint a felhasználási engedély ellenértéke. Semmi esetre sem volna célszerű és polgári jogunktól is idegen volna, ha a törvény olyan kötelező tartalmi elemeket határozna meg, amelyek hiányában a szerződés semmisnek minősülne. A lényeges kérdésekben való megállapodás hiánya a szerződés létrejöttét akadályozhatja csak. A szabályozásnak inkább arra kell irányulnia, hogy segítse a feleket a megcélzott joghatások elérésében.”*²²

A lényeges kérdésekben való megállapodás hiánya – fordított logikával – kihat a szerződések érvénytelenségére is annyiban, hogy ha a lényeges kérdésekben a felek nem állapodnak meg, a szerződés nem jön létre közöttük, így annak

¹⁷ Fővárosi Ítéltábla 8. Pf. 20 136/2008/5. (előzményhatározat: Fővárosi Bíróság 8.P.23.213/2006/32.)

¹⁸ *„A felhasználási szerződés lényegi ismérve, hogy a szerző a felhasználásra ellenérték fejében engedélyt ad. A jövőben megalkotandó műre vonatkozó szerződés esetében, amennyiben a felhasználó elfogadja az elkészített művet és megfizeti a díjat, megszerzi a mű felhasználására a szerződésben meghatározott terjedelmű felhasználási jogot is. Ezért a kikötött díj - a felek ellenkező megállapodásának hiányában - fedezi az engedély alapján megszerzett jog és az elvégzett tevékenység ellenértékét is.”*Közzétéve: BDT 2008. 1862.

¹⁹ Ilyen esetet ír körül az Szjt. 16. § (4) bekezdése: *Ha e törvény másképp nem rendelkezik, a szerzőt a mű felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg, amelynek - eltérő megállapodás hiányában - a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. A díjazásról a jogosult csak kifejezett nyilatkozattal mondhat le. Ha a törvény a felhasználási szerződés érvényességét megszabott alakhoz köti, a díjazásról való lemondás is csak a megszabott alakban érvényes.*

²⁰ Ptk. 6:63. § (2) bek. *A szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges. A lényegesnek minősített kérdésben való megállapodás akkor feltétele a szerződés létrejöttének, ha a fél egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az adott kérdésben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötni.*

A Ptk. továbbfűzi azonban a ellenszolgáltatásra vonatkozó lényegi elem kérdését (Ptk. 6:63. § (3) bek.) és úgy rendelkezik, hogy *„Ha a szerződés létrejött, de a felek az ellenszolgáltatás mértékét nem határozták meg egyértelműen, vagy ellenszolgáltatásként piaci árat kötöttek ki, a teljesítési helynek megfelelő piacon a teljesítési időben kialakult középárat kell megfizetni.”*

²¹ Felhasználási szerződés köthető még nem létező, jövőben alkotandó műre vonatkozóan is (Szjt. 49. § és 52. §), de természetesen e körben figyelemmel kell lenni az életműszerződés semmissége által felállított korlátokra (Szjt. 44.§).

²² Szjt. Indokolás. Részletes indokolás a 42-57. §-okhoz.

érvénytelenségét sem lehet vizsgálni még akkor sem, ha utóbb megállapítható, hogy érvénytelenségi ok is lett volna a szerződésben.²³

3. A szerzői jogi törvény által rögzített érvénytelenségi okok

A felhasználási szerződésekkel kapcsolatos érvénytelenségi szabályok „mozaikszerűen” találhatóak meg a törvényben, nem pedig koncentráltan, egy külön fejezetben elhelyezve, mint a Ptk.-ban. Valójában ennek oka is a szabályozási környezetben, a szabályozás jellegében keresendő: az Szjt. csupán a Ptk.-n kívüli, „szerzői jog-fókuszú” érvénytelenségi okokat rögzíti, melyek tulajdonképpen kiegészítik a Ptk.-beli érvénytelenségi okokat abban az esetben, ha a jogviszony tárgya szerzői mű felhasználása. Az Szjt. által kifejezetten a felhasználási szerződéssel összefüggésben rögzített érvénytelenségi okokat a törvény 44. és a 45. §-ában találhatjuk. Ezek közül a 44. § rendelkezését egy tartalmi érvénytelenségi okként foghatjuk fel, míg a 45. §-t alaki hibaként. Alapvetően mindkét szakasz az érvénytelenség abszolút, semmisségi kategóriáját állítja fel.

Emellett a két szakasz mellett azonban további érvénytelenségi okként kell megemlíteni a 16. § (4) bekezdését, mely alapvetően az azonos alakiség szabálya miatt és a szerző díjra való jogosultsága védelme miatt követeli meg a díjazásról való lemondás írásbeli nyilatkozatban történő rögzítését is. 2018. október 10. óta²⁴ hatályos az az új érvénytelenségi ok,²⁵ mely szerint semmissek azok a szerződéses rendelkezések, melyek a vakok és látáskárosultak javára biztosított egyes szabad felhasználási esetköröket²⁶ kizárnák. A fentebb említett „mozaik-szerűséget” erősíti a 62. § (4) bekezdése, valamint a 84/B. § (5) bekezdése is, melyek az adatbázist jogszerűen felhasználó személy védelme érdekében rögzítenek semmisségi okokat. Az előadóművészek védelme okán írja elő továbbá az Szjt., hogy ha az előadás rögzítésére vonatkozó, a hangfelvétel-előállítóval kötött szerződés alapján az előadóművész az előadás felhasználásából származó bevételekkel arányos ismétlődő díjazásra jogosult, az előadóművész a hangfelvétel forgalomba hozatalát, vagy - ha erre nem kerül sor - a hangfelvétel nyilvánosságához közvetítését követő év első napjától számított ötvenedik évet követően díjazásra válik jogosulttá, mely díjazás előlegfizetéssel vagy szerződésben meghatározott levonással történő csökkentésére irányuló rendelkezés semmis.²⁷

Az érvénytelenség kapcsán érdemes figyelmet szentelni a 42. § (2) bekezdésének, mely szerint „*A felhasználási szerződés tartalmát a felek szabadon állapítják meg.*” Az idézett szakasz biztosítja a szerződési szabadság²⁸ intézményét a felhasználási szerződések esetében is. E jogszabályhely következménye, hogy az

²³ Fővárosi Ítéletábrla 8.Pf.20.812/2009/6.

²⁴ A módosítást a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosításáról szóló 2018. évi LVI. törvény iktatta be.

²⁵ Szjt. 41. § (1e) bek.

²⁶ Szjt. Szjt. 41. § (1)-(1d) bek.

²⁷ Szjt. 74/A. § (3) bek.

²⁸ Ptk. 6:59. § (2) bek.

Szjt. V. fejezete²⁹ alapvetően diszpozitív szabályokat rögzít. Szükséges azonban annak rögzítése, hogy ez a diszpozitivitás nem terjed ki minden releváns szerzői jogi elemre. Egyrészt például a szerződés nem tartalmazhat érvényesen olyan kikötést, amelynek következményeként a szerző valamely személyhez fűződő joga esne korlátozás alá, vagy arról lemondana. Másrészt a törvény rendelkezéseinek diszpozitív vagy kógens volta tekintetben a 42. § (2) bekezdés második mondata is eligazít, hiszen a *felhasználási szerződésre vonatkozó rendelkezésektől* lehet egyező akarattal eltérni, ha az eltérést az Szjt. vagy más jogszabály nem tiltja.

3.1. A felhasználási szerződés alakísága – az írásbeliség követelménye. A Ptk. 6:4. § (2) bekezdése kimondja, hogy jognyilatkozatot szóban, írásban és ráutaló magatartással lehet tenni. E szabály a szerződések körében is alapvetően alkalmazható, hiszen a polgári jog az alakszerűtlenség szabályát helyezi előtérbe. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy jogszabályi rendelkezések – akár a Ptk., akár más törvények – ne köthessék írásbeli formához a szerződés érvényességét. Erre a helyzetre jó példaként szolgál a felhasználási szerződés, melynek alakíságával kapcsolatban a törvény úgy rendelkezik, hogy *„A felhasználási szerződést – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – írásba kell foglalni.”*³⁰ Az írásbeliség garanciális³¹ főszabályától történő kivételes eltérést engedi meg az idézett szakasz következő bekezdése, miszerint nem kötelező a felhasználási szerződés írásba foglalása abban az esetben, ha a mű közzététele napilapban vagy folyóiratban történik.³² E kivételes esetkörrel kapcsolatban ismeretes egy 2006-ban született Fővárosi Ítéltáblai határozat, mely kiemelte, hogy *„Amennyiben a felhasználási szerződés napilapban vagy folyóiratban történő közzétételre vonatkozik, annak írásba foglalása nem kötelező érvényességi kellék.”*³³ A napilapban, folyóiratban való közzétételhez kapcsolódó enyhébb alakísági szabály nem újkeletű, hiszen az Szjt. már közlönyállapotában³⁴ tartalmazta ezt a szabályt, így tehát a fent idézett, 2006-os ügy idején is alaptalanul hivatkozott a felperes az írásbeli szerződés hiányára.

Az Szjt. 45. § (1) bekezdése tehát a semmisség jogkövetkezményével sújtja a felek megállapodását, ha az – néhány kivételtől eltekintve – nélkülözi az írásbeliség követelményét. E körben utal arra a jogirodalom, hogy *„Az írásba foglalás kötelezettségét (...) helyes tágan értelmezni. Ez annyit jelent, hogy a felhasználási szerződéssel kapcsolatos minden nyilatkozat – álláspontunk szerint – csak írásban érvényes.”*³⁵ Mi is osztjuk ezt az álláspontot, egyrészt amiatt, mert a szerzői jog egyik fő célkitűzése a szerző védelme, amely törekvés kevésbé valósulna meg, ha bár a felhasználási szerződés írásba foglalása kötelező volna, de a kapcsolódó

²⁹ A diszpozitivitás kapcsán fontos annak rögzítése, hogy az Szjt. szabályai általánosságban *nem* diszpozitívek, hiszen olyan személyhez fűződő és vagyoni jogokat rögzítenek, melyek kizárólagosságot biztosítanak egy abszolút szerkezetű jog jogosultjának, a szerzőnek.

³⁰ Szjt. 45. § (1) bek.

³¹ Pogácsás Anett: Garancia vagy akadály? A szerzői jogról való lemondás tilalmának helye egy rugalmas szerzői jogi rendszerben, Infokommunikáció és jog, 2017/1. 43.

³² Szjt. 45. § (2) bek.

³³ Fővárosi Ítéltábla 6. Pf. 20 463/2006/9. Közzétéve: BDT2006. 1467.

³⁴ 1999. VII. 6.

³⁵ Nagykommentár306.

további nyilatkozatok tekintetében – melyek tartalma akár ki is üresíthetne bizonyos garanciákat – ez a követelmény nem állna fenn. Másrészt pedig a polgári jogban ismeretes *azonos alakiség* szabályával menne szembe a fentitől eltérő értelmezés. Az azonos alakiség szabályát maga a Ptk. is rögzíti, és előírja, hogy ha a jognyilatkozat meghatározott alakban tehető meg érvényesen, a jognyilatkozat módosítása, megerősítése, visszavonása, megtámadása, valamint a jognyilatkozat alapján létrejött jogviszony módosítása és megszüntetése is ebben a meghatározott alakban érvényes.³⁶ Annak ellenére, hogy az Sztj. kógens rendelkezést tartalmaz a felhasználási szerződés alakiségének tárgyában, ez a szabály nem szivárgott át teljes mértékben a szerződéskötési gyakorlatba és a felek több esetben eltekintenek ettől.³⁷

Az alaki szabályok kapcsán egy megdönthetetlen vélelmet vezetett be az Sztj. egy 2006-os módosítással.³⁸ Eszerint, ha a 26. § (8) bekezdésének megfelelő nyilvánossághoz közvetítést maga a szerző gyakorolja, a felhasználási szerződést írásba foglaltnak kell tekinteni, abban az esetben is, ha a műre a szerző elektronikus úton kötött és rögzített szerződéssel enged további felhasználást. Maga a 26. § a nyilvánossághoz való közvetítés vagyoni jogát taglalja. Nyilvánossághoz közvetítésről beszélünk, ha a mű sugárzással (földi sugárzás, műholdas sugárzás, kódolt sugárzás),³⁹ vezeték útján, vagy más módon,⁴⁰ továbbközvetítéssel,⁴¹ illetve a fent hivatkozott 26. § (8) bekezdése által szabályozott lehívásra történő hozzáférhetővé tétellel történik a mű felhasználása.⁴² A 26. § (8) bekezdésének értelmében a szerző kizárólagos joga, hogy művét a nyilvánossághoz közvetítse és hogy erre másnak engedélyt adjon, mely joga kiterjed arra az esetre is, amikor a művet vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.⁴³ A jogirodalom ezt a felhasználási módot nevezi „*interaktív internetes felhasználásnak*” is, mely esetben a felhasználás egyrészt járhat azzal az eredménnyel, hogy a

³⁶ Ptk. 6:6. § (2) bek.

³⁷ Lásd pl.: Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.22.317/2011/6. sz. határozata, Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.21.422/2010/3. sz. határozata, Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.394/2016/3. sz. határozata, Szombathelyi Törvényszék 17.P.20.663/2014/36/I. sz. határozata, Szombathelyi Törvényszék G. 40.003/2016/7. sz. határozata, Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.634/2016/6. sz. határozata, Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.817/2009/6. sz. határozata, BDT2019. 3989.

³⁸ 2005. évi CLXV. törvény egyes törvényeknek az iparjogvédelmi és a szerzői jogok érvényesítésével összefüggő módosításáról. A módosítás az Sztj.-be 2006. január 1. napjával került be.

³⁹ Sztj. 26. § (1)-(6) bekezdések

⁴⁰ Sztj. 26. § (7) bek.

⁴¹ Sztj. 28. §

⁴² Grad-Gyenge Anikó (szerk.): Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez. Útmutató a gyakorlat számára. <http://www.szerzoijogikezikonyv.hu/#oldal/1/7>

⁴³ E szabály uniós háttérrel szolgálja a 2001/29/EK irányelv az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról (a továbbiakban: InfoSoc irányelv). Az InfoSoc irányelv 3. cikk (1) bekezdésének értelmében ugyanis a nyilvánossághoz közvetítés keretében a tagállamok kötelesek a szerzők számára kizárólagos jogot biztosítani műveik vezetékes vagy vezeték nélküli nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére, illetve megtiltására, beleértve az oly módon történő hozzáférhetővé tételt is, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.

közönség tagja a művet kizárólag érzékelheti, másrészt másolat birtokába juthat, mely utóbbi esetköröt szokás letöltésnek nevezni.⁴⁴ Ennek a felhasználási esetkörnek a lényege az, hogy a mű oly módon jut el a közönséghez, hogy a nyilvánosság tagja a műhöz való hozzáférés (online megtekintés vagy letöltés) helyét és idejét önállóan választja meg. Visszakanyarodva a taglalt felhasználási jogot érintő érvénytelenségi szabályhoz: látható, hogy az Sztj. egy enyhítést, könnyítést vezetett be azon felhasználási szerződések alakisága tekintetében, ahol a szerző e nyilvánossághoz közvetítést maga végzi és elektronikus úton adott felhasználási engedélyt. A törvény indokolása szerint ennek a könnyítésnek az alapvető célja az volt, hogy „(...) a jogosult által engedélyezett, elektronikus úton megvalósuló felhasználási cselekmény jogi értékelését ne nehezítse meg az a tény, hogy a felhasználási szerződés az írásba foglalás miatt alaki okból érvénytelen. (...) Az egyre terjedő on-line felhasználások esetében azonban különösen gyakori, hogy a felek kötnek ugyan elektronikus úton szerződést, az azonban érvénytelen amiatt, mert nem látták el legalább fokozott biztonságú elektronikus aláírással. E szerződési nyilatkozatokat, ahol egyértelmű a szerző szándéka az engedély megadására, nem volna célszerű megfosztani a célzott joghatástól pusztán az alakiság megsértése miatt.”⁴⁵ E szabály kapcsán emeli ki Pogácsás Anett, hogy „bár a jogalkotó felismerte az alaki könnyítés szükségességét (...) azt azonban a digitális világ igényeihez, a gördülékeny jogosítás lehetővé tételéhez képest a szükségesnél jóval szűkebb körben valósította meg”.⁴⁶

E körben lényeges továbbá megemlíteni, hogy az írásbeliség vélelmezése az elektronikus úton kötött felhasználási szerződéseknel csak a fenti esetkörre terjed ki. Erre a szigorú értelmezésre vezethet minket egyrészt maga az Sztj., hiszen másutt e szabályt nem említi, másrészt pedig a kialakult gyakorlat is. A Fővárosi Ítéltábla egy ügyben⁴⁷ ugyanis úgy fogalmazott, hogy „A kiadói szerződés érvényességi kelléke annak írásba foglalása. E követelménynek nem felel meg a felek elektronikus levelezése, amelyre nem fokozott biztonságú elektronikus aláírással ellátott ajánlatváltással került sor.”

Az Sztj. a felhasználási szerződésekre irányadó szabályok között az írásbeliség általános követelménye alól tehát csak a napilapban, vagy folyóiratban történő közzététel esetét említi, ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy ez az egyetlen esetkör, amikor elengedi az írásbeli alakot. Külön szabályként ugyanis, a szoftver és az adatbázis kapcsán rögzíti, hogy nem kötelező a szoftver és az adatbázis felhasználására vonatkozó szerződés írásba foglalása műpéldányok kereskedelmi forgalomban történő megszerzése esetén.⁴⁸ Ez a szabály azonban csak a *műpéldányok* megszerzésére vonatkozóan állít fel szabályt és nem alkalmazható azokban az esetekben, amikor szoftver létrehozására és felhasználására vonatkozik a felek megállapodása.

⁴⁴ Grad-Gyenge (szerk.): i.m.

⁴⁵ Indokolás a szerzői jogi törvényhez.

⁴⁶ Pogácsás Anett: i.m. 44.

⁴⁷ Fővárosi ítéltábla 8.Pf.20.394/2016/3. sz. határozat. Közzétéve: BDT2017. 3734.

⁴⁸ Sztj. 60. § (5) bek. valamint Sztj. 62. § (5) bek.

Ehhez kapcsolódóan érdemes megvizsgálni azt a jogvitát,⁴⁹ amely egy szoftver felhasználása kapcsán alakult ki. A felperes és az I. rendű alperes 2009-ben vállalkozási szerződést kötött, amelynek tárgya szoftver kifejlesztése volt, melyet a felperes 2011 januárjáig elvégzett és a forráskódot az I. rendű alperes részére átadta. Az I. rendű alperes és a III. rendű alperes jogelődje között a „vállalkozási szerződés”⁵⁰ megkötése után két nappal egy végfelhasználói licencszerződés jött létre, melynek 1. pontja szerint az I. rendű alperes Magyarország területére engedélyt biztosít a III. rendű alperes jogelődje számára a szoftver használatára. Az I. rendű alperes a felperes részére megfizette a szerzői díj egy részét, a fennmaradt díj tekintetében pedig tartozáselismerést adott a felperes részére, aki átadta a forráskódot. Ezt követően az I. rendű alperes a forráskódot átadta a III. rendű alperesnek. Felperes kérte annak megállapítását, hogy az alperesek megsértették szerzői jogát azzal, hogy a szoftvert jogellenesen használták anélkül, hogy a felhasználására vonatkozó engedélyt megszerezték volna. A III. rendű alperes védekezése szerint az I. rendű alperestől jogszerűen és jóhiszeműen szerezte meg a szoftver felhasználási jogát. A másodfokú bíróság szerint a felhasználási jog harmadik személyre történő átruházásának szándéka és az átengedett felhasználási jog terjedelme a felek ráutaló magatartása alapján egyértelműen megállapítható volt. A megállapodás azonban az Sztj. által előírt írásba foglalás elmaradása miatt alaki okból érvénytelen. E ráutaló magatartás alapján megállapítható, hogy a felperes és az I. rendű alperes között szerződési akarat volt a felhasználási jog harmadik személy számára történő engedélyezésére, azaz a felhasználási szerződés ráutaló magatartással úgy jött létre a felperes és az I. rendű alperes között, hogy a perbeli szoftver felhasználási jogát az I. rendű alperes engedélyezhette a III. rendű alperes részére. Ez az érvelés – ahogyan azt a Kúria is megállapította – nem helytálló. Egyrészt azért, mert az Sztj. csak egy szűk körben enged kivételt a felhasználási szerződés írásbelisége alól és a kivételeket kiterjeszteni nem lehet. Ennek kapcsán mondta ki a Kúria, hogy *„Nem lehet a felhasználási engedély átruházásának – a jogsértés megállapítását kizáró – engedélyezésére vonatkozó szerződéses szándék meglétét ráutaló magatartással megállapítani, és ennek alapján az alaki hibás érvénytelen szerződést hatályossá nyilvánítani, ha a felek ellentmondó nyilatkozatai és a körülmények alapján a megállapodás tartalma egyértelműen nem tárható fel.”*⁵¹ Másrészt lényeges annak kiemelése is, hogy az Sztj. 46. § (1) bekezdése szerint a felhasználó az engedélyt harmadik személyre csak akkor ruházhatja át, illetve csak akkor adhat harmadik személynek további engedélyt a mű felhasználására, ha azt a szerző kifejezetten megengedte. Ez alapján tehát ismét megalapozást nyer, hogy a fent említett azonos alakúság szabálya kiterjed a komplett felhasználási jogviszonyra, így a felhasználási engedély harmadik személynek történő átengedésére is, mely

⁴⁹ Kúria Pfv. IV. 22.330/2016.

⁵⁰ A vállalkozási szerződés idézőjelbe vételét az indokolta, hogy véleményünk szerint ez a szerződés nem vállalkozási, hanem jövőben megalkotandó mű létrehozására szóló szerződés, lévén, hogy a szoftver a szerzői jogi oltalom tárgya. Többször előfordul egyébként a gyakorlatban, hogy a felek vállalkozási szerződést kötnek szerzői művek megalkotása és felhasználása tárgyában, ez azonban helytelen. Erről lásd bővebben a következő pontot.

⁵¹ Közzétéve: BH2017. 341.

esetben szintén kötelező az írásbeli forma.⁵²

3.2. Az életműszerződés semmissége. Az Sztj. 44. §-a egy semmisségi okot állít fel a felhasználási szerződések tekintetében, nevezetesen az ún. „életműszerződés semmisségét”. E szabály értelmében *„Semmis a felhasználási szerződésnek az a kikötése, amellyel a szerző meghatározatlan számú jövőbeli művének felhasználására ad engedélyt.”*⁵³

Ez a korlátozó szabály, melyhez az Sztj. a semmisség következményét kapcsolja, a „teljes életműre” vonatkozik, nem pedig arra az – Sztj. által egyébként megengedett – esetre, amikor a szerző jövőben megalkotandó művére köti a szerződést.⁵⁴ A jövőben alkotott művekre vonatkozó felhasználási szerződéseknek általános vonása, hogy a szerző oldalán megjelenő egyik fő kötelezettség a mű megalkotása, amelynek következtében a felhasználási jog átengedésének hatálya a mű elkészültétől függ.⁵⁵ A jövőben megalkotandó művekre vonatkozó felhasználási szerződés természetét tekintve a polgári jogi vállalkozási szerződéssel mutat rokon vonásokat, hiszen a szerző mint quasi vállalkozó *„tevékenységgel elérhető eredmény megvalósítására”,* a felhasználó pedig mint quasi megrendelő *„annak átvételére és a vállalkozói díj (jelen esetben szerzői díj) megfizetésére köteles.”*⁵⁶ A bírói gyakorlat szerint vállalkozási szerződés tárgya lehet szellemi alkotás előállítás is. Ilyen esetekben a szellemi alkotás jogvédelmet nem érintő kérdéseiben a vállalkozási szerződés szabályait kell alkalmazni, ha pedig a szellemi alkotás kielégíti a külön törvényben foglalt kritériumokat, az ezzel kapcsolatos jogvitában a jogvédelemre a külön törvény az irányadó.⁵⁷ Barta Judit szerint a jövőben megalkotandó szellemi alkotások létrehozására irányuló vállalkozási szerződés olyan vegyes típusú szerződés, amely szükségképpen felhasználási szerződés is egyben.⁵⁸ Utal továbbá arra is a szerző, hogy bár a vállalkozási szerződés tárgya is „mű”, azonban a szellemi alkotásoknak (művészi) többletértéke van a vállalkozási szerződések által célzott művekhez képest.⁵⁹ Gyertyánfy Péter szerint azokban a szerződésekben, ahol első pillantásra a vállalkozási jelleg a szembeötlő, azonban a szerződés tárgya szerzői jogi oltalom körébe tartozó mű elkészítése, elsődlegesen az Sztj. 49. §-a alkalmazható, nem pedig a Ptk. 6:238. §.⁶⁰ A kérdést illetően ezzel a véleménnyel értünk egyet, mert a szerződés különleges tárgya, a szerzői jogi oltalom alatt álló mű alapozza meg azt, hogy a külön, Sztj.-ben rögzített szabályokat alkalmazzuk. Ez az alapvető koncepció mutatkozik meg abban a bírósági határozatban is, mely azt hangsúlyozta, hogy *„A jövőben megalkotandó szerzői műre vonatkozó szerződés hibás teljesítése esetén a jogosult a szerzői*

⁵² Ehhez kapcsolódóan lásd még: Kúria Pfv. IV. 20.671/2017. Közzétéve: BH2018. 228.

⁵³ Sztj. 44. § (1) bek.

⁵⁴ Sztj. 49. § (1) bek.

⁵⁵ Nagykomentár 317.

⁵⁶ Ptk. 6:238. §

⁵⁷ Szegedi Ítéletábla Gf. I. 30 315/2010. (Közzétéve: BDT2011.2577.)

⁵⁸ Barta Judit: A vállalkozási típusú szerződések. In: Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó törvények nagykomentárja. III. kötet. Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 594.

⁵⁹ Barta i.m. 594.o.

⁶⁰ Nagykomentár 318.

*jogról szóló törvényben meghatározott szavatossági jogokat érvényesítheti. A szerződés eltérő rendelkezése hiányában a mással való kijavíttatás joga nem illeti meg.*⁶¹

Amint fent említést nyert, a jövőben megalkotandó műre kötött felhasználási szerződés és az életműszerződés között párhuzam húzható tekintetben, hogy mindkét szerződéses helyzetben olyan művek megalkotásáról és későbbi felhasználásáról van szó, melyek a szerződéskötés időpontjában még nem léteznek. Ezen alapvető párhuzam azonban ellentétes eredményre vezet: míg a jövőben megalkotandó műre vonatkozó felhasználási szerződés alapvetően érvényes, addig az életműszerződés semmis. A két alaphelyzet – a még nem létező mű létrehozása – közötti különbséget szemlélteti *Faludi Gábor* az alábbi példával, hogy *„Egy tíz évre kötött felhasználási szerződés, amelynek alapján a szerző évente egy regényt és öt novellát köteles írni, érvényes. Az a tíz évre kötött szerződés, amely szerint a szerző évente legalább egy regényt és legalább öt, folyóiratbeli közlésre alkalmas publikációt köteles írni, nyelvtani értelmezés szerint meghatározatlan számú műre szól, mégis hiányzik belőle az a bizonytalanság, amelyhez a gyengébb fél védelme érdekében semmisségi következményt fűzött a jogalkotó. Ha az előbbi példa szerinti szerződés a szerző teljes életére szól, az érvénytelenség nyilvánvaló.*⁶²

Összefoglalva tehát fontos annak a tisztázása, hogy az Szjt. nem azt az – egyébként a gyakorlatban is elterjedt és életszerű – helyzetet szankcionálja a semmisség következményével, hogy a felhasználó és a szerző egy még nem létező, a jövőben majdan megalkotandó művére kössön szerződést, hanem azt, hogy a *„felhasználó a szerző kapacitását a lehető leghosszabb időre”*,⁶³ vagyis teljes életművére foglalja le. Valójában ez a szabály a szerző jogainak és érdekeinek garanciális védelmét célozza és ahhoz vezet, hogy a jövőben alkotandó művekre irányuló szerződések megengedett kategóriáit szűk keretek közé szorítsa, és ne adjon teret olyan felhasználói igényeknek, amelyek nem férnek össze a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményével.⁶⁴ Ezt a kérdést onnan is megfoghatjuk, hogy az életműszerződés a jövőben megalkotandó művekre vonatkozó felhasználási szerződés sajátos fajtájának tekinthető, mely a szerzőt sújtó nagyfokú bizonytalansági elem miatt fordul át olyan jogviszonyba, amelynek az alapjául szolgáló szerződést a törvény a polgári jog sajátos szankciójával, az érvénytelenséggel sújtja.

3.3. Az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély.

Az Szjt. 44. § (2) bekezdése az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó felhasználási engedély érvényességét szabályozza, így a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módra nem adható érvényesen engedély. A

⁶¹ BH2015. 11.

⁶² Faludi Gábor: A felhasználási szerződések. In: Gyertyánfy Péter: A szerzői jogi törvény magyarázata. Budapest, KJK Kerszöv, 2000, 232.

⁶³ Faludi Gábor: A felhasználási szerződés önállósága az „életmű” szerződés példáján. In: LiberAmicorum. Studia E. Weiss dedicata. Ünnepi dolgozatok Weiss Emilia tiszteletére. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2002, 81.

⁶⁴ Ficsor Mihály: Szerzői jogi törvény. Budapest, VIVA Media Holding, 1999, 116.

felhasználásnak a szerződés megkötését követően kialakuló módszere nem tekinthető a szerződés megkötésekor még ismeretlen felhasználási módnak pusztán azért, mert a korábban is ismert felhasználási mód megvalósítását hatékonyabban, kedvezőbb feltételekkel vagy jobb minőségben teszi lehetővé. Noha maga az Szjt. nem azonosítja ezen kikötéseket abból a szempontból, hogy ezek semmisek, vagy megtámadhatóak, a törvény szellemiségéből és a szerzői érdekvédelemből is az következik, hogy ezek semmisséget eredményeznek.

A felhasználás módjait az Szjt. 17. §-a tartalmazza, ugyanakkor figyelembe kell vennünk, hogy az említett 17. §-ban található „lista” a felhasználási módokról, vagyoni jogokról nem kimerítő felsorolás, hanem példálózó és csupán a leggyakoribb felhasználási módokat jelöli. Ennek oka összefügg a 44. § (2) bekezdés második mondatával is, hiszen a szerzői jogi szabályozásra alapjaiban véve hat a technikai fejlődés, így a törvény az exemplifikatív felsorolásokat helyezi előtérbe.⁶⁵ Ellentmondana a logikának is, ha bár a technikai fejlődésre tekintettel a felhasználási módok nyitottak maradnának, de a technika vívmányait nem lehetne kedvezően hasznosítani a felhasználásnál, mert a szerződési kikötés érvénytelenségétől kellene tartani. Ez a szabály tehát nem annyira szigorú, hogy a korszerűbb, a felhasználást elősegítő, megkönnyítő technikai vívmányok közbeiktatását teljes mértékben kirekessze.

A Győri Ítéltáblának egy ügyben⁶⁶ reklámfilmek felhasználása kapcsán kellett döntenie. A perbeli esetben a felek között 2006-ban létrejött felhasználási szerződés szerint „(...) *felperes a szerződés aláírásával hozzájárul ahhoz, hogy a közreműködésével elkészült reklámfilmeket az "A" Bt. mint megbízó (...) felhasználja a következő megjelenési formákban: elektronikus médiában, égi- és földi sugárzású magyar nyelvű televíziós csatornákon, interneten, moziban, kivetítőn és egyéb elektronikus médiában.*” Az alperes felhasználó feltöltötte facebook profiljára a reklámfilmeket, mely tekintetében a felperes arra hivatkozott, hogy az nem tekinthető saját honlapjának, így túlterjeszkedett a szerződési kereteken és emiatt jogsértést valósított meg. A bíróság, bár osztotta a felperes véleményét és kimondta, hogy a facebook profil valóban nem azonos a saját honlap fogalmával, azonban hozzátette, hogy „*A facebook profilon történő megjelenítés ugyan nem minősül az Szjt. 44. § (2) bekezdése szerinti a szerződés megkötésekor ismeretlen felhasználási módnak, melyre az Szjt. 44. § (2) bekezdése értelmében felhasználási engedély érvényesen nem is adható, csupán egy, az alperes honlapján történő felhasználás körén kívül eső (...) internetes felhasználásnak tekintendő.*” Ebben az esetben tehát az látható, hogy nem érvénytelenségi alapon közelített a bíróság az esethez, miután a szerződés megkötésekor a Facebook már létezett, az 2004 februárjában kezdte meg működését, így tehát az azon történő közzététel nem tekinthető ismeretlen felhasználási módnak. A bíróság tehát elrugaszkodott az érvénytelenség talajától és az engedélyen való túlterjeszkedésnek tekintett a Facebookon történő közzétételt. Vitatható azonban az érvelés azon a ponton, hogy minek is minősül a Facebook. Az

⁶⁵ Ez a jogalkotási technika köszön vissza nem csupán a 17. §-ban, de a legtipikusabb szerzői műveket mutató 1. § (2) bekezdésében is.

⁶⁶ Győri Ítéltábla Pf. 20.154/2014/7. sz. határozata

az álláspont, hogy nem tekinthető az alperes saját honlapjának elfogadható, azonban a Facebook *közösségi média*, a szerződés szerint pedig a reklámfilm közzétehető „(...) *egyéb elektronikus médiában*.”⁶⁷

4. Zárszó

A Ptk. által a szerződések érvénytelensége esetére megállapított jogkövetkezményeket⁶⁷ a felhasználási szerződések érvénytelenségénél is alkalmazni kell. Az azonban, hogy ezeket milyen módon lehet egy konkrét jogvitában alkalmazni, már érdekesebb kérdés. A szerzői jog szempontjából az érvénytelen felhasználási szerződés lényeges következményének azt tekintjük, hogy ez esetben a felhasználó nincs feljogosítva a felhasználásra. Ha a felhasználó nincs engedély birtokában, úgy felhasználása nem tekinthető jogos magatartásnak, és az így megvalósuló felhasználási cselekmény szerzői jogi jogsértést eredményez. Egyrészt – általános polgári jogi alapon – következik ez abból, hogy a Ptk. 6:108. § (1) bekezdésének értelmében érvénytelen szerződésre jogot alapítani és teljesítést követelni nem lehet. Így tehát, a felhasználó oldalán nem jelennek meg a jogok, amelyek engedélyezésére a szerződés vonatkozik. Másrészt alátámasztja ezt az Szjt. 16. § (6) bekezdése is, miszerint jogosulatlan a felhasználás különösen akkor, ha arra törvény vagy az arra jogosult szerződéssel engedélyt nem ad, vagy ha a felhasználó jogosultságának határait túllépve használja fel a művet, mely esetben az Szjt. 94. § által rögzített jogkövetkezményeket kell alkalmazni. A jogirodalom kiemeli ugyanakkor, hogy vizsgálni szükséges, hogy volt-e engedély a jogosulttól a mű felhasználására, tehát – első körben – volt-e felhasználási szerződés, mertha igen, de az érvénytelen, akkor a bíróságnak figyelembe kell vennie a jogkövetkezmények alkalmazásnál azt, hogy a felhasználó a felhasználást megkezdte-e, hiszen az eredeti állapot addig állítható helyre, amíg azt nem kezdi meg.⁶⁸ Más a helyzet azonban, ha a felhasználó a felhasználást megkezdte. A régi Ptk. alapján formálódott bírói gyakorlat azon az állásponton volt, hogy ilyen esetben a szerződést a határozathozatalig *hatályossá* kell nyilvánítani és a feleknek ez alapján kell elszámolniuk egymással.⁶⁹ A jelenleg hatályos Ptk. szerint azonban az érvénytelen szerződést a bíróság a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal akkor nyilváníthatja *érvényessé*, ha az érvénytelenség miatti érdeksérelem a szerződés megfelelő módosításával kiküszöbölhető vagy az érvénytelenség oka utóbb megszűnt.⁷⁰ Szerzői jogi vitákban az *érdeksérelem kiküszöbölése* igen sokrétű tényezőként jelenik meg, elsősorban a szerző és a műve közötti sajátos, személyes kapcsolat miatt, amely helyzetet a személyhez fűződő jogok esetleges sérelme is tovább színezhethet. Ugyanakkor a felek maguk orvosolhatják az érvénytelenség okát, „*ha az érvénytelenségi okot a felek utólag*

⁶⁷ Ptk. 6:108 – 6:114. §

⁶⁸ Nagykommentár 320.

⁶⁹ Vö.: BH2017. 341.

⁷⁰ Ptk. 6:110.§ (1) bek.

*kiküszöbölik (...)*⁷¹ így például írásba foglalják a szerződést.⁷²

A szerzői művek felhasználására vonatkozóan a viták egyik legnagyobb eredőjét az képezi, hogy a felek elhagyják a jogviszony pontos szerződési keretek közé szorítását, vagy a szóban – sok esetben csak nagy vonalakban – tett megállapodást nem rögzítik írásban, mert azt gyakran fölösleges formaságnak, bizalmatlanságnak tekintik. Érdeemes lenne tudatosítani a gyakorlatban, hogy a szerződések megkötése és tartalmi elemeiknek pontos rögzítése nem a bizalmatlanság, vagy jogász akadémikuskodás jele, hanem valójában a felek érdekét szolgálja: mind a szerző, mind pedig a felhasználó pozíciójának megerősítését célozza és megkíméli őket azoktól a negatív jogi és – gyakran – lelki következményektől, amelyek egy megfelelő felhasználási szerződés nélkül sújtanák őket.

⁷¹ Ptk. 6:111.§ (1) bek.

⁷² Lásd bővebben: Nagykommentár 320.

A nemzeti alkotmányok funkcionális változásai*

Tribl Norbert**

1. Bevezetés

Az utóbbi évek egyik sokat kutatott alkotmányjogi vonulata az alkotmányos identitás kérdése. Egy olyan fogalomé, amely körül az egyetlen biztos tényező jelenleg a bizonytalanság, ami meghatározó a fogalom körüli vitákban. A fogalom a maitól jelentősen eltérő környezetben fogant, mintegy a napjainkban kibontakozó identitásviták előfutáraként. Az alkotmányos identitás európai értelmezése az elmúlt években összeforrott az Európai Unió és a tagállamok közötti alkotmányos viszony meghatározásával, melynek következtében maga a fogalom is éppoly ellentmondásos, mint maga a viszonyrendszer, amelyre alkalmazni próbáljuk.

A kialakult viták egyes frontvonalainak, a vitás kérdéseknek az összegyűjtése is jelentős vállalkozást jelent, a kép azonban lassan kirajzolódni látszik a szakirodalmi feldolgozottság és a joggyakorlat bővülésével. Ha kategorizálni próbáljuk az egyes problémás területeket, akkor nevesíthetjük a fogalomelhatárolások problémakörét¹, a szuverenitás és az alkotmányos identitás kapcsolatának meghatározását, illetve az alkotmányos identitás európai jogrendben betöltött szerepének kijelölését, annak figyelembevételével, hogy a vita során egymás mellett léteznek a jogelméleti és a tétéles jogi megfontolások, amelyek mintegy szimbiózisszerűen forrnak össze.

Jelen tanulmány vizsgálati kiindulópontját egy triviálisnak tűnő megközelítés jelenti: a fogalom komplex, kétkomponensű összetétele. Alkotmány és identitás, amelyben az egyes fogalmi komponensek egymásra vonatkoztatásán túl azok meghatározása és a belőlük folyó törvényszerűségek is befolyással vannak magára a kapcsolatra, amelyből megszületik végül maga a koncepció. A genesis azonban,

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

** PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Közjogi Program.

¹ Vita folyik többek között arról, hogy mi a kapcsolat a szuverenitás és az alkotmányos identitás között. Vö.: Orbán Endre: *Quo vadis, „alkotmányos identitás”?* In Közjogi Szemle, 2018/3. szám, 3-5. o. Vita folyik arról, hogy mi a kapcsolat a nemzeti identitás és az alkotmányos identitás között, vagy arról, hogy az alkotmány identitása és az alkotmányos identitás vajon egy és ugyanaz a kör-e. Vö.: Drinóczi Tímea: *Az alkotmányos identitásról. Mi lehet az értelme az alkotmányos identitás alkotmányjogi fogalmának?* In MTA Law Working Papers, 2016/15. szám.

amely életre hívja a fogalmat, kétségtelenül az alkotmány, mint az identitást hordozó alkotmányos rendszer leképeződése. Ezért jelen tanulmány keretei között az alkotmányos identitás fogalmának forrásához, az alkotmányhoz kívánok visszatérni és vizsgálni a címben felvetett kérdést: mire való egy (nemzeti) alkotmány – ma, az európai integrációban –, mi annak az európai integrációban betöltött funkciója, egyúttal így térve vissza ahhoz a relációhoz, amelyben a fogalmat manapság alkalmazni kívánjuk: a tagállamok és az unió alkotmányos viszonyához. Teszem mindezt az alkotmányos identitásra tekintettel, de nem feltétlenül annak szemszögéből. Vizsgálódásom perspektíváját a szupranacionális jogrend kialakulása és fejlődése miatt bekövetkező változások szolgáltatják a nemzeti alkotmányok funkciójával kapcsolatban, hiszen ahogyan Csink Lóránt írja, az alkotmány soha nem a légtüres térben létezik: elválaszthatatlan a társadalmi-politikai közösségtől, amellyel folyamatosan interakcióban van.²

A szupranacionális jogrendben az alkotmány funkciói már nem csak „lefelé” hatnak az alkotmány által szervezett társadalom irányába, hanem közvetítő szerepet is betöltenek: biztosítják a közösségi jogrend viszonyát a nemzeti jogrenddel, ezáltal biztosítják a közösségi jog normáinak adaptációját a nemzeti jogrendbe, vagyis megteremtik a tagállam integrációjának lehetőségét a közösséghez, amely folyamat azonban többet jelent eljárási szabályok összességénél: közösségi és alkotmányban foglalt értékek közvetítéséről, olykor transzformációjáról is szó van, amely kölcsönösen formálja magát az integrációt és a tagállamokat is. Mindezekre tekintettel először az alkotmányfogalom meghatározásával kezdem a vizsgálatot, elkülönítve az alkotmány általános meghatározását az alkotmány jogi értelemben vett fogalmától, majd az alkotmány funkcióinak változását vizsgálom a szupranacionális jogrend fejlődésének tükrében.

2. Az alkotmány fogalma

Mikor az alkotmány fogalmát alkalmazzuk, annak különböző szempontrendszerek szerinti eltérő meghatározásaira tekintettel tisztáznunk kell, hogy ezt milyen összefüggésben tesszük.³ Az alkotmány meghatározásának többféle (többek között tudományterületek szerinti) szempontrendszere ismert⁴, melyek közül jelen tanulmány keretei között az általános értelemben felfogott megközelítést és a jogi értelemben alkalmazott alkotmányfogalmat vizsgálom. Mivel általános értelemben az alkotmány valamely tartós emberi közösségi alakzatnak az állapotát,

² Csink Lóránt: *Az Alaptörvény identitása – honnan hová?* In Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica Et Politica, Szeged, 2015, 137. o.

³ Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011, 47. o.

⁴ Vö.: Takács Imre: *Az alkotmány és az alkotmányosság fogalma*. In Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan I., Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 21-23. o., Petrétei: i.m. 47-49. o., Christoph Möllers: *Alkotmányozó hatalom – Alkotmány – Alkotmányosság*. (Ford.: Győri Gábor) In Fundamentum, 2011/2. szám, 5-10. o.

felépítettségét és rendezettségét⁵, vagyis a szabályozott társadalmi rendet jelenti, ezért vizsgálni szükséges az általános megközelítésből levonható következtetéseket az európai integráció vonatkozásában is. Ugyan az Európai Unió nemzetközi szerződésen alapuló nemzetközi szervezet, ugyanakkor a szupranacionalitás révén rendelkezik azzal a képességgel, hogy tagállamait azok akarata ellenére is meghatározott cselekvésre kötelezheti,⁶ következésképpen tehát közvetlen hatást gyakorol(hat) azok társadalmi berendezkedésére. Az általános megközelítés azonban könnyen alkotmány- és államelméleti dimenziókba terelheti a gondolatmenetet, hiszen rövid logikai ugrással felmerül az örökzöldnek tekinthető kérdés, miszerint rendelkezhet-e az Európai Unió alkotmánnyal, alkotmányi funkciót töltenek-e be az Alapító Szerződések, stb.⁷ Amennyiben tehát a tételes jog (uniós és nemzeti jog viszonya) szempontjából gyakorlatiasabb és megfoghatóbb szempontrendszer szerint kívánjuk vizsgálni az alkotmány(ok) jelentőségét, úgy a jogi értelemben vett meghatározást kell vizsgálnunk és következtetéseket levonnunk.

Ez az elhatárolás egyúttal közelebb vihet egy, az alkotmányos identitás vizsgálata körében felmerülő fogalmi distinkció problémájához is, ti. hogy az alkotmányos identitás az alkotmány identitását jelenti-e.⁸ Ha ugyanis az alkotmányos identitás fogalmának alkalmazásakor az alkotmány általános fogalmából indulunk ki, akkor az nem lehet egyenlő az alkotmány identitásával, hiszen ebben az esetben alkotmány alatt a szabályozott társadalmi rendet értjük, így ebben az esetben az alkotmányos rendszer identitásáról van szó. Amennyiben a fogalom alkalmazásakor az alkotmány jogi fogalmát tekintjük irányadónak, úgy helytállóan bizonyulhat az az értelmezés, amely szerint az identitás hordozója maga a jogi értelemben vett alkotmány. A kérdés eldöntése tehát függ a nézőponttól, ahonnan az alkotmányos identitás fogalmának értelmezésekor az alkotmány fogalmát megközelítjük.

2.1. Az alkotmány általános értelemben alkalmazott fogalma. Az alkotmány általános értelemben tehát a társadalmi együttélés jogilag szabályozott rendje, melynek azonban meg kell felelnie az alkotmányosság követelményei által támasztott kritériumoknak.⁹ Deli Gergely szerint alkotmányon olyan egységes és önmagában megálló rendet értünk, amely tartalmazza az emberi együttélést megalapozó két megegyezést, egyrészt az emberek egymás közötti egyesülését, másrészt az államnak történő alávetésüket.¹⁰ Jelen tanulmány keretei között az alkotmány általános fogalmával csak egy szűk aspektusból kívánok foglalkozni,

⁵ Petrétei: i.m. 47. o.

⁶ Vincze Attila – Chronowski Nóra: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban* (Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás), HVG Orac, Budapest, 2018, 21. o.

⁷ Vö.: Möllers: i.m. 10-24. o.

⁸ Vö.: Sulyok Márton: *Kettő az egyben? Alkotmány és identitás*. In Balogh Elemér (szerk.): Számadás az Alaptörvényről: Tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara oktatóinak tollából, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016, 339-358. o., Drinóczi Tímea: A tagállami identitás. In MTA Law Working Papers 2018/8. szám, 2. o.

⁹ Takács: i.m. 22. o.

¹⁰ Deli Gergely: *Az eleven jog fájáról: elmélet és történet a természetjog védelmében*, Médium, Budapest, 2018, 121. o.

mely összefügg Deli Gergely további elhatárolásával, aki – Carl Schmittre utalással – megkülönbözteti egymástól a természetes és relatív alkotmányok korszakát¹¹, azzal a megállapítással, hogy a relatív alkotmány szükségszerűen a természetes alkotmányon nyugszik.¹²

E szerint a természetes alkotmányok korszakában az alkotmányos rend a természetes emberi együttélés magától, vagy pontosabban a természettől adott rendje, az emberek együttélése pedig a túlélésért folytatott küzdelem természetes következménye: az emberek így létrejövő közösségének, az adottságokon alapuló hierarchikus rendje képezi a természetes alkotmányt, amely a leghatékonyabban képes elsődleges funkciójának, a közösség védelmezésének betöltésére.¹³ A természetes alkotmányon alapuló közösség természetesen meghatározott az azt alkotó egyének tulajdonságai által, vagyis a közösség rendjét maguk az azt alkotó egyének határozzák meg, akik egyúttal alá is vetik magukat ennek a rendszernek.¹⁴ Másként megfogalmazva, a közösséget alkotó egyének identitása meghatározza a közösség identitását (tkp. kollektív identitásképzés)¹⁵, hogy a közösség védelmező funkciója a lehető leghatékonyabban valósulhasson meg, vagyis a közösség működése a lehető legközelebb álljon az egyénhez annak érdekében, hogy az egyén a lehető legteljesebben alávetesse magát annak.

Mikor a fenti, a védelmező funkció alapuló rend intézményesül, átlépünk a relatív alkotmányok korszakába¹⁶, ahol az állam létezése és célja a fentiek szerint nem kérdéses, az állam struktúrája és sajátosságai azonban már igen. A relatív alkotmányok korszakában az állam már nem pusztán a közösség tagjainak védelmét kívánja ellátni, de a rendelkezésre álló (véges) javakat a társadalmi igazságosság szerint kívánja szétosztani.¹⁷ Mindezt azonban egy olyan rendben kell megtennie, amely a lehető legjobban megfelel az államot létrehozó és alkotó személyek, vagyis a közösség természetének.¹⁸ Az alkotmány alapvető célja tehát az állam működésének garantálása az által, hogy fenntartható rendet teremt az állam és polgárai között, illetve az állampolgárok egymás közötti viszonyaiban, amely a posztmodern alkotmányok korszakában kiegészült az emberi méltóság feltétlen biztosításával¹⁹, amely már átvezet az alkotmányosság követelményeinek rendszeréhez, vagyis milyen kritériumok betartásával kell az alkotmánynak

¹¹ Lásd uo. 121 – 149. o.

¹² A természetes és relatív alkotmányok, mint terminológia alkalmazása során felmerül a kérdés: ha beszélhetünk a relatív alkotmány kategóriájáról, úgy létezik-e az abszolút jellegű alkotmány? Amennyiben igen, akkor az abszolút jelleg minimum- vagy maximum tartalmat takar? Amennyiben a természetes alkotmány fogalma alatt az abszolút alkotmányt értjük - mint a társadalmi együttélés abszolút minimuma -, megfontolandó a természetes -relatív felosztás helyett az abszolút – relatív elhatárolás alkalmazása.

¹³ Deli: i.m. 121-126. o.

¹⁴ Lásd uo. 125-129. o., 134-140. o.

¹⁵ Vö.: Jürgen Habermas: *Válogatott tanulmányok*, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994, 154-168. o.

¹⁶ Deli: i.m. 127. o.

¹⁷ Lásd uo. 124-125. o.

¹⁸ Ezzel elérkezünk az alkotmányok egyfajta fokmérőjéhez is: mennyire felel meg az életre hívó közösség természetének, az alkotmányos közösség mennyire képes az alkotmányos rendet elfogadni. Gondoljunk például Koszovó esetére, ahol az alkotmányozás külső behatás eredménye, aminek következménye, hogy az alkotmány elfogadása a közösség által legalább is kérdéses.

¹⁹ Deli: i.m. 147-148. o.

megvalósítania természetszerű célját: milyen kritériumok szerint kell biztosítania az állami rendet.²⁰

Eddig a pontig a kifejtettek természetesen igazak lehetnek bármely alkotmányos rendszerre. Az európai integráció szupranacionális jellege azonban egy speciális állapotot hoz létre az alkotmányos rendszerek egységbe foglalásával, amelyre kvázi a hatás-ellenhatás törvénye szerint a tagállamok reakciója az önmeghatározás iránti igény²¹, a történelmi sajátosságok és az alkotmányos rendszert meghatározó alkotmányban foglalt értékek védelme. Eltekintve az Európai Unió fejlődéstörténetének elemzésétől²², megállapítható, hogy az integrációs folyamat kvázi lételméleti kérdés a tagállamok szempontjából és a globalizáció szükségszerű következménye. A globálissá váló nemzetközi és gazdasági környezetben bár nemzetállamokról beszélünk, mégis egyre inkább (a fülnek talán kissé kellemetlenül ható) szuperhatalmakról kell beszélnünk: gazdasági szempontok szerint szervezett erőközpontokról.²³ Analógiával és talán némi fantáziával azt mondhatjuk, hogy e globális környezet megítélése hasonló a természetes alkotmány állapotához az egyének szintjén: a túlélésért (az államok esetében érvényesülésért) folytatott versenyben az európai (nemzet)államoknak közösségbe kell tömörülniük, hogy biztosítsák önmaguk túlélését (érvényesülését). Vagyis az európai államok, ha a globális szintéren kívánnak érvényesülni, egységbe kell, hogy tömörüljenek, amihez – mint az emberi közösségeknek – meg kell határozniuk azt a rendet, ami alapján ezt a közösséget működtetik. Ebben a kontextusban úgy tűnik, hogy az európai integráció jelenleg a természetes alkotmányok időszakát éli, amely egyúttal magyarázat az identitásviták mind hangsúlyosabb, erősödő jellegére.

2.2. Az alkotmány jogi értelemben alkalmazott fogalma és az alkotmányi értékek. Visszatérve a tételes jog talajára az alkotmány jogi értelemben vett fogalmát tekintve²⁴ – a forma követi a funkciót – minden olyan jogi norma összessége, ami az államilag szervezett társadalom alapvető rendjét konstituálja,²⁵ vagyis amely, vagy amelyek az államhatalom megszervezésének, gyakorlásának és ellenőrzésének meghatározott elvek és követelmények²⁶ szerinti szabályozásával

²⁰ Vö.: Takács: i.m. 29-31. o., Stephen Holmes: *Constitutions and Constitutionalism*. In Michel Rosenfeld – András Sajó: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Oxford University Press, New York, 2012, 189-217. o.

²¹ Vö.: Michel Rosenfeld: *Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture and Community*, Taylor and Francis Group, London and New York, 2010, 38. o.

²² Vö.: Blutman László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban* (Második, átdolgozott kiadás), HVG Orac, Budapest, 2013, 31-40. o.

²³ Tarrósy István: *A globális világrend és az Észak-Dél-kontextus*. In *Politikatudományi Szemle*, 2006/2-3. szám, 180. o.

²⁴ Elliot Bulmer: *What is a Constitution? Principles and concepts*. In *International IDEA Constitution-Building Primer 1*, 2014, 2. o.

²⁵ Petrétei: i.m. 48. o.

²⁶ Vö.: Takács: i.m. 29-31. o., Smuk Péter: *Alkotmányjog I., Alkotmányos fogalmak és eljárások*, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2014, 22-27. o., Petrétei: i.m. 99-115. o., Norman Dorsen – Michel Rosenfeld – András Sajó – Susanne Baer: *Comparative constitutionalism*, West Group, USA, 2003, 10-12. o.

hozza, vagy hozzák létre a tartós alaprendet.²⁷ A jogi értelemben vett alkotmány mint alaptörvény (vagy alaptörvények²⁸) tehát pozitivistá felfogás szerint kifejezi a demokratikus államrend lényegét, meghatározza annak intézményi formáit, a jogállamiság követelményeit, az alapjogokat és azok garanciáit, a közhatalom céljait, eszközeit, szervezetét és korlátait.²⁹ Az alkotmány értékközpontú felfogása szerint azonban az alkotmány több alapvető normák összességénél: azoknak az elveknek és értékeknek³⁰ a katalógusa is, amelyekre az állam épül.³¹

Az értékalapú megközelítésben tehát az alkotmány egyúttal a nép önkifejezésének eszköze és kulturális örökségének tükré³², amely azonban felveti az alkotmány értéksemlegeségének problémáját:³³ hordozhat-e az alkotmány az alkotmányozó által rögzített értékeket (*prescriptive constitution*), vagy értéksemlegesnek kell lennie (*procedural constitution*)?³⁴ Az alkotmányban foglalt értékekkel kapcsolatban két alapvető kérdést kell feltennünk: *mit tekintünk* értékeknek és ezek *kinek* az értékei?³⁵ E kérdések – vagy sokkal inkább az adott / adható válaszok – azonban alapvetően változnak meg, ha azokat nem az alkotmányos rendszeren „belülről” szemléljük.

Ahogy az Majtényi tárgyalja, „házon belül” a kérdés, hogy helyes-e, ha az alkotmány az alkotmányozó által meghatározott, a közösség egyes rétegei által vallott meghatározó elveket, morális, történelmi, vallási, stb. megfontolásokat az alkotmány szintjén, alkotmányosan védendő értékeknek nyilvánít, illetve ebben az esetben létezik-e homogén közösség, aki magáénak vallja ezeket az értékeket, vagy létrejön az „alkotmányos kisebbség” akik azonban nem vallják maguknak ezeket az értékeket.³⁶ Ha azonban a problémát egy külső perspektívából – kvázi

²⁷ Zeller Judit (szerk.): *Alkotmányjogi esetek*, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2005, 42. o.

²⁸ Az alkotmány megjelenési formája eltérő lehet a szerint, hogy az alkotmányos rendszer a történeti, vagy a kartális alkotmány konstrukciót alkalmazza. Az egyes alkotmányfejlődési irányokat bővebben lásd pl. Takács: i.m. 23-28. o.

²⁹ Lásd uo. 28-29. o.

³⁰ Az alkotmányi értékekről bővebben lásd: Ádám Antal: *Az alkotmányi értékek értelmezéséről*. In JURA, 2010/2. szám, 115-127. o.

³¹ Csink: i.m. 135. o.

³² Takács: i.m. 28. o.

³³ Az alkotmányban rögzített értékek lehetséges megközelítéseiről lásd pl.: Majtényi Balázs: *Alkotmányos értékek játszmája az Európai Unióban: egytől a huszonnyolcig*. In MTA Law Working Papers, 2017/14. Trócsányi László: *Nemzeti alkotmányok, európai integráció és alkotmányos identitás*. In Tóth Judit (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Tóth Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica Et Politica, Szeged, 2015, 321-323. o.

³⁴ Bulmer: i.m. 6-7. o. Megjegyzést érdemel, hogy az értéksemleges és az „értéktartalommal bíró” alkotmányok hermetikus elválasztása inkább elméleti kategóriának tekinthető, sokkal inkább a két végpont közötti skáláról van szó, amelyen az egyes alkotmányok értékhordozó jellegük szerint elhelyezhetők. A magyar viszonylatban a korábbi Alkotmány értéksemlegesnek tekinthető, míg az Alaptörvény kifejezett értékhordozó jelleggel bír. Vö.: Trócsányi László – Schanda Balázs: *Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország Alkotmányos Intézményei (Ötödik, átdolgozott kiadás)*, HVG-Orac, Budapest, 2016, 56-61. o.

³⁵ Majtényi: i.m. 5-11. o., Trócsányi [2015]: i.m. 322-323. o., Petrétei: i.m. 147-157. o. A Magyar Alaptörvényben hordozott értékekkel kapcsolatban lásd pl. Smuk Péter: *Nemzeti értékek az Alaptörvényben*. In Szoboszlai-Kiss Katalin - Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*, Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 446-463. o.

³⁶ Vö.: Majtényi: i.m. 6-7. o.

madártávlatból – az európai integráció szintjén kezdjük vizsgálni, a kérdés nem az lesz, hogy vannak-e, lehetnek-e az alkotmány szintjén az alkotmányozó által rögzített értékek, hanem *hogyan melyek ezek az értékek*. Mik azok a társadalmi, kulturális, politikai, intézménytörténeti, stb. attribútumok, amelyek (adott esetben kénytelen-kelletlen) meghatározzák alkotmányos rendszerünket, amely tagállamként már nem a „légüres térben”, hanem egy közösség részeként létezik? Ebben a perspektívában felmerül az Európai Unió értékközösség jellegének kérdése, illetve az európai alkotmányos örökség gondolata, mint a tagállamokat összekötő egységes értékrend.³⁷ A korlátozott mértékben egységes értékrenden (európai értékek?) kívül azonban az egyes tagállamok rendelkeznek saját értékekkel is: olyan, a történelmi sajátosságokból fakadó egyéni attribútumokkal, amelyek meghatározzák az adott tagállami alkotmányos rendszert és amelyek nem feltétlenül elismertek más tagállamokban, vagy ami talán jelentősebb: eltérő tartalommal, eltérő súllyal elismertek. Gondoljunk például az emberi méltóság védelmére: vitán felül álló, hogy az emberi méltóság védelme meghatározza az egész európai alkotmányos teret mind integrációs, mind az egyes tagállamok szintjén is. Németország azonban az emberi méltóság védelmét örökkévalósági klauzulába foglalta és azt mint az alkotmányos rendszer megváltoztathatatlan, legalapvetőbb attribútumának nyilvánította.³⁸ Hasonló jelenséggel találkozhatunk Franciaország és a laicitás kapcsán³⁹, de a sort hosszan lehetne folytatni. Ténylegesen nehéz volna megállapítani és teljeskörűen összegyűjteni, hogy az egyes európai tagállamok alkotmányos hagyományaikból fakadóan miket tekintenek alkotmányi értékeknek, hiszen az eltérő történelmi perspektívából fakadóan ugyanazok a fogalmak tagállamokként is eltérő (és adott esetben időben változó) tartalommal bírhatnak.⁴⁰

Ezeknek a tagállamokként eltérő attribútumoknak (*differentia specifica*) a védelme iránti igény az a központi jelenség, amelyre az alkotmányos identitás koncepciójának⁴¹ feltérteleződése visszavezethető. Ahogyan Drinóczi megfogalmazza, az alkotmányos identitás elsősorban a nemzeti alkotmányok rendelkezéseiből olvasható ki, amely rendelkezések ugyanakkor az alkotmányos

³⁷ Bővebben lásd: Lános Petra Lea: *Az Európai Unió értékeinek kikényszerítése és az értékek meghatározhatóságának problémája*. In *In Medias Res* 2013/1. szám, 153-170. o.

³⁸ Amely kiemelt védelem nem feltétlenül jelenti azt, hogy jelenleg Németországban az emberi méltóság védelme erősebb, vagy eltérő védelemben részesülne a többi európai tagállamhoz képest. Azonban a történelmi perspektíva egyfajta ünnepélyes, „identitásformáló” deklarációt eredményezett, mely elvi jelentőséggel bíró sarokkövet jelenti az alkotmányos rendszernek. Így a védendő érték ugyanaz, mint bárhol az integrációban, a társadalmi érzékenység és a történelmi perspektíva azonban eltérő jellegűvé teszi annak megítélését. Vö.: Peter Müller: *Alkotmányos identitás és európai integráció a német Alaptörvény szemszögéből*. In Sulyok Márton (szerk.): *Párbeszéd és Identitás – Az alkotmányos identitás alapkérdései*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 73-79. o.

³⁹ Vö.: Anne Levade: *Alkotmányos identitás a francia jogban – az európai jogrendszerekkel való párbeszéd eszköze*. In Sulyok Márton (szerk.): *Párbeszéd és Identitás – Az alkotmányos identitás alapkérdései*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 71-72. o.

⁴⁰ Vö.: Trócsányi László: *Tagság, jogállamiság, Európai Unió*. In Jakó Mira Anna (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*, Nemzetközi és Regionális Tanulmányok 10., Generál, Szeged, 2014, 9-15. o.

⁴¹ Drinóczi [2018]: i.m. 4-5. o.

rendszer sajátosságait hordozzák egy globalizálódó környezetben.⁴² Az alkotmányos identitás európai jelentőségét tehát a szupranacionális értékközösség teremti meg, amelyben az egyes alkotmányos rendszereknek nevesíteniük kell saját egyediségüket, amelyet azonban az alkotmány érték-hordozó természete tesz lehetővé. Az alkotmányos identitás körül tárgyalandó minden további kérdés – többek között annak jogi relevanciája – e két tényező köré épül. Az alkotmányos identitás feltérképlésének jelenségét a szupranacionális környezet – amelynek velejárója az integráció értékközösséggé fejlődése – szükségszerűen és elkerülhetetlenül hívta és hívja életre. Ez egyúttal azt is eredményezi, hogy a nemzeti alkotmányok szerepe ennek megfelelően kiegészülni látszik az integráción belül a tagállami alkotmányos rendszerek védendő és speciálisan az adott tagállamra jellemző, organikus alkotmányfejlődés során formálódó⁴³ intézményeinek, értékeinek védelmével.

3. Az alkotmány funkciói

Az alkotmány fogalmához és az alkotmányok tipizálásához⁴⁴ hasonlóan az alkotmány funkciói esetén is különböző felosztások, eltérő rendszerek léteznek,⁴⁵ amelyek leginkább az egyes kategóriák distinkciós érzékenysége szerint változnak.⁴⁶ Az alkotmány tartalma és ezáltal az alkotmányok funkciói egyes alkotmányfejlődési irányok szerint⁴⁷ és korszakonként is változnak,⁴⁸ hiszen az alkotmányokat meghatározza az alkotmányos rendszer korábbi alkotmányfejlődése, amely az által determinált, hogy az adott állam mikor és hogyan lépett a polgárosodás útjára, milyen fejlődéseken és válságokon ment keresztül.⁴⁹ Az egyes alkotmányos rendszerek egyedi történelmi perspektíváján túl azonban az európai alkotmányos rendszerekre hasonló, vagy adott esetben ugyanazok a történelmi események hatottak.⁵⁰ Példaként hozható a szociális alkotmányok létrejötte, illetve a Bonni Alaptörvény, melynek elfogadásával a II. világháború tanulságai révén általánossá válik az alapvető jogok és az alkotmányosság követelményeinek megfelelő szintű és tényleges biztosítása, kezdetét veszi a mára európai standardokként aposztrofált alapjogvédelmi rendszer kialakulása, amely a nemzetközi egyezményeken túl elsősorban a nemzeti alkotmányokban öltött

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Vö.: Dieter Grimm: *Types of Constitutions*. In Michel Rosenfeld – András Sajó: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Oxford University Press, New York, 2012, 98-133. o.

⁴⁵ Jakab András az alkotmány két funkcióját különbözteti meg: a politikai hatalom korlátozását, illetve a szimbolikus funkciót. A felosztás ismertetését bővebben lásd: Balázs Zoltán: *Az Alaptörvény, a politikai funkció és az R cikkely*. In *Fundamentum*, 2015/2-3. szám, pp. 87-88. o.

⁴⁶ Az alkotmány lehetséges funkcióit lásd például: Bulmer: i.m. 3-4. o.

⁴⁷ Vö.: Takács: i.m. 23-29. o.

⁴⁸ Vö.: Trócsányi – Schanda: i.m. 37-46. o.

⁴⁹ Uo. 37. o.

⁵⁰ Trócsányi László: *Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus a nemzeti alkotmányok kapcsán*. In *Mire való egy alkotmány? – Nemzeti sajátosságok és európai konszenzus*, Károlyi József Alapítvány – Helikon Kiadó, Budapest, 2014, 41-42. o.

testet.⁵¹ Az alkotmány funkciói tehát meghatározottak a nemzetközi környezet és közeg által is, amelyben az alkotmányos rendszer és így maga az alkotmány létezik. Az alkotmányi értékek és az alkotmányos identitás felértékelődésével és az egyes alkotmányos rendszerek önmeghatározásának szükségességével feltételezhetően szintén egy funkcionális átalakulás veszi (vette?) kezdetét⁵² – ha nem is a II. világháborút követő időszakhoz hasonló intenzitással és mértékben –, amelynek főszereplői a tagállami alkotmány- és felsőbb bíróságok.⁵³

A jogi értelemben vett alkotmány funkcióinak meghatározásakor Petrétei József öt kategóriát különböztet meg, amely felosztást a továbbiakban jelen tanulmány szempontjából irányadónak tekintek. E szerint elkülöníthető az államhatalmat konstituáló, racionalizáló és korlátozó funkció (i), a stabilizáló és rendezettséget biztosító (ii), a legitimáló (iii), a polgárok alapvető jogait és ezek védelmét biztosító (iv), illetve az alkotmány konszenzusképző, egységteremtő funkciója (v).⁵⁴

Az alkotmány eszerint mint legalapvetőbb jogforrás, tartalmazza az államhatalom eredetére és a hatalom gyakorlásának rendszerére vonatkozó legfontosabb előírásokat, egyúttal ezzel keretet is szabva a hatalom gyakorlásának (i), amely rendszernek azonban egyúttal úgy kell e normatömeget kialakítania, hogy biztosítania kell a fenntartható és egységes társadalmi szerkezetet (ii). Az alkotmány, mint a nép általi felhatalmazáson alapuló alkotmányozó (népszuverenitás elve) akaratának megtestesülése egyúttal, mivel az államhatalom forrása is, így az állami hatalom minden aktusának – a demokratikus legitimáció elvének megfelelően – visszavezethetőnek kell lennie az alkotmány rendelkezéseire (iii). A hatalom gyakorlása azonban az alkotmányosság követelményeinek megfelelően nem lehet korlátlan: az alkotmány a polgárok alapvető szabadságjogainak garantálásával megszabja az államhatalom beavatkozásának határait, tiszteletben tartva a polgárok önrendelkezési jogát és privát autonómiáját (iv). Végül az alkotmánynak, hogy e funkcióit betölthesse, először kifejezésre kell juttatnia egy minimális társadalmi konszenzust, alapvető társadalmi megegyezést, amelynek eszközeiként tekinthetők az egyes alapvető értékek, eszmék, államcélok, alkotmányos elvek, stb. Ahogyan Petrétei megfogalmazza, „*ez a minimális konszenzus biztosítja azt a keretrendet, ami lehetővé teszi a társadalmi együttélésből szükségszerűen adódó, különböző – sokszor ellentétes – érdekek és törekvések ütközéséből származó legjelentősebb társadalmi konfliktusok jogi*

⁵¹ Vö.: Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok – Alkotmánytan II.* (Negyedik, átdolgozott kiadás), Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 19-28. o.

⁵² A jelenséget érdemes lehet megvizsgálni az alkotmányos konvergencia elméletének szemszögéből is: E szerint az alkotmányokra a globalizálódó (társadalmi) folyamatok révén univerzálisnak tekinthető tendenciák, „mélyebb erők” hatnak melyek konvergálódása képződik le az egyes alkotmányok szabályozásában. Vö.: Sulyok Márton: *Magánszféravédelem a tisztességes eljárásban – Az alapjogsértő bizonyítás összehasonlító alkotmányjogi vizsgálata*, PhD értekezés, Szeged, 2017, 144-151. o.

⁵³ Vö.: Sulyok Márton: *Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában*. In: Jakó Mira Anna (szerk.): *Nemzeti identitás és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonylatában*. Nemzetközi és Regionális Tanulmányok 10., Generál, Szeged, 2014, 50-51. o.

⁵⁴ Petrétei: i.m. 64-67. o.

*előírások formájában való kanalizálását.*⁵⁵ (v)

Az alkotmány funkcióinak fenti felosztása – ahogyan a legtöbb felosztási rendszer – azonban az államon belüli társadalmi, politikai és jogi viszonyrendszerek vonatkozásában vizsgálja az alkotmány szerepét. A szupranacionális jogrendhez csatlakozással azonban a tagállami alkotmányok közvetítő szerepet is betöltenek: az uniós, az államon kívüli, bizonyos szempontból az állam feletti jogrend és a nemzeti jog összhangjának biztosításával az alkotmány egyfajta hidat képez az uniós és a nemzeti jog között, egyúttal a szuverenitástranszfer révén megteremti a tagállamkénti létezés feltételeit.⁵⁶ Egy olyan jogrendhez csatlakozás révén azonban, amelynek egyes normái feltétlen érvényesülést követelnek, adott esetben még magával az alkotmánnyal szemben is,⁵⁷ az alkotmányos rendszer nyitottá válik a közösségi szabályozás felé, egyúttal – az alapító szerződések által megkövetelt, ugyanakkor a nemzeti alkotmány által lehetővé tett mértékben – alá is rendelődik annak, vagyis a közösségi jogrend az alkotmány felhatalmazására visszavezethetően változást eszközölhet abban a társadalmi rendben, amelyet korábban nevesített funkció szerint az alkotmány létrehoz és szabályoz. Amennyiben az uniós jog alkalmazása az alkotmányos rendszer egyes alapvetőnek tekintett értékeit, struktúráját, vagy intézményeit érintő változást eredményezne (amelyek az alkotmány által meghatározottak) úgy az – ismét a hatás-ellenhatás törvényének megfelelően – kiváltja, illetve kiválthatja az alkotmányos rendszer önazonosságának védelmére irányuló reakcióját, amely így átvezet az alkotmányos identitás problémaköréhez.

Mindezek figyelembevételével álláspontom szerint az alkotmány funkcióinak korábban ismertetett katalógusa az uniós jogrendhez csatlakozás révén – és az integráció mélyülésével – kiegészülni látszik egyfajta integrációs funkcióval, amelynek éppúgy része az uniós jog és a nemzeti jog kapcsolatának meghatározása, mint az alkotmányos rendszert meghatározó alapvető értékek és így a tagállam alkotmányos identitásának védelme.

4. Összefoglalás

Az alkotmányos identitás koncepciója körül számos vita és nyitott kérdés merül fel és fog is felmerülni a jövőben. A végső kérdés azonban minden esetben az uniós jogrend és a nemzeti alkotmányok kapcsolata. Hogy ez milyen irányban, milyen mértékben és az integráció mely szereplőinek hatására változik, az jelen pillanatban kérdéses. Jelen pillanatban, mint a nemzeti alkotmányok autentikus értelmezői, az alkotmánybíróságok⁵⁸, illetve, mint az uniós jogrend autentikus értelmezője az Európai Unió Bíróságának (EUB) gyakorlata meghatározó.⁵⁹ A bírói

⁵⁵ Petrétei: i.m. 65. o.

⁵⁶ Vö.: Vincze–Chronowski: i.m. 31-94. o.

⁵⁷ Blutman László – Chronowski Nóra: *Az alkotmánybíróság és a közösségi jog: alkotmányjogi paradoxon csapdájában*. In Európai Jog 2007/2. szám, 3. o.

⁵⁸ Vö.: Drinóczi [2018]: i.m. 7-13. o.

⁵⁹ Vö.: Drinóczi Tímea: *Nemzeti és alkotmányos identitás az EU-ban és tagállamaiban*. In Tilk Péter: *Az uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar,

joggyakorlat – mind tagállami, mind EUB – azonban a kérdést csak kezelni képes, feloldani nem. Mivel az alkotmányos identitás felértékelődését életre hívó anomália a tagállamok és integráció között visszavezethető az Unió és a tagállami alkotmányok kapcsolatára, ezért végleges jelleggel csak politikai szinten, a kapcsolat alapító szerződésekbe foglalásával oldható fel. Ilyen, konszenzuson alapuló döntés hiányában (amely vélhetően az integrációs folyamat egy további szintjét jelentené a jövőben) azonban a tagállami alkotmánybírók és az EUB gyakorlatának közelítése – konvergenciája⁶⁰ – mutatkozik alkalmazható alternatívának⁶¹, amelyet a gyakorlat az alkotmányos párbeszéd⁶² jelzővel illet.

A nemzeti alkotmányok értéktartalmát, illetve az integráció értékközösség jellegét illetően a tagállamoknak az integrációhoz történő csatlakozásból fakadó kötelességük ugyan, hogy el kell fogadniuk annak alapvető értékeit, ugyanakkor az integráció kötelezettsége pedig az, hogy figyelembe vegye s tiszteletben tartsa a tagállamok egyediségéből származó *differentia specificáit*. Visszavezethető mindez az alkotmánnyal szemben támasztott azon követelményre, miszerint meg kell, hogy feleljen az életre hívó közösség természetének: a nemzeti alkotmányok éppen annyira lehetnek hasonlóak, vagy különbözőek, mint az azokat életre hívó alkotmányos közösségek, vagyis az európai népek. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy mivel Európában nem beszélhetünk egységes népről, csak nemzetek közösségéről⁶³, ezért az egységes értékrend kialakítása is korlátozott és a nemzetek közötti hasonlóságok és különbözőségek által meghatározott. Mindez leképeződik a tagállami alkotmányok rendelkezéseiben, illetve a tagállamok reakcióiban az alkotmányos rendelkezéseket érintő integrációs normákat illetően. Egyúttal visszatükröződik a teljes szupranacionális jogrendben és elvezet a kérdésig, miszerint lehet-e az integrációnak alkotmánya és beszélhetünk-e európai alkotmányos identitásról?⁶⁴

Pécs, 2016, 55-58. o.

⁶⁰ Vö.: Sulyok [2017]: i.m. 146-150. o.

⁶¹ Vö.: Orbán: i.m. 8. o.

⁶² Vö.: 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, AB 2016, 1418, 33- 34. pont, 45-46. pont, 76. pont. Az alkotmányos párbeszédről bővebben lásd: Drinóczi Tímea: *Az alkotmányos párbeszéd. A többszintű alkotmányosság alkotmánytana és gyakorlata a 21. században*, Jogtudományi Alapkutatások 1., az MTA TK JTI elektronikus monográfiatorozata, Budapest, 2017, 86-161. o.

⁶³ Paczolay Péter: *A nemzeti, a vallási és az európai identitás*. In Glózer Rita - Hamp Gábor - Horányi Özséb (szerk.): *Vallások és az európai integráció II.*, Balassi Kiadó, Budapest, 2000, 84-88. o.

⁶⁴ E kérdések vizsgálata azonban már nem tartozik jelen tanulmány tematikus keretei közé.

Panasznapi dilemmák: az ügyfélszolgálat helye és szerepe a polgári igazságszolgáltatás rendszerében

Balázs Péter*

a bírósági peres és nemperes eljárások egyik különös – már-már rejtélyes –, és a jogtudomány, illetve a jogirodalom által szinte teljesen mellőzött területének számít a bírósági „panasznap”, újabb nevén az ügyfélszolgálat¹ jogintézménye.² Az ügyfélszolgálati eljárásokban betöltött funkciója közismert – a bírósági eljárások megindításához, lefolytatásához szükséges kérelmek előterjesztésének egy módja –, de annak tartalmával, kereteivel sokszor még a jogászok sincsenek tisztában. Ennek egyik oka lehet, hogy a jogalkotó csak nagy vonalakban határozta meg az ügyfélszolgálati eljárási szabályait, de hogy ott pontosan mi történik, azt jórészt a gyakorlat alakította ki. Ebből következik, hogy számos felmerülő kérdésre nem fogunk választ kapni az irányadó jogszabályokból, vagy csak nagyon általánosan megfogalmazott megoldásokhoz jutunk. Igazán a bírósági gyakorlatból lehet megismerni az ügyfélszolgálat működését, azonban ezek a gyakorlatok nem öltönek írásos formát, erre a jogintézményre nincsenek BH-k, amelyek irányt mutatnának. Tekintettel arra, hogy a jogszabályozás ügyfélszolgálati számos sarkalatos kérdésével nem foglalkozik, fontos lehet, hogy az ott szolgálatot teljesítő személyekre milyen etikai szabályok vonatkoznak.

A bírósági szervezetben alapvetően bírák és igazságügyi alkalmazottak dolgoznak.³ A két réteg jogállását külön törvények⁴ rendezik, etikai kódex azonban csak a bírákra vonatkozóan született. Ugyanakkor a kódex azt is kimondja, hogy az iránymutatásul szolgál az ülnökök és az igazságügyi alkalmazottak számára is.⁵ Ez

* Bírósági fogalmazó, Fővárosi Törvényszék

¹ <https://birosag.hu/hirek/kategoria/ugyfeleknek/panasznap-helyett-ugyfeleszolgalat> (letöltés: 2019.05.20.)

² Tekintettel arra, hogy jogszabályi szinten egyik kifejezés sem jelenik meg, valamint, hogy a hétköznapi szóhasználatban még igen elterjedt a „panasznap” kifejezés alkalmazása, a továbbiakban olykor én is ekként – idézőjelesen – hivatkozom a jogintézményre. A történeti részek vonatkozásában a korhű idézés érdekében maradok a „panasznap” megnevezésnél.

³ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény 1. § (2) bekezdése, valamint az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény (a továbbiakban: Iasz.) 1. § (1) bekezdése alapján.

⁴ Ezen jogszabályok a következők: a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény, illetve az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. törvény.

⁵ Bírói Etikai Kódex, 1. o. – http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tartfile/3_etikai_kodex.pdf (letöltés: 2019.05.20.)

a kiterjesztés számos kérdést felvet: eleve különös megoldás annak ismeretében, hogy a bírák és igazságügyi alkalmazottak jogállása olyan mértékben különböző, hogy a jogalkotó azt külön törvényben tartotta indokoltnak szabályozni. Az etikai kódexben található szabályok jelentős része eleve csak a bírói tevékenységgel összefüggésben értelmezhető, azok analógia útján sem alkalmazhatók az igazságügyi alkalmazottak feladataira. Egyébként a kódex terjedelme nem túl jelentős, ráadásul részben olyan kérdésekkel foglalkozik – így például függetlenség, összeférhetetlenség – amelyek törvényi, mi több alaptörvényi szintű garanciák kibontását jelenítik meg, ebből fakadóan ezek kérdések nem tartozhatnak az etika tárgyköre alá. Fontos azonban kiemelni, hogy az ügyfélszolgálatban nem bírák, hanem bírósági titkárok, fogalmazók, ügyintézők – összefoglalóan igazságügyi alkalmazottak – járnak el, akikre nézve nem született etikai kódex, vagyis ehhez sem lehet fogódzkodóként nyúlni a téma alaposabb feltárása érdekében.

A fentiekből fakadóan jelen írásomban – mint az ügyfélszolgálati feladatok ellátásában magam is rendszeresen közreműködő bírósági fogalmazó – arra vállalkozok, hogy megpróbáljak választ adni néhány olyan tisztázandó kérdésre, amelyek a jog és az etika határán helyezkednek el.

A tanulmány három fő területet érint. A történeti áttekintés célja annak bemutatása, hogy az ügyfélszolgálat előzményei egyidősek a kodifikált polgári perjogokkal. A történeti áttekintés ugyanakkor arra is rávilágít, hogy az elmúlt évtizedekben – legalábbis a jogi normák szintjén – alig változott a jogintézmény. Ez pedig átvezet a második témához: a hosszú évtizedek változatlanágát ugyanis megtörte a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) hatálybalépése. A második fejezet a jogi normák oldaláról közelíti meg a témát: bemutatom, hogy milyen változásokat hozott a Pp. hatálybalépése, valamint, hogy ezek a változások milyen problémákat kívántak megoldani. A harmadik fejezettel be kívánom mutatni, hogy a jogi normák meglehetősen hézagossá bizonyulnak akkor, amikor a bírósági dolgozóknak a gyakorlatban is „működtetnie” kell ezt a jogintézményt. Nem csupán a jogszabályok, hanem az írott bírói gyakorlat hiánya is szembeötlő.⁶A fejezetben a gyakorlatban felmerülő néhány problémát igyekszem körbejárni. Bemutatom, hogy mit tehet a bírósági dolgozó, ha olyan problémával szembesül, amellyel sem a jogszabályok, sem az írott bírói gyakorlat, sem a jogirodalom nem foglalkozik. A célom az, hogy a felvetett dilemmákra még ilyen forráshiányos környezetben is választ adjak, mert az ügyfélszolgálati eljáró bírósági dolgozó egyet biztosan nem tehet: nem mondhatja azt, hogy „nem tudom.”

Írásomban az ügyfélszolgálati polgári eljárásjogi vetületeit érintem, ugyanakkor utalni kell arra, hogy az intézhető ügyek köre nem csupán polgári eljárásokra terjed ki, hanem büntetőeljárásokra is, bár jóval ritkábban mutatkozik erre igény. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) általános jelleggel nem rendelkezik a beadványok szóbeli előterjesztésének lehetőségéről, csupán néhány konkrét esetet említ. Így a magánvádas ügyben a feljelentés csak a bíróság előtt tehető meg, és mivel a feljelentést szóban is el kell fogadni, így az

⁶ Mindezt jól szemlélteti a WoltersKluwer Jogtára (uj.jogtar.hu), hiszen az 1952. évi III. törvény 94. §-a kapcsán mindössze egyetlen BH-t említ.

jegyzőkönyvbe foglalandó. Hasonlóan jegyzőkönyvbe lehet mondani – amennyiben a kihirdetéskor nem került bejelentésre – a fellebbezést,⁷ illetve magánvádas vagy pótmagánvádas eljárások esetén a perújítási indítványt.⁸ A gyakorlat ennél megengedőbb, a Be. keretei között más beadványok szóbeli előadására is lehetőség van.

1. Történeti áttekintés

Pokol Béla „pártállami időkből visszamaradt” jogintézményként jellemzi a panasznapot,⁹ ugyanakkor annak gyökerei valójában már a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában alkotott 1868. évi LIV. törvénycikkben is fellelhetők. Ebben az időszakban a polgári eljárásokat alapvetően ügyvédkényszer jellemezte, ugyanakkor az ún. sommás eljárásban nem volt szükség keresetlevélre, azt szóban is elő lehetett adni, amelyet a bíróság jegyzőkönyvben rögzített.¹⁰ A sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk szintén az előzőekkel egyezően rendelkezett.¹¹

Az alábbiakban bemutatottak szerint a panasznap intézményéről néhány, a múlt század elején született tanulmány is említést tesz, ami azt támasztja alá, hogy nem csupán a jogszabályok rendelkezéseiben, hanem a gyakorlatban is élő jogintézményről volt szó, az nem a pártállami időszak terméke. Az 1910-es években Budapesten heti két alkalommal volt panaszfelvétel, ennek ellenére a panaszosok gyakran megjelentek más napokon is.¹² A panaszt a bíró, de rendszerint a jegyzője,¹³ vagy a joggyakornoka vette fel, vagy a bíró jelenlétében, vagy anélkül. A panasznapok eshettek tárgyalási napokra is, ebben az esetben az előszobában felek, tanúk és a panaszosok vegyesen várakoztak.¹⁴ Balog Arnold 1905-ben írt tanulmánya szerint a panasznapon gyakran fordultak elő bérleti jogviszony felmondásával kapcsolatos jogviták, ehhez kapcsolódóan ingóságok visszatartása (ruhaneműk, ágyneműk – ez az akkori vagyoni viszonyok mellett jóval jelentősebb sérelmet okozott, mint manapság), de gyakori volt az is, hogy a nő tett panaszt a férje ellen, mert őt elkergette és kizárólagos tulajdonát képező ingóságait visszatartotta. Beteges, munkaképtelen asszonyok nőtartás iránti keresete is sokszor fordult elő.¹⁵

A polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk már napjainkhoz hasonlóan szabályozta a panasznap jogintézményét, bár némiképp szűkebb körben

⁷ Ez a gyakorlatban csak a járásbíró hatáskörébe tartozó ügyek esetében lehetséges, hiszen a törvényszéken nem kötelező ügyfélszolgálatot fenntartani.

⁸ Be. 582. § (4) bek., 765. § (2) bek., 783. § (2) bek., 814. § (2) bek.

⁹ Pokol Béla: A joghoz jutás esélyei. *Jogelméleti Szemle*, 2002. 2. szám.

¹⁰ 1868:LIV. tc. 114. §.

¹¹ 1893:XVIII. tc. 14. §.

¹² Mandel Zoltán: Jegyzetek a francia igazságszolgáltatás köréből: 1. Panaszfelvétel és szegényjog. *Jogtudományi Közöny*, 1911. 35. szám, 299. o.

¹³ Jegyző alatt a leíró (tisztviselő vagy írnok) értjük.

¹⁴ Mandel: i. m.299. o.

¹⁵ Balog Arnold: Az igazságszolgáltatás gyorsasága. *Jogtudományi Közöny*, 1905. 5. szám, 37. o.

biztosította azt: egyezően a mai szabályokkal, csak járásbíró hatáskörébe tartozó ügyekben lehetett a keresetet jegyzőkönyvbe mondani, ugyanakkor a félnek erre kizárólag a per bírósága előtt volt lehetősége. A felet a szükséges útbaigazítással el kellett látni, a keresetének esetleges hiányosságaira pedig fel kellett hívni a figyelmét. A hiányok ellenére a kereset felvétele nem volt megtagadható.¹⁶

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényben (a továbbiakban: régi Pp) Pokol Béla szerint a bírósági panasznap intézménye ideológiai tartalommal került megtöltésre, ugyanis a törvény szellemiségéből következik, hogy a bíró a felek és az ügyvédek felett állva közvetlenül az államhatalmat testesítette meg. A panasznap arra alakult ki, hogy a bírák – akiket a fentiek szerint a polgári jog fő letéteményeseinek kellett tekinteni – szabadidejükben segítsék a felek bírósághoz fordulását.¹⁷Egy 1950-es évek elején készült tájékoztató a panasznapot a „felnőttek iskolájaként” definiálta, ahol érvényre jut a „bírói nevelő funkció.” Ha ez teljesül, akkor „érik majd a dolgozók, hogy a panasznapot tartó bíró, bírósági fogalmazó a dolgozó nép barátja, segítője, a bíróság a dolgozók bírósága.”¹⁸

A fentiek ellenére a panasznapot mégsem tekinteném pártállami intézménynek, sokkal inkább egy már régi múltra visszatekintő – és több nyugati állam jogtörténetében is megjelenő – jogintézmény ideologizálásáról van szó, a tartalmának lényeges megváltoztatása nélkül.

A régi Pp.-ben kiszélesedett a panasznap igénybevételének lehetősége, amiben jelentős szerepe volt annak, hogy megszűnt az ügyvédkényszer. Az ügyvéd által nem képviselt fél a keresetet immáron bármely járásbírósnál, illetve a perre illetékes megyei bíróságnál jegyzőkönyvbe mondhatta. Megszorítás volt azonban, hogy a már folyamatban lévő perekben a kérelmeket csak a perbíróság előtt lehetett jegyzőkönyvbe mondani. A hiányokra a felet nyomban fel kellett hívni, és ha annak pótlását elmulasztotta, akkor a jegyzőkönyvbe foglalást meg lehetett tagadni.¹⁹ Ezen szabályokon hamar lazított a jogalkotó. A folyamatban lévő ügyekben a kérelmeket 1954 augusztusától kezdve már a fél lakóhelye vagy munkahelye szerint illetékes járásbíró is elő lehetett terjeszteni.²⁰ A másik fontos változás 1958 márciusától az volt, hogy ha a fél a hiányok pótlására történő felhívás ellenére sem pótolta a hiányokat, a kereset felvételét nem lehetett megtagadni, azt hiányosan kellett rögzíteni.²¹ Ezt követően a vonatkozó szabályok közel 60 éven keresztül változatlanok maradtak, egészen a Pp. 2018. január 1. napján történő hatálybalépéséig.

Erdemes röviden kitérni a panasznap elnevezésére is. A közelmúltban sok kritika érte a panasznap elnevezést, hiszen félreértésre adhat okot, ezért indult kezdeményezés az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) részéről annak

¹⁶ 1911:I. tc. 135. §.

¹⁷ Pokol Béla: *Jogszociológiai vizsgálódások*. Budapest, Rejtjel, 2003, 85. o.

¹⁸ A panasznapok járásbírósgaiknál. *Igazságügyi Közlöny*, 1951. 3. szám, 188. o.

¹⁹ Régi Pp. 94. § (1) és (4) bek. (közlönyállapot).

²⁰ Módosította: 1954:VI. tv. 28. §.

²¹ Módosította: 1957:VIII. tv. 31. §.

átnevezésére. Ennek eredményeképpen a jogintézmény elnevezése ügyfélszolgálatra változott.

Hozzá kell azonban tenni, hogy a panasznap elnevezésnek történelmileg komoly gyökere volt, és a problémát az okozta, hogy kikopott a mindennapi szóhasználatból. A régi időkben a panasznap egyszerre jelentett – mai szóhasználatból élve – ügyfélfogadást és fogadóórát is. Itt az emberek közvetlenül is találkozhattak magasabb beosztású személyekkel, és talán ebből fakad, hogy a kérelmek és a szó szoros értelmében vett panaszok előterjesztése nem különült el egymástól. A korabeli sajtóban megjelenő cikkek, közlemények szerint például az ispán, alispán, főszolgabíró, vármegyei aljegyző,²² sőt a miniszterek,²³ vagy éppen a miniszterelnök is tartott panasznapot.²⁴ Egy 1914-es közlemény kiemeli, hogy „a panaszt tenni kívánók a [...] meghatározott panasznapokon kívül csak a legsürgősebb és halasztást nem tűrő ügyekben tehetnek panaszt a főszolgabírói hivatalban, egyébként pedig kötelesek a panasznapon jelentkezni.”²⁵ Az 1920-as években egy polgármesteri hivatal által tartott panasznap kapcsán kiderül, hogy a legtöbben segélyért folyamodtak, de ugyanitt tettek panaszt az utak rossz állapotára is.²⁶ E példa jól szemlélteti, hogy a panasznap kifejezés kettősségét – ma azonban ilyen jellegű ügyfélkapcsolat már nem működik.

A későbbiek folyamán a panasznap kifejezés inkább a mai képviselői fogadóórákhoz hasonló események megjelölésére szolgált – a szocializmus kezdeti éveiben, évtizedeiben például a pártfunkcionáriusok tartottak panasznapokat –, míg a bíróságokon éppen ellenkezőleg, az érdemi kérelmek előterjesztésének lehetőségét jelölte a fogalom. A rendszerváltás idejére a panasznap kifejezés kikopott a használatból, egyedül a bíróságok tartották meg. A panasznap tehát egy régies és bevett kifejezés a bírósági szervezetben, de az ügyfélkapcsolatok átalakulása és az elnevezések változása miatt a fogalom valóban félreérthető. A Pp. törekedett a régi fogalmak újbóli bevezetésére, és ebbe a sémába beleillene a panasznap kifejezés megtartása, de érthető az a cél is, hogy a kornak jobban megfelelő elnevezést kell találni. Tapasztalataim szerint ritka az az eset, amikor valaki a szó szoros értelmében vett panaszt szeretne előadni, de kétségtelenül van rá példa.

2. A korábbi szabályozás főbb problémái és a Pp. megoldásai

A régi Pp. hosszú időn keresztül változatlan jogi keretek között szabályozta a „panasznap” intézményét, mindez azonban nem jelentette azt, hogy a gyakorlatban problémamentes volt annak alkalmazása. A problémák egyik fő forrása az volt, hogy a régi Pp. igencsak megengedő volt abban a kérdésben, hogy

²² *Népszava*, 1931. május 5. szám, 11. o.

²³ *Az Est*, 1930. november 9. szám, 7. o.

²⁴ *Pécsi Napló*, 1939. január 24. szám, 5. o.

²⁵ *Esztergom és Vidéke*, 1914. április 12. szám, 6. o.

²⁶ *Pest Megyei Hírlap – Nagykőrösi Híradó*, 1977. szeptember 17. szám

a kérelmek szóbeli előadása mely bíróságon lehetséges.²⁷ Amennyiben a fél nem a perbíróság előtt jelent meg, úgy az eljáró bírósági dolgozó – az ügyfél által előadottakon kívül – semmilyen adattal nem rendelkezett az ügyre vonatkozóan, hiszen az ügy aktája és a lajstromadatok csak a perbíróságon érhetők el. Ezen adatok hiányában a beadványok megszerkesztése és az ügyfél tájékoztatása is nehézkes volt. Szintén problémát jelentett, hogy ilyen esetekre a régi Pp. áttételt írt elő.²⁸ Az áttétellel szemben azonban fellebbezésnek volt helye,²⁹ amiben benne rejtett az eljárás elhúzódsának veszélye. További probléma volt, hogy a régi Pp. a beadványok szóbeli előadásához kapcsolódóan előírta, hogy a felet a szükséges útbaigazítással is el kell látni.³⁰ Kétséges volt, hogy az útbaigazítás kifejezés magában foglalja-e az anyagi jogi segítségnyújtást is, vagy mindössze eljárásjogi tájékoztatásra terjed ki. Problémaként merült fel, hogy a fizetési meghagyásos eljárást követő perben, a tény-előadást tartalmazó előkészítő iratot a felperes mely bíróságon adhatja elő szóban.³¹ Mindez azért lényeges, mert a közjegyzői aktanyomatnak és az előkészítő iratnak egy bíróságra kell beérkezniük. Ha a fél nem azon a bíróságon adja elő szóban az előkészítő iratot, amelyhez az aktanyomat érkezett, úgy fennáll annak a veszélye, hogy a kettő elkerüli egymást.

A „panasznap” továbbélését és a fenti problémák megoldását alapvetően befolyásolta a Pp. hatálybalépésével kiszélesedett ügyvédkényszer.³² A professzionális pervitel koncepciójával nem is egyeztethető össze az ügyfélszolgálat, hiszen ügyvéd, vagy jogi képviselővel (védővel) eljáró ügyfél – még ha történnek is erre próbálkozások – nem veheti igénybe a jogi segítségnyújtás ezen formáját. Ennek megfelelően az ügyfélszolgálat is az általános szabályok kivételét képező XV. fejezetben kapott helyet, amely a járásbíróság hatáskörébe tartozó ügyekben jogi képviselő nélkül eljáró félre vonatkozó eltérő szabályokat tartalmazza.³³

A következőkben azt tekintem át, hogy a Pp. milyen módon orvosolta a fentebb felvetett problémákat. A könnyebb áttekinthetőség érdekében a szóbeli kérelmek előterjesztésére vonatkozó főbb szabályokat az alábbi táblázatban foglaltam össze.

A szóban előadott kérelem típusa	Régi Pp.		Pp.	
	Mely bíróság előtt?	Rögzítés módja	Mely bíróság előtt?	Rögzítés módja
kereset	a) bármely járásbíróság, b) perre illetékes törvényszék	jegyzőkönyv	a) perre, b) lakóhely szerint, c) székhely szerint, d) munkahely	nyomtatvány (a hiányokról jegyzőkönyv)

²⁷ Vö. régi Pp. 94. §.

²⁸ Régi Pp. 94. § (3) bek.

²⁹ Vö. régi Pp. 129. §, 233. § (1) bek.

³⁰ Régi Pp. 94. § (1) bek.

³¹ Vö. régi Pp. 318. §.

³² Vö. régi Pp. 73/A. §; Pp. 72. §.

³³ Pp. 246. § (2)-(5) bek.

			szert <i>illetékes járásbíróság</i>	
vizontkereset, beszámítás, ellenkérelem	a) perbíróság, b) lakóhely szerint, c) munkahelye szerint <i>illetékes járásbíróság</i>	jegyzőkönyv	perbíróság	nyomtatvá ny (a hiányokról jegyzőköny v)
folyamatban lévő ügyben egyéb kérelmek	a) perbíróság, b) lakóhely szerint, c) munkahelye szerint <i>illetékes járásbíróság</i>	jegyzőkönyv	perbíróság	jegyzőköny v
fellebbezés	elsőfokú bíróság	jegyzőkönyv	elsőfokú járásbíróság	jegyzőköny v
keresetet tartalmazó irat (fizetési meghagyásos eljárást követő előkészítő irat)	eltérő rendelkezés hiányában a folyamatban lévő ügyekre vonatkozó szabályok szerint	jegyzőkönyv	a közjegyző felhívásában szereplő járásbíróságon	nyomtatvá ny (a hiányokról jegyzőköny v)
kereset a kis értékű követelések európai eljárásában	-	-	a törvényszék székhelyén működő járásbíróság, Budapesten a Budai Központi Kerületi Bíróság	nyomtatvá ny

1. táblázat: A szóban előadott kérelmek jogi helyzete a régi Pp. és a Pp. szabályai alapján.1. A felperes a keresetét a továbbiakban már nem adhatja elő bármely járásbíróságon – pláne nem törvényszéken –, hanem kizárólag a lakóhelye, székhelye, munkahelye szerinti vagy a perre illetékes járásbíróságon.³⁴ A

³⁴ Pp. 246. § (2) bek.

korábbi szabályozás problémákat okozott például a Pesti Központi Kerületi Bíróságon (a továbbiakban: PKKB), ugyanis számtalan ügyfél jelent meg a „panaszirodán”, úgy hogy egyébként semmi – a Pp.-bennevesített ok – nem kapcsolta őket ehhez a bírósághoz, pusztán csak azért választották a PKKB-t, mert az az országban egyedülálló módon a hét minden munkanapján biztosítja az ügyfélszolgálatot, szemben a megszokott heti egy alkalommal. Fontos azonban megérteni, hogy a PKKB nem azért biztosít ilyen kiterjedt időtartamban ügyfélfogadást, hogy kvázi ügyeletes bíróságként fogadja azokon a napokon az ügyfeleket, amelyeken a saját bíróságuk nem tart ügyfélfogadást, hanem azért, mert a PKKB az ország legnagyobb járásbírósága, illetékességi területén jóval többen laknak, mint bármely más járásbíróságén. A legjobban ezt úgy lehet illusztrálni, ha az egyes budapesti kerületi bíróságok illetékességi területén élők számát vetjük össze.³⁵

bíróság	lakosságszám	bíróság	lakosságszám
Pesti Központi Kerületi Bíróság	661.763	Budapesti IV. és XV. Kerületi Bíróság	169.262
Budai Központi Kerületi Bíróság	253.918	Budapesti XVIII. és XIX. Kerületi Bíróság	151.501
Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság	198.613	Budapesti XX., XXI. és XIII. Kerületi Bíróság	154.174

2. táblázat: A budapesti kerületi bíróságok illetékességi területéhez tartozó lakosságszámok a 2011. évi népszámlálási adatok alapján.³⁶

Látható, hogy a bővebb ügyfélfogadási idő arányos a magasabb lélekszámmal. A más bíróságról a PKKB-ra érkező ügyfelek miatt a PKKB-hoz tartozó ügyfelek várakozási ideje a régi szabályozás alatt gyakran megnőtt, a hatályos Pp. azonban bezárta ezt a kiskaput, bár ennek hatása ma még kevésbé érezhető. Mivel a Pp. így is elég széleskörű választási lehetőséget biztosít a kereset előadására, azt gondolom, hogy ez a változtatás az ügyféli jogokat nem sérti, mi több, más ügyfelek – így például a PKKB-hoz tartozó ügyfelek – érdekeit éppenséggel védi a fentiek okán.

Folyamatban lévő ügyekben szóbeli kérelmeket csupán a perbíróság előtt lehet előadni, erre nincs lehetőség a lakóhely vagy munkahely szerint illetékes bíróságok előtt.³⁷ Ez a szabály kiküszöböli azt a problémát, hogy az ügyre vonatkozó adatokkal nem rendelkező bíróságnak kelljen beadványokat rögzítenie, ugyanakkor a perbíróság székhelyétől távol élő fél esetében a jogi segítségnyújtás ezen formájának igénybevétele kétségtelenül megnehezült. Ezt a helyzetet némiképp

³⁵ Az ügyfélszolgálatot többnyire „magánszemélyek” veszik igénybe, tehát nem jellemző – a társasházak kivételével –, hogy jogi személy, szervezet nevében eljáró személyek jelennének meg. Az ügyfélforgalom a sokszínű illetékességi okok miatt persze ennél összetettebb, de önmagában a lakosságszám is jó viszonyítási alapot jelent.

³⁶ Központi Statisztikai Hivatal: *2011. évi népszámlálás – 3. Területi adatok – 3.1. Budapest*. Budapest, KSH, 2013, 484. o. statisztikai adatai alapján saját szerkesztés.

http://www.ksh.hu/docs/hun/xfpt/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_01_2011.pdf (letöltés: 2019.05.20.)

³⁷ Pp. 246. § (3) és (5) bek.

ellensúlyozzák a Pp. kizárólagos illetékességre, illetve kikötött illetékességre vonatkozó új szabályai,³⁸ amelyek elősegítik azt, hogy a perbíróság a fogyasztó lakóhelye szerinti bíróság legyen.

Újdonság, hogy a keresetlevelet jegyzőkönyv helyett nyomtatványon kell rögzíteni. Ez a szabály akkor is, ha a jogi képviselő nélkül eljáró fél a keresetlevelet maga nyújtja be.³⁹ A Pp. miniszteri indokolása kiemeli, hogy nyomtatvány az alapiratokkal (keresetlevél, viszontkereset-levél, beszámítást tartalmazó irat és írásbeli ellenkérelem) szembeni fokozottabb követelmények teljesítését és megfelelő benyújtását hivatott elősegíteni.⁴⁰

2. A Pp. pontosította a bíróság feladatát arra az esetre, ha a felperes a szóban előadott keresetét nem a perre illetékes bíróságon terjeszteni elő. A régi Pp. áttételt írt elő, a gyakorlat azonban ettől eltérően a keresetlevelet egyszerűen megküldte a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságnak.⁴¹Hozzá kell tenni, hogy a bírósági ügyvitel szabályairól szóló14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (a továbbiakban: BÜSZ) 7. § (2) bekezdése korábban is a jegyzőkönyv megküldését írta elő. A Pp. ennek megfelelően már megküldésről rendelkezik.⁴² Imregh Géza ugyanakkor kiemeli, hogy nincs helye megküldésnek abban az esetben, ha az ügyfél nem ért ezzel egyet: ilyenkor peres ügyként kell a beadványt lajstromozni, és az általános szabályok szerint kell rendelkezni az áttételről – amit az ügyfél megfellebbezhet.⁴³ Kiemelendő továbbá, hogy áttétel esetén – amennyiben az áttétel folytán eljáró bíróság megállapítaná hatásköre, illetékessége hiányát – nincsen helye keresetlevél „visszatételének” olyan bírósághoz, amely hatáskörének, illetékességének hiányát már jogerősen megállapította.⁴⁴ Megküldés esetén viszont a keresetet később arra a bíróságra is át lehet tenni, ahol azt szóban előadták.⁴⁵

3. A Pp. pontosította a szóbeli kérelmek előadásához kapcsolódó, bíróságot terhelő „útbaigazítási” kötelezettséget is, amikor kimondja, hogy felet perbeli eljárási jogairól és kötelezettségeiről a szükséges tájékoztatással is el kell látni.⁴⁶ Ez a rendelkezés egyértelművé teszi, hogy az ügyfélszolgálat nem jogi segítségnyújtás, hiszen a jogi tájékoztatás, segítség nem terjed ki anyagi jogi szabályokra. Nem változtatott a jogalkotó a hiányos kérelem esetére vonatkozó szabályokon (azaz azt továbbra is fel kell venni), ugyanakkor a hiánypótlás elmulasztásáról jegyzőkönyvet kell felvenni.⁴⁷ Ez a felhívás nem helyettesíti a Pp. 248. §-a szerinti hiánypótlást, tehát az ügyfélfogadás során felvett jegyzőkönyvre hivatkozással nem lehet a keresetlevelet hiánypótlási felhívás nélkül visszautasítani.⁴⁸

³⁸ Vö. Pp. 26-27. §.

³⁹ Pp. 246. § (1)-(2) bek.

⁴⁰ A T/11900. számú törvényjavaslat 246. §-ához fűzött miniszteri indokolása.

⁴¹ Ezt a bírói gyakorlatot rögzítette a korábbi PK 170. számú állásfoglalás, amely azonbanma már nem tekinthető irányadónak a 3/2015. PJE határozat alapján.

⁴² Pp. 246. § (2) bek.

⁴³ Imregh Géza: Kommunikáció és polgári úgyszakos bírósági ügyvitel a gyakorlatban. *Magyar Jog*, 2011. 9. szám, 513-526. o.

⁴⁴ Pp. 174. § (4) bek.

⁴⁵ Vö. Pp. 174. § (1) bek., 246. § (2) bek.

⁴⁶ Pp. 246. § (4) bek.

⁴⁷ Pp. 246. § (4) bek.

⁴⁸ Vö. Pp. 248. § (1)-(3) bek.

4. A régi Pp. nem tartalmazott különös szabályozást a fizetési meghagyásos eljárást követő perben, a keresetlevél helyett előterjesztendő előkészítő irat szóbeli előadására, így arra a folyamatban lévő eljárásban előterjeszhető beadványok szabályait kellett alkalmazni.⁴⁹ A Pp. azzal rendezte a problémát, hogy a keresetet tartalmazó iratot csak a közjegyzői felhívásban megjelölt bíróságon lehet szóban előadni,⁵⁰ ezzel elkerülve azt, hogy a keresetet tartalmazó irat és a közjegyzői aktanyomat elkerülje egymást. A fentebb kifejtettekből látható, hogy a Pp. a legfőbb problémákra igyekezett megfelelő megoldást adni. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a régi Pp. hatálya alatt indult, még folyamatban lévő ügyekben továbbra is a régi Pp. szabályait kell alkalmazni.⁵¹ Éppen ezért akadnak olyan problémák, amelyek ugyan egyre csökkenő számban, de továbbra is felmerülhetnek.

A régi Pp. alapján még folyamatban lévő ügyekben továbbra is bizonytalan azon ügyek helyzete, amelyek a törvényszék elsőfokú hatáskörébe tartoznak. Mivel a törvényszékeken nincs ügyfélszolgálat,⁵² a kérelmek szóbeli előadása csak járásbíróságon lehetséges. Kérdés, hogy melyiken. Vitán felül áll, hogy a fél lakóhelye, munkahelye szerint illetékes járásbíróságon a kérelmét előadhatja. A perbíróság ilyenkor több gondot okoz. A felek hajlamosak arra a következtetésre jutni, hogy a törvényszéken történő előterjesztési lehetőség hiányában bármely, a törvényszék alá tartozó járásbíróság előtt előadhatják szóbeli kérelmüket. Különösen gyakori ez a törvényszékek közelében működő járásbíróságokon, hiszen „itt a szomszédban van folyamatban a per.” Álláspontom szerint a perbíróság kifejezést nem lehet kiterjesztően értelmezni: az egyértelműen a törvényszékekre vonatkozik, vagyis ha a törvényszékeken nincs ügyfélszolgálat, akkor annak előterjesztésére csak a fél lakóhelye vagy munkahelye szerint illetékes járásbíróságon van helye. Ezt az álláspontot erősíti Kormos Erzsébet, amikor kimondja, hogy perbíróság alatt – fellebbezés szóbeli előadása esetén – az első fokozat eljáró bíróságot kell érteni.⁵³

Még érdekesebb a helyzet akkor, amikor a törvényszék elsőfokú hatáskörébe tartozó ügyben kíván a fél fellebbezést előterjeszteni. A régi Pp. 234. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a fellebbezést az első fokú bíróságnál kell írásban benyújtani vagy jegyzőkönyvbe mondani. Ebből az következik, hogy ha a törvényszékeken nincs ügyfélszolgálat, akkor sehol sem lehet a fellebbezést jegyzőkönyvbe mondani. Ezzel vigyázni kell, mert néhány ügyfél köti az ebet a karóhoz, „hiszen eddig is elfogadták azt, amit itt jegyzőkönyvbe mondtam.” A

⁴⁹ Vö. régi Pp. 94. § (4) bek, 318. §.

⁵⁰ Pp. 257. § (2) bek.

⁵¹ Pp. 630. § (1) bek.

⁵² A Pp. 72. §-ából fakadó kötelező jogi képviselő okán a hatályos jogi szabályok nem is teszik lehetővé a törvényszék első fokú hatáskörébe tartozó ügyekben a beadványok szóbeli előterjesztési lehetőségét. Ettől függetlenül a törvényszékeken már a Pp. hatálybalépését megelőzően sem tartottak panasznapokat, tekintettel arra, hogy ezt a feladatot – a törvényszéki ügyek vonatkozásában – a járásbíróságok is el tudták látni.

⁵³ Kormos Erzsébet: Egyéb általános szabályok. In: Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartáshoz*. Budapest, *WoltersKluwer*, 2016. Jogtár elektronikus kommentár, a régi Pp. 94. §-ához fűzött magyarázat.

járásbírószágon szóban előterjesztett és jegyzőkönyvbe foglalt fellebbezést csak azon a napon lehet benyújtottnak tekinteni, amikor az elsőfokú bíróságként eljáró törvényszékhez beérkezik.⁵⁴ Így könnyen előfordulhat, hogy a fél beadványa elkészen érkezik meg, ami a fellebbezés elutasítását vonja maga után.⁵⁵

A Pp. ezeket a problémát azzal oldotta fel, hogy törvényszéki hatáskörbe tartozó elsőfokú ügyekben nem lehet kérelmet előterjeszteni az ügyfélszolgálat napokon.⁵⁶ Ha az ügyfél nem a fentiekben meghatározott bíróságon terjeszti elő a kérelmét, arról őt tájékoztatni kell, valamint feljegyzést kell készíteni. Jegyzőkönyvet csak az ügyfél kérése esetén kell felvenni. Ha pedig az ügy nem bírósági útra tartozik, az ügyfél tájékoztatásán túl nincs szükség jegyzőkönyv készítésére.⁵⁷

3. „Panasznapi” dilemmák

3.1. Alkotmányossági kérdések. Az ügyfélszolgálatra tartozó feladatok ellátását a bíróság elnöke által kijelölt bírósági titkár, bírósági fogalmazó vagy bírósági ügyintéző végzi⁵⁸ (a továbbiakban együtt: bírósági dolgozó). 2018. január 1-jétől bírák már nem járhatnak el,⁵⁹ korábban – így a rendszerváltás környékén – azonban kifejezetten gyakran vettek jegyzőkönyvbe keresetet, kérelmeket bírák is.⁶⁰

A rendszerváltást követően egy bíró – Martin Zoltán – fordult Alkotmánybírósághoz a korábbi panasznap alkotmányellenességének megállapítása érdekében. Martin egyszemélyes igazságszolgáltatásként írta le a helyzetet, hiszen gyakran fordult az elő, hogy a bíró által megfogalmazott keresetlevelet neki is kellett elbírálnia. Sőt, megtörténhetett, hogy a panasznapon a saját ítélete elleni fellebbezést kellett a bírónak jegyzőkönyvbe foglalnia.⁶¹ Az alkotmánybírósági indítvány szerint a bíróságok feladata az igazságszolgáltatás, és nem lehet más jellegű – így ügyvédi – tevékenységekre utasítani. A bírói függetlenséget sérti, hogy a bíró keresetet, fellebbezést, feljelentést írhat, és ezzel prejudikál, amit adott esetben saját maga fog elbírálni.⁶²

Az Alkotmánybíróság a 1481/B/1992. számú határozatában az indítványt alaptalannak találta. Indokolásában kifejtette, hogy az igazságszolgáltatás nem szorítható csupán az ítélkező tevékenységre, nem zárja ki az olyan tevékenységet, amelyek a konkrét eljáráson kívül az alapvető jogok érvényre jutását segítik elő.

⁵⁴ BH2001. 47.

⁵⁵ Régi Pp. 237. §.

⁵⁶ Vö. Pp. 245-246. §.

⁵⁷ BÜSZ. 7. § (2)-(3) bek.

⁵⁸ BÜSZ. 7. § (1) bek.

⁵⁹ Az új polgári perrendtartásról és az ügyvédi tevékenységről szóló törvénnyel összefüggő, valamint egyéb igazságügyi tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról szóló 20/2017. (XII. 21.) IM rendelet 8. § (3) bek.

⁶⁰ Vö. Martin Zoltán: A panasznap alkotmányellenességéről. *Bírák Lapja*, 1992. 4. szám

⁶¹ Martin Zoltán: A panasznap alkotmányellenességéről. *Bírák Lapja*, 1992. 4. szám, 71. o.

⁶² 1481/B/1992. AB határozat indokolásának I. része, ABH oldalszáma: 1993/756.

Rögzítette az Alkotmánybíróság, hogy ezen jogintézmény éppen alkotmányos követelményeket elégíti ki azzal, hogy a bírósághoz való fordulás jogát elősegíti. A bírói függetlenség sérelmét sem találta megalapozottnak az Alkotmánybíróság, ugyanis az csak abban az esetben merülne fel, ha jogszabály nem tenné lehetővé, hogy valamely ügyben a féllel szemben elfoglult bíró ne ítélkezzen. A pártatlanság teljesülését az eljárásjogi jogszabályok kizárásra vonatkozó szabályai biztosítják. A jogszabályok nem kötelezik a bírót (bíróági dolgozót) arra, hogy a félfogadás alkalmával a döntésre érdemben kiható álláspontját bármilyen módon kifejezésre juttassa. A prejudikálás ebből fakadóan fel sem merülhet.⁶³ Ezzel ellentétben Martin Zoltán szerint a panasznap lényegéből következik az előzetes véleményezés, mert oda „nem egyetemi jogászprofesszorok járnak.” A bírónak a legjobb tudása szerint kell eljárnia a panasznapon is, amiből az következik, hogy a kereset nem a fél véleményét, hanem a bíró, bíróági dolgozó véleményét fogja tartalmazni. Az elfogultságnak és a prejudikálásnak pedig semmi köze egymáshoz, elfogulatlan bíró is prejudikálhat.⁶⁴

Napjainkban bíró már nem láthat el ügyfélszolgálatra tartozó teendőket,⁶⁵ ugyanakkor utalni kell arra, hogy a bírósági titkárok széleskörű aláírási joggal rendelkeznek,⁶⁶ tehát ebben az esetben is előfordulhat, hogy az általuk felvett kérelmet bírálják el. Nyilván ez egy szűkebb körű lehetőség, hiszen ítéletet nem hozhatnak, a keresetet azonban visszautasíthatják.

Itt kell kitérni az ügyfélszolgálat közvetlenségére is. Udvarý Sándor úgy fogalmaz, hogy közvetlenség alapelveként nem jelenik meg a Pp.-ben, de áthatja az eljárást.⁶⁷ Az elv lényege, hogy a bíróság a per eldöntéséhez szükséges tényeket, bizonyítékokat közvetlenül a felektől, más perbeli személyektől szerezze be. Éppen ezért fontos, hogy a felek előadásai, a tanúvallomások a bíróság előtt hangozzanak el.⁶⁸ A közvetlenség mint alapelv kizárólag a tárgyaláshoz kapcsolódhat, de ettől függetlenül az ügyfélszolgálati feladatok során is megjelenik közvetlenség, hiszen az ügyfél személyesen jelenik meg a bírósági dolgozó előtt. A közvetlenség az ügyfélfogadáson még erőteljesebben érvényesül, mint a tárgyalásokon. Ennek oka, hogy az ügyfélszolgálati irodán nincs jelen az ellenérdekű fél, a kötelező jogszabályi előírásokon túl csak az kerül jegyzőkönyvbe (nyomtatványba) foglalásra, amint az ügyfél kíván, továbbá az eljárás formalizálatlansága is ezt segíti elő (például nem kell jogkövetkezményektől, szankcióktól tartania). Ebből fakadóan az ügyfelek megnyílnak, olyan információkat is megosztanak, amelyet a tárgyaláson nem tennének meg, és az ügyfelek természete jobban kiviláglik, hiszen sokszor olyan hangnemet engednek meg maguknak, amely a tárgyaláson szankciókkal járna.

⁶³ 1481/B/1992. AB határozat indokolásának II. része, ABH oldalszáma: 1993/756.

⁶⁴ Martin Zoltán: A jusszavartalan alapján a panasznapról. *Bírák Lapja*, 1993. 3-4. szám, 112-113. o.

⁶⁵ Az új polgári perrendtartásról és az ügyvédi tevékenységről szóló törvénnyel összefüggő, valamint egyéb igazságügyi tárgyú miniszteri rendeletek módosításáról szóló 20/2017. (XII. 21.) IM rendelet 8. § (3) bek.

⁶⁶ Vö. Pp. 11. §; Be. 13. § (6) bek.

⁶⁷ Udvarý Sándor: Egyéb általános szabályok: 110-118. §. In: *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata* (Szerk.: Wopera Zsuzsa), Budapest, WoltersKluwer, 2017, 159-175. o.

⁶⁸ Szabó Imre: A polgári peres eljárás alapelvei. In: *Polgári eljárásjog I. – A polgári per általános szabályai* (szerk.: Osztovits András), Budapest, HVG-ORAC, 2013, 31-32. o.

Ennélfogva lehetőség nyílik az ügyfélfogadáson megjelenő ügyfelek bírósági határozatokról alkotott véleményének alaposabb megismerésére is. Az ügyfelek egy része a kérelmek elutasítását a bíróság általi személyes támadásként éli meg, és ezen elgondolásukat csak erősítheti az, ha látják, hogy kérelmükben az a személy döntött, aki azt megfogalmazta, vagyis olyan ismeretekkel is rendelkezett, amelyeket nem szeretett volna a bíróság tudomására hozni.

Az ellenfél oldaláról szemlélve, hasonló helyzettel találjuk szemben magunkat, ha ugyanaz a személy veszi fel a szóbeli kérelmet, aki arról dönt. Így fennáll annak veszélye, hogy az ellenfél azt fogja gondolni, hogy a másik felet a bíróság segíti. Jogilag – mint láthattuk – ezek a helyzetek elfogadhatók, de etikailag nagyon sok kérdést vetnek fel, még akkor is, ha ez alapvetően az ügyek elenyésző részét érintheti, hiszen megfelelő szignálással, kellő számú bírósági dolgozóval – ami ugyan kis létszámú bíróságok esetén nehezebben megoldható – kiküszöbölhető.

3.2. Az ügyfélszolgálat működése. Egy 1951-ben végzett vizsgálat arra mutatott rá, hogy a járásbíróságon „a panasznapi tartását illetően nem járnak el egységes irányelvek szerint.”⁶⁹Ez a megállapítás napjainkban is igaz, hiszen a jogszabályi keretek tág határait hagynak az ügyfélszolgálat lebonyolítására.

Az ügyfélfogadás jellemzően a jogszabályok által megkövetelt heti egy munkanapon történik,⁷⁰ ennél gyakrabban csak a PKKB tart ügyfélfogadást, ahol – az ítélkezési szünet kivételével – minden munkanapon van ügyfélszolgálat.⁷¹ Két kisebb járásbíróság – Mezőtúr és Zirc – csak kéthetente tart ügyfélfogadást.⁷²Az ügyfélfogadás többnyire a hivatali idő felében vagy egészében történik, ettől lényegesen eltérő gyakorlat csak néhány pest megyei járásbíróságon fordul elő, ahol az ügyfélfogadási idő mindössze heti két órában történik.⁷³ Néhány kisebb járásbíróságon az ítélkezési szünet ideje alatt az ügyfélszolgálat is szünetel.⁷⁴ Eltérő a közigazgatási és munkaügyi bíróságok gyakorlata is: némelyiken van ügyfélszolgálat, míg a többi helyett a járásbíróságok látják el ezt a feladatot.⁷⁵Az ügyfélfogadás jellemzően tárgyalótermekben történik, ritkább esetben külön helyiségben. Az általam végzett gyakorlati vizsgálódások szerint az ügyfeleket egyidejűleg – a bíróság méretétől, ügyforgalmától függően – általában egy-három fő bírósági dolgozó fogadja.

Egyes bíróságokon lehetőség van telefonos vagy internetes időpontfoglalásra is.⁷⁶ Ezt jó gyakorlatnak tartom, mindamellett célszerű lenne annak bevezetése, hogy bizonyos kérelmek (pl. kereset, ellenkérelem) előadására csak időpontfoglalás

⁶⁹ *Igazságügyi Közlöny*, 1951. 3. szám, 188. o.

⁷⁰ BÜSZ. 7. § (1) bek.

⁷¹ <https://fovarositorvenyszek.birosag.hu/jarasbirosagok/pesti-kozponti-keruleti-birosag> (letöltés: 2019.05.20.)

⁷² <https://szolnokitorvenyszek.birosag.hu/20181010/kitol-es-hol-kerhetek-segitseget-nyomtatvany-kitoltesehez>

<https://veszpremitorvenyszek.birosag.hu/jarasbirosagok/yirci-jarasbirosag> (letöltés: 2019.05.20.)

⁷³ Vö. például: <https://budapestkornyekitorvenyszek.birosag.hu/jarasbirosagok/dunakeszi-jarasbirosag> (letöltés: 2019.05.20.)

⁷⁴ BÜSZ. 7. § (4) bek.

⁷⁵ Ezen eltérések a BÜSZ. 7. § (4) bekezdésén alapulnak.

⁷⁶ https://birosag.hu/sites/default/files/ugyfelsegito_fuzet_1.pdf (letöltés: 2019.05.20.)

alapján legyen lehetőség. Ennek oka, hogy ezen kérelmek kitöltése – a nyomtatványok terjedelme miatt – a korábbiakhoz képest jóval több időt vesz igénybe, ami miatt az ügyfélfogadás lelassulhat, illetve elhúzódhat. Egyes bíróságok ezt úgy próbálják megoldani, hogy korlátozzák a kiadható sorszámok számát,⁷⁷ így a későn, ám még ügyfélfogadási időben érkezők nem biztos, hogy be tudnak jutni az ügyfélfogadásra. Azt gondolom, hogy az egyes kérelmekre kiterjesztett kötelező időpontfoglalás ennél sokkal inkább ügyfélbarát megoldás lenne.

Az általam végzett gyakorlati vizsgálódások alapján azt tapasztaltam, hogy a kérelmek intézése is eltéréseket mutat az egyes bíróságok között. A leggyakoribb megoldás a kérelmek jegyzőkönyvben vagy nyomtatványon történő rögzítése, amit az eljáró bírósági dolgozó is aláír. A beadvány egy hitelesítetlen másolati példánya az ügyfél részére átadásra kerül.⁷⁸ Találkoztam olyan gyakorlattal is, amely szerint egyáltalán nem rögzítenek beadványokat, hanem mintákat, nyomtatványokat adnak át az ügyfélnek, és útbaigazítással látják el. Van olyan bíróság is, ahol az ügyfelek kérelmét a bírósági dolgozó hangszalagra diktálja, majd annak legépelése a tárgyalási jegyzőkönyvek mintájára történik.

3.3. „Panasznapi” paradoxon. Alapvetően az ügyfélszolgálaton elhangzó tájékoztatás eljárásjogi szabályokra korlátozódik, csak hogy olykor nagyon nehéz annak elhatárolása, hogy meddig terjedhet az eljárásjogi tájékoztatás, és mikor tér át az ember anyagi jogi jogsegély-nyújtásra. Néha a jogszabályokban is érezni lehet, hogy maga a jogalkotó se tudja eldönteni, hogy az adott szabálynak inkább az anyagi- vagy az eljárásjogi kódexben lenne-e a helye. Erre jó példa a családjogi ügyekben a peres felek kérdése: ezek jelenleg a Ptk.-ban kerültek elhelyezésre,⁷⁹ tehát ha szigorúan vennék, erre a tájékoztatás nem terjedhetne ki, ugyanakkor egyértelműnek tűnik az, hogy e szabályok eljárásjogi-jellegűek, tehát erről a felet tájékoztatni kell.

A „panasznap” paradoxon abban áll, hogy a szabályozás egy jogilag „felművelt” ügyfelet feltételez: az anyagi jogi szabályokkal legalább alapszinten tisztában van, és eljárásjogi kérdésekben szorul segítségre. A jogalkotó abból indul ki, hogy az oda érkező ügyfélnek már határozott elképzelése van arról, hogy mit szeretne.⁸⁰ Csak hogy ez nem jelenti azt, hogy határozott kereseti kérelme is van, nem biztos, hogy tudja, hogy milyen jogát kívánja érvényesíteni és mindez az anyagi jog területére tartozó kérdés. Vagyis egy ügyfél úgy tud teljes tájékoztatást kapni, ha anyagi jogi kérdéseivel felkeresi a kormányhivatalok által működtetett jogsegélyszolgálatot, majd pedig eljárásjogi segítségért a bírósági ügyfélszolgálatot. Ez nem segíti elő a jogban járatlan ügyfelek jogérvényesítését, célravezetőbb lenne, ha mindezt egy helyen tudnák elintézni.

⁷⁷ Például a Dabasi Járásbíróságon legfeljebb 10 sorszámot osztanak ki.
<https://budapestkornyekeitorvenyszek.birosag.hu/jarasbirosagok/dabasi-jarasbirosag> (letöltés: 2019.05.20.)

⁷⁸ BÜSZ. 23. § (5) bek.

⁷⁹ Vö. Ptk. 4:15. § (2)-(3) bek., 4:18. §, 4:104. §, 4:106. §, 4:109. §, 4:112. §.

⁸⁰ Vö. Pp. 246. § (2) és (4) bekezdései.

Az ügyfélsegítőn elhangzó tájékoztatás terjedelme tekintetében elvi síkon jól hangzik a kizárólag eljárásjogra kiterjedő tájékoztatás, ám ha ezt szigorúan vennénk, úgy a felvett keresetek túlnyomó többsége hiánypótlással, esetleg visszautasítással végződne. Másrészt a bírák eltérően vélekednek az ügyfélsegítő szerepéről, sokan – gyakorlatias szempontból érthető okokból – úgy gondolják, hogy az eljáró bírósági dolgozónak olyan keresetet kell felvennie, ami hiánypótlás nélkül alkalmas perfelvételre. Martin Zoltán a helyzetet így illusztrálja.

»Bejött a panasznpra Kovács úr [...], majd a következőket közölte: „Feljelentést szeretnék tenni, mert a testvérem megkárosított, kismizmizett.” [...] Kb. fél óra múlva Kovács úr úgy távozott a bíróságról, mint egy kitagadás érvénytelenségének megállapítására és kötelesrész kiadására irányuló per felperese. Az elkészült keresetlevél [...] nem Kovács úr véleménye, hanem a panasznapos bíráié, titkáré. Ez az álláspont pedig szükségképpen kihat az érdemi döntésre.«⁸¹Azt gondolom, hogy aki már végzett ilyen tevékenységet, pontosan ismeri ezt az érzést.

Király Lilla azt a problémát veti fel, hogy amennyiben az eljáró bírósági dolgozó arról tájékoztatja előzetesen a megjelent ügyfelet, hogy nem érdemes pert indítania, az lényegében egy elutasító ítélettel egyenértékű szóbeli határozatnak minősíthető.⁸²

A fenti esetek alapján azt mondanánk, hogy ilyen tanácsokat ne adjon egy bírósági dolgozó, de ennél összetettebb a kérdés, és valójában csak az íratlan etikai szabályok mentén tudunk elindulni. Ehhez kapcsolódóan, a következőkben néhány olyan esetet szeretnék bemutatni, amelyekkel nap, mint nap szembesül a bírósági dolgozó.

Anyagi jogi szabályokon alapszik, ha a felperes keresete eleve lehetetlen követelésre irányul, vagy a követelése bírósági eljárásban nem érvényesíthető. Elvileg erre vonatkozó tájékoztatás nem adható. De vajon etikus-e az, ha hagyjuk, hogy a fél emiatt felesleges költségekbe, eljárásokba bonyolódjon? Álláspontom szerint ilyen kétségtelen, egyértelmű helyzetekben fel lehet hívni a fél figyelmét a kérelmének megalapozatlanságára, de nagyon fontos a megfelelő kommunikáció. Kételyt kell ébreszteni a félben, nem pedig elriasztani. Nyomatékosítani kell, hogy amennyiben szeretné, a kérelmét felvesszük, de arra is lehetősége van, hogy újra átgondolja a kérdést, és egy későbbi időpontban jöjjön vissza. Tanácsolni kell neki, hogy forduljon ügyvédhez a kérdésével, vagy ha jövedelmi viszonyai ezt nem teszik lehetővé, úgy vegye igénybe a kormányhivatalok jogsegélyszolgálatát, ahol viszont anyagi jogi kérdésekre is kimerítően adhatnak választ, méghozzá ingyenesen.⁸³

Ennek az az oka, hogy az ügyfélsegítőn eljáró bírósági dolgozó e feladata során sokkal inkább ügyvédi tevékenységet lát el, mintsem bíróságit. Kvázi ügyvédi tevékenységet nem lehet igazságszolgáltatási tevékenységre vonatkozó elvek alapján végezni, mert a két tevékenység kódrendszere más. Ezért a bírósági dolgozónak meg kell találnia az arany középutat.

⁸¹ Martin: *A jussmurmurandi alapján a panasznapról*, 113. o.

⁸² Király Lilla: A polgári jogvitákban a jogi segítségnyújtás nemzetközi történeti áttekintése, rendszere, hatályos magyar szabályozása és perspektívái. *Magyar Jog*, 2004. 8. szám, 449-463. o.

⁸³ A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény 28. § (2) bek.

Nehezíti mindezt, hogy sokszor nem választható külön az anyagi- és eljárásjogi kérdés. A Pp. megköveteli a határozott kereseti kérelem előterjesztését, ám annak megítélése, hogy a kérelem valóban határozott, sokszor anyagi jogi kérdés. Például az ügyfél a következőket adja elő: „azt szeretném, hogy a gyermek nálam lakjon a válást követően, és az apa fizessen havi tízezer forint tartásdíjat.” Ez a kérelem egyértelműen nem határozott, viszont mindez anyagi jogi szabályokból következik.⁸⁴ Mivel a határozott kereseti kérelmet eljárásjogi szabály követeli meg, és egyúttal annak hiánya visszautasítási ok, vajon erről tájékoztatni kell-e az ügyfelet? Ha igen, akkor a jó megoldásra ki kell-e terjednie a tájékoztatásnak? Azt gondolom, hogy ha egyértelmű, hogy mire irányul az ügyfél kérelme, és hogy milyen jogra alapítja az igényét, egyébként is csak e jogra lehet alapítani, és csupán az ügyfél jogban való járatlansága okán nem pontos a kereseti kérelme, akkor segíteni lehet neki. A fenti példánál maradva, tisztázni lehet, hogy az ügyfél kérelme a szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezésére irányul-e, valamint, hogy gyermektartásdíj vagy házastársi tartás iránti kérelmet kíván-e előterjeszteni. Ez kétségtelenül anyagi jogi tájékoztatást is magában foglal. Ugyanakkor mindez a példában – és ez különösen igaz a családjogi ügyekre – nem jelent érdemi befolyásolást, hiszen nem képzelhető el másféle kérelem. Más a helyzet például kötelmi ügyekben, ahol a per kimenetele függhet azon, hogy a felperes milyen jogcímet jelöl meg, hogy mire alapítja a követelését: ebben az esetekben nem adható olyan tájékoztatás, ami anyagi jogot is érint. Ekkor érdemes a jogi segítségnyújtó szolgálat igénybevételének lehetőségére felhívni az ügyfél figyelmét.

Hasonló dilemmát jelent a perbeli jogképesség kérdése: egyértelműen eljárásjogi kérdés, ugyanakkor a Pp. visszautal a polgári jog szabályaira.⁸⁵ Jelezni kell-e az ügyfél felé, ha a perelni kívánt személynek nincs perbeli jogképessége? Nem látom annak akadályát, hogy erről az ügyfelet tájékoztassák, ugyanakkor attól tartózkodni kell, hogy a tájékoztatás a helyette perelhető fél személyére is kiterjedjen. Természetesen, ha az ügyfél ennek ellenére ragaszkodik a kérelméhez, akkor azt az akaratának megfelelően kell felvenni.

Összefoglalva a fentieket, anyagi jogi tájékoztatásnak alapvetően nincs helye, ám ha az anyagi jogi tájékoztatás azért válik szükségessé, mert az az eljárásjogi kérdéstől nem választható el, és ezzel a tájékoztatással nem befolyásolja az eljáró bírósági dolgozó a megjelent ügyfél akaratát, nem hozza őt kedvezőbb helyzetbe, valamint nem hozza hátrányosabb helyzetbe az ellenfelét, továbbá az ügy érdemére sincs kihatással (azaz csak a perfelvételre való alkalmasság érdekében történik), akkor a tájékoztatásra álláspontom szerint lehetőség van. Ez egy nagyon vékony határmezsgye, ezért minden esetben alaposan végig kell gondolni, hogy teljesülnek-e a fentiek. Bizonytalanság esetén az a helyes, ha nem ad ilyen jellegű tájékoztatást az eljáró bírósági dolgozó.

Érdemes megemlíteni, hogy van olyan, adott bíróságra vonatkozó elnöki szabályzat is, amely szerint az ügyfélszolgálati feladatot ellátó bírósági dolgozónak

⁸⁴ Vö. Ptk. 4:21. § (3) bek, 4:167. §, 4:213. §.

⁸⁵ Vö. Pp. 33. §.

kötelessége a beadványokhoz fűződő teljes körű anyagi jogi tájékoztatás.⁸⁶Bár volt némi bizonytalanság a régi Pp. által megfogalmazott „útbaigazítási” kötelezettség⁸⁷tartalmát illetően,⁸⁸ azt gondolom, hogy a Pp. ezt a vitát eldöntötte. Nem utolsó sorban az OBH által az ügyfelek részére kidolgozott tájékoztató füzet is egyértelműsíti, hogy az ügyfélsegítőre eljárásjogi tájékoztatás tartozik.⁸⁹

Fontos azt is megjegyezni, hogy az eljárásjogi tájékoztatás sem korlátlan, nem terjedhet ki perviteli tanácsadásra.⁹⁰ Eljárásjogi tájékoztatás akkor adható, ha az ügyfél konkrét jogintézményre kérdez rá, vagy az általa előadottakból egyértelműen azonosítható, hogy mely jogintézmény alkalmazása jöhet szóba. Nem adható olyan kérdésekre tájékoztatás, mint például, hogy hogyan lehetne a pert megnyerni, mit kéne indítványozni; hogyan lehet az eljárást elhúzni – bár a rosszhiszemű pervitel következményeire érdemes felhívni a figyelmét –, hogyan akadályozható meg, hogy a végrehajtó elárverezze a lakást; milyen eljárásjogi szabályt sértett a bíró vagy a végrehajtó adott intézkedése; mennyi ideig tart egy adott per. Különösen – de nem kizárólag –végrehajtási ügyekre jellemző, hogy az ügyfelek egy része valamiféle közös gondolkodást vár el a lehető legideálisabb megoldás megtalálása érdekében. Ennek elejét kell venni, mert a Pp. a kérelmek szóbeli előadását teszi lehetővé, és ehhez kapcsolódóan kell a felet perbeli eljárási jogairól és kötelezettségeiről tájékoztatni, nem pedig fordítva, azaz tanácsadás alapján kimunkált kérelmek írásba foglalása a jogintézmény célja.⁹¹

Érdemes arra is kitérni, hogy a kérelem szó szerinti rögzítésére az eljáró bírósági alkalmazott nem kötelezhető.⁹² Ezzel elsősorban a notórius pereskedő ügyfelek, illetve azok szoktak próbálkozni, akik ilyen módon kívánnak a vélt sérelmeikért megtorlást venni a bíróságokon. A BÜSZ. kimondja, hogy a jegyzőkönyv az ügy alapos és gyors elintézését elősegítő valamennyi adatot tartalmazza.⁹³ Megfordítva, ebből az is következik, hogy a jegyzőkönyvnek (nyomtatványnak) nem kell tartalmaznia azokat az adatokat, amelyek az ügy elintézése szempontjából nem relevánsak, netán annak elintézését gátolják. Annak eldöntése, hogy mi a releváns, a jegyzőkönyvet vezető dolgozó feladata. Amennyiben az ügyfél nem működik közre abban, hogy a beadványban azok és csak azok az adatok kerüljenek rögzítésre, amelyek a per szempontjából

⁸⁶ Miskolci Törvényszék Elnökének 2016.El.I.D.17. számú szabályzata 4. §.

https://miskolcitorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/ugyfelsegitoi_szabalyzat.pdf (letöltés: 2019.05.20.)

⁸⁷ Régi Pp. 94. § (1) bek.

⁸⁸ Vö. II. fejezet 3. pontja.

⁸⁹ https://birosag.hu/sites/default/files/ugyfelsegito_fuzet_1.pdf (letöltés: 2019.05.20.)

⁹⁰ Ezt az álláspontot támasztja alá a Miskolci Törvényszék Elnökének 2016.El.I.D.17. számú szabályzata 4. §-a.

⁹¹ Vö. Pp.246. § (2)-(4) bek.,

⁹² Ez nem jelenti azt, hogy egy-egy kifejezés vagy kijelentés szó szerinti rögzítésére ne lenne mód, de különbséget kell tenni attól, amikor a fél a kérelmét teljes egészében vagy annak jelentős részében kívánja szó szerint rögzíteni. Ezt az álláspontot erősíti az alább hivatkozott BÜSZ. 7. § (1) bekezdésén túl a Pp. 160. § (2) bekezdés a) pontja, amely iránymutatásul szolgálhat a szóbeli kérelmek írásba foglalása során is Eszerint, ha valamely kifejezés vagy kijelentés pontos szövege jelentős, azt szó szerint kell a jegyzőkönyvben rögzíteni.” Mindez kifejezi, hogy csak egy-egy kifejezés vagy kijelentés szó szerinti rögzítése szükséges, nem pedig a teljes beadványé.

⁹³ BÜSZ. 7. § (1) bek.

relevánsak, úgy a kérelem rögzítése megtagadható, és tájékoztatni kell az ügyfelet arról, hogy a kérelme – az általa óhajtott tartalommal – milyen más módon terjeszthető elő. Ennek alapja az, hogy a fél ilyen esetben megszegi a jóhiszeműség elvét,⁹⁴ de nem kizárt, hogy magatartása akár az eljárástámogatási kötelezettség elvének⁹⁵ megsértéséhez is vezethet. Hasonló okokból meg lehet tagadni a rögzítést, ha az ügyfél a kérelmét már leírta és azt olvassa fel vagy adja át begépelésre.⁹⁶ Ez ugyanis nem minősül szóbeli kérelemnek, tájékoztatni kell őt arról, hogy írásbeli kérelmét hogyan adhatja be. Nem kötelezhető az eljáró bírósági alkalmazott olyan kérelem rögzítésére sem, amelynek hangneme nem egyeztethető össze a bírósági eljárás méltóságával (pl. trágár szóhasználat, az ellenérdekű fél, a bíró, a bíróság, a Magyar Államgyalázása stb.).⁹⁷

Külön nehézséget okoznak azok az ügyfelek, akik ugyan eljárásjogi tájékoztatást kérnek az ügyfélszolgálatban, ám a saját – hibás – álláspontjukon kívül semmilyen más megoldást nem hajlandóak tudomásul venni, azaz a megjelenésük valójában arra irányul, hogy a saját álláspontjukat a bíróság is megerősítse, és ennek megfelelően rögzítse. Ennek megítélése nehéz, mert a Pp. előírja a kérelmek hiányos tartalommal történő rögzítésének kötelezettségét,⁹⁸ ugyanakkor álláspontom szerint ez szűken kell értelmezni: nem irányulhat olyan beadványok rögzítésére, amelyeknek nincs jogszabályi alapja (pl. a Pp. által nem szabályozott jogorvoslati kérelmet kíván előadni), amelyek esetében kötelező a jogi képviselőt (pl. felülvizsgálati kérelmet kíván előterjeszteni), amelyek nagyfokú hiányosságban szenvednek (pl. értelmezhetetlen, hogy a fél beadványa mire irányul), továbbá amelyek teljesen ellentétesek az eljárás jogszabályokkal vagy a bíróság felhívásával (pl. ragaszkodik ahhoz, hogy a keresetlevél hiánypótlását nyomtatvány helyett jegyzőkönyvben rögzítse a bíróság). Álláspontom szerint ilyen esetekben meg kell tagadni a beadvány rögzítését. Egyrészt bizonyos mértékű együttműködés az ügyfél részéről is megkívánatik, másrészt a jogintézmény céljával ellentétes lenne értelmezhetetlen, elintézhetetlen, nyilvánvalóan visszautasítással járó beadványok felvétele. Ezzel a bíróság nem zárja el az ügyfelet a (vélt) jogainak érvényesítésétől, hiszen az ügyfélszolgálat a beadványok előterjesztésének csak egy módja, nem pedig kizárólagos lehetősége. Kérelmét ezen túlmenően papír alapon

⁹⁴ Pp. 5. § (1) bek.

⁹⁵ Pp. 4. § (1) bek.

⁹⁶ Néhányan ugyanis úgy gondolják – és ettől őket lehetetlen eltántorítani –, hogy a kérelmük „hatásosabb”, ha azt nem maguk adják be, hanem jegyzőkönyvbe mondják.

⁹⁷ A Pp. 234. § (2) bekezdése ugyanis kimondja, hogy „[a] tárgyalás rendjének fenntartására, méltóságának megőrzésére vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kell a 236. § (1) bekezdésében meghatározott személyek által a bírósághoz előterjesztett beadványok tartalmára is.” Amennyiben a bírósági dolgozó a bírósági eljárás rendjét sértő beadványt készítene, úgy maga is közreműködne a Pp. vonatkozó szabályainak megsértésében. Az Iasz. 39. § (1) bekezdés a) pontja szerint „[a]z igazságügyi alkalmazott köteles feladatait az esküjéhez híven, a jogszabályoknak és a munkaköri leírásban foglaltaknak, valamint a vezetői utasításoknak megfelelően a legjobb tudása szerint, az elvárható gondossággal és pártatlanul végezni.” Ebből fakad, hogy a bírósági dolgozó nem kötelezhető arra, hogy közreműködjön a bírósági eljárás rendjének megzavarásában, és ezáltal – hacsak közvetve is – jogszabálysértést kövessen el.

⁹⁸ Pp. 246. § (4) bek.

benyújthatja személyesen,⁹⁹ gyűjtőládába helyezheti¹⁰⁰ vagy postára adhatja,¹⁰¹ továbbá lehetőség van elektronikus úton való kapcsolattartásra¹⁰² vagy jogi képviselő meghatalmazására is.¹⁰³

3.4. Az ügyfélszolgálat „szűk keresztmetszetei”. Pokol Béla szerint „a heti néhány órás fogadónap alatt a bírósági fogalmazók a felkészülési idő minimuma mellett teljesítik ingyenesen a sorban állók jogi kéréseit, és ez nem hasonlítható össze a megfizetett ügyvéd ilyen munkájával.”¹⁰⁴Kétségtelen, hogy a két jogintézmény összehasonlításának nincs értelme: az ügyfélszolgálatnak nem az a célja, hogy a jogi képviselőt – akárcsak részben – helyettesítse, már csak azért sem, mert az ügyfélszolgálatnak – azon túl, hogy csak eljárásjogra terjedhet ki a tájékoztatás – vannak további „szűk keresztmetszetei.”

Az első ilyen tényező az ügyfélforgalom. Természetesen ez időszakonként és bíróságokonként is eltérő, de arra alapvetően nincs lehetőség, hogy az eljáró bírósági dolgozó órákat foglalkozzon egyetlen ügyféllel. A Pp. hatálybalépésével megnőtt az egyébként sem csekély ügyfélforgalom, ráadásul a beadványok rögzítése a nyomtatványokon jóval tovább tart. Emiatt a hangsúly a szóbeli kérelmek rögzítéséről inkább a nyomtatvány kitöltéséhez szükséges útbaigazításra tevődött át. A kereseti kérelem, az érvényesíteni kívánt jog, valamint a keresetlevél záró része vonatkozásában gyors tájékoztatás adható, míg a tényállás vonatkozásában egy vázlatot lehet adni arra vonatkozóan, hogy milyen tényekre térjen ki.

A második szűk keresztmetszet, hogy a jogintézmény jellegéből adódóan azonnali gondolkodást és beadványszerkesztést kíván meg, amire egyszerűen nincs minden ügyben lehetőség.

Az előbbiekből következik a harmadik szűk keresztmetszet: valójában csak egyszerűbb megítélésű ügyekben van lehetőség érdemi beadvány rögzítésére. A jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény úgy fogalmaz, hogy a jogi segítségnyújtó szolgálat rövid tájékoztatást ad az egyszerű megítélésű ügyekben felmerült jogi kérdésekben.¹⁰⁵Az ügyfélszolgálatra vonatkozóan ilyen kitételek a Pp. nem tartalmaz, ugyanakkor a gyakorlatban aligha képzelhető el egy devizaalapú kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítása vagy egy házastársi vagyontöredék megosztása iránti per felvétele. Olykor egy elsőre egyszerűnek tűnő per rögzítése is „rémálommá” válhat: például egy ügyfél (társasházi lakó) a legutóbbi közgyűlés egy határozatát kívánta megtámadni. A tényállás rögzítésekor azonban – a szóban előzetesen átbeszéltekkel ellentétben – az ügyfél az érvénytelenséget húsz évvel ezelőtti közgyűlések láncolatából kívánta levezetni.

A negyedik tényező, hogy sokszor az eljáró bírósági dolgozónak úgy kell rögzítenie az ügyfél nyilatkozatát, hogy közben nincs az ügyet érintő szükséges információk birtokában. Sok esetben az ügyfél iratokat egyáltalán nem, vagy csak

⁹⁹ BÜSZ. 23. § (1) bek. első mondata.

¹⁰⁰ BÜSZ. 23. § (1) bek. második mondata.

¹⁰¹ BÜSZ. 23. § (2) bek.

¹⁰² Pp. 605. §.

¹⁰³ Pp. 244. §.

¹⁰⁴ Pokol: *Jogsociológiai vizsgálódások*, 86. o.

¹⁰⁵ 2003:LXXX. tv. 28. § (2) bek.

részben hoz magával, vagy éppenséggel az ügy már olyan terebélyessé burjánzott, hogy azt nem lehet áttekinteni. Az esetek többségében kizárólag a fél előadására lehet hagyatkozni.¹⁰⁶Az ilyen helyzetek miatt kell tartózkodni az anyagi jogi segítségnyújtástól.¹⁰⁷

Az ötödik probléma, hogy az ügyfelek egy jelentős része felkészületlenül érkezik az ügyfélfogadásra, nem tudnak ténykérdésekre válaszolni.¹⁰⁸ Végül csak utalok rá, hogy jelentős erőforrásokat köt le a notórius perlekedő és a mentális betegséggel küzdő ügyfelekkel való folyamatos „szélmalomharc.” Talán a fentiekből is fakad, hogy egyes vélemények szerint „minden jó szándék és igyekezet ellenére maga a panasznap légköre és körülményei sem teszik lehetővé az olyan színvonalú jogi munka elvégzését, melyet a [...] a félnek a jogi segítőtje [...], meghatalmazott jogi képviselője útján [...] tud nyújtani.”¹⁰⁹

4. Összegzésképpen: szükség van-e az ügyfélszolgálatra?

A „panasznap” szükségessége régóta vitatott. Az 1990-es évekbeli továbbélése leginkább annak volt köszönhető, hogy az állami jogi segítségnyújtás rendszere csak a 2000-es évek második felére épült ki, addig a bíróságokra hárult ez a feladat. A jogirodalomban leginkább a már kifejtett alkotmányossági problémák miatt kérdőjelezi meg a jogintézményt. Horváth János szerint a bíróságoknak nem feladata a jogsegély szolgáltatás nyújtása, hiszen a bírói hatalom gyakorlásának, azaz az ítékezésnek kell eleget tenniük. A bíróságnak nem csak függetlennek kell lenni, hanem annak is kell látszania. Ezen elv érvényesülését a panasznap sérti.¹¹⁰ Király Lilla úgy véli, hogy a jogi segítségnyújtó szolgálatok mellett a panasznap fenntartása nem indokolt, sőt a jogvédelmi és pártatlansági aggályok miatt az igazságszolgáltatási rendszerből való teljes kiiktatását tartja kívánatosnak.¹¹¹

Király Lilla előbbi gondolatából fakad az, hogy ha a bírósági dolgozókon múlna, akkor valószínűleg már régen megszűnt volna a „panasznap.” Noha ismerek olyan bírósági dolgozót, aki kifejezetten élvezi, hogy „panasznapon” a munkaköréből

¹⁰⁶Az ügyfél előadását sokszor fenntartásokkal kell kezelni, mert nem biztos, hogy a valót adják elő, vagy éppenséggel elhallgatnak fontos információkat. Utóbbira jó példa, amikor egy házassági bontóperben már az illetékességre vonatkozó adatokat rögzítettem – tájékoztattam arról, hogy milyen illetékességi okok közül választhat –, feltűnt, hogy az ügyfél feltűnően hártja az egyik okot. Néhány kérdést követően kicsúszott a száján, hogy a pert pár hónappal korábban már megindította a másik illetékes bíróság előtt, de az nem intézkedett elég gyorsan, ezért gondolta, hogy inkább itt adja be a keresetet.

¹⁰⁷Nem mindegy például, hogy a vevő az eladó részére a peresített követelést előleg, foglaló vagy részlet gyanánt adta át.

¹⁰⁸Igencsak megnehezíti az ügyintézés, amikor olyan kérdésekre nem tudnak választ adni (vagy csak hosszú kutatás után), mint hogy a házastársa mikor született, vagy, hogy a saját gyermekének a nem magyar eredetű nevét hogyan kell helyesen leírni. Ezek persze kiragadott példák, de a mindennapi ügyintézés során nehézséget okoz az, ha a tényállás minden egyes részét harapófogóval kell kihúzni az ügyfélből.

¹⁰⁹Báki Gabriella – Mayerné Pataki Krisztina – Trappné Kiszely Rita: Gondolatok a „panasznap” intézményéről. *Bírák Lapja*, 2012. 1-2. szám, 104. o.

¹¹⁰Horváth János: Újabb gondolatok a költségkedvezményről. *Magyar Jog*, 2003. 10. szám, 615-616. o.

¹¹¹Király Lilla: *A szegényjogtól a jogi segítségnyújtásig*. PhD értekezés. Pécs, PTE, 2011, 183. o.

kilépve, időnként kvázi „ügyvédként” tevékenykedhet, a többség számára mégis inkább egyfajta meghasonlást jelent ez a kettősség, amiből – ahogy azt részleteztem – számos probléma adódik.

A jogintézmény ennek ellenére továbbra is rendíthetetlen bástyája a jogi segítségnyújtás rendszerének, aminek részben jogi okai vannak, másrészt az igénybevételre vonatkozó igény nem lankad.

Ami a jogi okokat illeti, érdemes utalni az Alkotmánybíróság 1481/B/1992. számú határozatára, amely szerint a panasznap „a bírósághoz való fordulás jogának tényleges megvalósulását segíti és ezért éppenséggel alkotmányos követelményt elégít ki.”¹¹² Másrészt a Pp. deklarálja, hogy a törvény a Tanács 2003/8/EK irányelvének való megfelelést szolgálja.¹¹³ Noha a Pp. nem jelöli meg, hogy mely konkrétan jogintézmény biztosítja az irányelvnek való megfelelést, funkcióját tekintve az ügyfélszolgálat is e körbe vonható.¹¹⁴

Az ügyfélfogadást igénybe vevő ügyfelek számából és problémáikból következően igény egyértelműen van az ügyfélszolgálatra. Kérdés, hogy vajon mennyire találkozik az ügyfelek igényeivel az, hogy a tájékoztatás csak eljárási jogra terjedhet ki: sok esetben szükséges ugyanis a jogi segítségnyújtó szolgálatokhoz irányítani az ügyfeleket, mert anyagi jogi segítséget igényelnek, vagy nem bírósági útra tartozó ügyben kérnek jogi tanácsot.

Meggyőződésem, hogy az efféle jogi útbaigazításnak van létjogosultsága. Amennyiben a személyesen eljáró ügyfél csak egy-egy kérdésben bizonytalan, nem biztos, hogy szüksége van ügyvédre, ugyanakkor nagy segítség lehet a számára, ha ezekre a kérdésekre választ tud kapni. A jogi segítségnyújtás akkor lehet igazán az ügyfelek segítségére, ha az teljes körű: egy helyen tudnak anyagi és (nem csak bírósági) eljárásjogi tájékoztatást kérni. Ilyen jellegű tanácsadás nem tarthat a bíróságok feladatai közé, ezt a jogi segítségnyújtó szolgálatok keretében kellene megoldani.

Nem tisztem a jogi segítségnyújtó szolgálat és a pártfogó ügyvéd intézményének jogi és hatékonysági értékelése, ugyanakkor a „panasznap” esetekből leszűrve azt kell mondjam, hogy egy bizonyos – nem is olyan szűk – ügyfélkör kicsúszik a jogi segítségnyújtás rendszeréből: azok, akiknek a jövedelme „túl magas” a pártfogó ügyvédhez, ám meghatalmazott ügyvédre nincs pénzük. A kettő közötti távolság igen jelentős, és ezt a hézagot tölti ki a bírósági ügyek vonatkozásában az ügyfélszolgálat, amelynek szerepét nem tudta átvenni a jogi segítségnyújtó szolgálat. Annak érdekében, hogy ez a jövőben megváltozzon, a jogsegélyszolgálatok keretében a szóbeli jogsegély mellett érdemes lenne egy a jelenleginél szélesebb körű – akár részleges költségtérítés melletti – beadványszerkesztés megteremtése. Mindezzel kiküszöbölhetőek lennének azok a

¹¹² 1481/B/1992. AB határozat indokolásának II. része, ABH oldalszáma: 1993/756.

¹¹³ Pp. 631. § 7. pont.

¹¹⁴ Bár az irányelv – a magyar fordítás szerint – a költségmentesség elnevezést használja, valójában ez alatt inkább jogi segítséget (legalaid) kell érteni. Ebből fakad, hogy a Pp.-nek nem csak a költségkedvezményre vonatkozó rendelkezései segítik az irányelvnek való megfelelést, hanem minden olyan jogintézménye, ami a joghoz jutás lehetőségét erősíti. Az ügyfélszolgálat funkciója pedig – ahogyan a fentebb idézett AB határozat is kifejti – éppen ez.

nehézségek is, amelyek a szóbeli kérelmek jegyzőkönyvbe mondása körül adódnak a bíróságokon.

A kérelmek – és különösen a keresetlevél, ellenkérelem esetén – „panasznapon” történő szóbeli előterjesztésének lehetőségét egy ilyen félkarú jogintézmény keretében, ahol a tájékoztatás csak eljárásjogra terjedhet ki, nem tartom szerencsés megoldásnak. Ez egy letűnt kor lenyomata, amidőn a kérelmek előterjesztésének szokványos módja a szóbeli előadás volt. Azóta a világ sokkal bonyolultabb lett, olyan pertípusok jelentek meg, amelyek a régi időkben elképzelhetetlenek voltak, vagy legalábbis csak szűk kört (pl. kereskedőket) érintettek. Eleve a jogviták összetettebbek lettek, hiszen a társadalmi, gazdasági és jogi környezet is teljesen más. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a XIX. században teljesen természetes volt, hogy a bíró anyagi jogi segítséget is ad a félnek. E múltba révedő jogintézmény jelen társadalmi és jogi környezetben aligha alkalmazható olyan módon, ahogyan azt a XIX. században megálmodták.

Végezetül azt gondolom, hogy az ügyfélszolgálat visszásságát rendkívül jól illusztrálja a következő történet. Egy alkalommal a bíróságon egy külföldi – európai – bírósági delegáció járt, és a körbevezetés alkalmával megtekintették a „panaszirodát” is. Elmagyarázták nekik, hogy mi a „panasznap.” A delegáció tagjai érdeklődéssel figyelték az éppen zajló ügyfélfogadást, míg végül az egyik vendég megjegyezte, hogy „very unusual” – azaz „rendkívül szokatlan.” Osztom a kolléga véleményét.

Az üzemi tanács mint adatkezelő kapcsán felmerülő gyakorlati kérdések*

Bagdi Katalin**

1. Bevezető gondolatok

Tekintettel arra, hogy 2018. május 25. napjától alkalmazandó a 2016/679/EU rendelet (GDPR), megkerülhetetlen egyes adatkezelők szerepének és kötelezettségeinek alapos vizsgálata, illetve újragondolása. A kollektív munkajog intézményei ugyan sokszor látóköron kívül esnek e téma vonatkozásában, azonban az üzemi tanács, illetőleg az üzemi tanácsi választásokat lebonyolító választási bizottság feladatai ellátása érdekében személyes adatokat gyűjt be a munkáltatótól, és kezeli azokat a választások időtartama alatt, illetőleg az üzemi tanács tevékenységének tartama alatt, már csak konzultációs joga folytán is. Előrebocsátom, hogy e tanulmányban személyes adat alatt elsősorban a személyes adatok különleges kategóriáit értem, mivel elsősorban ezek kezeléséhez rendel a GDPR, valamint az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.) szigorúbb követelményeket, és a felvetett kérdések éppen ezen szigorúbb követelmények kapcsán merülnek fel. A GDPR 9. cikk (1) bekezdése szerint ilyennek kell tekinteni a faji vagy etnikai származásra, politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre vagy szakszervezeti tagságra utaló személyes adatokat, valamint a természetes személyek egyedi azonosítását célzó genetikai és biometrikus adatokat, az egészségügyi adatokat és a természetes személyek szexuális életére vagy szexuális irányultságára vonatkozó személyes adatokat.

Miután tevékenysége a munkavállalók személyes adatainak kezelését is jelentős részben magában foglalja, az üzemi tanács is köteles megtartani az adatvédelmi szabályokat tevékenysége során. Ám e kötelezettségek elmulasztása, illetőleg adatvédelmi incidens esetén számtalan kérdés merül fel. Az üzemi tanács nem jogi személy, nincs saját vagyona, így kérdés, hogy bírság egyáltalán kiszabható-e a testületre, és ha igen, kinek kell azt ténylegesen megfizetnie. Ugyanígy kérdéseket vet fel a kárfelelősség, hiszen bár az új Pp. perképeséget biztosít az üzemi tanács

* AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-18-3-IV-DE-222 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT"

** Doktorjelölt, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Iskola, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.

számára, azonban nincs vagyona, amelyből egy esetleges kártérítést ki tudna fizetni. A tanulmányban ezen kérdésekre igyekszek választ adni – amennyiben a jelenlegi jogszabályi környezet alapján erre van lehetőség –, azonban ennek előfeltétele az üzemi tanács adatkezelői minőségének körbejárása.

A jelen tanulmányban felvetett kérdések elemzése során – figyelemmel a terjedelmi korlátokra, valamint arra, hogy elsősorban az önálló adatkezelőként eljáró üzemi tanács vonatkozásában felmerülő gyakorlati problémákra kívánok fókuszálni – tényként fogadtam el, hogy az üzemi tanács önálló adatkezelőnek minősül.

2. A megfelelő technikai és szervezési intézkedések megtételével kapcsolatos dilemmák munkajogi aspektusból

A GDPR – és ezzel együtt az Infotv. is – megköveteli az adatkezelőktől, hogy megtegyék a megfelelő technikai és szervezési intézkedéseket az adatok védelme érdekében.¹ Az üzemi tanács az ehhez szükséges anyagi – és adott esetben emberi – erőforrással saját maga nem rendelkezik, hiszen ahogy arra már korábban utaltam, sem saját szervezete, sem saját vagyona nincs. Miután azonban jogszabályi kötelezettség teljesítéséről van szó, az adatvédelem körében szükséges intézkedések megtétele mindenképpen olyan indokolt költségnek tekinthető, amelyet a munkáltató köteles állni, hiszen e nélkül az üzemi tanács jogszerű működése, ekként a munkavállalók részvételi jogának jogszerű, rendeltetészerű gyakorlása nem lenne biztosítható. Az viszont, hogy adott esetben milyen mértékű intézkedés megtétele indokolt, már mindenképpen vitákra adhat okot a munkáltató és az üzemi tanács között, amelyben az Mt. 293. § (2) bekezdése alapján döntőbíró dönt. Azonban az, hogy milyen intézkedés megtétele szükséges, de elégséges a személyes adatok védelme érdekében, szakkérdésnek minősül, és a döntőbírói eljárás szabályozottságának hiánya² miatt nem egyértelmű, hogy a döntőbíró maga foglalna-e állást ezen szakkérdésben, vagy szakértő (adatvédelmi szakember) bevonására kerülne sor, legalább a technikai megvalósítás tisztázása érdekében. És még a döntés megszületése esetén sincs garancia arra, hogy a munkáltató a döntőbírói döntésnek megfelelően jár el, így az üzemi tanács számára csak a hosszadalmas és költséges peres út marad. Mivel az üzemi tanácsnak nincs vagyona, amelyből megfizethetné a költségeket, és nem várható el a tagoktól, hogy saját vagyonukból előlegezzék azt, egy ilyen esetben az üzemi tanács hetekig vagy akár hónapokig is folyamatosan jogsértést követhet el pusztán azzal, hogy a munkáltató mulasztása folytán nem tudja biztosítani a szükséges védelmi szintet a személyes adatok vonatkozásában.

¹ GDPR 24. cikk (1) bek., Infotv. 4. § (4a) bek.

² Kártyás Gábor: *Szabályozott is, meg nem is: kollektív érdekviták a Munka Törvénykönyvében*. Elérhető: <https://ado.hu/munkaugyek/szabalyozott-is-meg-nem-is-kollektiv-erdekvitak-a-munka-torvenykonnyeben/> (Utolsó letöltés: 2019. január 06.)

3. Az adatvédelmi tisztviselő alkalmazásával kapcsolatosan felmerülő kérdések

Kétségtelen tény, hogy az üzemi tanács főtevékenysége során személyes adatok különleges kategóriáit nagy számban kezeli, amely esetben a GDPR rendelkezése folytán az adatvédelem feltételeinek biztosítása körében adatvédelmi tisztviselőt köteles igénybe venni.³ A korábban leírt sajátosságaiából fakadóan azonban az nem teljesen egyértelmű, hogy az üzemi tanács saját adatvédelmi tisztviselőt köteles-e foglalkoztatni, vagy a munkáltató adatvédelmi tisztviselője lesz egyben az üzemi tanácsa adatvédelmi tisztviselője. Annak ellenére, hogy az üzemi tanács nem rendelkezik a munkáltatótól elkülönült szervezettel, funkciója és az általa gyakorolt jogok miatt meg kell őrizze neutrális jellegét⁴ mind az általa képviselt munkavállalók, mind a munkáltató irányába, valamint a munkavállalók érdekeit képviselő testületként a munkáltatóval szemben is köteles biztosítani a munkavállalói adatok biztonságos kezelését. Azonban a GDPR szerint adatvédelmi tisztviselő vagy az adatkezelő (adatfeldolgozó) – jelen esetben a munkáltató – alkalmazottja lehet, vagy olyan harmadik személy, aki szolgáltatási szerződés keretében látja el ezen feladatot.⁵ A munkáltató által munkaviszonyban foglalkoztatott adatvédelmi tisztviselő felett azonban a munkáltató gyakorolja az Mt. által biztosított valamennyi jogosultságát, így az utasítási és ellenőrzési jogot,⁶ de szolgáltatási szerződés esetén is van megbízóként utasítási joga, bár az kétségtelenül gyengébb, mint munkaviszony esetében.⁷ E mellett maga a GDPR is úgy rendelkezik, hogy az adatvédelmi tisztviselő közvetlenül az adatkezelő vagy az adatfeldolgozó legfelső vezetésének tartozik felelősséggel,⁸ így szigorú függőségi helyzetet teremtve az adatvédelmi tisztviselő és az őt foglalkoztató adatkezelő (munkáltató) között. Az Mt., az Infotv. és a GDPR által is előírt szigorú titoktartási kötelezettség⁹ ellenére azonban ez a fajta függőségi helyzet – akár munkaviszonyban, akár szolgáltatási szerződés keretében kerül sor az adatvédelmi tisztviselő alkalmazására – legalábbis kétségessé teszi, hogy az adatvédelmi tisztviselő semleges és pártatlan tud maradni az üzemi tanáccsal kapcsolatos adatvédelmi feladatok kapcsán. Bár az összeférhetlenség elkerülése érdekében

³ GDPR 37. cikk (1) bek. c) pont.

⁴ Kiss György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*, Pécs, JUSTIS, 2010, 518. o. 3. sz. lábjegyzet.

⁵ GDPR 37. cikk (6) bek.

⁶ Mt. 11. § (1) bek. és 52. § (1) bek. c) pont.

⁷ Megbízási szerződés esetén a megbízott köteles a megbízó utasításait követni (Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény, a továbbiakban: Ptk.), azonban a megbízó célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítása esetén a megbízott választása szerint a szerződéstől elállhat vagy az utasítást a megbízó kockázatára elláthatja, kivéve, ha az jogszabály vagy hatósági határozat megsértésére vezetne, vagy veszélyeztetné mások személyét vagy vagyonát, mert az ilyen utasítás teljesítését meg kell tagadni (Ptk. 6:273. §). Ha a felek vállalkozási szerződést kötnek, mert az eredmény is fontos a megrendelő számára, akkor a vállalkozó a megrendelő utasítása szerint köteles eljárni, azonban az utasítás nem terjedhet ki a tevékenység megszervezésére, és nem teheti a teljesítést terhesebbé. Célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítás esetén a vállalkozó jogai azonosak a megbízottéval, és ugyanabban az esetben köteles megtagadni az utasítás teljesítését (Ptk. 6:240. §).

⁸ GDPR 38. cikk (3) bek. utolsó mondat.

⁹ GDPR 38. § (5) bek., Infotv. 25/M. § (2) bek., Mt. 8. § (4) bek.

adekvát intézkedéseket szükséges tenni,¹⁰ a munkáltatót megillető szigorú utasítási és felelősségrevonási jog olyan erős jogosultságoknak tekinthetők, amelyeket álláspontom szerint nem lehet ellensúlyozni. Különösen azért, mert ebben a különleges helyzetben az egyébként egyértelműnek látszó jogszabályok értelmezése is nehézségekbe ütközik. Hiába rendelkezik a GDPR ugyanis arról, hogy az adatvédelmi tisztviselő kizárólag az adatkezelőtől, illetőleg az adatfeldolgozótól fogadhat el utasítást,¹¹ ami a jelen tanulmány szempontjából az üzemi tanácsot jelenti, hiszen egyébként a munkáltató alkalmazza és fizeti díjazását. Erre tekintettel a munkáltatóval közös adatvédelmi tisztviselő esetében nem zárható ki, hogy azt a munkáltató adott esetben felhasználja az üzemi tanáccsal szemben, az adatvédelmi tisztviselő révén akadályozza, illetőleg meggátolja az üzemi tanácsot munkája végzésében és a részvételi jogok hatékony gyakorlásában.

Ezért a potenciális visszaélések és az összeférhetetlenség elkerülése érdekében az lenne az ideális, ha a munkáltatóétól elkülönült, saját adatvédelmi tisztviselője lenne az üzemi tanácsnak. Ezen a ponton azonban egy másik problémába ütközünk, nevezetesen abba, hogy az üzemi tanács nem jogi személy, alapvetően nem rendelkezik jogképességgel, ekként szerződéskötési képességgel sem, kizárólag az Mt. által meghatározott körben, ami azonban leszűkíti azt az üzemi megállapodás megkötésének jogosultságára,¹² jogképessége ekként csupán relatív.¹³ Abszolút jogképesség hiányában azonban ezen túlmenően nem lehet jogok és kötelezettségek alanya az üzemi tanács, nem köthet szerződést, így sem munkaszerződés, sem szolgálati szerződés keretében nem foglalkoztathat még adatvédelmi tisztviselőt sem, ugyanis erre felhatalmazást a jogszabályok nem tartalmaznak. De még ha volna is ilyen felhatalmazás, ismételten a saját vagyon hiányának problematikájába ütköznénk, hiszen annak hiányában nem tudja az üzemi tanács megfizetni az adatvédelmi tisztviselő munkabérét, illetőleg megbízási díját. Elkülönült vagyon hiányában a jogi személy szervezeti egysége sem nyerhet jogi személyiséget, az ún. belső jogalanyiságnak is feltétele az elkülönült vagyon és a saját szervezet.¹⁴

Megoldás lehetne egy háromoldalú szerződés megkötése – ha az ehhez szükséges jogszabályi felhatalmazás megszületne – akként, hogy az üzemi tanács és az adatvédelmi tisztviselő mellé belép harmadik félként a munkáltató, akinek egyetlen jogosultsága, illetőleg kötelezettsége az adatvédelmi tisztviselő részére járó díjazás megfizetése lenne, hiszen az egyértelműen az Mt. 236. § (4) bekezdése szerinti indokolt költség fogalmába tartozik. Azonban egy ilyen konstrukció is számtalan kérdést és problémát vetne fel, továbbra is az üzemi tanács sajátos jogalanyisága következtében, valamint arra tekintettel, hogy a tisztviselő díjának visszatartásával a munkáltató ismételten meg tudná akasztani az

¹⁰ GDPR 38. cikk (6) bek.

¹¹ GDPR 38. cikk (3) bek. 1. mondat.

¹² Mt. 268. §

¹³ Bíró György (szerk.): *Általános tanak és személyek joga. Új magyar polgári jog tankönyv (I-VIII.) – I. kötet*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2014, 313. o.

¹⁴ Bíró: i.m. 315. o.

üzemi tanács jogszerű működését. A szerződéskötési képességen túlmenően azonban egyéb, a munkáltatót, illetőleg a megbízót rendszerint megillető jogosultságok, illetőleg terhelő kötelezettségek esetében további anyagi jogi és eljárásjogi jogosultságokat is biztosítani kellene az üzemi tanács részére, egyfelől annak érdekében, hogy az üzemi tanács kikényszeríthesse az adatvédelmi tisztviselőtől kötelezettségei teljesítését, másrésztől azért, hogy az adatvédelmi tisztviselő számára is nyitva álljon ennek a lehetősége az üzem tanáccsal szemben. Egy ilyen háromoldalú szerződés esetében ugyanis a munkáltatónak magának önálló döntési jogosultsága nem lenne az adatvédelmi tisztviselő díjazásának kifizetése és visszatartása vonatkozásában, álláspontom szerint kizárólag az üzemi tanács utasítása szerint járhatna el, tekintet nélkül annak jogszerűségére, illetőleg az intézkedés jogszerűségét lényegében nem vizsgálhatná. Ez eleve egy furcsa helyzetet teremtene, ismételten csak az üzemi tanács neutrális jellegét, valamint a munkáltatóval fennálló, alapvetően koordinációra épülő kapcsolatának dinamikáját változtatná meg, ha az üzemi tanács utasíthatná a munkáltatót. Processzuális szempontból pedig tovább bonyolítaná a helyzetet, többek között abban a vonatkozásban, hogy kérdés maradna, az adatvédelmi tisztviselő a díjazása kifizetése érdekében kivel szemben nyújthat be fizetési meghagyást, kinek küldhet fizetési felszólítást, illetőleg kivel szemben indíthat peres eljárást, végső soron pedig kivel szemben indíthatja meg a végrehajtási eljárást. A munkaviszonyból fakadó igények esetében ugyan biztosítja a Pp. az üzemi tanács perképességét,¹⁵ azonban egyéb jogviszonyok, így a szolgáltatási szerződés esetében erre még nem került sor, és egyelőre nem utal semmi jel arra, hogy a jogalkotónak ilyen szándéka volna.¹⁶ Az a kérdés pedig egyáltalán nem került rendezésre, hogy jogerős bírósági ítélet végrehajtása iránti eljárásban, szintén fennálljon az üzemi tanács jogalanyisága, különösen, ha az ítélet marasztalást is tartalmaz.

A legideálisabb az volna, ha az üzemi tanács valamely tagja látná el az adatvédelmi tisztviselői feladatokat az üzemi tanács adatkezelésével kapcsolatosan, hiszen ebben az esetben a fent kifejtett gyakorlati problémák egy jelentős része kikerülhetné. Bár a GDPR erről kifejezetten nem rendelkezik, az „alkalmazott”, illetőleg a „staffmember” fogalmába adott esetben beleérthető az üzemi tanács

¹⁵ Pp. 514. §

¹⁶ A fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény – amelynek háttérszabálya a Pp. – a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem vizsgálata során kizárólag arra utal, hogy a közjegyző megállapítja a kötelezett szervezet jogképességét a jogképességgel rendelkező szervezetek elektronikus nyilvántartásába történő betekintés révén, illetőleg megállapítja, hogy helye van-e a kötelezettel szemben fizetési meghagyás kibocsátásának (23. § (1)-(2) bek.). Ebből arra lehet következtetni, hogy amennyiben a Pp. nem rendel a fizetési meghagyásból kialakuló perben jogképességet az üzemi tanács részére, úgy fizetési meghagyás sem bocsátható ki az üzemi tanáccsal szemben. Márpedig az üzemi tanács – jogképesség hiányában – sem a jogképes szervezetek nyilvántartásában nem szerepel, sem perbeli jogképességet nem kapott a fizetési meghagyásos eljárás vonatkozásában, így kötelezettként fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemben nem lehet megjelölni, az ilyen kérelmet a közjegyző – a törvényi feltételek fennállásának hiányában – köteles visszautasítani (24. § (1) bek.). A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvénynek is a Pp. szolgál háttérszabályául, így amely peres eljárásban a Pp. nem biztosít az üzemi tanács részére perbeli jogképességet, úgy azon eljárásokban végrehajtási eljárás sem indítható vele szemben. Ennek megfelelően, még amennyiben adatvédelmi bírság kiszabásra is kerülne az üzemi tanáccsal szemben, az nem feltétlenül lesz végrehajtható, nem csak nagyon, hanem jogi lehetőség hiányában sem.

tagja is. Ezt támasztja alá az is, hogy a 29. cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport szerint¹⁷ alapvető elvként jelenik meg a munkajog és az adatvédelmi jog kölcsönhatása,¹⁸ amely szükséges, értékes és mindazon megoldások kifejlesztését szolgálja, amelyek a munkavállalók érdekeinek tényleges védelmét segítik. Ebből következően az adatvédelmi szabályok értelmezése során azt a jelentést szükséges választani, amely révén nem csak az adatvédelem valósul meg, de összességében a munkavállalók érdekeit szolgálja. Ebből következően olyan értelmezés nem fogadható el az adatvédelmi tisztviselő alkalmazása vonatkozásában, amely kiszolgáltatottá tenné az üzemi tanácsot, vagy megfosztaná semlegességétől.¹⁹ Az az értelmezés, amely szerint az adatvédelmi tisztviselő az üzemi tanács tagja is lehet, nem áll ellentétben a jogszabályi rendelkezésekkel, ellenben ez szolgálja leginkább a munkavállalói érdekek védelmét azon keresztül, hogy a munkavállalók által választott üzemi tanács autonómiáját ily módon meg tudja őrizni. Ezen értelmezési módszerelfogadása hiányában a nemzeti jogalkotó a GDPR 88. (1) bekezdésében biztosított felhatalmazás révén a vonatkozó magyar adatvédelmi szabályokat akár megfelelően módosíthatja, és lehetővé teheti az üzemi tanács vonatkozásában, hogy annak adatvédelmi tisztviselőjévé valamelyik tagja váljon. Kétségtelen azonban, hogy ilyen szándék a hazai jogalkotó oldalán jelenleg nem fedezhető fel. E tisztség betöltéséhez azonban szükséges, hogy az üzemi tanács e tagja megfelelő tudással rendelkezzen, ekként részére oktatást kell biztosítani. Ennek finanszírozása nyilvánvalóan a munkáltatót terhelné indokolt költségként, az oktatás megszervezése pedig történhetne a szakszervezeten keresztül, vagy akár a munkáltató segítségével. A szakszervezet szerepe az üzemi tanács működésében vitathatatlanul jelentős, mert bár nem törvényszerű, hogy szakszervezeti tagok kerüljenek be az üzemi tanácsba, azonban a munkáltatónál képvisellel rendelkező szakszervezet önállóan is állíthat jelöltet, és ez meghatározó az üzemi tanács személyi összetételét tekintve.²⁰ Az üzemi tanács és a szakszervezet közötti személyi összefonódás az esetek nagyobb részében igazolható,²¹ ahol pedig ez

¹⁷ Opinion 8/2001 on the processing of personal data in the employment context (Article 29 – Data Protection Working Party), 5062/01/EN/Final WP 48, 4. o.

¹⁸ Paul De Hert–Hans Lammerant: *Protection of Personal Data in Work-related Relations*, Brussels, European Parliament, 2013, 68. o.

¹⁹ Kozma Anna–Lőrincz György–Pál Lajos–Pethő Róbert: *A munka törvénykönyvének magyarázata*, Második, hatályosított kiadás, Budapest, HVG-ORAC, 2014, 469. o.

²⁰ Benyó Béla kutatásában szakszervezeti vezetők azon a véleményen voltak, miszerint az üzemi tanács tagjainak kiválasztásában az egyik meghatározó tényező éppen az, hogy a szakszervezet jelöli őket. Ez az üzemi tanács személyi összetételében is megmutatkozik: az üzemi tanácsok 30 %-ában teljesen szakszervezeti jelölésű tagok kerültek, további 40 %-ukban pedig többségében szakszervezeti kötődésű tagok voltak. Benyó Béla: *A munkavállalói részvétel intézménye: az üzemi tanácsok helyzete a mai Magyarországon*, Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2004, 86. o. és 90. o.

²¹ Benyó Béla–Neumann László–Kelemen Melinda: *A munkavállalói részvétel magyarországi gyakorlata*. In: Koltay Jenő–Neumann László (szerk.): *Közlekpép – Munkaügyi kapcsolatok Magyarországon*, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 2005, 173. o. Egy 2010. évi kutatás szerint pedig az üzemi tanács tagjainak 56 %-a szakszervezeti tag. Neumann László (kutatásvezető): *„Munkahelyi foglalkoztatási viszonyok 2010” kutatás*, Budapest, Emóció Bt., 2010, 246. o.

nem jellemző, ott a szakszervezetnek nem érdeke az üzemi tanács létrehozása,²² és az szép lassan elhal.²³ Ezért érdemes volna a szakszervezetet is érdekeltté tenni az üzemi tanács fenntartásában és megfelelő működtetésében, mert az végső soron az üzemi tanácsok számának emelkedéséhez, a tagok képzésébe történő bevonás révén pedig az üzemi tanács működésére ráhatással lehetnek (pl. annak aktivizmusa terén), miközben megfelelő képzések megszervezése révén az üzemi tanács tagok magasabb fokú képzettségéhez hozzájárulhatnak. Ezen túlmenően pedig akár az adatvédelmi hatóság is aktív szerepet játszhatna az oktatásban, hiszen a 29. cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport iránymutatása szerint – amit az új Európai Adatvédelmi Testület is átvett – hasznos lenne, ha a felügyeleti hatóságok elősegítenék az adatvédelmi tisztviselők megfelelő és rendszeres képzését.²⁴ Ezen túlmenően azonban a hazai szabályozást további kérdések tekintetében is megfelelően módosítani kellene, hiszen ilyen minőségében a tag nem üzemi tanácsi tevékenységet lát el, így mindenképpen külön biztosítani kellene számára további munkaidő-kedvezményt, és az esetleges díjazás, valamint a munkajogi védelem kérdését is rendezni szükséges. Ez utóbbi bár a GDPR alapján is megilletné,²⁵ azonban az üzemi tanácsra vonatkozó, e körben igencsak vitatható magyar szabályozás²⁶ miatt érdemes lenne a nemzeti jog szintjén is egyértelműsíteni, hogy a munkavállalót e minőségében munkajogi védelem illeti meg, tevékenységéért hátrány nem érheti. Különösen, ha azt nem az Mt. szerint státuszvédelmet²⁷ élvező üzemi tanács elnök, hanem az üzemi tanács egy másik, ilyen védelmet a magyar munkajog alapján nem élvező tagja látja el.

A fent kifejtettekre tekintettel meglátásom szerint az üzemi tanácsra vonatkozó hazai szabályozás hiányosságai miatt jelenleg megnyugtató válasz nem adható arra a kérdésre, hogyan alkalmazhat az üzemi tanács adatvédelmi tisztviselőt úgy, hogy egyúttal jelenlegi autonómiáját, neutralitását, valamint a munkáltatóval fennálló kapcsolatát jellemző kooperatív²⁸ légkört is megőrizhesse. A megfelelő jogszabály módosításokat követően azonban az üzemi tanács valamelyik tagja lenne a megfelelő személy e tisztség betöltésére az üzemi tanács adatkezelésével kapcsolatosan.

²² Laki Mihály–Nacsa Beáta–Neumann László: *Az új Munka Törvénykönyvének hatása a munkavállalók és a munkáltatók közötti kapcsolatokra. Kutatási zárójelentés. Műhelytanulmányok, MT-DP – 2013/2*, Budapest, MTA KRTK KTI, 2013, 20. o.

²³ Miután nagyobb valószínűséggel kerül sor üzemi tanács létrehozására ott, ahol szakszervezet is működik [Benyó Béla: Tekinthejtük-e jelentéktelennek a munkavállalói részvételt Magyarországon? *Munkaügyi szemle*, 2003. január, 20.], valamint aktívabbak azok az üzemi tanácsok, amelyek tagjai kötődnek a szakszervezethez [Benyó Béla: Tekinthejtük-e jelentéktelennek a munkavállalói részvételt Magyarországon? *Munkaügyi szemle*, 2003. február, 21.], így a szakszervezet támogatásának hiányában, valamint amennyiben a szakszervezet kifejezetten meggátolni igyekszik az üzemi tanács megválasztását, ott nagy az esély rá, hogy az üzemi tanács véglegesen megszűnik.

²⁴ 29. cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport Iránymutatása az adatvédelmi tisztviselőkkel kapcsolatban, WP 243 rev.01, 14.

²⁵ GDPR 38. § (3) bek. második mondat.

²⁶ Jelenleg az Mt. 260. § (3) bekezdése szerint kizárólag az üzemi tanács elnökét illeti meg munkajogi védelem, az üzemi tanács többi tagját nem.

²⁷ Kiss György: *Munkajog*, Budapest, Osiris, 2005, 367. o.

²⁸ Lehoczkyné Kollonay Csilla: *A magyar munkajog. II. kötet*, Budapest, Vince Kiadó, 2004, 174. o.

4. Az üzemi tanács (tagok) felelősségével kapcsolatos dilemmák

Az eddig felvetett problémákon túl további kérdésként merül fel az, hogy amennyiben a munkáltató megtagadja az üzemi tanács által tervezett adatvédelmi intézkedések finanszírozását, és az adatvédelmi hatóság emiatt bírságot szab ki az üzemi tanáccsal szemben, vagy valamely munkavállalónak az üzemi tanáccsal szembeni sérelemdíj iránti igényét a bíróság alaposnak találja, akkor a bírság, illetőleg a sérelemdíj kit terhel. Hiszen az adatvédelmi jogsértést az üzemi tanács követi el, amelynek oka azonban a munkáltató magatartására vezethető vissza. Miután ebben a relációban a munkáltató sem adatkezelői, sem adatfeldolgozói minőséggel nem bír, azonban bírság kiszabására csak az adatvédelmi szabályokat megsértő adatkezelővel és adatfeldolgozóval szemben van jogszabályi lehetőség, így kizárólag az üzemi tanács, illetőleg az üzemi tanács tagjai kötelezhetők a bírságról rendelkező határozatban. Természetesen szóba jöhetne az Infotv. által ismert közös adatkezelő fogalma, azonban a munkáltató kizárólag akkor minősülhetne ilyennek, ha az üzemi tanács a munkáltatóval közösen határozná meg az adatkezelés célját vagy eszközeit, illetőleg ha az üzemi tanács adatkezelésével kapcsolatos döntéseket – ideértve a felhasznált eszközre vonatkozó döntéseket – közösen hoznák meg, hajtánák végre, vagy az üzemi tanács a munkáltatóval hajtatná végre azokat.²⁹ Az üzemi tanács neutrális jellegével és a részvételi jogok vonatkozásában fennálló döntési autonómiájával nem fér meg az, hogy a munkáltató befolyásolja a részvételi jogok gyakorlásával, valamint működésével kapcsolatos döntéseit, azokba beleszóljon, még akkor sem, ha ezek költségeit állni köteles. Önmagában az, hogy a munkáltató finanszírozza az üzemi tanács működését, ideértve az adatvédelmi szabályoknak történő megfelelést, nem jelenti, hogy közösen hoznák meg a döntéseket, sőt az a fentebb leírtak alapján álláspontom szerint ellentétben is állna az üzemi tanács rendeltetésével. Ezért a munkáltató az üzemi tanácsot terhelő adatvédelmi kötelezettségek kapcsán egyfajta „csendestárs”, aki finanszírozza ugyan az adatvédelmi megfelelést, azonban érdemi ráhatása ezen túlmenően – legalábbis *de iure* – nincs az üzemi tanács adatkezelésére és adatvédelmi döntéseire. Ez alapján a munkáltató nem válhat az üzemi tanács adatvédelmi szabálysértését megállapító és szankcionáló hatósági határozat címzettjévé, sem önállóan, sem az üzemi tanáccsal együttesen. Egyébként ezt támasztja alá a munkáltató és az üzemi tanács relációját értelmező bírói gyakorlat is, amelyből következően az üzemi tanáccsal szembeni igény nem érvényesíthető a munkáltatóval szemben, még akkor sem, ha az üzemi tanács időközben megszűnt.³⁰

E mellett az üzemi tanácsra vonatkozó jogszabályi környezet rendezetlensége okán nem egyértelmű az sem, hogy az üzemi tanácsot, mint testületet, vagy esetleg az egyes üzemi tanács tagokat lehet bírságotlani. Az üzemi tanács funkciójából és jellegéből fakadóan alapvetően testületként értelmezhető csak, tagjai főszabály szerint nem bírnak egyéni felelősséggel üzemi tanács tagként történő eljárásuk vonatkozásában, hiszen döntéseiket is közösen hozzák meg, és

²⁹ Infotv. 3. § 9a. pont

³⁰ Mfv.II.10.033/2014.

az üzemi megállapodás alanyává is az üzemi tanács válik, nem pedig az egyes tagok.³¹ Amennyiben ennek megfelelően az adatvédelmi hatóság a jogsértés miatt az üzemi tanács egészét marasztalja és kötelezi bírság megfizetésére – ami a GDPR alapján akár milliós tétel is lehet a jogsértés súlyától függően³² –, úgy ismét felmerül a kérdés, hogy az üzemi tanács saját vagyonának hiányában ténylegesen ki fogja helyette kifizetni a bírságot. A jogsértés jogkövetkezményeként megállapított szankció ugyanis nyilvánvalóan nem tekinthető indokolt költségnek, míg a tagok sem kötelezhetők arra, hogy saját vagyonukból fizessék meg a bírságot, hiszen egyfelől akkor még kevesebb munkavállaló vállalná e tisztség betöltését, másfelől nem ők maguk kerültek kötelezésre, hanem az üzemi tanács, mint önálló entitás, amelyen nem változtat az a tény, hogy nincs saját vagyona és a munkáltatótól elkülönült szervezete. Az Mt. 2012. évtől kezdődően egyébként egyértelműen megtörte az üzemi tanácsra vonatkozó szabályanyag egységét az üzemi tanács testületi jellege kapcsán, hiszen munkajogi védelem kizárólag az üzemi tanács elnökét védi e tevékenységével összefüggésben, a tagokat nem.³³ Ez pedig legalábbis felveti a tagok egyéni felelősségének lehetőségét. Természetesen amennyiben megállapítható, hogy valamely üzemi tanács tag e minőségét felhasználva, de nem e tevékenysége ellátásával összefüggésben sértette meg az adatvédelmi szabályokat,³⁴ úgy egyértelműen egyéni felelősségről van szó,³⁵ és az esetleges bírságot, egyéb szankciókat saját vagyonából köteles megfizetni az üzemi tanács tag. Egyéb esetekben azonban, amikor a sérelem az üzemi tanács mint testület döntése, eljárása folytán következik be, az üzemi tanács tagjainak személyes felelőssége álláspontom szerint nem vagy csak nehezen állapítható meg, hiszen az üzemi tanács döntéseit nem a tagok egyénileg, hanem közösen, testületként hozzák meg.

5. Az adatvédelemmel összefüggésben indított peres eljárásokkal kapcsolatos szabályozási hiányosságok az üzemi tanács tekintetében

Az eddig kifejtettek alapján rögzíthető, hogy egy esetleges adatvédelmi hatósági eljárásnak és bírságot kiszabó határozatnak az üzemi tanács lehetne csak alanya az üzemi tanács adatkezelésével összefüggésben. Egy ilyen határozat megszületése

³¹ Mt. 267. § (1) bek.

³² A GDPR szerint adatvédelmi szabálysértés 10.000.000 EUR vagy az előző pénzügyi év teljes éves világgpiaci forgalmának legfeljebb 2 %-át kitevő összeggel sújtható (a kettő közül a magasabb összeget kell kiszabni), illetőleg 20.000.000 EUR vagy az előző pénzügyi év teljes éves világgpiaci forgalmának legfeljebb 4 %-át kitevő összeggel sújtható (83. cikk (4)-(6) bek.). Az Infotv. a GDPR hatálya alá tartozó adatkezelések vonatkozásában a GDPR bírsággal kapcsolatos rendelkezéseit rendeli alkalmazni (61. § (1) bek. a) pont).

³³ Mt. 260. § (3) bek.

³⁴ Ilyen eset lehet, amikor az üzemi tanács választása során tudomására jutott személyes adatokat tesz harmadik személyek számára hozzáférhetővé a tag, pl. személyes sértettség okán bosszúból valamelyik munkavállalót a személyes adatai felhasználásával és nyilvánossá tételével felteszi egy társkereső oldalra, stb.

³⁵ Article 29 Data Protection Working Party: Opinion 1/2010 on the concepts of "controller" and "processor", 00264/10/EN WP 169., 16.

esetén azonban kétséges, hogy annak jogszerűségét peres eljárásban vitathatja-e az üzemi tanács, jogi személyiség hiányában ugyanis nincs perbeli jogképessége, és az Mt., valamint a Pp. is kizárólag a munkajogi perek kapcsán teszi lehetővé, hogy perképeség hiányában is peres fél legyen az üzemi tanács, és e körben a Kp. sem tartalmaz egyértelmű szabályokat, amikor azt rögzíti, hogy a munkavállalói érdekképviselői szervezet kizárólag a közszolgálati jogviszonnyal kapcsolatos perben lehet fél közigazgatási perben.³⁶A törvény szerint ugyan közigazgatási per a közigazgatási szerv közigazgatási jog által szabályozott, az azzal érintett jogalany jogi helyzetének megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező cselekményének, vagy a cselekmény elmulasztásának jogszerűsége iránti per, valamint a közszolgálati és a közigazgatási szerződéses jogviszonnyal kapcsolatos per.³⁷Azonban ebből következően az adatvédelmi hatóság határozatával szembeni közigazgatási perben, a kizárólag gazdasági munkaviszonyban létrehozható üzemi tanácsnak, valamint a csak a közalkalmazotti jogviszonyban létező közalkalmazotti tanácsnak főszabály szerint nincs perbeli jogképessége, tekintettel arra, hogy egyrészt ezek a jogviszonyok nem közszolgálati jogviszonyok, másrészt egyedi hatósági döntéssel szembeni perben a Kp. nem biztosít perképeséget semmilyen munkavállalói érdekképviselői szerv részére. Ezt a hiányosságot a jogalkotó eddig nem pótolta, ami azonban sérti az üzemi tanács Alaptörvényben foglalt bírósághoz történő forduláshoz való jogát.³⁸

A munkaügyi, illetőleg polgári peres eljárások kapcsán rögzíthető, hogy az Mt. 285. § (1) bekezdése lehetővé teszi, hogy az üzemi tanács, illetőleg a munkaviszony egyéb szereplői az üzemi tanáccsal szemben a munkaviszonyból, az Mt.-ből, illetőleg az üzemi megállapodásból származó igényt bíróság előtt érvényesíthessék. E vonatkozásban érdemes megemlíteni a Kúria egy közelmúltbeli döntését, amely bár a szakszervezettel kapcsolatosan értelmezi az Mt. fenti rendelkezését, azonban az *mutatis mutandis* alkalmazandó az üzemi tanácsra is.

A Kúria döntésének elvi tartalma szerint amennyiben a munkáltató a kollektív szerződés mintegy végrehajtása, érvényesítése érdekében a munkáltató szabályzatban rögzít részletszabályokat, úgy annak érvénytelensége iránt a szakszervezet nem kezdeményezhet pert keresetőségi jog hiányában. A Kúria álláspontja szerint ugyanis a munkáltatói szabályzat – mint egyoldalú munkáltatói utasítás – címzettjei a munkavállalók vagy munkavállalók meghatározott csoportja, amelynek végrehajtása számukra kötelező, ezért az abban foglalt rendelkezések alkalmazása kizárólag egyéni jogvitákban értékelhető, azzal szemben a szakszervezet (üzemi tanács) Mt. 285. § (1) bekezdésében foglalt igényérvényesítési joga nem áll fenn, mert annak nem címzettje, és az abban foglaltak a szakszervezet (üzemi tanács) jogait és kötelezettségeit nem érintik.³⁹ Ezért keresetőségi joga ilyen esetben nincs sem a szakszervezetnek, sem az üzemi tanácsnak – utóbbinak nyilvánvalóan normatív hatályú üzemi megállapodás esetén van relevanciája. Azon túl, hogy álláspontom szerint ez egy kifejezetten

³⁶ Kp. 16. § (2) bek.

³⁷ Kp. 4. § (1)-(2) bek.

³⁸ Alaptörvény, Szabadság és felelősség, XXVIII. cikk (1) bek.

³⁹ Mfv.II.10.027/2018.

téves jogértelmezés, ami még kiszolgáltatottabbá teszi a munkavállalókat, a szakszervezet, illetőleg az üzemi tanács kereshetőségi jogát pedig indokolatlanul leszűkíti, komoly veszélyeket is rejthet magában a jövőben, amennyiben ez egy kialakulóban lévő gyakorlat kezdete. A GDPR 88. cikk (1) bekezdése ugyanis a jogalkotó mellett a szakszervezetek és munkáltatók számára is lehetővé teszi, hogy pontosabb adatvédelmi szabályokat állapítsanak meg kollektív szerződésben, amely alatt a GDPR preambulának (155) bekezdése szerint az üzemi megállapodásokat is érteni kell, így adott esetben a fent idézett bírósági ítélethez hasonló esetek állhatnak elő, ha a munkáltató egyoldalú utasítással, akár szabályzatban hoz olyan részletszabályokat, amelyek ténylegesen vagy látszólag a kollektív szerződés (üzemi megállapodás) érvényesítését szolgálják, ám de facto valamilyen érvénytelenségi ok áll fenn. Ekkor ugyanis a fenti gyakorlat értelmében a szakszervezet, illetőleg az üzemi tanács nem, kizárólag az egyéni munkavállalók fordulhatnak bírósághoz az érvénytelenség megállapítása iránt. Holott egy ilyen munkáltatói utasítás ténylegesen érinti a szakszervezet (üzemi tanács) jogait és kötelezettségeit, amennyiben az érvényes és hatályos kollektív szerződés (üzemi megállapodás) rendelkezéseit kívánja megkerülni, illetve felülírni. Ez a bírói gyakorlat végső soron álláspontom szerint potenciális veszélyt jelenthet a GDPR által kialakított védelmi szintre, amelynek fő célja a munkavállalók személyes adatainak biztonsága, és az azt esetlegesen fenyegető szabályok, gyakorlatok minél gyorsabb és hatékonyabb felszámolása. Ráadásul – a GDPR alapján is – kifejezetten kívánatos annak biztosítása, hogy a munkavállalók képviselői a munkavállalók nevében eljárhassanak, adott esetben akár a meghatalmazásuk nélkül hatósági vagy bírósági eljárást kezdeményezzenek,⁴⁰ amely kívánalommal ellentétes irányt mutat a fent hivatkozott bírói gyakorlat.

Végezetül visszatulok arra, hogy a munkajogi igények kapcsán biztosítja a Pp. az üzemi tanács perképesességét, azonban az üzemi tanács tevékenységével összefüggő, de más jogviszonyból fakadó (pl. adatvédelmi incidens miatti kártérítési felelősség) igények esetében erre még nem került sor, az ezekkel kapcsolatosan felmerülő kérdéseket a jogalkotó egyelőre nyitva hagyta.

6. Konklúzió

Joghézag mutatkozik a tekintetben, hogy amennyiben az üzemi tanács által az adatok védelme érdekében tervezett technikai és szervezeti intézkedéseket a munkáltató nem fogadja el, azoknak költségét nem állja, úgy ki tartozik az így bekövetkező adatvédelmi szabályszegésért felelősséggel, kinek kell az esetlegesen kiszabott adatvédelmi bírságot, illetőleg adott esetben a sérelemdíjat megfizetnie az érintett részére. Az üzemi tanács adatkezelői mivoltával összefüggésben nem alakult ki hazánkban gyakorlat, sem a szakirodalom, sem a joggyakorlat nem utal arra, hogy milyen felelősséggel bír az adatvédelem terén, és az adatvédelmi hatóság is hallgat arról, hogy önálló adatkezelőnek tekinti-e vagy esetleg a

⁴⁰ De Hert–Lammerant: i.m. 69. o.

munkáltató részeként kezeli, és így a munkáltató tekinthető felelősnek a jogszabálysértésért. Ezért kizárólag a GDPR rendelkezései adhatnak iránymutatást, az egyéb adatvédelmi jogszabályok és a vonatkozó munkajogi, társasági jogi rendelkezések kontextusában értelmezve, szem előtt tartva azonban, hogy az uniós rendelkezések célja a felelősség megfelelő elosztása, kiosztása.

Az üzemi tanácsra vonatkozó hazai szabályanyag azonban rendkívül tömör, számtalan kérdés vonatkozásában pedig hallgat, így akár önálló adatkezelőként tekintünk az üzemi tanácsra, akár a munkáltató részeként határozzuk meg adatkezelési feladatait, mindenképpen jogszabályi hiányosságokba, ekként tisztázatlan helyzetekbe botlunk a jogalkalmazás során. A felmerülő problémákra a jogszabályok értelmezése révén kínált válaszok azonban – szintén a jelentős számú joghézagra tekintettel – további kérdéseket vetnek fel. Amennyiben hazánk meg kíván felelni az uniós adatvédelmi szabályozásnak, és ennek megfelelően világos helyzetet teremteni minden egyes adatkezelés vonatkozásában, úgy az üzemi tanács adatkezelésével kapcsolatosan felmerülő főbb hiányosságokat célszerű lenne pótolni. Ezt követeli meg az érintettek, a munkavállalók védelme is, akik kiszolgáltatott helyzetüknél fogva még nehezebben tudják a munkaviszony egyéb alanyai által kezelt adataikkal kapcsolatosan felmerülő igényeiket érvényesíteni.

Az EU pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme – Beszámoló az ME ÁJK által koordinált HERCULE III projekt eredményeiről*

Farkas Ákos – Jacsó Judit*** – Udvarhelyi Bence******

1. Bevezető – a HERCULE projekt (HUUNIMISKOLCPFI) célkitűzései

„Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelme – tekintettel a pénzmosásra, az adócsalásra, a korrupcióra és a criminalcompliance-re a nemzeti jogrendszerekben és különös figyelemmel a cybercrime-ra” című projekt (HUUNIMISKOLCPFI – 786253)¹ az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) Hercule Poirot után elnevezett HERCULE III (2014-2020) „Legal Training and Studies 2017” programja támogatásával valósult meg. A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara koordinálásával és hat uniós tagország (Ausztria, Görögország, Olaszország, Magyarország, Németország, Románia) elméleti és gyakorlati szakembereinek bevonásával megvalósuló projekt 2018 januárjában vette kezdetét.

* A tanulmány az Európai Unió HERCULE III programja támogatása keretében valósult meg. A tanulmányban szereplő megállapítások kizárólag a szerzők véleményét tükrözik. Az Európai Bizottság nem felelős az abban szereplő információk bármilyen jellegű felhasználásáért.

This publication was funded by the European Union's HERCULE III programme. The content of this publication represents the views of the author only and is his/hers sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

** Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Intézeti Tanszék.

*** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Intézeti Tanszék.

**** Egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Eljárásjogi és Nemzetközi Jogi Intézeti Tanszék.

¹ A projekt keretében megvalósuló tevékenységek részletes bemutatását és a projekt keretében szervezett nemzetközi konferenciákon elhangzott előadásokat és azok szerkesztett változatait a projekt honlapja tartalmazza: <https://hercule.uni-miskolc.hu/>

A projekt *általános célkitűzése* az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme, a csalás, korrupció és az Unió pénzügyi érdekeit sértő egyéb tiltott tevékenységek elleni fellépés, illetve ezek megelőzése volt. A projekt az ezekkel kapcsolatban kialakult új gyakorlati kihívásokra – így például a kiberbűnözésre – is válaszokat kívánt adni. A fent említett általános célkitűzéssel összhangban a projekt *konkrét céljai* a következők voltak:

- konferenciák, workshopok, valamint képzések szervezése révén a jogászai hivatásrend azon képviselői figyelmének felkeltése és erősítése a téma iránt, akik az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelmében különösen érintettek,
- a gyakorlati és elméleti szakemberek közötti együttműködés fejlesztése,
- a projektben résztvevő tagállamok jogi szabályozásának és gyakorlatának összehasonlító elemzése,
- információk és jó gyakorlatok cseréje,
- az eredmények jogászképzésben történő felhasználása,
- az EPPO és a nem EPPO-tagállamok közötti kapcsolat elemzése.

2. A projekt résztvevői

A projektet a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara koordinálta. A projektvezető Prof. Dr. Farkas Ákos egyetemi tanár volt, a projektet Dr. habil. Jacsó Judit egyetemi docens és Dr. Udvarhelyi Bence egyetemi tanársegéd koordinálta, további miskolci projekttagok Csemáné Dr. Váradi Erika egyetemi docens és dr. Dornfeld László PhD hallgató voltak.

A projektben a Miskolci Egyetem kooperációs partnere volt az Országos Bírósági Hivatal, a Legfőbb Ügyészség, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Adó- és Vámigazgatósága, a NAV Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Iroda, valamint a LeitnerLeitner Budapest. A projektben hazánkon kívül további öt uniós tagország szakértői is részt vettek, így Prof. Dr. Gerhard Dannecker (Heidelbergi Egyetem), Prof. Dr. Robert Kert (Bécsi Közgazdasági Egyetem), Prof. Dr. Richard Soyer (Linzi Egyetem), Prof. Dr. Maria Kaiafa-Gbandi (Thesszaloniki Egyetem), Prof. Dr. Mirisan Valentin (Nagyváradai Egyetem) és Dr. Vincenzo Carbone (Római Egyetem). A projekt megvalósításában a hat érintett tagállamból érkező ügyészek, bírók és további elméleti és gyakorló szakemberek is közreműködtek.

3. A projekt kiemelt rendezvényei

A projekt *nyitókonferenciáját* 2018. március 23-24-én, a Miskolci Egyetemen rendezték meg, „Az Európai Unió pénzügyei érdekei büntetőjogi védelme – alapvetések és speciális kérdések” címmel. A konferencia célja az Európai Unió pénzügyi érdekei büntetőjogi védelmével kapcsolatos alapkérdések és speciális megjelenési formágyakorlatközpontú megvitatása volt, a tagállami jó gyakorlatok

bemutatásán keresztül. A konferencia fókuszában a szűkebb értelemben vett uniós csalás fogalmi köréhez tartozó bűncselekmények álltak, a cybercrime és a compliance témája horizontálisan jelent meg, amely témákra az előadók elsősorban az Unió pénzügyi érdekeinek védelmével összefüggésben kívántak rávilágítani. A konferencia aktualitását az adta, hogy az Európai Parlament és a Tanács 2017-ben fogadta el az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről szóló új (EU) 2017/1371 irányelvet², amely az 1995. évi Pénzügyi Érdekek Védelméről szóló egyezményt váltja fel. Az irányelv, melyet a tagállamoknak 2019. július 6-ig kell nemzeti szabályozásukba átültetni, több újítást vezetett be a korábbi szabályozáshoz képest; ezek a tagállami szabályozások tükrében történő vizsgálata jelentette a konferencia egyik fő irányát.

A konferencián előadást tartott mások mellett Dr. Polt Péter legfőbb ügyész, Dr. Molnár Gábor Miklós Kúriai tanácselnök, Dr. Simonka Gábor, a Pénzmosás és Terrorizmus-finanszírozás Elleni Iroda vezetője, és Prof. Dr. Farkas Ákos, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánja. A konferencián kooperációs partnerként részt vesznek hazánkon kívül további öt uniós tagország szakértői is, így Prof. Dr. Gerhard Dannecker (Heidelbergi Egyetem), Prof. Dr. Richard Soyer (Linzi Egyetem), Prof. Dr. Maria Kaiafa-Gbandi (Thesszaloniki Egyetem), Prof. Dr. Mirisan Valentin (Nagyváradai Egyetem) és Dr. Vincenzo Carbone (Római Egyetem)

A nyitókonferenciát követően *két workshop* került megrendezésre, az első 2018. július 2-4-én a Bécsi Közgazdasági Egyetem és a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának projektmunkatársai szervezésében a korrupció és a pénzmosás, a második pedig a Nagyváradai Egyetem Jogi Kara, valamint a Miskolci Jogi Kar szervezésében Nagyváradon 2018. október 29-31. között az áfa-csalás tárgyában. A workshop lehetővé tette, hogy az érintett ország (Ausztria és Románia) gyakorló szakemberei megoszthassák tapasztalataikat az érintett témáról.

4. Szakemberek képzése: HERCULE Téli Akadémia

A projekt záró rendezvényeként az *„Aktuális kérdések és válaszok az Európai Unió pénzügyi érdekei büntetőjogi védelméről”* c. Téli Akadémiára 2019. február 14-16. között került sor a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, az Európai és Nemzetközi Büntetőjogi Kutatóközpont, a Magyar Jogászok az Európai Büntetőjogért Egyesület és az Országos Bírói Hivatal szervezésében a Magyar Igazságügyi Akadémián.

A rendezvényt *Dr. Osztoivits András, a Magyar Igazságügyi Akadémia igazgatója; Dr. Handó Tünde, az Országos Bírói Hivatal elnöke és Prof. Dr. Farkas Ákos egyetemi tanár, volt dékán, a projekt vezetője* nyitották meg. Dr.

² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1371 irányelve (2017. július 5.) az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [HL L 198., 2017. 07. 28., 29-41.]

HandóTünde elnök asszony kiemelte a névválasztás fontosságát, hiszen Agatha Christie író nő ismert karaktere sokakat terelt a jogi pálya irányába az idők során.

Az *első szekció* előadásai a bizonyítékok összegyűjtésével és értékelésével kapcsolatos legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdéseket mutatták be az Európai Unió Bíróságának gyakorlata és az eljárási garanciák tükrében. A szekciót *Prof. Dr. Gerhard Dannecker*(*tanszékvezető egyetemi tanár, Heidelbergi Egyetem*) vezette.

Az első előadó, *Prof. Dr. Farkas Ákos* (*egyetemi tanár, Miskolci Egyetem*) a bizonyítékok gyűjtéséről és értékeléséről szóló előadásában bemutatta a tagállamonként eltérő szabályozás okait, illetve az ebből fakadó problémákat, amelyek egy része az Európai Unió törekvései ellenére mind a mai napig megoldatlan. Az egyik lehetséges megoldás a kölcsönös elismerés elvének a bizonyítékgyűjtésre történő kiterjesztése lehetne, amely azonban ezidáig a tagállami szuverenitás védelme miatt nem járt sikerrel. Az előadás végső konklúziója szerint a más tagállamban beszerzett bizonyítékok automatikus elismerése zsákutca, ehelyett közös minimumszabályok elfogadására van szükség. Az előadó egy kérdésre válaszolva ezt annyiban egészítette ki, hogy túlságosan lassú és időigényes lenne minden egyes bizonyíték esetén külön-külön dönteni az elfogadhatóságról, ezt a folyamatot a közös minimumszabályok jelentősen gyorsíthatják, még ha ez nem is lenne mindenhol alkalmazható (például a szakértők esetén).

Prof. Dr. Anne Schneider (*tanszékvezető egyetemi tanár, Mannheimi Egyetem*) előadásában a bizonyítékgyűjtés alkotmányos kérdéseit mutatta be, az uniós jog rejtett hatásaira koncentrálna. Az előadó kitért arra a kérdésre, hogy az Európai Unió Bíróságának versenyjogi döntései milyen módon gyakoroltak rejtett, vagyis nem szándékos hatást az alapjogokra. A 2015. évi Taricco-ügyben hozott ítélet³ kapcsán rámutatott, hogy a hatékony szankció igénye ellentétes az eljárási garanciák rendszerével, ez az összeütközés pedig álláspontja szerint azt eredményezheti, hogy a jövőben több előzetes döntéshozatali eljárás fog indulni.

Dr. Vanessa Seibel(*ügyész, Mannheimi Ügyészség*) a bizonyítékok elfogadhatatlanságának következményeiről tartott előadása keretében bemutatta, hogy az elfogadhatósági teszt szigorúsága hogyan változott az elmúlt években a tagállamokban. A rendszer legnagyobb problémája a tiszta, világos szabályok hiánya, ennek azonban előnyei is lehetnek, hiszen így nagyobb mozgástér áll az eljáró hatóságok rendelkezésére. Jelenleg nincs külön teszt arra vonatkozóan, hogy az adott bizonyíték alapjogokba ütköző módon került-e beszerzésre más tagállamban, amely pedig a gyakorlatban komoly problémát vet fel. Erre a problémára véleménye szerint a tisztességes eljárásra vonatkozó uniós szabályok zsinormértékként való alkalmazása lehet az ideális megoldás.

A szekció negyedik előadásában *Dr. Oliver Landwehr* (*vezető jogi és szakpolitikai tisztviselő, Európai Bizottság, Európai Csalás Elleni Hivatal*) az OLAF változó szerepét mutatta be. Az OLAF egy „hibrid” szerv, amely igazgatási vizsgálatokat folytat büntetőügyekben, anélkül azonban, hogy büntetőjogi eszközök lennének a kezében, hiszen a szerv csak ajánlásokat tehet. A szervezet

³ C-105/14. sz. Taricco és társai ügyben 2015. szeptember 8-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2015:555]

jogi helyzete alakulóban van például az általa gyűjtött bizonyítékok terén, hiszen jelenleg sok tagállamban nincs olyan igazgatási eljárás, amelynek szerint figyelembe vehetnék azokat. A jövőben a büntetőjogi vizsgálatokat az Európai Ügyészség (EPPO)⁴ veszi majd át, ezek azonban jelenleg is csak az ügyek mintegy 7%-át teszik ki. Előadása zárásaként az OLAF és az Európai Ügyészség közötti hatáskör-megosztással és együttműködéssel kapcsolatos bizottsági javaslatot⁵ ismertette, amely alapján a két szervezet ugyanazon ügyben nem járhatna el, de számos módon segíthetik egymást az eljárások során. A hozzászólások során Prof. Dr. Gerhard Dannecker felvetette, hogy a büntetőjogi és igazgatási eljárás ugyanabban az ügyben történő egyidejű lefolytatása nem ütközik-e a ne bis in idem elvébe. Erre az előadó elmondta, hogy a szankció nem tekinthető kétszeresnek, hiszen míg az egyik eljárás az elkövető megbüntetésére, addig a másik a pénz visszaszerzésére irányul.

Végül *Dr. Gál Gábor (versenytanácsi tag, Gazdasági Versenyhivatal)* a versenyjogi jogalkalmazás európai rendszerét mutatta be. Előadásában példákkal illusztrálva ismertette a kartellek főbb típusait, majd az erre adott uniós válaszokat vázolta fel. Ennek során ismertette például az Európai Versenyhatóságok Hálózatát, melynek keretében lehetőség nyílik a tagállami hatóságok és az Unió közötti együttműködésére. Ezután a felderítés hatékonyságát növelő eszközökre tért ki, mint például a Magyarországon alkalmazott informátor jogintézménye, ahol az informátorok a kiszabott bírság 1%-nak megfelelő pénzügyben részesülnek. Prof. Dr. Gerhard Dannecker hozzászólásában utalt arra, hogy a kartelljog területén jól bevált módszerek és eljárások modellként szolgálhatnak az Európai Ügyészség és a tagállamok közötti jövőbeni együttműködés során is.

A konferencia másnap folytatódott tovább, amelyet *Dr. Bóka János, az Igazságügyi Minisztérium uniós és nemzetközi igazságügyi együttműködésért felelős államtitkára* nyitotta meg. A *második szekció* keretében az előadók a pénzügyi érdekek védelméről szóló irányelv átültetésének kérdéskörét vizsgálták. A szekció vezetője *Prof. Dr. Gerhard Dannecker (tanszékvezető egyetemi tanár, Heidelbergi Egyetem)* volt.

Az első előadást *Dr. Franz Reger (nyugalmozott osztályvezető, Pénzügyi Büntetőjogi Osztály, Pénzügyminisztérium, Ausztria)* tartotta, aki a PIF irányelv megfelelő implementációjának szükségességét hangsúlyozta az áfacsalás kérdése kapcsán. Az áfacsalás elleni fellépés a tagállamok érdeke, de ez csak egységesen lehet eredményes. Fontos lépésnek tartja, hogy a PIF irányelv hatálya – két feltétele teljesülése esetén – kiterjed az áfacsalásra, különösen arra tekintettel, hogy ez a lépés az Európai Ügyészség célkitűzéseivel is összhangban állt, amely a határokon átnyúló elkövetésre helyezi a hangsúlyt. Előadásában kitért még a szabályos adóbevallás benyújtásának büntethetőségére is, amely

⁴ A Tanács (EU) 2017/1939 rendelete (2017. október 12.) az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről [HL L 283., 2017. 10. 31., 1-71.]

⁵ Az Európai Bizottság javaslata: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) által lefolytatott vizsgálatokról szóló 883/2013/EU, Euratom rendeletnek az Európai Ügyészséggel való együttműködés és az OLAF vizsgálatai hatékonysága tekintetében történő módosításáról [COM(2018) 338 final, 2018. 05. 23.]

problematikusnak tűnhet, ugyanakkor a hozzá kapcsolódó szándék az, hogy valójában ne kelljen adót fizetni (például a hiányzó kereskedő esetén). A hozzászólások kapcsán az előadó elmondta, hogy a kettős büntetés lehetősége nem merülhet fel az osztrák jogban, ugyanis a 10 milliós értékhatár fölött teljes egészében át fogják adni az ügyet az Európai Ügyészség számára.

A szekció második előadását *Kai Sackreuther (ügyész, Mannheimeri Ügyészség)* tartotta a fiktív számlák kibocsátása tárgyában. Elmondta, hogy ma már nincs olyan körhinta-csalás, aminek keretében ne kerülne sor fiktív számlák kibocsátására. Utalt a számlagárak szerepére, melyek mára lényeges szereplői az adócsalási rendszernek, bűnszervezetek esetén a vesztegetési díjak, feketén foglalkoztatott munkások kifizetésének elrejtésére szolgál. Az érintett cégek gyakran helyezik át a székhelyüket, és a kkv-kre vonatkozó enyhébb szabályozás miatt gyakran évekig észrevétlenek maradhatnak. A németországi problémák kapcsán elmondta, hogy a gyakori székhelyáthelyezés miatt előfordulhat, hogy egyszerre több ügyészségnek is vizsgálnia kell egy adott időszakban a működést.

A harmadik előadást Prof. *Dr. Robert Kert (intézetvezető egyetemi tanár, Bécsi Közgazdaságtudományi Egyetem)* tartotta. Ebben a PIF irányelv és a pénzmosásról szóló új büntetőjogi irányelv⁶ rendelkezéseit mutatta be, amelyek között eltérésként jelentkezik, hogy utóbbi a saját pénz mosását is büntetni rendeli. Ennek kapcsán elmondta, hogy a tagállamok számára problémát jelenthet, annak eldöntése, hogy az adómegettakarítás pénzmosás tárgyának tekinthető-e. Ahogy rámutatott, az elkövető saját megettakarításai nem tekinthetők ennek, ellenkező esetben ugyanis minden elmulasztott adóbefizetés pénzmosásnak lenne tekinthető, ami viszont az arányosság elvét sértené. A hozzászólásokban Prof. Dr. Gerhard Dannecker elmondta, hogy a német szabályozás értelmében, ha egy számlán lévő vagyon 10%-a bűncselekményből származik, az egész összeg elkobzásra kerül, ugyanakkor sokak szerint ez a szabályozás túl szigorú, és változni fog.

A szekció utolsó előadását *Prof. Dr. Maria Kaiafa-Gbandi (tanszékvezető egyetemi tanár, Thesszaloniki Egyetem)* tartotta az Európai Unió Bírósága Hans ÅkerbergFransson⁷, Menci⁸ és Taricco I/II⁹ ügyekben hozott ítéleteinek bemutatásával. Előadásában elsőként a Hans ÅkerbergFransson és Menci ügyekben – az adminisztratív és a büntetőjogi szankciók vonatkozásában érvényesülő *ne bis in idem* elve tárgyában – hozott ítéleteket hasonlított össze, és hangsúlyozta, hogy a Menci ügyben az Európai Bíróság – az eredeti álláspontjától visszalépve – a pénzügyi érdekek védelmet helyezte előtérbe. A Taricco I ügy kapcsán rámutatott, hogy beláthatatlan következményei lehetnek, ha az elévülési időre vonatkozó szabályok nem lennének alkalmazhatók az Európai Unió pénzügyi érdekei hatékony védelmének követelménye miatt, és maga a Bíróság is eltávolodott ettől az állásponttól a Taricco II ügyben hozott döntésében.

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1673 irányelve (2018. október 23.) a pénzmosás elleni büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [HL L 284., 2018. 11. 12., 22-30.]

⁷ C-617/10. sz. ÅkerbergFransson ügyben 2013. február 26-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2013:105]

⁸ C-524/15. sz. Menci ügyben 2018. március 20-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2018:197]

⁹ C-105/14. sz. Taricco és társai ügyben 2015. szeptember 8-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2015:555]; C-42/17. sz. M.A.S. és M.B. ügyben 2017. december 5-én hozott ítélet [ECLI:EU:C:2017:936]

A harmadik szekció az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének elméleti és gyakorlati kérdéseire fókuszált. A szekciót *Prof. Dr. Richard Soyer* (tanszékvezető egyetemi tanár, Linzi Egyetem) vezette. *Prof. Dr. Görgényi Ilona* (intézetvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem) sajnos nem tudott jelen lenni a konferencián, így a korrupcióval kapcsolatos előadását Dr. Jacsó Judit olvasta fel.

Dr. Homonnai János (osztályvezető ügyész, Kiemelt, Korrupciós és Szervezett Bűnözés Elleni Ügyek Főosztálya, Legfőbb Ügyészség) a korrupció elleni küzdelmet mutatta be az ügyészség szemszögén keresztül. Először röviden ismertette a vesztegetés hazai szabályait, majd áttért a felderítést nehezítő tényezőkre. Itt a cselekmények konszenzuális jellegét és a közvetlen bizonyítékok hiányát, valamint a közvetett bizonyítékok begyűjtésének és részletes megvizsgálásának jelentőségét emelte ki, majd a leplezett eszközöket mutatta be. Előadása végén javaslatokat is megfogalmazott, például az együttműködő terhelt büntetőjogi felelősségtől való mentesítését, az informátorok fokozottabb védelmét, valamint az elektronikus és pénzügyi adatok könnyebb hozzáférhetőségének biztosítását.

A következő előadást *Dr. Szabó Judit* (bíró, megbízott büntető kollégiumvezető, Fővárosi Törvényszék) és *Dr. Pfeifer Péter* (bíró, Veszprémi Törvényszék) tartották a pénzmosás és korrupció bírói gyakorlatáról. Pfeifer Péter a korrupcióról szóló előadását statisztikai adatokkal, nemzetközi felmérésekkel és ezekhez kapcsolódóan a látencia jelentőségének hangsúlyozásával kezdte. A nyilvántartott korrupcióval kapcsolatos ügyek száma 2016-ban 984, 2017-ben pedig 1123 volt, amely nagyon alacsonynak tekinthető. Bemutatta az erre vonatkozó hazai szabályozást és a Kúria legújabb döntéseit, például annak vonatkozásában, hogy a passzív vesztegető minden esetben bűncselekményt követ el, ha elfogadja a felajánlott pénzt, míg az aktív vesztegető a hivatali idő után felajánlott összeggel csak akkor, ha a megvesztegetett hivatali ideje alatt kifejezte szándékát a befolyásolásra. *Dr. Szabó Judit* röviden ismertette a pénzmosás magyar szabályozását, a vesztegetés és a pénzmosás kapcsolatát, majd a MONEYVAL 2016-os ajánlásait és azok jogi átültetését mutatta be, az ezzel foglalkozó munkacsoport munkájára koncentrálna. Mind az ügyszámok alakulásával, mind az eljárások hosszával kapcsolatban javuló statisztikákról számolt be, mivel míg 2011-2016 között mindössze 50, addig 2017-2018 között 34 pénzmosással kapcsolatos ügyben indult nyomozás. Végezetül kitért a jogi szabályozással kapcsolatban a bírói gyakorlatban felmerült problémás kérdéseire, mint például az értékhatár kérdésére és a „vagyon” és a „számlapénz” fogalmának jogi meghatározására.

A negyedik szekció az Európai Ügyészség felállításával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott. A szekció elnöke *Prof. Dr. Róth Erika* (tanszékvezető egyetemi tanár, Miskolci Egyetem) volt.

A szekció első előadója *Prof. Dr. Polt Péter* (legfőbb ügyész, Magyarország) volt. Előadását a miskolci nyitókonferencián megtartott előadására visszautalással kezdte, majd bemutatta az Európai Ügyészség létrejöttének folyamatát, a rá vonatkozó szabályozás kialakulását és főbb változásait. Álláspontja szerint a rendelet nem éri el a legfontosabb célját, vagyis az Európai Unió pénzügyi érdekeit veszélyeztető ügyek egységes kezelését. A minimum és maximumbüntetések eltérősége a forum shopping lehetőségét veti fel. Kifejtette, hogy véleménye

szerint a mostani kollégiumi modell, amelynek alapján az ügyészek egyszerre tagjai a nemzeti és az európai szervezetnek, súlyosan sérti a tagállamok szuverenitását. Ehelyett a 2014-ben is felmerült hálózati modellt támogatja, hiszen ez már számos esetben bizonyított az európai együttműködésben, hatékonynak és kevésbé bürokratikusnak tekinthető. Véleménye szerint az Európai Ügyészség egyfajta magánvádlóként léphetne fel, melynek az adhatja az alapját, hogy az Európai Unió az adott bűncselekmény sértettjének tekinthető. Ez a megoldás nem sértené a nemzeti alkotmányosságot, ez azonban még további jogalkotást igényel. A hozzászólások kapcsán kifejtette az előadó, hogy a rendszer megfelelő működése érdekében szükséges, hogy a nem csatlakozó tagállamok egymás között és az Európai Ügyészséggel is megállapodásokat kössenek.

Ezt követően *Prof. Dr. Valentin Mirisan (dékán, Nagyvárad Egyetem)* és *Dr. Christian Mihes (tanszékvezető egyetemi docens, Nagyvárad Egyetem)* tartottak előadást az Európai Ügyészség témájában. Előadásukban elemezték a szervezet felállításához vezető egyes állomásokat, majd a működése célját és az arra vonatkozó szabályozást mutatták be. Kitértek arra, hogy véleményük szerint a szerv létrehozása miért tekinthető fontos előrelépésnek, majd bemutatták Románia álláspontját, amely az egyetlen tagállam volt, ahol a törvényhozás alsóháza ellenezte, a Szenátusa pedig – a szubsidiaritás elvének figyelembevételével – támogatta az Európai Ügyészség létrehozását.

Az utolsó előadást *Dr. Stefan Schumann (egyetemi docens, Linzi Egyetem)* tartotta, aki az Európai Ügyészség hatásköreit részletezte az uniós és tagállami hatáskörök tükrében. Véleménye szerint a szervezet hatáskörének meghatározása túl homályos. Amennyiben viszont az Európai Ügyészség a gyakorlatban sikeresnek bizonyul, akkor ajtót nyithat más bűncselekményi körök bevonása felé is. Elemezte az egyes alkalmazandó tagállami jogok – joghatósági – konfliktusát, a forum shoppingot, valamint kitért az uniós jog vonatkozó szerepére, beleértve az Európai Unió Bíróságának gyakorlatát és az Európai Unió Alapjogi Chartájának rendelkezéseit is. Felhívta azonban a figyelmet arra, hogy ha ezek szolgálnak az együttműködés alapjául, szükséges lesz a garanciákat illetően a minimumszabályokon túlmenő szabályozás elfogadására. Ha viszont a tagállami szabályozást a minimumhoz igazítják, az a garanciák erodálását jelentheti.

A konferencia utolsó napján az eredmények megvitatására került sor, ahol a szervezők bemutatták az elkészült összefoglaló dokumentumot, amely az eddigi két konferencia és két workshop által vizsgált témákkal kapcsolatos konklúziókat tartalmazza.

Összességében elmondható, hogy a mintegy száz fő részvételével megvalósuló záróesemény sikeresen zárult, rendkívül informatív és magas szakmai színvonalú előadásokat hallgattak a résztvevők, amelyek mindegyikét élénk szakmai diskurzus kísérte. Jól látható volt a körbejárt témák komplexitása, hiszen a más-más területen tevékenykedő elméleti és gyakorlati szakemberek mind egyedi nézőpontokból szóltak hozzá a felmerült kérdésekhez. A Téli Akadémia lehetőséget teremtett a szakmai kérdések széles spektrumának elméleti és gyakorlatközpontú áttekintésére csakúgy, mint a kollegiális kapcsolatok kiépítésére és a kötetlen eszmecsereére.

A résztvevők a Miskolci Egyetem, a Heidelbergi Egyetem, a Linzi Egyetem, Bécsi Közgazdaságtudományi Egyetem professzorai által aláírt tanúsítványt kaptak a képzésen való részvételről. A projekt evaluációs online felületén a szervezők számos pozitív visszajelzést kaptak. A HERCULE projekt keretében elhangzott előadások írásos és szerkesztett változata angol és magyar nyelvű szakkönyvben kerülnek publikálásra a WoltersKluwer Kiadó gondozásában, így az széles körben megismerhetővé válik hazai és külföldi gyakorló és elméleti szakemberek számára is, ugyanakkor felhasználhatóvá válik az oktatás során is.

5. A projekt keretei között folytatott kutatás alapján megfogalmazott következtetések és ajánlások

A projekt keretében folytatott komplex, gyakorlatorientált kutatás eredményei alapján – a hazai és külföldi kooperációs partnerekkel való részletes konzultációkat követően és a projekt keretében szervezett nemzetközi konferenciákon és workshopokon elhangzott előadások alapján – a miskolci projekt munkacsoport az alábbi következtetésekre jutott.

5.1. Az Európai Unió pénzügyi érdekei büntetőjogi védelmével kapcsolatos általános következtetések

- 1) A Lisszaboni Szerződés egy fontos mérföldkőnek tekinthető az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme történetében, mivel ezen a területen szupranacionális büntetőjog-alkotási hatáskörrel ruházta fel az uniós jogalkotót. A szupranacionális jogalkotási kompetenciát az EUMSZ. 325. cikk (4) bekezdése rögzíti, mely szerint *„az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében és a Számvevőszékkel folytatott konzultációt követően meghozza az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalások megelőzése és az azok elleni küzdelem terén a szükséges intézkedéseket azzal a céllal, hogy hathatós és azonos mértékű védelmet nyújtsanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban”*. A Szerződés e rendelkezései lehetővé teszik, hogy az Európai Unió a tagállamokban közvetlenül alkalmazható rendeletek formájában szupranacionális büntetőjogi normákat fogadhasson el. E jogalkotási kompetencia megítélése ugyanakkor a jogirodalomban vitatott, vannak olyan szerzők és tagállamok, akik az Európai Unió szupranacionális büntetőjog-alkotási hatáskörét nem fogadják el.
- 2) 2017-ben az Európai Unió egy új irányelvet fogadott el az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelem tárgyában (PIF irányelv).¹⁰ Bár az irányelvet az uniós jogalkotó az EUMSZ. 325. cikk (4) bekezdése alapján is elfogadhatta volna, annak jogalapja végül az EUMSZ. 83. cikk (2) bekezdése lett. Az EUMSZ. 83. cikk (2) bekezdésében rögzített járulékos jogharmonizációs hatáskör lehetővé teszi az Európai

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1371 irányelve (2017. július 5.) az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [HL L 198., 2017. 07. 28., 29-41.]

Uniónak, hogy „ha valamely harmonizációs intézkedések hatálya alá tartozó területen az Unió politikájának eredményes végrehajtásához elengedhetetlen a tagállamok büntetőügyekre vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek közelítése, irányelvekben szabályozási minimumokat lehet megállapítani e területen a bűncselekményi tényállások és a büntetési tételek meghatározására vonatkozóan.” Az irányelv minimumszabályokat állapít meg az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalások és egyéb jogellenes tevékenységek elleni küzdelem terén a bűncselekmények és a büntetőjogi szankciók fogalmának meghatározására vonatkozóan, ezért megállapítható, hogy kellő mértékben tiszteletben tartja a tagállamok nemzeti szuverenitását. Egy rendelet ugyanakkor hatékonyabb eszköz lehetne az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme terén.

- 3) A PIF irányelv meghatározza az Európai Unió pénzügyi érdekeit sértő csalás (a továbbiakban: uniós csalás), valamint a pénzmosás, a korrupció és a hűtlen kezelés büntetőjogi tényállásait. Az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények elleni még hatékonyabb küzdelem érdekében ugyanakkor megfontolandó lehetne, hogy az uniós jogalkotó az irányelv hatályát az Unió pénzügyi érdekeit érintő további bűncselekményekre is kiterjessze. Így például az adócsalás, különösen a HÉA-csalás elkövetése érdekében történő hamis, fiktív számlák üzletszerű kibocsátását önálló, a HÉA-csaláshoz képest speciális bűncselekményi tényállásban lehetne szabályozni. Megfontolandó lehetne továbbá az uniós csalás tényállásának további minősítő körülményekkel – például az üzletszerű elkövetés vagy az adott bűncselekmény ismétlődő elkövetésére létrejött csoport tagjaként történő elkövetés – való kibővítése.
- 4) A PIF irányelv az uniós csalás mellett több olyan, az Unió pénzügyi érdekeit érintő egyéb bűncselekményt is szabályoz, amelyek vonatkozásában az Európai Unió korábban már számos jogi aktust elfogadott. Ezzel kapcsolatban az Uniónak különösen nagy figyelmet kell fordítania arra, hogy biztosítsa az ezen jogi aktusok közötti horizontális koherenciát, mivel ennek hiánya a gyakorlati alkalmazásuk során problémákat idézhet elő. Így például a pénzmosást három különböző uniós jogforrás szabályozza, amelyek mindegyike hatást gyakorol a nemzeti büntetőjogokra. E jogforrások számos ponton azonos szabályokat tartalmaznak, de részben különböznek is egymástól:
 - A IV. pénzügyi irányelv¹¹ alapvetően preventív célokat szolgál, ugyanakkor a tagállamok többségében büntetőjogi tényállások megalkotásához vezetett, ezáltal pedig a nemzeti büntetőjogokra is hatást gyakorol. A PIF irányelvben szereplő valamennyi bűncselekmény (a hűtlen kezelés kivételével) a pénzmosás alapcselekményének tekinthető a IV. pénzügyi irányelv definíciója értelmében.

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/849 irányelve (2015. május 20.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről, a 648/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 2005/60/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2006/70/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről [HL L 141., 2015. 06. 05., 73-117.]

- A PIF irányelv kötelezi a tagállamokat a pénzmosás kriminalizálására, amennyiben az alapcselekmény az irányelvben rögzített bűncselekmények egyike. A pénzmosás fogalmát érintően a PIF irányelv a IV. pénzmosási irányelvben meghatározott definícióra utal vissza. Ez azt jelenti, hogy a IV. pénzmosási irányelv fogalmát a pénzügyi érdekeket érintő bűncselekményekre is alkalmazni kell.
- A pénzmosás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről szóló irányelv (VI. pénzmosási irányelv)¹² a pénzmosás elleni küzdelem büntetőjogi, represszív eszközeit szabályozza. Az irányelvben szereplő pénzmosás tényállás nem teljesen egyezik meg a IV. pénzmosási irányelvben szereplő definícióval. Mivel a VI. pénzmosási irányelv kifejezetten úgy rendelkezik, hogy nem tartozik a hatálya alá a pénzmosás, amennyiben az alapcselekmény az Unió pénzügyi érdekeit érintő, a PIF irányelvben rögzített bűncselekmények egyike, így tehát eltérő pénzmosási tényállásokat kell alkalmazni, ha a pénzmosással érintett vagyon az Unió pénzügyi érdekeket sértő valamely bűncselekményből vagy ha egyéb deliktumból származik.

A fent említett ellentmondások azt eredményezik, hogy a tagállamoknak eltérő tartalmú jogi kötelezettségeknek kell eleget tenniük, ami miatt különösen nagy kihívást jelenthet egy olyan tagállami szabályozás kialakítása, amely összhangban van az Európai Unió pénzmosás elleni különböző követelményeivel.

- 5) A tagállamok 2019. július 6-ig kötelesek meghozni azokat a törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a PIF irányelvnek megfeleljenek. A PIF irányelv rendelkezéseinek implementációja érdekében intenzív jogalkotási folyamat kezdődött meg a tagállamokban.
- 6) 2017-ben az Európai Unió elfogadott egy rendeletet az Európai Ügyészség felállításáról (EPPO rendelet).¹³ A rendelet értelmében az Európai Ügyészség hatásköre kiterjed az Unió pénzügyi érdekeit sértő, a PIF irányelvben meghatározott bűncselekményekre, valamint minden egyéb olyan bűncselekményre is, amely elválaszthatatlanul kapcsolódik az előbbi deliktumok egyikéhez. A pénzügyi érdekeket sértő bűncselekmények elleni egységes és hatékony fellépés és az ezekkel a bűncselekményekkel kapcsolatos nyomozások eredményes koordinációja érdekében alapvető fontosságú, hogy az Európai Ügyészség minden olyan bűncselekmény vonatkozásában gyakorolja a hatáskörét, amelyek az Unió pénzügyi érdekeire nézve fenyegetést jelentenek.
- 7) Az Európai Ügyészség felállítására megerősített együttműködés keretében került sor, így az nem járhat el minden tagállamban. Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek egységes védelme érdekében ugyanakkor elengedhetetlen az Európai Ügyészségben részt vevő és az azon kívül maradó államok közötti hatékony és aktív együttműködés kialakítása. A magyar modell („hálózati

¹² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1673 irányelve (2018. október 23.) a pénzmosás elleni büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről [HL L 284., 2018. 11. 12., 22-30.]

¹³ A Tanács (EU) 2017/1939 rendelete (2017. október 12.) az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről [HL L 283., 2017. 10. 31., 1-71.]

modell”) egy hatékony alternatívát jelenthet az Európai Ügyészség és a kimaradó tagállamok közötti együttműködés kereteinek megteremtéséhez.

- 8) Az Európai Unió Bírósága jelenlegi ítélkezési gyakorlata azt mutatja, hogy az Unió pénzügyi érdekeinek hatékony védelme az alapvető jogok és a büntetőjogi alapelvek megkérdőjelezéséhez és háttérbe szorulásához vezethet. A fent említett tendencia a büntetőeljárás garanciák csökkenését is előidézhetheti. Szükséges tehát, hogy az Európai Unió megtalálja a megfelelő egyensúlyt a két versengő érdek, vagyis az alapvető jogok védelme és az Unió pénzügyi érdekeinek védelme között.

5.2. a HÉA-csalással kapcsolatos következtetések

- 9) Az Európai Unió számtalan dokumentumban hangsúlyozta az adócsalás, különösen a HÉA-csalás problémájának fontosságát.
- 10) Az Európai Unió HÉA-csalás elleni küzdelme terén lényeges eredménynek tekinthető, hogy a PIF irányelv hatálya kiterjed a HÉA-csalásokra is. Ebben a kérdésben az uniós jogalkotó figyelembe vette az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatát is, amely szerint közvetlen kapcsolat áll fenn egyrészt a HÉA-bevételek beszedése, másrészt a vonatkozó HÉA-sajátforrás uniós költségvetés rendelkezésére bocsátása között, mivel az előbbi beszedése során történt mulasztás potenciálisan az utóbbi csökkenéséhez vezet. Ennek megfelelően a PIF irányelv minimumszabályokat állapít meg a HÉA-csalás bűncselekményi tényállása és az elkövetése esetén kiszabható büntetőjogi szankciók vonatkozásában, mivel az irányelv hatálya kiterjed a HÉA-csalás legsúlyosabb formáira, különösen a körhintacsalásra, az „eltűnő kereskedő” révén elkövetett HÉA-csalásra, valamint a bűnszervezet keretén belül elkövetett HÉA-csalásra.
- 11) A HÉA-csalásokra a PIF irányelv előírásai az uniós csalás többi esetével összehasonlítva csak szűkebb körben vonatkoznak, ugyanis e bűncselekményekre az irányelv csak akkor alkalmazható, amennyiben a szándékos cselekmények vagy mulasztások az Unió két vagy több tagállamának területéhez kapcsolódnak, és legalább 10.000.000 euro összegű teljes kárt okoznak. Az irányelv preambuluma értelmében a „teljes kár” fogalma azon károk becsült összegét fejezi ki, amelyeket a csalárd rendszer egésze okozott egyrészt az érintett tagállamok, másrészt az Unió pénzügyi érdekei vonatkozásában, a kamatlábakat és a büntetéseket ugyanakkor nem foglalja magában. Az irányelv e megoldása egy politikai kompromisszum révén született meg, azonban a határokon átnyúló körhintacsalásokkal szembeni fellépés során gyakorlati problémákat idézhet elő.
- 12) Az adórendszerek működtetése alapvetően a tagállamok hatáskörébe tartozik. Az adóhatóság megszervezése, az adóalanyok ellenőrzése és az adó beszedése a tagállamok hatáskörébe tartozó területek, azonban a belső piac megfelelő működésének biztosítása és az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme érdekében szükséges meghatározott területeken a jogsértő cselekményekkel szembeni összehangolt fellépés, amelynek egyik meghatározó eleme az anyagi büntetőjogi szabályok harmonizációja. Ennek egyik fontos lépése volt a PIF irányelv.

- 13) A bűncselekménnyel szembeni büntetőjogi fellépés során azonban számos gyakorlati probléma várható, melynek egyik oka a tagállami szabályozások között fellelhető lényegi különbségek. Sajátos megoldásként több tagállamban (például Németországban és Ausztriában) az adócsalás esetében büntethetőségi akadályként került szabályozásra az önfeljelentés („*Selbstanzeige*”), míg más tagországokban ez ismeretlen jogintézmény. Emiatt a tevékeny megbánás és az önfeljelentés tagállami szabályozásainak összehangolása és egy egységes szabályozási modell kialakítása kívánatos volna.
- 14) Az Európai Unió tagállamai közötti információcserét (nemzetközi megkeresések) folyamatosan javítani, gyorsítani kellene. A hatályos szabályok értelmében a nemzetközi megkeresések teljesítésének határideje 90 nap, mely meghosszabbítható. A teljesítés hiányához ugyanakkor semmiféle szankció nem kapcsolódik. Célszerű lenne, ha az Európai Unió – az alapvető jogok és elvek figyelembevételével – szankciókat határozna meg a megkeresések teljesítésének elmulasztása esetére, amely hozzájárulhatna a tagállamok hatóságai közötti együttműködés hatékonyságának növeléséhez.
- 15) A HÉA-csalások elleni küzdelem terén fontos előrelépést jelentene, ha az online számlázási rendszert valamennyi uniós tagállamban bevezetnék, illetve, ha elektronikusan nagyobb rálátást biztosítanának az adóhatóságoknak annak megállapítása érdekében, hogy milyen kereskedelmi ügyletek történtek a tagállamok vállalkozásai között. Ez hozzájárulhatna az információáramlás gyorsításához, hiszen akkor a megkeresésben kért információ közvetlenül is elérhető lenne.
- 16) 2018-ban az Európai Bizottság egy javaslatot terjesztett elő, mely értelmében az átmeneti rendeltetési hely szerinti HÉA-rendszert a származási ország elve váltaná fel. Ez azt eredményezné, hogy az adózó a vásárlását követően abban az országban fizeti meg az adót, ahol vásárol, nem pedig abban az államban, ahol gazdasági céllal letelepedett. Ez az intézkedés jelentősen csökkentené a jelenlegi adózoói értékesítési láncolatok működését, mivel így az adófizetési kötelezettséget már nem lehetne eltitkolni az érintett adóhatóságok elől. Ez a jelenleg alkalmazott csalási mechanizmusok befejezését eredményezné és az ultima ratio elvével összhangban a büntetőjogi fellépés szükségességét is csökkenthetné.

5.3. A pénzmosással kapcsolatos következtetések

- 17) 2018-ban az Európai Parlament és a Tanács egy új irányelvet fogadott el a pénzmosás elleni büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelem tárgyában (VI. pénzmosási irányelv), amely az Európai Unió pénzmosás elleni jogforrásai között egy fontos mérföldkőnek tekinthető és amely a korábbi pénzmosás elleni irányelvektől jellegében tér el. Fontos hangsúlyozni, hogy a VI. pénzmosás elleni irányelv a IV. pénzmosás elleni – alapvetően preventív eszközöket szabályozó – irányelvet és annak módosítását (V. pénzmosási irányelv)¹⁴ egészíti

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve (2018. május 30.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU)

ki és nem azok helyére lép. A Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően a pénzmosás az egyike azon tíz különösen súlyos, határokon átnyúló jellegű, ún. uniós dimenzióval rendelkező bűncselekménynek, amely vonatkozásában az Európai Unió az EUMSZ. 83. cikk (1) bekezdése alapján jogharmonizációs hatáskörrel rendelkezik. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni azt, hogy az uniós jogalkotó már a Lisszaboni Szerződés előtt is fellépett a pénzmosás ellen a belső piac hatékony védelme érdekében.

- 18) Az új pénzmosási irányelv egyik legfontosabb újítása az alapcselekményi katalógus kiterjesztése. Az irányelv körülbelül harminc bűncselekményt sorol fel taxatív, amelyből származó vagyon tekintetében a tagállamoknak büntetendővé kell nyilvánítaniuk a pénzmosást, ezenkívül generális szabályként rögzíti, hogy minden olyan további bűncselekményt a pénzmosás alapcselekményének kell tekinteni, amely esetében a büntetési tétel felső határa egy évet meghaladó tartamú szabadságvesztés vagy szabadságelvonással járó intézkedés, illetve azon tagállamok tekintetében, amelyek jogrendszere a bűncselekményekre minimum büntetési tételt ír elő, a büntetési tétel alsó határa hat hónapot meghaladó tartamú szabadságvesztés vagy szabadságelvonással járó intézkedés.
- 19) A pénzmosást a PIF irányelv is szabályozza, mivel a bűncselekmény az Unió pénzügyi érdekeit is érintheti. A PIF irányelv értelmében pénzmosásnak minősülnek a IV. pénzmosási irányelvben meghatározott cselekmények, amennyiben azok alapcselekménye a jelen irányelvben meghatározott bűncselekmények egyike (uniós csalás, hivatali vesztegetés vagy hűtlen kezelés). A VI. pénzmosási irányelv ugyanakkor kimondja, hogy az irányelv rendelkezései nem vonatkoznak az Európai Unió pénzügyi érdekeit érintő különleges szabályok hatálya alá tartozó bűncselekményekből származó vagyonra, ezekre a deliktumokra ugyanis a PIF irányelv rendelkezései irányadóak. Emiatt pénzmosási ügyek megítélése eltérően alakulhat attól függően, hogy bűncselekmény az Unió pénzügyi érdekeit, vagy csak a tagállamok érdekeit érinti-e. Kérdéses lehet emiatt, hogy a pénzmosási ügyeket milyen szempontok alapján lehet elkülöníteni egymástól.
- 20) A pénzmosás bűncselekményi tényállásának meghatározása mellett a VI. pénzmosási irányelv az alapcselekmények bizonyítására vonatkozóan számos „könnyítő” szabályt tartalmaz. A pénzmosás elleni küzdelem hatékonyabbá tétele érdekében az irányelv kimondja, hogy a pénzmosás büntetendőségéhez nincs szükség az alapcselekmény miatti korábbi vagy egyidejű büntetőjogi felelősséget megállapító ítéletre, továbbá az alapcselekménnyel kapcsolatos összes tényállási elem és körülmény – különösen az elkövető személyazonosságának – megállapítására.
- 21) A pénzmosás bűncselekményénél – annak határokon átnyúló jellegére tekintettel – problémákat idézhet elő, amennyiben az alapcselekményt és a pénzmosást különböző tagállamokban követik el. Ennek érdekében – a korábbi preventív pénzmosási szabályokkal összhangban – a VI. pénzmosási irányelv

rögzíti azt is, hogy a pénzmosás büntetendősége akkor is fennáll, amikor a vagyongeneráló büntetendő alapcselekmény más tagállam vagy harmadik ország területén valósult meg, feltéve, hogy az adott magatartás belföldi megvalósulása esetén büntetendő cselekménynek minősülne.

- 22) A VI. pénzmosási irányelv kötelezi a tagállamokat, hogy a pénzmosáshoz kapcsolódó cselekmények egyes fajtái akkor is büntetendők legyenek, ha elkövetőjük azonos a vagyont létrehozó büntetendő cselekmény elkövetőjével („saját jövedelem tisztára mosása”). Ilyen esetekben, amennyiben a pénzmosás nem csupán a birtoklást vagy a felhasználást fedi le, hanem a vagyont átruházására, átalakítására, eltitkolására vagy leplezésére is kiterjed, és a büntetendő cselekmény által okozott kárhoz képest további kárt eredményez – például a büntetendő cselekményből származó vagyont forgalomba hozásával és így a vagyont jogellenes eredetének eltitkolásával –, akkor a pénzmosási cselekmény büntetendő. Bár a saját pénz mosásának kriminalizálására vonatkozó kötelezettség az FATF követelményeinek való megfelelés érdekében került szabályozásra, ez a szabály – a ne bis in idem elvének esetleges sérelme miatt – a tagállamok nemzeti jogrendszeiben dogmatikai problémákat idézhet elő.
- 23) A tagállami preventív pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni szabályok fontos szerepet játszanak a pénzmosás elleni küzdelemben. Ennek keretében különösen a tagállami pénzügyi információs egységeinek (FIU) szerepét kell hangsúlyozni. A tagállami FIU-k fogadják a gyanús ügyletekről szóló bejelentéseket, azokat elemző-értékelő tevékenység során megvizsgálják, az elemző-értékelő tevékenység eredményét bűnüldözési célból továbbítják, és nemzetközi információcserét végeznek. A FIU-k proaktív módon elősegíthetik és támogathatják a pénzmosással kapcsolatos ügyek nyomozását a bűncselekményből származó pénzeszközökkel kapcsolatos a pénzügyi és egyéb információk szolgáltatása révén. Mindazonáltal a FIU-nak a fent említett valamennyi tevékenysége során tiszteletben kell tartania az állampolgárok alapvető jogait, és a szervezetet e szempont alapján is felügyelni kell.

5.4. A korrupcióval kapcsolatos következtetések

- 24) A pénzmosáshoz hasonlóan a korrupció is azon bűncselekmények közé tartozik, amely az EUMSZ. 83. cikk (1) bekezdése alapján büntetőjogi jogharmonizáció tárgyává tehető.
- 25) A vesztegetés – amely sok esetben csalárd magatartással is összekapcsolódhat – rendkívül súlyos fenyegetést jelent az Unió pénzügyi érdekeire nézve. Ezt felismerve a PIF irányelv a bűncselekményt is szabályozza, meghatározva az aktív és passzív vesztegetés bűncselekményi tényállását és az alkalmazható szankciók körét.
- 26) Mivel a passzív vesztegetést kizárólag hivatalos személy követheti el, az aktív vesztegetés pedig kizárólag hivatalos személy vonatkozásában követhető el, a PIF irányelv meghatározza a hivatalos személy fogalmát is, amely valamennyi érintett – az Unióban, a tagállamokban, vagy harmadik országokban hivatalos tisztséget betöltő – tisztviselőre kiterjed. A PIF irányelv egyik fontos újítása a hivatalos személy fogalmának kiterjesztése. Az uniós pénzügyi eszközök

kezelésében ugyanis egyre gyakrabban vesznek részt magánszemélyek is, az uniós pénzügyi eszközöknek a vesztegetéssel és a hűtlen kezeléssel szembeni megfelelő védelme érdekében tehát a hivatalos személy fogalmának ki kell terjednie minden olyan személyre – így például az uniós pénzeszközök kezelésében részt vevő vállalkozókra – is, aki bár nem tölt be hivatalos tisztséget, de az uniós pénzügyi eszközökkel kapcsolatban, hasonló módon, megbízás alapján közfeladatot lát el.

- 27) A korrupció azon bűncselekmények közé tartozik, amelyek a legnehezebben felderíthetők és bizonyíthatók. E deliktumok elleni fellépés hatékonyságának növelése érdekében meg kellene erősíteni a bünyügyi felderítési és nyomozási mechanizmusokat, valamint az ellenőrzési és felügyeleti mechanizmusokat. Az e-bizonyítékok megszerzésének megkönnyítése érdekében minél egyszerűbbé kell tenni az elektronikus adatokhoz való hozzáférést, és hosszabbá kellene tenni az elektronikus adatok megőrzésére vonatkozó kötelezettség határidejét. Az Európai Uniónak hatékony szabályozást kellene kialakítania a bűncselekményeket bejelentő személyek („whistleblowers”) védelme érdekében.¹⁵

5.5. A büntető eljárásjoggal és az alapvető jogok védelmével kapcsolatos következtetések

- 28) A tagállamok anyagi büntetőjogainak harmonizációja csak abban az esetben járulhat hozzá az Európai Unió pénzügyi érdekei hatékonyságának növeléséhez, ha a határokon átnyúló ügyek vonatkozásában a tagállamok büntető eljárásjogi normáinak egymáshoz közelítése is megtörténik. Ennek érdekében az Európai Uniónak – az alapvető jogok figyelembevételével – minimumszabályokat kell meghatároznia a büntetőeljárás egyes aspektusai, különösen a bizonyítékok megszerzése, értékelése és kölcsönös elfogadhatósága tekintetében.
- 29) A határokon átnyúló bűncselekményekkel összefüggésében a tisztességes eljáráshoz való jog kölcsönös elemeinek meghatározása és közelítése is kiemelkedő jelentőséggel bír. Ez azért is rendkívül hangsúlyos kérdés, mivel az Európai Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlata szerint a hatékonyság elve az eljárási garanciák újraértékelését igényli. Ebben az összefüggésben az uniós jogalkotónak meg kell vizsgálnia, hogy a tisztességes eljárás elvének mely közös szempontjai (a terheltek jogai, az ártatlanság vélelme stb.) igényelnek továbbfejlesztést.
- 30) Bár a határokon átnyúló bizonyítékok kölcsönös elismerése a gyakorlatban működik, szükséges lenne a kölcsönös bizalom elvének további harmonizációs intézkedések révén történő megerősítése. A tagállamok hatékonyabban tudnának együttműködni, ha elegendő információval rendelkeznének a többi tagállam eljárási szabályairól. Az egyes tagállamok által az egyes nyomozati intézkedésekre kidolgozott, szabványosított „információs adatlap” a bíróságok számára irányadó kötelező érvényű szabályok kidolgozásának alapjául szolgálhatna, és lehetővé tenné a védelem számára, hogy tisztességes

¹⁵ Lásd: Az Európai Bizottság javaslata: az Európai Parlament és a Tanács irányelve az uniós jog megsértését bejelentő személyek védelméről [COM(2018) 218., 2018. 04. 23.]

eljáráshoz való jogra hivatkozzon, amelyben a bizonyítékok nem elfogadhatók. A nyomozati intézkedések dokumentálására vonatkozó jogharmonizáció is hasznos lehetne.

- 31) A Lisszaboni Szerződés által rögzített kölcsönös elismerés elve a büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés „sarokkövének” tekinthető. Az Európai Unió Bíróságának aktuális joggyakorlata azonban számos olyan elvet fogalmazott meg, amelyek akadályozhatják a kölcsönös elismerés elvének érvényesülését. A Bíróság ítélezési gyakorlata szerint a kölcsönös elismerés elvét meg lehet tagadni, ha objektív, megbízható, pontos és kellően aktuális bizonyítékok állnak rendelkezésre arról, hogy az érintett tagállamokban az emberi jogok védelmével kapcsolatosan rendszerszerű vagy általános hiányosságok tapasztalhatók. Az ezzel kapcsolatos tagállami visszaélések elkerülése érdekében az Európai Uniónak megfelelő egyensúlyt kell találnia a büntetőügyekben folytatott hatékony együttműködés és az alapvető jogok védelme között, figyelembe véve a jogállamiság tekintetében a tagállamokban fennálló, általánossá vált hiányosságok esetén az Unió költségvetésének védelméről szóló bizottsági javaslatot.¹⁶
- 32) Az Európai Unió pénzügyi érdekeinek hatékony védelme érdekében az Uniónak nagyobb hangsúlyt kellene fektetnie a tagállamokkal és a harmadik országokkal folytatott adminisztratív együttműködésre.

5.6. A kiberbűnözéssel kapcsolatos következtetések

- 33) A kibertér tökéletes környezetet biztosít a bűncselekmények elkövetéséhez, és a technológia előrehaladtával alapjában véve alakítja át a bűnözést. A „kiberbűncselekményeknek” nevezett deliktumok többsége alapvetően pusztán új eszközökkel elkövetett tradicionális bűncselekmény, ugyanakkor megjelentek új, teljes egészében a kibertérben megvalósuló deliktumok is (például hackelés). A kiberbűnözés egy globális jelenség, és egyre nagyobb veszélyt jelent a pénzmosás, a korrupció és a HÉA-csalás területén is. A digitális korszakot megelőzően kidolgozott régi szabályozás nem biztosít megfelelő eszközöket a kiberbűnözéssel szemben, ezért új rendelkezések elfogadására van szükség, lehetőleg az Európai Unió szintjén. El kell kerülni ugyanakkor a túlszabályozást, mivel ez akadályozhatja az új technológiák továbbfejlesztését. Különösen figyelemmel kell kísérni a mesterséges intelligencia fejlődését.
- 34) Az Európai Unió IV. és V. pénzmosás elleni irányelvei fontos előrelépésnek tekinthetők, mivel a virtuális pénznemekkel járó kockázatok csökkentését és a nem névre szóló, előre fizetett hitelkártyák használatának korlátozását írják el. A kriptovaluta-piachoz tartozó szereplők így már a pénzmosás elleni szabályok hatálya alá tartoznak. Ez a piac természeténél fogva decentralizált, és nem rendelkezik semmilyen központi felügyelettel, ezért nagy figyelmet kell fordítani arra, hogy ezek a szabályok hatékonyan érvényesüljenek nemzeti szinten. Az egyik megoldás lehet a felhasználók kötelező nyilvántartása és a kriptovaluta-

¹⁶ Az Európai Bizottság javaslata: az Európai Parlament és a Tanács rendelete a tagállamokban a jogállamiság tekintetében fennálló, általánossá vált hiányosságok esetén az Unió költségvetésének védelméről [COM(2018) 324., 2018. 05. 02.]

használat bizonyos olyan aspektusainak betiltása, amelyek azt célozzák, hogy ne lehessen nyomon követni őket. További szabályozásra van szükséges, különösen az adóztatás és a kriptovaluták lefoglalása terén.

- 35) Az Európai Unió elektronikus bizonyítékokról szóló rendelet- és irányelvjavaslata¹⁷ fontos előrelépésnek tekinthető. Mivel az európai nyomozási határozat¹⁸ főként fizikai bizonyítékokra beszerzésére irányul, így az elektronikus bizonyítékokra vonatkozó európai határozatról szóló új rendelet kétségtelenül hasznosnak tekinthető. A javaslat lehetővé tenné a hatóságok számára, hogy rövid időn belül, közvetlenül a szolgáltatóktól szerezzenek be elektronikus bizonyítékokat, tekintet nélkül a szolgáltató székhelyének és adatok fizikai fellelésnek országától, ami megfelelő megoldást jelenthet a jelenlegi kölcsönös jogsegély-rendszer aktuális problémáira. A leendő uniós jogforrásokat a harmadik országokban székhellyel rendelkező szolgáltatókra is alkalmazni kellene, ami az uniós előírásoknak megfelelni nem kívánó technológiai óriásvállalatok régóta húzódó problémájára is megoldást kínál. A rendeletjavaslat egyik negatívuma az adatmegőrzésre vonatkozó szabályok hiánya, ami potenciálisan olyan adatok igényléséhez vezethet, amelyek már nem állnak rendelkezésre. Az alapjogok védelmére szintén nagy figyelmet kellene fordítani, mivel ezen a területen magánszemélyek tevékenykednek a bizonyítékok begyűjtésének terén.
- 36) A problémák megoldásához új technológiai megoldásokat kell használni. Az elektronikus pénztárgépek tranzakcióit regisztráló rendszer hatékony eszköz lehet a jövedelem elrejtésének megakadályozása során. Az elektronikus számlák használata hozzájárulhat a gazdasági élet átláthatóságához és csökkentheti a hamis számlák kibocsátását. A felmerült problémákra nincsenek egyértelmű válaszok, kísérleti, „pilot-projektek” alkalmazására van szükség, melyek során a magánszektorból érkező ötleteket sem szabad kizárni. A személyes adatok és az alapvető jogok védelmének figyelembevétele mellett a mesterséges intelligencia hatékony lehet a gyanús tevékenységek nyomon követése, illetve óriási adatmennyiség naplózása és elemzése terén, azonban ennek a hátrányait is szem előtt kell tartani (például az előre nem látható helyzetekben a megfelelő reakcióra való képtelenség, az elkövetett hibákért való elszámoltathatóság kérdése) tiszteletben tartva a személyes adatok és az alapvető jogok.
- 37) A jó gyakorlatok és ismeretek megosztása és cseréje hasznos lehet az Európai Unió pénzügyi érdekeit hátrányosan érintő számítógépes bűnözés megelőzésében és felderítésében.

¹⁷ Az Európai Bizottság javaslata: az Európai Parlament és a Tanács rendelete a büntetőügybeli elektronikus bizonyítékokra vonatkozó, közlésre és megőrzésre kötelező európai határozatokról [COM(2018) 225., 2018. 04. 17.]; az Európai Bizottság javaslata: az Európai Parlament és a Tanács irányelve a jogi képviselőknek a büntetőeljárásban bizonyítékok összegyűjtése céljából történő kinevezéséről szóló harmonizált szabályok meghatározásáról [COM(2018) 226., 2018. 04. 17.]

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/41/EU irányelve (2014. április 3.) a büntetőügyekben kibocsátott európai nyomozási határozatról [HL L 130., 2014. 05. 01., 1-36.]

5.7. A criminal compliance-t érintő következtetések

- 38) A compliance egy tág fogalom, amely a gazdasági és az adózási bűncselekmények elleni küzdelem, valamint a vállalati büntetőjog területén a jogi kötelezettségeknek való megfelelést jelenti (ezzel szemben a non-compliance – függetlenül attól, hogy az bűncselekménynek minősül-e vagy sem – minden esetben olyan környezetet teremt, amely lehetőséget biztosít bűncselekmények elkövetésére). Ennek megfelelően a gazdálkodó szervezetek büntetőjogi felelőssége egy fontos erősítő tényezőnek tekinthető az Európai Unió pénzügyi érdekeit védő compliancestruktúrák kialakításában.
- 39) A gazdasági bűncselekmények és a korrupció elleni (nemzeti) szakosított ügyészek eredményesnek bizonyulnak a gazdasági bűncselekmények nyomozásában, ennek megfelelően meg kellene fontolni egy ilyen szabályozás bevezetését azokban a tagállamokban, amelyek még nem ismerik.

5.8. Kriminológiai következtetések

Az Európai Unió pénzügyi érdekeit támadó jogsértő magatartások nemzetközi összehasonlítása, a tendenciák feltárása és a hatékony megelőző mechanizmusok kidolgozása érdekében szükséges egy egységes kriminálstatisztikai rendszer életre hívása az egyes tagállamokban.
